Emptus Cadomi - 3 - anno - 1663.

Sum Antonij Drelincurtij Parisini. /.

IVLII PACII A BERIGA DOCTRINÆ PERIPATETICÆ

TOMI TRES,

PRIMVS LOGICVS,
SECVNDVS PHYSICVS,
TERTIVS POLITICVS,

Eiusdem Logicæ disputationes octo.

AVRELIÆ ALLOBROGVM
Excudebat Petrus de la Rouiere.
M. DC VI.

ILLVSTRISSIMO D. D. ANNÆ DE LEVI, DVCI VANTADOVRIO, FRANCIÆ PARI, REGII ORDINIS Equiti, Sacri palatij Comiti, & Occitanæ prouinciæ Regio Generali Propræfecto, &c.

IVL. PACIVS felicitatem precatur.

MIRARI quispiam meritò possit, cur huius ætatis homines tam belli, quàm pacis artibus longo interuallo à veteribus superētur. Cùm enim nihil simul inuentum & perfectum sit, sed quæ ab initio rudia sūt & impolita, paulatim perficiantur & expoliantur, atque omnes artes, perinde ac flumina, progressu augeātur: rationi consentaneum videtur, vt posteri maioribus suis præstent. quod tamen neque in arte militari, neque in ijs scientiis & facultatibus, quibus pax decoratur, vsuuenire omnes fatentur. Quem enim imperatorem Cæsari, aut Alexandro? quem (vt ad minora descendam) iurisconsultum Papiniano? quem medicum Hippocrati, aut Galeno? quem philosophum Aristoteli, aut Platoni? quem poëtā Homero, aut Virgilio? quem oratorem Demostheni, aut M. Tullio? quem pictorem Apelli? quem statuarium Phidiæ compare-

mus? Hinc nonnulli mundum conſeneſcere, proinde ingeniorum vim debilitatam, & quodammodò effœtam fructus imperfectos producere, probabiliter exiſtimant, cùm nulla alia ratio facilè occurrat, ob quam dici poſſit, hanc ætatem adeo à ſuperioribus degeneraſſe, vt in rebus maximi momẽti antiquitati palmam concedat. Atqui multa noua reperta, quæ non ſolùm laude, ſed etiam admiratione digniſſima ſunt, noſtrorum hominum ingenia nihilo antiquis obtuſiora, ſed aut præſtantiora, aut ſaltem æqualia eſſe, perſpicuè oſtendũt. horologia, tormenta bellica, ars typographica, orbis terrarum peragratio, ventorum & nauigandi peritia luculentiſſimũ huic rei teſtimonium afferunt. Quid ergo nos vetat ſuperiorum ætatum dignitatem aſſequi? Cùm ita inter homines natura ſit comparatum, vt alij imperent, alij imperantibus ſubiiciantur: aut in his, aut in illis, aut in vtriſque credendum eſt impedimenta quædam ineſſe, quò minùs ad ſummum excellentiæ gradum peruenire poſſint. Sanè artium omnium contemptus, qui nunc eſt maximus, vel homines à pulcherrimis ſtudiis auocat, vel eis obſtat, quò minùs in ea totis viribus incumbant, dum ſibi & familiæ proſpicere, dum ſe ab inimicis & inuidis tueri coguntur; & neque ſalutis ſine dignitate, neque dignitatis ſine ſalute rationem habendam meritò ſtatuunt. Veriſſimè dictum eſt, honorem artes alere: & rectè ille cecinit,

Da Mæcœnates, non deerunt, Flacce, Marones.

Nec inſcitum eſt illud emblema, quo dextera viri manus alata ſurſum trahit, ſiniſtra graui ſaxo deprimitur. cuius enim diuinum ingenium aſtra petit, noxia.

xia paupertas attolli non permittit.

Ingenium poterat superas volitare per arces,

Heu, nisi paupertas inuida deprimeret.

Hoc vitio vel caruisse antiquitatem, vel minùs laborasse, multis exemplis comprobari potest: sed vnus Seneca ad hoc confirmandum abundè sufficit: qui tantas opes adeptus est, vt quidam scribere non dubitarint, tantas maximũ Principem, Saxoniæ Ducem hodie non habere. Quis diurnis nocturnísque vigiliis minimam tantorum bonorum partem sperare audeat hisce temporibus? quibus

Virtus laudatur, & alget.

Sed quid ego de tantis diuitiis loquor? quis, aut cuius facultatis professor hodie tanto stipendio fruitur, quãtum Traianus Imperator medicis constituit, qui quingena, id est secũdum Budei supputationem, 21875. frãcos in annos singulos percipiebant? Idem rhetoribus centena, hoc est, Francorum quatuor millia, trecentos septuaginta quinque decreuit. Eant nunc rhetores, ac tantum salarium petant. Omitto Constantium Eumenio sexcenta, seu francos 2625o. largitum esse. Verùm enimuerò fieri vix potest, vt qui scientiis animum non excoluerunt, viros doctos magni faciant: cùm quia,

---Ignoti nulla cupido:

Tum etiam quia vt oculus, quãquàm optimè affectus, tamẽ in tenebris nihil cernere potest, ita animus humanus ignorantiæ caligine circumfusus, virtutis & scientiæ pulchritudinem intueri nequit. Cùm autem magna semper imperitorum hominum turba fuerit: parũ vulgi inscitia nocet, vbi viri principes aut sunt Musarum alumni, aut patroni: quod maximè superiori-

bus seculis accidit. Magni namque illi Heroës, belli & pacis artibus exculti, non solùm de victis hostibus magnificè triumpharunt, sed etiam legibus rectè constitutis, & ad reipub. formam accommodatis, religiosissimè suum cuique tribuerunt, ac rempublicam non modò ab hostibus tutam & inuictam, verùm etiam florentem ac beatam reddiderunt. Præclarè enim Plato tum demum rempublicam beatam esse pronunciauit, cùm aut viri sapientes ad eam gubernandam accedunt, aut ij, quibus commissa est, sapienter vitam instituunt. Itaque felicibus Heroum temporibus summi illi Duces, Reges, & Imperatores aut literas excoluerunt, aut sáltem viros literatos sibi perpetuò adiunxerunt. Alexander Magnus, quem pater Philippus ætate Aristotelis natum esse, vt ab eo instrui atque erudiri posset, vehementer lætatus est, non solùm accuratè philosophum audiuit, sed etiam datis ad eum literis testatus est se malle doctrinæ excellentia, quàm regni amplitudine ceteris mortalibus anteire. Idem non sine Homeri Iliade somno ac quieti se dare solitus est. Phalaris Agrigentinus, quamquam tyrannus, tamen diuinos honores Stesichoro vita functo decreuit, eíque templum ædificandum curauit, vel triumphante Traiano, Dion eodem curru vectus est. Scipio Africanus hortos suis proximos Ennio largitus est, eiúsque defuncti statuam suo sepulchro imponi iussit: lectioni autem Xenophontis sic deditus fuit, vt sine ea somnum non admitteret. Iulius Cæsar non minùs literarum cognitione, quàm bellica peritia præstitit. Nec facilè dici potest, vtrùm maior philosophus, an imperator Xenophon fuerit. Inclytus Rex Alphonsus

ex

ex literis se armorum iura & modum didicisse professus est. Sed quid opus est singula persequi? Armorum cum literis coniunctionem nec solus, nec primus Iustinianus asseruit. Veneranda illa antiquitas hoc apertè significauit, cùm eandem bellorum & sapientiæ Deam finxit, eámque Marte, id est, Barbara & literis destituta militia, vt apud Homerum legere est, superiorem fecit. Quamobrem viri militares, qui Barbari non sunt, à literis non abhorrent, nec viros eruditos aspernantur, quin potiùs eos fouent, veráque, non ficta beneuolentia complectuntur. Et elegantissimus poëta non de omnibus principibus conqueritur, sed indoctos vocat eos, qui sacra ingenia mendicare patiũtur. Ob eandem armatæ ac togatæ militiæ coniũctionem fit, vt qui Musis & Mineruæ sunt addicti, viros principes, & bello præstantes colant & venerentur. Quod si interdum secus videtur: hoc non ex odio, vel contemptu proficiscitur: sed partim propter studiorum difficultatẽ & assiduitatẽ: partim quia verecundiores, cultores suos Musæ faciunt: sunt enim virgines, quas pudor decet, præsertim cùm in syluis & montibus, potiùs quàm in vrbibus & aulis degant. Non sunt igitur homines literati salutationibus ceterísque officiis, quę viris potentibus debentur, dediti, vt quodam loco Galenus testatur: non quòd superbia vtantur, à qua longissimè absunt: sed partim quia pudore, quem Cicero in Trebatio notat, præpediuntur: partim quia studiis impediti, vix satis ceteris officiis suppeditare possunt. Neminem tamen esse, qui magnorum virorum beneuolẽtiam pluris faciat, quíve eorum fauorem ac beneficẽtiam gratiore animo excipiat, vel iuratus affirma-

re auſim. non enim illud ignorant,

Principibus placuiſſe viris, non vltima laus eſt.

Quare quod poſſunt, inuicem præſtant, patronos ſuos colentes, celebrantes, eorúmque nomina immortalitati conſecrantes, quibus officiis nihil ab homine maius, nihil viris principibus dignius proficiſci poteſt: quandoquidem hæc ipſi Deo, tanquam maxima tribuuntur, μέγιστον γὰρ τοῦτ' ἂν θείημεν, ὃ τοῖς θεοῖς ἀπονέμομεν, καὶ οὗ μάλιστα ἐφίενται οἱ ἐν ἀξιώματι, καὶ τὸ ἐπὶ τοῖς καλλίστοις ἆθλον. τοιοῦτο δ' ἡ τιμή. Quocirca propemodum æquè laudandi videntur, qui maximum Regẽ imitati, qualiacumque virorum literatorum officia, ab optima mente profecta, boni conſulunt, ac qui eos ſibi plurimis beneficiis deuincire ſtudent. Quæ cùm ita ſe habeāt, profectò ſi cui mortalium (quod antiquitas credidit) diuini honores ſunt tribuendi, ſi quem non ſolùm inter Heroas numerari, ſed etiam inter illos non infimum locum obtinere oportet: is potiſſimùm ad hunc excelſum dignitatis gradum euectus cenſeri debet, quem vtraque militiâ præſtantem, hoſtes metuunt, ſubditi verentur, docti commendant, omnes admirantur: qui rempublicam auget, vitia exterminat, virtutes promouet, ſcientiis fauet, de humano genere bene meretur: cuius fideli opera Reges vtuntur, patria defenditur, hoſtes terrentur, ciues honeſto otio fruũtur, ὃν πάντες ἐγκωμιάζουσι, πάντες μακαρείζουσι, πάντες εὐδαιμονίζουσι. Dum hæc dico, tuas Heroicas laudes recenſeo, Dux Illuſtriſſime: quæ niſi ſuo ſplendore in omnium oculos incurrerent, omnibúſque notiſſimæ eſſent, tẽperare mihi non poſſem, quin eas pro viribus hoc loco celebrarem, in primíſque dicerem virtutem tuam, cùm nondum plenam pubertatem

tem

tem excessisses, HENRICO III. memoriæ felicissimæ Regi sic innotuisse, vt Te Lemouicensi prouinciæ tunc temporis à fœderatis rebellibus occupatæ præficeret, aut tua vnius sperans, aut nullius opera nobilissimam prouinciam ad debitum Regiæ Maiestatis obsequium retrahi posse: quæ spes prudentissimum Regem minimè fefellit. matricem namque vrbem, iis, qui à Rege desciscentes patriam prodebant, partim prælio occisis vel expulsis, partim supplicio affectis, egregiè conseruasti, totámque prouinciam Regio imperio subiecisti, & ex rebelli fidelem, ex turbulenta pacatam, ex misera florentem reddidisti. Non reticerem hæc animaduertentem HENRICVM IV. Regem inuictissimum, cuius sacræ inaugurationi Par Franciæ interfuisti, & à cuius latere, dum Lutetiam obsideret, quæ tua est erga Regiam Maiestatem fides, numquam recessisti, cùm Illustrissimum Connestabulum ex Occitania, cuius præcipuę vrbes in fœderatorũ rebellium potestate erant, ad se magnis decausis vocaret, Te præ omnibus delegisse, cui hanc in diuersas partes distractam prouinciam commendaret. Non omitterem, Te ea, qua polles prudẽtia, perfectáque virtute facilè Tolosam prouinciæ metropolim, deinde ceteras vrbes illius exemplum secutas, Regi subiecisse, & conciliasse. Hæc, atque alia multa narrarem, si aut minùs nota & illustria essent, aut non vererer, ne mea infantia tuas laudes detererem. His igitur silentio inuolutis, illud potiùs mihi dicendum videtur, cur hoc philosophicum opus, ex Peripateticorum fontibus haustum tibi dicare sim ausus. Ego verò cùm ea sum secutus quæ suprà dixi, Te inter illos Heroas fulgêre intelli-

gens, qui Deam ex Iouis cerebro natam, non in acie tantùm, ſed etiam in iugis Parnaſſi colunt: tum etiam illius beneuolentiæ rationem habui, quam mihi ex eo tempore exhibuiſti, quo me de rerum vniuerſitate in Nemauſenſi Academia diſſerentem, clementer audire dignatus es. Pars enim aliqua eorum, quæ tunc propoſui, hoc opere continetur: vnde coniicio, ſi pars auditu non fuit iniucunda; vniuerſam doctrinam lectu gratiorem fore. Hoc ſi aſſequar, &, ſi hac ratione meam ſummam erga te obſeruantiam vtcumque indicauero, finem huius editionis me aſſecutum putabo. Cuius mei voti vt compos fiam, me in hanc ſpem tua potiùs humanitas, quàm operis dignitas adducit. Vale Dux Illuſtriſſime, & ſalue. DEVS Opt. Max. Te quàm diutiſſimè beatum & florentem Reipublicæ conſeruet. Dat. Monſpelij, Kal. Iuniis, 1606.

IVL. PA-

IVL. PACIVS LECTORI BENEVOLO S.

CVM physica,& politica conscripsissem ea methodo, qua nunc ea tibi, candide lector, exhibeo: auctor fui DANIELI VENTVRINO, affini,& olim auditori meo, dum logicam profiteretur, vt in ea enarranda eandem methodum, quam studiosis gratam & vtilem esse animaduerteram, adhiberet. Quod cùm ab eo factum esset, eius scripta accuratè recensui, & arbitrio meo, pro auctoritate, quam mihi affinitas & institutio, atque eius quoque voluntas tribuebant, correxi, ac reformaui, ceterísque physicis & politicis voluminibus adiunxi, ne hanc doctrinæ peripateticæ partem, quæ reliquarum est fundamentum desiderares. Hoc meum consilium si tibi probari intellexero, idem mox efficiam in alias, quæ supersunt, partes nimirum rhetoricam, poëticam, & metaphysicam. Interim his fruere, & Vale. Monspelij Idib. Iuniis, 1606.

¶¶ 2

DE NOBILI ET CLARISSIMO VIRO, D. IVLIO PACIO A BERIGA IVRECONSVLTO celeberrimo.

CVM terras, in cælum abitura, relinquere vellet
Astræa, pulsa fœtidis mortalium
Criminibus, iuuenes, quos culti industria iuris,
Intaminatos detinebat in scholis,
Talibus affatur: Melioribus, auspice IOVA,
O delibuta disciplinis pectora,
Vt libeat Mundum tetris erroribus actum,
Fugere, domósque rursum adire pristinas:
A vobis inuita tamen discedo: sed æquâ
Mente est ferendum, quod nequit mutarier.
Interea nostras cum laude vicésque, locúmque,
Lumen Themistos sustinebit PACIVS.

De eodem.

Térque quatérque ferè duodena per astra volutus
Absoluit solito tramite Phœbus iter,
Ex quo CVIACIVM celebrem, doctúmque DONELLVM,
Atque grauem HOTMANVM fata dedere neci.
Vnde pol Eunomia est tantam perpessa ruinam,

Vt queat

Vt queat acceptum nemo leuare malum.
Ni frueretur adhuc vitali PACIVS *aura,*
Ius omne in terris interiisse putes.

IOANNES STAMLER V. I. D.
Iudicij Imperialis Cameræ
Aduocatus.

SIMONIS STENII IN HEIDELBERGENSI ACAdemia Historiarum Professoris Ordinarij Epigramma προπεμπτικὸν,

AD IVLIVM PACIVM HEIDELBERGA IN GALLIAM DISCESSVRVM.

INGENIOSE *Paci, Sophiæ prælustris ocelle,*
Romanæq́ simul fulgida gemma Dices:
Nuper vti leni per compita mœsta susurro
Discessus meminit garrula fama tui:
Sensimus attonitum vulgum, tristémque senatum
Sensimus Aonij conticuisse chori,
In primis legum studiis operata iuuentus,
Indignis abitum visa tulisse modis:
Huius & in causas inquirere: quòd noua cunctis,
Et res, tam læuo tempore, mira foret:
Quid tandem PACIVM *Nicrinis abstrahit vndis,*

Et subitò placitis suadet abire locis?
In quibus eximio decoratus honore laborum
Exantlatorum præmia lauta tulit:
Gymnasii proceres omnes expertus amicos,
Et collegarum per duo lustra fidem?
Sic secum iuuenes: quîs respondere parabat
Tristis Eris: iubet hanc læta silere Themis
Humanísque, ait, in rebus nónne omnia fatum
Digerit, aut, quod idem, prouida cura Dei?
Hic post tot cædes miseratus Gallica regna,
Fœda peregrino, fœda cruore suo:
Vim pridem perpessa trucem pro legibus æquis,
Pro iure gladios, pro pietate necem:
Cogitat afflictis redducere commoda pacis,
Et pro Bellona mittere Calliopen,
Pro Mauorte Dicen: vtriusque insignis habetur
Antistes PACIVS: *Gallia quem repetit,*
Et meritò repetit: tantùm hunc concesserat vsu
Germanis antehac, non ea mancupio.
I, doctrinam aliis, patriæ decus impiger auge,
Rémque PACI, *solita sedulitate, tuis.*
I felix, veterésque offensas ponere gaude:
Laus hæc Italico sanguine digna: Vale.

AD

AD EVNDEM ÆMILII PORTI, FRANCISCI PORTI CRETENSIS F. IN EADEM ACADEMIA Græcæ linguæ Professoris Ordinarij,

περιπαθητικὸν καὶ αὐτοσχεδιαστικὸν
ἐπίγραμμα.

A. Φοῖβε Παλατίνης σημάντωρ πότνιε χώρας,
Δάκρυα τίπτε χέεις; τίπτε βαρυστενάχεις;
B. ΠΑΚΙΟΣ εἰρήνης, καὶ Μουσῶν, οὖρος ἀπῆλθε.
Τοὔνεκα δακρυχέω, τοὔνεκα νῦν στενάχω.

Idem totidem ferè verbis ab eodem Latinè redditum.

A. Phœbe Palatinæ Princeps venerabilis oræ,
Cur lacrymas fundis? cur grauitèrve gemis?
B. Pacivs *(heu) pacis custos, Musæque recessit.*
Nunc ideo lacrymor, nunc ideóque gemo.

Ἄλλο:

Φοῖβος ἀκερσεκόμης τὸν ΠΑΚΙΟΝ ἦμος ἰόντα
Λεῦσσεν, τὴν ὄψιν κρύψε βαρυστενάχων,
Ἠδ' ἀγανακτήσας τοίους μυθήσατο μύθους,
Τίς λυπεῖ λαμπρῶν ἕρμα δικαιοπόλων;
Μοῦσαι Νεκκαρίδες, Μοῦσαι τὸν ΠΑΚΙΟΝ οὕτως
Ὑμέτερον πόῤῥω φέγγος ἐᾶτε μολεῖν;
ΠΑΚΙΟΣ αὐτὰρ ἐμαῖς ἀλίνεσιν αἰὲν ἐσεῖται.
Ἀστεμφὲς λαμπρῶν ἕρμα δικαιοπόλων.

Ἄλλο.

Νῦν μάθον ἀτρεκέως Νεφελάων μῆνιν, ἰδ' ἄλγος,
Δάκρυα, καὶ στοναχάς, ΠΑΚΙΟΣ εἶσιν ἑκάς.
ΠΑΚΙΟΣ εἶσιν ἑκάς, καὶ Μούσας κάλλιπε, Νέκκαρ

Ταῖς πρὶν ἀειδούσαις ἦεν ἀγαλλόμενος.
Αὐτὰρ ταὶ Νεφέλαι κατεπαύετε κεῖνον, ἰδ' ἄλγος
ΠΑΚΙΟΣ εἰρήνην ὑμετέρην ποθέει.
Εἰ θέμις, ἠδ' ὅσιον πέλει, αὐτοὶ κρήνατ' ἐέλδωρ.
Πρόφρονες οὐχ ὑγρὴν στρώσασθ' ὁδοιπορίην
Αἰολετηνυμένην πάρε κελλὴν, ὕλῃ θέρμην
Μέτερον. ὑψιμέδων, δ' εὐτυχίην πορέει.

ΤΕΛΟΣ.

*V*Rbs *genuit, Venetis condens quam Gallus in oris,*
Hostibus à victis nomen habere dedit:
Pacis vbi, & Berigæ, nostræ cognomina gentis,
Clara per innumeros inuenientur auos.
Cum fratre à teneris, iussu patris, excolor annis,
Hellados & Latij scripta diserta legens.
Missus in illustrem post hæc Antenoris vrbem,
Et Sophiæ iussis imbuor, & Themidis.
Tum fatum iniusti fugientem tela furoris,
Detulit ad fines, terra Lemana, tuos.
Tu vitæ sociam prima florente iuuenta
Iunxisti: decies me facit illa patrem.
Euocat hinc lustris tradentem iura duobus
Panoria, & retinet tempore penè pari.
Abstrahor à caris, colui quos semper, amicis,
Moribus auersus, liuida turba, tuis.
Pace peto Mosam, mox linquo bella gerentem,
Antiquo Allobrogum reddor & hospitio.
Ad se hinc pertraxit, Rectoris læta Nemausus
Imponens humeris munera cuncta meis.

Cur

Cur reuocas? præstare vetant, en Optime Princeps,
(Parce piæ menti) iussa superba fidem.
Non tamen inuitus retinebor tempore longo:
Auro libertas gratior esse solet.
Excipit hinc igitur, vicina Academia, tandem
Sede Placentini, Rege volente, locans.
Hactenus aduersam expertus, sortémque secundam,
Euasi inuictus: scire futura nefas.

Aliud.

Itala dat cunas tellus, Germanica famam,
Gallica ius ciuis, dic mihi, quæ patria?

Anno salutis 1606. Ætatis meæ 54.

PRIVILEGE DV ROY.

HENRI par la grace de Dieu Roy de France & de Nauarre, au Preuost de Paris, Seneschal de Lyon, Poitou, Aniou, & le Mayne, Baillif de Berry & Champagne, Seneschal de Beaucaire & Nismes, ou leurs Lieutenants, & à tous nos autres Iusticiers & Officiers, chascun endroict soy ainsi qu'à eux appartiendra, Salut. Nostre cher & bien aimé Iulius Pacius, Docteur & Professeur en Droict, nous a fait remõstrer qu'il a composé certains liures, sçauoir, *Isagogicorum in Institutiones. &c. Eiusdem doctrinæ Peripateticæ tomi tres. Primus logicus, secundus physicus, tertius politicus.* Lesquels liures il desire faire imprimer & mettre en lumiere: mais il doubte qu'apres la premiere impression d'iceux, d'autres que celuy, ou ceux ausquels il aura donné charge de ce faire, se vueillent ingerer de les imprimer, ou les faire imprimer hors son sceu, & contre sa volonté, les frustrans par ce moyen du labeur qu'il a mis à la recerche & composition d'iceux, s'il ne luy estoit sur ce pourueu de nos lettres necessaires. Et desirãts que ledict Pacius puisse rapporter quelque fruict de ses peines, & soit aucunement recompensé de son trauail, le tout redondant à l'vtilité de nos subiects: A CES CAVSES de l'aduis de nostre Conseil, Nous auons audit Pacius permis & octroyé, permettõs & octroyons par ces presentes, de faire imprimer lesdicts liures, sçauoir, *Isagogicorũ in Institutiones &c. Eiusdẽ doctrinæ Peripateticæ tomi tres. Primus logicus, secũdus physicus, tertius politicus*, Par tel ou tels Imprimeurs, au lieu, ou aux lieux, & autãt de fois que bon luy semblera: vẽdre & distribuer les exẽplaires d'iceux par tous les lieux & endroicts de nostre Royaume, pays, terres & Seigneuries de nostre obeissance: sans qu'autre que luy, ou ceux ausquels il aura permis de ce faire, ou ayãs droict & pouuoir de lui, les puissent imprimer ou faire imprimer en tout ni en partie, vendre ou distribuer, & cependant & durant le temps de dix ans prochains & consecutifs, à compter du iour & datte de l'im-

l'impressiõ desdicts liures.Et pour cest effect nous auõsdefẽdu,& defẽdõs tres-expressemẽt à to' Imprimeurs,Libraires, & autres nos subiects de quelle qualité & condition qu'ils soyent,d'imprimer,faire imprimer,achepter,changer, ou se seruir d'aucune indeuë impression desdicts liures,en quelle sorte & maniere que ce soit, sur peine de confiscation d'iceux,& d'amende arbitraire.Si vous mandons,& à chascun de vous enioignons tres-expressement, chascun endroict soy,si comme à luy appartiendra, que de cestuy nostre present priuilege,& du contenu en iceluy vous faictes souffrir & laisser iouyr,& vser pleinement & paisiblemẽt ledict exposant,sans luy faire mettre ou donner, ne souffrir luy estre faict,mis ou donné aucun trouble ni empeschement:& où aucun faict ou dõné luy seroit,iceluy vous ostiez & le mettiez au premier estat & deub, en contraignant & faisant contraindre tous ceux qui pour ce seront à contraindre,par toutes voyes & manieres deuës & raisonnables. Nonobstãt quelconques Edicts,Ordonnances,mendements,defences & lettres à ce contraires.Car tel est nostre plaisir. Donné à Limoges le 17.iour d'Octobre l'an de grace mille six cents & cinq.Et de nostre Regne le dixseptiesme.Signé,

HENRY,

Et plus bas,par le Roy,

FORGET.

Scellé du grand Seau.

PAr consentement dudict Sieur Pacius, & de son bon gré semblable droict que dess' est accordé à Pierre de la Rouiere maistre Imprimeur & marchãt libraire, & lui a esté cedé, quitté,& transporté,comme appert par contract receu & signé par Antoine Comte Notaire Royal à Montpellier,le 28.de Decembre,M.DC.V.

Acheué d'imprimer pour la premiere impression, en Aoust, 1606.

DOCTRINAE PERIPATETICAE

TOMVS PRIMVS.

LIBER I. LOGICORVM PRIMVS, QVI INSCRIBITVR ISAGOGE.

Prolegomena.

LOGICA est árs ratiocinandi, vt discernatur verum à falso.

2 ¶ Logicæ finis est scientia, quæ per ratiocinationem acquiritur.

3 ¶ Eius subiectum est ratiocinatio, quæ Græco vocabulo vocatur syllogismus.

4 ¶ Quoniam igitur syllogismus, in quo logica versatur, est instrumentum sciendi: meritò volumen, quo libri logici ab Aristotele conscripti continentur, Organum appellatur.

CAP. I.

Præfatio.

VT intelligantur ea, quæ ab Aristotele in Organo logico traduntur, necesse est cognoscere quid sit genus, differentia, species, proprium, & accidens. Cap. 1.

CAP. II.

De genere & specie.

6 GEnus accipitur tribus modis. I. Pro principio, à quo quis originem ducit, id est, pro parente, vel patria: vt cùm di- Cap. 2.

cimus Oresten à Tantalo genus ducere,& Pindarum esse genere Thebanum. II. Pro multitudine ab eodem principio originem ducente: vt Heraclidarum genus eos omnes complectitur, qui sunt Hercule prognati. III. Pro eo, qui subiicitur species: vt animal est genus hominis. Hæc tertia significatio ex duabus prioribus quodammodo orta videtur. nam genus in hac significatione sumptum, est principium quoddam multarum specierum, quas sub se continet. quatenus igitur est principium, simile est generi in prima significatione sumpto. quatenus autem sub se continet multas species, simile est secundæ generis significationi.

7 ¶ In hac tertia significatione genus à logico consideratur, atque ita definitur, quod multis specie differentibus attribuitur in quæstione quid est.

8 ¶ Eorum enim, quæ attribuuntur, alia de vno dicuntur, alia de multis. De vno dicitur indiuiduum: de multis dicuntur genus, differentia, species, proprium, & accidens. Indiuiduum est, vt Socrates: genus, vt animal: differentia, vt rationale: species, vt homo: proprium, vt aptum ad ridendum: accidens, vt album.

9 Itaque verbum, *quod attribuitur*, excludit vocabula nihil significantia, vt blityri. Verbum, *multis*, separat genus ab indiuiduo. Verbum, *differentibus specie*, seiungit genus tam à specie, quàm à proprio. nam species attribuitur multis differentibus numero, non specie, id est indiuiduis sub se contentis: vt homo Socrati, & Platoni, & singulis aliis hominibus. proprium verò attribuitur vni speciei, & indiuiduis sub ea contentis: vt aptitudo ad ridendum attribuitur homini, & Socrati, & Platoni. Verbum, *in quæstione quid est*, distinguit genus à differentia, & accidente, quæ attribuuntur in quæstione quale est, vel quomodo se habet.

10 ¶ Vt ea, quæ dixi, intelligantur, duo sunt notanda. I. Alia differre genere, alia specie, alia numero. Genere differunt, quæ ad diuersa genera referuntur: vt homo, & pyrus: nam hominis genus est animal, pyri arbor. Specie differunt, quæ ad diuersas species referũtur: vt Socrates, & Bucephalus: nam ille ad humanam, hic ad equinam speciem refertur. Quin etiã diuersę species, vt homo & equus, dicũtur specie differre. Numero tantùm differunt, quę sub eadẽ specie continẽtur, vt Socrates &

tes & Plato. II. Notandum ea attribui in quæstione quid est, quæ aptè respondentur ad quæstionem quid est: ea verò attribui in quæstione quale est, vel quomodo se habet, quæ rectè ad huiusmodi interrogationes respondentur. veluti, quid est Socrates? homo. quid est homo? animal. qualis est Socrates? albus. quale animal est homo? rationale. quomodo se habet Socrates? bene valet: est autem homo, species: animal, genus: rationale, differentia: album, & bene valere, accidentia.

11 ¶ Species sumitur duob⁹ modis. I. Pro forma. II. Pro vt refertur ad genus: vt cùm homo dicitur species animalis, quia animal est genus hominis: & albor, species coloris, quia color est genus alboris. Hæc posterior significatio ad hunc locum pertinet. Cap. 3.

12 ¶ In hac significatione species definitur, quę sub genere ponitur, vel cui genus attribuitur in quæstione quid est. Genus intellige logicè acceptum, id est, in tertia significatione.

13 ¶ Genus diuiditur in generalissimum & subalternum: species item diuiditur in specialissimam & subalternam: sed idem diuerso respectu dicitur genus subalternum, & species subalterna. quatenus enim refertur ad inferiores species, vocatur genus: quatenus autem refertur ad superius genus, appellatur species. etenim genus & species ita à philosophis & Logicis naturam ducem sequentibus collocantur, vt supremo loco ponatur genus generalissimum, infimo species specialissima, medio subalterna, quæ simul genera & species nominantur, vt in sequenti exemplo,

Substantia
Corpus
Viuens
Animal
Homo,

substantia est genus generalissimum: corpus, viuens, animal, sunt subalterna. corpus enim est species substantiæ, genus viuentis: viuens est species corporis, genus animalis: animal est species viuentis, genus hominis: homo verò est species specialissima.

14 ¶ Quocirca genus generalissimum habet vnum respectum, quo dicitur genus inferiorum. Species quoque specia-

lissima vnum respectum habet,quo vocatur species,siue conferatur cum superioribus generibus,à quibus continetur,siue cum indiuiduis,quæ sub se continet.

15 ¶ Genus generalissimum definitur, quod est tantùm genus,non species.vel, Quo nō est aliud superius genus.Species specialissima definitur,Quæ tantùm est species, non genus.vel,Quę cùm sit species,in species diuidi nequit.vel,Quę multis numero differentib⁹ attribuitur in quęstione quid est.

16 ¶ Generum specierúmque series est genealogiæ similis:genus enim est,quasi pater:species,quasi filius.& quemadmodum est aliquis tantùm pater; alij tantùm filij,quia nullos liberos habent; alij sunt parentum suorum filij, & filiorum suorum parentes:ita etiam alia sunt tantùm genera,id est genera generalissima,alia tantùm species, id est species specialissima,alia sunt genera & species,id est subalterna.

17 ¶ Discrimen tamen est inter categorias(sic enim generum, specierum, & indiuiduorum series appellatur) & genealogias: quoniam omnes genealogiæ referuntur ad vnum communem patrem,qui κατὰ τὴν ἑλλήνων δόξαν est Iupiter, κατὰ ἀλήθειαν est Adamus: categoriæ verò non referuntur ad vnum commune genus, sed ad decem genera generalissima: vnde oriuntur decem categoriæ,de quibus posteriùs dicendum erit.Ne dicas ens esse horum commune genus: quoniam Aristoteles docet ens non esse genus.

18 ¶ Generalissima igitur sunt decē:subalterna,multò plura: specialissima,quàmplurima:indiuidua,numero infinita.

19 ¶ Idcirco in scientiis progrediendū est(secundū Platonē in Sophista)à generalissimis ad subalterna, & à subalternis ad specialissima,omissis indiuiduis,quæ sub scientiā non cadunt.

20 ¶ Descendēdo in categoria progredimur ab vno ad multa:adscendēdo tendimus à multis ad vnū: quia multa indiuidua sub vna specie,&multę species sub vno genere cōtinētur.

21 ¶ Et superiora quidem inferioribus omnibus attribuuntur,vt substantia corpori,viuenti,animali, homini: inferiora verò superioribus non attribuuntur.

22 ¶ Indiuiduum est, quod constat ex multis proprietatibus,quæ in nullo alio simul reperiuntur.

23 ¶ Indiuiduū continetur à specie, species à genere.& indiuiduū quidem habet rationē partis: genus verò rationē to-

tius: sed species respectu generis habet rationem partis, respectu indiuidui, rationem totius. Intellige totum attributiuum,& partem subiectiuam.

24 ¶ Triplex enim est totum,& triplex pars. I. Totum integratum,& partes integrantes. Sic animal est totum: caput, venter,crura,pedes,sunt partes. II. Totum essentiale,& partes essentiales.sic animal est totum:anima,& corpus,sunt partes. III. Totum attributiuum,& partes subiectiuæ.sic animal est totum:homo,equus,bos,sunt partes.

CAP. III.

De differentia.

25 Differentiæ vocabulum tribus modis accipitur: communiter,propriè,& maximè propriè. In prima significatione differentia nihil aliud est, quàm accidens separabile: in secunda est accidens inseparabile:in tertia essentiam rei significat. Primo modo differt(exempli gratiâ) sedens ab ambulante. & hoc modo idem à semet ipso differre potest: vt quia interdum sedet, interdum ambulat. Secundo modo cycnus differt à coruo: quatenus hic est niger, ille albus. Tertio modo rationale differt ab irrationali, vt homo ab equo. Cap.4.

26 ¶ Omni differentiæ commune est,efficere vt res inter se variæ sint:nam quæcumque differunt,varia sunt.

27 ¶ Proprietates, quibus differentia maximè propriè accepta, ab aliis distinguitur, quatuor sunt. I. Non tantùm rem diuersam efficit,sed etiam planè aliam: vt rationale non tantum hominem diuersum efficit à bruto,sed etiam facit esse aliud animal. II. Hæc differentia vocatur specifica:quia speciem efficit:vt rationale additum animali, constituit humanam speciem:quandoquidem homo nihil aliud est, quàm animal rationale.aliæ verò solùm vocantur differentiæ, sine illa adiectione, *specificæ*. III. Ponitur in definitione speciei, vt homo definitur animal rationale: alias verò differentias definitio respuit. IV. Ponitur in diuisione generis, vt animal diuiditur in rationale & irrationale: per alias verò differentias non fit essentialis diuisio generis:veluti siquis dicat animaliũ alia esse alba,alia nigra,alia medij seu mixti coloris.

28 ¶ Rurſus alia eſt differentia ſeparabilis, alia inſeparabilis. illa eſt omnino accidentalis: hæc, partim eſſentialis & per ſe, partim per accidens. Differentia ſeparabilis nihil aliud eſt, quàm accidēs ſeparabile, vt ſedere. inſeparabilis differētia per accidens, nihil aliud eſt, quàm accidens inſeparabile, vt nigror corui: inſeparabilis differentia per ſe, eſt eſſentia rei, vt rationale eſt eſſentia hominis. Quare differentia ſeparabilis, eſt differentia communiter dicta: inſeparabilis autem accidentalis, eſt propriè dicta: inſeparabilis verò per ſe, ſiue eſſentialis, eſt maximè propriè dicta.

29 ¶ Inter differentiā per ſe & per accidens tria ſunt diſcrimina. I. Differētia per ſe, ponitur in definitione, vt rationale in definitione hominis: differentia verò per accidens, non ingreditur definitionem, vt album, vel muſicum. II. Differentia per ſe, facit aliud, vt rationale facit vt homo ſit aliud animal, quàm brutum: differentia per accidēs, non facit aliud, ſed tantùm diuerſum, vt albū à nigro diuerſum eſt. III. Differentia per ſe, non intenditur, nec remittitur, vt homo nō eſt magis vel minùs rationalis: ſed differentia per accidens, intēditur, & remittitur, vt homo dicitur magis vel minùs albus.

30 ¶ Differentia per ſe, ſi conferatur cum ſuperiori generé vocatur diuiſiua: ſi cum inferiori ſpecie, dicitur conſtitutiua: quia diuidit genus, & cōſtituit ſpeciem: vt rationale & irrationale diuidūt animal: illud autem conſtituit hominem: hoc conſtituit brutum.

Animal

Rationale — Irrationale

Homo — Brutum.

31 ¶ Quoniam nulla eſt differentia diuiſiua generis, quæ non ſit etiam conſtitutiua ſpeciei: idcirco omnis differentia per ſe, vocatur ſpecifica.

32 ¶ Hæc differentia variis modis definitur. I. Qua ſpecies ſuperat genus: quia ſpecies actu habet in ſe differentias, quas genus tantùm habet poteſtate, non actu, vt animal non eſt actu rationale & irrationale, quia oppoſita non poſſunt ſimul eſſe in eodem ſubiecto: ſed poteſtate eſt vtrumque: ita vt ſi actu recipiat rationale, fiat homo: ſi irrationale, fiat brutum.

II. Quæ

II. Quæ pluribus specie differentibus attribuitur in quæstione quale est. vt enim genus attribuitur in quęstione quid est, ita differentia in quæstione quale est: propterea quòd genus habet rationem materiæ: differentia verò, formæ: & vt æs ac figura constituunt statuam, ita animal ac rationale constituunt hominem. III. Quæ vim naturalem habet separandi (subaudi, essentialiter) ea quæ sub eodem genere collocantur. vt rationale & irrationale seiungunt hominem & brutũ. IV. Id, quo quælibet differunt. hîc quoque subaudi, essentialiter. V. Quod separat ea, quæ sunt sub eodem genere, & ad essentiam rei pertinet, quia est rei pars essentialis, id est, forma. vt rationale separat hominem à bruto, & est essentialis pars, id est, forma hominis.

Cap. IV.

De proprio.

33 PRoprium dicitur quatuor modis. I. Quod alicui speciei accidit soli, non omni: vt homini grammatica. II. Quod accidit omni, non soli: vt homini esse bipedem. III. Quod accidit omni, & soli, non semper, vt homini canities. IV. Quod accidit omni, soli, & semper: vt homini aptitudo ad ridendum. Quod est hoc modo proprium, reciprocatur cum eo, cuius est proprium. vt omnis homo est aptus ad ridendum: & quicquid est aptum ad ridendum, est homo.

Cap. 5.

Cap. V.

De accidente.

34 CVm aliud sit accidens commune, quod inest diuersis speciebus, vt albor, niui, cycno, farinæ; aliud proprium, quod attribuitur vni speciei, & indiuiduis sub ea contentis, vt aptitudo ad ridendum homini, & Socrati: ac de proprio iam dictum sit: nunc de communi dicendum.

35 ¶ Hoc describitur tribus modis. I. Quod adest & abest sine subiecti interitu, id est, cum quo & sine quo subiectum intelligi potest. nam adesse & abesse, hîc accipitur per intellectum, non re ipsa: quandoquidem quędam accidentia re ipsa sunt inseparabilia, quæ tamen per intellectum separan-

tur:vt coruus intelligi potest tam albus, quàm niger, licèt in rerum natura non reperiatur coruus albus: item cycnus potest intelligi tam niger, quàm albus, etsi reuera nullus est cycnus niger. II. Quód contingit eidem inesse & non inesse. Ne intelligas accidens esse sine subiecto, sed subiectum esse sine accidente; vt hominem sine grammatica. Rursus ne intelligas re ipsa inesse, & non inesse, (quia iam monui esse quędam accidentia re ipsa inseparabilia) sed per intellectum. III. Quod neque est genus, neque differentia, neque species, neque proprium, semper autem in subiecto inhæret. Dico semper in subiecto inhærere: quia non potest consistere sine subiecto; vt pereunte niue, perit etiam eius albor, quia per se consistere nequit.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ

LIBER SECVNDVS,

LOGICORVM SECVNDVS, QVI INSCRIBITVR CATEGORIÆ.

Prolegomena.

LOGICÆ partes tres sunt. I. De dictionibus. II. De enunciationibus, quæ ex dictionibus constant. III. De syllogismis, qui ex enunciationibus componuntur.

2 ¶ Dictiones vocamus vocabula rem aliquam significantia: vt homo, equus, sedet, currit. Aliæ sunt voces nihil significantes, vt blityri: aliæ tantùm consignificantes, quę vocãtur syncategoremata, vt quę à grammaticis coniunctiones vel præpositiones nominantur. Verbi gratiã, hæc præpositio, *cum*, per se nihil significat, sed in oratione vim suam exerit, nec in ea frustra ponitur.

CAP. I.

Definitiones.

Cap. I.

3 QVæ à dictionibus significantur, aut sunt homonyma, aut synonyma, aut analoga, aut ab vno, siue ad vnum, aut heteronyma, aut disparata, aut paronyma.

4 ¶ Homonyma sunt, quorum nomen solum est commune, definitio verò, quæ ad nomen illud accommodatur, est diuersa. vt quadrupes & piscis & sydus homonymως vocantur canes: quia nulla est canis definitio, quæ sit eis communis. Hæc à scholasticis nominantur æquiuoca æquiuocata: illud verò commune nomen, vt canis, ab iisdem vocatur æquiuocum æquiuocans.

5 ¶ Synonyma sunt, quæ & commune nomen, & communem definitionem ei nomini accommodatam habent. vt homo & equus synonymως dicuntur animalia: quia definitio animalis, nempe corpus animatum sensu præditum, æquè conuenit equo, atque homini. Hæc in scholis nominantur vniuoca vniuocata: commune autem illud nomen, vt animal, appellatur vniuocum vniuocans.

6 ¶ Analoga sunt, quæ ad diuersa eandem rationem habent: vt os, spina, sepium: quoniam eandem rationem habent, sepiũ in sepia, spina in aliis piscibus, & os in cæteris animalib.

7 ¶ Ab vno, & ad vnum dicuntur, quæ ita se habent, vt cõmune nomen vni primò attribuatur, deinde huius merito ad cętera producatur. vt ens primò attribuitur substantiæ, deinde accidentibus, quæ non per se vocantur entia, sed quatenus sunt aliquid substãtiæ, id est, quatenus in ea insũt, & ei accidũt.

8 ¶ Polyonyma dicuntur vel eædem res diuersis nominibus significatæ, vel ipsa diuersa nomina: vt vestimentum, & indumentum.

9 ¶ Heteronyma vocãtur, quæ re seu subiecto idem sunt, ratione differunt: vt adscensus, & descensus.

10 ¶ Disparata sunt, quæ nomine & re omnino differũt: vt homo, & planta. Hęc à Græcis appellantur ἕτερα, id est diuersa.

11 ¶ Paronyma dicuntur, quæ ab aliquo appellationem accipiunt, non omnino eandem, sed casu, id est, fine ac terminatione vocabuli differentem. vt à grammatica dicitur grammaticus, à iustitia iustus.

CAP. II.

Diuisiones.

Cap. 2. 12 Vocabulorum alia sunt coniuncta, id est orationes, vt homo currit: alia simplicia, vt homo.

13 ¶ Res siue entia partim sunt substantiæ, partim accidentia. Substantiæ non sunt in subiecto, sed per se subsistunt: vt homo, equus. Accidētia sunt in subiecto: vt albor in cycno, nigror in coruo.

14 ¶ Rursus alia sunt vniuersalia, quæ dicuntur de subiectis, vt animal de homine & equo: alia particularia, quæ de nullo dicuntur, vt Socrates. nam etsi indiuidua dicuntur aliquando vni attribui, vt Isagoges part. 8. tamen id impropriè dicuntur; & ex accidenti, vt Aristoteles docet Prior. Analyticor. lib. 1. cap. 27. partic. 2. & 3.

15 ¶ His duabus rerum diuisionibus coniunctis cōstituuntur quatuor membra. I. Substantiæ vniuersales, quæ de subiecto dicuntur, in subiecto autem nō sunt: vt homo, & equus. II. Substātiæ particulares, quæ nec de subiecto dicuntur, nec in subiecto sunt, vt Socrates. III. Accidētia vniuersalia, quæ de subiecto dicuntur, & in subiecto insunt, vt album, nigrum. IV. Accidentia particularia, quæ de subiecto non dicuntur; in subiecto autem sunt, vt hoc album, hoc nigrum.

16 ¶ Ex dictis collige, aliud esse subiectum de quo, id est subiectum attributionis, aliud subiectum in quo, siue inhærentiæ: illo modo particulare vniuersali; hoc modo substantia accidentibus subiicitur.

17 ¶ Quoniam igitur in præsentia solum accidens dicitur esse in subiecto: rectè Aristoteles in subiecto esse inquit, quod ita in subiecto est, vt nec sit eius pars, nec possit esse sine eo. etenim accidens non est pars substantiæ, quæ est eius subiectum: nec potest sine substantia consistere.

18 ¶ Indiuiduum à scholasticis diuiditur in vagum, & signatum: quorum illud propriè vocatur particulare: hoc, singulare. Particulare vagum est, quod nomine vniuersali significatur adiectâ notâ particulari, vt aliquis homo. nam homo, est nomen vniuersale: aliquis, est nota particularis, id est, ostēdit hominem hic nō accipi vniuersaliter, sed in parte. Singulare, seu signatū est, quod proprio nomine notatur, vt Socrates vel

tes: vel pronomine demonstratiuo, aliáve certa demõstratione indicatur, vt filius Sophronisci, si solus Socrates sit Sophronisci filius.

CAP. III.

Regula.

19 CVM alterum alteri attribuitur, vt homo Socrati: quæcumque dicuntur de attributo, dicuntur etiam de subiecto. vt viuens & animal, quæ dicuntur de homine, dicuntur etiam de Socrate. sicut enim Socrates verè dicitur homo, ita etiam verè dicitur animal, & viuens. Cap.3.

20 ¶ Diuersorum generum, quorum alterũ sub altero non collocatur, vt animalis & scientiæ, diuersæ sunt differẽtię specificæ. vt animal diuiditur terrestri, aquatili, & volucri: scientia verò diuiditur in theoricam, & practicam.

21 ¶ Subalternorum generum, quorum vnum sub altero, tanquam species sub genere collocatur, vt viuentis & animalis, eædem differentiæ esse possunt: nempe differentiæ constitutiuæ: vt corporeum & animatũ sunt differentiæ constitutiuæ, quæ attribuuntur tam animali, quàm viuenti.

CAP. IV.

De categoriis.

22 QVicquid simplici vocabulo significatur, ad vnam ex decem categoriis refertur. Cap.4.

23 ¶ Categoria est generum, specierum, & indiuiduorum comprehensio, eorúmque apta dispositio, ita vt indiuidua sub sua specie, species sub suo genere, & omnia sub vno genere generalissimo contineantur.

24 ¶ Categoriæ sunt decem, vt dictum fuit Isagoges §.17. substantia, vt homo, lapis: quantitas, vt decem: qualitas, vt albor: relata, vt pater & filius: vbi, vt in foro: quando, vt heri: situs, vt iacere: habere, vt vestitum esse: agere, vt secare: pati vt secari.

25 ¶ De categoriis tria sunt notanda. I. Vnam esse categoriam substãtiæ, reliqua omnia esse accidentia. II. Substantiam, & accidens accipi hîc absolutè, & per se: secundũ quam

significationem substãtia dicitur, quod per se subsistit, vt homo: accidens verò, quod in substantia tãquam in subiecto inhæret, vt album. Cùm autem per relationem ad alterum accipiuntur: substantia vocatur, quæ ad rei essentiam pertinet: vt animal pertinet ad substantiam siue essentiam hominis, color ad substantiam siue essentiam albi: accidens verò appellatur, quod alteri præter eius essentiam accidit, vt homo accidit animali, & album colori, & color corpori. Itaque si homo per se spectetur, est substantia: si cum animali conferatur, est accidens. contrà color si per se consideretur, est accidens: si ad album referatur, est substantia. III. Ad eandem categoriam referri concretum & abstractum: vt homo & humanitas sunt in categoria substãtiæ: albor & album in categoria qualitatis & qualis. vna est enim categoria qualitatis, & qualis: itẽ quantitatis, & quanti: similiter relationis, & relatorum. eadem est ratio cęterarum categoriarum. IV. Hæc, cùm accipiuntur per se, nec affirmare, nec negare, vt homo, vel currit: sed horũ compositione fieri affirmationem & negationem, vt homo currit, homo non currit. Sed de affirmatione & negatione posteriùs differemus: nunc ipsæ categorię distinctius & enucleatiùs sunt explicandæ.

CAP. V.

De substantia.

Cap. 5. 26 SVbstantia diuiditur in primam & secundam. Prima substantia hoc loco appellatur, quæ neque de subiecto dicitur, neque in subiecto est, id est, substantia indiuidua; vt Socrates, Bucephalus. Secunda substantia vocatur ea, cui prima subiicitur: id est, species, vt homo, equus: & genus, vt animal.

27 ¶ Prima substantia est omnium aliarum rerum subiectum: sed respectu secundę est subiectum attributionis, respectu autem accidentis est subiectum inhærentiæ: nam secundæ substantiæ de subiectis primis dicuntur, vt animal & homo de Socrate: accidentia verò in subiectis primis substãtiis insunt, vt albor in cycno.

28 ¶ Species est magis substantia, quàm genus: cùm quia est propinquior primæ substantiæ, & magis eius naturam & essentiam declarat: tum etiam quia species generi, non genus

spe

speciei substat. vt homo magis declarat Socratis essentiam, quàm animal:& homo animali subiicitur,non animal homini,cũ homo sit species animalis,& animal sit genus hominis.

29 ¶ Species specialissimæ,vt homo,equus,bos, æquè sunt substantiæ.

30 ¶ Primæ quoque substantiæ,vt Socrates & Plato, æquè sunt substantiæ.

31 ¶ Præter primas substantias, sola genera & species vocantur substantiæ: cùm quia hæc sola naturam & essentiam primæ substantiæ declarant: tum etiam quia ceteris rebus,id est,accidentibus substat.

32 ¶ Substantiæ proprietates sunt sex. I. Non est in subiecto.Hæc proprietas conuenit omni substantiæ,nõ soli, quia similiter differentia essentialis,vt rationale,non est in subiecto.etenim sola accidentia in subiecto esse dicuntur. Quod si obiicias differentiam esse substantiam : respondebo nos hic non loqui de omni substantia , sed tantùm de categoria substantiæ:categoria verò(vt definiui suprà partic.23.) tantùm ex generibus& speciebus & indiuiduis constat,nõ etiam ex differentiis,quæ cùm sint substantiæ simplices,nõ ponuntur per se in categoria,sed(vt loquuntur scholastici)reductiuè, id est, quatenus sunt partes specierum. exempli causâ , cùm animal & rationale cõstituant hominem:animal, quod est genus, est per se in categoria substantiæ:rationale verò , quod est differentia, non est per se in categoria , sed quatenus est hominis pars essentialis ab eo inseparabilis. Rursus si obiicias partem substantiæ esse in substãtia, vt caput & crura sunt in homine: respondebo hæc non esse in homine vt in subiecto,sed vt partes in toto. II. Substantia attribuitur synonymωs:vt species indiuiduis,genus speciebus & indiuiduis sibi subiectis:vt homo Socrati & Platoni:animal homini,& equo,& huic homini,& huic equo.Hæc proprietas neque soli substantiæ conuenit,sed etiam differentiæ,vt rationale synonymωs attribuitur homini;neque omni substantiæ,quia prima substantia (vt dictum est partic.14.)propriè nulli attribuitur. III. Substãtia significat hoc aliquid. Hæc proprietas conuenit tantùm primæ substantiæ. IV. Nihil est substantiæ contrarium. Hæc proprietas conuenit omni substãtiæ,non tamen soli,quia cõuenit etiam quantis,vt duobus,tribus. V. Substantia nec in-

tēditur,nec remittitur,hoc excepto,quod supra dixi, speciem esse magis substantiā quàm genus, & minùs esse substantiam quàm indiuiduum.Hæc proprietas non conuenit soli substantiæ,sed etiam quantitati:non dicitur enim magis vel minùs tricubitum,nec magis vel minus duo. VI. Substantia, cùm vna & eadē numero sit,potest contraria suscipere.vt idem homo modò est indoctus,modò doctus.Hæc proprietas cōuenit omni & soli substātiæ.Si obiicias hanc proprietatem tantùm cōuenire primæ substātiæ,quæ sola videtur dici posse vna numero:respondebo,etiam secundam substantiā vnam numero dici posse.vt homo,& animal rationale,sunt vnum numero:item vestimentum,& indumentum.Poster.lib.1.cap.5. partic.5. & Topic.lib.1.c.7.partic.2.Rursus si obiicias, orationem & opinionem,cùm vna & eadem numero maneat, cōtraria recipere,& modò esse verā,modò falsā:.vt hæc opinio, vel oratio, *Socrates sedet*,eo sedēte est vera,eo surgente fit falsa:respōdebo orationem & opinionem non recipere cōtraria:cùm mutatio in ipsis non fiat,sed in re ipsa,id est, in Socrate: ideo namque opinio vel oratio dicitur modò vera,modò falsa,quia contraria recipiuntur à Socrate,aliàs stante,aliàs surgente.

CAP. VI.

De quanto.

Cap.6. EXposita est categoria substantiæ:sequuntur accidentia: quórum alia priora, alia posteriora dici possunt. Priora voco ea,quæ ex solā substātiā oriuntur.posteriora autem, quæ à substantia cum aliquo ex priorib.accidentibus cōiunctā ortum ducūt.Prioris generis sunt,quātitas,qualitas,relatio.Cùm enim substantia ex materiâ,& formâ constet: ex materia nascitur quantitas,ex forma qualitas,ex respectu materiæ & formæ relata.Ad posterius genus reducuntur ceteræ categoriæ. Nā ex substantia & quantitate oriuntur duę categorię,Vbi & Quādo:siquidē Vbi sumitur ex loco,in quo est substātia:Quādo,ex tempore,quo est eadem substantia.Sed ex substantia & qualitate proficiscuntur actio & passio:quia substātia per qualitatem agit,& patitur:vt per calorem calefacit,& calefit.nam quæ actu est calida,calefacit:& quæ est potestate calida, calefit.Ex substātia verò & relatione oriuntur situs,& habere:quia situs significat relationem partium corporis inter se, vt iacēre,sedere:habere autem significat relationem corporis ad aliud

d liud

lud corpus externum, vt habere veſtimentum, vel annulum.

34 ¶ Quantum diuiditur. I. In diſcretum, & continuum. II. In id, cuius partes poſitionem inter ſe habent, & cuius partes poſitionem non habent.

35 ¶ Quantum diſcretum eſt, cuius partes communi termino non copulantur; vt numerus, & oratio. Numerus eſt diſcretus: quia nullus terminus partes eius copulat; vt inter duo & tria, quæ conficiunt quinque, nihil eſt interiectum, quod ea coniungat. Oratio eſt quanta; quoniam eam metimur ſyllabâ longâ & breui: & eſt diſcreta, quia partes eius, id eſt, ſyllabæ, nullo communi termino nectuntur.

36 ¶ Quantum continuum eſt, cuius partes communi termino copulantur: vt linea, ſuperficies, corpus, locus, tempus: quia puncta coniungunt partes lineæ; linea partes ſuperficiei, ſuperficies partes corporis. Cùm autem corpus locatum, continuum ſit, neceſſe eſt vt etiam eius locus ſit continuus. Tempus quoque in continuis eſt: quia partes eius ſunt præteritum & futurum, quæ coniunguntur communi termino, hoc eſt, momento ſiue inſtanti, quod & præſens appellatur.

37 ¶ Partes tum demum poſitionem inter ſe habere dicuntur, cùm alicubi ſitæ ſunt, & ibi permanent, atque inter ſe continenter iunctæ ſunt: vt partes lineæ, ſuperficiei, corporis, loci. At neque numeri partes habent eiuſmodi poſitionem, quia nullibi ſitæ ſunt: neque partes temporis, quia nec alicubi ſunt ſitæ, nec permanent; ſiquidem tempus eſt in continuo motu: neque partes orationis, cùm quia non permanent, tum etiam quia non ſunt continuæ.

38 ¶ Quanti proprietates ſunt tres. I. Nihil contrarium habet. Hęc proprietas conuenit omni quanto, non tamen ſoli quanto, ſed etiam ſubſtantiæ, vt ſuprà docui partic. 32. mẽb. 4. Si obiicias magnũ & paruum, item multa & pauca eſſe contraria; reſpondebo hæc neque eſſe quanta, nec contraria, ſed relata: quia magnum dicitur reſpectu parui, & paruum reſpectu magni: vnde montem paruum dicimus, & milium, magnum, quod eſt longè minus monte, quem vocabamus paruum: nimirum quia mons dicitur paruus reſpectu aliorum maiorum montium, & milium dicitur magnum reſpectu aliorum eiuſdem generis granorum, quæ ſunt minora. Rurſus ſi obiicias cõtrarietatem eſſe in loco, vt inter ſuperũ, & inferũ,

qui maximè inter se distát:ná contraria definiútur, quæ inter se maximè distant: respondebo superum & inferum non esse contraria, sed relata: quia in definitione contrariorum distantia sumitur ratione essentiæ, non ratione loci: præterea non est maxima distantia inter superum & inferum, cùm inferum sit in centro mundi, proinde sit inter duo loca supera extrema, vt inter duos polos mundi. quis enim non intelligit duplò maiorem esse distantiam inter polum arcticum & polum antarcticum, quàm inter alterutrum polum & centrű? II. Nec intenditur, nec remittitur. Hæc proprietas omni, nő soli quanto conuenit, quia suprà etiam substantię tributa fuit, partic.32..memb.5. III. Omnia & sola quanta per se dicűtur æqualia, vel inæqualia: vt duæ horę sunt tempora æqualia: quatuor & sex sunt numeri æquales.

Cap. VII.

De relatis.

Cap.7.

39 Relata duobus modis accipiuntur: verbo tenus, siue secundum dici: & reipsa, siue secundum esse.

40 ¶ Verbo tenus relata sic describuntur, Quæ id quod sunt, aliorum esse dicuntur, vel quocumque alio modo ad aliud referuntur. id est, quę per se referuntur ad aliud vel in genitiuo, vel in alio, vel in nullo casu. In genitiuo: vt scientia est rei scibilis scientia. In datiuo: vt simile est simili simile. In accusatiuo: vt verberans verberatum verberat. In ablatiuo sine præpositione: vt scibile est scientiâ scibile. In ablatiuo cum præpositione: vt verberatus à verberante verberatur. In nullo casu: vt magnum dicitur respectu parui, & paruum respectu magni.

41 ¶ Horum relatorum proprietates quatuor sunt. I. Habent contrarium: vt scientia est ignorantiæ contraria, & virtus vitio. Hæc proprietas non inest omnibus relatis: quia non conuenit patri & filio, duplo & dimidio, & aliis permultis. Rursus conuenit etiam qualitati, vt albo & nigro: & actioni, vt calefacere & refrigerare: & passioni, vt calefieri & refrigerari. II. Contenduntur & remittuntur: vt simile dicitur magis vel minùs simile: & inæquale, magis vel minùs inæquale. Hæc proprietas nő conuenit omnibus relatis: quia pater non dicitur

dicitur magis vel minùs pater:nec duplum, magis vel minùs duplum. Nec æquale, si propriè accipiatur, dici potest magis vel minùs æquale.cùm autem dicitur magis vel minùs æquale,vt hic apud Aristotelem:tunc æquale sumitur ἐν πλάτει, ita vt æquale dicatur,cuius inæqualitas sensu nõ percipitur.Rursus hæc proprietas non cõuenit omnibus relatis, sed etiam aliis categoriis,vt qualitati,& actioni,& passioni. dicitur enim magis vel minùs album,vel calidum, vel frigidum : & magis vel minùs calefacere,refrigerare,calefieri, refrigerari. III. Referuntur ad ea quę reciprocantur:veluti cùm scientia referatur ad scibile,etiam mutuò scibile refertur ad scientiã: non tamen semper in eodem casu. nam sciẽtia refertur ad scibile in genitiuo,cùm dicatur rei scibilis scientia : scibile verò refertur ad scientiam in ablatiuo, quia dicitur scientiâ scibile. Hæc proprietas non conuenit cuicumque relato,nisi aptè relatio fiat.verbi gratiâ,si seruus referatur ad hominẽ,& dicatur hominis seruus:reciprocationi nõ est locus : quia non dicitur serui homo.at si seruus referatur ad dominum, & dicatur domini seruus:etiam reciprocè dicetur serui dominus. Sunt enim duo relationis termini:quorum primus, à quo incipit ac denominatur relatio,vocatur fundamentum relationis,alter, in quem desinit relatio,appellatur correlatiuum, vt cùm seruus dicitur domini seruus : tunc seruus est fundamentum relationis,quæ nominatur seruitus:dominus autem est correlatiuum.at si dominus dicatur serui dominus:tunc dominus est fundamentum relationis, quæ vocatur dominium:seruus autem est correlatiuum.Omne igitur relatum,ad suum correlatiuum referri debet. Sed correlatiuum interdũ habet nomen diuersum à fundamẽto relationis; vt pater refertur ad filium, dominus ad seruum,scientia ad scibile:interdum habet idem nomen ; vt cùm socius refertur ad socium, frater ad fratrem, æquale ad ęquale,simile ad simile:interdum nomine caret,vt id,ad quod refertur caput.Nã si referatur caput ad hominem, & dicatur hominis caput,nulla erit reciprocatio, nec dicetur capitis homo.Hoc autem casu,quo correlatiuum nomine caret,nomen fingendum est,sumpta appellatione ab ipso relationis fundamẽto.vt à capite dicendum capitatũ.sic reciprocabitur,& dicetur caput esse capitati caput,& capitatum esse capite capitatum. IV. Sunt simul naturâ:vt duplum & dimi-

dium.Hæc proprietas non cōuenit folis relatis, fed etiam iis, quæ in eadem diuifione fibi inuicem opponuntur,id eft,duabus differentiis oppofitis,quę diuidunt idem genus, vt rationali,& irrationali,vt volucri & terreftri & aquatili.inf.cap.13. partic.3.Rurfus non conuenit omnibus relatis, vt ex eo patet, quòd fcibile eft prius fcientia,& fenfibile eft prius fenfu:quādoquidem res priùs eft fcibilis, quàm eius fcientia habeatur: & priùs eft fēfibilis,quàm actu à fenfu percipiatur.Adde,quòd elementa funt priora animalibus : cùm elementa fint fcibilia ac fenfibilia,fola autem animalia fciant & fentiant.

42 ¶ Hæc relata fecundum dici, feu verbo tenus accepta, non conftituunt categoriam relatorum. nam categoriæ conftituuntur ex eo,quod res funt, non ex eo,quod dicitur. Itaque fcientia eft qualitas, quamuis verbo tenus referatur ad fcibile. Item partes fecundarum fubftantiarum funt in categoria fubftantiæ,licèt verbo tenus referantur ad totum,vt fuprà dicebamus caput effe capitati caput. Quamobrem Ariftoteles negat hæc effe verè relata,& eam effe veram & perfectam relatorum definitionem,quæ relatis fecundum dici tributa fuit partic.40.

43 ¶ Re ipfa,vel fecundum effe relata definiuntur, Quorum effentia eft in relatione ad alterum conftituta.

44 ¶ Horum relatorum proprietates duæ ab Ariftotele proponuntur. I. Id quod funt, aliorum effe dicuntur, vel quocunque alio modo ad aliud referuntur, vt fuprà expofui. nam quæ eft definitio relatorum fecundum dici, eadem eft proprietas relatorum fecundum effe. II. Alterum fine altero definitè non cognofcitur. vtputà non potes definitè ac certò fcire aliquid effe duplum,quin fcias cuius fit duplum: nec potes liquidò fcire aliquem effe patrem, nifi fcias cuius fit pater.

CAP. VIII.

De qualitate,& quali.

45 QValitas eft,ex qua dicuntur quales.

Ca.p8. 46 ¶ Qualitatis fpecies funt quatuor. I. Habitus & affectio. II. Naturalis facultas & imbecillitas. III. Paffio & patibilis qualitas. IV.Figura feu forma externa.

47 ¶

47 ¶ Habitus & affectio differunt. I. Quia habitus est firmior & diuturnior. vt cùm quis leuiter scientiam aliquam attigit, dicitur esse aliquo modo affectus: cùm autem eam perfectè didicit, habitum contraxisse dicitur. II. Quia habitus potest vocari affectio, non contrà. etenim quicumque habitum contraxit, eo est affectus: at non quicumque est affectus, etiam habitum contraxit.

48 ¶ Vtrumque refertur ad vnam & eandem qualitatis speciem, cùm ob rationem modò expositam, quia nomen affectionis potest habitui tribui; tum etiam quia eadem species qualitatis, vt virtus, aut scientia, initiò vocatur affectio, postea, cùm magis confirmata est, appellatur habitus.

49 ¶ Similiter naturalis facultas & imbecillitas constituunt vnam speciem: quoniam eadem qualitas diuerso respectu vtrumque nomen sortitur. vt durum habet facultatem ad resistendum secanti, & imbecillitatem ad hoc vt secetur. contrà molle habet facultatem ad recipiendam sectionem, & imbecillitatem ad resistendum secanti.

50 ¶ Passionis verbum est homonymum: quia interdum accipitur pro patibili qualitate, interdum pro categoria Pati, distincta à categoria qualitatis: túncque passio dicitur, quæ facilè amouetur, vt rubor propter verecundiam: patibilis autem qualitas dicitur, quæ firmiùs inhæret, ac vel nullo modo, vel non facilè amoueri potest, vt rubor ab ortu innatus. Nam ab hac quales appellantur, vt rubri: à passione verò minimè: verbi gratiâ ruber non dicitur, qui propter verecundiam erubescit.

51 ¶ Patibiles qualitates partim in anima insunt, vt amentia, iracundia, partim in corpore, vt albor, nigror, dulce, amarum.

52 ¶ Hæ corporeæ qualitates patibiles nominantur, vel quia passione sensum afficiunt, vt dulcedo, & amaror, vel quia à passione aliqua proficiscuntur, vt albor, nigror, rubor, & alij colores.

53 ¶ Forma externa & figura inter se differunt vt naturale & mathematicum. nam propriè loquendo, forma tribuitur rebus naturalibus, figura rebus mathematicis, vt rectum, obliquum, angulis præditum, angulis carens.

54 ¶ Rarum,densum,asperum,læue,non sunt species qualitatis,sed situs: significāt enim partium corporis positionem: quandoquidem densum est,cuius partes sibi inuicē proximæ sunt:rarum,cuius partes à se inuicem distant:læue, cuius partes in rectum quodam modo positæ sunt:asperum, cuius pars eminet,pars depressa est.

55 ¶ Quale est, quod à qualitate vel denominatur, vt à iustitia iustus;vel alio modo dicitur,vt à currendi facultate cursorius,ἀπὸ τῆς ἀρετῆς σπουδαῖος,à virtute studiosus.Quod igitur à qualitate non denominatur,sed alio modo dicitur,in duplici est differentia.quandoque enim desideratur nomen qualitatis,vt facultas currendi nomine vacat: quandoque etsi qualitati nomen est impositum, tamen ab ea quale non denominatur:vt virtute pręditus non denominàtur à virtute,quia vocabulum *virtuosus* non est in vsu.

56 ¶ Proprietates huius categoriæ sunt quatuor. I. Recipit contrarietatem:vt album est contrarium nigro, & iustitia iniustitię.Hęc proprietas neque cōuenit toti huic categoriæ, quia figurę triangulari,vel quadratæ, vel simili nihil est contrarium: neque huic soli categoriæ, sed etiam aliis, vt docui suprà partic.41.memb.1. II. Si duorum contrariorum alterum sit in hac categoria, necesse est alterum quoque ad eandem referri. veluti si iustitia est qualitas, etiam iniustitia est qualitas.Patet autem hanc proprietatem non conuenire omnibus qualitatibus &qualibus:quia iam docui quibusdam nihil esse contrarium. III.Recipit contentionem ac remissionem. Hanc proprietatem conuenire etiam aliis categoriis, docui suprà partic. 41. membr. 2. Nunc notandum est,hanc proprietatem non conuenire omnibus qualitatibus primi generis,licèt conueniat qualibus inde denominatis.exempli causâ,non dicitur magis vel minùs sanitas, vel grammatica, sed magis vel minùs sanus,aut grammaticus. Rursus notandum est, hanc proprietatem non conuenire qualitatibus quarti generis,vt triangulo,& quadrato. IV. Ratione qualitatis dicuntur res similes,vel dissimiles.Hęc proprietas conuenit huic categoriæ toti,& soli.

CAP.

CAP. IX.

De actione, & passione, & reliquis categoriis.

57 ACtio est, secundum quam agens dicitur in subiectam materiam agere: vt calefacere, refrigerare. Cap. 9.

58 ¶ Actionis diuisiones duæ notentur. I. Vel est immanens, quę in externam materiam non transit, vt contemplari: vel transiens in externam materiam, vt secare. II. Aut est naturalis, vt cùm lapis descendit: aut violenta, vt cùm lapis adscendit: aut voluntaria, vt disserere: aut fortuita, vt fodientem terram inuenire thesaurum.

59 ¶ Proprietates actionis sunt quatuor. I. Recipit contrarietatem, vt calefacere, & refrigerare. II Intenditur, & remittitur. dicitur enim aliquid magis, vel minùs calefacere, vel refrigerare. Has proprietates etiam qualibus, & nonnullis relatis suprà tribui, & passioni mox tribuam. III. Non sine motu fit, qui ab agente procedit. Hæc proprietas conuenit etiam passioni. IV. Infert passionem. veluti si quid calefacit, necesse est aliquid calefieri. Hæc proprietas omni & soli actioni conuenit.

60 ¶ Passio est, secundum quam subiectum dicitur pati.

61 ¶ Passionis duplex diuisio notetur. I. Alia est animi, vt tristari, lætari: alia corporis, vt calefieri, refrigerari. II. Alia est corruptiua, quæ subiectum de suo statu dimouet, vt calefieri: alia perfectiua, quæ subiectum non corrumpit, sed omnino perficit, quantacumque sit, vt discere.

62 ¶ Proprietates passionis sunt quatuor. I. Recipit contrarietatem: vt calefieri, & refrigerari. II. Intenditur, & remittitur. dicitur enim aliquid magis, vel minùs calefieri, aut refrigerari. III. Non fit sine aliquo motu. Has proprietates non conuenire soli passioni, constat ex his quæ dicta sunt partic. 59. IV. Infert actionem. veluti si quid calefit, necesse est aliquid calefacere. Hæc proprietas omni & soli passioni conuenit.

63 ¶ Quando est, secundum quod aliquid dicitur esse in tempore: vt cras, heri, nudiustertius.

64 ¶ Proprietates huius categoriæ sunt tres. I. Nihil habet contrarium. II. Nec intenditur, nec remittitur. Hæ pro-

prietates conueniunt etiā aliis categoriis,vt ſubſtantiæ,quantitati,& vbi. III. Ad eas tantùm res pertinet, quæ ortui & interitui ſunt obnoxiæ.Nam Deus non eſt in tempore,quod fluit,ſed in æuo permanente. idcirco omnia dicũtur eſſe Deo præſentia, nihil præteritum,nihil futurum. Hæc proprietas conuenit omni & ſoli quando.

65 ¶ Vbi eſt,ſecundum quod aliquid dicitur eſſe in loco.

66 ¶ Accipitur autem tribus modis:circumſcriptiuè,definitiuè, & repletiuè. primus modus eſt phyſicus: reliqui duo theologici.Primo modo corpus eſt in loco: ſecundo modo angeli,& humanus intellectus à corpore ſeparatus:tertio modo Deus.nam corpus à loco circumſcribitur: angelus à loco definitur,ac terminatur,quia non eſt infinitus: Deus, cùm ſit infinitus,nec circumſcribitur,nec terminatur, ſed omnia replet ſua virtute omnipotente.

67 ¶ Loci phyſici proprium eſt, I. Non intendi, nec remitti, II. Nihil habere contrarium, III. Circunſcribere corpus locatum.Hæc poſtrema eſt vera proprietas, quæ conuenit omni & ſoli. nam duas priores conuenire etiam aliis categoriis,patet ex ſuprà notatis.

Cap.10. 68 ¶ Situs eſt partium corporis apta diſpoſitio:vt ſtare,ſedere,iacere.

69 ¶ Proprietates ſitus ſunt tres. I. Non habet contrarium. II. Non contenditur,nec remittitur.Ex dictis conſtat, has proprietates conuenire etiam aliis categoriis. III. Partium corporis inter ſe reſpectum ſignificat à poſitione ſumptum: vt cùm aliquis ſtat, caput eſt ſuperius cęteris partibus: cùm iacet,caput non eſt ſuperius,ſed æquo loco.

70 ¶ Habere,eſt circa corpus vel partem corporis aliquid adiacere.

71 ¶ Eſt igitur duplex: alterum in parte, vt habere annulum in digito:alterum in toto,vt togatum eſſe,armatũ eſſe.

72 ¶ Proprietates huius categoriæ ſunt tres. I. Nihil contrarium habet. II. Non intenditur,nec remittitur.Has proprietates iam ſcimus etiam aliis categoriis cõuenire. III. Significat relationem corporis habentis erga externum corpus quod habetur. Hæc ſignificatio eſt huius categoriæ propria, nec vlli alij competit.

Cap.

Cap. X.

De oppositis.

73 Oppositorum genera sunt quatuor. I. Relata: vt pater,& filius. II. Contraria: vt album,& nigrum. III. Priuantia:vt videns,& cæcus. IV. Contradicentia: vt,omnis homo est iustus,non omnis homo est iustus. Cap. 11.

74 ¶ De relatis suprà dictum fuit prolixè: & inter cętera dictum est,relata id ipsum quod sunt,ad sua correlatiua referri: vt pater dicitur relatione habita ad filium, & duplum dicitur respectu dimidij.

75 ¶ Contraria duobus modis diuiduntur. I. Aut sunt simplicia, vt album & nigrum : aut in oratione spectantur, vt, omnis homo est iustus, nullus homo est iustus. II. Alia sunt immediata, alia mediata. Immediata sunt, quorum alterum necesse est inesse in subiecto ad ea recipienda apto: vt omnis numerus necessariò est par, vel impar. Mediata sunt, quorum vtrumque à subiecto ad recipiendum apto abesse potest. verbi gratiâ, non est necesse vt omne corpus sit album, aut nigrum : quia potest esse rubrum, aut viride: hi namque sunt medij colores inter album & nigrum.

76 ¶ Porrò quæ media sunt inter duo contraria, partim sunt nominata, vt rubrum & viride albo & nigro interiecta: partim innominata, vt inter iustum & iniustum est id quod nec iustum nec iniustum est. Atque hæc dicuntur media per negationem extremorum:illa verò, media per participationem extremorum.

77 ¶ Vt priuatio rectè attribuatur, Primò debet attribui subiecto, quod possit habitum recipere: ideóque cæcitas rectè tribuitur homini,non lapidi. Secundò debet eo tempore attribui,quo secundum naturam habitus inesse potest.itaque vir, si careat dentibus, dicitur edentulus: infans verò nequaquam.

78 Aliud est priuatio, aliud est, priuatum esse : item aliud est habitus, aliud est habere habitum, siue habitu præditum esse : sed idem est oppositionis modus inter priuatum esse & habere habitum, qui est inter priuationem

& habitum. Similiter aliud eſt affirmatio & negatio, aliud res affirmata vel negata: ſed eadem oppoſitio eſt inter rem affirmatam & rem negatam, quæ eſt inter affirmationem & negationem.

79 ¶ Notetur duplex diſcrimem inter contraria, & priuantia. I. Contrariorum immediatorum ſemper neceſſe eſt alterum in ſubiecto ad recipiendum apto ineſſe; vt ſemper neceſſe eſt hominem vel bene valere, vel ægrotare: mediatorum autem vel vtrumque poteſt abeſſe, vt aliquod corpus nec eſt album, nec nigrum, ſed rubrum aut viride; vel definitè vnum ſemper ineſt, vt ignis ſemper calefacit, numquam refrigerat: priuantium autem aliquando vtrumque abeſt, aliquando alterutrum ineſſe neceſſe eſt; vt homo recens natus, nec habet dentes, nec eſt edentulus; quando autem naturâ comparatum eſt vt dentes habeat, tunc vel habet dentes, vel eſt edentulus. II. In contrariis eſt regreſſus, vt idem homo poteſt ex ſano fieri ægrotus, & ex ægroto ſanus: à priuatione autem ad habitum non datur regreſſus, vt videns poteſt aſpectum perdere, ſed oculis captus non poteſt aſpectum recipere. Hoc intellige de priuatione, quæ non ſolum actum, ſed etiam poteſtatem tollit. alioqui multa exempla obſtabũt: vt tenebræ ſunt priuatio luminis, & in aëre lumen & tenebræ ſibi inuicem ſuccedunt.

80 ¶ Contradicentium proprium eſt, omnimodò alterum eſſe verum, alterum falſum: vt omnis homo eſt albus, non omnis homo eſt albus: item Socrates eſt iuſtus, Socrates non eſt iuſtus. Nam oppoſitis ſimplicibus, vt patri & filio, videnti & cæco, albo & nigro, neque veritas neque falſitas conuenit: contrariæ verò orationes poſſunt eſſe ambæ falſæ, vt omnis homo eſt albus, nullus homo eſt albus. item mortuo Socrate, vtræque hæ orationes contrariæ ſunt falſæ, Socrates valet, Socrates ægrotat.

Cap. XI.
De contrariys.

81 QVod eſt bono contrarium, vt iuſtitiæ iniuſtitia, neceſſariò eſt malum. Quod autem malo eſt contrarium, modò eſt bonum, vt iniuſtitiæ contraria eſt iuſtitia: modò malum, vt profuſioni contraria eſt auaritia.

82 ¶ Vnum

82 ¶ Vnum contrarium ſine altero eſſe poteſt, vt ſanitas ſine morbo. nam ſi omnes ſint ſani, nemo ægrotat: & ſi Socrates bene valeat, Socrates non ægrotat.

83 ¶ Subiectum contrariorum vel eſt vnum ſpecie, vt iuſtitia & iniuſtitia ſpectantur in homine: vel vnum genere, vt ſanitas & morbus ſpectantur in animali, albor & nigror in corpore.

84 ¶ Contraria vel ſunt in eodem genere, vt albor & nigror ſunt ſpecies coloris: vel in contrariis generibus, vt iuſtitia eſt ſpecies virtutis, iniuſtitia eſt ſpecies vitij: vel contraria genera, vt bonum, & malum.

Cap. XII.

De priori.

Cap. 12.

85 PRius dicitur tribus modis: tempore, naturâ, ordine.

86 ¶ Tempore prius eſt, quod eſt vetuſtius, vt bellum Troianum bello Carthaginenſi.

87 ¶ Naturâ prius accipitur tribus modis. I. Id quod non reciprocatur ſecundum exiſtendi conſecutionem: vt vnum eſt prius duobus: quia ſi duo ſint, vnum quoque eſt: at ſi eſt vnum, non propterea ſunt duo. Hoc modo genus eſt prius ſpecie: quia ſi ſit (exempli gratiâ) homo, neceſſariò eſt animal: ſed ſi ſit animal, non continuò eſt homo, cùm poſſit eſſe equus, vel aſinus. II. Quod eſt præſtantius. quæ quidem ſignificatio eſt maximè impropria. III. Cauſa eſt prior effectu, vt ſol lumine.

88 ¶ Ordine prius eſt, quod priori loco collocatur, vt proœmium narratione, narratio probatione, probatio epilogo.

Cap. XIII.

De modis Simul.

Cap. 13.

89 SImul dicitur duobus modis. I. Tempore: vt Cæſar & Pompeius. II. Naturâ: vt relata, veluti pater & filius: & quæ in eadem diuiſione ſibi inuicem opponuntur, vt in animalis diuiſione rationale & irrationale.

Cap. XIIII.

De motu.

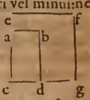
Cap. 14.

90 MOtus eſt actus, quem mobile, quatenus mobile, habet à mouente.

91 ¶ Motus genera quatuor ſunt: quia ſpectatur in quatuor categoriis. I. In ſubſtantia ortus & interitus. Ortus eſt motus

à nō eſſe ad eſſe. Interitus eſt motus ab eſſe ad non eſſe. II. In quantitate auctio & deminutio. Auctio eſt motus à minori quantitate ad maiorem. Deminutio eſt motus à maiori quantitate ad minorem. III. In qualitate variatio, quæ eſt motus in contrariam qualitatem, vt ex albo in nigrum, & ex nigro in album. IV. In categoria vbi, motus localis: qui eſt à loco ad locum, vt adſcenſus, & deſcenſus.

92 ¶ Nō eſt neceſſe id quod variatur, augeri vel minui: neque id quod augetur vel minuitur, variari. vt quadratum a b d c, addito gnomone e b g, fit maius, non tamen variatur, quia figura eadem manet.

93 ¶ Motui opponitur quies, vt habitui priuatio. & ſpeciali motui opponitur ſpecialis quies, vt motui locali quies in loco.

94 ¶ Præterea motus motui contrarius eſt: vt ortui interitus, auctioni deminutio, dealbationi denigratio, adſcenſui deſcenſus.

Cap. XV.

De modis habendi.

Cap.xv. 95 HAbere dicitur ſeptem modis. I. Qualitatem, vt alborem, vel ſcientiam. II. Quantitatem, vt magnitudinem duorum, vel trium cubitorum. III. Circa corpus, vt veſtimentum; vel circa partem corporis, vt annulum. IV. Partem, vt manum, vel pedem. V. Rem contentā, vt vas aquam. VI. Rem poſſeſſam, vt domum, vel agrum. VII. Coniugem, vt virum, aut vxorem. Hæc ſignificatio ſecundum Ariſtotelem impropria eſt, & tantùm cohabitationem notat. Ex his ſola tertia ſignificatio categoriam habendi conſtituit.

DOCTRI-

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ

TOMVS I. LIBER III.

LOGICORVM TERTIVS.

DE INTERPRETATIONE.

CAP. I.

De interpretatione.

QVATVOR subordinata sunt:res, mentis conceptus,vocabula,& literæ seu scriptura. Res est, vt equus.mentis conceptus, sunt rerum simulacra, vt equi intellectio. vocabula sunt conceptuum notæ:vt cùm aliquis profert hoc nomen *equus*, auditor equum mente concipit. literæ sunt notæ vocabulorum:nam quibuscum loqui propter absentiam nõ possumus, erga eos scriptura vtimur.

Lib .5. Cap. 1.

2 ¶ Res & conceptus sunt à natura,ideóque pro gentium varietate non variant.sed vocabula & scripturę sunt ex hominum instituto, proinde apud alios alia sunt: vt idem ab Hebræis vocatur אדם,Adam, à Græcis ἄνθρωπος, à Latinis homo. Loquor enim de vocibus articulatis, qualia sunt nomina & verba,quæ scribi possunt. nam belluarum voces inarticulatæ & illiteratæ,vt latratus canũ,& vlulatus luporũ, sunt à natura.

3 ¶ Cùm vocabula interpretentur conceptus animi nostri,merito ab Aristotele vocantur interpretationes.

4 ¶ Et ex diuisione conceptuũ sumitur diuisio interpretationis.vt.n.conceptuũ alij sunt simplices,veritatis & falsitatis expertes,vt intellectio equi,aut ligni;alij coniuncti,qui in cõpositione vel diuisione spectãtur,&necessariò sũt veri aut falsi,vt hominẽ currere,hominẽ nõ currere:ita etiã alia sũt simplicia vocabula,nec verũ nec falsũ significãtia, vt nomẽ *homo*, & verbũ *curro*;alia coniũcta , in quibus veritas aut falsitas cer-

nitur,quia vel affirmant, vt *homo currit*; vel negant, vt *homo non currit*. Hinc apparet aliam esse simplicem interpretationem, veri & falsi expertem; aliam coniunctam, quæ est vera, aut falsa.

5 ¶ Simplex interpretatio in nomen & verbum subdiuiditur.

CAP. II.

De nomine.

Cap. 2. 6 NOmen est vox significans ex instituto, sine tempore, cui⁹ nulla pars seorsum aliquid significat.vel breuiùs, Nomen est interpretatio,sine adsignificatione temporis, cuius nulla pars separata significat. Nam vox significans ex instituto,nihil aliud est,quam interpretatio.

7 ¶ Hæc definitio sumitur à materia,forma,& efficiente. Nam interpretationis materia est vox.5.de generatione animalium,cap. 7. significatio est eius forma: hominum institutum est efficiens.

8 ¶ Notandum est,propriè loquendo,aliud esse significationem, aliud adsignificationem, aliud consignificationem. significatio est principalis:adsignificatio significationi accedit:consignificatio in oratione spectatur.Nomen significat aliquem conceptum,vt cursus.verbũ significat conceptum, & adsignificat tempus:vt *currit*, significat cursum in tẽpore præsenti:& præterea consignificat,quatenus connectit partes orationis;vt cùm dico,*homo currit*,connecto cursum cum homine.syncategoremata neque significant, neque adsignificant, sed tantùm consignificant, vt præpositiones, & coniunctiones:proinde non sunt interpretationes.

9 ¶ Quod igitur in nominis definitione dictum est, *sine tempore*,non ita debet accipi, quasi nullum nomen significet tempus:hæc enim nomina,*tempus*,*annus*,*mensis*,*dies*, significant tempus.sed nullum nomen adsignificat tempus:quia ita rem aliquam significat, vt non adsignificet quando illa res sit. vt hoc nomen,*cursus*,non significat quando currat:& *tempus*, vel nox, non significat,quando tempus,vel nox sit.

10 ¶ Pars nominis non significat separatim.nec refert,vtrum sit nomen simplex,an compositum.vt syllaba *ho*,quę est pars simplicis nominis *homo*,per se nihil significat:&*omni*,quę est pars compositi nominis *omnipotens*, nihil per se significat.

Prima

Prima quidem facie videri poteſt pars nominis compoſiti aliquid per ſe ſignificare,vt potens, quæ eſt pars nominis *omnipotens*:ſed hoc falſum eſt:quia nomẽ,ſiue ſit ſimplex,ſiue compoſitum,vnam rem ſignificat.quòd ſi partes nominis compoſiti ſignificarent ſingulæ per ſe,iam nomen compoſitum plura ſignificaret:iinmo non eſſet vnum nomen,ſed plura. verbi gratiâ, non eſſet vnum nomen, *omnipotens*: ſed duo, *omni*, & *potens*.

11 ¶ Nomen propriè dicitur,quod eſt finitum & rectum, vt *hom*, *homines*: hoc enim certam ſignificationem habet: & cum verbo *eſt*,coniunctum,veram aut falſam orationem efficit.Huic ſi negãdi aduerbium præponatur, infinitum nomen fiet,quod non ſignificat certam rem,ſeu certum conceptum, ſed quiduis præter id quod negatur. verbi gratiâ, *non-homo* quidlibet ſignificat præter hominem: ſiue illud ſit, vt equus eſt non-homo:ſiue non ſit,vt chimæra eſt non-homo. Si vero nomen per caſus inflectatur, fient caſus nominis, vt *Catonis*,*Catoni*:qui coniuncti cum verbo *eſt*, nec verum nec falſum ſignificant.

CAP. III.

De Verbo.

12 VErbum eſt vox,quæ ſignificat ex inſtituto, & adſignificat tempus,& conſtat ex partibus nihil per ſe ſignificantibus,& conſignificat nexum attributi cum ſubiecto. vel breuiùs, Verbum eſt interpretatio ſimplex, quæ adſignificat tempus,& vim habet nectẽdi attributum cum ſubiecto. Cap. 3.

13 ¶ Tres igitur ſunt verbi vires: ſignificatio alicuius rei ſeu conceptus:adſignificatio temporis, & conſignificatio illius nexus,qui eſt inter ſubiectum & attributum.prima eſt illi communis cũ nomine:reliquæ duæ ſunt eius propriæ. ſed poſtrema vis in oratione non apparet.vt in hac oratione, *homo currit*, verbum *currit*, connectit curſum cum homine: ſed hic nexus non apparet in ſolo verbo *currit*, vt in oratione, *homo currit*.

14 ¶ Quæ differentia eſt inter nomen finitum, vt *homo*, & nomen infinitum,vt non-homo: eadem eſt inter verbum finitum,vt *currit*,& verbum infinitum,vt non-currit.

15 ¶ Et vt ex nominis declinatione fit caſus nominis, ita

ex verbi inflexione fit caſus verbi. dicitur enim propriè verbum, quod eſt indicatiui modi, ac præſentis temporis, non habita ratione perſonæ, aut numeri: vt *curro, curris, currit, currimus, curritis, currunt.* Caſus autem verbi appellantur, quicunque ſunt in aliis temporibus, & modis, vt *currebam, curre, curreret, currere.*

16 ¶ Verbum *ſum, es, eſt,* quandoque non habet aliam vim, quàm conſignificandi, id eſt, nectendi partes enunciationis, vt *Deus eſt iuſtus:* quandoque præter eum nexum, ſignificat tẽpus, vt *Socrates eſt domi:* quandoque etiam ſignificat eſſe in rerum natura, ſiue eſſe ens, vt *motus eſt. Deus eſt, centaurus non eſt, chimera non eſt.* Primo, aut ſecundo modo acceptum, non eſt propriè verbum, ſed copula verbalis: tertio modo ſumptum, eſt verè & propriè verbum.

CAP. IV.

Cap. 4.

De oratione.

17 ORatio eſt vox ſignificans ex inſtituto, cuius aliqua pars ſignificat ſeparatim. vel breuiùs, eſt interpretatio cõpoſita, vt *homo currit.*

18 ¶ Partes orationis ſunt dictiones, & ſyllabæ ex quibus dictiones conſtant, & interdum orationes. nam ex pluribus orationibus vna oratio componi poteſt. exempli cauſà, huius orationis, *Quales ſunt in republica principes, tales reliquì ciues eſſe ſolent,* variæ partes ſpectari poſſunt. vt putà hæc pars, *quales ſunt in republica principes,* eſt oratio: hæc pars, *ſunt,* eſt verbum: hæc pars, *principes,* eſt nomen: hæc pars, *prin.* eſt ſyllaba. Cùm autem eſt oratio ſimplex, vt, *principes ſunt honorandi,* tunc eius partes ſunt ſyllabæ & dictiones, non orationes.

19 ¶ Commune igitur omni orationi eſt, habere aliquas partes nihil ſignificantes, nempe ſyllabas, & aliquas per ſe ſignificantes, nempe dictiones.

20 ¶ Enunciationis ſpecies octo ſunt. I. Enunciatiua: vt, *Deus nobis hæc otia fecit.* II. Vocatiua: vt, *ô pater, ô hominum, diuũq; æterna poteſtas.* III. Imperatiua, vel poſtulatiua: vt, *Muſa mihi cauſas memora.* IV. Interrogatiua: vt, *Quo te Mœri pedes?* V. Admiratiua: vt, ô ſecula, ô mores! VI. Optatiua: vt, *ô mihi præteritos referat ſi Iuppiter annos.* VII. Coniunctiua: vt, *Si fœtura gregem ſuppleuerit.* VIII. Infinitiua: vt, *tot voluere caſus.* Sed ceteris omiſſis, de enunciatiua, quæ ſola ad logicũ pertinet, dicẽdũ eſt.

21 ¶ Enun-

21 ¶ Enunciatio est oratio, quæ verum aut falsum significat: vt *homo est iustus, homo non est iustus.*

Cap. V.

De enunciatione.

22 ¶ Enunciationum tres sunt gradus. in primo ponitur simplex affirmatio: vt, *homo est iustus.* in secundo simplex negatio: vt, *homo non est iustus.* in tertio enunciatio composita: vt, *qui iuste agit, est iustus: qui iustè non agit, non est iustus.*

23 ¶ In omni enunciatione est verbum, vt *Socrates currit* vel casus verbi, vt *Socrates currebat.* Ne dicas, in hac enũciatione, *Socrates non currit*, esse verbum infinitum. quamuis enim illud, *non currit*, per se acceptum, vocetur verbum infinitum: tamen in enunciatione dicitur verbum negatum.

24 ¶ Enunciatio vna dicitur vel significatione, vt *Socrates est doctus:* vel coniunctione, vt *Socrates est doctus & prudens.* Similiter multæ enunciationes dicuntur, vel ratione significationis, vt *canis mouetur:* (siquidem canis accipitur pro sydere, & quadrupede, & pisce) vel ratione disiunctionis, vt cùm auctores adhibent figuram, quam vocant ἐπιμονὴν, commorationem, veluti, *Numquam debitum tibi soluam, numquam tibi satisfaciam, semper tibi debebo, semper tibi manebo obstrictus.*

25 ¶ Aliter enunciatio vna dicitur, aliter dictio vna. nam hæc vnum simplicem conceptum significat, vt *homo:* illa verò vnum vni attribuit, vt *homo currit.* Omnis enim enunciationis partes duæ sunt: subiectum, vt *homo:* & attributum, vt *currit.*

26 ¶ Simplex & vna enunciatio duobus modis diuidi potest. I. Vel affirmat, vt *voluptas est bona:* vel negat, vt *voluptas non est bona.* II. vel refertur ad tempus præsens, vt *Socrates docet:* vel ad præteritum, vt *Socrates docuit:* vel ad futurum, vt *Socrates docebit.*

Cap. VI.

De affirmatione, & negatione, & contradictione.

27 Enunciationis itaq; species duæ sunt: affirmatio, & negatio. Affirmatio est enũciatio alicuius de aliquo: vt, *ho*

mo est iustus. Negatio est enunciatio alicuius ab aliquo: vt, *homo non est iustus.*

28 ¶ Cùm liceat affirmare & negare tam verè, quàm falsò: patet, quodcumque affirmatur, posse negari: & quicquid negatur, posse affirmari: adeò vt omni affirmationi negatio, & omni negationi affirmatio opponatur.

29 ¶ Contradictio accipitur duobus modis. I. Pro affirmatione, & negatione oppositis. II. Pro oppositione inter affirmationem, & negationem. Intellige opponi affirmationem & negationem, cùm vtrobique est idem attributum, & idem subiectum, sine homonymia, sine ambilogia, & sine omni fallacia.

CAP. VII.

De enunciationibus vniuersalibus, particularibus, indefinitis, & singularibus.

Cap. 5. 30 Diuiditur etiam enunciatio in vniuersalem, particularem, indefinitam, & singularem. quæ quidem diuisio sumitur à subiecto. Nam enunciatio vniuersalis est, quæ habet subiectum vniuersale, id est, quæ est de re vniuersali vniuersaliter accepta: vt, omnis homo est iustus, nullus homo est iustus. Particularis est, quę habet subiectum particulare, id est, quæ est de re vniuersali particulariter accepta: vt, aliquis homo est iustus, aliquis homo non est iustus. Indefinita est, quæ habet subiectum indefinitum, id est, quæ est de re vniuersali indefinitè accepta: vt homo est iustus, homo non est iustus. Singularis est, quæ habet subiectum singulare, id est, quæ est de aliquo indiuiduo: vt, Socrates est iustus, Socrates non est iustus.

31 ¶ Vniuersales affirmatio & negatio sunt contrariæ: quæ quidem non possunt esse simul veræ: sed in materiâ necessariâ affirmatio est vera, negatio falsa, vt, omnis homo est animal, nullus homo est animal: in materia impossibili affirmatio est falsa, negatio vera, vt, vt omnis homo est lapis, nullus homo est lapis: in materia contingenti vtraque est falsa, vt, omnis homo est albus, nullus homo est albus.

32 ¶ Particulares affirmatio & negatio vulgò vocantur subcontrariæ, ab Aristotele contrariæ, 2. Prior. cap. 8. partic. 2. verbo

verbo tenus 2.Prior.c.15.partic.2.nec possunt esse simul falsę: sed in materiâ necessariâ,affirmatio est vera,negatio falsa,vt, *quidam homo est animal*, *quidam homo non est animal:* in materia impossibili affirmatio est falsa,negatio vera,vt,*quidam homo est lapis,quidam homo non est lapis:*in materia contingenti vtraque est vera,vt,*quidam homo est albus,quidam homo non est albus.*

33 ¶ Indefinitæ appellantur contradicentes:sed æquipollent particularibus:ideoque non possunt esse simul falsæ:sed in materiâ necessariâ,affirmatio est vera,negatio falsa, vt,*homo est animal, homo non est animal:* in materia impossibili affirmatio est falsa,negatio vera,vt,*homo est lapis, homo non est lapis:* in materia contingenti vtraque est vera, vt, *homo est albus,homo non est albus.*

34 ¶ Vniuersalis,& particularis,quarum altera affirmat, altera negat,vocantur cõtradicentes:&,semper altera est vera,altera falsa.nam in materiâ necessariâ, vera est affirmatio, falsa negatio:vt,*omnis homo est animal,non omnis homo est animal:* item , *nullus homo est animal*, *aliquis homo est animal.* in materia impossibili,falsa est affirmatio,vera negatio:vt, *omnis homo est lapis,non omnis homo est lapis:*item,*nullus homo est lapis,aliquis homo est lapis.*in materia contingenti, falsa est vniuersalis , vera particularis:vt,*omnis homo est albus,nõ omnis homo est albus:*item, *nullus homo est albus,aliquis homo est albus.*

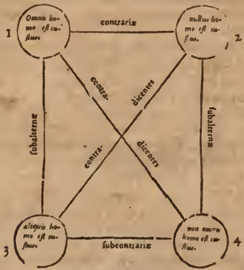
35 ¶ Singulares nominantur contradicentes: & semper altera est vera,altera falsa.nam in materia necessaria,vera est affirmatio, falsa negatio:vt,*Socrates est homo,Socrates nõ est homo* in materia impossibili , falsa est affirmatio ,vera negatio : vt, *Socrates est lapis,Socrates non est lapis.*in materia cõtingenti modò est vera affirmatio,modò negatio:vt,*Socrates currit, Socrates non currit.* ad dignoscendum autem , vtra sit vera, vtra falsa, nulla certa regula dari potest.

36 ¶ Vni affirmationi vna negatio contradicit.Plures tamen enunciationes vni opponi possunt diuersis oppositionum generibus.vt in sequenti exemplo,

1	2
omnis homo est iustus.	*nullus homo est iustus.*
aliquis homo est iustus.	*non omnis homo est iustus.*
3	4

c

Primæ ſecunda opponitur contrariè, quarta contradictoriè. ſimiliter ſecundæ prima opponitur contrariè, tertia contradictoriè. item tertiæ ſecunda contradicit, quarta eſt ſubcontraria. & quartæ prima contradicit, tertia eſt ſubcontraria. Sunt enim prima & ſecunda, contrariæ: tertia & quarta, ſubcontrariæ: prima & quarta contradicentes: ſecunda & tertia, contradicentes: prima & tertia, ſubalternæ: itidem ſecunda & quarta, ſubalternæ. Sed in ſubalternis nulla oppoſitio conſideratur, quia vel ambæ affirmāt, vel ambæ negāt. Quæ verò dixi, fortaſſe in ſequenti deſcriptione faciliùs apparebunt.

CAP. VIII.

De enunciatione vna, vel pluribus.

37 QVamuis ſubiectum ſit vniuerſale, dummodo abſit homonymia & amphibologia, vna enunciatio rectè dicitur: vt, *omnis homo eſt albus.*

38 ¶ Si enunciationes ſint ambiguæ, non eſt neceſſe alteram partem contradictionis eſſe veram, alteram falſam. verbi gratiâ, *omnis canis latrat, non omnis canis latrat:* ſi canis accipiatur pro quadrupede, ſola affirmatio eſt vera: ſi prò piſce, ſola negatio eſt vera: ſi affirmatio ſit de quadrupede, negatio de piſce, vtraque eſt vera: contrà ſi affirmatio ſit de piſce, negatio de quadrupede vtraque eſt falſa.

Cap. IX.

De enunciationibus singularibus in futurum collatis.

39 QVoniam futura contingentia æquè possunt esse,& non esse:idcirco quæ de his enunciantur,sic se habent, vt necesse quidem sit alteram partem contradictionis esse veram,alteram falsam ,quatenus nec ambæ simul veræ esse possunt,nec ambæ falsæ: sed vtra sit vera,vtra falsa , definiri non potest, priusquàm res accidat. verbi gratiâ, harum enunciationum,*cras erit bellum nauale* , *cras non erit bellum nauale:* vtra vera sit, hodie definiri nequit: quia æquè potest contingere, vt cras sit bellum nauale , & vt non sit. dicimus tamen alteram esse veram,alteram falsam : quia necesse est, vt alterutrum accidat , etsi non est necessarium vt alterum potiùs eueniat,quàm alterum.Si obiicias: Cùm res est,verè dicitur esse,ergo antea verè dicebatur fore,ergo necessariò futura erat:respondebo hoc esse necessarium ex hypothesi , id est,quia supponimus rem esse,non propriè & simpliciter necessarium.non solùm autem contingentia, sed etiam falsa & impossibilia possunt dici necessaria ex hypothesi : veluti necesse est,si asinus volat,vt habeat alas. Cap.6.

Cap. X.

De enunciationibus secundi vel tertij adiacentis,finitis aut infinitis.

40 ENunciationum aliæ dicuntur esse secundi adiacentis,aliæ tertij adiacentis.Secundi adiacentis enunciatio dicitur, quæ constat ex nomine subiecto , & solo verbo attributo, vt *homo currit*. Tertij adiacentis enunciatio dicitur, quæ constat ex nomine subiecto,& nomine vel participio attributo,& copula verbali, quæ vocatur tertium adiacens,vt *homo est albus*,*homo est currens*. Lib.2. Cap.1.

41 ¶ Enunciationes secundi adiacentis vel constant ex nomine finito & verbo , vel ex nomine infinito & verbo: quarum illæ priori , hæ posteriori loco collocantur : siue sint enunciationes indefinitæ,veluti,

homo currit.	*homo non currit.*
non homo currit.	*non-homo non currit.*

Siue sint definitæ,veluti.

omnis homo currit.	*non omnis homo currit.*
omnis non-homo currit.	*non omnis non-homo currit.*

15 ¶ Enunciationes tertij adiacentis vel habent attributum finitum,vel infinitum: & rursus vel subiectũ finitum, vel infinitum.itaque diuiduntur in duas separatas classes: ita vt enunciationes prioris classis comparentur inter se,& enũciationes posterioris classis inter se: enunciationes verò posterioris classis non comparantur cum enũciationibus prioris classis.In priori classe collocantur,quæ habent subiectum finitum:in posteriori,quæ habent subiectum infinitum:in vtraque autem prior locus iis tribuitur , quæ habent attributum finitum:posterior iis quæ habent attributum infinitum. Vtraque classis vel ex indefinitis, vel ex definitis enunciationibus describi potest,vt in subiectis exemplis.

Prima classis ex enunciationibus indefinitis.

1 *homo est iustus.*	2 *homo non est iustus.*
homo non est non-iustus. 3	*homo est non-iustus.* 4

Prima classis ex enunciationibus definitis.

1 *Omnis homo est iustus*	2 *non omnis homo est iustus.*
non omnis homo est non-iustus. 3	*omnis homo est non iustus.* 4

Secunda classis ex enunciationibus indefinitis.

2	2
non-homo est iustus.	*non-homo non est iustus.*
non-homo non est non-iustus.	*non-homo est non-iustus*
3	4

Secunda claſſis ex enunciationibus definitis.

I	2
Omnis non-homo eſt iuſtus.	*non omnis non-homo eſt iuſtus.*
nō omnis non-homo eſt non iuſtus.	*omnis non-homo eſt non-iuſtus.*
3	4

Vt hæ claſſes intelligantur, notanda ſunt,quæ ſequuntur. I. Enunciationes prima & tertia affirmant: ſecunda & quarta negant. I I. Prima & ſecunda ſibi inuicem contradicunt: item tertia & quarta ſibi inuicem contradicunt. I I I. Quarta ſequitur primam & ſecunda tertiam: non è contrario prima quartam,aut tertia ſecundam,id eſt, conceſſa primâ neceſſe eſt concedere quartam,&conceſſa tertiâ neceſſe eſt cōcedere ſecundam. ſed neque cōceſſa quartâ neceſſe eſt concedere primam, neque conceſſa ſecundâ neceſſe eſt concedere tertiam. I V. Secunda & quarta poſſunt eſſe ſimul veræ. V. Prima & tertia indefinitæ poſſunt eſſe ſimul veræ. V I. Prima & tertia definitæ non poſſunt eſſe ſimul veræ.

43 ¶ Cùm ſubiectum definitum conſtet ex nomine, & nota, quam Græci προσδιορισμὸν appellant,quantitatem eius; nominis definiente: (ſunt autem notæ,vt omnis,nullus, aliquis) ſi velis ex ſubiecto finito facere infinitum,debes negandi aduerbium apponere nomini,non notæ. verbi gratiâ, ſit oratio definita ac finita,*omnis homo currit*: ſi vis eam reddere infinitam.non debes dicere,*non omnis homo currit*,ſed,*omnis non homo currit*. hoc enim modo eſt affirmatio infinita: Illo modo eſt negatio finita.

44 ¶ Affirmatio & negatio, quæ ſubiecto non differunt.ſi altera attributum finitum habeāt,altera infinitum, æqui pollent:vt,*nullus homo eſt iuſtus*, & *omnis homo eſt non iuſtus*: item *aliquis homo eſt iuſtus*,& *non omnis homo eſt non iuſtus*,vel *ali.*

quis homo non est non-iustus: item, *Socrates non est iustus*, & *Socrates est non iustus*. Hoc excipio, quòd si subiectum non sit, putà si Socrates non sit, negatio potest esse vera, non item affirmatio: quia cùm Socrates non est, certè nec est iustus, nec est non iustus, Categor. cap. 10. partic. 24. & Prior. lib. 1. cap. vlt.

45 ¶ Itaque interrogans de re singulari, ex negatione aduersarij potest colligere affirmationem infinitam: veluti, *Est-ne Socrates sapiens? minimè. ergo Socrates est non sapiens.* Sed interrogans de re vniuersali vniuersaliter accepta, ex negatione aduersarij non debet colligere affirmationẽ vniuersalem infinitam, (veluti, *Est-ne omnis homo iustus? nequaquam. ergo omnis homo est-non iustus*) sed negationem particularem finitam, *ergo non omnis homo est iustus.*

46 ¶ Homo, & non-homo, non sunt affirmatio, & negatio, sed nomen finitum, & nomen infinitum: item currit, & non currit, non sunt affirmatio, & negatio, sed verbum finitum, & verbum infinitum: quæ nec verum, nec falsum significant.

47 ¶ Enunciatio habens subiectum infinitum, non potest æquiualere vlli enunciationi habenti idem subiectum finitum. Sed enunciatio habens attributum infinitum, potest æquiualere enunciationi habenti idem attributum finitum. Quod verum est, siue earum subiectum sit finitum, vt in exemplis propositis in partic. 43. siue sit infinitum, vt *omnis non-homo est non-iustus*, & *nullus non-homo est iustus.*

48 ¶ Transpositio nominis & verbi non mutat significationem enunciationis: vt, *homo est iustus, est homo iustus, est iustus homo.* Sed si negandi aduerbium transponatur, alia atque alia fit enunciatio: vt, *homo non est iustus, non-homo est iustus, homo est non iustus.*

Cap. XI.

De enunciationum coniunctione, ac diuisione.

Cap. 2.

49 INterrogatio, vt & enunciatio, multiplex est vel ob multitudinem vocabulorum, vt, *est-ne homo albus ambulans?* vel ob aliquam ambiguitatem, vt, *latrát-ne canis?*

50 ¶ Ad multiplicem responsionem dialecticus non debet vnam responsionem afferre: alioquin peccat, etiamsi non mentiatur: veluti, *monetúrne canis? vtique.* sed quot sunt inter-

interrogationes,tot debent esse responsiones: veluti, *latrát-ne canis? quadrupes latrat: sydus & piscis non latrant.* Rursus, *mouetur-ne canis? sydus in orbem fertur: quadrupes incedit, piscis natat.*

51 ¶ Ad interrogationem autem quid est, non tenetur dialecticus respódere: quia non est interrogatio dialectica, cùm respondenti non det optionem affirmandi vel negandi. Sed interrogans, definitione aliqua allata, rectè quærit, an ea sit bona definitio, nécne. & ad eiusmodi interrogationem dialecticus respondere debet: veluti, *Est-ne homo, animal rationale mortale, an non?* vel, *animal rationale mortale, est-ne hominis definitio, an non?*

52 ¶ Si separatim duo attributa verè dicantur de eodem subiecto, ex iis vnum attributum fieri potest: veluti, *homo est animal, homo est bipes, ergo est animal bipes.* item, *Socrates est homo, Socrates est albus, ergo Socrates est homo albus.* Excipitur I. Nisi vtrumque attributum dicatur ex accidenti, id est, alterum de altero, vel vtrumque de subiecto, verbi gratiâ, *homo est albus, homo est musicus*: non licet autem ex albo & musico efficere vnum attributum, ac dicere hominem esse album musicum, quia album & musicum tam sibi inuicem, quàm subiecto attribuuntur ex accidenti: id est, hæ omnes attributiones sunt accidentales, *homo est albus, homo est musicus, album est musicum, musicum est album.* quocirca ex albo & musico non fit vnum, vt ex animali & bipede fiebat: Similiter, *Socrates est sutor, Socrates est bonus*: ne inde colligas Socratem esse sutorem bonum, ob rationẽ expositam. II. Nisi alterũ attributũ in altero insit vel expressè vel tacitè. verbi gratiâ rectè dicitur, *Socrates est homo albus*: &, *Socrates est albus*: non tamen rectè dicitur, *Socrates est homo albus albus*: quia in illo attributo, *homo albus*, expressè *albus* inest. quare hoc nomen, *albus*, repeti non debet in eadem enunciatione. Rursus verè dicitur, *Socrates est homo*: &, *Socrates est animal*: sed malè dicitur, *Socrates est homo animal*: quia in homine animal tacitè inest: siquidem non potest esse homo, quin sit animal. vnde qui dicit esse hominem animal, bis dicit esse animal, quod in locutione vitium est, & à Græcis tautologia, à Latinis nugatio appellatur.

53 ¶ Quę cõiũctim attribuũtur, etiã separatim attribui pos-

ſunt:veluti,*Socrates eſt homo albus*,ergo *Socrates eſt albus*.Excipitur I.Niſi in attributis ſit repugnantia.exempli causâ,verè dicitur, *Socrates eſt homo mortuus*: falsò dicitur, *Socrates eſt homo*: quia inter hominem & mortuum eſt repugnantia quædam: adeo vt qui dicit eſſe hominem mortuum,dicat non eſſe verum hominem: proinde non poſſit inde inferre ſimpliciter eſſe hominem: prop terea quòd ita demum verè dicitur eſſe homo ſimpliciter,& ſine adiectione, ſi ſit verus homo: cum adiectione verò aliqua dici homo poteſt, qui non eſt verus homo,vt *homo mortuus, homo pictus*. II. Excipiuntur attributa per accidens.vtputà verè dicitur,*Homerus eſt poëta*.non tamen propterea verè dicetur, *Socrates eſt*: quia illud,*eſt*,non per ſe, ſed ex accidenti attribuitur Homero,id eſt,vt cum eo connectatur attributum,*poëta*.Hac ratione diſſoluitur eorum argumentum, qui ita colligunt: *Non ens eſt opinabile:ergo non-ens eſt*.nam ex dictis conſtat hanc conſequentiam prauam eſſe.

Cap. XII.

De oppoſitione enunciationum modificatarum.

Cap. 3. 54 ENunciationibus inter cætera accidunt modi,à quibus modificatę enunciationes appellantur.Modificata igitur enunciatio eſt, quæ modum habet. Modus eſt vox ſignificans,quomodo attributum inſit ſubiecto.

55 ¶ Modus autem vel eſt aduerbium,vt *celeriter*, in hac enũciatione,*Achilles celeriter currit*: vel verbũ, vt *contingit*, in hac enunciatione,contingit Achillem currere:vel oratio, vt neceſſe eſt,in hac enunciatione,neceſſe eſt hominem mori.

56 ¶ Cùm autem modi quamplurimi ſint:præcipui,ad quos ceteri omnes referri poſſunt,ſunt quatuor, in præſentia conſiderandi:*neceſſe eſt,poſſibile eſt,contingit,impoſſibile eſt.*

57 ¶ Enunciationes ex his conſtantes diuiduntur in duas partes:quarum altera vocatur *dictum*:altera,*modus*:vt in hac enunciatione,*neceſſe eſt hominem mori*, dictum eſt, *hominem mori*, modus eſt,*neceſſe eſt*.Ac dictum quidem habet rationem ſubiecti,modus autem rationem attributi. Quocirca vt ex affirmatione fiat negatio oppoſita,negandi aduerbium modo apponi debet:quia ſi dicto apponatur,nihilominùs affirmatio erit:vt in ſequentibus exemplis.

Ex di-

Ex dicto affirmato.

Affirmationes.	Negationes.
Hominem currere est necesse.	*Hominem currere non est necesse.*
Hominem currere est possibile.	*Hominem currere non est possibile.*
Hominem currere contingit.	*Hominem currere non contingit.*
Hominem currere est impossibile.	*Hominē currere non est impossibile.*

Ex dicto negato.

Affirmationes.	Negationes.
Hominem non currere est necesse.	*Hominē non currere nō est necesse.*
Hominem non currere est possibile.	*Hominē non currere nō est possibile.*
Hominem non currere contingit.	*Hominem nō currere non contingit.*
Hominē nō currere est impossibile.	*Hominē nō currere nō est impossibile.*

Sic igitur affirmatio & negatio sunt contradictoriæ: & semper altera est vera, altera falsa. Quòd si quis contradictionem ponat in dicto, non in modo: sequetur euidens absurditas, enunciationes contradicentes simul veras esse posse: veluti, *possibile est hominem currere*, *possibile est hominem non currere*. Apparet igitur, quam rationem in superioribus enunciationibus habebat verbum, eandem hîc esse in modo.

CAP. XIII.

De consecutione enunciationum modificatarum.

58 Non est ignorandum, quomodo hæ modificatæ enunciationes, quas exposui, se inuicem consequantur. Id facilè apparebit in sequenti descriptione, in qua enunciationes æquipollentes collocantur in eadem cellula, contradicentes autem sunt è regione positæ.

Necesse est esse. *Non possibile est non esse.* *Non contingit non esse.* *Impossibile est non esse.*	*Non necesse est esse.* *Possibile est non esse.* *Contingit non esse.* *Non impossibile est non esse.*
Necesse est non esse. *Non possibile est esse.* *Non contingit esse.* *Impossibile est esse.*	*Non necesse est non esse.* *Possibile est esse.* *Contingit esse.* *Non impossibile est esse.*

In his exemplis verbum *esse*, habet rationem dicti, & subaudiendum est aliquid, vt oratio perfecta sit: verbi gratiâ, *necesse est hominem esse iustum*, *non necesse est hominem esse iustum.* & ita de ceteris sentiendum.

CAP. XIV.

Quæ sint enunciationes contrariæ.

Cap. 4

59 ENunciationum oppositio spectatur potiùs in affirmatione & negatione eiusdem attributi de eodem subiecto, quàm in duabus affirmationibus contrariorum attributorum. Exempli gratiâ, huic affirmationi, *omnis homo est iustus*, magis contraria est hæc negatio, *nullus homo est iustus*, quàm hæc affirmatio, *omnis homo est iniustus.* Similiter huic affirmationi, *Socrates est iustus*, magis contradicit hæc negatio, *Socrates non est iustus*, quàm hæc affirmatio, *Socrates est iniustus.* Ratio est: quia negatio eiusdem attributi opponitur per se, affirmatio verò contrarij attributi non opponitur per se, sed quatenus includit negationem eiusdem attributi. verbi gratiâ, cùm per se verum sit, bonum esse bonum: per se falsum est, bonum non esse bonum: per accidens autem falsum est, bonum esse malum; quia si est malum, non est bonum: vnde qui opinatur, vel dicit esse malum, simul opinatur vel dicit non esse bonum, & hac ratione aduersatur ei, qui dicit vel opinatur esse bonum. quoniam igitur magis opponitur ea quę per se opponitur, quàm ea quæ opponitur per accidens: idcirco affirmationi magis opponitur negatio eiusdem attributi, quàm affirmatio attributi contrarij.

DOCTRI-

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER IV,

PRIORVM ANALYTICORVM PRIMVS.

TRACTATVS I. DE RATIONE CONficiendorum syllogismorum.

CAP. I.

Subiectum, & scopus librorum analyticorum: item definitiones aliquot ac diuisiones.

FINIS præcipuus logicæ est scientia demonstratiua, id est, scientia per rei causam acquisita. Cap. 1.

2 ¶ Subiectum præcipuum logicæ est demonstratio, per quam vera scientia, id est scientia per causam acquiritur.

3 Cùm igitur demonstratio sit syllogismi species: priùs agendum est de syllogismo, quàm de demóstratione. 1. Prior. cap. 4. partic. 1. De vtroque autem agendum analyticè, id est, per resolutionem in sua principia. Idcirco hi libri, in quibus agitur de syllogismo, inscribuntur Priores Analytici: sequentes autem, in quibus de demonstratione differetur, Posteriores Analytici nominantur.

4 ¶ Syllogismi partes sunt propositiones: propositionum partes sunt termini.

5 ¶ Propositio, enunciatio, problema, conclusio, re idem sunt, ratione differunt. Nam eadem oratio, quatenus verum aut falsum significat, enunciatio appellatur: quatenus est pars syllogismi, propositio nominatur: quatenus probanda proponitur, propositio dicitur: quatenus syllogismo concluditur, conclusio vócatur.

6 ¶ Propositio ab Aristotele describitur oratio affirmans vel negans aliquid de aliquo.

7 ¶ Diuiditur autem I. In vniuersalem, particularem, & indefinitam, nam singularem in præsentia consultò prætermittimus, quia singularium non est scientia. Vniuersalis est, quæ significat omni, aut nulli inesse: vt, *omnis voluptas est bona, nulla voluptas est bona.* Particularis est, quæ significat alicui inesse, vel alicui non inesse, siue non omni inesse: vt, *aliqua voluptas est bona, aliqua voluptas non est bona, non omnis voluptas est bona.* Indefinita est, quæ significat inesse, aut non inesse, sine vniuersali & particulari nota: vt, *voluptas est bona, voluptas non est bona.* Notæ enim vocantur, omnis, nullus, aliquis, & similes. II. In demonstratiuam, & dialecticam, sub qua in præsentia comprehendimus etiam sophisticam. Demonstratiua est, quæ semper est vera, vtpote necessaria: veluti, *omnis homo est rationalis.* Dialectica verò, quæ est, aut videtur probabilis: vt, *omnis mater amat liberos.*

8 ¶ Propositio dialectica duobus modis consideratur. Nam dialecticus argumentaturus, primò interrogat, veluti, *éstne omnis voluptas bona?* deinde ex respõsione aduersarij colligit affirmationem, aut negationem: veluti si aduersarius ad dictam interrogationem negatiuè respondeat, dialecticus sumet hanc negationem, *non omnis voluptas est bona.* sin ille affirmatiuè respondeat, colliget hanc affirmationem, *omnis voluptas est bona.* Ergo propositio dialectica vel est interrogatio, vel affirmatio siue negatio: sed quatenus conficit syllogismum, semper est affirmatio, vel negatio: & quod ad hoc, nullum est inter demonstratiuam & dialecticam discrimen: quia non argumentamur ex interrogationibus, sed ex affirmationibus & negationibus.

9 ¶ Terminus est, in quem resoluitur propositio: vt subiectum, & attributum.

¶ 10 Syllogismus est oratio, in qua quibusdã (id est, propositionibus) positis, aliud quiddam (id est, conclusio) diuersum ab his quæ posita sunt, necessariò consequitur.

11 ¶ Syllogismorũ alij sunt perfecti, alij imperfecti. Syllogismus perfectus est, qui euidentẽ in se cõsecutionis vim habet: adeo vt ad eã consecutionem ostendendam, neque nouo termino, neque noua propositione egeat. Tales autẽ esse syllogismos

logiſmos primæ figuræ, poſteriùs explicabitur. Syllogiſmus imperfectus eſt, qui vim conſecutionis ſubobſcuram habet: adeo vt ad eam demonſtrandā noua oratione, vel nouis orationibus, non tamen nouo termino opus ſit. Tales ſunt ſyllogiſmi ſecundæ, & tertiæ figuræ, vt mox declarabitur.

12 ¶ In toto eſſe, & dici de omni, re idem ſunt, ratione differunt: vt adſcenſus & deſcenſus. Dicitur enim ſubiectum eſſe in toto attributo, quando attributum dicitur de omni illo ſubiecto, id eſt, cùm nulla pars ſubiecti eſt, de qua attributum non dicatur: vt homo eſt in toto animali, & animal dicitur de omni homine, id eſt, omnis homo eſt animal.

13 ¶ Similiter explicanda ſunt hæc duo, in toto non eſſe, & dici de nullo. nam ſubiectum in toto attributo non eſt, ſeu attributum de ſubiecto illo nullo dicitur, cùm nulla eſt pars ſubiecti, de qua attributum dicatur: vt homo non eſt in toto lapide, & lapis dicitur de nullo homine, id eſt, nullus homo eſt lapis.

CAP. II.

De conuerſione propoſitionum ſimplicium.

14 PRopoſitio hoc loco conuerti dicitur, cùm eius ſubiectum & attributum inter ſe locum mutant, manente propoſitionis veritate, & qualitate. Qualitas propoſitionis dicitur, à qua affirmatio, vel negatio nominatur. Quantitas propoſitionis appellatur, à qua propoſitio vocatur vniuerſalis, vel particularis, vel indefinita. Cap. 2.

15 ¶ Conuerſio diuiditur in ſimplicem & accidentariam. Simplex conuerſio eſt, cùm non ſolùm propoſitionis qualitas, ſed etiam eadem quantitas ſeruatur: vt, *nullus homo eſt lapis, nullus lapis eſt homo.* Accidentaria conuerſio eſt, cùm ſola qualitas ſeruatur, quantitate mutata ex vniuerſali in particularem: vt, *omnis homo eſt animal, aliquod animal eſt homo.*

16 ¶ De puris propoſitionibus, modo carentibus, notentur quatuor regulæ. I. Propoſitio vniuerſalis negans conuertitur ſimpliciter: vt, *nullus homo eſt equus, nullus equus eſt homo.* II. Propoſitio vniuerſalis affirmans conuertitur per accidens, id eſt, in particularem: vt, *omnis homo eſt animal, aliquod animal eſt homo.* III. Particularis affirmans conuertitur ſimpliciter: vt, *quidam homo eſt albus, quoddam album eſt homo.* IV. Par-

ticularis negans non conuertitur:quia si inuertatur, fiet falsa: vt,*aliquod animal non est homo, aliquis homo non est animal.*

17 ¶ Interdum hæ regulæ falsæ videbuntur, nisi in conuersione termini rectè accipiantur. vt hæc propositio, *aliquis homo est in auditorio*, non debet ita conuerti, *aliquod auditorium est in homine*: sed, *aliquid quod est in auditorio, est homo.*Similiter hæc propositio, *nullum auditorium est in homine*, non debet ita conuerti,*nullus homo est in auditorio*: sed ita ,*nihil quod sit in homine, est auditorium.* debent enim iidem termini retineri: non sunt autem iidem termini,*homo*,& *quod est in homine:*vel, *auditorium*,& *quod est in auditorio.*

CAP. III.

De conuersione propositionum modificatarum.

Cap. 3. 18 EÆdem sunt regulæ propositionum necessariarum. Nam I. Vniuersalis negans conuertitur simpliciter:veluti,*necesse est nullum hominem esse equum, necesse est nullum equum esse hominem.* II. Vniuersalis affirmans conuertitur in particularem:vt, *necesse est omnem hominem esse animal, necesse est aliquod animal esse hominem.* Obiiciet aliquis: Necesse est omnem grammaticum esse hominem: non tamen necesse est aliquem hominem esse grammaticum: quia contingit hominem esse grammaticum: quod autem contingit, non est necessarium.Respondeo per distinctionem: quia vel loquimur de necessitate simplici & absoluta, vel de necessitate ex hypothesi,id est, supponentes grammaticum esse. Si de absoluta necessitate loquamur: falsum est, omnem grammaticum esse hominem:quia necesse non est, vt grammaticus sit: nisi autem grammaticus sit, certè grammaticus dici homo non potest:quia quod non est, non potest dici homo. Sin autem loquamur de necessitate ex hypothesi: quemadmodum necesse est omnem grammaticum esse hominem, ita etiam necesse est aliquem hominem esse grammaticum.nam si supponis grammaticum esse, certè supponis aliquem hominem esse grammaticum,cùm solus homo sit grammaticus. III. Particularis affirmans côuertitur simpliciter: vt ,*necesse est aliquam animam esse immortalem, necesse est aliquod immortale esse animam.* IV. Particularis negans non conuertitur: vt ,*necesse est aliquod animal non esse hominem.*

19 ¶ Con-

19 ¶ Contingens sumitur tribus modis. I. Pro necessorio: vt, *contingit solem moueri.* II. Pro eo quod est,& potest non esse: vt, quando Socrates currit, *contingit Socratem currere.* III. Et propriè pro eo,quod non est, & potest esse:veluti,quando Socrates non currit,*contingit Socratem currere*,id est,fieri potest, vt Socrates currat.

20 ¶ Reliquæ propositiones contingentes accipiunt easdem conuersionum regulas,quas de propositionibus puris,& de necessariis suprà tradidimus. Excipiuntur contingentes negantes, cùm propriè contingens accipitur pro possibili:hæ namque contrario modo,se habent,quàm superiores:etenim suprà vniuersalis negans conuertebatur, particularis negans non conuertebatur : hic autem vniuersalis negans non conuertitur, particularis negans conuertitur, vt cap. 17. explanabitur.

21 ¶ Illud non est ignorandum, nos aliter in his prioribus Analyticis accipere propositiones modificatas negantes, quã in libro de interpretatione:quoniam ibi propositio negans dicitur ratione modi, vt, *non contingit voluptatem esse bonã:* hic autem ratione dicti, vt, contingit voluptatem non esse bonam. Quod vt perfectiùs intelligatur: sciendum est, quia sedecim illæ propositiones modificata, quas cap. 12. & 13. de interpretatione explicauimus, ad quatuor classes referuntur, & in qualibet classe quatuor æquipollentes collocantur, idcirco Aristotelem breuitatis studio ex qualibet classe vnam propositionem sumere omissis aliis æquiualentibus ex prima classe sumit hanc enunciationẽ, *necesse est esse*:ex secũda hanc, *necesse est,non esse*:ex tertia, *contingit non esse*: ex quarta, *contingit esse*:ac priores duas vocat necessarias,affirmantẽ &negantem: reliquas duas contingentes,negantem & affirmantem.

22 ¶ Quæcumque de propositionum conuersione diximus,eadem de conuersione conclusionum intelligi debent.

CAP. IV.

De syllogismis ex puris propositionibus in prima figura.

23 IN omni syllogismo sunt tres termini, maior, minor, medius:duę propositiones, maior, & minor: vna conclusio. Cap.4.

24 ¶ Maior propositio constat ex maiori extremo,& me-

dio termino: minor, ex minori extremo, & medio termino: conclusio ex duobus extremis.

25 ¶ Syllogismorum figuræ sunt tres. Prima figura est, in qua minus extremum subiicitur medio termino, & medius terminus subiicitur maiori extremo. Medius ergo terminus, qui alteri subiicitur, alteri attribuitur. hæc verò duo, quorum alterum attribuitur, alterum subiicitur medio termino, vocantur extrema: & illud quidem dicitur maius extremum: hoc autem, minus extremum.

26 ¶ In hac figura, maior debet esse vniuersalis: minor debet esse negatiua: conclusio potest esse tam vniuersalis, quàm particularis; & tam affirmans, quàm negans; non tamen in omnibus modis.

27 ¶ Nam modi vtiles sunt quatuor, id est, quatuor sunt diuersæ propositionum coniugationes inferentes aliquam conclusionem. Primus modus ex vtraque propositione vniuersali affirmante colligit conclusionem vniuersalem affirmantem. Secundus ex maiore vniuersali negante, & minore vniuersali affirmante infert conclusionem vniuersalem negantem. Tertius ex maiore vniuersali & minore particulari affirmantibus efficit conclusionem particularem affirmantem. Quartus ex maiore vniuersali negante, & minore particulari affirmante probat conclusionem particularem negantem. Hos modos Latini appellant *Barbara, Celarent, Dary, Ferio.* in quibus appellationibus prima syllaba significat maiorem propositionem, secunda minorem, tertia conclusionem: litera *A*, indicat vniuersalem affirmantem: *E*, vniuersalem negantem: *I*, particularem affirmantem: *O*, particularem negantem.

I.

BAR o. animal sentit.
BA o. homo est animal: ergo
RA o. homo sentit.

II.

CE n. animal est lapis:
LA o. homo est animal: ergo
RENT a. homo est lapis.

III.

DA o. homo est rationalis.
RI a. animal est homo: ergo
I a. animal est rationale.

IV.

FE n. homo est quadrupes:
RI a. animal est homo: ergo
O a. animal non est quadrupes.

29 ¶ Præter hos, reliqui modi ſunt inutiles, id eſt, nihil concludunt. Nam in hac, vt & in aliis figuris, modi ſedecim ſunt, ſi tam inutiles, quàm vtiles numerentur, vt ex ſequenti deſcriptione apparet.

1. aa. Barbara, primus modus vtilis.
2. ae. *Omnis homo est animal, nullus equus est homo.*
3. ai. Darij, ſecundus modus vtilis.
4. ao. *Omnis homo est animal, aliquod bipes non est homo*
5. ea. Celarent, tertius modus vtilis.
6. ee. *Nullus homo est lapis, nullus equus est homo.*
7. ei. Ferio, tertius modus vtilis.
8. eo. *Nullus homo est auis, aliquod bipes non est homo.*
9. ia. *Aliquod album est homo, omnis cycus est albus.*
10. ie. *Aliquod album est homo, nullus coruus est albus*
11. ii. *Aliquod animal est album, aliquod nigrum est animal.*
12. io. *Aliquod animal est album, aliquod nigrũ nõ est animal.*
13. oa. *Aliquod animal nõ est album, omnis cycnus est animal.*
14. oe. *Aliquod album non est animal, nullus coruus est albus.*
15. oi. *Aliquod animal nõ est album, aliquod nigrũ est animal.*
16. oo. *Aliq. anim. nõ est grãmaticum, aliquod albũ nõ est ani.*

30 ¶ Omnes ſyllogiſmi vtiles in hac figura ſunt perfecti: quia vis affirmantium patet ex definitione eius quod dicitur de omni, vis autem negantium eſt manifeſta ex definitione eius quod dicitur de nullo: adeo vt nõ ſit opus vllam nouam propoſitionem aſſumere ad conſequentiam confirmandam.

CAP. V.

Cap. 5.

De ſyllogiſmis ex propoſitionibus puris in ſecunda figura.

31 SEcunda figura eſt, in qua medius terminus attribuitur vtrique extremo. Medium igitur eſt, quod vtrique extremo attribuitur. Duorum autem extremorum id quod eſt ipſi medio propinquius, eſt maius: quod verò eſt remo-

tius,est minus.

32 ¶ In hac figurâ maior propositio debet esse vniuersalis:minor,contraria maiori in qualitate,ita vt vna affirmet,& altera neget:conclusio,negans.

33 ¶ Modi vtiles sunt quatuor.Primus ex maiore negante & minore affirmante vniuersalibus probat conclusionem vniuersalem negantem. Secundus ex affirmante & negante vniuersalibus concludit vniuersalem negantem. Tertius ex vniuersali negante & particulari affirmante efficit particularem negantẽ.Quartus ex vniuersali affirmante & particulari negante colligit particularem negantem.

34 ¶ Omnes hi syllogismi sunt imperfecti: quia vis eorum non apparet, nisi assumtis nouis propositionibus resoluantur in primam figuram,vt mox docebo.

35 ¶ Hos modos Latini vocant *Cesare*, *Camestres*, *Festino*, *Baroco*.quorum vocabulorum interpretatio hæc est. Vocales *A,E,I,O*, habent eandem significationem, quam in nominibus primæ figuræ suprà expositis.Prima consona indicat, in quem figuræ modum resolutio fiat. nam *B* significat resolutionem in Barbara:*C*,in Celarent:*D*, in Darij: *F*,in Ferio. In media verò dictione,vel in fine, litera *S* significat simplicem propositionis vel conclusionis conuersionem:*M*,propositionum methathesin,id est transpositionem,ita vt altera ex maiore fiat minor,altera ex minore maior: *C* indicat resolutionem non fieri per conuersionem, sed per deductionem ad impossibile,vt ex sequentibus exemplis apparebit.

CES n. lapis est animal: — *CE n. animal est lapis:*
A o. homo est animal: — *LA o. homo est animal:ergo*
RE ergo n. homo est lapis. — *RENT n. homo est lapis.*

II.

CAM o.homo est animal: ╳ *CE n.animal est lapis.*
ES n. lapis est animal: *LA o.homo est animal:ergo*
TRES ergo n.lapis est homo. — *RENT n. homo est lapis.*

III

FES n. animal est lapis: — *FE n.lapis est animal:*
TI a. album est lapis: — *RI a.album est lapis:ergo*
NO er. a. albũ non est animal: — *O a. album non est animal.*

IV.

BAR o. homo est animal: — *BAR o.homo est animal:*

OC

OC a. album non est animal: *BA o. album est homo: ergo*
O er. a. album non est homo: *RA o. album est animal.*
Alioqui Quod contradicit minori ipsius Baroco antea concessæ. Ita aduersarius concedens propositiones τȣ̃ Boco, & negans eiusdem conclusionem, ducitur ad hanc absurditatem, vt cogatur simul concedere duo sibi inuicem contradicentia, id est, minorem τȣ̃ Baroco, & conclusionem τȣ̃ Barbara.

CAP. VI.

De syllogismis ex puris propositionibus in tertia figura.

36 TErtia figura est, in qua medius terminus subiicitur vtrique extremo.

37 ¶ Medius ergo terminus est, qui subiicitur vtrique extremo. Duorũ autem extremorum, maius est, quod est à medio remotius: minus autem, quod ei propinquius.

38 ¶ In hac figurâ maior est libera, minor affirmat, conclusio est particularis.

39 ¶ Modi vtiles sunt sex. Primus ex vtraque propositione vniuersali affirmante colligit conclusionem particularem affirmantem. Secundus ex negante & affirmante vniuersalibus infert negantem particularem. Tertius ex particulari & vniuersali affirmantibus efficit particularem affirmantem. Quartus ex vniuersali & particulari affirmantibus probat particularem affirmantem. Quintus ex particulari negante & vniuersali affirmante concludit particularem negantem. Sextus ex vniuersali negante & particulari affirmante colligit particularem negantem.

40 ¶ Omnes hi syllogismi sunt imperfecti, ob eandem causam, ob quam suprà dixi syllogismos secundæ figuræ esse imperfectos.

41 ¶ A Latinis vocantur *Darapti, Felapton, Disamis, Datisi, Brocardo, Ferison.* quorum vocabulorum eadem atque superiorum est expositio. Illud tantùm notandũ superest, literam *P* in his nominibus significare conuersionem per accidens, id est, propositionis vniuersalis in particularem. Itaque syllogismi tertiæ figuræ resoluuntur in primam figuram, vt in sequentibus exemplis.

I.

DAR o. homo eſt rationalis: — *DA o. homo eſt rationalis:*
AP o. homo eſt animal: — *RI a. animal eſt homo:ergo*
TI er.a. animal eſt rationale. — *I a. animal eſt rationale.*

II.

FEL n. homo eſt quadrupes: — *FE n. homo eſt quadrupes:*
AP o. homo eſt animal: — *RI a. animal eſt homo:ergo*
TON er.a. anim.nō eſt quadrupes. — *O a. animal nō eſt quadrupes.*

III.

DIS a. homo eſt albus: X *DA o. homo eſt animal:*
AM o. homo eſt animal: *RI a. album eſt homo:ergo*
IS er.a. animal eſt album. — *I a. album eſt animal.*

IV.

DAT o. homo eſt animal: — *DA o. homo eſt animal:*
IS a. homo eſt albus: — *RI a. album eſt homo:ergo*
I er.a. album eſt animal. — *I a. album eſt animal.*

V.

BROC a. homo non eſt albus X *BAR o. animal eſt album:*
AR o. homo eſt animal: *BA o. homo eſt animal:ergo*
DO ar.a. anim. nō eſt alb. *RA o. homo eſt albus.*

VI.

FER n. animal eſt lapis: — *FE n. animal eſt lapis:*
IS a. animal eſt album: — *RI a. album eſt animal:ergo*
ON er.a. album non eſt lapis. — *O a. album non eſt lapis.*

CAP. VII.

Communia de tribus figuris.

Cap. 7. 42 OMnes modi,quos hactenus expoſui,ſunt directi, id eſt,concludunt maius extremum de minore. Alij ſunt modi indirecti, qui concludunt minus de maiori, non mrnus de minori.hi conſtant ex maiore affirmante & minore negante:quarum illa poteſt eſſe vniuerſalis, & particularis,hæc ſemper eſt vniuerſalis. & ſunt omnes imperfecti,omnéſque perficiuntur per reductionem ad Ferio.

43 ¶ In prima figura duo ſunt modi indirecti, qui vulgò vocantur *Fapeſmo*,& *Friſeſomorum*. Hæc vocabula ſunt eodem modo explicanda,quo ſuperiora.tantùm hîc notandum eſt, Latinos, cùm modos ſyllogiſticos verſibus comprehendere vellent,

vellent, adieciſſe ſecundo ex his duobus vocabulis literas *orum*, verſus explendi gratiâ. itaque ego hunc modum ſoleo appellare Friſeſmo. Ac verſus quidem illos memoriæ causâ concinnatos, paulò pôſt referam: nunc ſubiicienda ſunt exempla horum modorum indirectorum vnà cum eorum reſolutione in Ferio.

I.

FAP o. homo eſt animal: — *FE n. homo eſt beſtia:*
ESM n. beſtia eſt homo: — *RI a. animal eſt homo: ergo*
O er. a. animal nō eſt beſtia. —— *O a. animal non eſt beſtia.*

II.

FRIS a. homo eſt albus: — *FE n. homo eſt beſtia:*
ESM n. beſtia eſt homo: — *RI a. album eſt homo: ergo*
O er. a. albū non eſt beſtia. —— *O a. album non eſt beſtia.*

44 ¶ In ſecunda figura vnus eſt modus indirectus, qui ex maiori particulari affirmante, & minori vniuerſali negante concludit particularem negantem. Hunc modum à Latinis neglectum, voco *Fireſmo*.

FIR a. animal eſt album: — *FE n. album eſt coruus:*
ESM n. coruus eſt albus: — *RI a. animal eſt album: ergo*
O er. a. animal nō eſt coruus. — *O a. animal non eſt coruus.*

45 ¶ In tertia figura duo ſunt modi indirecti. Primus ex affirmante & negante vniuerſalibus concludit negationem particularem. Hunc modum, qui ab aliis nomen non accepit, voco *Fapemo*.

FAP o. homo eſt animal: — *FE n. homo eſt beſtia:*
EM n. homo eſt beſtia: — *RI a. animal eſt homo.ergo*
O er. a. anımal non eſt beſtia. —— *O a. animal non eſt beſtıa.*

Secundus modus ex affirmatione particulari & negatione vniuerſali concludit negationem particularem. Hunc modum ab aliis non nominatum, appello *Friſemo*.

FRIS a. homo eſt albus:: — *FE n. homo eſt cycnus:*
EM n. homo eſt cycnus — *RI a. album eſt homo: ergo*
O er. a. albū non eſt cycnus. —— *O a. album non eſt cycnus.*

46 ¶ Expoſui cum Ariſtotele modos, qui tantùm indirectè concludunt. Ceterùm ſciendum eſt, eos quoque, qui directi ſunt, poſſe fieri indirectos, eorúm concluſione conuerſâ. Verbi gratiâ, ex his propoſitionibus, *omne animal ſentit, om-*

nis homo est animal, si concludas omnem hominem sentire, syllogismus est directus. si verò concludas aliquod sentiens esse hominem, est syllogismus indirectus.

47 ¶ Latini vtriusque generis modos indirectos in prima figura, neutrius verò generis indirectos secundæ, vel tertiæ figuræ proposuerunt his carminibus, quæ memoria causâ concinnarunt.

Barbara, Celarent, Darij, Ferio, Baralipton,
Celantes, Dabitis, Fapesmo, Frisesomorum:
Cesare, Camestres, Festino, Baroco, secundæ:
Tertia grande sonans, tibi dat Darapti, Felapton,
Cum Disamis, Datisi, Brocardo, cùmque Ferison.

Nam si conuertatur cõclusio τοῦ Barbara, fit Baralip, quod metri causâ, additâ syllabâ *ton*, vocatur Baralipton. si conuertatur conclusio τοῦ Celarent, oritur Celantes. si conclusio τοῦ Darij, euadit Dabitis. conclusio verò τοῦ Ferio, cùm sit particularis negans, non conuertitur.

48 ¶ In omnibus syllogismis eandem vim habet propositio indefinita, quam particularis.

49 ¶ Omnes imperfecti syllogismi perficiuntur per primam figuram, dum ad eam reducuntur: quia vis concludendi, quæ in secunda & tertia figura latet, in prima est euidens & manifesta.

50 ¶ Quin etiam omnes resolui possunt in modos vniuersales primæ figuræ, id est, in Barbara & Celarent. Quod enim attinet ad syllogismos secundæ figuræ, suprà resolui Cesare & Camestres in Celarent, nec non Baroco in Barbara. Festino autem reducitur ad Celarent per deductionem ad impossibile, hoc modo:

FES n. coruus est albus — *CE n. coruus est albus:*
TI a. animal est album: *LA o. animal est coruus: ergo*
NO er. a. animal nõ est cor- *RENT n. animal est album.*
uus: A[illegible]

Syllogismi particulares primæ figuræ per deductionẽ ad impossibile reducũtur ad vniuersales secũdę figuræ, consequenter ad Celarent. Nam Darij resoluitur in Camestres: veluti,

DA o. homo est animal: — *CAM o. homo est animal:*
RI a. album est homo: *ES n. album est animal: ergo*
I er. aliquod album est *TRES n. album est homo.*
[illegible] Aliqui

Ferio resoluitur in Cesare, veluti,

FE	*n. homo est lapis:*	*CES*	*n.homo est lapis:*
RI	*a. album est homo:*	*A*	*o. album est lapis: ergo*
O	*a. album non est lapis.*	*RE*	*n. album est homo.*

Alioqui.

Quoniam igitur Camestres & Cesare resoluuntur in Celarent, consequenter etiam Darij & Ferio resoluuntur in eundem modum celarent. Ex syllogismis tertiæ figuræ, Darapti per deductionem ad impossibile resoluitur in Celarēt, veluti,

DAR	*o.homo est bipes:*	*CE*	*n. animal est bipes:*
AP	*o.homo est animal:*	*LA*	*o.homo est animal.*
TI	*er.a.animal est bipes.*	*RENT*	*n.homo est bipes.*

Alioqui.

Felapton eadem ratione resoluitur in Barbara, veluti.

FEL.	*n.homo est equus:*	*BAR*	*o.album est equus:*
AP	*a.homo est albus:*	*BA*	*a.homo est albus: ergo*
TON	*en.a.album non est equus.*	*RA*	*a.homo est equus.*

Alioqui.

Disamis & Datisi suprà partic. 41. resoluti sunt in Darij, ac Darij paulò antè resolutus est in Camestres, & per Camestres in Celarent: ergo Disamis & Datisi resoluuntur in Celarent. Brocardo suprà partic. 41. resolutus est in Barbara. Ferison eâdem partic. resolutus est in Ferio. quoniam igitur paulò antè retuli Ferio ad Cesare: sicut Cesare resoluitur in Celarent, ita etiam Ferio resoluitur in Celarent.

CAP. VIII.

De syllogismis ex ambabus propositionibus necessariis.

51 HVcusque syllogismi ex vtraque propositione pura. Iisdem modis conficiuntur syllogismi ex vtraque necessaria: sed hîc conclusio est necessaria, vt in illis erat pura. Exemplum hoc esto: Cap. 8.

BAR Necesse est omne animal sentire:
BA Necesse est omnem hominem esse animal: Ergo
RA Necesse est omnem hominem sentire.

CAP. IX.

De syllogismis ex altera propositione pura & altera necessaria, in prima figura.

Cap. 9. 52 CVm in primâ figurâ, altera propositio est necessaria, altera pura: talis secundum Aristotelem est conclusio, qualis est maior propositio. Nam si maior sit necessaria, minor pura, conclusio est necessaria: veluti,

BAR Necesse est omne animal sentire:
BA Omnis homo est animal: Ergo
RA Necesse est omnem hominem sentire.

Si verò maior sit pura, minor necessaria, conclusio est pura: veluti,

BAR Omne animal dormit:
BA Necesse est omnem hominem esse animal: ergo
RA Omnis homo dormit.

Secundum Platonicos autem, & secundum Aristotelis auditores Theophrastum & Eudemum, indistinctè efficitur conclusio pura: quia semper conclusio sequitur deteriorem partem syllogismi, ac propositio pura est deterior quàm necessaria. Nos, harum opinionum conciliandarum causâ, ita cum ipso Aristotele 1. Prior. cap. 15. partic. 11. distinguimus: Cùm maior propositio est necessaria: minor vniuersalis aut est simpliciter & absolutè vera, vt omnem hominem esse animal: aut est vera ex hypothesi, vt omnem hominem esse grammaticum. Priori modo fit cõclusio necessaria, vt in suprà scripto exemplo, *BAR Necesse est omne animal sentire:*
BA Omnis homo est animal: Ergo
RA Necesse est omnem hominem sentire.

Posteriori modo efficitur conclusio pura: veluti,

BAR Necesse est omnem grammaticum esse literatum.
BA Omnis homo est grammaticus: Ergo
RA Omnis homo est literatus.

CAP. X.

De syllogismis ex altera propositione pura, & altera necessaria, in secunda figura.

Cap. 10. 53 CVm altera propositio est necessaria, altera pura, in secunda figura: tum demum conclusio est necessaria, cùm propositio vniuersalis negans est necessaria: quoniam hæc sit maior propositio, cùm syllogismus resoluitur in primam

mam figuram: aliàs est conclusio pura. Quare conclusio necessaria non potest colligi in Baroco, sed in Cesare & in Festino ex maiore necessaria & minore pura; vel in Camestres ex maiore pura & minore necessaria. Subiiciam vnum & alterum exemplum.

I.

CES Necesse est nullum lapidem esse animal.
A Omnis homo est animal: Ergo
RE Necesse est nullum hominem esse lapidem.

II.

CES Nihil album est animal:
A Necesse est omnem hominem esse animal: Ergo
RE Nullus homo est albus.

CAP. XI.

De syllogismis ex altera propositione pura, & altera necessaria, in tertia figura.

54 CVm altera propositio est pura, altera necessaria, in tertia figura: vt conclusio necessaria efficiatur, oportet in syllogismo affirmatiuo vniuersalem affirmatiuam esse necessariam, in negatiuo autem vniuersalem negantem esse necessariam: alioqui conclusio est pura. Quamobrem conclusio necessaria colligitur in Darapti, si alterutra propositio sit necessaria: in Felapton, Datisi, & Ferison, si maior sit necessaria: in Disamis, si minor sit necessaria. reliquę complicationes efficiunt conclusionem puram. Subiiciam pauca exempla. Cap. 11.

I.

DAR Necesse est omnem hominem esse rationalem:
AP Omnis homo est animal: Ergo
TI Necesse est aliquod animal esse rationale.

II.

DAR omnis homo est rationalis:
AP Necesse est omnem hominem esse animal: Ergo
TI Necesse est aliquod animal esse rationale.

III.

FEL Necesse est nullum hominem esse equum.
AP Omnis homo est animal: Ergo
TON Necesse est aliquod animal non esse equum.

ticularis negans non conuertitur:quia si inuertatur, fiet falsa: vt,*aliquod animal non est homo, aliquis homo non est animal.*

17 ¶ Interdum hæ regulæ falsæ videbuntur, nisi in conuersione termini rectè accipiantur. vt hæc propositio, *aliquis homo est in auditorio*, non debet ita conuerti, *aliquod auditorium est in homine*: sed, *aliquid quod est in auditorio, est homo.* Similiter hæc propositio, *nullum auditorium est in homine*, non debet ita conuerti,*nullus homo est in auditorio*: sed ita ,*nihil quod sit in homine, est auditorium.* debent enim iidem termini retineri: non sunt autem iidem termini,*homo*,& *quod est in homine*:vel, *auditorium*,& *quod est in auditorio.*

CAP. III.

De conuersione propositionum modificatarum.

Cap. 3.

18 EÆdem sunt regulæ propositionum necessariarum. Nam I. Vniuersalis negans conuertitur simpliciter:veluti,*necesse est nullum hominem esse equum, necesse est nullum equum esse hominem.* II. Vniuersalis affirmans conuertitur in particularem:vt, *necesse est omnem hominem esse animal, necesse est aliquod animal esse hominem.* Obiiciet aliquis: Necesse est omnem grammaticum esse hominem: non tamen necesse est aliquem hominem esse grammaticum: quia contingit hominem esse grammaticum: quod autem contingit, non est necessarium. Respondeo per distinctionem: quia vel loquimur de necessitate simplici & absoluta, vel de necessitate ex hypothesi,id est, supponentes grammaticum esse. Si de absoluta necessitate loquamur: falsum est, omnem grammaticum esse hominem:quia necesse non est, vt grammaticus sit: nisi autem grammaticus sit, certè grammaticus dici homo non potest:quia quod non est, non potest dici homo. Sin autem loquamur de necessitate ex hypothesi; quemadmodum necesse est omnem grammaticum esse hominem, ita etiam necesse est aliquem hominem esse grammaticum. nam si supponis grammaticum esse, certè supponis aliquem hominem esse grammaticum,cùm solus homo sit grammaticus. III. Particularis affirmans cõuertitur simpliciter: vt ,*necesse est aliquam animam esse immortalem, necesse est aliquod immortale esse animam.* IV. Particularis negans non conuertitur: vt ,*necesse est aliquod animal non esse hominem.*

19 ¶ Con-

19 ¶ Contingens ſumitur tribus modis. I. Pro neceſſorio: vt, *contingit ſolem moueri.* II. Pro eo quod eſt,& poteſt non eſſe: vt, quando Socrates currit, *contingit Socratem currere.* III. Et propriè pro eo,quod non eſt, & poteſt eſſe:veluti,quando Socrates non currit,*contingit Socratem currere*,id eſt,fieri poteſt, vt Socrates currat.

20 ¶ Reliquæ propoſitiones contingentes accipiunt eaſdem conuerſionum regulas,quas de propoſitionibus puris,& de neceſſariis ſuprà tradidimus. Excipiuntur contingentes negantes, cùm propriè contingens accipitur pro poſſibili:hæ namque contrario modo,ſe habent,quàm ſuperiores:etenim ſuprà vniuerſalis negans conuertebatur, particularis negans non conuertebatur : hîc autem vniuerſalis negans non conuertitur , particularis negans conuertitur , vt cap. 17. explanabitur.

21 ¶ Illud non eſt ignorandum, nos aliter in his prioribus Analyticis accipere propoſitiones modificatas negantes, quã in libro de interpretatione:quoniam ibi propoſitio negans dicitur ratione modi, vt, *non contingit voluptatem eſſe bonã:* hic autem ratione dicti, vt, contingit voluptatem non eſſe bonam. Quod vt perfectiùs intelligatur: ſciendum eſt, quia ſedecim illæ propoſitiones modificatæ, quas cap. 12. & 13. de interpretatione explicauimus, ad quatuor claſſes referuntur, & in qualibet claſſe quatuor æquipollentes collocantur, idcirco Ariſtotelem breuitatis ſtudio ex qualibet claſſe vnam propoſitionem ſumere omiſſis aliis æquiualentibus ex prima claſſe ſumit hanc enunciationẽ, *neceſſe eſt eſſe:* ex ſecũda hanc, *neceſſe eſt,non eſſe:* ex tertia, *contingit non eſſe* : ex quarta, *contingit eſſe:* ac priores duas vocat neceſſarias,affirmantẽ &negantem: reliquas duas contingentes,negantem & affirmantem.

22 ¶ Quæcumque de propoſitionum conuerſione diximus,eadem de conuerſione concluſionum intelligi debent.

Cap. IV.

De ſyllogiſmis ex puris propoſitionibus in prima figura.

23 IN omni ſyllogiſmo ſunt tres termini, maior, minor, medius:duę propoſitiones, maior, & minor: vna concluſio. Cap.4.

24 ¶ Maior propoſitio conſtat ex maiori extremo,& me-

dio termino: minor, ex minori extremo, & medio termino: conclusio ex duobus extremis.

25 ¶ Syllogismorum figuræ sunt tres. Prima figura est, in qua minus extremum subiicitur medio termino, & medius terminus subiicitur maiori extremo. Medius ergo terminus, qui alteri subiicitur, alteri attribuitur. hæc verò duo, quorum alterum attribuitur, alterum subiicitur medio termino, vocantur extrema: & illud quidem dicitur maius extremum: hoc autem, minus extremum.

26 ¶ In hac figura, maior debet esse vniuersalis: minor debet esse negatiua: conclusio potest esse tam vniuersalis, quàm particularis; & tam affirmans, quàm negans; non tamen in omnibus modis.

27 ¶ Nam modi vtiles sunt quatuor, id est, quatuor sunt diuersæ propositionum coniugationes inferentes aliquam conclusionem. Primus modus ex vtraque propositione vniuersali affirmante colligit conclusionem vniuersalem affirmantem. Secundus ex maiore vniuersali negante, & minore vniuersali affirmante infert conclusionem vniuersalem negantem. Tertius ex maiore vniuersali & minore particulari affirmantibus efficit conclusionem particularem affirmantem. Quartus ex maiore vniuersali negante, & minore particulari affirmante probat conclusionem particularem negantem. Hos modos Latini appellant *Barbara, Celarent, Dary, Ferio*. in quibus appellationibus prima syllaba significat maiorem propositionem, secunda minorem, tertia conclusionem: litera *A*, indicat vniuersalem affirmantem: *E*, vniuersalem negantem: *I*, particularem affirmantem: *O*, particularem negantem.

I.

BAR o. animal sentit.
BA o. homo est animal: ergo
RA o. homo sentit.

II.

CE n. animal est lapis:
LA o. homo est animal: ergo
RENT a. homo est lapis.

RI a.

III.

DA o. homo est rationalis.
RI a. animal est homo: ergo
I a. animal est rationale.

IV.

FE n. homo est quadrupes:
RI a. animal est homo: ergo
O a. animal non est quadrupes.

29 ¶ Præter hos, reliqui modi sunt inutiles, id est, nihil concludunt. Nam in hac, vt & in aliis figuris, modi sedecim sunt, si tam inutiles, quàm vtiles numerentur, vt ex sequenti descriptione apparet.

1. aa. Barbara, primus modus vtilis.
2. ae. *Omnis homo est animal, nullus equus est homo.*
3. ai. Darij, secundus modus vtilis.
4. ao. *Omnis homo est animal, aliquod bipes non est homo*
5. ea. Celarent, tertius modus vtilis.
6. ee. *Nullus homo est lapis, nullus equus est homo.*
7. ei. Ferio, tertius modus vtilis.
8. eo. *Nullus homo est auis, aliquod bipes non est homo.*
9. ia. *Aliquod album est homo, omnis cycnus est albus.*
10. ie. *Aliquod album est homo, nullus coruus est albus*
11. ii. *Aliquod animal est album, aliquod nigrum est animal.*
12. io. *Aliquod animal est album, aliquod nigrũ nõ est animal.*
13. oa. *Aliquod animal nõ est album, omnis cycnus est animal.*
14. oe. *Aliquod album non est animal, nullus coruus est albus.*
15. oi. *Aliquod animal nõ est album, aliquod nigrũ est animal.*
16. oo. *Aliq. anim. nõ est grãmaticum, aliquod albũ nõ est ani.*

30 ¶ Omnes syllogismi vtiles in hac figura sunt perfecti: quia vis affirmantium patet ex definitione eius quod dicitur de omni, vis autem negantium est manifesta ex definitione eius quod dicitur de nullo: adeo vt nõ sit opus vllam nouam propositionem assumere ad consequentiam confirmandam.

CAP. V. — Cap. 5.

De syllogismis ex propositionibus puris in secunda figura.

31 SEcunda figura est, in qua medius terminus attribuitur vtrique extremo. Medium igitur est, quod vtrique extremo attribuitur. Duorum autem extremorum id quod est ipsi medio propinquius, est maius: quod verò est remo-

OC a. album non est animal:	*BA o. album est homo: ergo*
O er. a. album non est homo:	*RA o. album est animal.*
Alioqui	Quod contradicit minori ipsius Baroco an-

tea concessæ. Ita aduersarius concedens propositiones τοῦ Boco, & negans eiusdem conclusionem, ducitur ad hanc absurditatem, vt cogatur simul concedere duo sibi inuicem contradicentia, id est, minorem τοῦ Baroco, & conclusionem τοῦ Barbara.

CAP. VI.

De syllogismis ex puris propositionibus in tertia figura.

36 Tertia figura est, in qua medius terminus subiicitur vtrique extremo.

37 ¶ Medius ergo terminus est, qui subiicitur vtrique extremo. Duorũ autem extremorum, maius est, quod est à medio remotius: minus autem, quod ei propinquius.

38 ¶ In hac figurâ maior est libera, minor affirmat, conclusio est particularis.

39 ¶ Modi vtiles sunt sex. Primus ex vtraque propositione vniuersali affirmante colligit conclusionem particularem affirmantem. Secundus ex negante & affirmante vniuersalibus infert negantem particularem. Tertius ex particulari & vniuersali affirmantibus efficit particularem affirmantem. Quartus ex vniuersali & particulari affirmantibus probat particularem affirmantem. Quintus ex particulari negante & vniuersali affirmante concludit particularem negantem. Sextus ex vniuersali negante & particulari affirmante colligit particularem negantem.

40 ¶ Omnes hi syllogismi sunt imperfecti, ob eandem causam, ob quam suprà dixi syllogismos secundæ figuræ esse imperfectos.

41 ¶ A Latinis vocantur *Darapti, Felapton, Disamis, Datisi, Brocardo, Ferison.* quorum vocabulorum eadem atque superiorum est expositio. Illud tantùm notandũ superest, literam *P* in his nominibus significare conuersionem per accidens, id est, propositionis vniuersalis in particularem. Itaque syllogismi tertiæ figuræ resoluuntur in primam figuram, vt in sequentibus exemplis.

I.

DAR o. homo eſt rationalis:	—	*DA o. homo eſt rationalis:*
AP o. homo eſt animal:	—	*RI a. animal eſt homo:ergo*
TI er.a. animal eſt rationale.	—	*I a. animal eſt rationale.*

II.

FEL n. homo eſt quadrupes:	—	*FE n. homo eſt quadrupes:*
AP o. homo eſt animal:	—	*RI a. animal eſt homo:ergo*
TON er.a. anim.nõ eſt quadrupes.	—	*O a. animal nõ eſt quadrupes.*

III.

DIS a. homo eſt albus:	╳	*DA o. homo eſt animal:*
AM o. homo eſt animal:		*RI a. album eſt homo:ergo*
IS er.a. animal eſt album.	—	*I a. album eſt animal.*

IV.

DAT o. homo eſt animal:	—	*DA o. homo eſt animal:*
IS a. homo eſt albus:	—	*RI a. album eſt homo:ergo*
I er.a. album eſt animal.	—	*I a. album eſt animal.*

V.

BROC a. homo non eſt albus	╳	*BAR o. animal eſt album:*
AR o. homo eſt animal:		*BA o. homo eſt animal:ergo*
DO ar.a. anim. nõ eſt alb.		*RA o. homo eſt albus.*

VI.

FER n. animal eſt lapis:	—	*FE n. animal eſt lapis:*
IS a. animal eſt album:	—	*RI a. album eſt animal:ergo*
ON er.a. album non eſt lapis.	—	*O a. album non eſt lapis.*

CAP. VII.

Communia de tribus figuris.

Cap. 7. 42 OMnes modi, quos hactenus expoſui, ſunt directi, id eſt, concludunt maius extremum de minore. Alij ſunt modi indirecti, qui concludunt minus de maiori, non mrnus de minori. hi conſtant ex maiore affirmante & minore negante: quarum illa poteſt eſſe vniuerſalis, & particularis, hæc ſemper eſt vniuerſalis. & ſunt omnes imperfecti, omnéſque perficiuntur per reductionem ad Ferio.

43 ¶ In prima figura duo ſunt modi indirecti, qui vulgò vocantur *Fapeſmo*, & *Friſeſomorum*. Hæc vocabula ſunt eodem modo explicanda, quo ſuperiora. tantùm hic notandum eſt, Latinos, cùm modos ſyllogiſticos verſibus comprehendere vellent,

vellent, adiecisse secundo ex his duobus vocabulis literas *orum*, versus explendi gratiâ. itaque ego hunc modum soleo appellare Frisesmo. Ac versus quidem illos memoriæ causâ concinnatos, paulò pôst referam: nunc subiicienda sunt exempla horum modorum indirectorum vnà cum eorum resolutione in Ferio.

I.

FAP o. homo est animal: — *FE n. homo est bestia:*
ESM n. bestia est homo: — *RI a. animal est homo: ergo*
O er. a. animal nõ est bestia. —— *O a. animal non est bestia.*

II.

FRIS a. homo est albus: — *FE n. homo est bestia:*
ESM n. bestia est homo: — *RI a. album est homo: ergo*
O er. a. albũ non est bestia. —— *O a. album non est bestia.*

44 ¶ In secunda figura vnus est modus indirectus, qui ex maiori particulari affirmante, & minori vniuersali negante concludit particularem negantem. Hunc modum à Latinis neglectum, voco *Firesmo*.

FIR a. animal est album: — *FE n. album est coruus:*
ESM n. coruus est albus: — *RI a. animal est album: ergo*
O er. a. animal nõ est coruus. — *O a. animal non est coruus.*

45 ¶ In tertia figura duo sunt modi indirecti. Primus ex affirmante & negante vniuersalibus concludit negationem particularem. Hunc modum, qui ab aliis nomen non accepit, voco *Fapemo*.

FAP o. homo est animal: — *FE n. homo est bestia:*
EM n. homo est bestia: — *RI a. animal est homo. ergo*
O er. a. anımal non est bestia. —— *O a. animal non est bestia.*

Secundus modus ex affirmatione particulari & negatione vniuersali concludit negationem particularem. Hunc modum ab aliis non nominatum, appello *Frisemo*.

FRIS a. homo est albus:: — *FE n. homo est cycnus:*
EM n. homo est cycnus — *RI a. album est homo: ergo*
O er. a. albũ non est cycnus. —— *O a. album non est cycnus.*

46 ¶ Exposui cum Aristotele modos, qui tantùm indirectè concludunt. Ceterùm sciendum est, eos quoque, qui directi sunt, posse fieri indirectos, eorũm conclusione conuersâ. Verbi gratiâ, ex his propositionibus, *omne animal sentit, om-*

ni homo est animal, si concludas omnem hominem sentire, syllogismus est directus. si verò concludas aliquod sentiens esse hominem, est syllogismus indirectus.

47 ¶ Latini vtriusque generis modos indirectos in prima figura, neutrius verò generis indirectos secundæ, vel tertiæ figuræ proposuerunt his carminibus, quæ memoriæ causâ concinnarunt.

Barbara, Celarent, Darij, Ferio, Baralipton,
Celantes, Dabitis, Fapesmo, Frisesomorum:
Cesare, Camestres, Festino, Baroco, secunda:
Tertia grande sonans, tibi dat Darapti, Felapton,
Cum Disamis, Datisi, Brocardo, cùmque Ferison.

Nam si conuertatur cóclusio τȣ̃ Barbara, fit Baralip, quod metri causâ, additâ syllabâ *ton*, vocatur Baralipton. si conuertatur conclusio τȣ̃ Celarent, oritur Celantes. si conclusio τȣ̃ Darij, euadit Dabitis. conclusio verò τȣ̃ Ferio, cùm sit particularis negans, non conuertitur.

48 ¶ In omnibus syllogismis eandem vim habet propositio indefinita, quam particularis.

49 ¶ Omnes imperfecti syllogismi perficiuntur per primam figuram, dum ad eam reducuntur: quia vis concludendi, quæ in secunda & tertia figura latet, in prima est euidens & manifesta.

50 ¶ Quin etiam omnes resolui possunt in modos vniuersales primæ figuræ, id est, in Barbara & Celarent. Quod enim attinet ad syllogismos secundæ figuræ, suprà resolui Cesare & Camestres in Celarent, nec non Baroco in Barbara. Festino autem reducitur ad Celarent per deductionem ad impossibile, hoc modo:

FES n. coruus est albus — *CE n. coruus est albus:*
TI a. animal est album: — *LA o. animal est coruus: ergo*
NO er. a. animal nō est coruus. — *RENT n. animal est album.*

Syllogismi particulares primæ figuræ per deductioné ad impossibile reducútur ad vniuersales secúdę figuræ, cōsequenter ad Celarent. Nam Darij resoluitur in Camestres: veluti,

DA o. homo est animal: — *CAM o. homo est animal:*
RI a. album est homo: — *ES n. album est animal: ergo*
I er. aliquod album est animal. — *TRES n. album est homo.*

Ferio resoluitur in Cesare, veluti,

FE n. homo est lapis: — *CES n. homo est lapis:*
RI a. album est homo: *A o. album est lapis: ergo*
O a. album non est lapis. *RE n. album est homo.*
Alioqui.

Quoniam igitur Camestres & Cesare resoluuntur in Celarent, consequenter etiam Darij & Ferio resoluuntur in eundem modum celarent. Ex syllogismis tertiæ figuræ, Darapti per deductionem ad impossibile resoluitur in Celarēt, veluti,

DAR o. homo est bipes: *CE n. animal esst bipes:*
AP o. homo est animal: *LA o. homo est animal.*
TI er. a. animal est bipes. *RENT n. homo est bipes.*
Alioqui.

Felapton eadem ratione resoluitur in Barbara, veluti.

FEL. n. homo est equus: *BAR o. album est equus:*
AP a. homo est albus: — *BA a. homo est albus: ergo*
TON en. a. album non est equus. *RA a. homo est equus.*
Alioqui.

Disamis & Datisi suprà partic. 41. resoluti sunt in Darij, ac Darij paulò antè resolutus est in Camestres, & per Camestres in Celarent: ergo Disamis & Datisi resoluuntur in Celarent. Brocardo suprà partic. 41. resolutus est in Barbara. Ferison cādem partic. resolutus est in Ferio. quoniam igitur paulò antè retuli Ferio ad Cesare: sicut Cesare resoluitur in Celarent, ita etiam Ferio resoluitur in Celarent.

CAP. VIII.

De syllogismis ex ambabus propositionibus necessariis.

51 HVcusque syllogismi ex vtraque propositione pura. Cap. 8. iisdem modis conficiuntur syllogismi ex vtraque necessaria: sed hîc conclusio est necessaria, vt in illis erat pura. Exemplum hoc esto:

BAR Necesse est omne animal sentire:
BA Necesse est omnem hominem esse animal: Ergo.
RA Necesse est omnem hominem sentire.

CAP. IX.

De syllogismis ex altera propositione pura & altera necessaria, in prima figura.

Cap. 9. 52 CVm in primâ figurâ,altera propositio est necessaria, altera pura:talis secundum Aristotelem est conclusio, qualis est maior propositio. Nam si maior sit necessaria, minor pura, conclusio est necessaria:veluti,

BAR Necesse est omne animal sentire:
BA Omnis homo est animal: Ergo
RA Necesse est omnem hominem sentire.

Si verò maior sit pura, minor necessaria, conclusio est pura: veluti,

BAR Omne animal dormit:
BA Necesse est omnem hominem esse animal:ergo
RA Omnis homo dormit.

Secundum Platonicos autem, & secundum Aristotelis auditores Theophrastum & Eudemum, indistinctè efficitur conclusio pura: quia semper conclusio sequitur deteriorem partem syllogismi,ac propositio pura est deterior quàm necessaria. Nos,harum opinionum conciliandarum causâ, ita cum ipso Aristotele 1.Prior.cap.15.partic.11.distinguimus: Cùm maior propositio est necessaria: minor vniuersalis aut est simpliciter & absolutè vera, vt omnem hominem esse animal: aut est vera ex hypothesi, vt omnem hominem esse grammaticum. Priori modo fit cõclusio necessaria,vt in supra scripto exemplo, *BAR Necesse est omne animal sentire:*
BA Omnis homo est animal:Ergo
RA Necesse est omnem hominem sentire.

Posteriori modo efficitur conclusio pura:veluti,

BAR Necesse est omnem grammaticum esse literatum.
BA Omnis homo est grammaticus:Ergo
RA Omnis homo est literatus.

CAP. X.

De syllogismis ex altera propositione pura,& altera necessaria, in secunda figura.

Cap.10. 53 CVm altera propositio est necessaria,altera pura,in secunda figura: tum demum conclusio est necessaria, cùm propositio vniuersalis negans est necessaria: quoniam hæc sit maior propositio, cùm syllogismus resoluitur in primam

mam figuram: aliàs est conclusio pura. Quare conclusio necessaria non potest colligi in Baroco, sed in Cesare & in Festino ex maiore necessaria & minore pura; vel in Camestres ex maiore pura & minore necessaria. Subiiciam vnum & alterum exemplum.

I.

CES Necesse est nullum lapidem esse animal.
A Omnis homo est animal: Ergo
RE Necesse est nullum hominem esse lapidem.

II.

CES Nihil album est animal:
A Necesse est omnem hominem esse animal: Ergo
RE Nullus homo est albus.

Cap. XI.

De syllogismis ex altera propositione pura, & altera necessaria, in tertia figura.

54 CVm altera propositio est pura, altera necessaria, in tertia figura: vt conclusio necessaria efficiatur, oportet in syllogismo affirmatiuo vniuersalem affirmatiuam esse necessariam, in negatiuo autem vniuersalem negantem esse necessariam: alioqui conclusio est pura. Quamobrem conclusio necessaria colligitur in Darapti, si alterutra propositio sit necessaria: in Felapton, Datisi, & Ferison, si maior sit necessaria: in Disamis, si minor sit necessaria. reliquę complicationes efficiunt conclusionem puram. Subiiciam pauca exempla. Cap. 11.

I.

DAR Necesse est omnem hominem esse rationalem:
AP Omnis homo est animal: Ergo
TI Necesse est aliquod animal esse rationale.

II.

DAR omnis homo est rationalis:
AP Necesse est omnem hominem esse animal: Ergo
TI Necesse est aliquod animal esse rationale.

III.

FEL Necesse est nullum hominem esse equum.
AP Omnis homo est animal: Ergo
TON Necesse est aliquod animal non esse equum.

ticularis negans non conuertitur:quia si inuertatur, fiet falsa: vt,*aliquod animal non est homo, aliquis homo non est animal.*

17 ¶ Interdum hæ regulæ falsæ videbuntur, nisi in conuersione termini rectè accipiantur. vt hæc propositio, *aliquis homo est in auditorio*, non debet ita conuerti, *aliquod auditorium est in homine*: sed, *aliquid quod est in auditorio, est homo.* Similiter hæc propositio, *nullum auditorium est in homine*, non debet ita conuerti,*nullus homo est in auditorio*: sed ita, *nihil quod sit in homine, est auditorium.* debent enim iidem termini retineri: non sunt autem iidem termini,*homo*,& *quod est in homine*:vel, *auditorium*,& *quod est in auditorio.*

CAP. III.

De conuersione propositionum modificatarum.

Cap. 3. 18 EÆdem sunt regulæ propositionum necessariarum. Nam I. Vniuersalis negans conuertitur simpliciter:veluti,*necesse est nullum hominem esse equum, necesse est nullum equum esse hominem.* II. Vniuersalis affirmans conuertitur in particularem:vt, *necesse est omnem hominem esse animal, necesse est aliquod animal esse hominem.* Obiiciet aliquis: Necesse est omnem grammaticum esse hominem: non tamen necesse est aliquem hominem esse grammaticum: quia contingit hominem esse grammaticum: quod autem contingit, non est necessarium. Respondeo per distinctionem: quia vel loquimur de necessitate simplici & absoluta, vel de necessitate ex hypothesi, id est, supponentes grammaticum esse. Si de absoluta necessitate loquamur: falsum est, omnem grammaticum esse hominem: quia necesse non est, vt grammaticus sit: nisi autem grammaticus sit, certè grammaticus dici homo non potest: quia quod non est, non potest dici homo. Sin autem loquamur de necessitate ex hypothesi; quemadmodum necesse est omnem grammaticum esse hominem, ita etiam necesse est aliquem hominem esse grammaticum. nam si supponis grammaticum esse, certè supponis aliquem hominem esse grammaticum, cùm solus homo sit grammaticus. III. Particularis affirmans cõuertitur simpliciter: vt, *necesse est aliquam animam esse immortalem, necesse est aliquod immortale esse animam.* IV. Particularis negans non conuertitur: vt, *necesse est aliquod animal non esse hominem.*

19 ¶ Con-

19 ¶ Contingens ſumitur tribus modis. I. Pro neceſſorio: vt, *contingit ſolem moueri.* II. Pro eo quod eſt,& poteſt non eſſe: vt, quando Socrates currit, *contingit Socratem currere.* III. Et propriè pro eo,quod non eſt, & poteſt eſſe:veluti,quando Socrates non currit,*contingit Socratem currere*,id eſt,fieri poteſt, vt Socrates currat.

20 ¶ Reliquæ propoſitiones contingentes accipiunt eaſdem conuerſionum regulas,quas de propoſitionibus puris,& de neceſſariis ſuprà tradidimus. Excipiuntur contingentes negantes, cùm propriè contingens accipitur pro poſſibili:hæ namque contrario modo,ſe habent ,quàm ſuperiores:etenim ſuprà vniuerſalis negans conuertebatur, particularis negans non conuertebatur : hic autem vniuerſalis negans non conuertitur , particularis negans conuertitur , vt cap. 17. explanabitur.

21 ¶ Illud non eſt ignorandum, nos aliter in his prioribus Analyticis accipere propoſitiones modificatas negantes, quã in libro de interpretatione:quoniam ibi propoſitio negans dicitur ratione modi, vt, *non contingit voluptatem eſſe bonã:* hic autem ratione dicti, vt, contingit voluptatem non eſſe bonam. Quod vt perfectiùs intelligatur: ſciendum eſt, quia ſedecim illæ propoſitiones modificatæ, quas cap. 12. & 13. de interpretatione explicauimus, ad quatuor claſſes referuntur, & in qualibet claſſe quatuor æquipollentes collocantur, idcirco Ariſtotelem breuitatis ſtudio ex qualibet claſſe vnam propoſitionem ſumere omiſſis aliis æquiualentibus ex prima claſſe ſumit hanc enunciationẽ, *neceſſe eſt eſſe*:ex ſecũda hanc, *neceſſe eſt,non eſſe*:ex tertia, *contingit non eſſe*: ex quarta, *contingit eſſe*:ac priores duas vocat neceſſarias,affirmantẽ &negantem: reliquas duas contingentes,negantem & affirmantem.

22 ¶ Quæcumque de propoſitionum conuerſione diximus,eadem de conuerſione concluſionum intelligi debent.

Cap. IV.

De ſyllogiſmis ex puris propoſitionibus in prima figura.

23 IN omni ſyllogiſmo ſunt tres termini, maior, minor, medius:duę propoſitiones, maior, & minor: vna concluſio. Cap.4.

24 ¶ Maior propoſitio conſtat ex maiori extremo,& me-

dio termino: minor, ex minori extremo, & medio termino: conclusio ex duobus extremis.

25 ¶ Syllogismorum figuræ sunt tres. Prima figura est, in qua minus extremum subiicitur medio termino, & medius terminus subiicitur maiori extremo. Medius ergo terminus, qui alteri subiicitur, alteri attribuitur. hæc verò duo, quorum alterum attribuitur, alterum subiicitur medio termino, vocantur extrema: & illud quidem dicitur maius extremum: hoc autem, minus extremum.

26 ¶ In hac figura, maior debet esse vniuersalis: minor debet esse negatiua: conclusio potest esse tam vniuersalis, quàm particularis; & tam affirmans, quàm negans; non tamen in omnibus modis.

27 ¶ Nam modi vtiles sunt quatuor, id est, quatuor sunt diuersæ propositionum coniugationes inferentes aliquam conclusionem. Primus modus ex vtraque propositione vniuersali affirmante colligit conclusionem vniuersalem affirmantem. Secundus ex maiore vniuersali negante, & minore vniuersali affirmante infert conclusionem vniuersalem negantem. Tertius ex maiore vniuersali & minore particulari affirmantibus efficit conclusionem particularem affirmantem. Quartus ex maiore vniuersali negante, & minore particulari affirmante probat conclusionem particularem negantem. Hos modos Latini appellant *Barbara*, *Celarent*, *Darij*, *Ferio*. in quibus appellationibus prima syllaba significat maiorem propositionem, secunda minorem, tertia conclusionem: litera *A*, indicat vniuersalem affirmantem: *E*, vniuersalem negantem: *I*, particularem affirmantem: *O*, particularem negantem.

I.

BAR o. animal sentit.
BA o. homo est animal: ergo
RA o. homo sentit.

II.

CE n. animal est lapis:
LA o. homo est animal: ergo
RENT a. homo est lapis.

RI a.

III.

DA o. homo est rationalis.
RI a. animal est homo: ergo
I a. animal est rationale.

IV.

FE n. homo est quadrupes:
RI a. animal est homo: ergo
O a. animal non est quadrupes.

29 ¶ Præter hos, reliqui modi sunt inutiles, id est, nihil concludunt. Nam in hac, vt & in aliis figuris, modi sedecim sunt, si tam inutiles, quàm vtiles numerentur, vt ex sequenti descriptione apparet.

1. aa. Barbara, primus modus vtilis.
2. ac. *Omnis homo est animal, nullus equus est homo.*
3. ai. Darij, secundus modus vtilis.
4. ao. *Omnis homo est animal, aliquod bipes non est homo*
5. ca. Celarent, tertius modus vtilis.
6. ce. *Nullus homo est lapis, nullus equus est homo.*
7. ci. Ferio, tertius modus vtilis.
8. co. *Nullus homo est auis, aliquod bipes non est homo.*
9. ia. *Aliquod album est homo, omnis cycus est albus.*
10. ie. *Aliquod album est homo, nullus coruus est albus*
11. ii. *Aliquod animal est album, aliquod nigrum est animal.*
12. io. *Aliquod animal est album, aliquod nigrũ nõ est animal.*
13. oa. *Aliquod animal nõ est album, omnis cycnus est animal.*
14. oe. *Aliquod album non est animal, nullus coruus est albus.*
15. oi. *Aliquod animal nõ est album, aliquod nigrũ est animal.*
16. oo. *Aliq. anim. nõ est grãmaticum, aliquod albũ nõ est ani.*

30 ¶ Omnes syllogismi vtiles in hac figura sunt perf. &i: quia vis affirmantium patet ex definitione eius quod dicitur de omni, vis autem negantium est manifesta ex definitione eius quod dicitur de nullo: adeo vt nõ sit opus vllam nouam propositionem assumere ad consequentiam confirmandam.

CAP. V. — Cap. 5.

De syllogismis ex propositionibus puris in secunda figura.

31 SEcunda figura est, in qua medius terminus attribuitur vtrique extremo. Medium igitur est, quod vtrique extremo attribuitur. Duorum autem extremorum id quod est ipsi medio propinquius, est maius: quod verò est remo-

OC a.album non est animal:	*BA o.album est homo:ergo*
O er.a.album non est homo:	*RA o.album est animal.*
Alioqui	Quod contradicit minori ipsius Baroco an-

tea concessæ. Ita aduersarius concedens propositiones τῶ Boco, & negans eiusdem conclusionem, ducitur ad hanc absurditatem, vt cogatur simul concedere duo sibi inuicem contradicentia, id est, minorem τῶ Baroco, & conclusionem τῶ Barbara.

Cap. VI.

De syllogismis ex puris propositionibus in tertia figura.

36 Tertia figura est, in qua medius terminus subiicitur vtrique extremo.

37 ¶ Medius ergo terminus est, qui subiicitur vtrique extremo. Duorũ autem extremorum, maius est, quod est à medio remotius: minus autem, quod ei propinquius.

38 ¶ In hac figurâ maior est libera, minor affirmat, conclusio est particularis.

39 ¶ Modi vtiles sunt sex. Primus ex vtraque propositione vniuersali affirmante colligit conclusionem particularem affirmantem. Secundus ex negante & affirmante vniuersalibus infert negantem particularem. Tertius ex particulari & vniuersali affirmantibus efficit particularem affirmantem. Quartus ex vniuersali & particulari affirmantibus probat particularem affirmantem. Quintus ex particulari negante & vniuersali affirmante concludit particularem negantem. Sextus ex vniuersali negante & particulari affirmante colligit particularem negantem.

40 ¶ Omnes hi syllogismi sunt imperfecti, ob eandem causam, ob quam suprà dixi syllogismos secundæ figuræ esse imperfectos.

41 ¶ A Latinis vocantur *Darapti, Felapton, Disamis, Datisi, Brocardo, Ferison.* quorum vocabulorum eadem atque superiorum est expositio. Illud tantùm notandũ superest, literam *P* in his nominibus significare conuersionem per accidens, id est, propositionis vniuersalis in particularem. Itaque syllogismi tertiæ figuræ resoluuntur in primam figuram, vt in sequentibus exemplis.

I.

DAR o. homo eſt rationalis:	—	*DA o. homo eſt rationalis:*
AP o. homo eſt animal:	—	*RI a. animal eſt homo:ergo*
TI er.a. animal eſt rationale.	—	*I a. animal eſt rationale.*

II.

FEL n. homo eſt quadrupes:	—	*FE n. homo eſt quadrupes:*
AP o. homo eſt animal:	—	*RI a. animal eſt homo:ergo*
TON er.a. anim.nō eſt quadrupes.	—	*O a. animal nō eſt quadrupes.*

III.

DIS a. homo eſt albus:	╲╱	*DA o. homo eſt animal:*
AM o. homo eſt animal:	╱╲	*RI a. album eſt homo:ergo*
IS er.a. animal eſt album.	—	*I a. album eſt animal.*

IV.

DAT o. homo eſt animal:	—	*DA o. homo eſt animal:*
IS a. homo eſt albus:	—	*RI a. album eſt homo:ergo*
I er.a. album eſt animal.	—	*I a. album eſt animal.*

V.

BROC a. homo non eſt albus	╲ ╱	*BAR o. animal eſt album:*
AR o. homo eſt animal:	╳	*BA o. homo eſt animal:ergo*
DO ar.a. anim. nō eſt alb.	╱ ╲	*RA o. homo eſt albus.*

VI.

FER n. animal eſt lapis:	—	*FE n. animal eſt lapis:*
IS a. animal eſt album:	—	*RI a. album eſt animal:ergo*
ON er.a. album non eſt lapis.	—	*O a. album non eſt lapis.*

CAP. VII.

Communia de tribus figuris.

Cap. 7. 42 OMnes modi,quos hactenus expoſui,ſunt directi, id eſt,concludunt maius extremum de minore. Alij ſunt modi indirecti, qui concludunt minus de maiori, non mrnus de minori.hi conſtant ex maiore affirmante & minore negante:quarum illa poteſt eſſe vniuerſalis, & particularis,hæc ſemper eſt vniuerſalis. & ſunt omnes imperfecti,omnéſque perficiuntur per reductionem ad Ferio.

43 ¶ In prima figura duo ſunt modi indirecti, qui vulgò vocantur *Fapeſmo,& Friſeſomorum*. Hæc vocabula ſunt eodem modo explicanda,quo ſuperiora.tantùm hic notandum eſt, Latinos, cùm modos ſyllogiſticos verſibus comprehendere vellent,

vellent, adiecisse secundo ex his duobus vocabulis literas *orum*, versus explendi gratiâ. itaque ego hunc modum soleo appellare Frisesmo. Ac versus quidem illos memoriæ causâ concinnatos, paulò pòst referam: nunc subiicienda sunt exempla horum modorum indirectorum vnà cum eorum resolutione in Ferio.

I.

FAP o. homo est animal:	✕	*FE n. homo est bestia:*
ESM n. bestia est homo:		*RI a. animal est homo: ergo*
O er. a. animal nõ est bestia.	——	*O a. animal non est bestia.*

II.

FRIS a. homo est albus:	✕	*FE n. homo est bestia:*
ESM n. bestia est homo:		*RI a. album est homo: ergo*
O er. a. albũ non est bestia.	——	*O a. album non est bestia.*

44 ¶ In secunda figura vnus est modus indirectus, qui ex maiori particulari affirmante, & minori vniuersali negante concludit particularem negantem. Hunc modum à Latinis neglectum, voco *Firesmo*.

FIR a. animal est album:	✕	*FE n. album est coruus:*
ESM n. coruus est albus:		*RI a. animal est album: ergo*
O er. a. animal nõ est coruus.	—	*O a. animal non est coruus.*

45 ¶ In tertia figura duo sunt modi indirecti. Primus ex affirmante & negante vniuersalibus concludit negationem particularem. Hunc modum, qui ab aliis nomen non accepit, voco *Fapemo*.

FAP o. homo est animal:	✕	*FE n. homo est bestia:*
EM n. homo est bestia:		*RI a. animal est homo. ergo*
O er. a. animal non est bestia.	——	*O a. animal non est bestia.*

Secundus modus ex affirmatione particulari & negatione vniuersali concludit negationem particularem. Hunc modum ab aliis non nominatum, appello *Frisemo*.

FRIS a. homo est albus::	✕	*FE n. homo est cycnus:*
EM n. homo est cycnus		*RI a. album est homo: ergo*
O er. a. albũ non est cycnus.	——	*O a. album non est cycnus.*

46 ¶ Exposui cum Aristotele modos, qui tantùm indirectè concludunt. Ceterùm sciendum est, eos quoque, qui directi sunt, posse fieri indirectos, eorũm conclusione conuersâ. Verbi gratiâ, ex his propositionibus, *omne animal sentit, om-*

nis homo est animal, si concludas omnem hominem sentire, syllogismus est directus. si verò concludas aliquod sentiens esse hominem, est syllogismus indirectus.

47 ¶ Latini vtriusque generis modos indirectos in prima figura, neutrius verò generis indirectos secundæ, vel tertiæ figuræ proposuerunt his carminibus, quæ memoria causâ concinnarunt.

> *Barbara, Celarent, Darij, Ferio, Baralipton,*
> *Celantes, Dabitis, Fapesmo, Frisesomorum:*
> *Cesare, Camestres, Festino, Baroco, secunda:*
> *Tertia grande sonans, tibi dat Darapti, Felapton,*
> *Cum Disamis, Datisi, Brocardo, cúmque Ferison.*

Nam si conuertatur cóclusio τȣ̃ Barbara, fit Baralip, quod metri causâ, additâ syllabâ *ton*, vocatur Baralipton. si conuertatur conclusio τȣ̃ Celarent, oritur Celantes. si conclusio τȣ̃ Darij, euadit Dabitis. conclusio verò τȣ̃ Ferio, cùm sit particularis negans, non conuertitur.

48 ¶ In omnibus syllogismis eandem vim habet propositio indefinita, quam particularis.

49 ¶ Omnes imperfecti syllogismi perficiuntur per primam figuram, dum ad eam reducuntur: quia vis concludendi, quæ in secunda & tertia figura latet, in prima est euidens & manifesta.

50 ¶ Quin etiam omnes resolui possunt in modos vniuersales primæ figuræ, id est, in Barbara & Celarent. Quod enim attinet ad syllogismos secundæ figuræ, suprà resolui Cesare & Camestres in Celarent, nec non Baroco in Barbara. Festino autem reducitur ad Celarent per deductionem ad impossibile, hoc modo:

FES	*n. coruus est albus*	——	*CE*	*n. coruus est albus:*
TI	*a. animal est album::*	╳	*LA*	*o. animal est coruus : ergo*
NO	*er. a. animal nõ est coruus.*		*RENT*	*n. animal est album.*

Syllogismi particulares primæ figuræ per deductioné ad impossibile reducútur ad vniuersales secúdę figuræ, cõsequenter ad Celarent. Nam Darij resoluitur in Camestres: veluti,

DA	*o. homo est animal:*	—	*CAM*	*o. homo est animal:*
RI	*a. album est homo:*	╳	*ES*	*n. album est animal: ergo*
I	*er. aliquod album est animal.*		*TRES*	*n. album est homo.*

Aliquui

Ferio resoluitur in Cesare, veluti,

FE	*n. homo est lapis:*	*CES*	*n. homo est lapis:*
RI	*a. album est homo:*	*A*	*o. album est lapis: ergo*
O	*a. album non est lapis.*	*RE*	*n. album est homo.*

Alioqui.

Quoniam igitur Camestres & Cesare resoluuntur in Celarent, consequenter etiam Darij & Ferio resoluuntur in eundem modum celarent. Ex syllogismis tertiæ figuræ, Darapti per deductionem ad impossibile resoluitur in Celarẽt, veluti,

DAR	*o. homo est bipes:*	*CE*	*n. animal est bipes:*
AP	*o. homo est animal:*	*LA*	*o. homo est animal.*
TI	*er. a. animal est bipes.*	*RENT*	*n. homo est bipes.*

Alioqui.

Felapton eadem ratione resoluitur in Barbara, veluti.

FEL.	*n. homo est equus:*	*BAR*	*o. album est equus:*
AP	*a. homo est albus:*	*BA*	*a. homo est albus: ergo*
TON	*en. a. album non est equus.*	*RA*	*a. homo est equus.*

Alioqui.

Disamis & Datisi suprà partic. 41. resoluti sunt in Darij, ac Darij paulò antè resolutus est in Camestres, & per Camestres in Celarent: ergo Disamis & Datisi resoluuntur in Celarent. Brocardo suprà partic. 41. resolutus est in Barbara. Ferison eâdem partic. resolutus est in Ferio. quoniam igitur paulò antè retuli Ferio ad Cesare: sicut Cesare resoluitur in Celarent, ita etiam Ferio resoluitur in Celarent.

CAP. VIII.

De syllogismis ex ambabus propositionibus necessariis.

51 HVcusque syllogismi ex vtraque propositione pura. Iisdem modis conficiuntur syllogismi ex vtraque necessaria: sed hîc conclusio est necessaria, vt in illis erat pura. Exemplum hoc esto: Cap. 8.

BAR Necesse est omne animal sentire:
BA Necesse est omnem hominem esse animal: Ergo
RA Necesse est omnem hominem sentire.

CAP. IX.

De syllogismis ex altera propositione pura & altera necessaria, in prima figura.

Cap. 9. 52 CVm in primâ figurâ, altera propositio est necessaria, altera pura: talis secundum Aristotelem est conclusio, qualis est maior propositio. Nam si maior sit necessaria, minor pura, conclusio est necessaria: veluti,

BAR *Necesse est omne animal sentire:*
BA *Omnis homo est animal: Ergo*
RA *Necesse est omnem hominem sentire.*

Si verò maior sit pura, minor necessaria, conclusio est pura: veluti,

BAR *Omne animal dormit:*
BA *Necesse est omnem hominem esse animal: ergo*
RA *Omnis homo dormit.*

Secundum Platonicos autem, & secundum Aristotelis auditores Theophrastum & Eudemum, indistinctè efficitur conclusio pura: quia semper conclusio sequitur deteriorem partem syllogismi, ac propositio pura est deterior quàm necessaria. Nos, harum opinionum conciliandarum causâ, ita cum ipso Aristotele 1. Prior. cap. 15. partic. 11. distinguimus: Cùm maior propositio est necessaria: minor vniuersalis aut est simpliciter & absolutè vera, vt omnem hominem esse animal: aut est vera ex hypothesi, vt omnem hominem esse grammaticum. Priori modo fit cõclusio necessaria, vt in suprà scripto exemplo, *BAR* *Necesse est omne animal sentire:*
BA *Omnis homo est animal: Ergo*
RA *Necesse est omnem hominem sentire.*

Posteriori modo efficitur conclusio pura: veluti,

BAR *Necesse est omnem grammaticum esse literatum.*
BA *Omnis homo est grammaticus: Ergo*
RA *Omnis homo est literatus.*

CAP. X.

De syllogismis ex altera propositione pura, & alterâ necessaria, in secunda figura.

Cap. 10. 53 CVm altera propositio est necessaria, altera pura, in secunda figura: tum demum conclusio est necessaria, cùm propositio vniuersalis negans est necessaria: quoniam hæc sit maior propositio, cùm syllogismus resoluitur in primam

mam figuram: aliàs eſt concluſio pura. Quare concluſio neceſſaria non poteſt colligi in Baroco, ſed in Ceſare & in Feſtino ex maiore neceſſaria & minore pura; vel in Cameſtres ex maiore pura & minore neceſſaria. Subiiciam vnum & alterum exemplum.

I.

CES Neceſſe eſt nullum lapidem eſſe animal.
A Omnis homo eſt animal: Ergo
RE Neceſſe eſt nullum hominem eſſe lapidem.

II.

CES Nihil album eſt animal:
A Neceſſe eſt omnem hominem eſſe animal: Ergo
RE Nullus homo eſt albus.

Cap. XI.

De ſyllogiſmis ex altera propoſitione pura, & altera neceſſaria, in tertia figura.

14 CVm altera propoſitio eſt pura, altera neceſſaria, in tertia figura: vt concluſio neceſſaria efficiatur, oportet in ſyllogiſmo affirmatiuo vniuerſalem affirmatiuam eſſe neceſſariam, in negatiuo autem vniuerſalem negantem eſſe neceſſariam: alioqui concluſio eſt pura. Quamobrem concluſio neceſſaria colligitur in Darapti, ſi alterutra propoſitio ſit neceſſaria: in Felapton, Datiſi, & Feriſon, ſi maior ſit neceſſaria: in Diſamis, ſi minor ſit neceſſaria. reliquę complicationes efficiunt concluſionem puram. Subiiciam pauca exempla. Cap. 11.

I.

DAR Neceſſe eſt omnem hominem eſſe rationalem:
AP Omnis homo eſt animal: Ergo
TI Neceſſe eſt aliquod animal eſſe rationale.

II.

DAR omnis homo eſt rationalis:
AP Neceſſe eſt omnem hominem eſſe animal: Ergo
TI Neceſſe eſt aliquod animal eſſe rationale.

III.

FEL Neceſſe eſt nullum hominem eſſe equum.
AP Omnis homo eſt animal: Ergo
TON Neceſſe eſt aliquod animal non eſſe equum.

FEL Nullus homo currit:
AP Necesse est omnem hominem esse animal: Ergo
TON Aliquod animal non currit.

CAP. XII.

Collatio necessarij & eius quod inest.

55 QVamuis conclusio affirmans non colligatur nisi ex vtraque propositione affirmante: tamen conclusio necessaria sæpe colligitur ex altera propositione pura, & altera necessaria, vt ex suprà enarratis constat.

56 ¶ Necesse est, vt conclusio vel vtrique, vel vni propositioni similis sit. Nam conclusio affirmans colligitur ex duabus propositionibus affirmantibus: negans ex altera affirmante, altera negante: necessaria ex vtraque propositione necessaria, vel ex altera necessaria & altera pura.

CAP. XIII.

De contingenti, & propositionibus inde acceptis.

Cap. 12. 57 COntingens propriè dicitur, quod, cùm non sit necessarium, si ponatur esse, nihil inde sequitur impossibile: id est, quod potest esse, cùm actu non sit. quod enim actu est, vt necessarium, minùs propriè dicitur contingens.

58 ¶ Omnis propositio contingens (accipe contingens propriè pro eo, quod potest esse, cùm non sit) conuertitur. Ne intelligas conuersionem terminorum, vt cap. 2. & 3. sed mutationem qualitatis in dicto. hoc est, ex affirmante potest fieri negans, & ex negante affirmans: veluti, *contingit hominem currere, contingit hominem non currere.*

59 ¶ Contingens est in duplici differentia. aliud enim est, quod naturaliter & plerumque accidit, vt virum barbam emittere: aliud est fortuitum & indefinitum, quod æquè potest esse & non esse, vt hominem ambulare.

60 ¶ Vtrumque contingens dicti conuersionem recipit. sed contingens naturale conuertitur in id, quod non est necessarium: veluti contingit virum barbam non emittere, quia non est necesse vt barbam emittat. contingens autem indefinitum conuertitur in contingens indefinitum, quod æquè potest esse & non esse: veluti, *contingit hominem non ambulare, contingit hominem non ambulare:* quia æquè fieri potest, vt ambulet,

bulet,& vt non ambulet.

61 ¶ Syllogiſmus de vtroque contingenti fieri poteſt:ſed de indefinito fieri non ſolet, quia eiuſmodi contingentium non eſt ſcientia.

CAP. XIV.

De ſyllogiſmis ex ambabus propoſitionibus contingentibus, in prima figura.

62 DE ſyllogiſmis primæ figuræ ex vtraque propoſitione contingenti hæc notentur. I. Seruatis regulis huius figuræ, ſyllogiſmus eſt perfectus, videlicèt in Barbara, Celarent,Darij,Ferio. II. Si maior ſit particularis,nihil concluditur. III. Si minor neget, ſyllogiſmus eſt imperfectus, & perficitur conuerſione minoris in affirmantem, quæ conuerſio propoſitionum contingentium propria eſt. ſup.partic. 58. IV. Concluſio ſemper eſt contingens, ſiue ſit ſyllogiſmus perfectus,ſiue imperfectus. Cap. 13.

CAP. XV.

De ſyllogiſmis ex altera propoſitione pura,& altera contingente,in prima figura.

63 DE ſyllogiſmis primæ figuræ ex altera propoſitione purâ & altera contingente hæc notentur. I. Seruatis figuræ regulis, ſi maior ſit contingens, minor pura,ſyllogiſmus eſt perfectus. Si verò maior ſit pura, minor contingens; ſyllogiſmus eſt imperfectus, qui per deductionem ad impoſſibile perfici debet:veluti, Cap.14.

BAR o. album eſt coloratum:
BA contingit omnem hominem eſſe album:
Ra er. contingit omnem hominem eſſe coloratum. Alioqui

BROC neceſſe eſt aliquẽ hominem non eſſe coloratum:
AR o. homo eſt albus: ergo
DO non omne album eſt coloratum.

Dubitare in hac ratiocinatione aliquis poſſit: quia minor τῶ Brocardo videtur malè accipi pura, cùm ſumatur ex minore contingenti τῶ Barbara:quod enim contingit eſſe, ſi contingens propriè accipiatur, non eſt, ſed poteſt eſſe. Reſpondeo, nihilominùs redargui aduerſarium per deductionem ad impoſſibibile: quia ex propoſitionibus falſis, quæ non ſunt impoſſibiles, falſum quidem colligi poteſt,non tamen impoſſibile: quare cùm concluſio τῶ Brocardo ſit impoſſibilis, neceſſe eſt aliquam propoſitioně eſſe impoſſibilě:

atqui minor non est impossibilis, sed tantùm falsa: ergo maior est impossibilis, & ex hac maiore efficitur ea conclusio: vnde ob impossibilitatem huius conclusionis neganda est maior propositio, consequenter concedenda est opposita, id est, contingit omnem hominem esse coloratum. II. Seruatis figuræ regulis, syllogismi affirmantes, & ex maiore pura, minoréque contingente negantes colligunt contingens propriè dictum. ex maiore autem contingente & minore pura negantes colligunt contingens: sumptum prò non necessario: veluti,

CE nihil nigrum est album:	*DIS necesse est aliquem hominem esse album:*
LA contingit omnē hominem esse nigrum:	*AM omnis homo est niger:* ergo
RENT er. cōtingit nullum hominem esse album, id est,	*IS aliquod nigrum est. album.*

non necesse est aliquem hominem esse album. alioqui III. Si maior sit particularis, nihil concluditur. IV. Si minor sit pura negans, nihil concluditur. V. Si minor sit contingens negans, syllogismus est imperfectus, qui perficitur conuersione huius minoris negantis in affirmantem: quia quod contingit esse, contingit etiam non esse.

CAP. XVI.

De syllogismis ex altera propositione necessaria, altera contingente, in prima figura.

Cap. 15. 64 DE syllogismis primæ figuræ ex altera propositione necessaria, & altera contingente, hæc notentur. I. Seruatis figuræ regulis, si maior sit contingens, minor necessaria, syllogismus est perfectus. Si verò maior sit necessaria, minor contingens, syllogismus est imperfectus, qui perficitur per deductionem ad impossibile, vt in sequenti exemplo syllogismus in Barbara confirmatur per deductionem ad impossibile in Brocardo.

BAR necesse est omne ambulans moueri.	*BROC necesse est aliquē hominem non moueri:*
BA contingit omnem hominem ambulare.	*AR omnis homo ambulat:* ergo
RA ergo cōtingit omnem hominem moueri. Alioqui	*Do non omne ambulans mouetur.*

Hic

Hic quoque, vt in superiori capite, propositio contingens mutatur in puram, nempe maior τῶ Barbara in minorem τῶ Brocardo. II. Seruatis figuræ regulis, si maior propositio sit necessaria negans, conclusio est pura: veluti,

CE *necesse est nullum grammaticum esse quadrupedem:*
LA *contingit omnem hominem esse grammaticum:*
RENT *ergo nullus homo est quadrupes.*

Alioqui conclusio est contingens: veluti,

I.

BAR *necesse est omne album esse coloratum:*
BA *contingit omnem hominem esse album:*
RA *ergo contingit omnem hominem esse coloratum.*

II.

CE *contingit nullum animal moueri:*
LA *necesse est omnem hominem esse animal:*
RENT *ergo contingit nullum hominem moueri.*

III. Si maior sit particularis, nihil concluditur. IV. Si minor sit necessaria negans, nihil concluditur. V. Si minor sit contingens negans, syllogismus concludit per conuersionem huius minoris negantis in affirmantem: quia iam docui propositionem contingentem ita conuerti.

CAP. XVII.

De syllogismis ex ambabus propositionibus contingentibus in secunda figura.

65 CVm vtraque propositio est contingens in secunda figura, nihil concluditur. Ratio est: quia propositio contingens vniuersalis, etiam si neget, tamen non conuertitur in terminis, propterea quòd conuertitur in qualitate, ita vt si verè contingens negetur, verè etiam affirmetur: quandoquidem quod contingit esse, contingit etiam non esse: & quod contingit non esse, contingit etiam esse. Vnde quemadmodum propositio contingens vniuersalis affirmans non conuertitur, ita etiam vniuersalis negans non conuertitur. veluti si contingit nullum hominem esse grammaticum, non propterea contingit nullum grammaticum esse hominem. Quare cùm hæc conuersio, per quam secunda figura in primam resoluitur, hîc non admittatur, syllogismi omnes erunt inutiles, quippe qui per primam figuram perfici nequeunt. Cap.16.

CAP. XVIII.

De syllogismis ex altera propositione pura, & altera contingente, in secunda figura.

Cap. 17. 66 CVm altera propositio est pura, altera contingens, in secunda figura: siquidem propositio pura sit vniuersalis negans, efficitur conclusio contingens: veluti,

CES *nullus homo est equus:*
A *contingit omne currens esse equum:*
RE *ergo contingit nihil currens esse hominem.*

Aliàs nihil concluditur.

CAP. XIX.

De syllogismis ex altera propositione necessaria, & altera contingente, in secunda figura.

Cap. 18. 67 CVm altera propositio est necessaria, altera contingens, in secunda figura: si propositio necessaria in vniuersum neget, concluditur pura negatio: veluti,

CES *nullus quadrupes est grammaticus:*
A *contingit omnem hominem esse grammaticum:*
RE *ergo nullus homo est quadrupes.*

Sin aliter quomodocumque propositiones se habeant, nihil ex eis concluditur.

CAP. XX.

De syllogismis ex vtrisque propositionibus contingentibus, in tertia figura.

Cap. 19. 68 DE syllogismis ex vtraque contingente in tertia figura tria notentur. I. Seruatis figuræ regulis, efficitur conclusio contingens. II. Si minor propositio neget, nihilominùs syllogismus vtilis erit per conuersionem huius propositionis negantis in affirmantem. III. Si ambæ propositiones sint particulares, nihil concluditur.

CAP. XXI.

De syllogismis ex altera propositione pura, & altera contingente, in tertia figura.

Cap. 20. 69 DE syllogismis tertiæ figuræ ex altera propositione pura, altera contingente, hæc notentur. I. Seruatis figuræ

figuræ regulis efficitur conclusio contingens. II. Si minor propositio contingens neget, syllogismus vtilis erit per eius conuersionem in affirmantem. III. Si minor pura neget, nihil concluditur. IV. Si vtraque propositio sit particularis, nihil concluditur.

Cap. XXII.

De syllogismis ex altera propositione necessaria, & altera contingente, in tertia figura.

70 DE syllogismis in tertia figura ex altera propositione necessaria, & altera contingente, hæc notentur. I. Seruatis huius figuræ regulis, si propositio necessaria affirmet, conclusio est contingens: veluti, Cap. 21.

DAR necesse est omnem hominem esse animal:
AP contingit omnem hominem esse album:
TI ergo contingit aliquod album esse animal.

II. Seruatis figuræ regulis, si maior propositio sit necessaria negans vniuersalis, concluditur pura negatio. veluti,

FEL necesse est nullum hominem esse lapidem:
AP contingit omnem hominem esse album:
TON ergo aliquod album non est lapis.

III. Si propositio necessaria sit maior particularis negans, nihil concluditur. IV. Si propositio necessaria negans sit minor, nihil concluditur. V. Si vtraque propositio sit particularis, nihil concluditur.

Cap. XXIII.

Omnem syllogismum extrui in aliqua ex tribus figuris, & perfici per primam figuram, & reduci ad modum vniuersalem primæ figuræ.

71 OMnis syllogismus aut est categoricus, aut hypotheticus. Categoricus est, qui constat ex vtraque propositione categorica. Hypotheticus est, qui constat ex vtraque, vel ex vna hypothetica. Categorica propositio dicitur, quæ hypothesi caret: siue sit pura, vt, *omnis homo est animal:* siue modificata, vt, *necesse est omnem hominem esse animal.* Hypothetica est, quæ hypothesim adiunctam habet: vt, *si sol super terram est, dies est:* item, *Aut est dies, aut nox.* Cap. 22.

72 ¶ Hactenus locuti sumus de syllogismis categoricis: qui quidē referūtur omnes ad tres expositas figuras, quę ex medij

termini positione distinguuntur. Nam si medius terminus alteri extremo subiiciatur, alteri attribuatur, est prima figura. si vtrique attribuatur, est secunda figura, si vtrique subiiciatur, est tertia figura.

73 ¶ Fallitur itaque Galenus ponens quartam figuram, quam ait differre à prima: eò quòd prima habet medium terminum in maiore propositione subiectum, in minore attributum: quarta verò habet medium terminum in maiore attributum, in minore subiectum: fallitur (inquam) quia quotiescumque medius terminus subiicitur & attribuitur, figura prima est: & reuerâ illa est maior propositio, in qua medium subiicitur: illa est minor, in qua medium attribuitur. Ratio est: quia maius extremum facit maiorem propositionem, minus extremum minorem propositionem, cùm autem duorum extremorum alterum attribuitur, alterum subiicitur medio: necesse est illud esse maius, quod attribuitur: illud autem esse minus, quod subiicitur.

74 ¶ Syllogismi hypothetici conclusionem principalem non probant syllogismo, sed ex hypothesi: quia supponitur, si aliud quidpiam syllogismo probetur, etiam id, de quo dubitabatur, esse concedendum. Exempli causâ, si dubitetur num voluptas sit bona, supponimus, si probetur voluptatem esse expetendam, concedi etiam oportere voluptatem esse bonam: quod igitur voluptas sit expetenda, probatur categoricè in aliqua ex tribus figuris, quòd autem voluptas sit bona, non concluditur syllogisticè in aliqua figura, sed probatur ex hypothesi.

Cap. 23. 75 ¶ Non alia est ratio syllogismorum ducentium ad impossibile. nam conclusionem impossibilem categoricè probant in aliqua ex tribus figuris: quod verò ab initio propositum fuit, id est conclusionem principalem, non probant syllogisticè, sed ex hypothesi: quia scilicèt nisi id concedatur, necessariò concedenda est eius contradictio: qua posita, inde colligitur aliquid absurdum & impossibile. verbi gratiâ probo voluptatem esse bonam: quia nisi hoc concedatur, ponendum erit voluptatem non esse bonam: vnde efficietur id non esse bonum, quod omnia appetunt: hoc autem est absurdum, quia bonum ita definitur 1. Ethic. cap. 1.

76 ¶ De syllogismis ducentibus ad impossibile dicetur libro se-

bro sequenti: generaliter autem hypotheticorum formæ nunc explicandæ videntur.

77 ¶ Syllogismorum hypotheticorum duo sunt genera. Nam in quibusdam nihil est categorici:in aliis minor propositio & conclusio sunt categoricæ: sed nihilominùs appellatione sumpta a deteriori parte, & quia tota probandi vis in hypothesi consistit,hypothetici appellantur.

78 ¶ Prioris generis syllogismi referuntur ad tres figuras similes tribus figuris categoricis.Prima figura est,in qua medius terminus partim subiicitur,partim attribuitur. secunda, in qua tantùm attribuitur.tertia,in qua tantùm subiicitur.

79 ¶ In prima figura sunt quatuor modi. Primus est, cùm omnia pronunciata affirmant:veluti,

Si est animal,est substantia:
Si est homo est animal:Ergo
Si est homo est substantia.

Item, *Qualis est princeps,talis est populus:*
Qualis est præceptor principis,talis est princeps: Ergo
Qualis est præceptor principis,talis est populus.

Item, *Vbi sunt multæ lites,multum est iniustitiæ:*
Vbi sunt multi aduocati,sunt multæ lites:Ergo
Vbi sunt multi aduocati,multum est iniustitiæ.

Secundus modus est, in quo maior & conclusio negant, minor affirmat:veluti, *Si est animal non est lapis:*
Si est homo,est animal:Ergo
Si est homo,non est lapis.

Tertius modus est,in quo sola minor negat:veluti,
Si non est bonum,est malum:
Si est voluptuosum,non est bonum:Ergo
Si est voluptuosum,non est malum.

Quartus modus est,in quo omnia pronunciata negāt: veluti,
Si non est animal,non est homo:
Si non est substantia,non est animal:Ergo
Si non est substantia,non est homo.

80 ¶ Regula huius figuræ est : Qualis est maior , talis est conclusio.id est,si maior affirmat,conclusio affirmat.si maior negat,conclusio negat.

81 ¶ In secunda figura sunt duo modi. Primus ex maiore negāte & minore affirmāte infert cōclusionē negantē:veluti,

Si eſt lapis, non eſt animal:
Si eſt homo, eſt animal: Ergo
Si eſt homo, non eſt lapis.

Secundus modus ex maiore affirmante & minore negante colligit concluſionem negantem: veluti,

Si eſt homo, eſt animal:
Si eſt lapis, non eſt animal: Ergo
Si eſt lapis, non eſt homo.

82 ¶ Regulæ huius figuræ ſunt duæ. I. Altera propoſitio affirmet, altera neget. II. Concluſio neget.

83 ¶ In tertia figura ex propoſitionibus conditionalibus colligitur concluſio alternata. Poſſunt autem hîc conſtitui duo modi. Primus modus eſt, cùm hypotheſis in maiore propoſitione concipitur affirmatiuè, in minore negatiuè: veluti,

Si eſt ſubſtantia, eſt per ſe:
Si non eſt ſubſtantia, eſt per aliud: Ergo
Aut eſt per aliud, aut per ſe.

Secundus modus eſt, cùm hypotheſis in maiore propoſitione concipitur negatiuè, in minore affirmatiuè: veluti,

Si non eſt ſubſtantia, eſt per aliud:
Si eſt ſubſtantia, eſt per ſe: Ergo
Aut eſt per ſe, aut per aliud.

84 ¶ Expoſui ſyllogiſmos merè hypotheticos: ſequuntur ij, qui conſtant ex maiore hypothetica, minore autem & concluſione categoricis. Hi partim fiunt ſecundum transſumptionem, partim ſecũdum aſſumptionem. Secundum transſumptionem dicuntur, cùm ex maioris propoſitionis hypotheſi ſumitur minoris attributum: veluti,

Si eſt animal, eſt ſubſtantia:
Atqui eſt animal: Ergo
Eſt ſubſtantia.

Secundum aſſumptionem dicuntur, qui aſſumunt in minore attributum præter terminos in maiore expreſſos: veluti,

Qualis eſt princeps, tales ſunt ciues:
Atqui bonus eſt princeps:
Ergo boni ſunt ciues.

Nam *Bonus* in minore attribuitur principi, in maiore autem non exprimitur.

85 ¶ Syllogiſmi ſecundum transſumptionem diuiduntur

tur in cõditionales, qui alteram propositionem habent conditionalem, alteram categoricam, & alternatos, qui alteram propositionem habent alternatam, alteram categoricam. Propositio conditionalis est, quæ suspenditur conditionali particulâ *Si*: veluti, *Si Sol est super terram, dies est.* Propositio alternata est, quæ sub disiunctione profertur: veluti,

86 ¶ Syllogismi conditionales vel arguunt à positione antecedentis ad positionem consequentis, vel ab euersione consequentis ad euersionem antecedentis.

87 ¶ A positione antecedentis ad positionem consequentis arguitur quatuor modis. Primus ex affirmationibus affirmationem colligit: veluti,

Si est homo, est animal:
Atqui est homo:
Ergo est animal.

Secundus ex affirmatione, & negatione affirmationem probat: veluti, *Si non est substantia, est accidens:*
Atqui non est substantia:
Ergo est accidens.

Tertius ex negatione & affirmatione negationem concludit: veluti, *Si est animal, non est lapis:*
Atqui est animal:
Ergo non est lapis.

Quartus ex negationibus infert negationem: veluti,
Si non est animal, non est homo:
Atqui non est animal:
Ergo non est homo.

88 ¶ Ab euersione quoque consequentis ad euersionem antecedentis arguitur quatuor modis. Primus ex affirmatione & negatione negationem concludit: veluti,
Si est homo, est animal:
Atqui non est animal:
Ergo non est homo.

Secundus ex affirmatione & negatione affirmationem colligit: veluti, *Si non est substantia, est accidens:*
Atqui non est accidens.
Ergo est substantia.

Tertius ex negatione & affirmatione negationem colligit: veluti, *Si est animal, non est lapis:*

Atqui est lapis:
Ergo non est animal.

Quartus ex negatione & affirmatione probat affirmationem: veluti, *Si non est animal,non est homo:*
Atqui est homo:
Ergo est animal.

89 ¶ In his modis patet,in maiore affirmatum,in minore poni,si affirmetur:tolli,si negetur. item in maiore negatum, in minore poni,si negetur:tolli,si affirmetur.vt enim negatio affirmationem,ita affirmatio negationem euertit.

90 ¶ Syllogismi alternati vel arguunt à positione ad euersionem: veluti,

I.

Aut est dies, aut nox:
Sed est dies:
Ergo non est nox.

II.

Aut est dies,aut nox:
Sed est nox:
Ergo non est dies.

vel ab euersione ad positionem: veluti,

I.

Aut est dies,aut nox:
Sed non est dies:
Ergo est nox.

II.

Aut est dies,aut nox
Sed non est nox:
Ergo est dies.

Eadem ratio est, si in maiore sint plura membra , dummodò nullum postea prætermittatur:veluti,

I.

Aut est dies,aut nox,aut crepusculum:
Atqui est dies:
Ergo nec est nox,nec crepusculum.

II.

Aut est dies,aut nox, aut crepusculum:
Atqui non est dies:
Ergo est nox,aut crepusculum.

III.

Aut est dies, aut nox, aut crepusculum:
Atqui nec est dies, nec nox:
Ergo est crepusculum.

91 ¶ Præter hæc syllogismorum genera, quidam addunt syllogismum. quem vocant *μετ' συμπλοκῆς τῆς ἀποφάσεως, cum negationis complexione.* Hic è duorum coniunctione negata, & vno affirmato, colligit alterius affirmationem: veluti,

I.

Non est & dies, & nox:
Atqui est dies:
Ergo non est nox.

II.

Non est & dies & nox:
Atqui est nox:
Ergo non est dies.

Hoc modo non licet arguere ab euersione ad positionem: veluti, *Non est & album, & nigrum:*
Atqui non est album:
Ergo est nigrum.

Consequentia non valet: quia potest esse nec album nec nigrum, sed rubrum, aut viride.

92 ¶ Exposita sunt omnia genera syllogismorum secundum transsumptionem. Syllogismorum autem secundum assumptionem tria tantùm sunt genera. Primum genus est eorum, qui negatiuè arguunt ab eo quod magis videtur, ad id quod minùs videtur. Nam si illud non sit, etiam hoc non esse concluditur: veluti,

Magis calefacit Sol, quàm Luna:
Atqui sol centrum terræ non calefacit:
Ergo multò minùs Luna.

Secundum genus est eorum, qui è contrario affirmatione arguunt ab eo quod minùs videtur, ad id quod magis: veluti,

Minùs trahunt duo equi, quàm tres:
Atqui dico equi trahunt currum:
Ergo multi magis tres equi trahent eundem currum.

Tertium genus est eorum qui arguunt ab eo quod æquè videtur. Hi partim sunt affirmantes: veluti,

Inuitum qui seruat, idem facit occidenti:

Atqui occidens peccat:
Ergo etiam is qui inuitum seruat, peccat.

Partim negantes: veluti,

AEquè obtemperandum est patri, & magistratui:
Atqui non est obtemperandum patri illicita iubenti:
Ergo neque magistratui.

Cap. XXIV.

De qualitate & quantitate terminorum syllogismi.

Cap.24. 93 Redeo ad syllogismos categoricos: quorum regulæ generales hæ sunt. I. Ex solis negationibus nihil concluditur. II. Ex solis particularibus nihil concluditur. III. Conclusio est similis vel vtrique, vel saltem vni propositioni. Vt conclusio affirmans colligitur ex vtraque propositione affirmante: negans autem ex altera affirmante, & altera negante. Rursus ex propositionib. puris colligitur cõclusio pura, & ex necessariis necessariâ, & ex cõtingentibus contingens: ex necessaria verò & pura quãdoq. colligitur cõclusio necessaria, quandoq. pura. Verumtamen ex propositionibus vniuersalibus modò infertur conclusio vniuersalis, vt in prima, secunda figura: modò particularis, vt in tertia figura: & ex propositionibus necessaria & contingente interdum efficitur cõclusio pura. Quæ omnia suprà exposita sunt suis locis.

Cap. XXV.

De numero terminorum, propositionum, & conclusionum.

Cap.25. 26. 94 In omni syllogismo simplici sunt tres termini, duæ propositiones, vna conclusio.

Cap. XXVI.

De problematis in quaque figura adstruendis, vel euertendis.

Cap.27. 95 Ea problemata faciliùs probantur, quæ in pluribus figuris, & pluribus modis concluduntur: difficiliùs autem, quæ in paucioribus.

96 ¶ Problema vniuersale affirmans probatur tantùm in Barbara. Vniuersale negans, in Celarent, Cesare, Camestres. Particulare affirmans, in Darij, Darapti, Disamis, Datisi: Particulare negans, in Ferio, Festino, Baroco, Felapton, Brocardo, Ferison: vt sequens tabella ostendit.

Problema

Problema	Figura 1.	Figura 2.	Figura 3.
A	Barbara.		
E	Celarent	Cesare. Iam est res	
	Darij		Darapti. Disamis. Datisi.
O	Ferio.	Festino. Baroco.	Felapton. Brocardo. Ferison.

97 ¶ Vniuersale difficiliùs confirmatur, & faciliùs refellitur, quàm particulare. Difficillimè autem omnium confirmatur, & facillimè refellitur vniuersale affirmans. Nam vniuersale refutatur: siue probetur contraria conclusio, siue contradictoria. particulare autem refutatur vno modo, videlicèt si contradictio probetur.

98 ¶ Vniuersale & particulare considerantur vel contradictoria, vt, *omnis homo est iustus, non omnis homo est iustus*: vel subalterna, vt, *omnis homo est iustus*, *aliquis homo est iustus*. In priori consideratione vniuersale & particulare se inuicem euertunt ac refutant: quia semper alterum est verum, alterum falsum. In posteriori consideratione particulare confirmatur per vniuersale, sed vniuersale non confirmatur per particulare. Nam si omnis homo est iustus, etiam aliquis homo est iustus: sed non reciprocatur: non enim si aliquis homo est iustus, propterea necesse est vt omnis homo sit iustus.

Tractatus II. De inuentione.

CAP. XXVII.

De inuentione præcepta generalia.

99 CVm alia tantùm subiiciantur, vt Socrates, Plato, & cetera indiuidua: alia tantùm attribuantur, vt quantum, quale: alia & subiiciantur, & attribuantur, vt viuens subiicitur substantiæ, & attribuitur animali: de his potissimùm disputationes instituuntur, & scientiæ habentur, quæ tam attribui, quàm subiici solent. Cap. 28.

100 ¶ Inuentionis generalia præcepta hæc sunt. I. Ponendum est id, quo de agitur: ac sumendæ eius definitiones,

& proprietates:& omnino consequentia,antecedentia,& repugnantia.Consequentia dicuntur,quæ de eo, quo de agitur, affirmantur antecedentia, de quibus illud affirmatur. repugnantia,quæ de eo negantur:seu,de quibus id negatur:quandoquidem negationes (de vniuersalibus loquor) reciprocantur,ita vt quæ de aliquo negantur,etiam hoc de iis negetur. II. Distinguenda sunt consequentia in tres classes: id est, seorsum poni debent essentialia, propria, accidentaria. Item separanda sunt consequentia siue attributa necessaria à probabilibus. III. Sumenda sunt consequentia vniuersaliter,non in parte,vel indefinitè, vt putà non sunt quærenda, quæ attribuuntur homini,vel alicui homini,sed omni homini. IV. Sumenda sunt antecedentia vniuersalia: putà quærenda sunt,de quibus omnibus homo dicitur,non ea, quibus particulariter attribuitur. V. Sumendum est consequens, non quod omne,sed quod omni attribuitur: quia nota *Omnis*, subiecto debet adiungi, non attributo, de interpretat. cap.7. partic.4. VI. Sumantur consequentia proxima, non remota.verbi gratià,quæ attribuuntur animali,attribuuntur etiam homini, non tamen debent inter hominis consequentia numerari, sed sufficit ea inter animalis consequentia ponere. VII. Accipienda sunt antecedentia proxima, non remota. Exempli causà,quæ subiiciuntur homini, subiiciuntur etiam animali:sed sufficit hæc inter antecedentia hominis collocare, nec oportet ea in antecedentibus animalis recensendis repetere. VIII. Non solùm sumantur,quæ semper sunt vera, vt omnem hominem esse animal, sed etiam quæ plerumque sunt vera, vt omnem virum barbam emittere, omnem matrem amare liberos. IX. Prætermittantur ea,quæ omnibus consequentia sunt: hæc enim quærimus, vt pro mediis terminis accipiantur in syllogismis:atqui si medius terminus tantùm affirmetur,erit modus inutilis in secunda figura ex duabus affirmantibus. His præceptis obseruatis, habebimus penum,ex qua poterimus medios terminos ad quoduis problema confirmandum depromere.

CAP. XXIIX.

Specialia & singulorum problematum propria præcepta.

Cap.29. 101 AD probandam negationem vniuersalem sumatur medium,quod sit attributi antecedens, & subiecti consequens

consequens veluti si probandum sit omnem voluptatem esse bonam, sumatur medium, quod subiiciatur bono, & attribuatur voluptati, putà *Expetendum.* hinc enim extruetur syllogismus in Barbara:

BAR Omne expetendum est bonum:
BA Omnis voluptas est expetenda:
RA Ergo omnis voluptas est bona.

102 ¶ Ad probandam affirmationem particularem sumatur medium, quod antecedat vtrumque extremum. veluti si probandum sit aliquam voluptatem esse bonam, accipiatur medium, de quo & bonum & voluptas affirmentur. hinc extruetur syllogismus in Darapti: veluti,

DAR Omnis musica oblectatio est bona.
AP Omnis musica oblectatio est voluptas:
TI Ergo aliqua voluptas est bona.

103 ¶ Negatio vniuersalis probatur duobus modis. Primò, si sumatur medium, quod problemati subiecto sit consequẽs, attributo repugnans. Secundò, si sumatur medium, quod subiecto problematis repugnet, attributo sit consequens. Primò modo fit syllogismus in Celarent, vt;

CE Nihil rationem de statu dimouens est bonum:
LA Omnis voluptas rationem de statu dimouet:
RENT Ergo nulla voluptas est bona.

Vel in Cesare, vt,

CES nullum bonum rationem de statu dimouet:
A Omnis voluptas rationem de statu suo dimouet:
RE Ergo nulla voluptas est bona.

Secundo modo fit syllogismus in Camestres, veluti,

CAM Omne bonum est expetendum:
ES Nulla voluptas est expetenda:
TRES Ergo nulla voluptas est bona.

104 ¶ Ad probandam negationem particularem sumatur medium, quod repugnet subiecto problematis, & antecedat eius attributum. vnde extruetur syllogismus in Felapton: veluti, *FEL Nihil fugiendum est bonum:*
AP Aliquod fugiendum est voluptas:
TON Ergo aliqua voluptas non est bona.

105 ¶ Quòd autem superioribus præceptis contineatur vniuersa inuẽtionis ratio, hinc patet. Cùm enim medius termi-

nus ad duo extrema ita affectus esse debeat, vt cum vtroque connectatur vel affirmatiuè, vel negatiuè: si negatiuè connectatur, vocatur repugnans: nec refert, vtrùm subiiciatur, an attribuatur; quia propositio vniuersalis negans reciprocatur. si verò coniungatur affirmatiuè: vel est consequens, quod attribuitur: vel antecedens, quod subiicitur. Quare tam respectu maioris quàm minoris extremi, medius terminus aut est antecedens, aut consequens, aut repugnans. Hinc oriuntur nouem coniugationes, ex quibus tres sunt inutiles, vna indirectè concludit, reliquæ quinque directò concludunt. harum vna probat affirmationem vniuersalem, vna affirmationem particularem, duæ negationem vniuersalem, vna negationem particularem; vt in sequenti descriptione, in quâ *A* significat antecedens, *C* consequens, *R* repugnás, intueri licet.

AA Darapti.
AC Barbara.
AR. Nihil concludit, quia minor negat in prima (vel tertia) figura.
CA. Baralipton.
CC. Nihil concludit; quia vtraque propositio affirmat in secunda figura.
CR. Camestres.
RA. Felapton.
RC. Celarent. Cesare.
RR. Nihil concludit: quia vtraque propositio negat.

106 ¶ Illud notandum est, in hac methodo tantùm haberi rationem syllogismorum vniuersalium, prætermissis particularibus: quoniam argumentorum copia, quam quærimus, magis habetur per modos vniuersales, quàm per particulares.

CAP. XXIX.

De syllogismis ducentibus ad incommodum, & de reliquis hypotheticis: nec non de coniugationibus vtilibus ex hypothesi, & de attributionibus modificatis.

CAP. 30. 107 INuentionis methodus suprà exposita, non solùm pertinet ad syllogismos categoricos, sed etiam ad eos qui ducunt ad impossibile, quoniam hi fiunt ex iisdem terminis aliter dispositis. vtputà probandum sit nullam voluptatem esse bonam. categoricè sic probatur.

Omne bonum est expetendum.
Nulla voluptas est expetenda:
Ergo nulla voluptas est bona.
per impossibile autem, hoc modo:
Omne bonum est expetendum.
Aliqua voluptas est bona:
Ergo aliqua voluptas est expetenda.
hæc conclusio est falsa & impossibilis, & maior propositio est vera: ergo minor est falsa, aliquam voluptatem esse bonam: proinde vera est contradictio, nullam voluptatem esse bonam: quod erat probandum. vides in vtraque probatione esse eosdem terminos, voluptatem, bonum, expetendum.

108 ¶ Quod ad alios syllogismos hypotheticos attinet, inuentio referenda non est ad ipsum syllogismum hypotheticum, sed ad categoricum, quem hypothetico esse ad iungendum notaui suprà partic. 74. verbi gratiâ,
Si est homo, est animal:
Atqui est homo:
Ergo est animal.
hoc modo esse animal probatur ex hypothesi, esse autem hominem probare oportet categoricè: atque hic syllogismus categoricus suprà tradita methodo inuenietur.

109 ¶ Eodem modo inueniuntur syllogismi modificati: quoniam hi à puris non differũt, nisi adiectione modi. ceterùm similiter constant ex tribus terminis, maiori, minori, & medio.

CAP. XXX.

De syllogismis in philosophia, vel in quauis arte, seu disciplina, & de quacumque re extruendis.

110 EXposita methodus in omnibus artibus & scientiis valet. in omnibus enim spectare oportet rei qua de agitur, antecedentia, consequentia, & repugnantia: puta corporis & motus in physicis: voluptatis & boni in ethicis.

111 ¶ Quæret fortasse hoc loco aliquis, qua ratione inueniri possint cuiusque rei antecedentia, consequentia, repugnantia. Sed hoc non potest logicis præceptis includi: verùm hæc ab experientia suppeditantur. sic obseruatio τῶν φαινομένων, astrologiæ: sic rerum naturalium experiẽtia, physicæ principia suggerit. Eadem est aliarum scientiarum & artium ratio: omnes enim principia sumunt ab experientia.

112 ¶ Exposita est inuentionis ratio vniuersalis:alia est specialis,& propria dialectici,quæ in libris Topicis traditur.

CAP. XXXI.

De diuisione.

Cap.32. 113 DIuisiuus syllogismus sumit vniuersale pro medio termino,differentias pro maiori extremo, speciem pro minori extremo:&cùm differentias de specie concludat alternatè,vnam ex iis concedi,& alteram reiici sine vlla probatione postulat:verbi gratiâ,

Omne animal vel est mortale,vel immortale:
Omnis homo est animal:Ergo
Omnis homo est mortalis: siquidem non est immortalis.

114 ¶ Eiusmodi syllogismus non habet in omnibus problematis locum. Primò non potest concludere negationem. Præterea non potest fieri de problemate accidentis, vel proprij,vel generis. Denique eo non possumus vti in iis, in quibus non apparet,verùm hoc,an illo modo se habeant. exempli causâ,si sic arguas:

Quicquid est,aut est genitum,aut ingenitum:
Atqui mundus est:
Ergo mundus est ingenitus,non genitus:

inepta erit argumentatio, laborans eo vitio, quod vocatur Petitio quæsiti.petit enim sibi sine probatione cócedi, quod dubium est,& in disceptationem venit.

Tractatus III. De resolutione.

CAP. XXXII.

De accipiendis propositionibus,terminis,medio termino,& figura.

Cap. 33. 114 DVplex est syllogismorum resolutio. Prior est argumentationis confusæ, & perturbatæ,aut inuolutæ,siue imperfectæ resolutio in figuram & modum. Posterior est syllogismi artificiosè constructi resolutio ex vna in aliam figuram. De priori prius dicamus.

115 ¶ Propoſita quacumque oratione ſyllogiſtica,hæc sũt obſeruanda,vt ex ea ſyllogiſmus eruatur. I. Excipiantur duę propoſitiones. II. Spectetur,vtra ſit vniuerſalis,vtra particularis: vel vtra ſit magis, vtra minùs vniuerſalis. III. Si qua propoſitio deeſt, ſuppleatur. ſi quid redundat, prætermittatur. IV. Etiamſi ex quibuſdam poſitis aliquid colligatur, non propterea putandum eſt eſſe ſyllogiſmum, niſi ſint propoſitiones ita affectæ, vt poſſint ad aliquem ex modis ſyllogiſticis ſuprà expoſitis reduci. V. Propoſitiones ſunt reſoluendæ in tres terminos. VI. Notandus eſt medius terminus, nimirum qui in vtraque propoſitione ponitur. Nam in qua oratione nullus terminus repetitur,deeſt medius terminus, ideóque non eſt oratio ſyllogiſtica. VII. Ex problemate diiudicetur figura.vtputà ſi problema ſit vniuerſale affirmans,ſyllogiſmus debet eſſe in prima figura,non in ſecunda,vel tertia. Cùm autem problema in pluribus figuris probari poteſt, ex medij termini poſitione figura cognoſcitur. etenim in prima figura ſubiicitur & attribuitur: in ſecunda tantùm attribuitur: in tertia tantùm ſubiicitur. Sunt & alia præcepta obſeruanda, quæ ſequentibus capitibus explicabuntur. Cap. 34.

CAP. XXXIII.

De terminorum qualitate ſpectanda.

116 CAuendum,ne putemus ex propoſitionibus indefinitis colligi concluſionem, quaſi ex vniuerſalibus. Nam in ſyllogiſmis propoſitiones indefinitæ comparantur particularibus. Cap. 35.

CAP. XXXIV.

De nominibus concretis,& abſtractis.

117 CAuendum etiam,ne ſumantur nomina in abſtracto, vbi ſumẽda ſunt in concreto.Alioqui ſequetur hæc abſurditas, ex propoſitionibus veris effici falſam concluſionem in omnibus figuris,vt in ſequentibus exemplis. Cap. 36.

I.

CE Neceſſe eſt ſanitatem ineſſe nulli morbo:
LA Morbus ineſt omni homini:Ergo
RENT Neceſſe eſt ſanitatem ineſſe nulli homini.

II.

CES Necesse est sanitatem inesse nulli morbo:
A Contingit sanitatem inesse omni homini:
RE Ergo morbus inest nulli homini.

III.

DAR Contingit sanitatem inesse omni homini:
AP Contingit morbum inesse omni homini: Ergo
TI Contingit sanitatem inesse alicui morbo.

CAP. XXXV.

De iis quæ nomine carent.

CAP. 37. 118 NOn est existimandum tot semper esse terminos, quot sunt dictiones: quia interdum oratio aliqua accipitur pro termino. verbi gratiâ, si probetur triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis: tri angulum est minus extremum: habere tres angulos æquales duobus rectis, est maius extremum.

CAP. XXXVI.

De nomine recto, & obliquis casibus.

119 TErmini per se sunt concipiẽdi in recto casu: in propositionibus autem conficiendis vtendum est iis casibus, quos ratio linguæ requirit. Exempli causâ, termini sunt voluptas motio generatio: syllogismus autem ita extruitur.

Generationis non est generatio:
Voluptatis est generatio: Ergo
Voluptas non est generatio.

CAP. XXXVII.

De variis attributionum generibus.

120 NOtandum est attributionis genus. nam alia attribuuntur essentialiter, vt, *homo est animal*: alia accidentaliter, vt, *homo est albus*. rursus alia attribuuntur purè, vt, *homo est iustus:* alia necessariò, vt, *necesse est hominem esse animal:* alia contingenter, vt, *contingit hominem esse album.*

CAP.

CAP. XXXVIII.

De iteratione, seu repetitione eiusdem termini.

121 ITeratio debet adiungi maiori extremo: veluti,

Boni est scientia quà bonum:
Iustitia est bonum: Ergo
Iustitia est scientia quà bonum.

Cap. 38.

CAP. XXXIX.

De commutatione orationum & nominum.

122 SI plura vocabula idem significent: accipiendum est vnum ex his, nempe quod est facilius & notius. Similiter si duæ orationes idem valeant, ea sola accipienda est, quæ est facilior. At si idem oratione & nomine significari possit, nomen potiùs accipi debet, quàm oratio.

Cap. 39.

CAP. XL.

De articulis.

123 IN quibus linguis recepti sunt articuli, non sunt confundenda nomina cum articulis, & sine articulis. aliud enim est ἀγαθὸν, (exempli causa) aliud τὸ ἀγαθὸν. illud significat quoduis bonum: hoc autem significat summum bonum, id est, beatitudinem.

CAP. XLI.

Interpretatio quarundam orationum.

124 NOtanda est vis quarumdam orationum, quæ maximè pertinent ad syllogismos. I. Cui secundum inest, ei omni primum inest. hinc sumitur maior in Barbara, vel Darij. II. Cui omni secundum inest, ei omni primum inest. hinc sumuntur maior & minor in Barbara. III. Primum inest secundo. hinc sumitur maior indefinita in prima figura: ideóque nihil concluditur. IV. De quo secundum verè dicitur, huic omni primum inest. hinc sumitur maior in Barbara, vel Darij. V. Primum de eo dicitur, de quo omni dicitur secundum. hinc sumũtur maior particularis, & minor vniuersalis, affirmantes, in prima figura: ex quibus nihil concluditur. VI. De quo dicitur secundum, de omni eo dicitur primum. hinc sumitur maior propositio in Barbara, vel in Darij.

CAP. XLII.

De resolutione syllogismorum compositorum.

125 SYllogismus compositus diuidatur in simplices: & singuli simplices referantur ad propriam figuram, & modum.

CAP. XLIII.

De reprehendenda definitione.

126 IN definitione reprehendenda ne sumatur tota definitio pro termino, sed ea tantùm definitionis pars, quæ reprehenditur.

CAP. XLIV.

De resolutione syllogismorum ducentium ad incommodum, & ceterorum qui fiunt ex hypothesi.

Cap.40. 127 SYllogismus hypotheticus non est referendus ad aliquam ex tribus figuris. vide partic. 74.

128 ¶ Deductio ad impossibile resoluenda est in figuram, & modum: quia impossibile probatur categoricè. sed problema probatur hypotheticè, non in vlla figura categorica. vide partic. 75.

CAP. XLV.

De resolutione syllogismorum vnius figuræ in aliam.

Cap.41. 129 EXposita est resolutio orationis perturbatæ vel imperfectæ vel redundantis, in figuram & modum: sequitur resolutio syllogismi ex vna figura in aliam.

130 ¶ Prima figura resoluitur in secundam, vel secunda in primam per conuersionem maioris propositionis. Prima figura resoluitur in tertiam, vel tertia in primam per conuersionem minoris propositionis. Secunda figura resoluitur in tertiam, vel tertia in primam, per conuersionem vtriusque propositionis. Interdum transponuntur propositiones, vt significat litera m in resolutione τῶ Camestres in Celarent. hæc ideo quia cùm per maioris conuersionem fieri debeat resolutio secundæ figuræ in primam, & syllogismi in Camestres tantùm minor conuerti possit, non maior: opus est vt ea minor euadat maior, vt resolutionis regula seruetur. Simili ratione transponuntur propositiones in resolutione τῶ Disamis in

mis in Darij, id est, quia resolutio tertiæ figuræ in primam requirit conuersionem maioris propositionis: τῶ Disamis autem maior conuerti potest, non minor: vnde opus est, vt hæc minor fiat maior in Darij. Quod dixi, maiorem τῶ Camestres, & minorem τῶ Disamis non posse conuerti, sic accipe, vt dicantur non posse conuerti simpliciter, ita vt eadem conclusio probari possit in prima figura cùm enim sint propositiones vniuersales affirmantes, per accidens conuerti possunt, ita vt euadant particulares. Sed si ita conuertas maiorem τῶ Camestres, cùm hæc propositio fiat particularis, non poteris ampliùs probare conclusionem vniuersalem negantem. si vero ita conuertas minorem τῶ Disamis, habebis ambas propositiones particulares, ex quibus nihil concludi potest.

131 ¶ Syllogismi incipientes à B, non resoluuntur, id est, Barbara, Baroco, Brocardo.

132 ¶ Resolutio facienda est in modum incipientem ab eadem litera: & si duo sint modi ab eadem litera incipientes in ea figura, in quam fit resolutio, sumendus est modus, in quo non est litera M. Sic Celarent resoluitur in Cesare, non in Camestres. Sed tam Cæsare quàm Camestres resoluuntur in Celarent.

133 ¶ Ferio resoluitur in Festino & Ferison. Festino, Felapton, Ferison, resoluuntur in Ferio. Darij resoluitur in Datisi. Darapti, Disamis, Datisi resoluuntur in Darij.

Cap. XLVI.

De attributis finitis, vel infinitis, & de habitibus, vel priuationibus.

134 Attributum finitum negatum, vt *non est iustus*, & infinitum affirmatum, vt *est non iustus*, differunt: hoc quidem probatur in modo affirmatiuo, illud autem in modo negatiuo. Cap. 42.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER V.

PRIORVM ANALYTICORVM SECVNDVS.

TRACTATVS I.

De poteſtatibus ſyllogiſmorum.

Cap. I.

De poteſtate plura concludendi.

POTESTATES ſeu vires ſyllogiſmorum ſunt ſex. I. Plura concludere. II. Ex falſis verum probare. III. Circulus IV. Cõuerſio. V. Deductio ad incommodum. VI. Ratiocinatio ex oppoſitis.

Cap. I. 2 ¶ Duplex ratio eſt, propter quam ſyllogiſmi plura concludunt. I. Syllogiſmus directò inferens aliquam concluſionem, indirectò probat eius conuerſam, ſi concluſio conuerti poteſt. verbi gratiâ, ſi directò probat omnem, vel aliquem hominem eſſe iuſtum, indirectò probat aliquod iuſtum eſſe hominem. Item ſi directò concludit nullum hominem eſſe iuſtum, indirectè concludit nullum iuſtum eſſe hominem. Particularis autem negans non conuertitur. quare ſyllogiſmus directò concludens aliquem hominem nõ eſſe iuſtum, indirectè nihil probat. II. Colligens vniuerſalem concluſionem, ſimul probat particulares ſub ea contentas. vtputà concludens omne animal ſentire, concludit etiam aliquod animal ſentire, vt omnem hominem ſentire.

CAP

CAP. II. III. & IV.

De potestate concludendi verum ex falsis.

Cap. 2. 3. & 4.

DE veritate vel falsitate conclusionis, prout ex propositionibus colligitur, tres regulæ notentur. I. Si ambę propositiones sunt veræ, etiam conclusio est vera. nam ex veris falsum non colligitur. II. Si maior sit non ex parte, sed omnino falsa, minor autem sit vera, in Barbara, vel Celarent: conclusio est falsa, vt in sequentibus exemplis,

I.

BAR Omne animal est lapis:
BA Omnis homo est animal: Ergo
RA Omnis homo est lapis.

II.

CE Nullum animal sentit:
LA Omnis homo est animal: Ergo
RENT Nullus homo sentit.

Cùm dico propositionem esse omnino vel ex parte falsam, intelligo propositionem vniuersalem: quæ si est contraria veræ, dicitur falsa omnino. sin est contraria falsæ, dicitur falsa ex parte. Cùm enim contrariarum propositionum altera est vera, altera falsa, vt, *omne animal sentit*, *nullum animal sentit:* hæc dicitur omnino & in totum falsa. Cùm autem sunt ambæ falsæ, vt, *omnis homo est albus*, *nullus homo est albus:* dicuntur ex parte falsæ. III. Extra duos casus superiorib. regulis comprehensos, qualęscúque sint propositiones concludentes, cõclusio æquè potest esse vera ac falsa: vt in sequẽtibus exẽplis,

I.

BAR Omnis lapis est animal:
BA Omnis homo est lapis: Ergo
RA Omnis homo est animal.

II.

BAR Omnis lapis est coruus:
BA Omnis homo est lapis: Ergo
RA Omnis homo est coruus.

III.

CES Nullum animal est coruus:
A Omnis lapis est coruus: Ergo
RE Nullus lapis est animal.

9 ¶ Cùm syllogismus est vniuersalis negatiuus: propositio negans potest circulo probari, vt in sequenti exemplo:

CE N. corruptibile est æternũ:	*CE N. genitum est æternũ:*
LA O. genitũ est corruptibile:	*LA O. corruptibile est genitũ:*
RENT Ergo nihil genitum est æternum.	*RENT Ergo nihil corruptibile est æternum.*

Propositio autem affirmans non probatur circulo, nisi altera conuertatur in hypotheticam affirmantem, hoc modo:

CE N. corruptibile est æternum:	*Cui nulli inest æternum, et omni inest corruptibile:*
LA O. genitũ est corruptibile:	*Nulli genito inest æternũ: Ergo*
RENT Ergo n. genitum est æternum.	*Omni genito inest corruptibile.*

10 ¶ Cùm syllogismus est particularis affirmans: tũc propositio particularis potest probari circulo: & quidem perfectè probabitur, si sit syllogismus in Darij, aut Disamis: veluti,

I.

DA O. homo est rationalis:	*DA O. rationale est homo:*
RI A. album est homo. Ergo	*RI A. album est rationale: Ergo*
I A. album est rationale.	*I A. album est homo.*

II.

DIS A.homo est albus: — *DIS A.rationale est album:*
AM O.homo est rationalis — *AM O.rationale est homo:*
IS Er.a.rationale est album. — *IS Ergo a.homo est albus.*

Imperfectè autē probabitur, ut sit syllogism⁹ in Datisi: veluti,

DAT O. homo est rationalis: — *DA O.rationale est homo:*
IS A.homo est albus: Ergo — *RI A.album est rationale: Ergo*
I A.album est rationale. — *I A album est homo: proinde aliquis homo est albus.*

Propositio verò vniuersalis probari nequit: quomodo enim ex conclusione & propositione particulari probaretur altera propositio vniuersalis?

11 ¶ Syllogismorum particularium negantium, propositio vniuersalis siue affirmet siue neget, non potest circulo probari. Particularis negans probari potest: veluti,

BAR O.homo est rationalis: — *BAR O.rationale est homo:*
OC A. animal non est rationale: Ergo — *OC A.animal non est homo: Ergo*
O. A.animal non est homo. — *O A.animal non est rationale.*

Particularis affirmans ita demum circulo probatur, si altera propositio ex negante categorica vertatur in affirmantem hypotheticam: veluti,

FE N.corruptibile est æternum: — *Cui non omni attribuitur æternum, alicui attribuitur corruptibile:*
RI A.viuens est corruptibile: Ergo — *Non omni viuenti attribuitur æternum: Ergo*
O A.viuens non est æternum. — *Alicui viuenti attribuitur corruptibile.*

Cap. VIII.

De conuersione syllogismorum in prima figura.

Cap.8. 12 Conuertere, vt hoc loco accipitur, nihil aliud est, quàm facto syllogismo sumere propositionē cōclusioni oppositā, i. cōtrariā vel cōtradicētē, eiq; adiūgere alterutram propositionē, & inde euertere reliquā propositionem.

13 ¶ Duplex diuisio hic notāda est. I. Aut sumitur propositio contraria conclusioni, aut contradicens. II. Aut colligitur cōclusio propositioni euertendæ contraria, aut cōtradicens. Contrariæ dicuntur, quæ differūt qualitate, quia altera affirmat, altera negat, nō quantitate, quia vtraq; est vniuersalis

ſalis, vt, *oīs homo eſt iuſtus, nullus homo eſt iuſtus*, vel vtraq; particularis, vt *aliquis homo eſt iuſtus, aliquis homo non eſt iuſtus*. Cōtradicētes ſunt, quæ qualitate & quātitate differunt: vt, *omnis homo eſt iuſtus, non omnis homo eſt iuſtus*: item, *nullus homo eſt iuſtus, aliquis homo eſt iuſtus*.

14 ¶ De hac conuerſione notentur: ſex regulæ generales. I. In alia figura fit primus ſyllogiſmus: in alia euertitur maior: in alia euertitur minor. II. Pronuntiata contradicentia ſe mutuò euertūt. III. Pronūtiata cōtraria vniuerſalia ſe mutuò euertūt. IV. Pronūtiata cōtraria particularia, quę vulgò vocātur ſubcōtraria, poſsūt eſſe ſimul vera. V. Cōuerſio cōcluſionis in propoſitionē ſubcōtrariā, nūquā propoſitionē euertit.

15 ¶ Exempla conuerſionum hæc ſunto:

I.

Euerſio maioris.	Primus ſyllogiſmus.	Euerſio minoris.
FELN. voluptas eſt vtilis:	*BARO. expetendū eſt vtile:*	*CAMO. expetendū eſt vtile:*
APO. voluptas eſt expetēda: Ergo	*BAO. voluptas eſt expetēda: Ergo*	*ESN, voluptas eſt vtilis: Ergo*
TONA. expetēdū non eſt vtile.	*RAO. voluptas eſt vtilis.*	*TRESN. voluptas eſt expetenda.*

II.

DARO voluptas eſt vtilis:	*CEN. expetēdum eſt vtile:*	*CESN. expetēdum eſt vtile:*
APO. voluptas eſt expetēda. Ergo	*LAO. voluptas eſt expetenda: Ergo*	*AO. voluptas eſt vtilis: Ergo*
TIA. expetendum eſt vtile	*RENTN. voluptas eſt vtilis.*	*REN. voluptas eſt expetenda.*

16 ¶ De prima figura notentur quatuor regulę. I. Maior propoſitio euertitur in tertia figura, minor in ſecunda. II. Maior euertitur contradictoriè: minor euertitur eo modo, quo cōcluſio cōuerſa eſt, id eſt, ſi ſūpta ſit propoſitio concluſioni cōtraria, minor propoſitio euertitur cōtrariè. ſi cōtradictoria, cōtradictoriè. III. Sūpta propoſitione cōcluſioni cōtraria, maior τῆ Barbara euertitur in Felaptō, minor in Cameſtres: maior τῆ Celarēt in Darapti, minor in Ceſare: neutra propoſitio τῆ Darij vel Ferio euertitur. IV. Sūptā propoſitione cōcluſioni contradicente, maior τῆ Barbara euertitur in Brocardo, minor in Baroco: maior τ̃ Celarent in Diſamis, minor

in Festino:maior τῷ Darij in Ferison, minor in Camestres: maior τῷ Ferio in Datisi, minor in Cesare.

CAP. IX.

De conuersione syllogismorum in secunda figura.

Cap. 9. 17 SImiliter de secunda figura quatuor sunt regulæ. I. Maior propositio euertitur in tertia figura, minor in prima. II. Maior euertitur contradictoriè: minor euertitur eodem modo, quo conclusio conuersa est. III. Sumpta propositione conclusioni contraria, maior propositio τῷ Cesare euertitur in Darapti, minor in Celarent: maior τῷ Camestres in Felaptō, minor in Barbara: neutra propositio τῷ Festino vel Baroco euertitur. IV. Sumpta propositione conclusioni contradicente, maior τῷ Cesare euertitur in Datisi, minor in Ferio: maior τῷ Camestres in Ferison, minor in Darij: maior τῷ Festino in Disamis, minor in Celarent: maior τῷ Baroco in Brocardo, minor in Barbara.

CAP. X.

De conuersione syllogismorum in tertia figura.

Cap. 10. 18 REgulæ ad tertiam figuram pertinentes sunt hæ. I. Maior propositio euertitur in prima figura, minor in secunda. II. Syllogismorum vniuersalium vtraque propositio euertitur contrariè, particularium vtraque contradictoriè. III. Sumpta propositione conclusioni contraria: id est, subcontraria: (nam semper conclusio in hac figura est particularis) nihil euertitur. IV. Sumpta propositione conclusioni contradicente, maior τῷ Darapti euertitur in Celarent, minor in Cesare: maior τῷ Felapton in Barbara: minor in Camestres: maior τῷ Disamis in Celarent, minor in Festino: maior τῷ Datisi in Ferio, minor in Cesare: maior τῷ Brocardo in Barbara, minor in Baroco: maior τῷ Ferison in Darij, minor in Camestres.

CAP. XI.

Cap. 11. *De deductione ad impossibile in prima figura.*

19 DEductio ad impossibile fit sumpta propositione problemati contradicente, & adiuncta alterâ propositione perspicuè vera: vnde colligitur conclusio perspicuè falsa: ex cuius conclusionis falsitate colligitur saltem vna m

vnam propositionem esse falsam: & quia patet alteram esse veram, necesse est hanc esse falsam, quæ problemati cõtradicit: proinde problema esse verum, si quidem necesse est alteram contradictionis partem esse veram, alteram falsam.

20 ¶ Quare falsum & impossibile probatur categoricè in vna ex tribus figuris, & in vno ex modis receptis: problema verò hypotheticè, vt superiori libro notauimus.

21 ¶ Vt autem probetur aliquod problema, sumendus est modus, in quo possit poni propositio ei problemati contradicens: ferè enim cuiusuis propositionis falsitas ostendit veritatem contradicentis pronunciati. Dixi *ferè*, propter syllogismos in Darapti, vel Felapton, in quibus hæc regula non habet locum, vt posteriùs docebo. partic. 34. memb. 1. & partic. 35. memb. 1. & 2.

22 ¶ Deductio ad impossibile per quàm similis est conuersioni. Sed discrimen in eo positum est, quod syllogismum conuersiuum alius syllogismus præcedit, cuius conclusio cõuertitur, & propositio euertitur: syllogismum verò ducẽtem ad impossibile non præcedit alius syllogismus. Quare ante conuersionẽ duæ propositiones sumptæ & cõcessæ sunt: ante deductionẽ ad impossibile vna tãtùm est cõcessa, altera verò ponitur, nõ vt concessa, sed vt euertenda, quandoquidem ex falsitate cõclusionis colligetur hãc propositionẽ esse falsam.

23 ¶ Exemplũ deductionis ad impossibile hoc esto. Probandum sit aliquam voluptatem esse bonam. Sic argumẽtor: Nisi aliqua voluptas sit bona, nulla voluptas est bona: atqui aliqua voluptas est expetenda: vnde in Ferison concludo aliquod expetendum non esse bonum. hæc conclusio est falsa: ergo aliqua propositio est falsa, quia ex veris falsum non efficitur. supr. partic. 3. minor autem est vera: proinde maior est falsa, nullam voluptatem esse bonam. vera est igitur cõtradictio, aliquã voluptatem esse bonam, quod erat probandum.

24 ¶ In prima figura problema vniuersale affirmans ita non probatur, quia in hac figura non potest poni propositio particularis negãs, quæ problemati vniuersali affirmãti contradicat. Vniuersale negãs probatur ex falsitate minoris propositionis in Darij, vel Ferio. Particulare affirmans probatur ex falsitate maioris in Celarẽt, vel Ferio. Particulare negans probatur ex falsitate maioris in Barbara, vel Darij: aut ex falsitate minoris in Barbara, vel Celarent.

Cap. XII.

De deductione ad impoßibile in secunda figura.

Cap.12. 25 IN secunda figura vniuersale affirmans probatur ex falsitate minoris in Baroco. Vniuersale negans ex falsitate minoris in Festino. Particulare affirmans ex falsitate maioris in Cesare, vel Festino: aut minoris in Camestres. Particulare negans ex falsitate minoris in Cesare, aut maioris in Camestres, vel Baroco.

Cap. XIII.

De deductione ad impoßibile in tertia figura.

Cap.13. 20 IN tertia figura vniuersale affirmans probatur ex falsitate maioris in Brocardo. Vniuersale negans ex falsitate maioris in Disamis, aut minoris in Datisi, vel Ferison. Particulare affirmans ex falsitate maioris in Ferison. Particulare negans ex falsitate maioris in Datisi, aut minoris in Disamis, vel Brocardo. De Darapti & Felapton dicam cap. seq. part. 34. & 35.

Cap. XIV.

Collatio probationis ducentis ad incommodum, & ostensiuæ.

Cap.14. 27 SYllogismis categorico & ducenti ad impossibile communia hæc sunt. I. Vterque ex duabus propositionibus extruitur. II. Quoduis problema probari vtroque modo potest ex iisdem terminis. lib. 1. part. 107.

28 ¶ Differunt autem. I. Quia in categorico vtraque propositio ponitur vt vera: in eo qui ducit ad impossibile, altera ponitur vt vera, altera vt falsa & euertenda. supr. partic. 19. II. Antequàm categoricè concludatur, conclusio est ignota, i. non constat, vtrùm sit vera, an falsa: sed eius veritas per syllogismum patefit. Cùm autem ducimus ad impossibile, non facimus vt conclusio innotescat, quia ante syllogismum extructum manifesta erat eius falsitas. III. Cum idem problema vtroque modo probatur, in alia figura fit syllogismus categoricus, in alia ducitur ad impossibile; vt ex horum syllogismorum mutua resolutione, de qua nunc dicendum est, apparebit.

29 ¶ Cùm autem probatio categorica & ducens ad impossibile fiant ex iisdem terminis, aliter atque aliter dispositis: perspicuum est, mutuam esse horum syllogismorum resolutionem, adeo vt quod alterutro modo probatum est, ex iisdem terminis etiam altero modo probari possit.

30 ¶ De syllogismis in prima figura ducentibus ad impossibile, resoluendis in categoricos, notentur duæ regulæ generales. I. Si sumant maiorem falsam, resoluuntur in tertiam figuram. si minorem, in secundam. II. Si problema affirmet, resolutio fit in tertiam figuram: si neget, in secundam. Excipitur syllogismus in Barbara, vel Darij ex maiore falsa, vt mox docebo.

31 ¶ Specialiter de modis primæ figuræ hæc notentur. I. Barbara concludens particularem negantem ex maiore falsa, resoluitur in Brocardo, veluti,

BAR o.animal est album:	*BROC a.homo non est albus:*
BA o.homo est animal:	*AR o.homo est animal: ergo*
RA er.o.homo est albus.	*DO a.animal non est album.*

Aut in Felapton, veluti,

BAR o.animal est album:	*FEL n coruus est albus:*
BA o.coruus est animal:	*AP o.coruus est animal: ergo*
RA er.o.coruus est albus.	*TON a.animal non est album.*

Ex minore falsa resoluitur in Baroco, veluti,

BAR o.homo est animal:	*BAR o. homo est animal:*
BA o.album est homo:	*OC a.album nō est animal: ergo*
RA er.o.album est animal,	*O a. album non est homo.*

II. Celarent ex falsitate maioris propositionis probans problema particulare affirmans, resoluitur in Disamis, veluti,

CE n.animal est album:	*DIS a.homo est albus:*
LA o.homo est animal:	*AM o.homo est animal: ergo*
RENT er.n.homo est albus.	*IS. a animal est album.*

Aut in Darapti, veluti,

CE n.animal est album:	*DAR o.cycnus est albus:*
LA o.cycnus est animal,	*AP o.cycnus est animal: ergo*
RENT er.n.cycnus est albus:	*TI a.animal est album.*

Ex falsitate minoris probans negationem particularem, resoluitur in Festino, veluti,

CE n.brutum est homo:	*FES n.brutum est homo:*

LA o.bipes est brutum:	*TI a bipes est homo:ergo*
RENT .er.n.bipes est homo.	*NO a.bipes non est brutum.*

III. Darij ex maiore falsa probans negationem particularem,resoluitur in Ferison,veluti,

DA o bipes est homo:	*FER n brutum est homo:*
RI a.brutum est bipes:	*IS a brutum est bipes:ergo*
I er.a.brutum est homo.	*ON a bipes non est homo.*

Ex minore falsa probans negationem vniuersalem, resoluitur in Camestres,veluti,

DA o.homo est animal:	*CAM a.homo est animal:*
RI a.lapis est homo:	*ES n.lapis est animal:ergo*
I er. a. lapis est animal.	*TRES n.lapis est homo.*

IV. Ferio ex maiore falsa probans affirmationem particularem,resoluitur in Datisi,veluti,

FE n.voluptas est bona:	*DAT o.expetendum est bonum:*
RI a.expetendũ est voluptas	*IS a.expetẽdũ est voluptas:ergo*
O er.a.expetẽdũ nõ est bonũ	*I a.voluptas est bona.*

Ex minore falsa probans negationem vniuersalem, resoluitur in Cesare,veluti,

FE n.homo est inanimus:	*CES n.homo est inanimus:*
RI a.pictura est homo:	*A o.pictura est inanima:ergo*
O er.a.pictura non est inanima.	*RE n.pictura est homo.*

32 ¶ Syllogismi in secunda figura ducentes ad impossibile,si minor sit falsa, resoluuntur in categoricos primæ figuræ:atque hos solos Aristoteles in præsentia considerat.sin autem maior sit falsa, resoluuntur in tertiam figuram, vt ex sequentibus exemplis manifestum erit.

33 ¶ Speciales & singulorum huius figuræ modorum regulæ hæ sunt. I. Cesare ex maiore falsa probans affirmationem particularem,resoluitur in Datisi,veluti,

CES n.album est animal:	*DAT o.homo est animal:*
A o.homo est animal:	*IS a.homo est albus:ergo*
RE er.n.homo est albus	*I a.album est animal.*

Aut in Darapti,veluti,

CES n.animal est album:	*DAR o.cycnus est albus:*
A o.cycnus est albus:	*AP o.cycnus est animal:ergo*
RE er.n.cycnus est animal.	*TI a.animal est album.*

Ex mi-

Ex minore falſa probans negationem particularem, reſoluitur in Ferio, veluti,

CES n. turpe eſt expetẽdũ — FE n. turpe eſt expetendum:
A o. voluptas eſt expetẽda — RI a. voluptas eſt turpis:
RE er. n. voluptas eſt turpis. — O. er. a. voluptas nõ eſt expetẽda.

II. Cameſtres ex maiore falſa probans negationem particularem, reſoluitur in Feriſon, veluti,

CAM o. voluptas eſt expetẽda — FER n. turpe eſt expetendum:
ES n. turpe eſt expetendum — IS a. turpe eſt voluptas: ergo
TRES er. n. turpe eſt voluptas. — ON a. voluptas nõ eſt expetẽda.

Aut in Felapton, veluti,

CAM o. animal eſt homo: — FE n. quadrupes eſt homo:
ES n. quadrupes eſt homo. — LAP o. quadrupes eſt animal: ergo
TRES er. n. quadrupes eſt aĩal. — TON a. animal non eſt homo.

Ex minore falſa probans affirmationem particularem, reſoluitur in Darij, veluti,

CAM o. homo eſt bipes: — DA o. homo eſt bipes:
ES n. animal eſt bipes: — RI a. animal eſt homo: ergo
TRES er. n. animal eſt homo: — I a. animal eſt bipes.

III. Feſtino ex maiore falſa probans affirmationem particularem, reſoluitur in Diſamis, veluti,

FES nullum animal eſt homo. — DIS a. bipes eſt homo:
TI a. bipes eſt homo: — AM o. bipes eſt animal: ergo
NO er. a. bipes nõ eſt animal. — IS a. animal eſt homo.

Ex minore falſa probans negationem vniuerſalem, reſoluitur in Celarent, veluti,

FES n. vitiũ eſt laudandũ: — CE n. vitium eſt laudandum:
TI a. auaritia eſt laudanda — LA o. auaritia eſt vitium: ergo
NO er. a. auaritia nõ eſt vitiũ. — RENT n. auaritia eſt laudãda.

IV. Baroco ex maiore falſa probans negationem particularem, reſoluitur in Brocardo, veluti,

BAR o. animal eſt homo: — BROC a. bipes non eſt homo:
OC a. bipes non eſt homo: — AR o. bipes eſt animal: ergo
O er. aliquod bipes nõ eſt aĩal. — DO a. animal non eſt homo.

Ex minore falſa probans affirmationem vniuerſalem, reſoluitur in Barbara, veluti,

BAR o. homo eſt animal: — BAR o. homo eſt animal:
OC a. grãmaticus nõ eſt aĩal. — BA o. grãmaticus eſt homo: ergo
O er. a. grãmat. nõ eſt homo. — RA o. grammaticus eſt animal.

34 ¶ De tertia figura hæc notentur. I. Aristoteles omittit Darapti,& Felapton,qui non probant contradicentē, sed contrariam falsæ hypothesi. II. Aristoteles falsam hypothesim accipit pro maiori propositione,cùm tamen possit etiam accipi pro minore. III.Secundum Aristotelem,si problema affirmet, syllogismus categoricus extruitur in prima figura:si neget,in secunda.nos autem putamus,quotiescumque maior propositio falsa sumitur,resolutionem fieri in syllogismum categoricum primæ figuræ : vbi autem minor est falsa,resolutionem fieri in secundam figuram. Quæ omnia ex sequentibus manifesta erunt.

35 ¶ Regulæ de singulis huius figuræ modis hæ sunt. I. Darapti ex maiore falsa probans contrariam,id est vniuersalem negantem,resoluitur in Celarent,veluti,

DAR o.virtus est affectio:	*CE n.habitus est affectio:*
AP o.virtus est habitus:	*LA o.virtus est habitus:ergo*
TI er.a.habitus est affectio.	*RENT n.virtus est affectio.*

Ex minore falsa similiter probans negationem vniuersalem, resoluitur in Cesare,veluti,

II. Felapton ex maiore falsa probans similiter contrariam.i. vniuersalem affirmantem,resoluitur in Barbara,veluti,

FEL n.homo est animal:	*BAR o.bipes est animal:*
AP o.homo est bipes:	*BA o.homo est bipes:ergo*
TON er.n.bipes est animal.	*RA o.homo est animal.*

Ex minore falsa probans vniuersalem negantem, resoluitur in Camestres,veluti,

DAR o.virtus est habitus:	*ES n.affectio est habitus:*
AP o.virtus est affectio:	*A o.virtus est habitus:ergo*
TI er.a.affectio est habitus.	*RE n.virtus est affectio.*
FEL n.fur est probus:	*CAM o.prudens est probus:*
AP o.fur est prudens:	*ES n.fur est probus:ergo*
TON er.a.prudēs nō est prob⁹	*TRES n.fur est prudens.*

Ex his duabus regulis,& earum exemplis apparet, cùm conclusio in Darapti vel Felapton est falsa ; & altera propositio vera necesse esse vt altera propositio sit in totum falsa:quādo quidem contrariá verá esse probatur syllogismo categorico in iisdē terminis.III.Disamis ex maiore falsa probans negationē vniuersalem,ab Aristotele resoluitur in Cesare, veluti,

DISAM-

DIS a.virtus est fugienda. — *CES nihil fugiendum est bonũ:*
AM o.virtus est bona: — *A o.virtus est bona: ergo*
IS er.a.bonum est fugiendum — *RE n.virtus est fugienda.*

Cap. 17.

Verùm hac ratione in syllogismo categorico non sumitur directò opposita conclusioni impossibili, sed illius oppositæ conuersa. Quare nobis videtur rectiùs fieri resolutio in Celarent, veluti,

DIS a.virtus est fugienda: — *CE n.bonum est fugiendum:*
AM o.virtus est bona: — *LA o.virtus est bona: ergo*
IS er.a. bonum est fugiendum — *RENT. n.virtus est fugiẽda.*

Ex minore autem falsa probans negationem particularem, resoluitur in Festino, veluti,

DIS a.animal est homo: — *FES n.quadrupes est homo:*
AM o.animal est quadrupes: — *TI a.animal est homo: ergo*
IS er.a.quadrupes est homo. — *NO a.animal nõ est quadrupes.*

IV. Datisi ex maiore falsa probans negationem particularem ab Aristotele resoluitur in Festino, veluti,

DAT o.animal est quadrupes. — *FES n. quadrupes est homo:*
IS a animal est homo: — *TI a. animal est homo: ergo*
I er.a.homo est quadrupes. — *NO a.animal non est quadrupes.*

Nos malumus resoluere in Ferio ob eandem rationem, ob quam suprà maluimus resoluere Disamis in Celarent, quàm in Cesare. Exemplum hoc esto:

DAT o.animal est quadrupes. — *FE n.homo est quadrupes.*
IS a. animal est homo: — *RI a.animal est homo: ergo*
I er.a homo est quadrupes. — *O a. animal nõ est quadrupes.*

V. Brocardo ex maiore falsa probans affirmationem vniuersalem, resoluitur in Barbara, veluti,

BROC a.vitiũ nõ est fugiẽdum — *BAR o. turpe est fugiendum:*
AR o.vitium est turpe: — *BA o.vitium est turpe: ergo*
DO er.a.turpe nõ est fugiẽdum — *RA o.vitium est fugiendum.*

Ex minore falsa probans negationem particularem resoluitur in Baroco, veluti,

BROC a.voluptas non est bona: — *BAR o. expetẽdum est bonũ:*
AR o.voluptas est expetenda: — *OC a.voluptas nõ est bona: ergo*
DO er.a.expetendũ nõ est bonũ. — *O a.voluptas nõ est expetẽda.*

VI. Ferison ex maiore falsa probans affirmationem particularem, resoluitur in Darij, veluti,

FER n. voluptas est bona. — *DA o. expetẽdum est bonum:*
IS a. voluptas est expetenda. — *RI a. voluptas est expetẽda: ergo*
ON er. a. expetẽdũ nõ est bonũ: — *I a. voluptas est bona.*

Ex minore autem falsa probans negationem vniuersalem resoluitur in Camestres, veluti,

FER n. virtus est fugienda: — *CAN Quicquid notet, est fugiẽ.*
IS a. virtus nocet: — *ES. n. virtus est fugiẽda: ergo.*
ON er. a. notẽs nõ est fugiẽdũ. — *TRES n. virtus nocet.*

37 ¶ Docui resolutionem syllogismorum ducentium ad impossibile in Categoricos, Contrà si quęras in quem ad impossibile ducentem resoluatur categoricus, respondebo hoc esse petendum ex tractatu de conuersione syllogismorum. nam quo modo sit syllogismus conuersiuus, eodem modo fit deductio ad impossibile.

Cap. XV.

De ratione concludendi ex oppositis.

Cap. 15, 16, & 17.

38 PRopositiones oppositæ sunt aut verbo tenus, aut re ipsa. verbo tenus opponuntur propositiones subcontrariæ: quia simul veræ esse possunt: vt, *aliquis homo est iustus, aliquis homo non est iustus.* Re ipsa opponuntur propositiones contrariæ, vt, *omnis homo est iustus, nullus homo est iustus:* & contradicentes, vt, *omnis homo est iustus, non omnis homo est iustus,* item, *nullus homo est iustus, aliquis homo est iustus.* Tria igitur sunt oppositionum genera in præsentia consideranda: *omne, nullum:* &, *omne, non omne:* &, *aliquid, nullum.*

39 ¶ Hinc apparet omnes syllogismos ex oppositis esse negantes.

40 ¶ Eiusmodi syllogismi non fiunt in prima figura, quia propositiones in hac figura non possunt esse oppositæ: sed vel in secunda, vel in tertia, id est, in omnibus modis secundæ, quia omnes sunt negantes, & in modis tertiæ negantibus.

41 ¶ Omnis syllogismus ex oppositis falsam conclusionem colligit

42 ¶ In Camestres, Cesare, Felapton, sumuntur propositio. contrariæ. In Baroco, & Brocardo, contradicentes, *omne* & *non omne.* In Festino, & Ferison, contradicentes, *nullum* & *aliquod:* vt insequentibus exemplis.

I. *CAM*

I.

CAM Omnis homo est albus:
ES Nullus homo est albus:
TRES Ergo nullus homo est homo.

II.

CES Nullus homo est albus:
A Omnis homo est albus:
RE Ergo nullus homo est homo.

III.

FES Nullus homo est albus:
TI Aliquis homo est albus:
No Ergo aliquis homo non est homo.

IV.

BAR Omnis homo est albus:
OC Non omnis homo est albus:
O Ergo non omnis homo est homo.

V.

FEL Nullus homo est albus:
AP Omnis homo est albus:
TON Ergo aliquid album non est album.

VI.

BROC Aliquis homo non est albus:
AR Omnis homo est albus:
DO Ergo aliquod album non est album.

VII.

FER Nullus homo est albus:
IS Aliquis homo est albus: Ergo
ON Aliquod album non est album.

43 ¶ Fit etiam syllogismus ex oppositis hypotheticè: veluti, *Si numerus est impar, non diuiditur in partes aequales:*
Si numerus est impar, diuiditur in partes aequales:
Ergo si numerus est impar, non est impar.

Maior confirmatur exẽplo septenarij, qui diuiditur in partes inaequales, quatuor, & tria. Minor cõfirmatur exẽplo nouenarij, qui diuiditur in partes aequales, id est, in tria ter accepta.

44 ¶ Affirmatiuè non potest eiusmodi cõclusio quae cõtradictionẽ includat, colligi, nisi etiã maior cõtradictionẽ includat: veluti, *BAR Omne animal est album & non album:*
BA Omnis homo est animal: Ergo
RA Omnis homo est albus & non albus.

IV.

CES Nullum animal eſt irrationale:
A Omnis homo eſt irrationalis: Ergo
RE Nullus homo eſt animal.

4 ¶ Valet igitur argumentum à veritate propoſitionum ad veritatem concluſionis, & à falſitate concluſionis ad falſitatem propoſitionum, vel propoſitionis: non à falſitate propoſitionum, nec à veritate concluſionis.

Cap. V. VI. & VII.

De circulo.

Cap. 5. 6. & 7. 5 Circulus eſt probatio propoſitionis per concluſionem, & alteram eiuſdem ſyllogiſmi propoſitionem conuerſam.

6 ¶ Circuli diuiſiones hæ fieri poſſunt. I. Aut immediatè probat propoſitionem primi ſyllogiſmi, aut eius cõuerſam. II. Aut probat vtramque propoſitionem, aut vnã dumtaxat. III. Aut conuertit propoſitionem categoricè, aut hypotheticè. Quæ omnia ſequentibus exemplis dilucida fient.

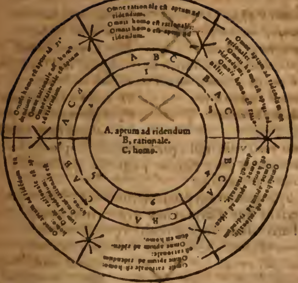
7 ¶ Vt circulus perfectus ſit, tria requiruntur. I. Vt vtraque propoſitio probetur. II. Vt probetur immediatè, non per conuerſam. III. Vt propoſitiones maneant categoricæ.

8 ¶ Cùm primus ſyllogiſmus eſt vniuerſalis affirmans, ſi termini ſint reciproci & conuertibiles, circulus perfectus fiet: atque hic videtur cõſtare ex tribus ſyllogiſmis, quorum vnus eſt primus & reliquorum fundamentum, alter eius maiorem, alter minorem probat: ſed reuerà conſtat ex ſex ſyllogiſmis, vt nulla propoſitio ſine demonſtratione relinquatur. Etenim tres ſunt termini in omni ſyllogiſmo, trium autem terminorum coniugatio ſex modis variari poteſt, vt ex ſequenti deſcriptione apparet.

1 ABC	3 BAC	5 CAB
2 ACB	4 BCA	6 CBA

Subiiciam perfecti circuli in Barbara exemplum.

9 ¶ Cùm

9 ¶ Cùm syllogismus est vniuersalis negatiuus: propositio negans potest circulo probari, vt in sequenti exemplo:

CE N. corruptibile est æternũ: | *CE N. genitum est æternũ:*
LA O. genitũ est corruptibile: | *LA O. corruptibile est genitũ:*
RENT Ergo nihil genitum est æternum. | *RENT Ergo nihil corruptibile est æternum.*

Propositio autem affirmans non probatur circulo, nisi altera conuertatur in hypotheticam affirmantem, hoc modo:

CE N. corruptibile est æternum: — *Cui nulli inest æternum, ei omni inest corruptibile:*
LA O. genitũ est corruptibile: | *Nulli genito inest æternũ: Ergo*
RENT Ergo n. genitum est æternum. | *Omni genito inest corruptibile.*

10 ¶ Cùm syllogismus est particularis affirmans: tũc propositio particularis potest probari circulo: & quidem perfectè probabitur, si fit syllogismus in Darij, aut Disamis: veluti,

DA O. homo est rationalis: — *DA O. rationale est homo:*
RI A. a. bum est homo. Ergo | *RI A. album est rationale: Ergo*
I A. album est rationale. | *I A. album est homo.*

DIS A.homo est albus: — DIS A.rationale est album:
AM O.homo est rationalis — AM O.rationale est homo:
IS Er.a.rationale est album. — IS Ergo a.homo est albus.

Imperfectè autẽ probabitur, si fit syllogism⁹ in Datisi: veluti,

DAT O. homo est rationalis: — DA O.rationale est homo:
IS A.homo est albus: Ergo — RI A.album est rationale: Ergo
I A.album est rationale. — I A album est homo: proinde aliquis homo est albus.

Propositio verò vniuersalis probari nequit: quomodo enim ex conclusione & propositione particulari probaretur altera propositio vniuersalis?

11 ¶ Syllogismorum particularium negantium, propositio vniuersalis siue affirmet siue neget, non potest circulo probari. Particularis negans probari potest: veluti,

BAR O.homo est rationalis: — BAR O.rationale est homo:
OC A. animal non est rationale: Ergo — OC A.animal non est homo: Ergo
O. A.animal non est homo. — O A.animal non est rationale.

Particularis affirmans ita demum circulo probatur, si altera propositio ex negante categorica vertatur in affirmantem hypotheticam: veluti,

FE N.corruptibile est aeternum: — Cui non omni attribuitur aeternum, alicui attribuitur corruptibile:
RI A.viuens est corruptibile: Ergo — Non omni viuenti attribuitur aeternum: Ergo
O A.viuens non est aeternum. — Alicui viuenti attribuitur corruptibile.

CAP. VIII.

De conuersione syllogismorum in prima figura.

Cap.8. 12 Conuertere, vt hoc loco accipitur, nihil aliud est, quàm facto syllogismo sumere propositionẽ cõclusioni oppositã, i. cõtrariã vel cõtradicẽtẽ, eíq; adiũgere alterutram propositionẽ, & inde euertere reliquã propositionem.

13 ¶ Duplex diuisio hic notãda est. I. Aut sumitur propositio contraria conclusioni, aut contradicens. II. Aut colligitur cõclusio propositioni euertendæ contraria, aut cõtradicens. Contrariæ dicuntur, quæ differũt qualitate, quia altera affirmat, altera negat, nõ quantitate, quia vtraq; est vniuersalis

ſalis, vt,*oĩs homo eſt iuſtus,nullus homo eſt iuſtus*,vel vtraq;particularis,vt *aliquis homo eſt iuſtus*, *aliquis homo non eſt iuſtus*.Cõtradicẽtes ſunt,quæ qualitate & quãtitate differunt:vt,*omnis homo eſt iuſtus,non omnis homo eſt iuſtus*:item,*nullus homo eſt iuſtus, aliquis homo eſt iuſtus*.

14 ¶ De hac conuerſione notentur:ſex regulæ generales. I. In alia figura fit primus ſyllogiſmus: in alia euertitur maior: in alia euertitur minor. II. Pronuntiata contradicentia ſe mutuò euertũt.III.Pronũtiata cõtraria vniuerſalia ſe mutuò euertũt.IV.Pronũtiata cõtraria particularia,quę vulgò vocãtur ſubcõtraria,poſsũt eſſe ſimul vera.V.Cõuerſio cõcluſionis in propoſitioné ſubcõtrariã,núquã propoſitioné euertit.

15 ¶ Exempla conuerſionum hæc ſunto:

I.

Euerſio maioris.	Primus ſyllogiſmus.	Euerſio minoris:
FEL N. voluptas eſt vtilis:	*BAR O.expetendũ eſt vtile:*	*CAM O.expetendũ eſt vtile:*
AP O.voluptas eſt expetẽda:Ergo	*BA O.voluptas eſt expetẽda:Ergo*	*ES N,voluptas eſt vtilis:Ergo*
TON A.expetẽdũ non eſt vtile.	*RA O.voluptas eſt vtilis.*	*TRES N. voluptas eſt expetenda.*

II.

DAR O voluptas eſt vtilis:	*CE N. expetẽdum eſt vtile:*	*CES N.expetẽdum eſt vtile:*
AP O.voluptas eſt expetẽda.Ergo	*LA O.voluptas eſt expetenda:Ergo*	*A O. voluptas eſt vtilis:Ergo*
TI A.expetendum eſt vtile	*RENT N. voluptas eſt vtilis.*	*RE N. voluptas eſt expetenda.*

16 ¶ De prima figura notentur quatuor regulę. I. Maior propoſitio euertitur in tertia figura,minor in ſecunda.II.Maior euertitur contradictoriè:,minor euertitur eo modo, quo cõcluſio cõuerſa eſt,id eſt,ſi ſúpta ſit propoſitio concluſioni cõtraria,minor propoſitio euertitur cõtrariè.ſi cõtradictoria, cõtradictoriè.III.Súpta propoſitione cõcluſioni cõtraria,maior τȣ Barbara euertitur in Felaptõ,minor in Cameſtres: maior τȣ Celarẽt in Darapti,minor in Ceſare:neutra propoſitio τȣ Darij vel Ferio euertitur IV.Súptâ propoſitione cõcluſioni contradicente, maior τȣ Barbara euertitur in Brocardo, minor in Baroco : maior τ̃ Celarent in Diſamis , minor

in Festino: maior τῶ Darij in Ferison, minor in Camestres: maior τῶ Ferio in Datisi, minor in Cesare.

CAP. IX.

De conuersione syllogismorum in secunda figura.

Cap. 9. 17 Similiter de secunda figura quatuor sunt regulæ. I. Maior propositio euertitur in tertia figura, minor in prima. II. Maior euertitur contradictoriè: minor euertitur eodem modo, quo conclusio conuersa est. III. Sumpta propositione conclusioni contraria, maior propositio τῶ Cesare euertitur in Darapti, minor in Celarent: maior τῶ Camestres in Felaptō, minor in Barbara: neutra propositio τῶ Festino vel Baroco euertitur. IV. Sumpta propositione conclusioni contradicente, maior τῶ Cesare euertitur in Datisi, minor in Ferio: maior τῶ Camestres in Ferison, minor in Darij; maior τῶ Festino in Disamis, minor in Celarent: maior τῶ Baroco in Brocardo, minor in Barbara.

CAP. X.

De conuersione syllogismorum in tertia figura.

Cap. 10. 18 Regulæ ad tertiam figuram pertinentes sunt hæ. I. Maior propositio euertitur in prima figura, minor in secunda. II. Syllogismorum vniuersalium vtraque propositio euertitur contrariè, particularium vtraque contradictoriè. III. Sumpta propositione conclusioni contraria: id est, subcontraria: (nam semper conclusio in hac figura est particularis) nihil euertitur. IV. Sumpta propositione conclusioni contradicente, maior τῶ Darapti euertitur in Celarent, minor in Cesare: maior τῶ Felapton in Barbara: minor in Camestres: maior τῶ Disamis in Celarent, minor in Festino: maior τῶ Datisi in Ferio, minor in Cesare: maior τῶ Brocardo in Barbara, minor in Baroco: maior τῶ Ferison in Darij, minor in Camestres.

CAP. XI.

Cap. 11. *De deductione ad impossibile in prima figura.*

19 Deductio ad impossibile fit sumpta propositione problemati contradicente, & adiuncta alterâ propositione perspicuè vera: vnde colligitur conclusio perspicuè falsa: ex cuius conclusionis falsitate colligitur saltem

vnam

vnam propositionem esse falsam: & quia patet alteram esse veram,necesse est hanc esse falsam,quæ problemati cōtradicit:proinde problema esse verum,si quidem necesse est alteram contradictionis partem esse veram,alteram falsam.

20 ¶ Quare falsum & impossibile probatur categoricè in vna ex tribus figuris,& in vno ex modis receptis: problema verò hypotheticè,vt superiori libro notauimus.

21 ¶ Vt autem probetur aliquod problema, sumendus est modus, in quo possit poni propositio ei problemati contradicens: ferè enim cuiusuis propositionis falsitas ostendit veritatem contradicentis pronunciati. Dixi *ferè*,propter syllogismos in Darapti,vel Felapton,in quibus hæc regula non habet locum,vt posteriùs docebo. partic.34. memb.1. & partic.35. memb.1.& 2.

22 ¶ Deductio ad impossibile per quàm similis est conuersioni.Sed discrimen in eo positum est,quod syllogismum conuersiuum alius syllogismus præcedit,cuius conclusio cōuertitur,& propositio euertitur: syllogismum verò ducētem ad impossibile non præcedit alius syllogismus. Quare ante conuersionē duæ propositiones sumptæ & cōcessæ sunt:ante deductionē ad impossibile vna tātùm est cōcessa, altera verò ponitur,nō vt concessa,sed vt euertenda, quandoquidem ex falsitate cōclusionis colligetur hāc propositionē esse falsam.

23 ¶ Exemplū deductionis ad impossibile hoc esto.Probandum sit aliquam voluptatem esse bonam.Sic argumētor: Nisi aliqua voluptas sit bona, nulla voluptas est bona: atqui aliqua voluptas est expetenda:vnde in Ferison concludo aliquod expetendum non esse bonum. hæc conclusio est falsa: ergo aliqua propositio est falsa,quia ex veris falsum non efficitur.supr.partic. 3. minor autem est vera: proinde maior est falsa,nullam voluptatem esse bonam.vera est igitur cōtradictio,aliquā voluptatem esse bonam, quod erat probandum.

24 ¶ In prima figura problema vniuersale affirmans ita non probatur, quia in hac figura non potest poni propositio particularis negās,quæ problemati vniuersali affirmāti contradicat.Vniuersale negās probatur ex falsitate minoris propositionis in Darij,vel Ferio. Particulare affirmans probatur ex falsitate maioris in Celarēt, vel Ferio. Particulare negans probatur ex falsitate maioris in Barbara,vel Darij:aut ex falsitate minoris in Barbara,vel Celarent.

Cap. XII.

De deductione ad impoßibile in secunda figura.

Cap.12. 25 IN secunda figura vniuersale affirmans probatur ex falsitate minoris in Baroco. Vniuersale negans ex falsitate minoris in Festino. Particulare affirmans ex falsitate maioris in Cesare, vel Festino: aut minoris in Camestres. Particulare negans ex falsitate minoris in Cesare, aut maioris in Camestres, vel Baroco.

Cap. XIII.

De deductione ad impoßibile in tertia figura.

Cap.13. 20 IN tertia figura vniuersale affirmans probatur ex falsitate maioris in Brocardo. Vniuersale negans ex falsitate maioris in Disamis, aut minoris in Datisi, vel Ferison. Particulare affirmans ex falsitate maioris in Ferison. Particulare negans ex falsitate maioris in Datisi, aut minoris in Disamis, vel Brocardo. De Darapti & Felapton dicam cap. seq. part. 34. & 35.

Cap. XIV.

Collatio probationis ducentis ad incommodum, & ostensiuæ.

Cap.14. 27 SYllogismis categorico & ducenti ad impossibile communia hæc sunt. I. Vterque ex duabus propositionibus extruitur. II. Quoduis problema probari vtroque modo potest ex iisdem terminis. lib. 1. part. 107.

28 ¶ Differunt autem. I. Quia in categorico vtraque propositio ponitur vt vera: in eo qui ducit ad impossibile, altera ponitur vt vera, altera vt falsa & euertenda. supr. partic. 19. II. Antequàm categoricè concludatur, conclusio est ignota, i. non constat, vtrùm sit vera, an falsa: sed eius veritas per syllogismum patefit. Cùm autem ducimus ad impossibile, non facimus vt conclusio innotescat, quia ante syllogismum extructum manifesta erat eius falsitas. III. Cum idem problema vtroque modo probatur, in alia figura fit syllogismus categoricus, in alia ducitur ad impossibile, vt ex horum syllogismorum mutua resolutione, de qua nunc dicendum est, apparebit.

29 ¶ Cùm autem probatio categorica & ducens ad impoſſibile fiant ex iiſdem terminis,aliter atque aliter diſpoſitis:perſpicuum eſt,mutuam eſſe horum ſyllogiſmorum reſolutionem,adeo vt quod alterutro modo probatum eſt,ex iiſdem terminis etiam altero modo probari poſſit.

30 ¶ De ſyllogiſmis in prima figura ducentibus ad impoſſibile, reſoluendis in categóricos, notentur duæ regulæ generales. I. Si ſumant maiorem falſam,reſoluuntur in tertiam figuram.ſi minorem,in ſecundam. II. Si problema affirmet,reſolutio fit in tertiam figuram:ſi neget,in ſecundam. Excipitur ſyllogiſmus in Barbara, vel Darij ex maiore falſa, vt mox docebo.

31 ¶ Specialiter de modis primæ figuræ hæc notentur. I. Barbara concludens particularem negantem ex maiore falſa,reſoluitur in Brocardo,veluti,

BAR o.animal eſt album:	*BROC a.homo non eſt albus:*
BA o.homo eſt animal:	*AR o.homo eſt animal: ergo*
RA er.o.homo eſt albus.	*DO a.animal non eſt album.*

Aut in Felapton,veluti,

BAR o.animal eſt album:	*FEL n coruus eſt albus:*
BA o.coruus eſt animal:	*AP o.coruus eſt animal:ergo*
RA er.o.coruus eſt albus.	*TON a.animal non eſt album.*

Ex minore falſa reſoluitur in Baroco,veluti,

BAR o.homo eſt animal:	*BAR o. homo eſt animal:*
BA o.album eſt homo:	*OC a.album nō eſt animal:ergo*
RA er.o.album eſt animal.	*O a. album non eſt homo.*

II. Celarent ex falſitate maioris propoſitionis probans problema particulare affirmans,reſoluitur in Diſamis,veluti,

CE n.animal eſt album:	*DIS a.homo eſt albus:*
LA o.homo eſt animal:	*AM o.homo eſt animal:ergo*
RENT er.n.homo eſt albus.	*IS a animal eſt album.*

Aut in Darapti,veluti,

CE n.animal eſt album:	*DAR o.cycnus eſt albus:*
LA o.cycnus eſt animal.	*AP o.cycnus eſt animal:ergo*
RENT er.n.cycnus eſt albus:	*TI a.animal eſt album.*

Ex falſitate minoris probans negationem particularem, reſoluitur in Feſtino,veluti,

CE n.brutum eſt homo:	*FES n.brutum eſt homo:*

II.

CES Necesse est sanitatem inesse nulli morbo:
A Contingit sanitatem inesse omni homini:
RE Ergo morbus inest nulli homini.

III.

DAR Contingit sanitatem inesse omni homini:
AP Contingit morbum inesse omni homini: Ergo
TI Contingit sanitatem inesse alicui morbo.

CAP. XXXV.

De iis quæ nomine carent.

CAP. 37. 118 NOn est existimandum tot semper esse terminos, quot sunt dictiones: quia interdum oratio aliqua accipitur pro termino. verbi gratiâ, si probetur triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis: tri angulum est minus extremum: habere tres angulos æquales duobus rectis, est maius extremum.

CAP. XXXVI.

De nomine recto, & obliquis casibus.

119 TErmini per se sunt concipiẽdi in recto casu: in propositionibus autem conficiendis vtendum est iis casibus, quos ratio linguæ requirit. Exempli causâ, termini sunt voluptas motio generatio: syllogismus autem ita extruitur.

Generationis non est generatio:
Voluptatis est generatio: Ergo
Voluptas non est generatio.

CAP. XXXVII.

De variis attributionum generibus.

120 NOtandum est attributionis genus. nam alia attribuuntur essentialiter, vt, *homo est animal*: alia accidentaliter, vt, *homo est albus*. rursus alia attribuuntur purè, vt, *homo est iustus*: alia necessariò, vt, *necesse est hominem esse animal*: alia contingenter, vt, *contingit hominem esse album.*

CAP.

CAP. XXXVIII.

De iteratione, seu repetitione eiusdem termini.

121 ITeratio debet adiungi maiori extremo: veluti,

Boni est scientia quà bonum:
Iustitia est bonum: Ergo
Iustitia est scientia quà bonum.

Cap. 38.

CAP. XXXIX.

De commutatione orationum & nominum.

122 SI plura vocabula idem significent: accipiendum est vnum ex his, nempe quod est facilius & notius. Similiter si duæ orationes idem valeant, ea sola accipienda est, quæ est facilior. At, si idem oratione & nomine significari possit, nomen potiùs accipi debet, quàm oratio.

Cap. 39.

CAP. XL.

De articulis.

123 IN quibus linguis recepti sunt articuli, non sunt confundenda nomina cum articulis, & sine articulis. aliud enim est ἀγαθὸν, (exempli causa) aliud τὸ ἀγαθὸν. illud significat quoduis bonum: hoc autem significat summum bonum, id est, beatitudinem.

CAP. XLI.

Interpretatio quarundam orationum.

124 NOtanda est vis quarumdam orationum, quæ maximè pertinent ad syllogismos. I. Cui secundum inest, ei omni primum inest. hinc sumitur maior in Barbara, vel Darij. II. Cui omni secundum inest, ei omni primum inest. hinc sumuntur maior & minor in Barbara. III. Primum inest secundo. hinc sumitur maior indefinita in prima figura: ideóque nihil concluditur. IV. De quo secundum verè dicitur, huic omni primum inest. hinc sumitur maior in Barbara, vel Darij. V. Primum de eo dicitur, de quo omni dicitur secundum. hinc sumũtur maior particularis, & minor vniuersalis, affirmantes, in prima figura: ex quibus nihil concluditur. VI. De quo dicitur secundum, de omni eo dicitur primum. hinc sumitur maior propositio in Barbara, vel in Darij.

CAP. XLII.

De resolutione syllogismorum compositorum.

125 SYllogismus compositus diuidatur in simplices: & singuli simplices referantur ad propriam figuram, & modum.

CAP. XLIII.

De reprehendenda definitione.

126 IN definitione reprehendenda ne sumatur tota definitio pro termino, sed ea tantùm definitionis pars, quæ reprehenditur.

CAP. XLIV.

De resolutione syllogismorum ducentium ad incommodum, & ceterorum qui fiunt ex hypothesi.

Cap.40. 127 SYllogismus hypotheticus non est referendus ad aliquam ex tribus figuris. vide partic.74.

128 ¶ Deductio ad impossibile resoluenda est in figuram, & modum: quia impossibile probatur categoricè. sed problema probatur hypotheticè, non in vlla figura categorica. vide partic.75.

CAP. XLV.

De resolutione syllogismorum vnius figuræ in aliam.

Cap.41. 129 EXposita est resolutio orationis perturbatæ vel imperfectæ vel redundantis, in figuram & modum: sequitur resolutio syllogismi ex vna figura in aliam.

130 ¶ Prima figura resoluitur in secundam, vel secunda in primam per conuersionem maioris propositionis. Prima figura resoluitur in tertiam, vel tertia in primam per conuersionem minoris propositionis. Secunda figura resoluitur in tertiam, vel tertia in primam, per conuersionem vtriusque propositionis. Interdum transponuntur propositiones, vt significat litera m in resolutione τῶ Camestres in Celarent. hæc ideo quia cùm per maioris conuersionem fieri debeat resolutio secundæ figuræ in primam, & syllogismi in Camestres tantùm minor conuerti possit, non maior: opus est vt ea minor euadat maior, vt resolutionis regula seruetur. Simili ratione transponuntur propositiones in resolutione τῶ Disamis in

mis in Darij, id est, quia resolutio tertiæ figuræ in primam requirit conuersionem maioris propositionis: τοῦ Disamis autem maior conuerti potest, non minor: vnde opus est, vt hæc minor fiat maior in Darij. Quod dixi, maiorem τοῦ Camestres, & minorem τοῦ Disamis non posse conuerti, sic accipe, vt dicantur non posse conuerti simpliciter, ita vt eadem conclusio probari possit in prima figura cùm enim sint propositiones vniuersales affirmantes, per accidens conuerti possunt, ita vt euadant particulares. Sed si ita conuertas maiorem τοῦ Camestres, cùm hæc propositio fiat particularis, non poteris amplius probare conclusionem vniuersalem negantem. si vero ita conuertas minorem τοῦ Disamis, habebis ambas propositiones particulares, ex quibus nihil concludi potest.

131 ¶ Syllogismi incipientes à B, non resoluuntur, id est, Barbara, Baroco, Brocardo.

132 ¶ Resolutio facienda est in modum incipientem ab eadem litera: & si duo sint modi ab eadem litera incipientes in ea figura, in quam fit resolutio, sumendus est modus, in quo non est litera M. Sic Celarent resoluitur in Cesare, non in Camestres. Sed tam Cæsare quàm Camestres resoluuntur in Celarent.

133 ¶ Ferio resoluitur in Festino & Ferison. Festino, Felapton, Ferison, resoluuntur in Ferio. Darij resoluitur in Datisi. Darapti, Disamis, Datisi resoluuntur in Darij.

Cap. XLVI.

De attributis finitis, vel infinitis, & de habitibus, vel priuationibus.

134 Attributum finitum negatum, vt *non est iustus*, & infinitum affirmatum, vt *est non iustus*, differunt: hoc quidem probatur in modo affirmatiuo, illud autem in modo negatiuo. Cap. 42.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER V.

PRIORVM ANALYTICORVM SECVNDVS.

TRACTATVS I.

De poteſtatibus ſyllogiſmorum.

Cap. I.

De poteſtate plura concludendi.

POTESTATES ſeu vires ſyllogiſmorum ſunt ſex. I. Plura concludere. II. Ex falſis verum probare. III. Circulus IV. Conuerſio. V. Deductio ad incommodum. VI. Ratiocinatio ex oppoſitis.

Cap. I. 2 ¶ Duplex ratio eſt, propter quam ſyllogiſmi plura concludunt. I. Syllogiſmus directò inferens aliquam concluſionem, indirectò probat eius conuerſam, ſi concluſio conuerti poteſt. verbi gratiâ, ſi directò probat omnem, vel aliquem hominem eſſe iuſtum, indirectò probat aliquod iuſtum eſſe hominem. Item ſi directò concludit nullum hominem eſſe iuſtum, indirectè concludit nullum iuſtum eſſe hominem. Particularis autem negans non conuertitur. quare ſyllogiſmus directò concludens aliquem hominem nó eſſe iuſtum, indirectè nihil probat. II. Colligens vniuerſalem concluſionem, ſimul probat particulares ſub ea contentas. vtputà concludens omne animal ſentire, concludit etiam aliquod animal ſentire, vt omnem hominem ſentire.

CAP

CAP. II. III. & IV.

De potestate concludendi verum ex falsis.

DE veritate vel falsitate conclusionis, prout ex propositionibus colligitur, tres regulæ notentur. I. Si ambę propositiones sunt veræ, etiam conclusio est vera. nam ex veris falsum non colligitur. II. Si maior sit non ex parte, sed omnino falsa, minor autem sit vera, in Barbara, vel Celarent: conclusio est falsa, vt in sequentibus exemplis,

Cap. 2. 3. & 4.

I.

BAR Omne animal est lapis:
BA Omnis homo est animal: Ergo
RA Omnis homo est lapis.

II.

CE Nullum animal sentit:
LA Omnis homo est animal: Ergo
RENT Nullus homo sentit.

Cùm dico propositionem esse omnino vel ex parte falsam, intelligo propositionem vniuersalem: quæ si est contraria veræ, dicitur falsa omnino. sin est contraria falsæ, dicitur falsa ex parte. Cùm enim contrariarum propositionum altera est vera, altera falsa, vt, *omne animal sentit, nullum animal sentit:* hæc dicitur omnino & in totum falsa. Cùm autem sunt ambæ falsæ, vt, *omnis homo est albus, nullus homo est albus:* dicuntur ex parte falsæ. III. Extra duos casus superiorib. regulis comprehensos, qualęscúque sint propositiones concludentes, cõclusio æquè potest esse vera ac falsa: vt in sequẽtibus exẽplis,

I.

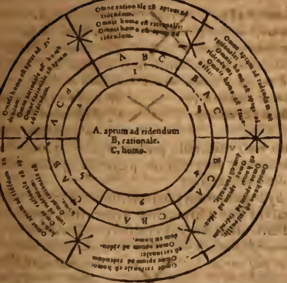
BAR Omnis lapis est animal:
BA Omnis homo est lapis: Ergo
RA Omnis homo est animal.

II.

BAR Omnis lapis est coruus:
BA Omnis homo est lapis: Ergo
RA Omnis homo est coruus.

III.

CES Nullum animal est coruus:
A Omnis lapis est coruus: Ergo
RE Nullus lapis est animal.

9 ¶ Cùm ſyllogiſmus eſt vniuerſalis negatiuus: propoſitio negans poteſt circulo probari, vt in ſequenti exemplo:

CE N. corruptibile eſt æternũ:
LA O. genitũ eſt corruptibile:
RENT Ergo nihil genitum eſt æternum.

CE N. genitum eſt æternũ:
LA O. corruptibile eſt genitũ:
RENT Ergo nihil corruptibile eſt æternum.

Propoſitio autem affirmans non probatur circulo, niſi altera conuertatur in hypotheticam affirmantem, hoc modo:

CE N. corruptibile eſt æternum:
LA O. genitũ eſt corruptibile:
RENT Ergo n. genitum eſt æternum.

Cui nulli ineſt æternum, et omni ineſt corruptibile:
Nulli genito ineſt æternũ: Ergo
Omni genito ineſt corruptibile.

10 ¶ Cùm ſyllogiſmus eſt particularis affirmans: tũc propoſitio particularis poteſt probari circulo: & quidem perfectè probabitur, ſi ſit ſyllogiſmus in Darij, aut Diſamis: veluti,

I.

DA O. homo eſt rationalis:
RI A. album eſt homo. Ergo
I A. album eſt rationale.

DA O. rationale eſt homo:
RI A. album eſt rationale: Ergo
I A. album eſt homo.

II.

DIS A.homo est albus: — DIS A.rationale est album:
AM O.homo est rationalis — AM O.rationale est homo:
IS Er.a.rationale est album. — IS Ergo a.homo est albus.

Imperfectè autē probabitur, si fit syllogism⁹ in Datisi: veluti,

DAT O. homo est rationalis: — DA O.rationale est homo:
IS A.homo est albus: Ergo — RI A.album est rationale: Ergo
I A.album est rationale. — I A album est homo: proinde aliquis homo est albus.

Propositio verò vniuersalis probari nequit: quomodo enim ex conclusione & propositione particulari probaretur altera propositio vniuersalis?

11 ¶ Syllogismorum particularium negantium, propositio vniuersalis siue affirmet siue neget, non potest circulo probari. Particularis negans probari potest: veluti,

BAR O.homo est rationalis: — BAR O.rationale est homo:
OC A. animal non est rationale: Ergo — OC A.animal non est homo: Ergo
O. A.animal non est homo. — O A.animal non est rationale.

Particularis affirmans ita demum circulo probatur, si altera propositio ex negante categorica vertatur in affirmantem hypotheticam: veluti,

FE N.corruptibile est aeternum: — Cui non omni attribuitur aeternum, alicui attribuitur corruptibile:
RI A.viuens est corruptibile: Ergo — Non omni viuenti attribuitur aeternum: Ergo
O A.viuens non est aeternum. — Alicui viuenti attribuitur corruptibile.

Cap. VIII.

De conuersione syllogismorum in prima figura.

Cap.8. 12 Conuertere, vt hoc loco accipitur, nihil aliud est, quàm facto syllogismo sumere propositionē cōclusioni oppositā, i. cōtrariā vel cōtradicētē, eíq; adiūgere alterutram propositionē, & inde euertere reliquā propositionem.

13 ¶ Duplex diuisio hic notāda est. I. Aut sumitur propositio contraria conclusioni, aut contradicens. II. Aut colligitur cōclusio propositioni euertendæ contraria, aut cōtradicens. Contrariæ dicuntur, quæ differūt qualitate, quia altera affirmat, altera negat, nō quantitate, quia vtraq; est vniuersalis

ſalis, vt, *oĩs homo eſt iuſtus, nullus homo eſt iuſtus*, vel vtraq; particularis, vt *aliquis homo eſt iuſtus, aliquis homo non eſt iuſtus*. Cõtradicẽtes ſunt, quæ qualitate & quãtitate differunt: vt, *omnis homo eſt iuſtus, non omnis homo eſt iuſtus*: item, *nullus homo eſt iuſtus, aliquis homo eſt iuſtus.*

14 ¶ De hac conuerſione notentur: ſex regulæ generales. I. In alia figura fit primus ſyllogiſmus: in alia euertitur maior: in alia euertitur minor. II. Pronuntiata contradicentia ſe mutuò euertũt. III. Pronũtiata cõtraria vniuerſalia ſe mutuò euertũt. IV. Pronũtiata cõtraria particularia, quę vulgò vocãtur ſubcõtraria, poſsũt eſſe ſimul vera. V. Cõuerſio cõcluſionis in propoſitionẽ ſubcõtrariã, nũquã propoſitionẽ euertit.

15 ¶ Exempla conuerſionum hæc ſunto:

I.

Euerſio maioris.	Primus ſyllogiſmus.	Euerſio minoris.
FELN. voluptas eſt vtilis:	*BARO. expetendũ eſt vtile:*	*CAMO. expetendũ eſt vtile:*
APO. voluptas eſt expetẽda: Ergo	*BAO. voluptas eſt expetẽda: Ergo*	*ESN. voluptas eſt vtilis: Ergo*
TONA. expetẽdũ non eſt vtile.	*RAO. voluptas eſt vtilis.*	*TRESN. voluptas eſt expetenda.*

II.

DARO voluptas eſt vtilis:	*CEN. expetẽdum eſt vtile:*	*CESN. expetẽdum eſt vtile:*
APO. voluptas eſt expetẽda. Ergo	*LAO. voluptas eſt expetenda: Ergo*	*AO. voluptas eſt vtilis: Ergo*
TIA. expetendum eſt vtile	*RENT N. voluptas eſt vtilis.*	*REN. voluptas eſt expetenda.*

16 ¶ De prima figura notentur quatuor regulę. I. Maior propoſitio euertitur in tertia figura, minor in ſecunda. II. Maior euertitur contradictoriè: minor euertitur eo modo, quo cõcluſio cõuerſa eſt, id eſt, ſi ſũpta ſit propoſitio concluſioni cõtraria, minor propoſitio euertitur cõtrariè, ſi cõtradictoria, cõtradictoriè. III. Sũpta propoſitione cõcluſioni cõtraria, maior τῶ Barbara euertitur in Felaptõ, minor in Cameſtres: maior τῶ Celarẽt in Darapti, minor in Ceſare: neutra propoſitio τῶ Darij vel Ferio euertitur. IV. Sũptã propoſitione cõcluſioni contradicente, maior τῶ Barbara euertitur in Brocardo, minor in Baroco: maior τ̃ Celarent in Diſamis, minor

in Festino: maior τῶ Darij in Ferison, minor in Camestres: maior τῶ Ferio in Datisi, minor in Cesare.

CAP. IX.

De conuersione syllogismorum in secunda figura.

Cap. 9. 17 SImiliter de secunda figura quatuor sunt regulæ. I. Maior propositio euertitur in tertia figura, minor in prima. II: Maior euertitur contradictoriè: minor euertitur eodem modo, quo conclusio conuersa est. III. Sumpta propositione conclusioni contraria, maior propositio τῶ Cesare euertitur in Darapti, minor in Celarent: maior τῶ Camestres in Felaptō, minor in Barbara: neutra propositio τῶ Festino vel Baroco euertitur. IV. Sumpta propositione conclusioni contradicente, maior τῶ Cesare euertitur in Datisi, minor in Ferio: maior τῶ Camestres in Ferison, minor in Darij: maior τῶ Festino in Disamis, minor in Celarent: maior τῶ Baroco in Brocardo, minor in Barbara.

CAP. X.

De conuersione syllogismorum in tertia figura.

Cap. 10. 18 REgulæ ad tertiam figuram pertinentes sunt hæ. I. Maior propositio euertitur in prima figura, minor in secunda. II. Syllogismorum vniuersalium vtraque propositio euertitur contrariè, particularium vtraque contradictoriè. III. Sumpta propositione conclusioni contraria: id est, subcontraria: (nam semper conclusio in hac figura est particularis) nihil euertitur. IV. Sumpta propositione conclusioni contradicente, maior τῶ Darapti euertitur in Celarent, minor in Cesare: maior τῶ Felapton in Barbara: minor in Camestres: maior τῶ Disamis in Celarent, minor in Festino: maior τῶ Datisi in Ferio, minor in Cesare: maior τῶ Brocardo in Barbara, minor in Baroco: maior τῶ Ferison in Darij, minor in Camestres.

CAP. XI.

Cap. 11. *De deductione ad impossibile in prima figura.*

19 DEductio ad impossibile fit sumpta propositione problemati contradicente, & adiuncta alterâ propositione perspicuè vera: vnde colligitur conclusio perspicuè falsa: ex cuius conclusionis falsitate colligitur saltem

vnam

vnam propositionem esse falsam: & quia patet alteram esse veram, necesse est hanc esse falsam, quæ problemati cõtradicit: proinde problema esse verum, si quidem necesse est alteram contradictionis partem esse veram, alteram falsam.

20 ¶ Quare falsum & impossibile probatur categoricè in vna ex tribus figuris, & in vno ex modis receptis: problema verò hypotheticè, vt superiori libro notauimus.

21 ¶ Vt autem probetur aliquod problema, sumendus est modus, in quo possit poni propositio ei problemati contradicens: ferè enim cuiusuis propositionis falsitas ostendit veritatem contradicentis pronunciati. Dixi *ferè*, propter syllogismos in Darapti, vel Felapton, in quibus hæc regula non habet locum, vt posteriùs docebo. partic. 34. memb. 1. & partic. 35. memb. 1. & 2.

22 ¶ Deductio ad impossibile per quàm similis est conuersioni. Sed discrimen in eo positum est, quod syllogismum conuersiuum alius syllogismus præcedit, cuius conclusio cõuertitur, & propositio euertitur: syllogismum verò ducẽtem ad impossibile non præcedit alius syllogismus. Quare ante conuersionẽ duæ propositiones sumptæ & cõcessæ sunt: ante deductionẽ ad impossibile vna tãtùm est cõcessa, altera verò ponitur, nõ vt concessa, sed vt euertenda, quandoquidem ex falsitate cõclusionis colligetur hãc propositionẽ esse falsam.

23 ¶ Exemplũ deductionis ad impossibile hoc esto. Probandum sit aliquam voluptatem esse bonam. Sic argumẽtor: Nisi aliqua voluptas sit bona, nulla voluptas est bona: atqui aliqua voluptas est expetenda: vnde in Ferison concludo aliquod expetendum non esse bonum. hæc conclusio est falsa: ergo aliqua propositio est falsa, quia ex veris falsum non efficitur. supr. partic. 3. minor autem est vera: proinde maior est falsa, nullam voluptatem esse bonam. vera est igitur cõtradictio, aliquã voluptatem esse bonam, quod erat probandum.

24 ¶ In prima figura problema vniuersale affirmans ita non probatur, quia in hac figura non potest poni propositio particularis negãs, quæ problemati vniuersali affirmãti contradicat. Vniuersale negãs probatur ex falsitate minoris propositionis in Darij, vel Ferio. Particulare affirmans probatur ex falsitate maioris in Celarẽt, vel Ferio. Particulare negans probatur ex falsitate maioris in Barbara, vel Darij: aut ex falsitate minoris in Barbara, vel Celarent.

CAP. XII.

De deductione ad impossibile in secunda figura.

Cap.12. 25 IN secunda figura vniuersale affirmans probatur ex falsitate minoris in Baroco. Vniuersale negans ex falsitate minoris in Festino. Particulare affirmans ex falsitate maioris in Cesare, vel Festino: aut minoris in Camestres. Particulare negans ex falsitate minoris in Cesare, aut maioris in Camestres, vel Baroco.

CAP. XIII.

De deductione ad impossibile in tertia figura.

Cap.13. 26 IN tertia figura vniuersale affirmans probatur ex falsitate maioris in Brocardo. Vniuersale negans ex falsitate maioris in Disamis, aut minoris in Datisi, vel Ferison. Particulare affirmans ex falsitate maioris in Ferison. Particulare negans ex falsitate maioris in Datisi, aut minoris in Disamis, vel Brocardo. De Darapti & Felapton dicam cap. seq. part. 34. & 35.

CAP. XIV.

Collatio probationis ducentis ad incommodum, & ostensiuæ.

Cap.14. 27 SYllogismis categorico & ducenti ad impossibile communia hæc sunt. I. Vterque ex duabus propositionibus extruitur. II. Quoduis problema probari vtroque modo potest ex iisdem terminis. lib.1. part. 107.

28 ¶ Differunt autem. I. Quia in categorico vtraque propositio ponitur vt vera: in eo qui ducit ad impossibile, altera ponitur vt vera, altera vt falsa & euertenda. supr. partic. 19. II. Antequàm categoricè concludatur, conclusio est ignota, i. non constat, vtrùm sit vera, an falsa: sed eius veritas per syllogismum patefit. Cùm autem ducimus ad impossibile, non facimus vt conclusio innotescat, quia ante syllogismum extructum manifesta erat eius falsitas. III. Cum idem problema vtroque modo probatur, in alia figura fit syllogismus categoricus, in alia ducitur ad impossibile, vt ex horum syllogismorum mutua resolutione, de qua nunc dicendum est, apparebit.

29 ¶ Cùm autem probatio categorica & ducens ad impossibile fiant ex iisdem terminis,aliter atque aliter dispositis:perspicuum est,mutuam esse horum syllogismorum resolutionem,adeo vt quod alterutro modo probatum est,ex iisdem terminis etiam altero modo probari possit.

30 ¶ De syllogismis in prima figura ducentibus ad impossibile, resoluendis in categoricos, notentur duæ regulæ generales. I. Si sumant maiorem falsam,resoluuntur in tertiam figuram.si minorem,in secundam. II. Si problema affirmet,resolutio fit in tertiam figuram:si neget,in secundam. Excipitur syllogismus in Barbara, vel Darij ex maiore falsa, vt mox docebo.

31 ¶ Specialiter de modis primæ figuræ hæc notentur. I. Barbara concludens particularem negantem ex maiore falsa,resoluitur in Brocardo,veluti,

BAR o.animal est album:	*BROC a.homo non est albus:*
BA o.homo est animal:	*AR o.homo est animal: ergo*
RA er.o.homo est albus.	*DO a.animal non est album.*

Aut in Felapton,veluti,

BAR o.animal est album:	*FEL n coruus est albus:*
BA o.coruus est animal:	*AP o.coruus est animal:ergo*
RA er.o.coruus est albus.	*TON a.animal non est album.*

Ex minore falsa resoluitur in Baroco,veluti,

BAR o.homo est animal:	*BAR o. homo est animal:*
BA o.album est homo:	*OC a.album nõ est animal:ergo*
RA er.o.album est animal.	*O a. album non est homo.*

II. Celarent ex falsitate maioris propositionis probans problema particulare affirmans,resoluitur in Disamis,veluti,

CE n.animal est album:	*DIS a.homo est albus:*
LA o.homo est animal:	*AM o.homo est animal:ergo*
RENT er.n.homo est albus.	*IS. a animal est album.*

Aut in Darapti,veluti,

CE n.animal est album:	*DAR o.cycnus est albus:*
LA o.cycnus est animal.	*AP o.cycnus est animal:ergo*
RENT er.n.cycnus est albus:	*TI a.animal est album.*

Ex falsitate minoris probans negationem particularem, resoluitur in Festino,veluti,

CE n.brutum est homo:	*FES n.brutum est homo:*

LA o.bipes est brutum: — TI a bipes est homo:ergo
RENT .er.n.bipes est homo. — NO a.bipes non est brutum.

III. Darij ex maiore falsa probans negationem particularem, resoluitur in Ferison, veluti,

DA o.bipes est homo: — FER n brutum est homo:
RI a.brutum est bipes: — IS a brutum est bipes:ergo
I er.a.brutum est homo. — ON a bipes non est homo.

Ex minore falsa probans negationem vniuersalem, resoluitur in Camestres, veluti,

DA o.homo est animal: — CAM a.homo est animal:
RI a.lapis est homo: — ES n.lapis est animal:ergo
I er. a. lapis est animal. — TRES n.lapis est homo.

IV. Ferio ex maiore falsa probans affirmationem particularem, resoluitur in Datisi, veluti,

FE n.voluptas est bona: — DAT o.expetendum est bonum:
RI a.expetendũ est voluptas — IS a.expetẽdũ est voluptas:ergo
O er.a.expetẽdũ nõ est bonũ — I a.voluptas est bona.

Ex minore falsa probans negationem vniuersalem, resoluitur in Cesare, veluti,

FE n.homo est inanimus: — CES n.homo est inanimus:
RI a.pictura est homo: — A o.pictura est inanima:ergo
O er.a.pictura non est inanima. — RE n.pictura est homo.

32 ¶ Syllogismi in secunda figura ducentes ad impossibile, si minor sit falsa, resoluuntur in categoricos primæ figuræ: atque hos solos Aristoteles in præsentia considerat. sin autem maior sit falsa, resoluuntur in tertiam figuram, vt ex sequentibus exemplis manifestum erit.

33 ¶ Speciales & singulorum huius figuræ modorum regulæ hæ sunt. I. Cesare ex maiore falsa probans affirmationem particularem, resoluitur in Datisi, veluti,

CES n.album est animal: — DAT o.homo est animal:
A o.homo est animal: — IS a.homo est albus:ergo
RE er.n.homo est albus — I a.album est animal.

Aut in Darapti, veluti,

CES n.animal est album: — DAR o.cycnus est albus:
A o.cycnus est albus: — AP o.cycnus est animal:ergo
RE er.n.cycnus est animal. — TI a.animal est album.

Ex mi-

Ex minore falsa probans negationem particularem, resoluitur in Ferio, veluti,

CES n. turpe est expetēdū —	*FE n. turpe est expetendum:*
A o. voluptas est expetēda	*RI a. voluptas est turpis:*
RE er. n. voluptas est turpis.	*O er. a. voluptas nō est expetēda.*

II. Camestres ex maiore falsa probans negationem particularem, resoluitur in Ferison, veluti,

CAM o. voluptas est expetēda	*FER. n. turpe est expetendum:*
ES n. turpe est expetendum	*IS a. turpe est voluptas: ergo*
TRES er. n. turpe est voluptas.	*ON a. voluptas nō est expetēda.*

Aut in Felapton, veluti,

CAM o. animal est homo:	*FEL n. quadrupes est homo:*
ES n. quadrupes est homo:	*AP o. quadrupes est animal: ergo*
TRES er. n. quadrupes est aīal.	*TON a. animal non est homo.*

Ex minore falsa probans affirmationem particularem resoluitur in Darij, veluti,

CAM o. homo est bipes: —	*DA o. homo est bipes:*
ES n. animal est bipes:	*RI a. animal est homo: ergo*
TRES er. n. animal est homo:	*I a. animal est bipes.*

III. Festino ex maiore falsa probans affirmationem particularem, resoluitur in Disamis, veluti,

FES nullum animal est homo.	*DIS a. bipes est homo:*
TI a. bipes est homo:	*AM o. bipes est animal: ergo*
NO er. a. bipes nō est animal.	*IS a. animal est homo.*

Ex minore falsa probans negationem vniuersalem, resoluitur in Celarent, veluti,

FES n. vitiū est laudandū: —	*CE n. vitium est laudandum:*
TI a. auaritia est laudanda	*LA o. auaritia est vitium: ergo*
NO er. a. auaritia nō est vitiū.	*RENT n. auaritia est laudāda.*

IV. Baroco ex maiore falsa probans negationem particularem, resoluitur in Brocardo, veluti,

BAR o. animal est homo:	*BROC a. bipes non est homo:*
OC a bipes non est homo:	*AR o. bipes est animal: ergo*
O er. aliquod bipes nō est aīal.	*DO a. animal non est homo.*

Ex minore falsa probans affirmationem vniuersalem, resoluitur in Barbara, veluti,

BAR o. homo est animal: —	*BAR o. homo est animal:*
OC a. grāmaticus nō est aīal.	*BA o. grāmaticus est homo: ergo*
O er. a. grāmat. nō est homo.	*RA o. grammaticus est animal.*

34 ¶ De tertia figura hæc notentur. I. Aristoteles omittit Darapti,& Felapton,qui non probant contradicentē, sed contrariam falsæ hypothesi. II. Aristoteles falsam hypothesim accipit pro maiori propositione,cùm tamen possit etiam accipi pro minore. III. Secundum Aristotelem,si problema affirmet, syllogismus categoricus extruitur in prima figura:si neget,in secunda.nos autem putamus,quotiescumque maior propositio falsa sumitur,resolutionem fieri in syllogismum categoricum primæ figuræ : vbi autem minor est falsa,resolutionem fieri in secundam figuram. Quæ omnia ex sequentibus manifesta erunt.

35 ¶ Regulæ de singulis huius figuræ modis hæ sunt. I. Darapti ex maiore falsa probans contrariam,id est vniuersalem negantem,resoluitur in Celarent,veluti,

DAR o.virtus est affectio: — *CE n.habitus est affectio:*
AP o.virtus est habitus: — *LA o.virtus est habitus:ergo*
TI er.a.habitus est affectio. — *RENT n.virtus est affectio.*

Ex minore falsa similiter probans negationem vniuersalem, resoluitur in Cesare,veluti,

II. Felapton ex maiore falsa probans similiter contrariam.i. vniuersalem affirmantem,resoluitur in Barbara,veluti,

FEL n.homo est animal: — *BAR o.bipes est animal:*
AP o.homo est bipes: — *BA o.homo est bipes:ergo*
TON er.n.bipes est animal. — *RA o.homo est animal.*

Ex minore falsa probans vniuersalem negantem, resoluitur in Camestres,veluti,

DAR o.virtus est habitus: — *ES n.affectio est habitus:*
AP o.virtus est affectio: — *A o.virtus est habitus:ergo*
TI er.a.affectio est habitus. — *RE n.virtus est affectio.*
FEL n.fur est probus: — *AM o.prudens est probus:*
AP o.fur est prudens: — *ES n.fur est probus:ergo*
TON er.a.prudēs nō est prob⁹ — *TRES n.fur est prudens.*

Ex his duabus regulis,& earum exemplis apparet, cùm conclusio in Darapti vel Felapton est falsa, & altera propositio vera necesse esse vt altera propositio sit in totum falsa:quādo quidem contrariā verā esse probatur syllogismo categorico in iisdē terminis. III. Disamis ex maiore falsa probans negationē vniuersalem,ab Aristotele resoluitur in Cesare, veluti,

DISAM-

DIS a.virtus est fugienda.	*CES nihil fugiendum est bonũ:*
AM o.virtus est bona:	*A o.virtus est bona:ergo*
IS er.a.bonum est fugiendum	*RE n.virtus est fugienda.*

Cap.17.

Verùm hac ratione in syllogismo categorico non sumitur directò opposita conclusioni impossibili, sed illius oppositæ conuersa. Quare nobis videtur rectiùs fieri resolutio in Celarent, veluti,

DIS a.virtus est fugienda:	*CE n.bonum est fugiendum:*
AM o.virtus est bona:	*LA o.virtus est bona:ergo*
IS er.a. bonum est fugiendum.	*RENT. n.virtus est fugiẽda.*

Ex minore autem falsa probans negationem particularem, resoluitur in Festino, veluti,

DIS a.animal est homo:	*FES n.quadrupes est homo:*
AM o.animal est quadrupes:	*TI a.animal est homo:ergo*
IS er.a.quadrupes est homo.	*NO a.animal nõ est quadrupes.*

IV Datisi ex maiore falsa probans negationem particularem ab Aristotele resoluitur in Festino, veluti,

DAT o.animal est quadrupes	*FES n. quadrupes est homo:*
IS a animal est homo:	*TI a. animal est homo:ergo*
I er.a.homo est quadrupes.	*NO a.animal non est quadrupes.*

Nos malumus resoluere in Ferio ob eandem rationem, ob quam suprà maluimus resoluere Disamis in Celarent, quam in Cesare. Exemplum hoc esto:

DAT o.animal est quadrupes.	*FE n.homo est quadrupes.*
IS a. animal est homo:	*RI a.animal est homo:ergo*
I er.a. homo est quadrupes.	*O a. animal nõ est quadrupes.*

V. Brocardo ex maiore falsa probans affirmationem vniuersalem, resoluitur in Barbara, veluti,

BROC a.vitiũ nõ est fugiẽdum	*BAR o. turpe est fugiendum:*
AR o.vitium est turpe:	*BA o.vitium est turpe:ergo*
DO er.a.turpe nõ est fugiẽdum	*RA o.vitium est fugiendum.*

Ex minore falsa probans negationem particularem resoluitur in Baroco, veluti,

BROC a.voluptas non est bona:	*BAR o. expetẽdum est bonũ:*
AR o.voluptas est expetenda:	*OC a.voluptas nõ est bona:ergo*
DO er.a.expetendũ nõ est bonũ.	*O a.voluptas nõ est expetẽda.*

VI. Ferison ex maiore falsa probans affirmationem particularem, resoluitur in Darij, veluti,

I.

CAM Omnis homo est albus:
ES Nullus homo est albus:
TRES Ergo nullus homo est homo.

II.

CES Nullus homo est albus:
A Omnis homo est albus:
RE Ergo nullus homo est homo.

III.

FES Nullus homo est albus:
TI Aliquis homo est albus:
No Ergo aliquis homo non est homo.

IV.

BAR Omnis homo est albus:
OC Non omnis homo est albus:
O Ergo non omnis homo est homo.

V.

FEL Nullus homo est albus:
AP Omnis homo est albus:
TON Ergo aliquid album non est album.

VI.

BROC Aliquis homo non est albus:
AR Omnis homo est albus:
DO Ergo aliquod album non est album.

VII.

FER Nullus homo est albus:
IS Aliquis homo est albus: Ergo
ON Aliquod album non est album.

43 ¶ Fit etiam ſyllogiſmus ex oppoſitis hypotheticè: veluti, *Si numerus eſt impar, non diuiditur in partes æquales:*
Si numerus eſt impar, diuiditur in partes æquales:
Ergo ſi numerus eſt impar, non eſt impar.

Maior confirmatur exẽplo ſeptenarij, qui diuiditur in partes inæquales, quatuor, & tria. Minor cõfirmatur exẽplo nouenarij, qui diuiditur in partes æquales, id eſt, in tria ter accepta.

44 ¶ Affirmatiuè non poteſt eiuſmodi cõcluſio quæ cõtradictionẽ includat, colligi, niſi etiã maior cõtradictionẽ includat: veluti, *BAR Omne animal eſt album & non album:*
BA Omnis homo eſt animal: Ergo
RA Omnis homo eſt albus & non albus.

Tractatus II. De vitiis & imbecillitatibus syllogismorum.

Cap. XVI.

De petitione quæsiti.

Cap. 18. 45 Vitia syllogismorum sunt quinque. I. Petitio quæsiti. II. Non propter hoc effici falsum. III. Falsa ratio. IV. Impedimētū catasyllogismi & elēchi. V. Deceptio.

46 ¶ Petitio quæsiti dicitur, cùm id quod non potest per se cognosci, per se ipsum probatur.

47 ¶ Hoc autem multis modis contingit. I. Aut immediatè petitur quæsitum: veluti, *voluptas est bona, ergo voluptas est bona:* aut mediatè, veluti si quis probet voluptatem esse bonam, quia est expetenda, & esse expetendam, quia sit bona. II. Aut petitur in prima, aut in secunda, aut in tertia figura. III. Aut petitur in maiore propositione, veluti,

BAR Omne vestimentum est album:
BA Omne indumentum est vestimentum: Ergo
RA Omne indumentum est album.

Aut in minore. veluti,

BAR Omne desiderabile est expetendum:
BA Omnis voluptas est desiderabilis: Ergo
RA Omnis voluptas est expetenda.

IV. Aut petitur quæsitum affirmatiuè in syllogismo affirmante, vt in suprà scriptis exemplis, aut negatiuè, in syllogismo negante: veluti,

CE Nullum vestimentum est album:
LA Omne indumentum est vestimentum:
RENT Ergo nullum indumentum est album.

V. Aut petitur in eo ipso, de quo agitur, iisdem vocabulis retentis: veluti, voluptas est bona, ergo est bona: aut mutato vocabulo, veluti vestimentum est album, ergo indumētum est albū: aut in genere æquè ignoto, veluti, omnis anima est immortalis, ergo intellectus est immortalis. VI. Aut petitur secundum veritatem, id est, in demonstrationibus: aut secundum opinionem & probabilitatem, vt in syllogismis dialecticis.

Cap.

CAP. XVII.

De reprehensione syllogismi, qua dicitur, falsum propter hoc non accidere.

48 NOn propter hypothesim falsum effici, est vitium syllogismi, quod committitur in deductione ad incommodum, si demptâ hypothesi, contra quam arguit is qui ad incommodum ducit, nihilominùs falsa conclusio ex reliquis sumptionibus sequatur. Cap.19.

49 ¶ Hoc accidit tribus modis. Aut enim hypothesis syllogismo non cohæret: veluti, si hypothesis sit, *omne animal esse animatum*, & aduersarius sic arguat,

HYP. *Omne animal est animatum:*
Omne album est planta:
Omnis nix est alba: Ergo
Omnis nix est planta.

Aut hypothesis cohæret maiori propositioni, supra quam est: veluti, HYP. *Omne animal est animatum:*
Omne album est animal:
Omnis nix est alba: Ergo
Omnis nix est animal.

Aut cohæret minori propositioni, cui subest: veluti,
Omnis planta sensu caret:
Omne animatum est planta:
HYP. *Omne animal est animatum: Ergo*
Omne animatum sensu caret.

50 ¶ Vt igitur propter hypothesim efficiatur falsa cõclusio: oportet, si hypothesis summo loco accipitur, eius attributum poni in conclusione: veluti,

HYP. *Omne corpus est album:*
Omne animal est corpus:
Omnis homo est animal: Ergo
Omnis homo est albus.

Si verò hypothesis infimo loco sumatur, eius subiectum in conclusione poni debet: veluti,
Omne animal est animatum:
Omnis homo est animal:
HYP. *Aliqua pictura est homo: Ergo*
Aliqua pictura est animata.

n 2

Cap. XVIII.

De falsa ratione.

Cap. 20. 50 FAlsitas syllogismi pendet à prima falsitate. Nam si conclusio falsa sit, necesse est aliquam propositionem esse falsam. & si ea propositio prosyllogismo probetur, necesse est in eo prosyllogismo esse aliquam propositionem falsam. Ac semper prima falsitas est causa sequentium.

Cap. XIX.

De impediendo catasyllogismo, id est, ne contra nos syllogismo concludatur.

51 VEteres in disputationibus solebant vti interrogationibus, vt ex responsione aduersarij colligerent propositiones, ex quibus argumẽtarentur. Hoc autem fiebat, vel nulla, vel aliqua certa thesi proposita. Qui aduersariũ nullam thesim defendentem superat syllogismo deducens ad aliquam conclusionem respondenti incredibilem, dicebatur facere catasyllogismo: qui verò thesim refutabat, dicebatur elencho redarguere.

52 ¶ Catasyllogismus fieri nequit, nisi respondens concedat duas propositiones, in quibus idem terminus reperiatur: quia nisi sit syllogismus, non est catasyllogismus: non est autem syllogismus sine medio termino: nec est medius terminus, nisi in propositionibus repetatur.

Cap. XX.

De impediendo elencho.

53 ELenchus impeditur, I. Si respondens nullam propositionem affirmantem concedat: quia ex solis negantibus nihil colligitur. II. Si nullam propositionem vniuersalẽ concedat: quia ex solis particularib. nihil cõcluditur.

Cap. XXI.

De deceptione.

Cap. 21. 54 TRibus modis accidit, vt aliquid scientes fallamur. Primus modus est, cùm duo sint media maiori & minori extremis cõtenta, & alterũ rectè, alterũ falsò accipitur: siue ea media nõ sint subalterna, siue sint subalterna. Exempli gratiâ, bipes & rationale subiiciuntur animali, & attribuuntur homini. quare si hinc sumantur duo syllogismi, alter affirmatiuus, alter negatiuus: ille scientiam, hic ignorantiam pariet: veluti, BAR

BAR O.bipes est animal: *CE N.rationale est animal:*
BA O.homo est bipes: Ergo *LA O.homo est rationalis: Ergo*
RA O.homo est animal. *RENT N.homo est animal.*

Bipes autem & rationale non sunt subalterna. Rursus inter substantiam & hominem, viuens & animal sunt interiecta, & sunt subalterna: & hîc quoque syllogismus affirmatiuus sciẽtiam, negatiuus ignorantiam & deceptionem pariet: veluti,

BAR O.viuens est substantia: *CE N.viuens est substantia:*
BA O.homo est viuens: Ergo *LA O.homo est viuens: Ergo*
RA O.homo est substantia. *RENT N.homo est substantia.*

Hoc modo maior falsa decipit. Secundus modus est, cùm nouimus maiorem vniuersalem, & ignoramus particularem sub ea contentã: verbi gratiâ, scimus omne triangulũ habere tres angulos æquales duobus rectis: sed ignoramus hoc esse triangulum, quod aliquis in abaco descriptum occultat: ergo conclusionem, nempe hoc triãgulum habere tres angulos æquales duobus rectis, quodammodo nouimus, quodammodo ignoramus: nouimus enim cognitione vniuersali, quatenus conclusio sub maiore propositione vniuersali continetur: cognitione verò particulari, propria & distincta non nouimus. Tertius modus est, cum habemus maioris & minoris scientiam, sed actu hac scientia non vtimur. vel vti scimus omnem mulam esse sterilem, scimus etiam hanc esse mulam: sed videntes vterum eius inflatum, putamus sensu decepti eam esse prægnantem.

54 ¶ His casibus deceptio nõ est scientiæ contraria: quia diuersis respectibus scimus & ignoramus. nam primo modo secundum alium medium terminum scimus, secundum alium ignoramus. secundo modo cognitionem vniuersalem habemus, non particularem & propriam: tertio modo scimus per intellectum, fallimur à sensu.

Tractatus III. De variis argumentationum generibus, quæ ad syllogismos reducuntur.

Cap. XXII.

De quibusdam conuersionum regulis.

55 SI conclusio in Barbara conuertatur, etiam propositiones conuertuntur. Cap.22.

56 ¶ Si maior vel minor in Celarent conuertatur, etiam maior conuertitur.

57 ¶ Si minor & concluſio in Celarent conuertantur, etiam maior conuertitur.

58 ¶ Cùm ſunt quatuor termini, quorum primus & ſecundus inter ſe conuertuntur, item tertius & quartus inter ſe conuertuntur: ſi neceſſe ſit cuiuis aut primum aut ſecundum ineſſe, etiam neceſſe eſt cuiuis aut tertiũ aut quartum ineſſe.

1 ingenitum	3 genitum
incorruptibile 2	corruptibile. 4

59 ¶ Cùm ex quatuor terminis neceſſe eſt vel primum vel ſecundum cuiuis ineſſe, nec non tertium & quartum cuiuis ineſſe: ſi primus & tertius conuertantur, neceſſe eſt etiam ſecundum & quartum conuerti.

1 ingenitum	3 genitum
incorruptibile 2	corruptibile 4

60 ¶ Si ſint tres termini, quorum primus inſit ſecundo & tertio omnibus & ſolis, ſecundus autem inſit omni tertio: neceſſe eſt primum & ſecundum reciprocari.

aptum ad ridendum.
1

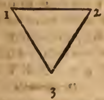
2 rationale

3 homo

61 ¶ Si ſint tres termini, quorum primus & ſecundus inſint omni tertio, ſi ſecundus & tertius reciprocantur, neceſſe eſt primum ineſſe omni ſecundo.

animal

animal rationale.

homo.

62 ¶ Cùm ſunt quatuor termini,quorũ primus & ſecũdus inter ſe,necnon tertius & quartus inter ſe opponuntur:ſi optabilior ſit primus cum tertio, quàm quartus cum ſecundo, certè etiam ſolus primus eſt optabilior ſolo quarto.

1 diligi	2 non diligi
non coire 3	coire 4

Cap. XXIII.

De inductione.

63 INductio eſt ſyllogiſmus ex particularibus colligens vniuerſale: veluti,*homo,bos,leo,equus ſentit: ergo omne animal ſentit.* Cap.23.

64 ¶ Inductio perfecta eſt,quæ ſumit omnia particularia. imperfecta eſt,quæ aliqua prætermittit.

65 ¶ Inductio refertur ad tertiam figuram, in qua arguit ex duabus affirmantibus & conſequentia valet ratione materię,ex regula particulę 61.quia ſecundus & tertius ſunt termini reciproci : atque ita minor propoſitio reciprocatur: veluti,

Omnis homo,equus,leo,&c.ſentit:
Omnis homo,equus,leo,&c.eſt animal:
Ergo omne animal ſentit.

Nam ſi minorem conuertas, ſyllogiſmus reſoluetur in Barbara,

BAR Omnis homo,equus,leo,&c.ſentit.
BA Omne animal eſt homo,equus,leo,&c.
RA Ergo omne animal ſentit.

66 ¶ Inductione vti solemus ad probandas propositiones medio carentes.nam si medium sit maiori & minori extremo interiectum, efficaciùs conclusio probabitur per medium,quàm per subiecta particularia. Inductio namque est syllogismo euidentior quidem,sed infirmior.

Cap. XXIV.

De exemplo.

Cap.24. 67 Exemplum est argumentatio à particulari ad particulare simile: veluti, *Bellum Thebanorum contra Phocenses est noxium:ergo bellum Atheniensium contra Thebanos est noxium:quia scilicèt vtrumque bellum est contra finitimos.*

68 ¶ Exemplum resoluitur in syllogismum & inductionem,quæ confirmat maiorem propositionem eius syllogismi.verbi gratiâ,syllogismus est,

Omne bellum contra finitimos est noxium:

Atqui bellum Atheniensium contra Thebanos est bellum contra finitimos:ergo

Bellum Atheniensium contra Thebanos est noxium.

Maior probatur inductione imperfecta;quia bellum Thebanorum contra Phocenses est noxium:bellum autem Thebanorum contra Phocenses,est bellum contra finitimos: ergo bellum contra finitimos est noxium.

69 ¶ Sunt igitur in exemplari argumentatione quatuor termini:veluti,

1	2	3	4
noxiũ	bellũ cõtra finitimos.	bellum Atheniẽsium contra Thebanos.	bellũ Thebanorũ contra Phocenses.

Probatur autem primum inesse tertio per quartum, quod est tertio simile.Ac secundum quidem attribui tertio,& quarto, & primum quarto,notum est,primum autem inesse secundo, probatur inductione.primum inesse tertio(quæ est principalis conclusio)probatur syllogismo.

70 ¶ Exemplũ igitur differt ab inductione:quia inductio (perfecta scilicèt)progredimur ab omnibus particularibus ad vniuersale, & ibi cõsistit:exemplum verò ab vno particulari ad vniuersale,& ab illo vniuersali ad alterum particulare: vt in suprà dicto exemplo,à bello Thebanorum ad bellũ cõntra finitimos,& à bello cõtra finitimos ad bellũ Atheniensium.

Cap. XXV.

De abductione.

71 Abductio est syllogismus non pariens scientiam, sed efficiens, vt ad scientiam propiùs accedamus. Quod duobus modis accidit. I. Si minor propositio sit notior conclusione, aut saltem æquè nota. II. Si minor faciliùs & breuius probari possit, quàm conclusio. Cap. 25.

Cap. XXVI.

De obiectione, quæ vulgò instantia vocatur.

71 Obiectio est propositio propositioni contraria, id est, propositio, quam respondens opponit propositioni argumentantis, vt eam euertat. Cap. 26.

72 ¶ Obiectio sumitur vel ab eodem, vel à simili, vel à contrario, vel a iudicatis. 2. Rethor. cap. 25. sed nunc agemus tantùm cum Aristotele de obiectione ex eodem.

73 ¶ Hæc diuiditur tribus modis. I. Vel est vniuersalis, vel particularis: quarum vtraque potest pertinere ad syllogismum vniuersalem: quia syllogismi propositio vniuersalis euertitur vel per contrariam vniuersalem, vel per contradicétem particularem. II. Vel est affirmatiua, vel negatiua. III. Vel refertur ad primam, vel ad tertiam figurã. Aut enim obiectio sumitur a genere subiecti: & fit prima figura: veluti, si propositio sit, *contrariorum vnam esse scientiã:* & obiiciatur, quòd oppositorum non est vna sciẽtia. nam syllogismus ita extruitur in Celarent, *Oppositorum non est vna scientia:*

Contraria sunt opposita: Ergo
Contrariorum non est vna scientia.

Aut sumitur obiectio a speciebus subiecti, veluti à noto & ignoto: & syllogismus conficitur in tertia figura, nempe,

Noti & ignoti non est vna scientia:
Notum & ignotum sunt contraria:
Ergo contrariorum non est vna scientia.

74 ¶ Ex secunda figura non sumitur obiectio: quia non esset euidens, vt esse debet. veluti si propositio sit, *contrariorum vnam esse scientiam*, & obiiciatur, quòd contraria non sunt simul, non apparet vis obiectionis, in qua ad hũc syllogismum secundæ figuræ respicitur.

Vna scientia est eorum quæ sunt simul:
Contraria non sunt simul: Ergo
Contrariorum non est vna scientia.

Cap. XXVII.
De enthymemate.

Cap.27. 75 VErisimile est propositio probabilis:vt matrem diligere liberos.

76 ¶ Signum est propositio ad aliquid arguendum affecta:vt mulierem habere lac,significat eam concepisse.

77 ¶ Signum diuiditur duobus modis. I. Aut rem significatam comitatur,vt vmbra corpus: aut præcedit, vt conceptio lac:aut sequitur,vt partus conceptionem. II. Aut sumitur ex prima figura,aut ex secunda,aut ex tertia, vt mox explicabo.

78 ¶ Enthymema est syllogismus ex verisimilib.aut signis.

79 ¶ Enthymema,vt & signum,vel refertur ad primam figuram,veluti, *Quæcumque habet lac,concepit:*
Atqui hæc mulier habet lac:
Ergo concepit.

Vel ad secundam:veluti,
Quæcumque gestat in vtero,est pallida:
Atqui hæc mulier est pallida:
Ergo gestat in vtero.

Vel ad tertiam:veluti,
Pittacus est probus:
Pittacus est sapiens: Ergo
Sapientes sunt probi.

80 ¶ Plerumque vna propositio reticetur: veluti, *hæc mulier habet lac,ergo concepit.* 1. Rethor.cap.2. ac tunc est quidem signum,quia mulierem habere lac, est signum conceptionis: sed non est syllogismus,nisi assumatur altera propositio,quia omnis syllogismus duabus propositionib.cõstat.1. Prior.c. 25.

81 ¶ Qui in prima figura fit, est insolubilis, si propositiones sint veræ,quia veram syllogismi formam habet.

82 ¶ Qui verò fit in tertia figura, facilè soluitur:quia ex duabus propositionibus particularibus colligit cõclusionem vniuersalem,quod est contra regulas syllogismorum : regula namque est, conclusionem sequi deteriorem partem propositionum

ſitionum, ita vt concluſio particularis non poſſit colligi, niſi ambæ propoſitiones ſint vniuerſales. item regula eſt, ex duabus particularibus nihil concludi. item alia regula eſt, in tertia figura concluſionem ſemper eſſe particularem. aduerſus has tres regulas peccat enthymema tertiæ figuræ.

83 ¶ Etiam qui fit in ſecunda figura, facillimè ſoluitur, quia conſtat ex duabus propoſitionibus affirmantibus, cùm omnes ſyllogiſmi ſecundæ figuræ debeant eſſe negantes.

84 ¶ Signum ex prima figura ſumptum, vocatur propriè Græco vocabulo tecmerium: reliqua dicuntur propriè ſigna.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER VI.

POSTERIORVM ANALYTICORVM PRIMVS.

CAP. I.

An ſit ſcientia demonſtratiua.

TRES ſyllogiſmi ſpecies, demonſtratiuus, dialecticus, & ſophiſticus, differunt primò materia: quia demõſtrationis propoſitiones ſunt neceſſariæ; dialectici ſyllogiſmi probabiles; ſophiſtici, fallaces. Secundo fine & effectu: quia demonſtratiuus parat ueram ſcientiam, dialecticus opinionem, ſophiſticus ignorantiam & deceptionem. Cap. 1.

2 ¶ Scientia concluſionis demonſtratiua comparatur ex antecedente propoſitionum cognitione. Quod probatur primò per inductionem: quia, tam mathematicæ, quàm aliæ ſcientiæ ita docentur ac diſcuntur. Secundò à ſimili: nam & dialecticus ita argumentatur, & orator ita perſuadet, nimirum ex conceſſis principiis.

3 ¶ Duplex eſt præcognitio: expreſſa, quæ à doctore

diſcipulo traditur,veluti quid ſit triangulum, quid vnitas: & tacita,quam diſcipulus vel doctore tacente ex ſe habet,veluti totum eſſe maius ſua parte.

4 ¶ Rurſus duplex eſt præcognitio,altera verborum, altera rerum.Verbalis præcognitio eſt,quid vocabulum,vel oratio ſignificet.Realis præcognitio eſt, quòd res ita habet, vt verbis ſignificatur.

5 ¶ Quandoque expreſſè præcognoſcimus & ſumimus quid ſignificet,veluti quid ſignificet triangulū, aut circulus: quandoque quòd ſit, veluti quòd contradictionis pars altera eſt vera,altera falſa: interdū vtrumque, veluti quid vnitas ſignificet,& quòd vnitas ſit. Quod enim obſcuritatē aliquam continet,nec ſub demonſtrationem cadit,id præcognoſci & præſumi debet.quod verò demonſtrabile eſt,demonſtrare oportet.quod nullam habet dubitationem & nullam obſcuritatem,contemni poteſt.

6 ¶ Porrò cùm concluſio ex antecedente propoſitionum cognitione notificetur:antecedens illa cognitio vel habetur per aliam antecedētem cognitionem,id eſt,per proſyllogiſmum,vel vno(vt ita dicam) intuitu, quemadmodum ea quæ ſenſu percipiuntur.verbi gratiâ,demonſtratio ſit,

Omne triangulum habet tres angulos æquales duobus rectis:
Atqui hoc,quod eſt in ſemicirculo,eſt triangulum:Ergo
Hoc quod eſt in ſemicirculo, habet tres angulos æquales duobus rectis.

Hęc concluſio,*hoc quod eſt in ſemicirculo,habet tres angulos æquales duobus rectis*,cognoſcitur ex antecedente propoſitionum cognitione. harum autem propoſitionum altera, id eſt maior, cognoſcitur ex alia propoſitione antecedente per proſyllogiſmum:minor autem ſine vlla antecedēte cognitione: quia ſtatim ac profertur ſcriptura illa in ſemicirculo deſcripta,apparet eam eſſe triangulum.

7 ¶ Quæritur, an concluſio cognoſcatur antequàm demonſtretur. Reſpondeo eam cognoſci cognitione vniuerſali,quatenus ſub maiori propoſitione continetur: (nam ſi ſcio omne triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis, quodammodo ſcio etiam hoc triangulum habere tres angulos duobus rectis)ignorari autem cognitione particulari & propria,quatenus nondum ſcio hoc eſſe triangulū.Nam idem

idem diuersa ratione cognosci & ignorari potest, vt expositum fuit lib.2.Prior.cap.21.

8 ¶ Hinc soluitur dubitatio Menonis apud Platonẽ. Frustra (inquit) quæritur alicuius rei scientia. nam si ignoratur, etiamsi millies inueniatur, tamen non cognoscetur: quemadmodum homo ignotus non adgnoscitur, etiãsi sæpius occurrat. si vero cognoscitur, frustrà quæritur quod iá habetur. Socrates respondet omnẽ nostram cognitionẽ esse reminiscentiam. nã anima humana, priusquam corpori sit coniuncta, cognoscit omnia: vinculis corporeis nexa, omniũ obliuiscitur: hæc autẽ quærendo inuenit, & inuenta adgnoscit, tamquàm antea cognita. Aristoteles verò ait hęc partim fuisse cognita, partim incognita, id est, cognosci vniuersaliter, ignorari particulariter. vnde quatenus sunt incognita, rectè quęruntur: & quia sunt aliquo modo nota, quodammodo adgnoscuntur.

9 ¶ Ex eadem doctrina soluitur etiam quorumdã sophistarum cauillus: qui sic interrogabant: Scísne omnẽ binarium esse parem? altero obiiciente se scire, proferebant binariũ in abaco descriptum, atque ita obiiciebant: *Nesciebas hunc binarium esse, ergo nesciebas hunc esse parem: atqui hic est numerus binarius, ergo nesciebas omnem numerum binarium esse parem.* Huius dubitationis soluendæ causâ, simpliciter quidam dicere nõ audebant se scire omnem binarium esse parem, sed tãtùm omnem numerum, quem scirent esse binarium. Similiter nõ dicebant se scire omne triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis. sed quicquid scirent esse triangulum. Verùm scientia habetur simpliciter, & conclusiones demonstrantur simpliciter non cum illa adiectione, *quem scio esse binarium*, vel, *quod scio esse triangulum.* Quocirca cum Aristotele dicendum est, hunc binarium esse parem, & hoc triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis, diuerso modo sciri & ignorari, vt iam exposui.

CAP. II.

Quid sit scire, item quid sit demonstratio, & ex quibus constet.

10 SCire simpliciter, non sophisticè seu per accidens, est cognoscere causam, propter quam res est, eius rei causam esse, nec posse eam aliter se habere. Cap.2.

11 ¶ Quocirca id, cuius est scientia, non potest aliter se habere, sed in rerum necessariarum numero est.

12 ¶ Scire accipitur multis modis,de quibus postea:nunc verò definitur,quid sit scire per demonstrationem.

13 ¶ Demonstratio est syllogismus scientiam pariens ex certis propositionibus, quæ etiam principia vocantur:Atque hęc debent esse I. Vera : quia nisi essent vera, sciri non possent. quomodo autem ignoratis principiis posset ex eis sciri conclusio? II. Prima siue immediata,siue indemonstrabilia, (his tribus vocabulis idē significatur) quia si demōstrari possenr,non aliter scirentur,quàm per demonstrationem. quare non tā essent propositiones & principia,quàm conclusiones. III. Causæ conclusionis:quia scire est causā cognoscere.Intellige esse causas,& cur conclusio sit,& cur cognoscatur.IV. Priora conclusione:quia sunt causæ:omnis enim causa est effectu prior:sicut ergo sunt causæ cur conclusio sit,& cur cognoscatúr;ita etiā sunt priores essentia,& cognitione. Præcognoscuntur itaque,nō tantùm verbali,sed etiam reali cognitione:quia nosse oportet,& quid verba significēt, & propositiones esse veras. V. Notiora conclusione:quia per ea cognoscitur cōclusio:& propter quod res cognoscitur,id magis cognoscitur. generaliter enim propter quod res est talis, id est magis tale.Atque vt notissima est principiorū demōstratiuorum seu propositionū demonstratiuarū veritas: ita notissima est oppositarum propositionum falsitas. vt enim scio(exēpli causā)verum esse,hominem esse rationalem:ita scio falsū esse,hominem non esse rationalem.Cùm autem prius &notius dicatur vel secundū naturam,id est, quod à sensu remotū est. vt causæ maximè vniuersales,vel secūdū nos,id est,quod sensui propinquū est,vt causæ particulares propositiones demōstratiuæ,non secundū nos, sed secundū naturam dicūtur esse priores & notiores cō[n]clusione.Hinc Themistius rectè ait demōstrationē nō respicere ad vires nostri intellectus. VI.Propria.Nā principia demōstrationis sic debēt esse prima,vt sint etiā propria eiꝰ quod demonstratur.Ideo aūt prima dicuntur, quia sūt immediata,id est, nō possūt in ea sciētia demōstrari.

14 ¶ Eiusmodi principia partim vocātur theses, partim axiomata.Thesis est,quę nō potest demōstrari,sed tantùm declarari,vel dialecticè cōfirmari,si discenti sit ignota.Axioma est,quod adeo est omnibus manifestum, vt nō solùm nullam probationem admittat,sed etiam expositionē nō requirat.

15 ¶ The-

15 ¶ Thesis diuiditur in hypothesim,& definitionem. Hypothesis ponit aliquid esse,vel non esse: vt res naturales moueri, ex nihilo nihil fieri. Definitio ponit, quid res sit, veluti quid sit triangulum,quid vnitas.

CAP. III.

Refutatio errorum, in quos nonnulli inciderunt,eò quòd principia demonstrationis sciri debent.

16 CVm veteres existimarent nihil sine demonstratione sciri posse,& intelligerent ignotis principiis non posse sciri conclusiones, diuisi sunt in duas sectas. Alij, quia principia sciri non possunt,conclusiones quoque ignorari, & omnino nullam esse scientiam dicebant. Principia verò non posse sciri sic probant.Aut sunt infinita,aut finita.Si sunt infinita,sciri nequeunt,quia infinitorum non est scientia. Si sunt finita,quædam eorum sunt prima:proinde indemonstrabilia: consequenter ignota: quare & cetera, quæ ex his pendent, necessariò ignorantur. sic omnis scientia tollitur. Alij verò principia finita statuebant, & nihilominùs prima principia demonstrari asserebant: propterea quod demonstrationes in orbem redeunt, & omnia ex se inuicem demonstrantur. Cap. 3.

17 ¶ Aristoteles autem principia finita constituit, & prima principia cognosci asserit,non demonstratione circulari, sed sine demonstratione.scientiam namque demonstratiuam esse tantum conclusionum:aliud scientiæ genus esse,quo principia cognoscuntur,quod non est propriè scientia, sed principium scientiæ,propriè autem vocatur intelligentia.

18 ¶ Circulo omnia demonstrari posse negat Aristoteles. Primo quia cùm omnis demonstratio sit ex prioribus, si omnia ex se inuicem demonstrarentur,eadem essent iisdem priora:quod est absurdum. Secundò quia demonstratio circularis laborat eo vitio,quod vocatur petitio quæsiti.nam qui demonstrat primum per secundum, & secundum per primum, perinde facit, ac si demonstraret primum per se ipsum. Tertiò quia circulus non habet locum in omnibus terminis, sed tantum in reciprocis & conuertibilibus. 2 Prior. cap. 5. cuiusmodi termini longè pauciores sunt, quàm ij qui non conuertuntur.

CAP. IIII.

Quid sit de omni, per se, & vniuersale.

19 QVia propositiones demonstratiuæ sunt necessariæ, id est, de omni, per se, & vniuersaliter primæ, age hoc explicemus.

20 ¶ De omni in Prioribus Analyticis dicitur, quod omni inest: in præsētia verò, quod inest omni & semper, vt omnis homo est animal.

21 ¶ Cùm per se duobus modis sumatur: primò, quatenus opponitur ei quod est per accidens: secundò, quatenus opponitur ei quod est per aliud: nunc per se, accipio in priori significatione.

22 ¶ Hoc dicitur quadrifariam. I. Per se attribuitur, quod inest in definitione subiecti. II. Quod definitur per subiectum. Primo modo attribuuntur genera & differentia: secundo modo propria. Exempli gratiâ, primo modo animal per se dicitur de homine: nam homo definitur animal rationale mortale. Secundo modo nasus dicitur de simo. nam simum definitur nasus cúruus, & simitas definitur narium curuitas. Quod verò nec in definitione subiecti ponitur, nec per illud definitur, per accidens attribui dicitur, vt album de animali. III. Per se dicitur, quod non est in subiecto, id est substantia, vt homo. Per accidens autem, quod est in subiecto, id est accidens, vt album. IV. Per se dicitur, quod propter ipsum est: vt homo iugulatus per se interit, id est, propter iugulationem interit. Per accidens autem, id quod ob hanc causam non est: vt deambulante Socrate fulgurauit per accidens, quia deambulatio Socrátis non est causa fulguris.

23 ¶ Vniuersale, vel vniuersale primum, vel vniuersaliter primum dicitur, quod est de omni, per se, & quatenus ipsum: vt homo est rationalis. Quatenus ipsum dicitur, quod non est per aliud, sed per se. Quare si per se, accipiatur in secunda illa significatione, quatenus opponitur ei quod est per aliud: certè per se, & quatenus ipsum, nihil differunt. At si per se, sumatur in prima significatione, quatenus opponitur ei quod est per accidens: profectò aliud significat τὸ per se: aliud, τὸ quatenus ipsum: & ita accepi modò in definitione vniuersalis.

24 ¶ Tunc attributum dicitur, vniuersaliter (prout nunc accipi-

accipimus vniuersale) cùm ita de subiecto dicitur, vt ei omni & primo attribuatur. Verbi gratia sensus attribuitur viuenti: non tamen omni, sed tantùm animali, non plantæ. rursus attribuitur homini, sed non primo, quia non soli homini conuenit. sed animali attribuitur omni & primo. Quare subiectum cui vniuersaliter primo sensus attribuitur, non est viuens, aut homo, sed animal.

CAP. V.

Cap. 5.

Quibus ex causis peccetur in vniuersali accipiendo, & qua ratione error vitetur.

25 EX dictis cõstat, eum peccare, qui affectionem, quam de vniuersali subiecto demonstrare debet, de particulari, vel particularibus sub eo contentis demonstrat. Sed examinandæ sunt quædam excusationes, quib. fortasse aliquis eiusmodi demonstrationes defendere niteretur. Prima excusatio est, si vnum sit particulare, de quo demonstratur. veluti si quis demonstret eclipsim de hac Luna. Hæc excusatio praua est: quia etsi non sint plures Lunæ; tamen de Luna demonstrandum est, non de hac Luna: non enim deficit, quatenus est hæc Luna, sed simpliciter quatenus est Luna. & si plures Lunæ essent, omnes similiter deficerent. Secunda excusatio est, si demonstretur de omnibus particularibus: veluti si habere tres angulos æquales duob9 rectis, demõstretur seorsum de æquilatero, æquicruro, & scaleno. Hæc quoque excusatio repudianda est: quia etsi nulla est præter has tres trianguli species, tamen de genere, non de speciebus demonstrari debet. Tertia excusatio similiter reiicienda est, si ideo demõstretur de particularibus, quia vniuersale nomine caret: veluti si proportio demonstretur seorsum de numeris, lineis, solidis, & temporibus; quia horum genus, de quo demonstrandũ est, nomine caret. Quarta excusatio est, si affectio ei, de quo demõstratur, omni & semper competat: veluti si aptitudo ad ridendum demonstretur de Æthiope. Etiam hæc excusatio est inanis. sic enim conclusio est tantùm de omni, non per se, & vniuersalis, vt esse debet. Quinta excusatio est, si vniuersale sit homonymum, ideóq; demonstratum sit de particularibus. Hæc excusatio iusta est: quia quod homonymos attribuitur, est purum vocabulum, quod nõ significat rẽ vniuersalem, sed immediatè (vt Auerroës loquitur) in singula sua significata

deſcendit. Quare cùm de rebus, non de vocabulis demonſtretur: neceſſe eſt de ſingulis ſignificatis ſeorſum demonſtrare, non de communi homonymo.

26 ¶ In ſumma, ſi homonymia abſit, affectio demõſtranda eſt de eo ſubiecto, quo primo ſublato tollitur, id eſt, cui omni & ſoli conuenit aut aptitudo ad ridendum nec de Æthiope eſt demonſtranda, nec de animali, ſed de homine.

CAP. VI.

Demonſtrationem conſtare ex principiis neceſſariis, & per ſe.

Cap. 6. 27 QVoniam concluſio demonſtrationis eſt neceſſaria & per ſe, etiam propoſitiones, quę eius cauſam continent, neceſſarias & per ſe eſſe oportet, vt veram & perfectam eius concluſionis ſcientiam pariant.

28 ¶ Accidentium, quæ non ſunt per ſe, non eſt ſcientia demõſtratiua, ſed de eis dialecticè diſputatur. quamuis enim nec concluſio nec propoſitiones ſint ſimpliciter & abſolutè neceſſariæ, tamen qui propoſitiones concedit, concluſionem negare non poteſt.

CAP. VII..

Principia & concluſionem demonſtrationis non eſſe heterogenea, ſed ſyngenea.

Cap. 7. 29 CVm tria in qualibet demonſtratione ſpectentur, affectio, quæ demonſtratur, ſubiectum, de quo demonſtratur, & axiomata, ex quibus demonſtratur: hæc tantùm communia pluribus ſcientiis eſſe poſſunt, non affectio, nec ſubiectum.

CAP. VIII.

Demonſtrationem eſſe tantùm rerum æternarum.

30 SCientia demonſtratiua eſt tãtùm rerum æternarum: quia quod per ſe eſt, ſemper eſt: iam autem diximus tam concluſionem quàm propoſitiones demonſtrationis eſſe per ſe.

31 ¶ Definitio quoque eſt rerum æternarum: quia omnis definitio vel eſt principium demonſtrationis, vel eſt concluſio demonſtrationis, vel ſola terminorum diſpoſitione differt à demonſtratione, vt ſequenti libro explicabitur.

32 Eorum quæ ſæpe fiunt, vt eclipſis, ſcientia demonſtratiua eſt, non quatenus ſæpe fiunt, ſed quatenus ſunt æterna. Nã particulares eclipſes non ſemper fiunt: ſed eclipſis in vniuerſum

ſum ſumpta, ſemper habet eandem cauſam, per quã demonſtratur, id eſt, interpoſitionẽ terræ. nam quotieſcumque terra Soli & Lunæ interponitur, neceſſe eſt Lunam pati eclipſim.

CAP. IX.

Demonſtrationem non eſſe ex communibus, ſed ex propriis, proinde ex indemonſtrabilibus principiis: ex quibus an quis ſciat, non facile cognitu eſt.

33 Difficile eſt cognoſcere, an aliquis habeat verã ſcientiam: quam nemo habet, etiamſi ex principiis veris & indemonſtrabilibus cõcluſerit, niſi ea principia ſint etiam propria eius quod demonſtratur. Quamuis enim quædã principia ſint communia, vt dictum eſt partic. 29. tamẽ & appropriari ſubiecto debent, id eſt, ad illud coarctari, vt poſteriùs docebo, & ſine principiis propriis ad demonſtrandum non ſufficiunt: vt in demonſtrationibus mathematicis apud Euclidem videre eſt, apud quem nulla demonſtratio eſt ex ſolis communibus principiis.

CAP. X.

Definitio, & diuiſio principiorum.

34 Principia ſunt, quæ non ſolùm quid ſignificent, ſed etiam quòd ſint, præcognoſcitur. Concluſiones verò tantùm præcognoſcitur quid ſignificent: demonſtratur autem quòd ſint. Exempli gratiâ, præcognoſcimus quid triangulum ſignificet, ac triangulum eſſe, necnon quid ſignificet habere duos angulos rectos, ſeu tres angulos ęquales duobus rectis: demonſtramus autem triangulum habere tres angulos duobus rectis æquales. Cap. 8.

35 ¶ Principia diuidũtur in communia, & propria. Communia ſunt, quæ in plurib. ſcientiis eadẽ ſecundum proportionem ſunt. vt in arithmetica, totus numerus eſt maior ſua parte: & in geometria, tota magnitudo eſt maior ſua parte. hæc enim dicuntur vnum proportione principium: quia eãdem rationem habet tota magnitudo ad partem magnitudinis, & totus numerus ad partem numeri. axiomata verò in ſcientiis non ſumuntur in ſua maxima cõmunitate, ſed coarctantur ad propriũ ſubiectũ, vt in exemplis, quæ modò retuli. Propria ſunt, quæ alij ſcientiæ non conueniũt: nempe ſubiectum eſſe, quid ſubiectũ ſit, & quid affectio ſignificet: vt in geometria triangulum eſſe, quid triãgulum ſit, & quid ſignificet habere duos rectos.

36 ¶ Rurſus principiorum genera quatuor ſunt:nempe axioma,hypotheſis,poſtulatum, definitio. Axioma eſt principium commune,quod neceſſe eſt omni diſcenti verum videri,vt omne totum eſſe maius ſua parte.Hypotheſis eſt principium proprium,quod diſcēti verum videtur. Poſtulatum eſt principium,quod doctor petit à diſcipulo ſibi concedi,etiāſi vel dubitet,vel aliter ei videatur.Idē igitur principium alteri erit hypotheſis,alteri poſtulatum,ſi illi videatur verum, huic non æque:veluti omnes rectos angulos eſſe æquales. Et ſiue ſit hypotheſis, ſiue poſtulatum, generali appellatione theſis dici poteſt. Definitio eſt oratio explicans quid vocabulum ſignificet, vel quid res ſit: vt in geometria quid triangulum, in arithmetica quid numerus.

37 ¶ Omnis hypotheſis & omne poſtulatum eſt propoſitio affirmans vel negans:& vel vniuerſalis, vel particularis. Definitio verò nec affirmat, nec negat, & neque vniuerſalis, neque particularis eſt:ſed comparatur ſimplici termino.nam animal (exempli causâ) rationale mortale, quid aliud eſt, quàm homo? Quare animal rationale mortale, quæ eſt hominis definitio,non magis affirmat, aut negat, quàm homo. Cùm autem definitio definito attribuitur, tunc fit propoſitio affirmans:vt,*homo eſt rationale mortale.*

CAP. XI.

De principiis quibuſdam omnium ſcientiarum communibus.

38 Quoniam ſcientia eſt rerum æternarum, proinde vniuerſalium:idcirco Plato ponit ideas, quæ ſunt vniuerſalia ante multa,id eſt, quarum idearum participatione ſingularia ſunt id quod ſunt:& harum ſcientia habetur.verbi gratiâ ipſe-homo (ſic enim vocatur à Platone, αὐτοάνθρωπος Græcè)eſt idea hominis:ita vt ſinguli dicantur homines,quatenus hanc ideam participant:& ſcientia de homine,nihil aliud eſt,quàm cognitio huius ideæ. Ariſtoteles autem negat eſſe ideas, id eſt vniuerſalia ante multa, & ponit vniuerſalia in multis,id eſt,genera & ſpecies:de quibus ait fieri demonſtrationes.

39 ¶ Hoc axioma,*affirmationem & negationem ſimul veras eſſe non poſſe*,nō ponitur actu in demonſtratione: niſi talis concluſio

clusio probanda sit: quo casu axioma aptatur tantùm maiori extremo: veluti,

Quicquid est rationale, verè dicitur esse aptum ad ridendum, & falsò dicitur non esse aptum ad ridendum:
Atqui omnis homo est rationalis: Ergo
Omnis homo verè dicitur aptus ad ridendum, & falsò dicitur non esse aptus ad ridendum.

40 ¶ Hoc principium, *omnis contradictionis alteram partem esse veram, alteram falsam*, sumitur in demonstratione ducente ad incommodum. nam ex falsitate propositionis problemati contradicentis colligitur veritas ipsius problematis.

41 ¶ Tria sunt diuersis scientiis communia. I. Axiomata, vt docui supra axio. 35. II. Dialectica. III. Metaphysica.

42 ¶ Est autem differentia inter dialecticam & metaphysicam, ita vt diuersimodè communes diuersis scientiis dicantur. nam dialectica vagatur per omnia subiecta, nec est vni rerum generi adstricta, sed omnibus accommodat sua præcepta: propterea non habet certa principia: sed veteri more dialecticus aduersarium interrogat, vt ex eius responso accipiat propositiones, ex quibus argumentetur. metaphysica vero in vno maximè generali subiecto versatur, id est, in ente, quatenus est ens.

Cap. XII.

De interrogationibus, & obiter de scientiarum incremento.

43 INterrogationum varia sunt genera. I. Interrogatio dialectica, de qua dixi in partic. præced. II. Interrogatio sophistica, de qua dicetur in libro de sophisticis elenchis. III. Interrogatio scientialis, quæ spectatur vel in demonstrante, vel in discente. Demonstrator ideo interrogat, vt rem euidentiorem faciat auditori, cui non dat optionem respondendi quid velit, sed petit vt veræ scientię assentiatur: veluti, *nónne homo est rationalis?* quæ interrogatio non materiâ, sed formâ tantùm differt à propositione demonstratiua, & facilè in propositionem mutatur. Ea igitur interrogatio physica est, ex qua potest demonstrari conclusio physica: & interrogatio geometrica est, ex qua potest demõstrari conclusio geometrica, vel optica, quoniam optica geometriæ

Cap. 9.

ous. Nam huiusmodi argumentatio plerumque non valet. interdum tamen valet ratione materiæ, videlicèt cùm maior propositio constat ex terminis conuertibilibus: hac enim conuersâ, fit prima figura: veluti,

Quæcunque sunt per se, sunt necessaria:	*BAR*	*Quæcunque sunt necessaria, sunt per se:*
Principia demonstrationis sunt necessaria: Ergo	*BA*	*Principia demonstrationis sunt necessaria: Ergo*
Prĩcipia demõstrationis sũt per se.	*RA*	*Prĩcipia demõstrationis sũt per se.*

Quòd si maior non conuertatur, argumentatio est inutilis, vt hæc Cæneі argumentatio:

Quicquid multiplici proportione augetur, celeriter augetur:
Atqui ignis celeriter augetur:
Ergo ignis multiplici proportione augetur.

45 ¶ Numerus demonstrationum in scientiis augetur, non quia multis mediis probetur eadem conclusio, sed quia probantur diuersæ conclusiones. Hoc autem bifariàm accidit. Primo in directum assumpto nouo termino: veluti si probetur corpus esse mobile, quia est naturale: & esse in loco, quia est mobile. Secundò in transuerso: veluti si probetur ex humida exhalatione gigni nubem, & nebulam, & pruinam.

CAP. XIII.

Differentiæ demonstrationis ac scientiæ quòd sit, & cur sit.

46 TRia sunt demonstrationum genera. I. Demonstratio potissima, quæ etiam vocatur demonstratio τοῦ διότι, propter quid, id est, quæ sumitur à causa proxima: veluti si probetur Lunam deficere, quia terra inter Solem & Lunam interponitur. II. Demonstratio ab effectu: veluti si probetur terram interponi, quia Luna deficit. III. Demonstratio per causam remotam. hæc semper negatiua est, & fit in secunda figura: veluti, si probetur parietem non respirare, quia non est animal. Syllogismus ita extruitur: Cap. 10.

CAM *Quicquid respirat, est animal:*
ES *Atqui nullus paries est animal:*
TRES *Ergo nullus paries respirat.*

47 ¶ Duplex est scientia. altera cur sit, quæ habetur per demonstrationem potissimam: altera quòd sit, quæ acquiritur per demonstrationem ab effectu, vel à causa remota. Nam hęc non est vera causa, vt non esse animal, non est vera causa, propter quam paries non respirat: quemadmodum esse animal, non est causa respirandi: alioquin omne animal respiraret.

48 ¶ Hic notetur regula ab Aristotele tradita: Si affirmatio est causa affirmationis, etiam negatio est causa negationis: & contrà, si negatio est causa negationis, etiam affirmatio est causa affirmationis. veluti si temperies humorum est causa bene valendi, intemperies est causa non bene valendi. & retrò, si hæc est causa non bene valendi, illa est causa bene valendi.

49 ¶ Interdum accidit, vt in alia scientia cognoscatur quòd sit, in alia cur sit. Hoc autem euenit, I. In scientiis subalternis, vt opticus nouit rem, quò longiùs abest ab oculo, eò minorem videri: geometra verò causam tenet, quoniam à lineis, quas visuales vocant, minor angulus in oculo fit. II. In scientiis non subalternis. vt vulnera orbicularia tardiùs sanari, medicus per experientiam cognoscit: causam verò geometra scit, quia figura circularis est omnium maxima.

CAP. XIV.

De figura syllogismi demonstratiui.

Cap. 11.

50. PRima figura est maximè scientialis, & ad demonstrandum idonea. Hoc probatur. I. Quia omnes scientiæ potissimùm hac figura vtuntur. II. Quia maximè apta est ad docendum cur sit. III. Quia per hanc solam figuram probatur quid sit: quandoquidem definitio attribuitur vniuersaliter definito: conclusio autem vniuersalis affirmans in sola prima figura probari potest. IV. Quia prima figura ceteris non eget: reliquę verò egent prima figura. Etenim prima figura est perfecta, secunda verò & tertia perficiuntur per primam, vt lib. 1. Prior. expositum fuit. Rursus propositiones demonstrationis in prima figura extructæ, possunt omnes in eadem prima figura probari, quippe cùm omnia problemata in hac figura possint concludi. quod non ita dici potest de syllogismis secundæ & tertiæ figuræ, propter ea quòd nec affirmatio in secunda, nec vniuersale in tertia probari potest.

CAP. XV.

De propositionibus immediatis negantibus.

51 PRopositiones negantes partim sunt mediatæ, partim immediatæ.

52 ¶ Mediatæ sunt, I. Cùm subiectum est in aliquo toto: veluti, *nullum corpus est qualitas.* nam hæc propositio per genus subiecti demonstrari sic potest.

CE *Nulla substantia est qualitas*
LA *Omne corpus est substantia: Ergo*
RENT *Nullum corpus est qualitas.*

II. Cùm attributum est in aliquo toto: veluti, *nulla qualitas est corpus.* sic enim per genus attributi demonstrabitur in secunda figura, id est in Camestres:

CAM *Omne corpus est substantia:*
ES *Nulla qualitas est substantia: Ergo*
TRES *Nulla qualitas est corpus.*

III. Cùm tam attributum quàm subiectum in toto est: veluti, *nullum corpus est color.* nam probari potest bifariam, id est, vel per genus subiecti: veluti,

CE *Nulla substantia est color:*
LA *Omne corpus est substantia: Ergo*
RENT *Nullum corpus est color.*

Vel per genus attributi, veluti,

CAM *Omnis color est qualitas:*
ES *Nullum corpus est qualitas: Ergo*
TRES *Nullum corpus est color.*

53 ¶ Immediatæ propositiones negantes sunt, cùm nec subiectum, nec attributum est in aliquo toto: veluti, *nulla substantia est qualitas.*

CAP. XVI.

De ignorantia secundum prauam dispositionem in iis, quæ medio vacant.

54 REm aliquam ignoramus, vel quia de ea non cogitamus, vel quia nostra cogitatio nos fallit. illa vocatur ignorantia secundum negationem: quomodo infans, aut idiota philosophiam ignorat. hæc ignorantia appellatur secundum prauam dispositionem, qua sunt affecti, qui falsis opinionibus sunt imbuti. Cap. 12.

55 ¶ Ignorantia ſecundum prauam diſpoſitionem ſpectatur vel in enunciationibus immediatis, vel in mediatis.

56 ¶ Quæ in mediatis cernitur, vel eſt ſimplex, vel multiplex. Simplex eſt, quæ accipitur abſque ſyllogiſmo. Multiplex, quæ accipitur per ſyllogiſmum: quia cùm ſit falſa concluſio, neceſſe eſt vt etiam aliqua propoſitio falſa ſit. 2. Prior. cap. 4. partic. 15. & falſitas concluſionis ex prima falſitate pendet. 2. Prior. cap. 18.

Cap. XVII.

De ignorantia ſecundum prauam diſpoſitionem in iis, quibus medium aliquod eſt interiectum.

Cap. 15.

57 Quæ verò in enunciatis mediatis ſpectatur, trifariam contingere poteſt. I. Per verum & proprium medium malè acceptũ, per quod bene acceptũm vera concluſio demonſtraretur: veluti,

Nihil rationale eſt aptum ad ridendum:
Omnis homo eſt rationalis: Ergo
Nullus homo eſt aptus ad ridendum.

Nam ſi retentis hiſdem terminis, mutes maiorem propoſitionem in affirmantem, habebis veram demonſtrationem per cauſam:

Omne rationale eſt aptum ad ridendum:
Omnis homo eſt rationalis: Ergo
Omnis homo eſt aptus ad ridendum.

II. Per medium verum ex alia claſſe ſumptum: quod ſi rectè fuiſſet acceptum, veritatem confirmaſſet, non tamen demonſtraſſet: veluti,

Nihil rectè incedens, eſt aptum ad ridendum:
Omnis homo rectè incedit: Ergo
Nullus homo eſt aptus ad ridendum.

Nam ſi maiorem propoſitionem affirmatiuè concipias, habebis quidem verum ſyllogiſmum, ſed qui demonſtrationis nomen non meretur, quia non ſumitur à cauſa, cùm rectè incedere, non ſit cauſa aptitudinis ad ridendum. Verus ſyllomus ita extruitur:

Quicquid rectè incedit, eſt aptum ad ridendum:
Omnis homo rectè incedit: Ergo
Omnis homo eſt aptus ad ridendum:

III. Per

III. Per alienum & extraneum medium, per quod vera conclusio probari nequit: veluti,

Nullus quadrupes est aptus ad ridendum:
Omnis homo est quadrupes: Ergo
Nullus homo est aptus ad ridendum.

Nam medium, *quadrupes*, non potest rectè accipi ad probandam veram conclusionem, *omnem hominem esse aptum ad ridendum.* Denique vtcumque hoc medium accipias, & cum dictis extremis coniungas, aliquid falsi in syllogismo reperies.

Cap. XVIII.

De ignorantia secundum negationem.

58 QVi aliquo sensu ab ortu destituitur, alicuius scientiæ, quæ eo sensu eget, non est capax; vt natus cæcus non potest colorum scientiam adipisci. Ratio est: quia scientiam acquirimus vel per inductionem, vel per demonstrationem: & inductio quidem sumitur ex particularibus: demonstratio verò ex vniuersalibus per inductionem notificatis. quare omnis nostra scientia ducitur ex cognitione particularium, quæ sensu percipiuntur. Deficiente igitur sensu nec induci, nec demonstrari, proinde nec sciri potest. Cap. 14.

Cap. XIX. XX. XXI. XXII.

Principia demonstrationis esse finita.

59 NEcesse est principia esse finita: quia infinitorum non est scientia: principiis autem ignoratis etiam conclusiones ignorari necesse est. Quare nisi principia finita essent, scientia nulla esset. Cap. 15. 16 17. 18.

Cap. XXIII.

Corollaria.

60 VNum duobus, quorum alterum alteri vel nullo modo vel non vniuersaliter attribuitur, non semper inest per medium iis duobus commune. verbi gratiâ sunt hæc duo, æquicrurum, & scalenum, quorum alterū alteri non attribuitur: hæc verò affectio, habere tres angulos æquales duobus rectis, inest æquicruro & scaleno per triangulum, Cap. 19.

quod est amborum commune genus, sed triangulum iisdem inest per se, non per aliud commune medium.

61 ¶ Tam affirmatio quàm negatio, si medium habet, demonstrabilis est. si medio caret, est demonstrabilis.

62 ¶ Tot sunt demonstrationes, quot sunt media.

63 ¶ Medius terminus est principiũ demõstrationis simplex. Propositiones autem sunt eiusdem principia composita.

64 ¶ Ad principia prima & immediata progrediendum est sumendo medium terminum propinquum minori extremo. Exempli causâ, cur homo est mobilis? quia est animal. cur animal est mobile? quia est corpus. cur corpus est mobile? quia est naturale. atque hæc est propositio immediata, *omne naturale est mobile.*

CAP. XXIV.

Vtrùm vniuersalis an particularis demonstratio sit præstantior.

Cap. 20. 65 VNiuersalis demonstratio est potior particulari: quia & plura complectitur, & magis causam explicat. Vniuersalem demonstrationem appello eam, quæ affectionem de suo vniuersali subiecto demonstrat, id est de subiecto, cui omni & soli affectio conuenit. particularem autem, eam, quæ de eius subiecti specie demonstrat. verbi gratiâ, habere tres angulos æquales duobus rectis, demonstratur vniuersaliter de triangulo, particulariter de æquicruro.

CAP. XXV.

Demonstrationem affirmantem, esse meliorem negante.

Cap. 21. 66 VT affirmatio negationi, ita affirmatiua demonstratio negatiuæ præstat. Affirmatio namque est negatione simplicior: quandoquidem affirmationi additum negandi aduerbium negationem facit. Et conclusio quidem negatiua probatur per affirmationem negationi adiunctam, quia ex duabus negantibus nihil concluditur, vt ex 1. lib. Prior didicimus affirmatiua autem non probatur per negationem: sed per duas propositiones affirmantes, vt eodem 1. Prior. expositum fuit.

CAP.

CAP. XXVI.

Demonstrationem categoricam præstare demonstrationi ducenti ad incommodum.

67 DEmonstratio categorica est melior & præstantior, quàm ducens ad impossibile: quoniam hæc à posteriori, illa à priori arguit. Etenim causa est prior effectu, & propositiones sunt priores conclusione: & illa quidem demonstratio ex causa effectum concludit: hæc autem ex falsitate conclusionis colligit propositionis falsitatem. Cap.22.

CAP. XXVII.

Quæ sit scientia certior & prior, vel minùs certa & posterior.

68 OPtima & perfectissima est scientia cur & quòd sit: infima est scientia quòd sit: medium locum tenet scientia cur sit sine cognitione quòd sit. Interdum enim tantùm nouimus quòd sit, veluti per demonstrationem ab effectu, aut à causa remota supra partic. 45. quandoque tantùm cur sit. sup. partic. 48. aliquando & cur sit, & quòd sit: scientes enim causam cur aliquid sit, etiam scimus illud esse. Cap. 23.

69 ¶ Scientiæ quò magis à materia abstrahunt, eò sunt certiores & perfectiores. hac ratione geometria opticæ præstat, arithmetica musicæ.

70 ¶ Cuius scientiæ subiectum est simplicius, ipsa est perfectior. hac ratione licet præferre arithmeticam geometriæ: quia res geometricæ sitæ sunt in plano, vt stereometricæ in solido: numeri verò, in quibus arithmeticus versatur, situ carent.

CAP. XXVIII.

Quid sit scientia vna, vel plures.

71 DIuersas demonstrationes ad eandem scientiam referre debemus, siue animaduertamus eas pendêre ab iisdem principiis, siue conclusiones esse syngeneas. Exempli causâ, demonstrationes de animalibus, & demonstrationes de plantis pendent ex iisdem principiis physicis, idcirco referuntur ad eandem scientiam physicam. Rursus animal gigni, & plantam gigni, sunt conclusiones syngeneę: idcirco

ad eandem ſcientiam, nempe ad phyſicam pertinent ſiue autem principia, ſiue concluſiones heterogeneæ ſint, referre demonſtrationes ad diuerſas ſcientias oportet, veluti de numeris, & de triangulis.

Cap. XXIX.

De pluribus demonſtrationibus eiuſdem rei.

72 EAdem concluſio probari poteſt per plura media vel ſumpta ex eadem claſſe, vt per cauſam proximam, & per cauſam remotam: vel ex diuerſis claſſibus, vt ex diuerſis cauſarum generibus, aut ex cauſa, & ex effectu.

Cap. XXX.

De rebus fortuitis.

Cap. 24. 73 DEmonſtrantur potiſſimùm ea quæ ſemper ſunt, vt cœlum moueri: aliquo modo ea quæ plerumque ſunt, vt hyeme, ſæpius pluere quàm æſtate. Fortuita verò, quæ raro ſunt, nec certam cauſam habent, ſub demonſtrationem non cadunt, vt inuentio theſauri.

Cap. XXXI.

Per ſenſum non haberi ſcientiam demonſtratiuam.

74 QVamquam obiectum facultatis ſenſitiuæ eſt vniuerſale, vt aſpectus obiectum eſt color: tamen actu ſentimus particularia, non vniuerſalia: vtputà non videmus colorem in genere, ſed hunc vel illum colorem. ſcientia verò vniuerſalium eſt. Quocirca ſenſus & ſcientia differunt.

75 ¶ Cognitio ſenſitiua non ſufficit, quia non tradit cauſam: non eſt tamen inutilis: immò confert ad inueniendam vniuerſalem ſcientiam, quæ eſt per cauſam: quandoquidem ſenſus eſt particularium, ex quibus colligitur vniuerſale.

CAP. XXXII.

De principiorum diuersitate.

76 Diuersarum scientiarum, vt physicæ & mathematicæ, principia ita diuersa sunt, vt ad idem genus referri nequeant. Nam demonstrationes, quæ habent principia syngenea, debent ad eandem scientiam referri. suprà partic. 70. Cap. 25.

CAP. XXXIII.

Distinctio scientiæ & opinionis.

77 Scientia & opinio eiusdem rei esse possunt, sed nec eodem modo, nec in eodem homine verbi gratiâ, omne mobile esse continuum & diuiduum, alius scit, quia nouit hoc esse necessarium, nec posse aliter se habere: alius opinatur, quia putat ita verum esse, vt possit etiam non esse: vnus autem & idem scire & opinari non potest: alioquin putaret non esse necessarium, quod scit esse necessarium. Cap. 26.

CAP. XXXIV.

De sagacitate.

78 Sagacitas est bona quædam medij coniectatio breuissimo tempore. id est, cùm quis citò & facilè veram causam inuenit: putà cùm videat Lunam Solem versus semper splendere, illico intelligat eam accipere lumen à Sole. Cap. 27.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER VII.

POSTERIORVM ANALYTICORVM SECVNDVS.

CAP. I.

De numero & ordine quæstionum.

Cap. 1. QVÆSTIONVM & cognitionum genera quatuor sunt. I. An sit:veluti an sit Deus,an sit centaurus. II. Quid sit: veluti quid sit Deus. III. Quòd sit; veluti quòd Luna deficit. IV. Cur sit:veluti cur Luna deficiat.

2 ¶ Duæ primæ quæstiones simplices vocantur, quia vnum terminum continent,vt Deum,vel centaurum: reliquæ duæ appellantur coniunctæ,vel compositæ,quia duos terminos continent, subiectum & attributum, vt Lunam & defectum.

3 ¶ Vt prima se habet ad secundam, ita tertia ad quartam.tunc enim quærimus quid sit,cùm nouimus esse:& tunc quærimus cur sit,cùm nouimus quòd sit.

CAP. II.

Omnem quæstionem ad medium pertinere.

Cap. 2. 4 OMnis quæstio est medij quæstio. Medium autem voco causam,per quam demonstratur.Prima & tertia quærunt an sit aliquod medium,siue aliqua causa: secunda & quarta,quódnam sit illud medium,seu quænam sit causa.Verbi gratiâ,est-ne eclipsis?nam sine causa nihil est.Similiter quid est eclipsis? defectus luminis in Luna ob terræ interpositionem. cur est eclipsis? quia lumen Lunæ deficit ob terræ interpositionem. Rursus,deficítne Luna?est-ne causa aliqua

aliqua, propter quam Luna deficiat. Item, cur Luna deficit? quia terra ei opponitur quæ est causa, propter quam Luna deficit: Lunæ oppositio.

CAP. VIII.

Quomodo probetur quid sit.

5 QVemadmodum ad proprietates probandas sumitur medius terminus, qui sit rei proprius, vt cum probatur corpus esse in loco, quia mouetur: ita etiam ad probandam rei quidditatem sumitur altera quidditas. verbi gratiâ, duplex definitio eclipsis afferri potest: quarum altera est, interpositio terræ inter Solem & Lunam: altera, defectus luminis in Luna. hæc igitur per illam probatur, id est, defectus luminis de Luna per interpositionem terræ demonstratur.

Cap. 8. & 9.

CAP. IX.

Quænam quidditates probentur, aut non probentur.

6 QVædam quidditates demonstrari possunt, vt in exemplo nuperrimè allato: quædam sunt principia prima & indemonstrabilia, vt definitio trianguli in geometria, numeri in arithmetica.

Cap. 10.

CAP. X.

Quid sit definitio, & quotuplex.

7 DEfinitio est oratio explicans quid sit, id est, quid sit quod dicitur, vel quid sit res ipsa definita.

8 ¶ Duo sunt igitur definitionum genera. I. Definitio ὀνοματώδης, id est, nominalis, quæ declarat quid verbum significet. veluti Triangulum est, quod tres habet angulos. II. Definitio οὐσιώδης, id est, essentialis seu realis, nempe quæ rei essentiam patefacit, veluti Triangulum est figura plana tribus rectis lineis comprehensa.

9 ¶ Definitio realis subdiuiditur in tria genera, Quædam enim est principium demonstrationis, alia est conclusio demonstrationis, tertia solo terminorum situ à demonstratione differt. Exempli gratiâ, cùm tres sint eclipsis definitiones, prima oppositio terræ, altera, defectus luminis in Luna, tertia

ex illis constans,defectus luminis in Luna propter terræ oppositionem.Prima est principium demonstrationis: secunda est conclusio demonstrationis,quia secunda per primam demonstratur. cur enim Luna deficit? seu cur defectus luminis est in Luna. quia terra ei opponitur. tertia definitio,cùm ex illis duabus constet,principium & conclusionem demonstrationis in se continet, sed formam à demonstratione diuersam habet: quia termini aliter in demonstratione, aliter in definitione collocantur.Demonstratio ita erigitur: *id cui terra opponitur,deficit: Atqui Lunæ terra opponitur: Ergo Luna deficit.* Definitio verò ita componitur:*Eclipsis est defectus Lunæ propter terræ oppositionem.*

Cap. XI.

Per quæ genera causarum demonstretur.

Cap. 11. 10 PEr omnia genera causarum demonstrari potest. I. Per materiam: veluti, cur corpora sublunaria sunt interitui obnoxia?quia constant ex elementis contrariis,quę se mutuò destruunt. II. Per formam : veluti, cur homo est disciplinæ capax?quia est rationis. III. Per efficiens,veluti, cur Luna deficit?quia terra ei opponitur, quominus accipiat lumen à Sole. IV. A fine:veluti,cur muniuntur vrbes?vt tutæ sint à vi hostium.

11 ¶ Efficiens & finis per se inuicem demonstrari possũt: veluti,cur deambulat?vt bene valeat,cur bene valet?quia deambulat.Nam deambulatio est causa efficiens sanitatis:sanitas est finis deambulationis.

12 ¶ Eadem conclusio per diuersa causarum genera demonstrari potest:puta per materiam, & finem. Exempli causâ,cur lumen trãsit per laternam? quia materia laternæ est perlucida,vt cornu fortè,aut vitrum. Rursus cur lumen transit per laternam?ne incidentes in tenebris impingant.

13 ¶ Natura vel propter finem agit,vt semen propter generationem:vel ex necessitate materiæ:quæ quidem necessitas est naturalis,vt lapidem descendere.Alia verò est necessitas violenta,vt cùm lapis proiectus ascendit.

14 ¶ Eorum quæ à ratione fiunt,quædam neque casu,neque ex necessitate materiæ vmquàm fiunt, vt domus: alia etiam casu fieri possunt,vt sanitas.alij namque arte medici sanantur:

nantur:alij casu,vt Iason Pheræus teste M.Tullio lib.3.de natura Deorum.

15 ¶ Quæ finis gratiâ fiunt,ea vel à natura fiunt,vt semen: vel ab arte,vt domus:à fortuna numquàm.

CAP. XII.

De causis eorum quæ sunt,vel fiunt,vel facta sunt,vel futura sunt.

16 CAusarum aliæ simul sunt cum effectibus,vt oppositio terræ simul est cum eclipsi: aliæ tempore præcedunt,vt ædificator & tigna,priora sunt ædificio. Illæ vt simul cum effectibus sunt, ita etiam simul fiunt, simul factæ sunt,simul futuræ,futuræ sunt.verbi gratiâ, quando fit oppositio terræ,fit eclipsis. cùm illa est, hæc est.cùm illa fuit, hæc fuit.cum illa erit,hæc erit.

17 ¶ In iis quæ non sunt simul non licet arguere à priori ad posterius,sed à posteriori ad prius. Nam hæ aut similes consequentiæ non valent: *Sunt fundamenta, ergo est domus. fuerunt fundamenta,ergo fuit domus.*Immo hæc quoque consecutio praua est:*Facta sunt fundamenta,ergo fiet domus.* Sic autem rectè arguitur:*Est domus,ergo sunt fundamenta:erit domus,ergo erunt fundamenta. Fuit domus, ergo fuerunt fundamenta. facta est domus , ergo facta sunt fundamenta. fiet domus,ergo fient fundamenta.* Cap.12.

18 ¶ Quædam in orbem redeunt, vt vapor, nubes, pluuia,vapor terræ.nam ex vapore fit nubes , ex nube pluuia, ex pluuia madesit terra. rursus ex terra madefacta oritur vapor, & ita deinceps in infinitum.Hęc igitur circulo demonstrantur, ita vt similiter arguamus tamquàm à posteriori ad prius. veluti, est vapor, ergo terra fuit madefacta. pluet, ergo erit nubes,&c. Cap.13.

19 ¶ Vt conclusio necessaria demonstratur per medium necessarium, ita conclusio quæ plerumque est, demonstratur per medium, quod plerumque est. Quæ autem rarò eueniunt , non demonstrantur , vt docuimus libro 1., cap.30.

20 ¶ Immediatarum igitur propositionum , ex quibus demonstrationes extruuntur , aliæ sunt necessariæ & semper veræ,aliæ plerumque veræ.

CAP. XIII.

De inuestiganda definitione.

Cap.14. 21 IN definitione rei synonymæ constituenda, hæc obseruare oportet. I. Sumantur attributa in quæstione quid est. II. Sumantur ea attributa, quæ singula latiùs patent quam res definita, sed non sunt extra eius rei genus. III. Hæc attributa eousque sumantur, donec eorum collectio sit rei definitæ propria, nec vlli alij rei conueniat.

22 ¶ In definitione inuestiganda eius quod attribuitur per prius & posterius, I. Sumatur genus. II. Ea quæ primis speciebus attribuuntur in quæstione quid est. nam hæc attribuuntur primis speciebus per se, reliquis autem per primas, vt demonstratio non attribuitur æqualiter demonstrationi cur sit & demonstrationi quòd sit: sed illi priùs, huic posteriùs. Itaque in eius definitione accepimus genus, id est syllogismum, & attributa essentialia demonstrationis cur sit: ac diximus demonstrationem esse syllogismum qui scientiam parit ex propositionibus veris, primis, &c. lib. 1. part. 13.

23 ¶ Inuestigandæ definitionis methodus duplex est, diuisiua, & inductiua: quarum illa progreditur ab vniuersalibus ad particularia, hæc à particularibus ad vniuersale.

24 ¶ Diuisionis in definitionibus inquirendis duplex est vtilitas. I. Per diuisionem fit, vt partes definitionis recto ordine collocentur, id est, magis vniuersales præponantur minùs vniuersalibus. II. Per diuisionem rectè institutam fit, vt nulla pars definitionis prætermittatur.

25 ¶ Errat Speusippus existimans non posse differentias cognosci, quibus res definita à ceteris seiungitur, nisi omnes res cognoscantur. Sufficit enim generalis differentiarum cognitio. Exempli gratiâ, scire sufficit omne animal aut esse rationale, aut irrationale, hominem autem esse rationalem: quâ differentiâ seiungimus hominem ab omni animali irrationali, licèt non cognoscamus distinctè omnes species animalium irrationalium.

26 ¶ Tria sunt in definitionibus obseruanda. I. Sumenda sunt sola attributa in quæstione quid est: id est, attributa

buta essentialia, nempe genus, & differentiæ: quæ inuestigari possunt ex locis generis, qui tradentur quarto Topico. Nam hi loci tam pertinent ad differentias, quàm ad genera. II. Hæc attributa in quæstione quid est, recto ordine collocari debent: ita vt communiora præferantur minùs communibus, & primo loco id ponatur, quod latissimè patet. III. Sumenda sunt omnia eiusmodi attributa, ita vt nullum prætermittatur. quod quidem assequemur, si attributum essentiale, quod maximè commune est, initiò sumpserimus, & diuidendo ac subdiuidendo progrediamur, donec ad vltimum peruenerimus, quod diuidi amplius non potest per differentias essentiales, quarum altera definito vniuersaliter conueniat. Verbi gratiâ, ad hominem definiendum primò sumatur animal. secundò diuidatur in rationale & irrationale. tertiò subdiuidatur animal rationale in immortale & mortale. inde colligatur definitio, *animal rationale mortale*.

27 ¶ Cùm definitio per inductionem inuestigatur, notandæ sunt similitudines primò in particularibus: deinde in vniuersalibus, sub quibus ea particularia continentur. atque ita progrediendum, donec ad vnam communem rationem perueniatur. Quòd si vna communis ratio inueniri non possit: apparet, id, cuius definitio quæritur, esse homonymum. Exempli causâ, si quæratur magnanimitatis definitio, spectandi sunt viri magnanimi, & videndum, quid eis commune sit, primò specialiter, deinde generaliter. Magnanimi habiti sunt Achilles, Aiax, Alcibiades, Lysander, & Socrates: tres quidem priores, quia noluerunt contumeliam pati: tres autem posteriores, quia eundem animum in vtraque fortuna habuerunt. Si igitur hæc duo, id est, non perpeti contumeliam, & eodem modo in secundis & aduersis rebus esse affectum, ad communem aliquam rationem referri possunt, vnum erit magnanimitatis genus, sin minùs, duo erunt genera.

28 ¶ Hac ratione definitio fit vniuersalis & perspicua.

29 ¶ Maximum definitionis vitium est obscuritas. Etenim debet in demonstrationibus inesse vis concludendi, ita in definitionibus perspicuitas.

30 ¶ Quàmobrem non solùm homonymià debet à definitionibus exulare, sed etiam metaphora. Nam metaphora plerumque obscuritatem parit, ideóque etiam in disputationibus vitanda est: Topic. 6. cap. 2. ac definitiones metaphoricæ, quamuis interdum elegantiam quandam habere videantur, veræ tamen definitiones non sunt: veluti, *Poësis est pictura loquens, Pictura est poësis muta.*

Cap. XIV.

De inuentione problematum.

Cap. 16. 31 TAm in synonymis, quàm in iis, quæ cùm communem essentiam habeant, communi nomine carent, necnon in analogis, problemata quærenda sunt methodo diuisiua: ita vt progrediamur à toto ad partes, & à genere ad species. Verbi gratiâ, priùs quærendæ sunt affectiones animalis, quàm partium ipsius, vt capitis, pectoris brachiorum, crurum, vel specierum, vt hominis, & equi.

Cap. XV.

Quatenus idem medium ad problemata demonstranda adhibeatur.

32 TRibus modis contingit plura problemata demonstrari per eandem causam. I. Quorundam causa eadem est specie, veluti cur hyeme loca subterranea sunt calidiora, quàm æstate? & cur hyeme faciliùs cibum concoquimus quàm æstate. quia propter circumsistens frigus calor contrahitur & vnitur, proinde validior est. II. Quædam habent causam genere eandem, veluti cur fit arcus cælestis? quia radij Solis à nube mediocriter densa & humida reflectuntur. cur echo? quia vox à corpore solido præsertim concauo reflectitur. cur imago repræsẽtatur in speculo? quia species visibilis à læui speculi superficie reflectitur. ergo horum omnium causa est reflexio: non tamen eadem reflexio, sed diuersa. III. Quædam sunt ita subordinata, vt vnius causa pendeat ex causa alterius. veluti cur Luna deficit? quia terra interponitur inter Solem & Lunam. cur terra interponitur? quia alterum astrum est in capite, alterum in cauda draconis.

CAP. XVI.

De causa ex effectu arguenda

34 CVm causa & effectus reciprocantur, tam effectus per causam, quàm causa per effectum demonstrari potest. vtputa *terra interponitur: ergo luna deficit.* item, *luna deficit: ergo terra interponitur.* sed illa est demonstratio τοῦ διότι, hæc autem τοῦ ὅτι: de quibus dictum est lib.1.cap.13.

Cap.17.

34 ¶ Vnius effectus possunt quidem esse plures causæ sub vna generali contentæ: vt laudis causæ sunt actio liberalis, & actio iusta: sed vtraque est actio secundum virtutem. causa igitur generalis, per quam demonstratur, vna est, licet particulares sub ea contentæ, plures esse possint.

CAP. XVII.

An vnius effectus plures causæ.

35 TRibus modis multæ causæ eiusdē effectus sumi possunt. I. Si assumantur causæ per accidēs: nam harum certus non est numerus. vt putà sanitatis causa est, non solùm medicus, sed etiam albus & musicus, si contingat vt medicus sit albus & musicus. II. Si accipiantur causæ particulares, vt in præced. partic. docui. III. Si vna causa sub altera contineatur: vt luna deficit propter terræ interpositionem; quia ipsa est in capite vel cauda Draconis, Sol autē in signo opposito.

CAP. XVIII.

Vtra causa prior sit prior-ne. an magis vniuersalis.

36 SI affectio non de suo proprio, sed de inferiori subiecto, id est, affectio non de genere, sed de specie demonstretur: rectiùs demonstratur per medium propinquum minori, quàm maiori extremo. Sint (exempli causa) hęc quatuor subordinata:

1 *Casus foliorum.*
2 *Humoris concretio.*
3 *Lata folia.*
4 *Vitis.*

Dico primùm rectiùs demonstrari de quarto per tertium, quam per secundum. nam secūdum est causa, cur primū insit tertio: & tertiū est causa, cur secūdū insit quarto: idémq; tertiū

est causa, cur primum insit quarto. cur enim lata arborum folia cadunt? quia humor concrescit. cur humor inuitè concrescit? quia latis foliis prædita est. cur vitis folia cadunt? quia lata sunt.

CAP. XIX.

Cap.18. *De cognitione primorum principiorum.*

37 Cognitio primorum principiorum acquiritur ex antecedente sensitiua, non intellectiua cognitione. ex rei namque præsentis sensu fit memoria: ex repetita rei memoria fit experientia: ex hac intellectus colligit vniuersale, quod est principium demonstrationis. Exempli causâ, quia memini me sæpius vidisse rhubarbarum purgare choleram: hinc habeo experientiam, ex qua meus intellectus colligit omne rhubarbarum purgare choleram. Vide 1. Metaphys. ca. 1.

38 ¶ Quemadmodum cognitio conclusionis propriè vocatur scientia: ita cognitio primorum principiorum appellatur intelligentia, vt latiùs 6. Ethico declaratur.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER VIII.

TOPICORVM PRIMVS.

CAP. I.

Cap.1. *De syllogismo, & eius speciebus.*

DIALECTICA est facultas probabiliter impugnandi, & defendendi problema propositum.

2 ¶ Syllogismus dialecticus (quem Græci ἐπιχείρημα vocant 8. Topic. cap. 11. partic. 16.) est, qui ex propositionibus probabilibus concludit.

3 ¶ Probabile est, quod omnibus verum videtur, vel plerisque

plerisque, vel sapientibus omnibus, vel sapientibus plerisque vel sapientibus maximè illustribus & claris.

CAP. II.

De vtilitate huius tractationis.

4 Dialectica vtilis est I. Ad exercitationem: quia dialecticus facilè de quauis re proposita differere potest. II. Ad congressus: quia dialecticus cum quouis ex sententiis, quæ ei probantur, agere, cúmque non rectè dicentem refellere potest. III. Ad philosophiam & scientias: cum quia disputatio in vtramque partem instituta, efficit vt faciliùs veritas innotescat: tum etiam quia prima scientiarum principia non possunt demonstrari, sed dialecticis argumentis confirmari. Cap.2.

CAP. III.

De perfecta dialecticæ cognitione.

5 Perfectus dialecticus est, qui quàm maximè probabiliter fieri potest, problema impugnat, vel defendit. Neque enim omnia problemata possunt eadem facilitate impugnari, vel defendi: neque bonus dialecticus semper in disputando euincit quod vult, quemadmodum nec bonus orator semper persuadet, nec bonus medicus semper sanat ægrotum.

CAP. IV.

De quibus, & ex quibus differatur.

6 Quatuor sunt, de quibus disputatur, & ex quibus propositiones accipiuntur: genus, definitio, proprium, & accidens. Ex his enim fiunt problemata, de quibus & propositiones ex quibus disputatur. Cap. 5.

7 ¶ Propositio igitur & problema non differunt materia, sed forma. Propositio namque est, veluti, *Animal rationale mortale éstne hominis definitio?* (Intellige propositionem interrogantis. nam propositio ratiocinantis est affirmatio vel negatio. 1. Prior. cap. 1. partic. 6.) Problema autem, veluti, *vtrùm animal rationale mortale sit hominis definitio.*

ſed poteſt fieri proprium aliquo tempore, vel per relationem ad alterum. vt ſedere ad regis dexteram, eſt proprium Socratis, quando ſic accidit, vt ſolus ad dexteram regis ſedeat. deambulatio verò eſt propria Socratis reſpectu eorum, qui ſtant, aut ſedent.

Cap. VI.

Obiectionis ſolutio.

17 Reliqua problemata communionem aliquam habent cum problemate definitionis. Nam qui probat non ſoli conuenire, non ſolùm euertit proprium, ſed etiam definitionem. Item qui probat non eſſe genus, euertit etiam definitionem, in qua id pro genere ſumptum eſt. Præterea qui probat non ineſſe, non ſolùm euertit accidens, ſed etiam definitionem, immò etiam genus, & proprium. nam hæc omnia attributa debēt ſubiecto ineſſe. Sed nihilominùs rectè conſtituuntur quatuor genera problematum: quia fieri poteſt, vt argumentum contra aliquod problematis genus valeat, contra alia non valeat. vtputà ſi probetur non attribui in quæſtione quid eſt, euertitur genus, non accidens. Cap. 5.

Cap. VII.

Idem quot modis dicatur.

18 Idem ſumitur tribus modis. I. Numero: vt Socrates & Sophroniſci filius. II. Specie: vt Socrates & Plato. III. Genere: vt homo & equus ſunt in eodem animalis genere. Cap. 6.

19 ¶ Vnum numero dicitur, I. Quod tantùm nomine differt: vt veſtimentum & indumentum. item definitum & definitio, vt homo, & animal rationale mortale. II. Subiectum, & eius proprium: vt homo, & ſcientiæ capax. III. Subiectum & accidens: vt Ariſtoteles, & docens in Lycio.

Cap. VIII.

Nec plura, nec pauciora eſſe attributa, quàm quatuor ſuprà poſita.

20 Omnes diſputationes de quatuor illis, & ex hiſdem inſtitui, videlicet genere, definitione, proprio & Cap. 7.

IV. Quæ est probabili contraria,contradictoriè vel contrariè enunciata.veluti si probabile est,de amicis esse bene merendum: etiam probabile est, de amicis non esse malè merendum,& de inimicis non esse bene merendum, & de inimicis esse malè merendum. V. Quæ in aliqua scientiâ vel arte est recepta.vt probabile est contraria contrariis curari, quia medici ita docent.

Cap. XI.

De problemate dialectico,& thesi.

24 Problema dialecticum tribus modis diuidi potest. I. Alia sunt problemata de rebus agendis vel fugiendis, vt problemata ethica, veluti an liceat alicui se interficere, ne in potestatem hostium veniat. Alia spectant ad veritatem & cognitionem, non ad actionem, vt problemata physica,veluti vtrùm motus sit in mouente, an in mobili Alia suprà dictis inseruiunt,vt problemata logica, veluti an quidditas demonstrari possit. II. Alia sunt, de quibus in neutram partem homines sentiunt, veluti vtrùm in centro mundi sit terra an aqua. Alia, de quibus vulgus & sapientes dissentiunt,veluti an diuitiæ faciant virum beatum. Alia, de quibus vulgus non idem sentit, veluti vtrùm pro amico sit mentiendum. Alia, de quibus sapientes inter se dissentiunt: veluti vtrùm aspectus fiat per intromissionem specierum visibilium, an per extramissionem radiorum visualium, quos vocant. III. Alia problemata dubia sunt,quia statim de his occurrunt rationes contrariæ: veluti vtrùm milites, an literati magis prosint reip. Alia,quia nulla ab initio ratio facilè apparet,veluti vtrùm mundus sit genitus,an ingenitus. Nam & rationum contrarietas,& rationum inopia nos incertos ac dubios reddit.

Cap. 9.

25 ¶ Thesis accipitur duobus modis. I. Propriè pro sententia admirabili & præter hominum opinionem, quæ sententia vel confirmatur alicuius nobilis philosophi auctoritate,vt nihil moueri secundum Parmenidem & Melissum; vel ratione aliqua, vt esse nonnulla, quæ nec facta nec æterna sunt;quia musicus est grammaticus.cùm neq;sit factus grammaticus,neque sit ęternus. II. Latè pro quouis problemate.

acsi essent simpliciter vera, veluti matrem liberos suos diligere. nam qui exceptiones ignorant, eiusmodi propositiones nobis concedent.

31 ¶ Ex auctoribus, quos legimus, propositiones elicere, & colligere debemus, quibus, cùm opus erit, vti possimus.

32 ¶ Harum propositionum promptuarium conscribere debemus. in quo conscribendo hæc præcepta obseruentur. I. Diuersa rerum genera separatim ponantur: vtputà aliud sit caput de bono, aliud de animali: sub eo capite collocentur propositiones ad bonum pertinentes: sub hoc colligantur, quæ ad animal spectant. II. Rei definitio primo loco ponatur. III. Adscribatur nomen auctoris, ex quo propositio sumpta est, veluti, *Quatuor sunt elementa secundùm Empedoclem*. IV. Tria propositionum genera potissimùm notanda videntur: ethica, physica, & logica. His quilibet addat ea, quibus maximè se vsurum intelligit, vt theologica, vel iuridica. V. Sumendæ sunt propositiones maximè vniuersales, & his subiiciendæ particulares. vtputà primo loco ponatur hæc generalis propositio, *Oppositorum eadem est scientia*. huic subiicienda specialis, *Contrariorum eadem est scientia*. rursus huic alia magis specialis, *sanitatis & morbi eadem est ars medica*.

CAP. XV.

De iis, quæ multifariam dicuntur, distinguendis.

33 Non solùm ambigua sunt distinguenda, sed etiam eorum differentia est explananda. verbi gratiâ, *candidum homonymως dicitur de colore & de voce: color enim dicitur candidus, quia dissipat aspectum: vox autem candida, quia facilè auditur.* Cap. 13.

34 Multiplicia siue ambigua hæc sunt. I. Quod aliâs aliud contrarium habet. vt acutum Homonymως attribuitur voci, & magnitudini: quoniam in voce est contrarium graui, in magnitudine obtuso. id est, vox acuta opponitur voci graui, angulus autem acutus est contrarius angulo obtuso. II. Quod aliâs habet contrarium, aliâs non habet. vt voluptas ex cibo & potu est dolori contraria: voluptas autem, quæ ex contemplatione percipitur, nihil contrarium habet, ergo voluptas est vocabulum homonymum. III. Contraria, quæ aliâs medium habent, aliâs non habent: vel aliâs aliud medium habent. vt

acutus dici potest: ergo acutum de voce & sapore dicitur homonymως. XIV. Differentia diuersorum generum non subalternorum, vt acutum est differentia vocis & anguli: quandoquidem vox acuta differt à non acuta, & angulus acutus à non acuto: atqui vox & angulus sunt diuersa genera non subalterna: ergo acutum homonymως dicitur de voce & de angulo. XV. Quod in alio subiecto per alias differencias diuiditur, vt color corporis aliter diuiditur, quàm color rethoricus. XVI. Quod modò est species, modò differentia, vt candidum, quod est in corpore, est species coloris: candidum autem, quod voci attribuitur, est vocis differentia.

CAP. XVI.

De differentiis inueniendis.

35 DIfferentiæ sunt inuestigandæ I. Eorum, quæ continentur eodem genere, vt fortitudinis & temperantiæ. II. Eorum, quæ cùm sint in diuersis generibus, tamen inter se similia sunt, vt sensus & scientiæ. Cap.14.

CAP. XVII.

De similitudine consideranda.

36 IN diuersis generibus consideranda est similitudo, quam analogia facit: veluti, *vt se habet scientia ad scibile, ita sensus ad sensibile*. Item: *vt est tranquillitas in mari, ita serenitas in aëre.*

37 ¶ Maximè laborandum est in quærendis similitudinibus rerum maximè inter se distantium. quærendæ tamen sunt etiam in iis rebus, quæ sub eodem genere continentur: veluti quid sit commune homini, equo, & boui.

CAP. XVIII.

De vtilitate dictorum instrumentorum.

38 COgnitio eius quod multis modis accipitur, I. Valet ad perspicuitatem. II. Ad hoc, vt syllogismi fiant de re ipsa, non de vocabulo. III. Ad dissoluendos paralogismos ex ambiguitate ductos. IV. Ad fallendum eum, qui nescit distinguere, cùm scilicèt ambiguitas latet. sed hoc est potiùs sophistæ, quàm dialectici.

40 ¶ Differentiarum inuentio. I. Confert ad quæstionem, vtrùm aliqua ſint eadem, an diuerſa. Nam ſi differunt, ſunt diuerſa. ſi non differunt, idem ſunt. II. Ad quæſtionem quid eſt: quandoquidem res ex genere & differentiis definitur.

41 ¶ Similitudinis conſideratio vtilis eſt. I. Ad conficiendam inductionem, quæ fit ex multis particularibus ſimilibus. II. Ad ſyllogiſmos hypotheticos: quia probabilis hypotheſis eſt, quod in vna re ſimili valet, id in aliis quoque rebus ſimilibus obtinere. III. Ad definitiones, id eſt, ad inueniendum genus, quod in definitione ponere oportet. nam inter ea, quæ multis communia ſunt, id, quod maximè attribuitur in quæſtione quid eſt, pro genere accipi debet. vtputà vnitas & punctum ſimilia ſunt, quatenus vtrumque eſt principium. hoc igitur pro genere ſumpto, vnitatem definiam principium numeri: & punctum, principium lineæ.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER IX.

TOPICORVM SECVNDVS.

CAP. I.

Protheoriæ.

Cap. I. PROBLEMATVM alia ſunt vniuerſalia, vt omnem voluptatem eſſe bonam, nullam voluptatem eſſe bonam: alia particularia, vt aliquam voluptatem eſſe bonam, aliquam voluptatem non eſſe bonam.

2 ¶ Si probetur omni ineſſe, ſimul probatum erit alicui ineſſe: & ſi probetur nulli ineſſe, ſimul probatum erit alicui non ineſſe.

3 ¶ Pro-

3 ¶ Problemata plerumque affirmantia proponuntur. itaque dialecticus potissimùm tenere debet axiomata vniuersalia negantia, quibus affirmantia problemata refelluntur tam vniuersalia, quàm particularia.

4 ¶ Notandum est discrimen inter accidens & alia attributa. nam reliquæ attributiones conuerti possunt: veluti, *Animal homini inest, ergo homo est animal.* in accidente secus est: quia consequentia non valet, *Albor inest Aethiopi, ergo Aethiops est albus.* ratio est: quia albor Æthiopi non inest simpliciter, sed κατά τι, id est, ratione dentium: reliqua verò attributa præter accidens, non insunt ex parte, sed vel omnino insunt, vel omnino non insunt.

5 ¶ Duo sunt problematum vitia. I. Falsitas: veluti, omnem voluptatem esse bonam. II. Locutio non vsitata: veluti si quis ponat non omne animal sentire, quia appellatione animalis complectatur etiam plantam.

6 ¶ Dialecticus potissimùm locos nosse debet, ex quibus abundet propositionib. ad differendum contra quoduis problema. vnde hi libri, Topici conscribuntur.

7 ¶ Locus accipitur tribus modis. I. Pro axiomate dialectico, quod vulgò vocant maximam: veluti, *genus non accidit speciei.* II. Pro nota, qua axioma ab axiomate distinguitur: veluti à genere, à coniugatis. vulgò differentiam maximæ appellant. III. Pro præcepto, veluti, *Problema conuertatur in propositionem, & contra eam obiectio quæratur.* capite seq. partic. 4.

CAP. II.

Varij loci problematum de accidente.

8 SEquentes loci referuntur ad problema accidentis: quorum alij pertinent ad quęstionem an insit, veluti, *Quod nulli speciei inest, generi non inest:* alij ad quæstionem an accidat, veluti, *Genus non accidit speciei.* Ideóque illi possunt etiam ad alia problemata transferri: nam omnia attributa (id est, genera, propria, definitiones, accidentia) debent inesse subiectis: hi verò sunt proprij problematis de accidente. Cap. 2.

9 ¶ I. Genus non accidit speciei: vt virtus iustitiæ. II. Proprium nō accidit subiecto, vt homini aptitudo ad riden-

dum. III. Definitio non accidit definito, vt homini animal rationale mortale.

10 ¶ I. Quod omnibus speciebus inest, de genere vniuersaliter est affirmandum. II. Quod plerisque speciebus inest, de toto genere est concedendum, nisi afferatur obiectio. III. Quod nulli speciei inest, de toto genere vniuersaliter est negandum. IV. Quod plerisque speciebus non inest, de genere vniuersaliter est negandum, aut afferenda obiectio.

11 ¶ Valet argumentum à definitione ad definitum, & contrà. Nam cui horum alterum conuenit, necesse est vt alterum quoque conueniat: item cui alterum non conuenit, necesse est vt alterum quoque non conueniat. veluti si scientiæ definitio attribuitur grammaticæ, grammatica est scientia: & si definitio scientiæ non potest attribui iustitiæ, iustitia non est scientia.

12 ¶ Si problema conuertatur in propositionem, & contra hanc inueniatur obiectio, hinc habebitur argumentum contra problema. Quod enim contra propositionem est obiectio, id contra problema est argumentum.

13 ¶ Loquendum vt multi: sentiendum cum sapientibus.

Cap. III.

De locis pertinentibus ad ea, quæ multis modis dicuntur.

14 Si ambiguitas lateat, ac thesis non possit in quacumque significatione confirmari, vel impugnari: confirmetur vel impugnetur in ea significatione, de qua suppetunt argumenta.

15 ¶ Si homonymia non lateat: afferantur argumenta de ea significatione, de qua suppetunt: & indicetur, aliarum significationum aliam esse rationem.

16 ¶ Respiciendum est etiam ad ea, quæ multis modis non homonymως dicuntur: &, si multiplicitas lateat, eatenus distinguendum, quatenus nobis vtile est: ea verò sunt omittenda, de quibus non habemus argumenta.

Cap. IV.

Varij loci.

17 Vocabula obscura cum perspicuis commutentur.

18 ¶ I. Quod non accidit generi, non accidit speciei:

peciei:veluti,ſi animal non poteſt eſſe æternum, homo non poteſt eſſe æternus. II. Quod accidit ſpeciei,accidit generi : veluti, ſi grammatica accidit homini , accidit etiam animali. III. Quædam accidunt generi,non cuiuis ſpeciei: vt grammatica accidit animali.non tamen equo,aut boui.

19 ¶ I. Cui genus attribuitur,ei aliqua eius generis ſpecies attribuitur. II. Quod habet genus,habet aliquam eius ſpeciem. III. Quod denominatur à genere,denominatur ab aliqua ſpecie.

20 ¶ Cui non ſuppetunt argumenta contra theſim , is partes theſis definiat,& definitiones examinet:quia faciliùs inueniuntur argumenta contra definitionem , quàm contra rem definitam.

21 ¶ I Si verum eſt antecedens,verum eſt etiam conſequens.veluti ſi eſt homo,eſt animal. II. Si falſum eſt conſequens , falſum eſt etiam antecedens : veluti ſi non eſt animal,non eſt homo.

22 ¶ Quod aliquando non ineſt , id nec neceſſariò nec ſimpliciter ineſt. veluti neceſſariò augeri , non eſt proprium animalis,quia non ſemper animal augetur.

Cap. V.

Loci à tranſlatione diſputationis.

23 SI aduerſus theſim argumenta non ſuppetant ad propoſitionem,quæ ad theſim aut pertinet,aut pertinere videtur,diſputatio transferatur.

Cap. VI.

Alij loci.

24 DVorum oppoſitorum medio carentium,vno poſito alterum tollitur: & vno ſublato alterum ponitur.veluti ſi homo bene valet,non ægrotat.etſi non bene valet,ægrotat.

25 ¶ Vocabuli ſignificatio debet conuenire etymologię. vtputà cùm philoſophia ſignificet amorem ſapientiæ: nō eſt philoſophus nominandus , qui ſapientia ad quæſtum abutitur,quia lucrum potiùs amat,quàm ſapientiam.

26 ¶ Tria ſunt accidentium diſtincta genera,quæ de eodem ſimul vera eſſe non poſſunt.Vnū eſt,quod ſemper accidit , vt cycnum eſſe album: alterum , quod in vnam partem

ſæpius accidit, vt virum barbam emittere. tertium, quod vtrolibet modo contingit, vt hominem deambulare, aut non deambulare.

27 ¶ Idem non poteſt ſibi accidere, quamuis pluribus nominibus ſignificetur, vt lætitia & gaudium. Peccat igitur, qui gaudium lætitiæ accidere ponit.

Cap. VII.

Loci à contrariis.

Cap. 3.

28 SI duæ ſint contrariorum ſyzygiæ: vt amici & inimici, necnon bene & malè mereri: ſex modis connecti poſſunt. aut enim duo duobus attribuuntur, aut duo vni, aut vnum duobus: quæ omnia trifariam contingunt: vt in ſequentibus exemplis. I. De amicis bene, de inimicis malè merendum. II. De amicis malè, de inimicis bene merendum. III. De amicis bene & malè merendum. IV. De inimicis bene & malè merendũ. V. De amicis & inimicis bene merendum. VI. De amicis & inimicis malè merendum. Ex his pronunciatis, prima duo non continent in ſe contrarietatem: ac primum quidem eſt verum, ſecundum eſt falſum: reliqua verò contrarietatem in ſe continent: proinde ſunt omnino falſa ſecundum Ariſtotelem ad id quod prima ſpecie videtur, vt dialecticum decet, reſpicientem. Sunt igitur hæc accipienda κτ̀ δόξαν. nam κατ᾽ ἀλήθειαν in dicto exemplo ſolum quintum pronunciatum eſſe verum conſtat ex c.5. Matth. ver. 44.

29 ¶ Contraria in eodem ſubiecto ſimul eſſe nõ poſſunt.

30 ¶ Quod poteſt vnum contrarium ſuſcipere, poteſt etiam alterum ſuſcipere. Vt homo poteſt bene vel malè valere. ſicut autem in animæ facultate iraſcibili non eſt amor, ita nec odium. Si obiicias cygnum recipere alborem, non nigrorem: coruum autem recipere nigrorem, non alborem: reſpondebo, etſi non reipſa, tamen per intellectum poſſe cygnum ſuſcipere nigrorem, & coruum alborem, vt cap.5. Porphyrij expoſitum fuit.

Cap. VIII.

Loci ab oppoſitorum conſecutione.

31 SI vera eſt affirmatio, vera eſt etiã negatio vniuerſa. veluti ſi quod eſt homo, eſt animal: quod non eſt animal, non

non est homo. Si vera est negatio, vera est etiá affirmatio inuersa: veluti si quod non est animal, non est homo: certè quod est homo, est animal.

32 ¶ Contrarium contrario plerumque directò est consequens: vt fortitudo est virtus, ignauia est vitium. interdum ordine inuerso, vt firmam corporis constitutionem sequitur bona valetudo, & aduersam valetudinem sequitur infirma corporis constitutio.

33 ¶ Priuantibus priuantia recto ordine consequuntur: vt aspectus est sensus, cæcitas est priuatio sensus.

34 ¶ Relata quoque relatis directò consequentia sunt: vt triplum est multiplex, & subtriplum est submultiplex.

Cap. IX.

Loci à coniugatis, & ab ortu, vel interitu, vel efficiente, vel interimente.

35 Coniugata attributa coniugatis subiectis simul eodem casu insunt, vel simul non insunt. veluti si iustitia est laudabilis, iustè agere est laudabiliter agere. & si iniustitia nō est laudabilis, iniustè agere nō est laudabiliter agere.

36 ¶ Res, ortus eius, & efficiens, sunt simul bona, aut simul mala. veluti si scientia est bona, etiam discere est bonum: & si ars magica est mala, discere artem magicam est malum. Contraria ratio est rei & interitus vel interimentis. veluti si scientia est bona, obliuio est mala. & si obliuio est mala, scientia est bona.

Cap. X.

Loci à proportione, & à comparatione.

36 Quorum eadem est ratio, his idem proportione attribuitur: veluti si eadem est ratio sensus ad sensibilia, & scientiæ ad scibilia: certè si contrariorum sensibilium idem est sensus, vt albi & nigri idem est adspectus, etiam contrariorum scibilium eadem est scientia, vt sanitatis & morbi medicina. Si verò multa scire, non est multa cogitare: profectò scire non est cogitare. Cap. 4.

37 ¶ Si subiectum intendatur, etiam accidens intenditur: veluti si iniuria est mala, maior iniuria est peior.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER X.

TOPICORVM TERTIVS.

Cap. I.

Loci,ex quibus probatur melius esse,vel optabilius.

QVÆSTIO vtrùm seu quod sit melius,siue optabilius,de iis tractatur, in quibus exiguũ est discrimen: adeo vt quod aliqua ratione ceteris præstare probatur, simpliciter præstare videri possit. Cap. I.

2 ¶ Optabilius & melius est. I. Quod est diuturnius & constantius. II. Quod potiùs eligeretur à viro prudẽte,aut à viro bono, aut à bono legislatore, aut à studioso, qui in re, qua de agitur,versatur,aut à perito,aut ab omnibus,aut àpluribus. III. Quod pertinet ad meliorem sciẽtiam,vt instrumenta mathematica præstant instrumentis fabrilibus.Excipe,nisi spectetur persona, quæ in deteriori scientia versatur. vt fabro optabilior est malleus,quàm sphæra. IV. Quod est in genere boni,eo quod nõ est in hoc genere.vt iustitia præstat homini iusto. V. Quod est propter se optabile,eo quod est optabile propter aliud. vt beatitudo est optabilior virtute:& sanitas deambulatione. VI. Quod est per se optabile, eo quod est optabile per accidẽs.vt habere iustos amicos est optabilius,quàm habere iustos inimicos:quoniã illud est optabile per se: hoc autem per accidens, ne inimici nobis noceant. VII. Quod per se est causa boni, eo quod est causa per accidens.hac ratione virtus fortunæ præstat. VIII. Quod est simpliciter bonum,eo quod est alicui bonũ:vt præstat bene valere,quàm aperire venam,aut sumere pharmacũ. IX. Quod est naturaliter bonum,eo quod est bonum ad scititiè:vt iustitia præstat viro iusto. X. Quod præstantiori sub-

iecto ineſt,vel prǽſtantioris ſubiecti eſt proprium,vt ſcientia pulchritudini præſtat:quoniam illa eſt bonũ animi,hæc corporis. XI. Finis, vel quod fini propinquius eſt.vt beatitudo & virtus præſtãt ſanitati. XII. Quod ad vitæ finem refertur, eo quod alium finẽ ſpectat.veluti quod ad beatitudinem cõfert,præſtantius eſt eo quod ad prudentiam conducit. XIII. Poſſibile,quàm impoſſibile.vt beatitudo eſt optabilior,quàm vita in hoc ſeculo æterna. XIV. Efficiens,cuius finis eſt nobilior,vt medicina prǽſtat arti ædificandi:quia huius finis eſt domus,illius ſanitas. XV. Efficiens fine alterius efficientis, ſi alterum efficiens minùs ſuperetur à ſuo fine, quàm finis ille à fine huius efficientis. verbi gratiâ,ſunt duo fines,beatitudo & ſanitas:& magis prǽſtat beatitudo ſanitatí,quàm ſanitas ei quod efficit ſanitatem:ergo quod efficit beatitudinem, ſanitati præſtat. XVI. Quod eſt propter ſe honeſtũ & laudabile, eo quod tale eſt propter aliud. hac ratione virtus præſtat diuitiis.

CAP. II.

Alij loci.

Cap.2. XVII. QVi maius bonum eſt conſequens: vt ſatius eſt ſtudere,quàm ludere.Item cui minus malum eſt conſequens:vt ſatius eſt proiicere merces in mare,quàm naufragium facere. XVIII.Plura bona paucioribus:vt virtus & ſanitas ſunt optabiliora,quàm ſola virtus.Excipitur primò,niſi alterum bonum alterius gratiâ ſit. vt ſanari & ſanitas non ſunt optabiliora, quàm ſola ſanitas : quia ſanatio propter ſanitatem eſt optabilis.Excipitur ſecundò, vbi ſumma eſt alicuius boni excellentia,adeo vt etiam cùm non bono ſit optabilius pluribus aliis bonis. vt beatitudo cum feſtuca eſt optabilior, quàm ſanitas cum pulchritudine & diuitiis. XIX.Bonũ cum voluptate vel indolentia,quàm ſine voluptate,vel ſine indolentia. XX. Quod opportuniori tẽpore ſpectatur. vt temperantia eſt optabilior in iuuentute,quàm in ſenectute: prudẽtia verò magis in ſenectute,quàm in iuuentute. XXI. Quod ſemper vel ſæpius vtile eſt.vt iuſtitia eſt optabilior fortitudine. XXII. Id,quod ſi omnes haberent,altero non egeremus. hoc argumento Ageſilaus auctore Plutarcho iuſtitiam fortitudini præferebat. XXIII. Id, cuius generatio vel adeptio eſt optabilior. XXIV. Id,cuius interitus vel amiſſio eſt magis fugiẽda. XXV.Quod eſt bono propinquius, vel ſimilius.

XXVI.

XXVI. Quod est similius meliori quaten⁹ melius est. XXVII. Quod est magis insigne: vt triumphus est optabilior quàm oratio. XXVIII. Quod est difficilius. XXIX. Quod est magis proprium. hoc argumento vtitur Aristoteles contra Platonem ad impugnandam vxorum & liberorum cõmunionem. 2. Politic. cap. 1. partic. 14. vulg. cap. 2. XXX. Quod magis est à malis seiunctum. XXXI. Quod est optimum in genere meliori, vt optimus iurisconsultus præstat optimo medico. XXXII. Quod potest cum amicis communicari, eo quod nõ potest communicari. vt scientia communicari potest: nobilitas non potest. XXXIII. Quod malumus erga amicos agere, eo quod erga quemlibet. hac ratione melius est bene mereri, quàm videri bene mereri. XXXIV. Quod est ex abundanti, eo quod est necessarium, vt philosophia est optabilior quæstu. Excipe, nisi quis egeat: huic enim potius necessaria sunt paranda, quam philosophandum. XXXV. Quod ab alio suppeditari non potest, eo quod suppeditari potest. hac ratione pulchritudo præstat diuitiis. XXXVI. Quod sine altero est eligendum, eo quod sine hoc non est eligendum. hoc argumẽto iustitia robori præstat. XXXVII. Quod vt nobis inesse videatur, alterum negamus. vt satius est esse ingeniosum, quam laboriosum: quia negamus nobis aliquam doctrinam esse difficilem, vt videamur ingenio valere. XXXVIII. Id, cuius absentiam molestè ferentes, minùs reprehenduntur. vt minus reprehenditur, qui molestè fert amissionem liberorum, quam diuitiarum: ergo liberi sunt optabiliores diuitiis. XXXIX. Id, cuius absentiam ægrè non ferentes, magis reprehenduntur. vtputà magis reprehenduntur, qui sanitatis, quàm qui diuitiarum curam non habent: ergo sanitas diuitiis præstat.

Cap. III.

Alij loci.

XL. QVod propriam virtutẽ habet, eo quod nõ habet. vt medic⁹ perit⁹ pręstat medico imperito. XLI. Quod magis habet propriã virtutẽ. vt medicus quò est peritior, eò est præstãtior. XLII. Quod bonã rẽ efficit, eo quod nõ efficit. vt virt⁹ facit virũ bonũ, diuitię nõ faciũt bonũ, sed diuitẽ: ergo

virtus diuitiis præstat. XLIII. Quod facit rem meliorem, quàm alterum. vt iustitia facit virum meliorem, quàm fortitudo. XLIV. Quod rei meliori bonitatem tribuit: vt iustitia tribuit bonitatē animæ, sanitas corpori: iustitia igitur sanitati præstat. XLV. Id, cuius coniugatum, vel vsus, vel actio, vel opus est melius. veluti si iustitia est optabilior fortitudine, iustus est optabilior forti. XLVI. Quod aliqua re est melius, eo quod eâdem re est deterius. veluti si sanitas diuitiis, diuitiæ pulchritudini, etiā sanitas pulchritudini præstat. XLVII. Quod maiori bono præstat. veluti si honor est maius bonū, quàm diuitiæ: si virtus honori, amicitia diuitiis prçstat, certè virt⁹ est optabilior quàm amicitia. XLVIII. Quod eidem rei magis præstat. veluti si virtus magis suppetat diuitias, quàm sanitas, sanitati virtus præstat. XLIX. Id, cuius exsuperantia est optabilior. vtputà exsuperantia amicitiç est optabilior, quàm diuitiarū: ergo amicitia est diuitiis optabilior. L. Quod quisq; sibi mauult parare per se, eo quod mauult comparare per aliū. hoc quoque argumento amicitia diuitiis præponi potest. LI. Id, cū quo res est optabilior, quàm cum altero. veluti si diuitiæ sunt optabiliores cum nobilitate, quàm cum mercatura. nobilitas mercaturæ præstat. Excipe, nisi alterū rei inseruiat cui adiungitur, alterum nō inseruiat. vt miles est optabilior cum gladio, quàm cum libro: nec propterea gladius est simpliciter optabilior libro. nam & è contrario philosophus est optabilior cū libro, quàm cū gladio. LII. Quod minori bono adiunctum, facit illud melius. veluti si virtus cū paruis opibus est optabilior, quàm pulchritudo cum magnis opibus, virtus pulchritudini est anteponēda. LIII. Id, quod ab eadem re ablato relinquitur minus bonum. veluti si Aristotelis organū minus vtile est demptis libris Analyticis, quàm Topicis, libri Analytici sunt Topicis meliores. LIV. Quod eligitur per se, eo quod eligitur gloriç causa: vt sanitas pulchritudine. LV. Quod eligitur tam per se quàm gloriæ causa, eo quod eligitur tantùm per se, vel gloriæ tantùm causa. vt patriæ defensio est optabilior, quàm vita, aut triumphus. LVI. Quod magis per se eligitur, vt beatitudo est optabilior sanitate. LVII. Quod ad plura valet. veluti quod est honestū & vtile vel iucundū, ei præstat quod est tantùm honestū, vel tantùm vtile, vel tantùm iucundū. vt pro

patria vincenté triumphare,melius eſt quàm pro patria mortem oppetere. LVIII. Quod ad eundem finem magis valet: veluti quod eſt honeſtius, vel vtilius, vel iucundius. LIX. Quod melioris rei cauſa eligitur.vt medicina mercaturæ eſt anteponenda:quia illa ſanitatis gratiâ: hæc diuitiarum causâ eligitur. E contrario id quod magis eſt impedimento, quominùs ea conſequamur,quæ ſunt eligenda,eſt deterius. hac ratione morbus eſt deterior deformitate. LX. Quod eſt ſemper & indiſtinctè eligendum, eo quod vocatur ἀδιάφορον. vt virtus diuitiis præſtat.

Cap. IV.

De abſolutè eligendis,aut fugiendis.

3 Expoſiti ſunt loci cõparationis bonorum &malorum: qui leui commutatione facta valebũt etiam ad quæſtionem abſolutam, an ſit eligendum an fugiendum, detracta ſcilicèt excellentia,qua alterum alteri præſtat.veluti ſi vtilius minus vtili eſt optabilius, vtile eſt optabile. & ſi bonum per ſe, eſt optabilius eo quod eſt bonum per accidens; bonum per ſe eſt optabile. Cap. 4.

Cap. V.

De quorumcumque accidentium comparatione loci generales.

4 Iidem loci poſſunt reddi magis vniuerſales, vt pertineant ad quorumcumque accidentium comparationem.veluti cum partic.2. memb.43. dictũ ſit,quod facit rem melioré,eſſe melius:generaliter dicere poſſumus,Quod rem facit magis talem,id eſſe magis tale: & hoc ad alia accidentia transferre,veluti, Quod cibum dulcioré facit,dulcius eſt.

Cap. VI.

De problemate accidentis particulari.

5 Non tantùm ad problema accidentis vniuerſale dicti loci valent,ſed etiam ad particulare.quia ſi probetur omni ineſſe, ſimul probetur alicui ineſſe: & ſi probetur nulli ineſſe,ſimul probatur alicui non ineſſe.

6 ¶ Problema particulare poteſt ex hypotheſi fieri vniuerſale.veluti ſi ſupponatur,ſi muſica ſit vtilis, omnes ſcientias eſſe vtiles: &, ſi muſica non ſit vtilis, nullam ſcientiam eſſe vtilem.nam diſputatio de muſica pertinebit ad omnem ſcientiam:& quod de muſica concludetur, de omni ſcientia erit concedendum.

7 ¶ Problematum particularium quatuor sunt genera. I. Indefinitum: veluti, *Aliqua voluptas est bona*. non enim definitio vtrùm aliqua tantùm, an omnis bona sit. Similiter hoc problema. *Aliqua voluptas non est bona*, est indefinitum: quia nõ definit, vtrum aliqua tantùm non sit bona, an nulla sit bona. II. Definitum: veluti, *Quædam voluptas est bona, quædam nõ bona*. III. Magis definitum: veluti, *Vna voluptas est bona*. IV. Maximè definitum: veluti, *sola voluptas musica est bona*.

8 ¶ Problema definitum impugnatur vno modo, si probetur conclusio vniuersalis contradicens. veluti si problema sit, aliquam voluptatem esse bonam, probandum est nullam esse bonam. & si problema sit, aliquam voluptatem non esse bonam, probandum est omnem esse bonam.

9 ¶ Idem problema confirmari potest duobus modis. I. Si concludatur in parte: veluti si problema sit aliquam voluptatem esse bonam, & probetur hoc ipsum, id est, aliquã voluptatem esse bonam. II. Si probetur vniuersale, sub quo illud particulare continetur, vt omnem voluptatem esse bonam.

10 ¶ Problema definitum infirmatur duobus modis. I. Si probetur vniuersalis affirmatio. II. Si probetur vniuersalis negatio. Nam siue omnis voluptas sit bona, siue nulla sit bona: falsum est, aliquam esse bonam, & aliquam non esse bonam.

11 ¶ Problema magis definitum refellitur tribus modis. I. Si probetur vniuersalis affirmatio. II. Si probetur vniuersalis negatio. III. Si probentur multa particularia. Siue enim omnis, siue nulla voluptas sit bona, siue multæ voluptates sint bonæ, falsum est vnam voluptatem esse bonam.

12 ¶ Problema maximè definitum reprehenditur quatuor modis. I. Si probetur vniuersalis affirmatio. II. Si probetur vniuersalis negatio. III. Si probetur aliquod aliud particulare. IV. Si refutetur hoc ipsum particulare, quod in problemate positum est. Siue enim omnis voluptas sit bona, siue nulla sit bona, siue multæ sint bonæ, siue musica voluptas non sit bona: falsum est problema, solam voluptatem musicam esse bonam.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XI.

TOPICORVM QVARTVS.

CAP. I.

Loci pertinentes ad problema generis.

Cap. I.

SEQVVNTVR axiomata de genere, ex quibus probari poteſt aliquid eſſe vel non eſſe alterius genus. Superuacuum eſt monere, eodem argumento confirmari vel infirmari genus & ſpeciem. nam ſi ſcientia (exempli gratiâ) eſt genus iuſtitiæ, iuſtitia eſt ſpecies ſcientiæ, & ſi ſcientia non eſt genus iuſtitiæ, iuſtitia non eſt ſpecies ſcientiæ.

2 ¶ Genus attribuitur omnibus ſpeciebus ſub ſe cōtentis.

3 ¶ Genus attribuitur in quæſtione quid eſt.

4 ¶ Quod poteſt ineſſe & non ineſſe, non eſt genus.

5 ¶ Genus & ſpecies ſunt in eadem categoria.

6 ¶ Species eſt particeps generis: ſed genus non eſt particeps ſpeciei, id eſt, ſpecies recipit definitionem generis, genus autem non recipit definitionem ſpeciei.

7 ¶ Cui ſpecies attribuitur, eidē genus quoque attribuitur.

8 ¶ Quod in genere ponitur: id aut prima, id eſt, proxima ſpecies eſt, aut ſub aliqua ex primis ſpeciebus continetur.

9 ¶ Genus latiùs patet, quàm ſpecies.

10 ¶ Quæ ſpecie non differunt, ſub vno genere continētur.

CAP. II.

Alij loci.

Cap. 2.

11 EAdem ſpecies non continetur ſub duobus generibus heterogeneis.

12 ¶ Omnia ſuperiora genera attribuuntur ſpeciei, &

ſpeciebus ſpeciei,in quæſtione quid eſt.

13 ¶ Si duo genera eidem ſpeciei attribuantur, horum alterum eſt alterius ſpecies.

14 ¶ Generum definitiones attribuuntur ſpeciebus,& ſpecierum ſpeciebus.

15 ¶ Differentia non eſt genus,nec attribuitur in quæſtione quid eſt, ſed in quæſtione quale quid eſt, vt iam ex Porphyrio didicimus.

16 ¶ Differentia non eſt ſpecies,nec eſt particeps generis.

17 ¶ Genus non ſubiicitur ſpeciei.

18 ¶ Differentia non ſubiicitur ſpeciei.

19 ¶ Genus non ſubiicitur differentiæ diuiſiuæ.

20 ¶ Genus non eſt differentia.

21 ¶ Genus pluribus attribuitur,quàm differentia diuiſa.

22 ¶ Genus non eſt particeps differentiæ.

23 ¶ Cui ſpeciei attribuitur genus, eidem attribuitur aliqua huius generis differentia.

24 ¶ Genus eſt natura prius ſpecie.

25 ¶ Genus non deſerit ſpeciem.

26 ¶ Differentia non deſerit ſpeciem.

Cap. III.

Alij loci.

Cap. 3. 27 EAdem ſpecies non collocatur ſub duobus contrariis generibus.

28 ¶ Si quid toti generi repugnet,& ſpeciei inſit,hæc non eſt illius generis ſpecies. vt anima non eſt ſpecies numeri: quia vita animæ conuenit,nulli autem numero conuenit.

29 ¶ Genus & ſpecies non ſunt homonyma.

30 ¶ Omne genus multas ſpecies complectitur:

31 ¶ Genus ſpeciei propriè attribuitur,vt animal homini: non metaphoricè,vt concentus temperantiæ,

32 ¶ Si generi nihil ſit contrarium,ſpecies contrariæ ſunt in eodem genere.

33 ¶ Si generi ſit aliquid contrarium, ſpecies contrariæ ſunt in contrariis generibus.

34 ¶ Duorum contrariorum,ſi alterum ſit genus,non ſpecies:alterum quoque eſt genus,non ſpecies.

35 ¶ Si contrariis generibus ſit aliquid interiectum,etiam contrariis

contrariis ſpeciebus eſt aliquid interiectum. & ſi ſpeciebus, etiam generibus. Excipitur: quia inter bonum & malum eſt aliquid interiectum, quod nec bonum eſt nec malum: inter ſanitatem autem & morbum nihil eſt interiectum.

36 ¶ Contrariis generibus & contrariis ſpeciebus eodem modo medium eſt interiectum, id eſt, vtrobique ſecundum affirmationem, vel vtrobique ſecundum negationem. Hæc duo mediorum genera ſunt expoſita Categor. cap. 10.

37 ¶ In eodem genere ſunt ſpecies contrariæ, & ſpecies mediæ. Excipitur: quia exſuperátia & defectio, cùm ſint contraria, ſunt in genere mali: mediocritas autem, quæ iis interiecta eſt, in boni genere eſt.

38 ¶ Si genus habet contrarium, etiam ſpecies habet contrarium. Excipitur: quia morbo contraria eſt ſanitas: ſpeciei autem morbi, vt febri aut ophthalmiæ, nihil eſt contrarium.

CAP. IV.

Alij loci.

39 Coniugatorum genera ſunt coniugata.

40 ¶ Si eadem ſit ratio primi ad ſecundum, & tertij ad quartum: ſi primum genus tertij, etiam ſecundum eſt genus quarti.

41 ¶ Habitus & priuatio, vt aſpectus & cæcitas, non ſunt in eodem proximo genere, ſed in oppoſitis generibus.

42 ¶ Negationem generis ſequitur negatio ſpeciei. veluti quod non eſt animal, non eſt homo.

43 ¶ Si ſpecies ſit ad aliquid, etiam genus eſt ad aliquid. Hoc axioma non eſt ſemper verum. nam virtus eſt ad aliquid, id eſt, verbo tenus ſeu ſecundum dici, refertur ad eũ, qui virtute prædictus eſt. Categor. cap. 7. part. 5. honeſtum autem, quod eſt genus virtutis, non eſt ad aliquid. Contrà quoque (quia de iis loquimur, quæ verbo tenus ad aliquid referuntur) non eſt neceſſe, ſi genus ad aliquid referatur, vt etiam ſpecies ad aliquid referatur. nam ſciētia eſt ad aliquid, id eſt, ad ſcibile refertur: grammatica verò, quæ eſt ſcientiæ ſpecies, non eſt ad aliquid. Categor. cap. 8. partic. 32.

44 ¶ Species ad idem refertur per ſe, & ratione omnium ſuperiorum generum. vt duplum eſt ſpecies multipli.

quare duplum dicitur dimidij duplũ, & dimidij multiplum. Excipitur. quia ſcientia eſt ſpecies affectionis & habitus: & ſcientia quidem refertur ad rem ſcibilem: affectio autem & habitus refertur ad animam.

45 ¶ Genus & ſpecies in eodem caſu referuntur. vt habitus & ſcientia referuntur in patrio caſu. nam ſcientia dicitur rei ſcibilis ſcientia: & habitus, animæ habitus. Excipitur: quia diuerſum ab aliquo dicitur. præſtans autem & contrarium dicitur alicui: cùm præſtans & contrarium ſint ſpecies diuerſi.

46 ¶ In relatione generis & relatione ſpeciei reciprocatio ſimilis eſt, id eſt, in eodem caſu. vt duplum & dimidium inter ſe referuntur in patrio caſu: itidémq; multiplum & ſubmultiplum.

47 ¶ Genus & ſpecies ad totidem referuntur. vt datio dicitur alicuius, & alicui: & ſimiliter donatio alicuius & alicui. Excipitur: quia duplum tantùm refertur in genitiuo, ac dicitur dimidij duplum: exſuperans autem refertur in accuſatiuo, & in ablatiuo: quia rem aliquam aliquo exſuperat.

48 ¶ Species relatæ ſub relatis generibus collocantur. vt dupli & dimidij genera ſunt multiplum & ſubmultiplum.

49 ¶ Cùm relata ſint in triplici differentia (quædam enim neceſſariò inſunt in iis, ad quę referuntur: vt habitus neceſſariò eſt in eo cuius eſt habitus, putà in anima. alia poſſũt eſſe & non eſſe in iis, ad quæ referuntur: vt cognitio mei intellectus poteſt eſſe vel in meo intellectu, vel nõ in meo, ſed in alio. alia non poſſunt eſſe in iis, ad quæ referuntur: vt contrarium non eſt in cõtrario) quale relatum eſt genus, tale eſt etiam ſpecies: veluti cùm contrarium ſit ſpecies oppoſiti, ſicut oppoſitum non poteſt eſſe in oppoſito, ita contrarium non poteſt eſſe in contrario.

CAP. V.

Alij loci.

Cpa. 5. 50 ACtus non eſt genus habitus. vt metus non eſt genus ſenſus. Item habitus non eſt genus alicuius actus, veluti memoriæ.

51 ¶ Facultas conſequens habitum non eſt genus habitus, vt continẽtia non eſt genus iuſtitiæ; ſed eſt facultas conſequens

ſequens habitum : quia continens ſuperat perturbationem, quâ afficitur:iuſtus autem non afficitur perturbatione,ſed ita eſt comparatus,vt poſſet abſtinere,& perturbationem vincere,ſi ab ea afficeretur.

52 ¶ Genus eſt ſimul cum ſpecie.Ideo conſequens,quod non eſt ſimul cum antecedente, non eſt eius genus : veluti ſi quis iraſcitur,dolet:poſita igitur ira, ponitur dolor: atque ita dolor eſt iræ conſequens.non tamen eſt genus iræ,ſed dolorem ira ſequitur. Cùm enim duo ſint conſequentium genera, quorum alterum priùs, alterum poſteriùs conſequitur. 3. Topic. cap.2. partic. 1. dolor ita eſt iræ conſequens , vt eam præcedat.

53 ¶ In quo eſt ſpecies , in eo etiam eſt genus. veluti in quo eſt albor,in eo eſt color.Hoc axioma producitur ad problema accidentis:túnceque ita concipiatur, *Accidens eſt in eo,in quo eſt id cui accidit.* vt ſcientia quæ accidit animæ,eſt in homine,in quo eſt anima.

54 ¶ Species non quadamtenus , ſed ſimpliciter eſt generis particeps. vt homo non eſt quadamtenus animal , ſed omnino & ſimpliciter.

55 ¶ Pars non eſt genus totius: vt corpus non eſt genus animalis cõſtantis ex anima & corpore.Obiter obſerua corpus accipi tribus modis. I. Pro genere corporis animati , vt apud Porphyrium cap.2.partic.24. II. Pro eius parte,vt hic. III. Pro ſpecie quantitatis.Categor.cap.6.

56 ¶ Facultas, vel id quod poteſt,non eſt genus rei vituperandæ ſeu fugiẽdæ:(vt fur non eſt,qui poteſt ſurripere.non enim facultas,ſed proæreſis facit furẽ)nec rei per ſe honorabilis & eligendę:vt iuſtus non eſt,qui poteſt iuſtè agere.quid enim,ſi,cum poſſit,tamen nolit ſuum cuique tribuere.

58 ¶ Quod in duobus generibus continetur, non debet ad vnum referri.vt fur eſt,qui poteſt & præeligit furari.

58 ¶ Genus & differentia non debent vice verſa poni: veluti ſi quis dicat fidem eſſe vehementiam exiſtimationis. nam exiſtimatio eſt genus;vehementia eſt differentia.

59 ¶ Affectio nec eſt ſpecies , nec genus eius quod eſt affectum. vt immortalitas nec eſt ſpecies,nec genus, ſed affectio vitæ.

Cap. VI.

Alij loci.

Cap.6. 60 OMne genus ſub ſe continet multas ſpecies.

61 ¶ Tranſcendens,vt ens & vnum,nullius rei eſt genus,vel differentia.

62 ¶ Accidens non eſt genus ſubiecti in quo eſt, vt album niuis.

63 ¶ Genus omnibus ſpeciebus attribuitur ſynonymως.

64 ¶ Melior ſpecies in meliori genere:deterior in deteriori eſt collocanda.

65 ¶ Quod poteſt referri ad melius genus,non debet referri ad deterius.

66 ¶ Si genus intentionem recipit: ſpecies quoque, & quod à ſpecie denominatur, intentionem ſuſcipiunt: veluti ſi dicitur magis & minùs virtus,etiam dicitur magis vel minus iuſtitia,item magis vel minùs iuſtus.

67 ¶ Si quod magis vel æquè videtur eſſe genus,non eſt genus:certè quod minùs vel æquè videtur eſſe genus, nõ eſt genus.Et ſi quod magis vel æquè videtur eſſe ſpecies,non eſt ſpecies: profectò id quoque quod minùs vel æquè videtur eſſe ſpecies,non eſt ſpecies.

68 ¶ Si quod minùs vel æquè videtur eſſe genus,eſt genus:etiã id quod magis vel æquè videtur eſſe genus, eſt genus. Et ſi quod minùs vel æquè videtur eſſe ſpecies, non eſt ſpecies, etiam id quod magis vel æquè videtur eſſe ſpecies, non eſt ſpecies.

69 ¶ Quicquid multis ſpecie differentibus attribuitur in quæſtione quid eſt,genus eſt,niſi ſit differentia.Genus autẽ à differentia diſtinguitur: quia genus de plurib. dicitur,quàm differentia. Quod intelligendum eſt de differentia diuiſiua, Porphyr.c.7.part.4.Item genus aptiùs attribuitur in quæſtione quid eſt,quàm differẽtia,immò genus attribuitur in quæſtione quid eſt: differentia verò in quæſtione quale quid eſt. Porphyr.cap.2.partic.13.

70 ¶ Si concretũ ſit concreti genus, etiã abſtractũ eſt abſtracti genus.veluti ſi muſicus eſt ſciens,muſica eſt ſcientia.

71 ¶ Quod ſemper eſt rei conſequens. ſi non reciprocetur, plerumque eius genus eſſe videtur: vt quies videtur genus tranquillitatis.

DOCTRI-

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XII. TOPICORVM QVINTVS.

Cap. I.

De proprio, & problemate proprij.

PROPRIVM vel ſimpliciter accipitur, id eſt, quod per ſe & ſemper conuenit: vel limitatè, id eſt, per comparationem cum altero, vel quod aliquando conuenit, vt dictum eſt lib. 1. partic. 11. Cap. 1.

2 ¶ Proprium, quod in comparatione ſpectatur, modò efficit duo problemata, modò quatuor. Nam ſi vnum proprium de altero ſubiecto affirmetur, de altero negetur, veluti Hominis cum equo comparati proprium eſt eſſe bipedem: duo ſunt problemata, videlicèt, *Homo eſt bipes, Equus non eſt bipes.* Si verò duo propria cum duobus ſubiectis conferantur, ita vt vtrumque proprium de altero ſubiecto affirmetur, de altero negetur: veluti, Hominis per comparationem cum equo proprium eſt, quod ille eſt bipes, hic quadrupes: quatuor ſunt problemata, videlicèt, *Homo eſt bipes, Homo non eſt quadrupes, Equus eſt quadrupes, Equus non eſt bipes.*

3 ¶ Proprium per comparationem explicare, nihil aliud eſt, quàm differentiam explicare. quæ vel in omnibus & ſemper obtinet, vt homo ſemper eſt bipes, & equus quadrupes: vel plerumque & in pluribus, vt plerumque animæ facultas rationalis imperat, & concupiſcibilis obtemperat.

4 ¶ Quod aliquando proprium eſt, quia tantùm in præſenti tempore ſpectatur, minimè omnium in diſputationem cadit. De eo verò, quod ſemper & per ſe proprium dicitur, facilè diſſeritur: quia ſiue alicui ſubiecto, ſiue aliquo tempore conuenire non probetur, problema euertetur. Item de eo, quod in comparatione ſpectatur: quia (vt iam notaui)

plura problemata conficit, sed hoc ad problema accidentis referri debet.supr.lib.1.partic.16. Illius autem, quod per se & semper conuenit, loci deinceps sunt explicandi.

Cap. II.

De quæstione vtrùm bene an malè proprium expositum sit, loci aliquot.

Cap. 2.

5 Vitiosè expositum est proprium. I. Nisi tam proprium, quàm proprij inhærentia, notius sit quàm subiectum. II. Si homonymia vel ambiguitas insit siue in ipso proprio, siue in eius subiecto. III. Si tautologiam contineat, id est, si idem sæpius repetatur. IV. Si contineat vocabulum transcendens: vt èns, aut vnum. V. Si plura propria sumantur pro vno.

Cap. III.

Alij loci de eadem quæstione.

VI. Si subiectum, aut species subiecti ponatur in proprio explicando. veluti si quis dicat animalis proprium esse substantiam generantem animal: aut, substantiam, cuius species est homo. VII. Si proprium ex opposito sumatur. veluti si quis dicat boni proprium esse, maximè contrarium malo. nam contraria sunt æquè nota, vel ignota. quare eiusmodi proprium non facit rem notiorem: quod quidem munus proprij est. VIII. Si proprium sit posterius, proinde ignotius subiecto. veluti si quis dicat terræ propriũ esse corpus, quod per vim ascendit. IX. Si non semper sit consequens. veluti si quis dicat animalis proprium esse moueri interdum. X. Si quod nunc est propriũ, simpliciter ponatur proprium. veluti si quis proprium Socratis statuat sedere ad dexterâm Platonis: quia scilicet nunc ad eius dexteram sedet. XI. Si in proprio aliquid ponatur, quod tantùm sensu percipi pôssit, neque constet id necessariò inesse. veluti si quis ponat Solis proprium esse astrum lucidum, quod supra terram fertur: quia non constat, an noctu supra terram feratur: cùm sensus nos deficiat, quo solo hoc potest percipi. Sumptum est hoc exemplum ex contextu Aristotelis, cuius ætate non poterat sensu percipi, an noctu Sol supra terram fera-

feratur. sed patrum nostrorum ætate hoc ab iis, qui ad antipodas nauigarunt, sensu deprehensum est. XII. Si definitio tradatur quasi proprium. XIII. Si in proprio explicando genus omittatur. vt enim definitio constat ex genere & differentiis essentialibus, ita proprium, id est descriptio, constat ex genere & differentiis accidentalibus. Exposui locos, ex quibus cognoscitur, an rectè sit expositum proprium. nam vitia suprà exposita non obstant, quominùs sit proprium, sed quominùs proprium rectè expositum sit. Sequentes loci pertinebunt ad quęstionem an sit proprium, nécne.

CAP. IV.

De quæstione an sit proprium, nécne, loci varij.

6 PRoprium inest singulis sub re subiecta contentis. Cap. 3.

7 ¶ Proprium cum re reciprocatur.

8 ¶ Subiectum non est proprium eius quod sibi inest.

9 ¶ Res non est particeps proprij, sed tantùm eorum quæ essentialiter insunt: proprium autem sumitur à differentiis accidentalibus.

10 ¶ Proprium est simul cum re, non prius, nec posteriùs.

11 ¶ Eisdem rebus, quatenus eædem sunt, idem proprium conuenit.

12 ¶ Eorum quæ sunt eiusdem generis, propria sunt eiusdem generis. & eorum quæ sunt eiusdem speciei, propria sunt eiusdem speciei. vnde quia (exempli gratiâ) à se moueri, non est proprium hominis, à se stare, non est proprium equi.

13 ¶ Quod inest soli subiecto, inest etiam subiecto sumpto cum accidente: & contrà quod inest subiecto sumpto cum accidente, inest etiam soli subiecto. Calumniosè autem contra proprium arguit, qui subiectum solum, & subiectum cum accidente, sumit tanquàm res diuersas: & inquit (exempli gratiâ) animal disciplinæ capax, nô esse proprium hominis, quia inest etiam homini albo, homo autem & albus homo differunt. Verum enimuerò subiectum, & accidens sumptum cum subiecto, ratione quidem differunt, sed re idem sunt.

14 ¶ Quod inest concreto, inest etiam abstracto: & contrà. Hinc calumniosè arguitur contra proprium, si quis abstractû & côcretû pro diuersis accipiat: veluti si quis dicat nô

esse proprium fortitudinis, mortem contemnere, quia vir fortis mortem contemnit. Ceterùm ad euitandam hanc calumniam potest aliter concipi proprium abstracti, aliter concreti vt putà si quis dicat fortitudinis proprium esse, Quæ mortem contemnit: viri autem fortis proprium esse, Qui mortem contemnit.

CAP. V.

Alij loci de eadem quæstione.

15 QVi proprium ponit, explicare debet, ciusmodi proprium ponat. I. Vtrùm sit proprium naturâ, vt hominis, esse bipedem: ān quod inest, vt cuiusdam hominis, habere quatuor digitos. II. Vtrùm sit proprium specie, vt ignis, constare tenuissimis partibus: an simpliciter; vt animalis, viuere. Quin immò non sufficit dicere proprium speciei, nisi vna species sit. veluti si ignis sunt tres species, lux, flamma, & pruna: subtilissimis constare partibus, non conuenit omni igni, quia subtiliores sunt partes flammæ, quàm prunæ, nec nō lucis, quàm flammæ. III. Vtrùm tribuatur primo subiecto, vt color superficiei: an per aliud, vt color corpori inest ratione superficiei. IV. Vtrùm tribuatur rei habenti, an rei quæ habetur, vt mortem contemnere, conuenit homini, quia habet fortitudinem: & fortitudini, quia habetur ab homine. V. Vtrùm tribuatur rei quæ communicatur, an rei quæ participat. veluti si quis dicat animalis proprium esse sensum: nec explicet, vtrùm hoc sit omnis, an alicuius animalis proprium. nam vniuersale communicatur particularibus, & particularia participant vniuersale.

Cap. 4. 16 ¶ Idem non est sui ipsius proprium. vt lætitia non est propria gaudij: quia lætitia & gaudium non differunt.

17 ¶ Idem est proprium totius & partium similarium. vt naturâ ad mundi centrum ferri, est proprium terræ, & cuiusuis glebæ.

CAP. VI.

De eadem quæstione loci ab oppositis.

18 COntrariorum propria sunt contraria: vt albi proprium est dissipare adspectū: nigri, congregare adspectum

adſpectum.

19 ¶ Relatorum propria ſunt relata. veluti ſi dupli proprium eſt, ita ſe habere vt duo ad vnum; dimidij proprium eſt, ita ſe habere, vt vnum ad duo.

20 ¶ Priuantiũ propria ſunt priuantia. veluti ſi auditus proprium eſt vocem percipere, ſurditatis proprium eſt vocem non percipere.

21 ¶ Eiuſdem affirmatio & negatio non ſunt eiuſdem rei propria. veluti ſi animalis proprium eſt ſentire, eiuſdem animalis proprium non eſt non ſentire.

22 ¶ Hæc duo, affirmationem eſſe proprium affirmationis, & negationem eſſe proprium negationis, aut ſunt ſimul vera, aut ſimul falſa. veluti ſi viuere eſt proprium animati, non viuere eſt proprium non animati: item ſi viuere non eſt proprium hominis, etiam non viuere non eſt proprium non hominis.

23 ¶ Idem non eſt proprium affirmationis & negationis, vt viuere non eſt proprium animati, & non animati.

24 ¶ Neque affirmatio eſt proprium negationis: neque negatio eſt proprium affirmationis. vt eſſe quadrupedem, nõ eſt proprium non-hominis: & non eſſe quadrupedem non eſt proprium hominis.

25 ¶ Si duo in eadem diuiſione ponuntur, vt prudentia & temperantia in diuiſione virtutis: etiam eorum propria ad vnam diuiſionem pertinẽt. vt eſſe virtutem rationalis facultatis, & eſſe virtutem concupiſcibilis facultatis: quorum illud prudentiæ, hoc temperantiæ proprium eſt.

Cap. VII.

Alij loci de eadem quæſtione.

26 Coniugatorum propria, ſunt cõiugata. veluti ſi philoſophiæ proprium eſt amor ſapientiæ, philoſophi proprium eſt amator ſapientiæ.

27 ¶ Contrariorum propria ſunt in eodem caſu contraria. veluti ſi albi proprium eſt eſſe id quod diſſipat adſpectum: nigri proprium eſt eſſe id quod congregat aſpectum.

28 ¶ Si eodem modo affectum ſit primum erga ſecundum, & tertium erga quartum: ſi primum ſit proprium ſecundi, etiam tertium eſt proprium quarti. ſin autẽ primũ non eſt

proprium secundi, similiter tertium non est proprium quarti.

29 ¶ Si quid erga duo similiter sit affectum: si horum alterius non est proprium, ne alterius quidem proprium erit.

30 ¶ Si iidem termini sumantur: eodem modo affecta sunt, id quod est, ad id quod est: & id quod fit, ad id quod fit: & id quod interit, ad id quod interit. veluti si homo est disciplinæ capax: hominem gigni, est disciplinæ capacem gigni. & hominem interire, est disciplinę capacem interire.

31 ¶ Rei proprium conuenire debet etiam ideæ, non quatenus est idea simpliciter, sed quatenus est illius rei idea. vt constare ex anima & corpore, proprium est animalis, & ideæ, quam Plato vocat αὐτοζῶον, ipsum animal. Hoc axiomate vtemur, si disseramus cum ponentibus ideas.

CAP. VIII.

De eadem quæstione loci à comparatione.

Cap. 5. 32 INtentionem vel remissionem subiecti sequitur intentio, vel remissio proprij. veluti si viuens alitur, & hoc est viuentis proprium: certè magis viuens magis alitur, maximè viuens maximè alitur, minùs viuens minùs alitur, minimè viuens minimè alitur.

33 ¶ I. Si primum videtur magis propriũ secundi, quàm tertium quarti, primum autem est proprium secundi, certè tertium non erit proprium quarti. II. Si primum minus est proprium secundi, quàm tertium quarti, primum autem est proprium secundi, certè etiam tertium erit proprium quarti.

34 ¶ Si primum sit magis proprium secundi, quàm tertij: siue sit, siue non sit proprium secundi, non est proprium tertij.

35 ¶ I. Si quod magis videtur proprium, non est proprium; ne alterum quidem proprium erit. quod minùs videtur proprium. II. Si id quod minùs videtur proprium, est proprium: etiam alterum quod magis proprium videtur, proprium erit.

36 ¶ Hoc supposito, æquè primum esse proprium secundi, & tertium quarti: si illud est proprium, etiam hoc est proprium

prium. ſi verò illud non eſt, hoc ſimiliter non eſt.

37 ¶ Si æquè primum & ſecundum ſunt propria tertij: quod de altero dicendum eſt, de altero quoque dici debet: quia vel vtrumque, vel neutrum eſt proprium.

38 ¶ Si primùm æquè ſit proprium ſecundi & tertij: ſiue ſit ſiue non ſit proprium ſecundi, certè non eſt proprium tertij.

Cap. IX.

De eadem quæſtione loci à poteſtate, & hyperbole.

39 PRoprium quod in poteſtate cernitur, vt aptum eſſe ad ridendum, eſſe diſciplinæ capax, eſſe reſpirabile, non debet aptari non enti, niſi ei conueniat. vtputà materia prima actu non eſt. vt explicatur primo libro phyſico: rectè tamen ei tribuitur hæc proprietas, poſſe formam recipere. Sed aëris proprium ſtatui non poteſt eſſe reſpirabile: quia cùm ſola animalia reſpirent, ſi ponatur eſſe aër ſine animalibus, (etenim aër eſt naturâ prior, & initio mundi erat ſine animalibus) animalia reſpirabunt, etiamſi non ſint: alioquin aër non eſſet reſpirabilis.

40 ¶ Proprium non debet eſſe gradus ſuperlatiui. vt ignis proprium. non eſt corpus leuiſſimum: quia opus eſt, ſi verum proprium ſit, vt ſubiecto ſublato tollatur proprium: ſublato autem igne, erit nihilominùs aliquod corpus leuiſſimum, vt aër.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XIII.

TOPICORVM SEXTVS

CAP. I.

De locis generalibus.

Cap. 1.

VT bona definitio sit, quinque conditiones requiruntur. I. Vt verè dicatur de definito. II. Vt constet ex proprio genere & differentiis. III. Vt sit propria rei definitæ, IV. Vt explicet quid sit. V Vt sit rectè concepta. Prima conditio examinatur ex locis accidentis. secunda ex locis generis. tertia ex locis proprij, quartę, & quintę locos in præsentia trademus. Quia verò sæpius in sextam, quàm in quintam conditionem peccatur, à sexta incipiemus.

2 ¶ Duo sunt vitia, quæ faciunt vt definitio non sit rectè concepta: nempe obscuritas, & superfluitas.

CAP. II.

De obscuritate definitionis.

Cap. 2.

3 OBscura definitio est, I. Si ambiguitas aliqua sit vel in ipsa definitione, vel in definito. Idcirco traditur regula, Homonyma esse prius distinguenda, quàm definienda. II. Si sit metaphorica, veluti Temperantia est animæ concentus. III. Si contineat vocabula inusitata, vt aranea est animal putrimordax. IV. Si contineat vocabula impropria: veluti Lex est imago eorum quæ iusta sunt. V. Si ex data definitione non appareat rei oppositæ definitio. VI. Si suppresso nomine rei definitæ sciri non possit cuius rei definitio sit.

CAP.

Cap. III.

De superfluitate.

4 IN definitione poni non debet, &, si in ea ponatur, superfluit, I. Verbum transcendens: vt ens, aut vnum. II. Id, quo detracto reliqua oratio est definiti propria, & eius essentiam declarat. III. Quod non conuenit omnibus suo definito contentis. IV. Idem vocabulum sæpius repetitum, siue expressè, vt homo est animal rationale & ratione præditum: siue tacitè, vt homo est animal viuens rationale. nam omne animal est viuens: & qui dicit animal, eo ipso quòd dicit animal, dicit etiam viuens. quare superuacuo addit vocabulum *viuens*.

Cap. IV.

Si definitum non sit ex prioribus & notioribus.

5 DEinceps explicandi sunt loci, quibus quæritur, an sit definitum, necne. Cap. 3.

6 ¶ Vera & perfecta definitio sumitur ex prioribus & notioribus simpliciter, id est, naturâ. Sed sæpe cogimur definire per ea, quæ non simpliciter, sed nobis notiora sunt. Ac tales definitiones plures eiusdem rei esse possunt. vera autem cuiusque rei definitio vna est.

7 ¶ Inde colliguntur hæc corollaria, I. Quod est in quiete, non est definiendum per id quod est in motu. II. Definitum non debet definiri per indefinitum. III. Oppositum non est definiendum per oppositum. Excipiuntur relata, quæ ex se inuicem definiuntur. vt etiam Porphyrius monuit cap.2. partic.20. IV. Definitum in definitione nec expressè nec tacitè poni debet. verbi gratiâ, hæc definitio praua est, Sol est astrum die perspicuum: quia dies definitur Solis latio supra terram. quapropter qui diem dicit, vi ipsa Solem dicit. V. Quæ in eadem diuisione ponuntur, eorum alterum per alterum non definitur. VI. Superius non est definiendum per inferiora.

Cap. V.

Loci à genere, & ab iis ad quæ definitum refertur.

8 IN definitione non est omittendum genus.

9 ¶ Res definita debet aptari ad omnia, ad

quæ refertur. vt grammatica eſt ſcientia rectè loquendi, rectéque ſcribendi. itaque imperfecta erit definitio, ſi tantùm dicatur ſcientia loquendi; vel tantùm, ſcribendi. Sed medicina rectiùs definitur ſcientia efficiendi ſanitatem, quàm efficiendi ſanitatem & morbum: quia per ſe & ſecundum rectum vſum eſt cauſa ſanitatis: per accidens, & ratione abuſus, eſt cauſa morbi.

10 ¶ Si res ad duo referatur, quorum alterum ſit melius altero: definienda eſt potiùs per melius, quàm per deterius. Vt medicina definienda eſt potiùs ſcientia ſanitatis, quàm morbi.

11 ¶ In definitione ponendum eſt proprium genus, id eſt, proximum genus. nec ſufficit genus remotum omiſſo genere proximo: veluti ſi quis animal definiat corpus rationale.

Cap. VI.

Loci à differentiis.

12 Omnis definitio proprias differentias continere debet. Peccat igitur, qui alienas differentias adhibet: veluti ſi quis differentias coloris ponat in definitione animalis. Item peccat, qui pro differentia ſumit id, quod non eſt differentia, vt animal, aut ſubſtantiam.

13 ¶ Omnis differentia alteri differentiæ in eadem diuiſione opponitur.

14 ¶ Oppoſitarum differentiarum aut vtraque aut neutra ad genus pertinet.

15 ¶ Omnis differentia ſpecifica generi adiuncta, conſtituit ſpeciem.

16 ¶ Negatio non poteſt eſſe differentia ſecundum eos, qui ponunt genus eſſe vnum numero: quod quidem faciunt, qui ponunt ideas. Ratio huius axiomatis eſt: quia ſi (exempli causâ) ratione carens, ſit differentia animalis: oportet ipſum animal, id eſt ideam, vel habere rationem vel ratione carere: ſiquidem omne animal vel rationem habet, vel ratione caret. atqui ſi genus, id eſt ipſum animal rationem habet, nulla erunt animalia ratione carentia. ſi verò ratione careat, nullum erit animal rationale. Priuatio tamen per negationem habitus rectè definitur: veluti Cæcus eſt, qui adſpectum

ſpectum non habet, quando ſecundum naturam debet adſpectu eſſe præditum.

17 ¶ Quòd ſi negatio non eſt differentia: certè nec id, cui in diuiſione negatio opponitur, differentia eſſe poteſt: veluti ſi non habere rationem, nō eſt differentia animalis: certè rationem habere ſimiliter non eſt animalis differentia: quia iam partic. 14. dixi oppoſitas differentias ſimul ad genus pertinere, vel non pertinere.

18 ¶ Species, vt homo, aut genus, vt animal, nullius differentia eſſe poteſt.

19 ¶ Omnis differentia ſignificat quale quid ſit.

20 ¶ Vera differentia non ineſt per accidens.

21 ¶ Neque differentia, neque ſpecies, neque quod ſpeciei ſubiicitur, generi attribui debet: quia inferiora de ſuperioribus non dicuntur, vt & Porphyr. docuit cap. 2. partic. 37.

22 ¶ Neque genus, neque ſpecies, neque indiuiduum attribuitur differentiæ.

23 ¶ Differentia eſt genere poſterior, ſpecie prior.

24 ¶ Eadem differentia duorum generum eſſe non poteſt: niſi aut alterum genus ſub altero, aut vtrumque ſub eodem genere contineatur. Coniunge Categor. cap. 3. partic. 2. & 5.

25 ¶ Eſſe in aliquo, non eſt differentiæ ſubſtantiæ.

26 ¶ Affectio ſeu perturbatio, vt ira, dolor, voluptas, non eſt differentia eius, cuius affectio ſeu perturbatio eſt.

27 ¶ Res ſecundum differentiam non variatur: quia differentia ſemper æquè attribuitur.

28 ¶ Relatorum differentiæ ad aliquid referuntur.

29 ¶ Relatū per id definiri debet, ad quod naturâ refertur.

30 ¶ Res per id definiri debet, ad quod primò pertinet. vt prudentia definiri debet virtus rationalis facultatis, potiùs quàm animæ, vel hominis.

31 ¶ Id, cuius affectio ſeu perturbatio definitur, naturâ aptum eſt ad eam perturbationem ſiue affectionē ſuſcipiendū.

32 ¶ Differentia non coarctatur ad certum tempus.

CAP. VII.

Loci à comparatione, à diſiunctione, & à definitione.

33 EX duabus orationibus ea non eſt ſumenda pro definitione, quæ minùs rei eſſentiam declarat.

34 ¶ Definitio & definitum simul intentionem & remissionem suscipiunt, vel non suscipiunt.

35 ¶ Definitio & definitum simul de eodem magis vel minùs vel æquè dicuntur.

36 ¶ Definitio non debet ad duo disiunctim accommodari veluti, Ens est quod potest facere vel pati: si quid enim facere non pati possit, simul erit ens & non ens.

37 ¶ Si contra definitionem argumenta non suppetant, singula definitionis vocabula definiantur, & harum definitionum partes examinentur:

Cap. VIII.

Loci ab omissione.

Cap. 4. 38 NOn est omittendum id, ad quod res refertur, siue per se, siue ratione generis ad aliquid referatur: Ac si ad finem referatur, exprimendus est vltimus finis. Hoc loco sciendum est generationem non esse vltimum finem: quia generationis finis est, genitum esse: operationem verò interdum esse vltimum finem, vt voluptate affici interdum in vlteriorem finem dirigi, vt ædificationis finis est ædificatũ esse.

39. ¶ Circumstantiæ non sunt in definitione omittendæ vtputà ambitiosum non facit honoris appetitus, (quandoquidem etiam viri boni honorem appetunt) sed circumstantiæ, quia maiorem honorem appetit, quàm sibi conueniat, vel prauis artibus honorem quærit. hæ igitur circumstantiæ in ambitiosi definitione non sunt prætermittendæ.

40 ¶ In appetitionibus definiendis non est omittendum id quod videtur. Hoc tamen ideæ non cõuenit: verbi gratiâ, cupiditas est appetitus iucundi, aut eius quod videtur iucundum: sed ipsa cupiditas (id est, idea cupiditatis) est ipsius iucundi, non eius quod videtur iucundum.

Cap. IX.

De abstractis vel concretis, & de oppositis.

41. ABstracti & concreti par est ratio, ita vt ex vnius definitione alterius quoque definitio innotescat, quemadmodum & vnius contrarij definitio valet ad alterius contrarij definitionem intelligendam

42 ¶ Ad

42 ¶ Ad quod refertur genus, ad eius speciem refertur species. vt si scientia refertur ad scibile, quædam scientia refertur ad quoddam scibile.

43 ¶ Oppositorum definitiones oppositæ sunt.

44 ¶ Priuatio definitur per habitum, non habitus per priuationem.

45 ¶ Contrariorum alterum per alterum non definitur. Coniunge partic.7.memb.3.

46 ¶ In definitione priuationis explicandum est cuius sit priuatio.

47 ¶ Quod non dicitur secundum priuationem, non debet definiri per priuationem. vt ignorantia prauę dispositionis malè definitur priuatio scientiæ.

Cap. X.

Loci à casibus, ab idea, & homonymia.

48 Similibus definiti casibus, similes definitionis casus conueniunt: veluti si vtile est aptum ad lucrum faciendum; vtiliter, est aptè ad lucrum faciendum.

49 ¶ Definitio conuenire debet ideæ secundum eos, qui ponunt ideas.

50 ¶ Homonyma non recipiunt communem definitionem. Cap. 5.

51 ¶ Obiter de homonymis vel synonymis hæc notentur in differendo obseruanda. I. Si homonymia lateat, opponens accipiat pro synonymis, respondens autem distinguat. II. Initio disputationis opponens interroget respondentem, vtrùm sit homonymum, an synonymum. III. Si respondens soluat argumentum, inquiens definitum esse homonymum: opponens allata definitione probet, si potest, esse synonymum. IV. Si respondens dicat, cui definitio non conuenit, ei nec nomen conuenire, & hac ratione definitionem defendat, quasi omnibus sub nomine definito comprehensis conuenientem: opponens obiiciet receptam vocabuli significationem, à qua non est recedendum, nisi necessitate cogente ob defectum vocabulorum, vt 4. Meteor. cap. 2. quia plures sunt res quàm vocabula. Elench. cap. 1. partic. 5.

CAP. XI.

De verborum coniunctorum definitione.

52 SI compositum quidpiam definiatur, opus est vt detracta partis definitione residuum sit alterius partis definitio. Exempli causâ, si animal rationale mortale, sanitatis conseruandæ & reparandæ peritum, proponatur tanquàm definitio hominis medici: certè si animal rationale mortale, est definitio hominis, oportet, sanitatis conseruandæ & reparandæ peritum, esse definitionem medici.

53 ¶ Vitiosa definitio est, quæ totidem membris constat: veluti, Capitis minutio est status permutatio. D. de capi. minu. l. 1. Magis vitiosa est, si pro vocabulis notioribus sumantur obscuriora: veluti si quis ita definiat, Status permutatio est capitis deminutio. Maximè vitiosa est, si non solum mutentur vocabula, sed etiam eorum significationes: veluti, Capitis deminutio est dignitatis mutatio. nam caput hic non significat dignitatem, sed statum: atque inter hæc Iureconsulti distinguunt.

CAP. XII.

Varij loci.

54 QVod est, malè definitur per id quod non est. veluti si quis alborem definiat colorem cum igne permixtum. nam eiusce modi permixtio fieri nequit.

55 ¶ Definiens rem, quæ ad alium refertur, specialiter id explicare debet, ad quod refertur.

56 ¶ Aliter definitur res nuda & simpliciter considerata: aliter, si spectetur vt perfecta, & numeris omnibus absoluta. Vt putà orator est, qui persuadendi causâ loquitur. bonus autem orator est, qui loquitur aptè ad persuadendum.

57 ¶ Quod est per se eligendum, non debet definitione explicari quasi expetendum propter aliud. vt iustitia malè definitur legum seruatrix. & sapientia malè definitur effectiua sanitatis.

CAP. XIII.

Si quis in definitione dixerit esse hæc, vel ex his: vel hoc cum illo.

Cap. 6.

58 DEfinitio à partibus sumi potest quatuor modis. aut enim res dicitur esse hæc, aut quod ex his constat, aut

aut hoc cum illo, aut horum compositio.

59 ¶ Definitio, qua res dicitur esse hæc, (puta domum esse ligna, lapides, & cæmenta) praua est: quia totum & partes differunt. Nihil enim vetat adesse ligna, lapides, & cæmenta, nondum tamen esse domum.

60 ¶ Definitio, qua res dicitur esse id quod ex his constat, (vt domus esse id quod constat ex lapidibus, lignis, & cæmentis) praua est, sequentibus casibus. I. Si ex his non fiat vnum. Veluti si quis animam definiat id quod constat ex numero & motu. nam numerus & motus non coniunguntur. II. Si totum sit in vno primo subiecto, partes autem sint in diuersis subiectis. vt prudentia est in vno primo subiecto, id est, in intellectu practico: scientia verò est in intellectu contemplatiuo, appetitus in facultate concupiscibili. ergo prudentia malè definitur id quod constat ex scientia & appetitu. III. Si in alio primo subiecto sit totum, in alio partes. vt quia prudentia est in intellectu practico, appetitus autem & temperantia in facultate animæ cōcupiscibili, malè prudentia definietur id quod constat ex appetitu & temperantia. IV. Si simul cum toto partes intereant. nam opus est vt toto sublato partes manere possint, veluti dirutis ædibus manent ligna. V. Si totum sit bonum, aut malum, partes autem nec bonæ nec malæ. VI. Si totum nec sit bonum nec malū, partes autem sint bonæ, vel malæ. VII. Si altera pars sit magis bona quam altera mala, totū autē non sit magis bonū quàm malū. VIII. Si altera pars sit melior, altera deterior, totū autem non sit meliori parte deterius, & deteriori melius. Quod quinto, sexto, septimo, & octauo loco dixi, tū demū necessariū est, cum partes sunt per se bonæ, vel per se malæ. Alioqui nihil vetat ex partib. bonis cōstare totū malum, vel ex malis bonū: vt in pharmacorū mixtione perspicuè apparet. IX. Si totū sit alteri parti synonymū. nam totū differt à partibus, vt syllaba a literis, & domus à tignis. X. Si modum compositionis definitio non explicet. neque enim quocumque modo tigna, lapides, cæmenta componantur, domus dici potest.

61 ¶ Definitio, qua dicitur res esse hoc cum illo, praua est, I. Si totum sit alteri parti synonymum. II. Si definitio modum cōpositionis non declaret. III. Si hoc cum illo non sit in eodem subiecto, neque in eodem loco, neque eodem

tempore:quia ferè tot modis dicitur esse hoc cum illo. Quædam tamen aliter dicuntur, vt cùm ira dicitur dolor, cum existimatione contemptus: his verbis nihil aliud significatur quàm dolorem nasci ex contemptus existimatione.

IV. Si vtrumque sit quidem eodem tempore, sed ad diuersa referatur. Exempli gratiâ, fortitudo malè definitur audacia cum recta cognitione: quia fieri potest, vt in aliquo sit audacia ad spoliandos viatores, & recta cogitatio de rebus salubribus.

Cap. XIV.

Reliqui loci.

62 Definitio, qua res dicitur esse horum compositio, praua est: cùm quia non explicat compositionis modum: tum etiam quia aliud est res composita, aliud compositio.

63 ¶ Subiectum, quod est duorum contrariorum capax, vt anima scientiæ & ignorantiæ, non debet per vnum eorum definiri.

64 ¶ Euersa parte definitionis, euertitur tota definitio.

65 ¶ Obscura definitio declaretur, quò faciliùs contra eam argui possit.

66 ¶ Allata meliori definitione, tollitur deterior. Itaque ad prauam definitionem impugnandam maximè aptus est, qui veram rei definitionem nouit.

DOCTRI-

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XIV.

TOPICORVM SEPTIMVS.

Cap. I.

Loci pertinentes ad quæstionem vtrùm sit idem, an diuersum.

QVÆ sunt eadem, I. Habent eadem coniugata. II. Habent eadem opposita. III. Eundem habent ortum, eundem interitum, idem efficiens, idem interimens. IV. Si quid vni eorum in superlatiuo gradu attribuatur, etiam alteri attribuitur. Hoc argumento non probátur esse eadem, nisi vnum numero. veluti si Græcorum fortissimus est Achilles, & æquè est fortissimus filius Pelei: necesse est eundem esse Achillem & Pelei filium. At si Græcorum fortissimi sunt Peloponnesij, & Lacedæmonij, non propterea Lacedæmonij & Peloponnesij sunt idem; sed sub his illi continentur: nam inter Peloponnesios numerantur etiam Lacedæmonij. V. Ab eadem re æquè differunt. VI. Recipiunt eadem accidentia, vel accidunt eidem subiecto. VII. Continentur in eadem categoria, & eodem genere, easdémque habent differentias. VIII. Si alterum intenditur, vel remittitur: necesse est, vt etiam alterum intendatur, vel remittatur. IX. Eidem adiecta, faciunt idem totum. X. Si idem ab vtrisque detrahatur: id quod reliquum est, idem manet. Quare duplum dimidij & multiplum dimidij non sunt idem: quia detracto ab vtraque oratione verbo *dimidij*, quod reliquum est, non est idem: sed in altera oratione manet *duplum*, in altera *multiplum*. XI. Aliquo posito, æquè ponuntur, vel tolluntur. Nam si alterum tollatur, alterum minimè, non possunt eadem dici: vt inane, & aëris plenum. etenim exeunte aëre, est inane, sed

Cap. I.

plura problemata conficit, sed hoc ad problema accidentis referri debet.supr.lib.1.partic.16. Illius autem, quod per se & semper conuenit, loci deinceps sunt explicandi.

CAP. II.

De quaestione vtrùm bene an malè proprium expositum sit, loci aliquot.

Cap. 2. 5 VItiosè expositum est proprium. I. Nisi tam proprium, quàm proprij inhærentia, notius sit quàm subiectum. II. Si homonymia vel ambiguitas insit siue in ipso proprio, siue in eius subiecto. III. Si tautologiam contineat, id est, si idem sæpius repetatur. IV. Si contineat vocabulum transcendens: vt ens, aut vnum. V. Si plura propria sumantur pro vno.

CAP. III.

Alij loci de eadem quaestione.

VI. SI subiectum, aut species subiecti ponatur in proprio explicando. veluti si quis dicat animalis proprium esse substantiam generantem animal: aut, substantiam, cuius species est homo. VII. Si proprium ex opposito sumatur. veluti si quis dicat boni proprium esse, maximè contrarium malo. nam contraria sunt æquè nota, vel ignota. quare eiusmodi proprium non facit rem notiorem: quod quidem munus proprij est. VIII. Si proprium sit posterius, proinde ignotius subiecto. veluti si quis dicat terræ propriũ esse corpus, quod per vim ascendit. IX. Si non semper sit consequens. veluti si quis dicat animalis proprium esse moueri interdum. X. Si quod nunc est propriũ, simpliciter ponatur proprium. veluti si quis proprium Socratis statuat sedere ad dexteram Platonis: quia scilicet nunc ad eius dexteram sedet. XI. Si in proprio aliquid ponatur, quod tantùm sensu percipi possit, neque constet id necessariò inesse. veluti si quis ponat Solis proprium esse astrum lucidum, quod supra terram fertur: quia non constat, an noctu supra terram feratur: cùm sensus nos deficiat, quo solo hoc potest percipi. Sumptum est hoc exemplum ex contextu Aristotelis, cuius ætate non poterat sensu percipi, an noctu Sol supra terram fera-

feratur.ſed patrum noſtrorum ætate hoc ab iis, qui ad antipodas nauigarunt, ſenſu deprehenſum eſt. XII. Si definitio tradatur quaſi proprium. XIII. Si in proprio explicando genus omittatur.vt enim definitio conſtat ex genere & differentiis eſſentialibus,ita proprium,id eſt deſcriptio,conſtat ex genere & differentiis accidentalibus. Expoſui locos, ex quibus cognoſcitur,an rectè ſit expoſitum proprium. nam vitia ſuprà expoſita non obſtant,quominùs ſit proprium, ſed quominùs proprium rectè expoſitum ſit.Sequentes loci pertinebunt ad quęſtionem an ſit proprium,nécne.

CAP. IV.

De quæſtione an ſit proprium,nécne, loci varij.

6 PRoprium ineſt ſingulis ſub re ſubiecta contentis. Cap.3.

7 ¶ Proprium cum re reciprocatur.

8 ¶ Subiectum non eſt proprium eius quod ſibi ineſt.

9 ¶ Res non eſt particeps proprij,ſed tantùm eorum quæ eſſentialiter inſunt: proprium autem ſumitur à differentiis accidentalibus.

10 ¶ Proprium eſt ſimul cum re,non prius,nec poſteriùs.

11 ¶ Eiſdem rebus,quatenus eædem ſunt,idem proprium conuenit.

12 ¶ Eorum quæ ſunt eiuſdem generis, propria ſunt eiuſdem generis.& eorum quæ ſunt eiuſdem ſpeciei,propria ſunt eiuſdem ſpeciei.vnde quia(exempli gratiâ)à ſe moueri, non eſt proprium hominis,à ſe ſtare,non eſt proprium equi.

13 ¶ Quod ineſt ſoli ſubiecto,ineſt etiam ſubiecto ſumpto cum accidente: & contrà quod ineſt ſubiecto ſumpto cum accidente,ineſt etiam ſoli ſubiecto. Calumnioſè autem contra proprium arguit,qui ſubiectum ſolum, & ſubiectum cum accidente,ſumit tanquàm res diuerſas:& inquit(exempli gratiâ) animal diſciplinæ capax,nō eſſe proprium hominis, quia ineſt etiam homini albo,homo autem & albus homo differunt.Verum enimuerò ſubiectum,& accidens ſumptum cum ſubiecto,ratione quidem differunt,ſed re idem ſunt.

14 ¶ Quod ineſt concreto,ineſt etiam abſtracto: & contrà Hinc calumnioſè arguitur contra proprium, ſi quis abſtractū & cōcretū pro diuerſis accipiat:veluti ſi quis dicat nō

esse proprium fortitudinis, mortem contemnere, quia vir fortis mortem contemnit. Ceterùm ad euitandam hanc calumniam potest aliter concipi proprium abstracti, aliter concreti vt putà si quis dicat fortitudinis proprium esse, Quæ mortem contemnit: viri autem fortis proprium esse, Qui mortem contemnit.

CAP. V.

Alij loci de eadem quæstione.

15 QVi proprium ponit, explicare debet, eiusmodi proprium ponat. I. Vtrùm sit proprium naturâ, vt hominis, esse bipedem: an quod inest, vt cuiusdam hominis, habere quatuor digitos. II. Vtrùm sit proprium specie, vt ignis, constare tenuissimis partibus: an simpliciter; vt animalis, viuere. Quin immò non sufficit dicere proprium specie, nisi vna species sit. veluti si ignis sunt tres species, lux, flamma, & pruna: subtilissimis constare partibus, non conuenit omni igni, quia subtiliores sunt partes flammæ, quàm prunæ, nec nō lucis, quàm flammæ. III. Vtrùm tribuatur primo subiecto, vt color superficiei: an per aliud, vt color corpori inest ratione superficiei. IV. Vtrùm tribuatur rei habenti, an rei quæ habetur, vt mortem contemnere, conuenit homini, quia habet fortitudinem: & fortitudini, quia habetur ab homine. V. Vtrùm tribuatur rei quæ communicatur, an rei quæ participat. veluti si quis dicat animalis proprium esse sensum: nec explicet, vtrùm hoc sit omnis, an alicuius animalis proprium. nam vniuersale communicatur particularibus, & particularia participant vniuersale.

Cap. 4. 16 ¶ Idem non est sui ipsius proprium. vt lætitia non est propria gaudij: quia lætitia & gaudium non differunt.

17 ¶ Idem est proprium totius & partium similarium. vt naturâ ad mundi centrum ferri, est proprium terræ, & cuiusuis glebæ.

CAP. VI.

De eadem quæstione loci ab oppositis.

18 COntrariorum propria sunt contraria: vt albi proprium est dissipare adspectu: nigri, congregare ad-

spectum

adſpectum.

19 ¶ Relatorum propria ſunt relata. veluti ſi dupli proprium eſt,ita ſe habere vt duo ad vnum, dimidij proprium eſt,ita ſe habere,vt vnum ad duo.

20 ¶ Priuantiũ propria ſunt priuantia.veluti ſi auditus proprium eſt vocem percipere, ſurditatis proprium eſt vocem non percipere.

21 ¶ Eiuſdem affirmatio & negatio non ſunt eiuſdem rei propria. veluti ſi animalis proprium eſt ſentire, eiuſdem animalis proprium non eſt non ſentire.

22 ¶ Hæc duo,affirmationem eſſe proprium affirmationis,& negationem eſſe proprium negationis, aut ſunt ſimul vera, aut ſimul falſa. veluti ſi viuere eſt proprium animati, non viuere eſt proprium non animati: item ſi viuere non eſt proprium hominis, etiam non viuere non eſt proprium non hominis.

23 ¶ Idem non eſt proprium affirmationis & negationis,vt viuere non eſt proprium animati,& non animati.

24 ¶ Neque affirmatio eſt proprium negationis: neque negatio eſt proprium affirmationis.vt eſſe quadrupedem, nõ eſt proprium non-hominis: & non eſſe quadrupedem non eſt proprium hominis.

25 ¶ Si duo in eadem diuiſione ponuntur, vt prudentia & temperantia in diuiſione virtutis:etiam eorum propria ad vnam diuiſionem pertinẽt:vt eſſe virtutem rationalis facultatis, & eſſe virtutem cõcupiſcibilis facultatis: quorum illud prudentiæ,hoc temperantiæ proprium eſt.

Cap. VII.

Alij loci de eadem quæſtione.

26 CONiugatorum propria, ſunt cõiugata. veluti ſi philoſophiæ proprium eſt amor ſapientiæ,philoſophi proprium eſt amator ſapientiæ.

27 ¶ Contrariorum propria ſunt in eodem caſu contraria.veluti ſi albi proprium eſt eſſe id quod diſſipat adſpectum:nigri proprium eſt eſſe id quod congregat aſpectum.

28 ¶ Si eodem modo affectum ſit primum erga ſecundum,&tertium erga quartum:ſi primum ſit proprium ſecundi,etiam tertium eſt proprium quarti.ſin autẽ primũ non eſt

proprium secundi, similiter tertium non est proprium quarti.

29 ¶ Si quid erga duo similiter sit affectum: si horum alterius non est proprium, ne alterius quidem proprium erit.

30 ¶ Si iidem termini sumantur: eodem modo affecta sunt, id quod est, ad id quod est: & id quod fit, ad id quod fit: & id quod interit, ad id quod interit. veluti si homo est disciplinæ capax: hominem gigni, est disciplinæ capacem gigni. & hominem interire, est disciplinę capacem interire.

31 ¶ Rei proprium conuenire debet etiam ideæ, non quatenus est idea simpliciter, sed quatenus est illius rei idea. vt constare ex anima & corpore, proprium est animalis, & ideæ, quam Plato vocat αὐτοζῶον, ipsum-animal. Hoc axiomate vtemur, si disseramus cum ponentibus ideas.

Cap. VIII.

De eadem quæstione loci à comparatione.

Cap. 5. 32 Intentionem vel remissionem subiecti sequitur intentio, vel remissio proprij. veluti si viuens alitur, & hoc est viuentis proprium: certè magis viuens magis alitur, maximè viuens maximè alitur, minùs viuens minùs alitur, minimè viuens minimè alitur.

33 ¶ I. Si primum videtur magis propriũ secundi, quàm tertium quarti, primum autem est proprium secundi, certè tertium non erit proprium quarti. II. Si primum minus est proprium secundi, quàm tertium quarti, primum autem est proprium secundi, certè etiam tertium erit proprium quarti.

34 ¶ Si primum sit magis proprium secundi, quàm tertij: siue sit, siue non sit proprium secundi, non est proprium tertij.

35 ¶ I. Si quod magis videtur proprium, non est proprium; ne alterum quidem proprium erit. quod minùs videtur proprium. II. Si id quod minùs videtur proprium, est proprium: etiam alterum quod magis proprium videtur, proprium erit.

36 ¶ Hoc supposito, æquè primum esse proprium secundi, & tertium quarti: si illud est proprium, etiam hoc est proprium

prium. ſi verò illud non eſt, hoc ſimiliter non eſt.

37 ¶ Si æquè primum & ſecundum ſunt propria tertij: quod de altero dicendum eſt, de altero quoque dici debet: quia vel vtrumque, vel neutrum eſt proprium.

38 ¶ Si primùm æquè ſit proprium ſecundi & tertij: ſiue ſit ſiue non ſit proprium ſecundi, certè non eſt proprium tertij.

Cap. IX.

De eadem quæſtione loci à poteſtate, & hyperbole.

39 PRoprium quod in poteſtate cernitur, vt aptum eſſe ad ridendum, eſſe diſciplinæ capax, eſſe reſpirabile, non debet aptari non enti, niſi ei conueniat. vtpute materia prima actu non eſt. vt explicatur primo libro phyſico: rectè tamen ei tribuitur hæc proprietas, poſſe formam recipere. Sed aëris proprium ſtatui non poteſt eſſe reſpirabile: quia cùm ſola animalia reſpirent, ſi ponatur eſſe aër ſine animalibus, (etenim aër eſt naturâ prior, & initio mundi erat ſine animalibus) animalia reſpirabunt, etiamſi non ſint: alioquin aër non eſſet reſpirabilis.

40 ¶ Proprium non debet eſſe gradus ſuperlatiui. vt ignis proprium non eſt corpus leuiſſimum: quia opus eſt, ſi verum proprium ſit, vt ſubiecto ſublato tollatur proprium: ſublato autem igne, erit nihilominùs aliquod corpus leuiſſimum, vt aër.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ
LIBER XIII.
TOPICORVM SEXTVS

CAP. I.

De locis generalibus.

Cap. 1. VT bona definitio sit, quinque conditiones requiruntur. I. Vt verè dicatur de definito. II. Vt constet ex proprio genere & differentiis. III. Vt sit propria rei definitæ. IV. Vt explicet quid sit. V. Vt sit rectè concepta. Prima conditio examinatur ex locis accidentis. secunda ex locis generis. tertia ex locis proprij, quartę & quintę locos in præsentia trademus. Quia verò sæpius in sextam, quàm in quintam conditionem peccatur, à sexta incipiemus.

2 ¶ Duo sunt vitia, quæ faciunt vt definitio non sit rectè concepta: nempe obscuritas, & superfluitas.

CAP. II.

De obscuritate definitionis.

Cap. 2. 3 OBscura definitio est, I. Si ambiguitas aliqua sit vel in ipsa definitione, vel in definito. Idcirco traditur regula, Homonyma esse prius distinguenda, quàm definienda. II. Si sit metaphorica. veluti Temperantia est animæ concentus. III. Si contineat vocabula inusitata, vt aranea est animal putrimordax. IV. Si contineat vocabula impropria: veluti Lex est imago eorum quæ iusta sunt. V. Si ex data definitione non appareat rei oppositæ definitio. VI. Si suppresso nomine rei definitæ sciri non possit cuius rei definitio sit.

CAP.

Cap. III.

De superfluitate.

4 IN definitione poni non debet, &, si in ea ponatur, superfluit, I. Verbum transcendens: vt ens, aut vnum. II. Id, quo detracto reliqua oratio est definiti propria, & eius essentiam declarat. III. Quod non conuenit omnibus suo definito contentis. IV. Idem vocabulum sæpius repetitum, siue expressè, vt homo est animal rationale & ratione præditum: siue tacitè, vt homo est animal viuens rationale. nam omne animal est viuens: & qui dicit animal, eo ipso quòd dicit animal, dicit etiam viuens. quare superuacuo addit vocabulum *viuens.*

Cap. IV.

Si definitum non sit ex prioribus & notioribus.

5 DEinceps explicandi sunt loci, quibus quæritur, an sit definitum, nécne. Cap. 3.

6 ¶ Vera & perfecta definitio sumitur ex prioribus & notioribus simpliciter, id est, naturâ. Sed sæpe cogimur definire per ea, quæ non simpliciter, sed nobis notiora sunt. Ac tales definitiones plures eiusdem rei esse possunt. vera autem cuiusque rei definitio vna est.

7 ¶ Inde colliguntur hæc corollaria, I. Quod est in quiete, non est definiendum per id quod est in motu. II. Definitum non debet definiri per indefinitum. III. Oppositum non est definiendum per oppositum. Excipiuntur relata, quæ ex se inuicem definiuntur. vt etiam Porphyrius monuit cap. 2. partic. 20. IV. Definitum in definitione nec expressè nec tacitè poni debet. verbi gratiâ, hæc definitio praua est, Sol est astrum die perspicuum: quia dies definitur Solis latio supra terram. quapropter qui diem dicit, vi ipsa Solem dicit. V. Quæ in eadem diuisione ponuntur, eorum alterum per alterum non definitur. VI. Superius non est definiendum per inferiora.

Cap. V.

Loci à genere, & ab iis ad quæ definitum refertur.

8 IN definitione non est omittendum genus.

9 ¶ Res definita debet aptari ad omnia, ad

ſpectum non habet, quando ſecundum naturam debet adſpectu eſſe præditum.

17 ¶ Quòd ſi negatio non eſt differentia: certè nec id, cui in diuiſione negatio opponitur, differentia eſſe poteſt: veluti ſi non habere rationem, nõ eſt differentia animalis: certè rationem habere ſimiliter non eſt animalis differentia: quia iam partic. 14. dixi oppoſitas differentias ſimul ad genus pertinere, vel non pertinere.

18 ¶ Species, vt homo, aut genus, vt animal, nullius differentia eſſe poteſt.

19 ¶ Omnis differentia ſignificat quale quid ſit.

20 ¶ Vera differentia non ineſt per accidens.

21 ¶ Neque differentia, neque ſpecies, neque quod ſpecie ſubiicitur, generi attribui debet: quia inferiora de ſuperioribus non dicuntur, vt & Porphyr. docuit cap. 2. partic. 37.

22 ¶ Neque genus, neque ſpecies, neque indiuiduum attribuitur differentiæ.

23 ¶ Differentia eſt genere poſterior, ſpecie prior.

24 ¶ Eadem differentia duorum generum eſſe non poteſt: niſi aut alterum genus ſub altero, aut vtrumque ſub eodem genere contineatur. Coniunge Categor. cap. 3. partic. 2. & 5.

25 ¶ Eſſe in aliquo, non eſt differentiæ ſubſtantiæ.

26 ¶ Affectio ſeu perturbatio, vt ira, dolor, voluptas, non eſt differentia eius, cuius affectio ſeu perturbatio eſt.

27 ¶ Res ſecundum differentiam non variatur: quia differentia ſemper æquè attribuitur.

28 ¶ Relatorum differentiæ ad aliquid referuntur.

29 ¶ Relatũ per id definiri debet, ad quod naturâ refertur.

30 ¶ Res per id definiri debet, ad quod primò pertinet. vt prudentia definiri debet virtus rationalis facultatis, potiùs quàm animæ, vel hominis.

31 ¶ Id, cuius affectio ſeu perturbatio definitur, naturâ aptum eſt ad eam perturbationem ſiue affectionẽ ſuſcipiendũ.

32 ¶ Differentia non coarctatur ad certum tempus.

CAP. VII.

Loci à comparatione, à diſiunctione, & à definitione.

33 EX duabus orationibus ea non eſt ſumenda pro definitione, quæ minùs rei eſſentiam declarat.

42 ¶ Ad quod refertur genus, ad eius speciem refertur species. vt si scientia refertur ad scibile, quædam scientia refertur ad quoddam scibile.

43 ¶ Oppositorum definitiones oppositæ sunt.

44 ¶ Priuatio definitur per habitum, non habitus per priuationem.

45 ¶ Contrariorum alterum per alterum non definitur. Coniunge partic.7.memb.3.

46 ¶ In definitione priuationis explicandum est cuius sit priuatio.

47 ¶ Quod non dicitur secundum priuationem, non debet definiri per priuationem. vt ignorantia prauę dispositionis malè definitur priuatio scientiæ.

Cap. X.

Loci à casibus, ab idea, & homonymia.

48 Similibus definiti casibus, similes definitionis casus conueniunt: veluti si vtile est aptum ad lucrum faciendum; vtiliter, est aptè ad lucrum faciendum.

49 ¶ Definitio conuenire debet ideæ secundum eos, qui ponunt ideas.

50 ¶ Homonyma non recipiunt communem definitionem. Cap. 5.

51 ¶ Obiter de homonymis vel synonymis hæc notentur in disserendo obseruanda. I. Si homonymia lateat, opponens accipiat pro synonymis, respondens autem distinguat. II. Initio disputationis opponens interroget respondentem, vtrùm sit homonymum, an synonymum. III. Si respondens soluat argumentum, inquiens definitum esse homonymum: opponens allata definitione probet, si potest, esse synonymum. IV. Si respondens dicat, cui definitio non conuenit, ei nec nomen conuenire, & hac ratione definitionem defendat, quasi omnibus sub nomine definito comprehensis conuenientem: opponens obiiciet receptam vocabuli significationem, à qua non est recedendum, nisi necessitate cogente ob defectum vocabulorum, vt 4. Meteor. cap. 2. quia plures sunt res quàm vocabula. Elench. cap. 1. partic. 5.

aut hoc cum illo,aut horum compositio.

59 ¶ Definitio,qua res dicitur esse hæc,(puta domum esse ligna,lapides,& cæmenta) praua est: quia totum & partes differunt.Nihil enim vetat adesse ligna,lapides,& cæmenta, nondum tamen esse domum.

60 ¶ Definitio, qua res dicitur esse id quod ex his constat,(vt domus esse id quod constat ex lapidibus,lignis,& cæmentis) praua est, sequentibus casibus. I. Si ex his non fiat vnum. Veluti si quis animam definiat id quod constat ex numero & motu. nam numerus & motus non coniunguntur. II. Si totum sit in vno primo subiecto, partes autem sint in diuersis subiectis. vt prudentia est in vno primo subiecto, id est,in intellectu practico: scientia verò est in intellectu contemplatiuo,appetitus in facultate concupiscibili. ergo prudentia malè definitur id quod constat ex scientia & appetitu. III. Si in alio primo subiecto sit totum, in alio partes. vt quia prudentia est in intellectu practico, appetitus autem & temperantia in facultate animæ cōcupiscibili,malè prudentia definietur id quod constat ex appetitu & temperantia. IV. Si simul cum toto partes intereant.nam opus est vt toto sublato partes manere possint, veluti dirutis ædibus manent ligna. V. Si totum sit bonum, aut malum, partes autem nec bonæ nec malæ. VI. Si totum nec sit bonum nec malū,partes autem sint bonæ, vel malæ. VII. Si altera pars sit magis bona quam altera mala, totū autē non sit magis bonū quàm malū. VIII. Si altera pars sit melior, altera deterior,totū autem non sit meliori parte deterius,& deteriori melius. Quòd quinto,sexto,septimo, & octauo loco dixi, tū demū necessariū est,cùm partes sunt per se bonæ,vel per se malæ. Alioqui nihil vetat ex partib.bonis cōstare totū malum, vel ex malis bonū:vt in pharmacorū mixtione perspicuè apparet. IX. Si totū sit alteri parti synonymū.nam totū differt à partibus, vt syllaba a literis, & domus à tignis. X. Si modum compositionis definitio non explicet. neque enim quocumque modo tigna,lapides,cæmenta componantur,domus dici potest.

61 ¶ Definitio, qua dicitur res esse hoc cum illo, praua est, I. Si totum sit alteri parti synonymum. II. Si definitio modum cōpositionis non declaret. III. Si hoc cum illo non sit in eodem subiecto, neque in eodem loco, neque eodem

tempore:quia ferè tot modis dicitur esse hoc cum illo. Quędam tamen aliter dicuntur, vt cùm ira dicitur dolor, cum existimatione contemptus: his verbis nihil aliud significatur quàm dolorem nasci ex contemptus existimatione.

IV. Si vtrumque sit quidem eodem tempore, sed ad diuersa referatur. Exempli gratiâ, fortitudo malè definitur audacia cum recta cognitione: quia fieri potest, vt in aliquo sit audacia ad spoliandos viatores, & recta cogitatio de rebus salubribus.

CAP. XIV.

Reliqui loci.

62 DEfinitio, qua res dicitur esse horum compositio, praua est: cùm quia non explicat compositionis modum: tum etiam quia aliud est res composita, aliud compositio.

63 ¶ Subiectum, quod est duorum contrariorum capax, vt anima scientiæ & ignorantiæ, non debet per vnum eorum definiri.

64 ¶ Euersa parte definitionis euertitur tota definitio.

65 ¶ Obscura definitio declaretur, quò faciliùs contra eam argui possit.

66 ¶ Allata meliori definitione, tollitur deterior. Itaque ad prauam definitionem impugnandam maximè aptus est, qui veram rei definitionem nouit.

DOCTRI-

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XIV.

TOPICORVM SEPTIMVS.

CAP. I.

Loci pertinentes ad quæstionem vtrùm sit idem, an diuersum.

QVÆ sunt eadem, I. Habent eadem coniugata. II. Habent eadem opposita. III. Eundem habent ortum, eundem interitum, idem efficiens, idem interimens. IV. Si quid vni eorum in superlatiuo gradu attribuatur, etiam alteri attribuitur. Hoc argumento non probátur esse eadem, nisi vnum numero. veluti si Græcorum fortissimus est Achilles, & æquè est fortissimus filius Pelei: necesse est eundem esse Achillem & Pelei filium. At si Græcorum fortissimi sunt Peloponnesij, & Lacedæmonij, non propterea Lacedæmonij & Peloponnesij sunt idem; sed sub his illi continentur: nam inter Peloponnesios numerantur etiam Lacedæmonij. V. Ab eadem re æquè differunt. VI. Recipiunt eadem accidentia, vel accidunt eidem subiecto. VII. Continentur in eadem categoria, & eodem genere, easdémque habent differentias. VIII. Si alterum intenditur, vél remittitur: necesse est, vt etiam alterum intendatur, vel remittatur. IX. Eidem adiecta, faciunt idem totum. X. Si idem ab vtrisque detrahatur: id quod reliquum est, idem manet. Quare duplum dimidij & multiplum dimidij non sunt idem: quia detracto ab vtraque oratione verbo *dimidij*, quod reliquum est, non est idem: sed in altera oratione manet *duplum*, in altera *multiplum*. XI. Aliquo posito, æquè ponuntur, vel tolluntur. Nam si alterum tollatur, alterum minimè, non possunt eadem dici: vt inane, & aëris plenum. etenim exeunte aëre, est inane, sed

Cap. 1.

non est amplius aëre plenum. XII. Habent eadem attributa, & eadem subiecta. XIII. A se inuicem non separantur.

2 ¶ Quæ sunt eadem genere, vel specie, possunt numero differre.

Cap. I I.

An locis proximè expositis vti liceat, cùm de definitione differitur.

Cap. 2.

3 QVia necesse est vt definitum, & definitio idem significent: probans non esse idem, definitionem euertit. Non tamen probans esse idem, definitionem sufficienter confirmat: quoniam aliæ quoque conditiones in definitionibus requiruntur.

Cap. I I I.

De definitione confirmanda.

4 ETsi definitio rarò probatur, tamen syllogismo probari potest ex locis sequentibus.

5 ¶ Oppositorum oppositæ sunt definitiones. Quod tamen ad differentias attinet: notandum est, contraria, quę sūt in eodem genere, easdem habere differentias: vt iustitia est virtus animæ, iniustitia vitium animæ. Ergò contrariorum differentiæ, vel contrariæ vel eædem sunt.

6 ¶ Coniugatorum definitiones sunt coniugatæ.

7 ¶ Si illius oratio est illius rei definitio, etiam hæc oratio est huius rei definitio. Hæc consequentia valet, I. Si ita sit affecta illa oratio ad illam rem, vt hæc oratio ad hāc rem. II. Si æquè illa oratio sit illius rei definitio, atque hæc oratio huius rei. III. Si hæc oratio magis sit huius rei definitio, quàm illa oratio illius rei.

8 ¶ Nec vna duarum rerum definitio, nec duæ vnius rei definitiones esse possunt.

Cap. I V.

De locis præcipuis, & maximè vtilibus.

9 LOci maximè vniuersales sunt maximè vtiles, ideóque maximè notandi: vt ab eo quod æquè, vel magis, vel minùs est, à casibus & coniugatis, à speciebus, &c.

CAP. V.

De facultate vel difficultate argumentandi.

10 DEfinitio facilius refellitur, quàm confirmatur. I. Quia difficilius est sumere propositiones, ex quibus confirmatur: nempe definitionem constare ex genere & differentiis, & continere omnia ac sola attributa in quæstione quid est. II. Quia vnam partem euertere sufficit, omnes autem probari debent. III. Quia ad definitionem confirmandam probare oportet eam conuenire omni, & soli: ad euertendam sufficit, si probetur conuenire nulli, vel non omni, vel non soli. Cap. 3.

11 ¶ Proprium faciliùs euertitur, quàm probatur. I. Quia cùm plerumque multis verbis constet, omnia sunt cõfirmanda, vnum reprehendere sufficit. II. Quia confirmatur, si probetur inesse omni & soli: refellitur autem, siue probetur nulli inesse, siue non omni, siue non soli.

12 ¶ Genus faciliùs euertitur, quàm adstruitur. I. Quia in confirmatione probandum est omni inesse: in refutatione probari potest vel nulli inesse, vel non omni. II. Quia in confirmatione non solùm probandum est inesse, sed etiam inesse vt genus: in refutatione vel probatur non inesse, vel, aliter inesse quam genus.

13 ¶ Accidens vniuersale faciliùs euertitur, quàm confirmatur: quia in confirmatione probandum est omnibus inesse: in refutatione sufficit probare vni non inesse.

14 ¶ Accidens particulare faciliùs confirmatur, quàm refellitur: quia confirmanti sufficit, si probet alicui inesse: refellens autem probare debet nulli inesse.

15 ¶ Definitio faciliùs euertitur ac faciliùs confirmatur, quam alia problemata: quia plures conditiones requirit. Etenim accidens debet inesse subiecto: genus debet inesse omni: proprium omni & soli: definitio omni, & soli, in quæstione, quid est. Quare loci aliorum problematum ad definitionem impugnandam, non ad eam tuendam transferri possunt.

16 ¶ Proprium faciliùs refutatur, ac difficiliùs probatur, quàm genus vel accidens.

17 ¶ Accidens facillimè omnium confirmatur, difficillimè refellitur.

obſeruanda. I. Incipiat à propoſitionibus, quæ ſunt maximè vniuerſales, & à concluſione remotiſſimæ. II. Omittat propoſitiones ſyllogiſmi principalis, quæ ſunt concluſiones proſyllogiſmorum, & ex proſyllogiſmorum propoſitionibus immediatè colligat concluſionem principalem. III. Omnino det operam, ne appareat, quomodo concluſio ex propoſitionibus efficiatur. IV. Diuerſorum proſyllogiſmorum (vt probantis maiorem, & probantis minorem propoſitionem ſyllogiſmi principalis) propoſitiones commiſceat. V. Ne ſumat definitionem, qua vti vult, ſed definitionem coniugati. VI. Fingat ſe propoſitiones ſumere, non propter id de quo diſſeritur, ſed propter aliud quidpiam. VII. Ita interroget, ne appareat vtra contradictionis parte vti velit. VIII. Interroget per collationem cum re ſimili: veluti, *Eſtne, vt contrariorum idem eſt ſenſus, ita etiam eadem ſcientia?* IX. Sibi ipſi obiiciat, quo ne libera fide agere videatur, & minus ſuſpectus ſit. X. Dicat ſe id proponere, quod paſſim ab omnibus dici ſolet: ſic enim efficiet, vt reſpondens minus negare id audeat. XI. Quo magis cupit aliquid ſibi concedi, eò minus de eo ſe ſollicitum oſtendat. XII. Proponat id, quod per ſe aduerſus theſim facit, non quaſi eo vſurus immediatè contra theſim, ſed quaſi aliud probaturus, quo aduerſus theſim vti velit. XIII. Omiſſo eo, quo vti vult, id proponat, ex quo illud efficitur: nam hoc conceſſo, facilè illud probabit. XIV. Propoſitiones, quæ maximè aduerſus theſim valent, contra proteruos ab initio, contra alios vltimo loco proponat. Nam proterui ab initio facilè omnia præ arrogantia concedunt: mox cum ſe implicari vident, omnia negant, ceteri reſpondentes magis ab initio ſibi cauent, & ſunt ad negandum propenſi: quia pleroſque reſpondentes initio meliora argumenta afferre animaduertunt. XV. Orationem producat, & ea, quæ ad rem non faciunt, interiiciat.

7 ¶ Ad ornatum valet. I. Inductio, veluti, *Salubris & inſalubris, virtutis & vitii, albi & nigri; denique omnium contrariorum eſt eadem ſcientia.* II. Diuiſio: veluti, *Oppoſitorum alia ſunt contraria, alia priuantia, alia relata, alia contradicentia.* Cap. 2.

8 ¶ Perſpicuam orationem efficiunt exempla, ſi propria & elegantia ſint, vt Homerica; ſimilitudinumque collationes.

CAP. II.

De argumentatione.

9 Differens cum dialecticis, vtatur potiſſimùm ſyllogiſmis, cum imperitis autem vtatur potiùs inductionibus.

10 ¶ Si vniuerſale nomine vacet:is,qui inductionem facit,ei nomen imponat.

11 ¶ Propoſitio, ſi nullo modo probata ſit, ſimpliciter negari poteſt. ſin autem quorumdam inductione ſit confirmata. non licet eam negare, niſi allata obiectione. Atque hæc obiectio non eſt afferenda in eo ipſo, de quo diſſeritur, niſi hoc ſolum ſit eiuſmodi, verbi gratiâ,ſit theſis, *Anima rationalis eſt immortalis* Si opponens ſumat hanc propoſitionem, *Omnis anima eſt mortalis*, neganda eſt. At ſi illam probarit inductione imperfecta,quia anima equi,bouis,leonis, canis,aſini,eſt mortalis:tunc obiicienda eſt aliqua anima immortalis.& ſi alia non eſt talis, obiicienda eſt ipſa anima rationalis,de qua diſſeritur:ac dicendum, alias quidem eſſe mortales, ſed nihilominùs hanc, quæ ceteris eſt præſtantior, eſſe immortalem.

12 ¶ Vt vitetur obiectio, quæ in aliquo particulari fieri poteſt,diſtinctione adhibitâ excludendum eſt illud particulare. Hoc præcepto vtendum eſt tam in homonymis, quàm in ſynonymis: & ſiue obiectio allata ſit ab aduerſario, ſiue nõdum ſit allata. Verbi gratiâ, ſi proponatur omnem canem latrare,obiici poterunt canis cæleſtis,& canis piſcis, qui non latrant:coanguſtetur igitur propoſitio,& dicatur omnem canem terreſtrem ſeu quadrupedem latrare: ſic obiectio vitabitur. Rurſus ne dicatur, *omne animal reſpirat*, ſed, *omne animal pulmone præditum reſpirat.*

13 ¶ Arguendum eſt potiùs categoricè,quàm per deductionem ad impoſſibile.

14 ¶ Interrogentur propoſitiones,contra quas,obiectio, vel nulla eſt,vel ſaltem non apparet,ſed latet.

15 ¶ Concluſio ne interrogetur, ſed ex propoſitionibus inferatur.

16 ¶ Ne interrogetur quid ſit, vel quot modis dicatur, ſed an ſit hoc,an tot modis dicatur. Quòd ſi reſpondens negarit

garit esse hoc, vel tot modis dici, tunc licebit cum ita interrogare. quid igitur est? vel, quot modis dicitur?

17 ¶ In vno argumento non est diu immorandum.

CAP. III.

De facilitate aut difficultate argumentandi, vel defendendi.

18 Facilè defenduntur, ac difficulter impugnantur, I. Prima principia: quia non possunt probari per alia, sed tantùm definitione innotescunt, II. Vltimæ conclusiones: quia multa sunt probanda, priusquàm ad eas perueniatur. III. Quæ sunt proxima primis principiis, quia paucæ rationes de his suppetunt. IV. Definitio, cuius nomina vtrùm vno an multis modis dicantur, & vtrùm simpliciter, an metaphoricè accipiantur non constat.

19 ¶ Causæ, illius difficultatis, id est, propter quas problema difficulter impugnatur, hæ sunt I. Quia res definitione eget. II. Homonymia. III. Metaphora. IV. Quia problema est propinquum primis principiis. V. Quia causa difficultatis obscura est.

20 ¶ Definitione maximè egent principia, & quæ principiis proxima sunt.

21 ¶ Propositio probabilis à differentibus concedenda est, non habita ratione an sit notior conclusione: hoc enim tantùm in scientiis spectatur.

TRACTATVS II.

De responsione.

CAP. IV.

De officio interrogantis, & respondentis.

22 Officium opponentis est, ex iis, quæ thesim consequuntur, respondentem cogere vt thesi absurdiora concedat. Officium respondentis est, ab eiusmodi absurditatibus sibi cauere. Cap. 5.

CAP. V.

Si thesis sit absolutè vel cum adiunctione probabilis, aut improbabilis, aut neutra.

23 CVm docendi ac discendi causâ disseritur, eæ propositiones sunt concedendæ, quæ veræ videntur. Cùm autem certandi ac vincendi gratiâ disputatur: opponens det operam, vt aliquid efficiat: respondens verò ei resistat, quantum potest, ac det operam, ne ille efficere aliquid possit. At cùm exercitij causâ disputatio instituitur, obseruanda sunt sequentia præcepta.

24 ¶ In primis videndum est, qualis sit thesis posita, aut enim est probabilis, aut improbabilis, aut neutra: probabilis, (inquam) vel improbabilis, aut simpliciter, aut certæ personę, vt ipsi respondenti, vel alij cuipiam.

25 ¶ Aduersus thesim probabilem probanda est conclusio improbabilis: aduersus improbabilem probabilis; aduersus neutram neutra.

26 ¶ Cùm thesis est simpliciter improbabilis: respondens concedat ea tantùm, quæ sunt conclusione probabiliora. Cùm autem thesis est probabilis simpliciter, vel neutra: concedat propositiones probabiles, & eas, quæ minus sunt improbabiles, quàm conclusio.

27 ¶ Respondens defendit thesim vel simpliciter, vel sibi, vel alteri probabilem aut improbabilem. Primò casu ad id, quod est simpliciter: secundo ad id, quod sibi videtur: tertio ad alterius sententiam respiciat.

CAP. VI.

Si propositio pertineat ad rem propositam, vel non.

28 QVia propositio vel est probabilis, vel improbabilis, vel neutra: & vel aduersus thesim facit, vel non facit: hinc notanda sunt sequentia præcepta. I. Propositio probabilis, quæ aduersus thesim non facit, concedatur, tanquàm probabilis. II. Improbabilis, quæ thesi non nocet, concedatur, non quasi vera aut probabilis, sed quasi ad rem non faciens. III. Si probabilis aduersus thesim faciat, respondeatur, sic quidem videri, sed hoc esse coniunctum cum thesi, adeo vt qui eam proponit, quæsitum petere videatur.

IV.

IV. Improbabilis, quæ thesi officit, negetur. V. Neutra, quę ad rem non facit, concedatur simpliciter. VI. Cùm propositio neutra aduersus thesim facit: respondeatur eam non posse concedi, quin euertatur thesis.

CAP. VII.

Si propositio sit obscura, vel multiplex, vel perspicua & simplex.

29 Cum propositio vel sit simplex vel multiplex, & vel perspicua, vel obscura: I. Si obscura sit, respondens sine cunctatione dicat se eam non intelligere. II. Si sit multiplex, & in omnibus vera, simpliciter concedatur. III. Si sit multiplex, & in omnibus falsa, simpliciter negetur. IV. Si sit multiplex, & partim vera, partim falsa: ab initio distinguatur, & explicetur, in quo sit vera, in quo falsa. quòd si ab initio hoc prætermissum sit, saltem post argumentationem perfectam respondens dicat se, dum propositionem concessit, ad ea tantùm respexisse, in quibus vera est. V. Si sit dilucida & simplex, simpliciter concedatur, vel negetur.

CAP. VIII.

De responsione ad inductionem.

30 Cum opponens inductione vtitur: respondens concedat particularia, si sint probabilia, sed tollat vniuersale per obiectionem aliquam. Quòd si absque obiectione id neget, tergiuersari dicetur, & multò magis si ne quidem contrariam argumentationem habeat, qua id falsum esse ostendat.

CAP. IX.

De præexercitatione, & de thesi improbabili non defendenda.

31 Respondens ne accedat ad disputationem imparatus, sed priùs sibi ipse argumenta opponat, & ea soluat.

32 ¶ Thesis perspicuè falsa, quæve pietati, aut bonis moribus repugnat, ne disputandi quidem gratiâ deffendi debet.

CAP. X.

De solutione argumentorum, & de conclusione impedienda.

33 CVm argumentatio falsum concludit, neganda est ea propositio, quæ est prima causa falsitatis. Vt huius syllogismi, *Quicumque sedet, scribit, Socrates sedet, ergo Socrates scribit*, licent vtraque propositio sit falsa, tamen neganda est potiùs maior, quàm minor.

Cap. 4. 34 ¶ Conclusio impeditur quatuor modis. I. Si tollatur ea propositio, quæ est causa falsæ conclusionis, vt modò dixi. II. Si afferatur obiectio aduersus opponentem, per quam impediatur vlteriùs progredi licet argumentatio non sit soluta. III. Si obiiciatur aduersus propositiones, quia malè conceptæ sint. IV. Si afferatur obiectio, cuius examen requirat multum temporis, adeo vt præsenti disputatione absolui nequeat. Primo modo argumentatio soluitur: reliquis modis tantùm impeditur, non soluitur.

CAP. XI.

De reprehendenda ratione, vel eo qui ratiocinatur.

35 ARgumentatio interdum vitiosa est non opponentis causâ, sed respondentis: quia respondens tergiuersatur, & calumniosè agit, vel quia propositiones falsæ sunt et probabiles (nam falsis propositionibus tum demum vtendum est, cùm probabiles sunt) vel quia neganda concedit, concedenda negat: non debet autem opponenti imputari culpa respondentis.

36 ¶ Vitiosa argumentatio est. I. Si nihil concludat, & constet ex omnibus aut plerisque propositionibus falsis, vel improbabilibus. II. Si ex talibus propositionibus concludat quidem, non tamen contra thesim concludat. III. Si concluderet additis quibusdam, quæ sunt expressis propositionibus deteriora, & minùs probabilia quàm conclusio. IV. Si quibusdam detractis nihilominus concludat. V. Si propositiones minùs sint probabiles, aut difficiliùs probari possint, quàm conclusio.

37 ¶ Tole-

37 ¶ Toleranda eſt argumentatio qualis qualis, ſi melior afferri nequeat.

38 ¶ Argumentatio concludens, interdum deterior eſt non concludente: nimirum ſi illa ex futilibus concludat, hæc quibuſdam aſſumptis, quæ probabilia ſunt, nec ſunt potiſſima pars argumentationis, perfici poſſit.

39 ¶ Ex falſis verum concludi poteſt, non ex veris falſum vide 2. Prior. cap. 2. 3. & 4.

40 ¶ Eadem demonſtratio eſſe non poteſt duarum concluſionum heterogenearum.

41 ¶ De probabilitate concluſionis notentur tres regulæ. I. Cùm vtraque propoſitio eſt probabilis, ſed altera magis, altera minùs: concluſio poteſt eſſe vtrâque propoſitione probabilior. II. Cùm æqualiter altera propoſitio eſt probabilis, altera neutra vel improbabilis: concluſio vtrique propoſitioni ſimilis eſt. III. Cùm inæqualiter altera propoſitio eſt probabilis, altera neutra vel improbabilis: concluſio eſt ſimilis ei propoſitioni, quę eſt magis talis.

42 ¶ Non debet probari per plura quod poteſt probari per pauciora contenta in eadem argumentatione.

Cap. XII.

De perſpicua, & de falſa ratione.

43 Argumentatio perſpicua eſt tribus modis. I. Si ex propoſitionibus per ſe manifeſtis concludat. II. Si ex probatis concludat. III. Si quid deſit, quod facilè ſuppleri poſſit, & valde probabile ſit.

44 Falſa ratio dicitur quatuor modis. I. Si videatur concludere, ſed non concludat. II. Si concluſio non aduerſetur theſi. *III.* Si talis non ſit, qualis videtur & eſſe debet: videlicet ſi falsò videatur eſſe medica, aut dialectica. IV. Si ex falſis quiduis concludat. Cap. 5.

45 ¶ Reſpondens primò conſideret, an argumentatio concludat. Secundò vtrùm, verum an falſum concludat. Tertiò ex quibus concludat. Hîc potius requirimus, vt propoſitiones ſint probabiles, quàm vt ſint verę.

CAPVT XII.

De petitione quæsiti, vel contrariorum.

44 QVæsitum petitur quinque modis. I. Si id ipsum petatur, quod est probandum, siue retentis iisdem vocabulis, siue sumptis aliis idem significantibus. veluti si probandum sit omne vestimentum esse album, & sumatur omne indumentum esse album. II. Si id quod in parte est probandum, petatur vniuersaliter. veluti si probandum sit artem medicam esse vtilem, & sumatur omnem artem esse vtilem. III. Si petatur de particulari, quod est probandum vniuersaliter. veluti si probandum sit omnem artem esse vtilem, & sumatur medicinam esse vtilem. IV. Si quod est coniunctim probandum, petatur separatim. veluti si probandum sit medicinam esse scientiam salubrium & insalubrium: & seorsum petatur vtrumque. V. Si cùm duo æquè ignota reciprocentur, alterum sumatur ad alterum probandum. veluti si ad probandum triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis, sumatur duos rectos tribus angulis trianguli æquales esse.

47 ¶ Contraria petuntur quinque modis. I. Si petantur affirmatio & negatio contraria: veluti, omnem hominem esse iustum, & omnem hominem esse iniustum. III. Si petantur propositiones contradicentes: vt, omnem hominem esse iustum, & aliquem hominem esse iustum. VI. Si petatur contrarium ei quod ex propositionibus colligitur. nam qui propositiones concedit, etiam conclusionem concedere cogitur. quare qui contrarium conclusioni sumit, vel concedit, sine dubio duo contraria sumit vel concedit. V. Si duo petantur, quibus contradictio est consequens. nam qui ponit antecedentia, cogitur etiam ponere consequentia.

48 ¶ Vitium petiti quæsiti ad conclusionem pertinet. vitium autem contrarietatis in propositionibus spectatur quoniam altera est alteri contraria.

TRACTATVS III.

Cap. XIV.

De exercitatione.

49 EXerceri oportet in conuertendis syllogismis. Intellige conuersionem, de qua dictum fuit 2. Prior. cap.8.9.& 10.

50 ¶ De quacumque thesi considerentur argumenta in vtramque partem,& quæratur argumentorum solutio.

51 ¶ Ad dignoscendum verum à falso opus est naturæ bonitate quam Græci εὐφυΐαν appellant.

52 ¶ Tenendæ sunt argumentationes I. De problematis, de quibus sæpe disputarij solet. II. De primis thesibus,id est, quas respondentes primo loco ponere solent:hæ verò ferè sunt etiam naturâ primæ,si theses recto ordine sint dispositæ.

53 ¶ Paranda est definitionum copia.

54 ¶ Memoriæ mandentur loci,qui plerumque in disputationibus vsui sunt,vt àconiugatis,à genere,à speciebus,&c.

55 ¶ Memoriæ mandetur potiùs generalis propositio, quàm integra argumentatio: quia facilius est propositionem memoriâ tenere,quàm argumentationem.

56 ¶ Illa quoque exercitatio non est contemnenda, quâ vna argumẽtatio generalis in multas particulares tribuitur.

57 ¶ In commentarium referantur argumentationes quàm maximè vniuersales. sed cùm ad vsum & disputationẽ traducuntur, efficiantur particulares & propriæ. Nam quò magis vniuersales sunt, eò pluribus disputationibus conueniunt,& eò faciliùs soluuntur.

58 ¶ Instituatur exercitatio cum iunioribus per inductiones,cum peritioribus per syllogismos.supr.partic.9.

59 ¶ Ab iis qui sunt apti ad conficiendos syllogismos,accipiendæ sunt propositiones:ab iis autem,qui inductionibus valent,sumendæ sunt similitudines.

60 ¶ Ex omni disputatione aliquid colligendum,quod in posterum vsui esse possit.

61 ¶ Non est disputandum cum hominibus proteruis.

62 ¶ In promptu habeantur disputationes vniuersales, aduersus ea problemata, de quibus paucę argumentationes suppetunt.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XIV.

LOGICORVM VLTIMVS DE SOPHISTICIS ELENCHIS,

TRACTATVS I.

CAP. I.

An sint argumentationes sophisticæ.

Cap. 1.
Cap. 2.

ALII sunt veri syllogismi,& veri elenchi: alij videntur esse. atque his sophista vtitur, vt ex ficta & simulata sapientia quæstum faciat. Syllogismum definiui 1.Prior.partic.10.

TRACTATVS II.

CAP. II.

De scopis sophistarum.

2 ARgumentationmu genera quatuor sunt. I. Didascalicæ,quę ex propriis cuiusque scientiæ principiis concludunt. II. Dialecticæ, quæ ex probabilibus concludunt id, quod thesi,contra quam disputatur, contradicit. III. Tentatiuæ, ex iis concludentes, quæ respondenti vera esse videntur,& quæ necesse est eum scire,qui sibi scientiam arrogat. IV. Litigiosæ,quæ ex iis,quæ videntur nec sunt probabilia,concludunt,aut concludere videntur. De didascalicis dictum est in Posterioribus Analyticis: de dialecticis & tentatiuis in Topicis: nunc de litigiosis seu contentiosis dicendum superest.

CAP.

CAP. III.

Scopi sophistarum.

3 SCopi sophistarũ sunt quinque. I. Elenchus. II. Falsum. III. Inopinabile. IV. Solœcismus, id est, barbara locutio. V. Tautologia seu nugatio, id est, inanis repetitio eiusdem vocabuli, vt duplum dimidij dimidij. Cap. 3.

TRACTATVS III.

De inuentione.

CAP. IV.

De fallaciis in dictione consistentibus.

4 LOci sophisticorum elenchorum partim in dictione spectantur, partim extra dictionem.

5 ¶ In dictione consistunt sex. I. Homonymia: veluti, *Omnis canis latrat, aliquis piscis est canis, ergo aliquis canis latrat.* Nam *canis* aliter accipitur in maiore propositione, aliter in minore. II. Amphibolia: veluti, *Quod quis videt, hoc videt: atqui columnam videt: ergo columna videt.* Differt autem amphibolia ab homonymia, vt oratio à vocabulo. nam vocabuli ambiguitas vocatur homonymia: orationis, amphibolia. III. Compositio: veluti, *Potest sedens currere.* nam hoc verum est disiunctim, non coniunctim, id est, non potest sedendo currere: sed qui sedet, potest surgere & currere. IV. Diuisio: veluti, *Quinque sunt duo & tria: ergo sunt paria & imparia.* nam quinque sunt duo & tria coniunctim, non separatim. V. Accentus: veluti, *Non omne malum est malum.* Nam *malum* primâ productâ significat pomum, eâdem correptâ opponitur bono. neque hæc est homonymia, quia non est omnino idem vocabulum, cùm aliàs primam syllabam productam, aliàs correptam habeat. VI. Figura dictionis, cùm similitudo vocabuli fallit, & facit vt res similis videatur. veluti *valere, sentire, vapulare*, videntur significare actionem aliquam, quia ita inclinantur, vt verba actiua, veluti, *facere, secare, vrere.*

Cap. V.

De fallaciis extra dictionem.

Cap. 4. 6 EXtra dictionem sunt loci septem. I. Ex accidenti: cùm idcirco aliquid rei attribuitur, quia eius accidenti inest. Accidens hic latè accipe, vt complectatur tam attributa essentialia, quàm accidentaria. Verbi gratiâ, si dicatur Socrates non esse homo, quia non est Plato, cui Platoni accidit vt sit homo. Nam si Plato est homo: distinguens Socratem à Platone, videtur distinguere Socratem ab homine. II. Ex eo quod dicitur simpliciter, vel quadamtenus: cùm id, quod est ex parte verum, sumitur quasi omnino & simpliciter verum: vtputà Æthiopem esse album, quia est albus dẽtes. III. Ignorantia elenchi: cùm non probatur vera contradictio. nam elenchus est syllogismus contradictionis: non est autem contradictio, si aliter res accipiatur in thesi, aliter in conclusione opposita. Exempli causâ, non est contradictio, si dicatur idem esse duplum & non duplum, vel respectu diuersarum rerum, vel ratione longitudinis & latitudinis, vel alio atque alio tempore. IV. Petitio quæsiti, de qua dictum est Prior. lib. 2. c. 16. & Topic. lib. 8. cap. 13. V. Ex consequente: cùm scilicet ex consequente colligitur antecedens, veluti pluisse, quia terra est madefacta. nam si pluit, terra madefit: non tamen reciprocatur: nec si terra madefit, propterea necesse est, vt pluat. VI. Non causæ pro causa. id est, si per deductionem ad impossibile colligatur aliquam propositionem esse falsam, ex qua illud impossibile non sequitur. vide 2. Prior. cap. 7. VII. Ex eo quòd duæ interrogationes pro vna accipiũtur. veluti, *iustitia & morbus, súntne bona, an mala?* Nam siue vna responsione dicantur esse bona, siue mala, peccatur, cùm alterum sit bonum, alterum malum. quare separatim respondendum est, tamquàm ad duas interrogationes.

Cap. VI.

Reductio omnium fallaciarum ad ignorationem elenchi.

Cap. 5. 7 OMnes fallaciæ, quas reduximus ad tredecim genera, nempe sex in dictione, & septem extra dictionem consistentes, ad ignorantiam elenchi referri possunt: quia vel nihil concludunt, vel saltem non id concludunt, quod

quod debent ac videntur concludere. alioqui si essent veri elenchi, fallaces & captiosi non essent.

CAP. VII.

Rationes deceptionum.

8 ARgumentationes sophisticæ ob sequẽtes causas fallunt. I. Ex homonymia, vel amphibolia: quia nescimus distinguere, quod est multiplex. II. Ex compositione, & diuisione: quia nihil putamus interesse, vtrùm aliqua sumantur coniunctim, an disiunctim. III. Ex accentu: quia videtur esse idem vocabulum sub diuersis accentibus. IV. Ex figura dictionis: quia putamus, vbi est eadẽ figura loquendi, ibi eandem esse rationem significandi. V. Ex accidente, & ex consequente: quia non distinguimus inter accidens, & id cui accidit: & quia putamus, si hoc ab illo non separatur, etiam illud ab hoc non separari. VI. Ex ignorantia elenchi, & ex eo quod dicitur simpliciter aut quadamtenus, & petitio quæsiti, & ex non causa, & ex multis interrogationibus: quia non obseruamus discrimen, quod est exiguum, sed id quod parùm differt, putamus nihil differre. Cap. 6.

CAP. VIII.

Ex locis suprà expositis colligi, non solùm eos qui videntur syllogismi & elenchi, sed etiam falsos, & sophisticos.

9 SOphisticus elenchus peccat vel in materia, vel in forma. Peccatum in materia est, cùm propositiones sunt falsæ. Peccatum in forma est, cùm non obseruantur regulæ syllogismorum, ideóque nihil concluditur. Cap. 7.

10 ¶ Elenchus sophisticus, quia non est rei proprius, distinguitur à demonstratiuo. & quia non ostendit aduersarium esse indoctum, (sæpe enim etiam viri docti sophisticis captionib. implicantur) distinguitur à tentatiuo, qui est dialectici species.

11 ¶ Ex iisdem locis sumuntur, qui videntur syllogismi, & qui videntur elenchi. nam vna & eadem argumentatio respectu respondentis qui tuetur thesim, vocatur elenchus, & respectu auditorum appellatur tantùm syllogismus, non elenchus.

12 ¶ Videtur nec est elenchus, cùm prætermittitur aliquid, quod ex definitione elenchi requiritur. Nam elenchus est syllogismus contradictionis: contradictio autem non est, nisi sit eiusdem de eodem, respectu eiusdem, eodem modo, & eodem tempore. quare si quid horum desideretur: neque contradictio, neque elenchus dici potest.

13 ¶ Sophisticus syllogismus & elenchus non est syllogismus & elenchus simpliciter, sed alicui. vtputà si laboret homonymiâ, nihil concludit, nisi aduersus eum, qui vocabulum homonymum concedit vno modo dici: alioqui reperiuntur in eo quatuor termini contra regulam syllogismorum.

Cap. IX.

De numero elenchorum, & de eorum locis.

Cap. 8. 14 Omnis demonstratio vt veram conclusionem, ita falsam thesim conclusioni contrariam, si fortè ab aliquo defendatur, redarguit. Tot igitur possunt esse veri & demonstratiui elenchi, quot sunt demonstrationes.

15 ¶ Similiter tot possunt esse falsi elenchi, quot sunt falsi syllogismi.

16 ¶ Veri aut falsi elenchi cuiusuis scientiæ proprij ad eam scientiam pertinent. Dialecticus autem considerat elenchos dialecticos, id est, communes omnibus scientiis, & eos qui ex communibus videntur elenchi, & eos qui videntur dialectici, & tentatiuos, & eos qui videntur tentatiui.

17 ¶ Loci syllogismorum probabilium expositi in Topicis, sunt etiam loci elenchorum dialecticorum: quoniam omnis elenchus dialecticus est syllogismus ex probabilibus.

18 ¶ Obiectiones aduersus locos dialecticos in Topicis traditæ, valent ad soluendos elenchos dialecticos.

Cap. X.

Malè argumentationes diuidi in eas quæ ad nomen, & eas quæ ad sententiam pertinent.

Cap. 9. 19 Quidam argumentationes in duo genera diuiserunt: quasi aliæ pertineant ad nomen, aliæ ad sententiam. Ad nomen pertinere dicuntur, id est, non ad sen-

tentiam, cùm vocabula aliter accipiuntur ab opponente, aliter à respondente. Ad sententiam verò, cùm ab vtroque disputante accipiuntur in eadem significatione.

20 ¶ Hæc diuisio reprobatur ab Aristotele multis argumentis. I. Namque non est communis omnibus argumentationibus, sed earum propria, quæ multas habent significationes, vt cótingit in homonymis, & amphibologiis. II. Hæc distinctio potiùs spectatur in personis disputantibus, quàm in ipsa argumentatione. nam eadem argumentatio aliis disputantibus erit ad sententiam, qui scilicet eodem modo accipiant vocabula: aliis non ad sententiam, sed ad nomen, qui diuersimodè ipsam argumentationem accipiant. III. Omnes fallaciæ possunt ad hanc vnam referri, quam hi dicunt esse ad nomen: quia in omnibus potest contingere, vt aliter verba accipiantur ab opponente, aliter à respondente. IV. Huius diuisionis auctores malè pro eodem acceperunt fallaciam pertinentem ad nomen, & fallaciam in dictione consistentem: quia in dictione consistit fallacia per se, id est, quia in ipsa argumentatione est vitium, puta propter homonymiam sunt quatuor termini, ad nomen autem fallacia dicitur, eò quòd respondens certo modo affectus est, id est, aliter argumentationem accipit, quàm opponens. VI. Cùm elenchus sit syllogismus contradictionis: rectiùs fallacia dicitur in eo consistere, quòd non est syllogismus, vel non est contradictio, id est, quòd vel nihil concluditur, vel conclusione non euertitur thesis, vt nos suprà diuisimus partic. 7. VI. Hæc veterum diuisio non est propria argumentationum communium, sed aptari potest etiam argumentationibus scientiarum propriis, vt mathematicis, omnibus enim potest hoc contingere, aliter & aliter accipiantur. VII. Fallacia in dictione consistens, secundum auctores dictæ diuisionis est ad nomen: atqui potest esse ad sententiam, veluti si verbum homonymum ab vtroque disserente pro synonymo habeatur.

21 ¶ Si respondens non animaduertat dictionem vel orationem esse ambiguam, opponés non debet distinguere, nisi velit officio docentis potius fungi, quàm disserétis. Adde, quòd fieri potest, vt ipse quoq. opponés ambiguitaté in arguméta-tione inesse nesciat. cur igitur distinguédi onus ei opponem⁹

nam distinctio ad soluendum valet:soluendi autem onus respondenti incumbit,non opponenti.

CAP. XI.

Collatio dialectici,pirastici,sophistici,litigiosi, demonstrantis,& pseudographi.

Cap.10. 22 DEmonstrator vtitur principiis propriis,pirasticus communibus,quia pirastica est pars dialecticæ.

23 ¶ Dialecticus considerat communia:sophista hoc facere videtur.

24 ¶ Syllogismus captiosus ex communibus fallit, vel quia falsò videtur syllogismus,vel quia falsò videtur demonstratio:syllogismus autem pseudographus ex propriis principiis malè acceptis ignorantiam parit.

25 ¶ Syllogismus captiosus,si gloriæ causâ fiat,propriè vocatur litigiosus:si lucri causâ,sophisticus.

26 ¶ Ita se habet syllogismus captiosus ad dialecticum,vt pseudographus ad demonstratiuum.

Cap. 11. 27 ¶ Cùm omnes scientiæ sint adstrictæ suis subiectis,extra quæ vagari non debent.(nam & metaphysicus tantùm considerat entia quatenus sunt entia,non quatenus mobilia, vel sub alia ratione) tamen dialecticus per omnes scientias vagatur, & de omnibus rebus differit. Coniunge 1. Poster. partic. 41.

28 ¶ Dialecticus interrogat, vt principia sumat ex responsione aduersarij: demonstrator autem non interrrogat, nisi vt propositiones auditori euidentiores reddat.vide 1.Poster.partic.42.

29 ¶ Pirasticus potest alicuius ignorantiam arguere. non scientiam.Nam qui ea ignorat,quæ à pirastico interrogantur doctus esse nequit:sed qui ea scit,nihilominùs alicuius scientiæ ignarus esse potest.

30 ¶ Omnes aliquo modo vtuntur dialectica; pirastica, & rethorica.vide 1.Rethor.cap.1.

31 ¶ Dialectici est cognoscere elenchos sophisticos: nam hi quoque ex communibus sunt:dialectica autem latè accepta continet omnes argumentationes ex propositionibus communibus vt pirasticas seu tentatiuas,& sophisticas. Hactenus de sophisticis elenchis.

CAP.

CAP. XII.

Loci ad probandum falsum, vel paradoxum.

32 VT aliquis ad falsum vel ad inopinabile deducatur, tria valent. I. Omissio certi problematis. nam in disputatione incerta, non ad certum problema coarctata, sophista quiduis interrogare potest, nec videbitur extra rem loqui. II. Multitudo interrogationum. nam etiamsi certum problema sit propositum, tamen multitudine interrogationum sophista rem obscurabit. III. Simulatum studium discendi. nam ei, qui vt discat, non vt opponat, interrogare vide tur, faciliùs omnia conceduntur. Cap. 12.

33 ¶ Prætereà vt respondens mendacij coarguatur, translatio disputationis ad ea, de quibus argumentorum copia suppetit, vtilis est. Hæc translatio interdum rectè fit, quandoque est vitiosa & sophistica. 2. Topic. cap. 5.

34 ¶ Insuper ad probandum inopinabile valent sequentia præcepta. I. Opponens obseruet, quam philosophorum sectam respondens sequatur, & ea obiiciat, quæ ab illius sectæ philosophis præter aliorum opinionem dicuntur, vt Platonici aiunt bona & mulieres communia esse debere. Aduersus hæc facilè respondens se tuebitur, inquiens paradoxum non colligi ex argumentatione aduersarij, sed sponte poni ab auctoribus, quos ipse sequitur. II. Quoniam homines alia dicunt, alia volunt: (nam honestatem laudant, & vtilitatem sequuntur. vnde Horatius, *virtus laudatur & alget*) idcirco si thesis sit hominum dictis consentanea, opponatur quod factis eorum congruit. & si thesis factis conueniat, opponantur vulgati sermones. ita aduersarius quicquid in thesi afferat, ducitur ad paradoxum. III. Thesi ex rerum naturæ desumptæ opponatur lex: thesi ex lege desumptæ opponatur natura. Lex enim est multorum opinio: sed viri sapientes secundum naturam & secundum veritatem loquuntur.

CAP. XIII.

De tautologia seu nugatione.

35 TAutologia concluditur, hoc supposito, quòd nomen (vt duplum) & oratio (vt duplum dimidij) Cap. 13.

idem significent. nam si dicens duplum, dicit duplum dimidij: certè qui dicit duplum dimidij, dicit duplum dimidij dimidij: atque ita bis ponit verbum *dimidij*: primò tacitè, dum ait *duplum*, secundò expressè, dum addit *dimidij*.

36 ¶ Huiusmodi argumentationes cernuntur. I. In veris relatis, vt in dicto exemplo. II. In propriis affectionibus, quæ per subiectum definiuntur. nam simitas est curuitas nasi. qui ergo dicit simum, dicit nasum. ergo qui dicit nasum simum, dicit nasum nasum simum: atque ita bis nasum dicit: primò expressè, dum dicit *nasum*, secundò tacitè, dum dicit *simum*.

CAP. XIV.

De solœcismo.

38 SOlœcismus potissimum committitur propter pronomen *Hoc*, neutri generis, quod refertur ad vocabula diuersi generis, & ad diuersos casus: veluti, *Quid est hoc?* mulier, vel lignum, vel Socrates. *Quid dicis esse hoc?* mulierem, vel lignum, vel Socratem.

39 ¶ Solœcismus est similis fallaciæ ex figura dictionis. in hac enim fallacia sumuntur res dissimiles pro similibus, vt agere & valere: in solœcismo autem vocabula dissimilia accipiuntur pro similibus. & hoc & hunc. veluti, *Quod dicis currere, hoc currit: atqui dicis currere Socratem: ergo Socratem currit.*

TRACTATVS IV.

CAP. XV.

De dispositione, & interrogandi ratione.

Cap. 14. 40 AD facilè redarguendum elencho, valent, quæ sequuntur. I. Prolixitas orationis: quia difficiliùs multa percipiuntur, quàm pauca. II. Celeritas. nam qui tardo ingenio sunt, minùs assequi possunt, quæ celeriter proferuntur. III. Ira, & altercatio. Nam

Ira impedit animum, ne possit cernere verum,

Irasci autem solent respondentes, si opponentes calumniandi stu-

di studium impudenter præ se ferant. IV. Confusio & permixtio diuersarum propositionum, non cohærentium. & cetera occultationis præcepta tradita 8. Topic partic. 6. V. Interrogatio eius, quo opponens vti non vult, vel per se, vel vna cum membro opposito: vt respondentem lateat, quid sibi concedi opponens cupiat. Vtputa si opponens vsurus sit hac propositione, *aliqua voluptas non est bona*, sic interroget, *éstne omnis voluptas bona?* vel sic, *éstne omnis voluptas bona, an non?* VI. Si vtens inductione, post singularia prolata, vtatur vniuersali quasi per inductionem probato; nec tamen illud ex particularibus expressè concludat, ne fortè aduersarius neget consequentiam, ac quærat obiectionem, quâ eam probet. VII. Si vniuersale nomine careat, veluti quod ossi, spinæ, & sepio commune est, & opponens ad vniuersale illud significandum vtatur similitudine, in qua particularia conueniunt, quatenus ea similitudo sibi vtilis est. VIII. Interrogatio per collationem, cum contrario. veluti; *éstne in omnibus patri obtemperandum, an repugnandum?* IX. Illatio conclusionis, licèt ex præmissis reuerâ non sequatur. X. Interrogatio, ad quam responderi non potest, quin respondens vel communi opinioni aduersetur, vel sibi contradicat. veluti si respondens dixerit improbum non posse dici beatum: & opponens interroget, an tyrannus sit beatus. XI. Obseruatio eorum, quæ repugnant dictis à respondente, vel ab iis quorum doctrinam sequitur respondens. XII. Distinctio coangustans argumentationem, ad illud membrum, in quo non valet obiectio respondentis. XIII. Transitio ad alias propositiones, omissis iis, quæ probari non possunt. XIV. Translatio disputationis à thesi, contra quam non occurrunt argumenta, ad aliud, contra quod argumenta suppetunt. XV. Si sophista non explicet specialiter quid probare velit: sed tantùm generaliter dicat se id velle probare, quod repugnat sententiæ respondentis. XVI. Si omissa interrogatione, quibusdam vtatur quasi concessis.

TRACTATVS V.

De solutione sophismatum.

Cap. XVI.

De vtilitate huius tractatus, ac de ratione respondendi.

Lib.2.c.1.

41 RAtio dissoluendi sophismata vtilis est. I. Ad rerum & vocabulorum distinctionem. II. Ad vitandos errores in veritate inquirenda. nam etiā per nosmetipsos veritatem inquirentes, possumus incidere in argumentationes captiosas. III. Ad gloriam ex victoria in disputationibus comparandam.

42 ¶ Captio soluitur, si ostendatur in quo captio consistat: veluti si dicatur esse fallaciam accidentis, vel non causæ, &c.

43 ¶ Interdum difficilis est solutio: quia non apparet in quo fallacia consistat. Atque hæc difficultas in disputationibus augetur: quia citò respondere oportet, nec licet diu cogitare, & solutionem quærere.

Cap. XVII.

De ea quæ videtur solutio.

Cap. 2.

44 ALia est vera solutio, alia videtur esse solutio, quam licet vocare quasi solutionem. hac interdum vti oportet, quia sophistæ non redarguunt, sed videntur redarguere. quare non tam debemus laborare ne redarguamur à sophista, quàm ne videamur redargui.

45 ¶ De quasi solutione dantur hæc præcepta. I. Quamuis si scitè interrogaretur, respondendum simpliciter esset, *Etiam*, vel *Non*: tamē ad captiones vitandas sæpe distinguendum est, & quidem ab initio, ne si post factam argumentationem distinguamus, id initiò ignorasse, ideóque conuicti videamur. Adde, quòd si ad multiplicem interrogationem respondeamus simpliciter, peccamus multas interrogationes pro vna accipientes. Denique respondens ad vniuersale homonymum, non de re respondet, sed de nomine, quia vniuersale homonymum est merum vocabulum, res autem commu-

communis nulla eſt. II. Ad ea quæ vera videntur, reſpondendum, *Eſto.* III. Qui ducitur ad paradoxum, reſpondeat, *Videtur.* IV. Ad id, quod eſt theſi propinquũ, & euertit theſim, reſpondeatur, *petis quæſitum.* V. In iis, quæ communi nomine [illegible] inducentem reſpondeatur, cum aliter concludere ſimilitudinem, quàm à nobis fuerit [illegible], & quàm ipſe in propoſitionibus ſumpſerit. VI. Qui aliqua ex dictis reſponſionibus vti non poteſt, ſaltem dicat aduerſarium non probaſſe, quod erat probandum. VII. Si improprietas ab interrogatione abſit: oportet reſpondentem vel concedere, vel negare, vel diſtinguere. VIII. Cùm aliquid in interrogatione ſubauditur, non eſt ſimpliciter reſpondendum, ſed adhibenda eſt diſtinctio ſeu limitatio, ne ſequatur abſurditas. veluti, *Eſtne hoc organum Ariſtotelis?* nam eſt Ariſtotelis vt auctoris, non vt domini. IX. Faciliùs concedatur propoſitio particularis, quàm vniuerſalis. X. Si opponens, argumentatus inde ſit, quòd alteri rei ſit aliquid cõtrarium, alteri nihil: reſpondeatur, huic quoque aliquid contrarium eſſe, ſed non apparere, quia nomine vacat: XI. In rebus dubiis, de quibus opiniones contrariæ celebrantur, ſi opponens concluſit, argumentatio mutatis nominibus eludatur. veluti ſi probauit mundum eſſe æternum, dicamus nos cœlum eſſe genitum. Nam quia verba diuerſa ſunt, non eſt contradictio, nec elenchus: & quia veritas eſt obſcura, non videmur cauillari: & quia de ea quæſtione ſunt opiniones contrariæ, nihil dicimus inopinabile. XII. Si reſpondens animaduertat, quibus propoſitionibus ſophiſta ſit vſurus, priùs eas neget, quàm ab eo proponantur: ſic enim maximè eum impediet, ac bona fide non ſophiſticæ argumentationis metu negare videbitur.

CAP. XVIII.

De vera ſolutione.

46 Vera ſolutio eſt, quæ cauſã patefacit, propter quam falſa eſt argumentatio. Eſt autem argumentatio falſa, vel quia non concludit: vel quia falſum concludit: quarum illa per negationem, hęc per diſtinctionem ſolui debet. Ac primò videndum, an argumentatio concludat: deinde, vtrùm verum, an falſum concludat. Cap. 3.

47 ¶ Argumentationes concludentes possunt falsitatem continere vel in propositionibus tantum, vel in propositionibus & conclusione, non in sola conclusione: quia ex falsis verum, non ex veris falsum colligi potest. Quæ propositionem aut propositiones falsas habent, hæ vno modo sol- [illegible] falsæ propositionis negatione. Quæ verò etiam falsum concludunt, duobus modis solui possunt: nempe aut falsam propositionem negando, aut conclusionem euertendo.

48 ¶ Longè difficilius & præstantius est habere statim solutionem in promptu, quàm dato spatio post longam cogitationem soluere.

CAP. XIX.

De solutione captionum, quæ ex homonymiâ, aut amphiboliâ ducuntur.

49 CVm elenchus ex homonymia vel amphibolia sumitur: multiplicitas vel in conclusione inest, vel in propositione. Si in conclusione insit, non est elenchus, nisi eadem significatio sumatur ab opponente & à respondente. Si in propositione insit, non est opus negare in omni significatione, sed in ea, quæ ad rem facit. Siue autem in conclusione, siue in propositione insit, distinguendum est ab initio. si tamen ab initio distinctio omissa fuerit, corrigenda est oratio per adiectionem, quæ falsitatem excludat. vtputà si sophista concludat, vel proponat omnem canem latrare, respondens dicat non omnem canem latrare, sed omnem quadrupedem. nam adiectione huius verbi *quadrupedem*, diluet sophisma.

CAP. XX.

De solutione captionum ex compositione & diuisione.

50 FAllacia ex compositione soluitur per diuisionem: & fallacia ex diuisione soluitur per compositionem. nam diuidenda sunt, quæ sophista composuit, & cóponenda, quæ diuisit. vtputà cùm sophista ait aliquẽ videre oculis vapulantẽ: fallacia in eo cõsistit, quòd separat nomẽ *oculis*, à verbo *vapulantẽ*, & cõiũgit cũ verbo *videre*. nos igitur è contrario coniũgamus cũ verbo *videre*, & separemus à verbo *vapulãtem*.

Vtra-

Vtraque ſolutio in diſtinctione conſiſtit:nam aliud eſt, oculis-vapulantem videre, & , oculis vapulantem-videre: adeo vt hæ duæ ſint diuerſæ orationes. Quocirca hæc fallacia differt ab ea, quæ ex amphiboliâ ſumitur. nam oratio amphibologica eſt vna , licet multas ſignificationes habeat, ſicut vocabulum homonymum eſt vnum, etſi plura ſignificat:ſed coniunctio & diuiſio diuerſas orationes efficiunt, quemadmodum ara & hara ſunt diuerſa vocabula.

Cap. XXI.

De ſolutione captionum ex accentu.

51 Fallacia ex accentu rarò accidit.ſimiliter autem ſoluitur per diſtinctionem. nam mālum & mălum re & verbo differunt.

Cap. XXII.

De ſolutione captionum, quæ ducuntur ex figura dictionis.

52 Fallacia ex figura dictionis in eo conſiſtit , quòd ſumitur res eſſe ſimiles , quia figura loquendi eſt ſimilis. quocirca reſpondens non redarguitur, niſi rerum ſimilitudinem concedat. Verbi gratiâ , poſſumúſne eandem rem ſimul facere & feciſſe ? nequaquam. atqui poſſumus eandem rem ſimul videre & vidiſſe? vtique: quia videre,non eſt facere,ſed pati,licet verbum *videre* ita inflectatur,vt verba actiua inflecti ſolent.

Cap. XXIII.

Communia de ſolutione captionum in dictione conſiſtentium.

53 GEneraliter notandum eſt,fallacias in dictione conſiſtentes ſolui,ſi ſumatur oppoſitum ei, ex quo ſophiſta eſt argumentatus:veluti ſi ea quæ ſophiſta coniunxit, ſeiungantur:ſi quæ ſeiunxit,coniungantur:ſi ſophiſta accentu acuto ſit vſus, nos graui : aut ſi ille graui , nos acuto : ſi in homonymia vel amphibolia vocabulum aut orationem ſumamus in aliâ ſignificatione , quàm ſophiſta : ſi in fallacia ex figura dictionis accipiamus oppoſitum , veluti

si sophista concludant, *Ergo quod quis non habet, dare potest*, nos autem respondeamus, *Immò non quod non habet, dare potest, sed quomodo non habet:* vt habens plures talos, vnum tantùm dare potest.

Cap. XXIV.

De solutione captionum ductarum ex accidente.

Cap. 4. 54 Fallaciam ex accidente sumptam soluemus, negantes necesse esse, vt id quod accidenti inest, etiam subiecto insit: vtputà Corisco accidit, vt adueniat: & Coriscum noui, quamuis aduenientem non norim: quia non est idem, Coriscus, & adueniens, sed Corisco accidit, vt adueniat.

Cap. XXV.

De solutione captionum ex eo ductarum, quod est simpliciter, vel κατά τι.

Cap. 5. 55 Fallaciam ex eo sumptam, quod dicitur simpliciter vel quadamtenus, soluemus negantes conclusionem sophistæ contradicere nostræ thesi: quia simpliciter altera est vera, altera quadamtenus: vt Æthiops est albus, & non albus, id est, albus dentes, non albus simpliciter: vel ambæ veræ sunt secundum aliud, atque aliud, vt res aliqua est aliâ re maior secundum longitudinem, non est maior secundum latitudinem.

Cap. XXVI.

De solutione captionum ex definitione elenchi.

56 Fallacia ex definitione elenchi soluitur, quia sophista reuerà non probauit conclusionem contradicentem thesi, vt quia vtraque diuerso respectu vera est.

Cap. XXVII.

De solutione captionum, quibus petitur quæsitum.

57 Fallacia ex petitione quæsiti soluitur tribus modis. I. Si ab initio negetur propositio, in qua petitur quæsitum

quæsitum. quod debet respondens facere, si vitium cum non lateat. II. Si post conclusam argumentationem respondens dicat opponentem petere quæsitum. III. Si dicat se admisisse propositionem illam, quâ petebatur quæsitum, non quasi principium, ex quo aduersarius argumentaretur, sed quasi problema ab aduersario probandum.

CAP. XXVIII.

De solutione captionum, quæ ducuntur ex consequentibus.

58 FAllaciam consequentis soluemus negantes consequentiam: quia non valet argumentum à positione consequentis ad positionem antecedentis, nec ab euersione antecedentis ad euersionem consequentis.

CAP. XXIX.

De solutione captionum, quæ non causam accipiunt pro causa.

59 FAllaciam non causæ soluemus, si dicemus, eo dempto, quod à nobis sophista accepit, nihilominùs eandem conclusionem impossibilem ex reliquis ipsius sophistæ propositionibus effici.

CAP. XXX.

De solutione captionum, quæ plures interrogationes pro vna accipiunt.

60 CAptionem, quæ ex eo ducitur, quòd interrogatio multiplex pro vna accipitur, vitare poterimus non dantes vnam responsionem: quia quot sunt interrogationes, tot debent esse responsiones. Hoc potissimùm obseruare oportet, cùm altera significatio est vera, altera falsa: tunc enim necesse est, vt simplex responsio falsitatem in se contineat.

61 ¶ Eadem argumentatio potest laborare pluribus vitiis, & continere in se plures fallacias: túncque multis modis solui potest.

CAP. XXXI.

De solutione paralogismorum colligentium nugationem.

62 TAutologia vitatur, si negetur idem significari nomine per se accepto, & coniuncto cũ alio. Vt enim Cap. 6.

vocabulum *decem*, aliud significat per se prolatum, aliud in oratione, *vno minus decem*: (quandoquidem si sunt vno minus decem, non sunt decem) ita non significatur idem nomine, *dominus*, per se accepto, & oratione, *dominus serui*: quia dominus per se, aut nihil significat, aut aliud significat, quàm in oratione *dominus serui*, vt quia est titulus honoris. Præterea dici potest non esse tautologiam, cùm idem vocabulum in diuersis casibus ponitur: veluti si dicatur simum esse nasum habentem curuitatem nasi.

Cap. XXXII.

De vitandis solœcismis.

63 AD argumentationes, quibus sophista dicere conatur ad solœcismum, respōdendum est, conclusionem ex præmissis nōn sequi. veluti, *Quod verè esse dicis, est hoc: atqui verè dicis esse lapidem: ergo est lapidem.* Conclusio non efficitur ex propositionibus: quia pronomen, *hoc*, in maiore propositione sumitur in recto, non in accusandi casu. quare concludendum est in eodem casu, ac dicendum, *lapis*, non, *lapidem*.

Cap. XXXIII.

De facilitate vel difficultate cognoscendi genus captionis, & respondendi.

Cap. 7. 64 CAptionum seu fallaciarum sophisticarum aliæ facilè soluuntur, aliæ, quæ acutæ vocantur, difficilè soluuntur.

65 ¶ Acuta argumentatio spectatur vel in disputationibus dialecticis, vel in sophisticis.

66 ¶ Acuta argumentatio dialectica est, I. Si ex propositionibus probabilibus refutet thesim probabilem. veluti, *omnis mater amat liberos, atqui Medea est mater, ergo Medea amat liberos.* nam æquè probabiliter in contrarium argui potest: *Quæ liberos interficit, non amat liberos: atqui Medea liberos interfecit, ergo Medea non amat liberos.* II. Cùm neganda est alterutra propositio, & vtraque est probabilis.

67 ¶ Acutum sophisma est, I. Si non appareat, an concludat. II. Si non appareat, vtrùm sit respondendum per nega-

negationem, an per distinctionem. III. Si non appareat, quę propositio sit neganda. IV. Si non appareat, quid sit distinguendum.

68 ¶ Argumentatio, quæ non concludit, si id prætermittat, quod facilè suppleri potest, non est contemnenda, aliàs est contemnenda.

69 ¶ Tam argumentatio, quàm solutio, vel pertinet ad rem, vel ad personam, vel ad tempus. Ad rem pertinet argumentatio, quæ est aduersus thesim: & solutio, quæ indicat vitium argumentationis. Ad personam spectat, quæ patefacit peccatum respondentis, vel argumentantis: nam bona argumentatio vel solutio potest malè proponi. Ad tempus refertur, quæ plus temporis requirit, quàm vt possit præsenti disputatione sufficienter examinari.

CAP. XXXIV.

Epilogus, & peroratio.

70 EXposita sunt præcepta artis dialecticæ, quam Aristoteles primus inuenit, & perfecit. Cap. 8.

Organi Logici Finis.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ TOMVS II.

LIBER XVII.

NATVRALIS AVSCVLTATIONIS PRIMVS.

Prolegomena.

HVMANÆ sapientiæ, quam philosophiam vocamus, partes duæ sunt: metaphysica, quam etiam primam philosophiam, & theologiam cum Arist. appellare licet: & Physica. Metaphys. lib. 3. cap. 2.

2 ¶ Hæc naturæ ordine & præstantiâ est posterior, nobis autem ac doctrinæ ordine prior. Metaphys. lib. 3. cap. 3. & lib. 5. cap. 1. ad eam ducens, Phys. lib. 8. & Metaphys. lib. 11. cap. 6. eiq; inseruiens, vt ancilla dominæ. Poster. lib. 1. c. 9. partic. 5. prout ea particula vulgò ab interpretibus accipitur.

3 ¶ Illa namque in prima substantia immateriali & immobili, consequenter in ente quatenus est ens, versatur: hæc autem in substantia materiali, quæ in se habet principium motus & quietis. Metaphys. lib. 5. cap. 1.

4 ¶ Vtraque perficit intellectum contemplatiuum, vt prudentia politica practicum. Ethic. lib. 6. cap. 13.

5 ¶ Physica igitur est scientia corporis naturalis, quatenus naturale est, id est, quatenus in se habet principium motus & quietis. Themistius paulò aliter physicam definit sciẽtiam naturæ, & eorum quæ à natura fiunt.

6 ¶ Physicam cum Arist. Physic. 3. cap. 4. partic. 1. & de part. anim. libr. 1. cap. 1. scientiam appello, scientiam accipiens propriè, quatenus ab arte & prudentia distinguitur, atque est sapientiæ pars ex intelligẽtia, quasi ex fonte deducta:

vt

vt explicatur 6. Ethic. Valeat enim Pyrrhoniorum & nouorum Academicorum ſententia, non eſſe ſcientiam vllius rei exiſtimantium, quorum opinio refutatur ab Ariſt. Metaphyſ. lib.3. cap.5. à Ianduno, & Tolet. hic, à Thoma parte 1. diſtinct.84. à Scoto parte 1. diſtinct.3. quæſt.4. ab Auguſtino de ciuitate Dei lib.19. cap. 18. & libr. de vera religione, & libr.2. contra Academ. & à Damaſceno dialecticæ cap.5. & ab Epiphanio lib.1. tomo 1. & lib.3. tomo 2. & à Tertulliano in libr. de anima.

7 ¶ Phyſicæ ſubiectum eſt corpus naturale, quatenus naturale, id eſt, quatenus in ſe habet principium motus & quietis. Metaphyſ. lib.5. cap.1. huius enim principia, & affectiones, ac ſpecies in hac ſcientia declarãtur: ex quo cognoſcitur, hoc eſſe ſcientiæ ſubiectum. Poſter. lib.1. cap.7. partic.2. & cap.28. part.1. Qui verò res ſenſiles, vt Auerroës hic, aut materiales, vt Simplicius, aut ens mobile, vt Thomas hic, & Auerroës 4. Metaphyſ. comm.1. aut ens naturale, vt Toletus hic, aut corpus mobile, vt Egidius, & Albertus tract.1. cap.2. dicũt eſſe Phyſicæ ſubiectum, aliis appellationibus id ſignificant, quod nos corpus naturale commodiùs vocauimus: nam mobile accipiunt, non quatenus hac affectione præditum eſt, quam appellamus motum, ſed quatenus in ſe habet principium motus, id eſt naturam: eiuſmodi autem res nihil aliud eſt, quàm corpus.

8 ¶ Nec propterea metaphyſicæ ſubalternatur phyſica, quòd illa de ente communiter pertractat, hæc in entis certo genere verſatur. Metaphyſ. lib.3. cap.1. & lib.5. cap.1. etenim ipſum ens non eſt genus ſynonymum. Topic. lib.6. cap.4. partic.2. Porphyrius c.2. partic.32. & modi conſiderandi, Phyſicus & Metaphyſicus, diuerſi ſunt: ſiquidem phyſica conſideratio motum includit, metaphyſica excludit. Phyſ. lib.2. cap.3.

9 ¶ Corpus naturale ab Ariſtotele conſideratur. I. Generaliter in octo libris naturalis auſcultationis, in quibus explicantur communia & prima principia, & communes affectiones rerum naturalium. II. Specialiter in libris ſequentibus, in quibus ſpecies corporis naturalis, & earum ſpecierum ſpecies exponuntur.

10 ¶ Principia communia ſunt, materia, forma, efficiens, & finis. Principia prima intellige, primam materiam, & pri-

mum motorem. nam prima forma, & vltimus finis non cognoſcuntur à phyſico, ſed à metaphyſico, vt Auerroës notat in præfatione Phyſic.

11 ¶ Communes affectiones ſunt, motus, finitas vel infinitas, locum, quem nonnulli putarant nihil aliud eſſe quàm inane, & tempus.

12 ¶ De principiis agitur lib. 1. & 2. de motu, & finito vel infinito, lib. 3. de reliquis lib. 4. ſequentibus autem libris reſumitur tractatus de motu, ciúſque proprietates enarrantur, cùm lib. 3. tantùm expoſitum fuerit quid ſit.

13 ¶ Communis huius operis inſcriptio eſt, non *de naturali auſcultatione*, ſed, vt ferè omnes Græci codices habent, & vt Simplicius legit, *φυσικὴ ἀκρόασις*, *naturalis auſcultatio*: quoniã hoc opere continentur phyſicæ Ariſtotelis prælectiones de rebus naturalibus, auditoribus ſuis dictatæ.

14 ¶ Præterea quatuor priores libri, *de principiis* inſcribuntur: quatuor poſteriores, *de motu*. placet enim Porphyrij, & Philoponi ſententia: non Adraſti, & Simplicij, qui priores quinque libros inſcribunt *de principiis*: tres vltimos, *de motu*.

15 ¶ Atqui ſuprà diximus principia rerum naturalium explicari libri 1. & 2. affectiones 3. & 4. nunc autem videmur hæc omnia vocare principia. nimirùm quia ſi hoc opus per ſe ſpectetur, motus, locus, &c. nõ ſunt principia, ſed affectiones corporum naturalium. ſi verò hic liber cum ſequentibus comparetur: quæcumque hîc traduntur, ſequentium principia ſunt, vt conſtat ex lib. 8. Phyſ. cap. 1. partic. 6. & aliis locis. quis enim neſcit concluſionem primæ demonſtrationis eſſe principium ſequentium demonſtrationum? Poſter. lib. 1. cap. 12. partic. 14.

CAP. I.

De ſcopo, & methodo huius libri.

Cap. 1. 16 PHyſicæ igitur initium ſumendum eſt à primis principiis ſiue elementis rerum naturalium: quorum cognitio inueſtiganda eſt ordine nobis conuenienti, id eſt, à toto ad partes.

17 ¶ Hæc methodus duplex eſt, videlicet reſolutiua, & diuiſi-

diuisiua. per illam resoluitur totum in suas partes essentiales, vt compositum in materiam & formam, ex quibus constat: per hanc diuiditur genus, quod est totum attributiuum, in partes subiectiuas, id est species. atque illius methodi in demonstrationibus: huius autem in digerendis scientiæ partibus vsus potissimùm cernitur.

18 ¶ Totum enim est nobis notius, quàm partes: vt definitum est notius definitione: quia totius confusa, partium verò distincta cognitio est: in nobis autem cognitionem confusam præcedere, ac distinctam consequi, vel ex eo apparet, quòd pueri omnes homines ab initio vocant parentes, postea verò perfectiorem notitiam adepti, singulisque partibus ac delineamẽtis obseruatis, secernũt parẽtes ab aliis hominibus. eadẽ ratio est eorũ, qui eminus rem aliquã aspiciũt: nam primò vident (exempli gratiâ) esse corpus, tum esse viuens, postea esse animal, deinde esse hominem, tãdem esse Socratem. eodem modo is, cui Dominus aspectum restituit, primò cernebat homines quasi arbores ambulantes. Marci cap. 8.

Cap. II.

Quæstio quot & quæ sint principia naturalia.

19 Necesse est aut vnum esse rerũ naturaliũ principiũ, aut multa. si est vnũ: aut est immobile, aut mobile: & vel finitum, vel infinitum. Vnum immmobile finitum posuit Parmenides. Vnum immobile infinitum Melissus. Vnum mobile finitum, id est ignẽ, Heraclitus Ephesius, & Hippasus Metapontinus. Qui verò vnũ mobile infinitũ posuerũt, in diuersas abiêre sententias. Aërem principium rerũ naturalium statuêre Anaximenes Milesius, & Diogenes Apolloniates, quãquam hic nõ aërem purũ putũ spectauit, sed accedẽtẽ ad naturã ignis. vnde Porphyrius & Nicolaus Damascenus aiũt eum pro principio statuisse mediũ quiddã inter aërẽ & ignẽ. Aqua est principiũ ex sentẽtia Thaletis, & sex reliquorũ Græciæ sapientũ, & Hipponis & vetustissimorũ theologorũ quinetiã Anaximandri: hic tamẽ non aquã purã dixit esse principium, sed vergentem ad naturam aëris: ideóque dicitur posuisse mixtum quiddã seu mediũ inter aërẽ & aquã. Sin a. multa sint principia: vel sunt finita, vel infinita. Si finita; vel sunt duo, vel tria, vel quatuor, vel alio quouis numero. Melissus, qui secũdum rationem posuit vnũ principiũ, secũdũ sẽsũ dixi esse Cap. 2.

duo principia, ignem & terram: quorum illud vocauit ens: hoc, non ens. &, si Theophrasto credimus, illud accepit pro efficiente, hoc pro materia. Pythagoras censuit principia esse numeros, qui referuntur ad par velim par. Plato posuit magnum & paruum, quæ habent rationem materiæ, & ideam, quæ est forma. Empedocles quatuor elementa. Si sint infinita: vel sint eiusdem generis, figurâ verò, ordine, & positione differunt: vel sunt inter se contraria. prior sententia est Democriti Abderitæ, & Leucippi, & Epicuri constituentium infinitas atomos. posterior est Anaxagoræ Clazomenij ponentis homœomerias, id est partes similares infinitas in qualibet re commixtas, quarum secretione Mens diuina efficit omnia. Hæ sint diuersæ philosophorum sententiæ: de quibus vide Phys. lib. 1. cap. 2. 5. 6. & 10. & lib. 3. cap. 4. & de Cælo lib. 3. cap. 4. 5. & Metaphys. lib. 1. cap. 3. & sequẽtibus, & lib. 11. cap. 2. & de Xenophane, cap. 2. & Philaponum, & Simplicium hic. Prętereà Hesiodus solam terram existimauit esse principium, Metaphys. lib. 1. cap. 7. Sed hic inter poëtas, non inter philosophos connumeratur. Phys. lib. 1. cap. 5. partic. 2.

20 ¶ Porrò cùm quæstio de numero principiorum partim sit metaphysica, partim physica (nam quæstio quot sint entium principia, est metaphysica: quæstio verò quot sint principia rerum naturalium, est physica) certè disputatio contra eos, qui vnum principium immobile statuũt, physica quidem non est, quia tollentes motum, tollunt naturam, quæ est principium motus, proinde tollunt principia naturalia: physicæ tamen confert, ideóque à nobis non est negligenda, vt & solutio argumentorum Parmenidis & Melissi, qui rerum principia theologicè, non physicè exposuerunt.

21 ¶ Non est ignorandum, veteres, cùm numerum entium inuestigarunt, nihil aliud quàm numerum principiorum inuestigasse. nàm de ente & de principio idem statuerunt. vtputà Parmenides & Melissus ideo dicebant esse vnum ens, quia putabant vnum esse principium ex quo res constant. quocirca dum contra vnum ens immobile disputabimus, ita nostra disputatio debet accipi, vt contra vnum principium immobile valeat.

CAP. III.

Non esse vnum ens, vt Parmenides & Melissus censuerunt.

22 NOn esse vnum ens immobile, vt Parmenides & Melissus existimarunt, duobus argumentis probatur. Primò, Aut est tantùm substantia, aut tantùm accidens, aut vtrumque. si tantùm sit substantia: nec est finita, vt dicebat Parmenides: nec infinita, vt asserebat Melissus. si tantùm accidens, quomodo consistet sine subiecto? si vtrumque sit: certè non est vnum ens, sed multa: quoniam aliud est substátia, aliud accidens. Secundò, cùm vnum sumatur vel genere, vt homo & equus, vel specie, vt Socrates & Plato, vel numero, vt indumentum & vestimentum, vel proportione, vt os & spina. Metaphysic. lib. 4. cap. 7. profectò si dicatur esse vnum ens vel genere, vel specie, vel proportione: sine dubio multa erunt entia. nam quæ sunt vnum genere, differunt specie: & quæ sunt vnum specie, differunt numero: & longè magis differunt, quæ sunt vnum proportione. Relinquitur vnum numero: quod vel vnum dicitur, quia est continuum, vt lignum indiuisum: vel quia est indiuisibile, vt punctum: vel quia est vna definitio, vt temeti & vini. Si est vnum continuum, diuidi potest in multas partes, quæ sunt inter se diuersæ, & (vt hoc obiter addam) etiam à toto differunt, quia totum non tantùm significat partes simul acceptas, sed etiam earum vnionem & compositionem certam. Phys. lib. 4. cap. 5. & de anima lib. 2. cap. 1. & Metaphys. lib. 4. cap. 14. & lib. 6. cap. 3. & c. vlt. & lib. 7. cap. 6. sunt igitur entia multa. Si est indiuisibile, non est quantum: proinde nec est finitum, vt vult Parmenides, nec infinitum, vt censet Melissus. Si verò omnia dicantur esse vnum definitione; sequentur multæ absurditates Heraclitex. I. Vna & eadem erit essentia contrariorum, vt boni & mali. II. Eadem erit essentia contradicentium, vt boni & non boni. III. Contradicentia simul erunt in eodem subiecto: vt idem erit bonum & non bonum. IV. Idem erit res diuersæ: putà erit homo, & equus. V. Secundùm hac sententiam nihil erit: quia cùm contradicentia sint simul vera: æquè dici poterit non esse, atque esse. VI. Confundentur categoriæ, & idem erit quantitas, & qualitas. Errarunt igitur Parmenides & Melissus: quia distinctionem entis, & vnius ignorarunt.

23 ¶ Ob eandem ignorantiam errarunt alij posteriores philosophi in quæstione de vnitate vel multitudine entium: quia verebantur, ne inciderent in hanc absurditatem, quòd idem sit vnum & multa. cùm enim dicitur (exempli gratià) *homo est albus*, videntur duo dici, esse hominem, & esse album: & nihilominùs dicitur vnum hominem esse album. Quocirca Lycophron sophista non audebat vti verbo *est*, nec dicebat, *homo est albus*, sed, *homo albus*, detracta copula *est*. Quidam alij malebant dicere, *homo albescit*. Atqui cùm ens & vnum dicantur multis modis: nihil absurdi ponitur, si dicatur idem esse vnum & multa diuerso respectu: vt homo & albus subiecto sunt vnum, definitione duo, item partes in toto coniunctę, actu vnum, potestate multa sunt.

CAP. IV.

Solutio rationum Parmenidis & Melissi.

Cap. 3. 24 PArmenidis & Melissi rationes tam in materia peccant, quia sumunt principia falsa, quàm in forma, quia non concludunt.

25 ¶ Melissus duas hypotheses accepit. Prima est, vniuersum esse ingenitum. Altera est, quod est genitum, habere principium. Priorem hypothesim ex eo probauit, quòd ex nihilo nihil fit. non potest enim vniuersum fieri ex alio, cùm nihil sit præter vniuersum: nec ex seipso. quare si factum esset, ex nihilo factum esset: quod est absurdum. His positis, sic est argumentatus: Si vniuersum non est genitum, non habet principium, vt probatur ex posteriori hypothesi: atqui nō est genitum, vt patet ex priori hypothesi: ergo nō habet principium: consequenter non habet finem: proinde est infinitum: ideóque est vnum, & immobile: quia cùm infinitum omnia occupet, nec aliud præter ipsū esse, nec locus, in quē migret, vacare potest. Elench. cap. 5. partic. 8. & c. 28. partic. 3.

26 ¶ In hac Melissi argumentatione Aristoteles notat multos errores. I. In maiore propositione per hypothesim posteriorem probandam Melissus fallaciā cōsequentis commisit, sic arguēs ab euersione antecedentis ad subuersionem cōsequētis: Quod est genitum, habet principium: ergo quod nō est genitum, nō habet principium. II. Falsa est posterior illa hypothesis, Quicquid est genitū, habet principium. nam Melis-

Melissus locutus est tā de generatione accidentaria, vt variatione, veluti cùm ex calido fit frigidum, quàm de essentiali, quæ propriè dicitur generatio, vt cùm fit homo: & tam de principio rei, quàm de principio temporis: quasi non solùm quicquid fit, certo temporis momento fieri incipiat, verùm etiā certa eius pars priùs, aliæ deinceps gignātur: sicut in generatione hominis primò gignitur cor, deinde aliæ partes. peccauit igitur Melissus, dum ita generaliter eā hypothesim accepit: quia fatemur quidem in generatione substātię reperiri principium tam rei quàm tēporis, & in generatione accidentis semper reperiri principium temporis: sed negamus in hac semper reperiri principiū rei: multa namque fiūt, non per partes, sed (vt Græci loquuntur) ἀθρόως: vt glacies, & congelatio lactis. III. Non valet ea consequētia: *Ens est infinitum, ergo immobile:* quia potest in seipso moueri, vt aqua, quæ in vase circūuoluitur, & rota, quæ voluitur, ita vt nō migret in aliū locum, sed ratione partium moueatur. Præterea moueri potest alio genere motus præter localē, putà calefieri, aut alio modo variari. IV. Dum ex eo, quòd ens infinitum est, colligit esse vnum ens: vel accipit vnitatē secūdum formam, vel secundum materiam. Si secundū formam: falsum dicit. videmus enim multas res formâ differre, vt hominē, & equum. Si secūdum materiā: nihil singulare ponit: quia permulti physici idem statuerunt: vt Anaximenes asserebat omnia esse aërem, id est, constare ex solo aëre, tamquàm materia prima: Thales dicebat omnia esse aquam, id est, constare ex aqua. vterque enim habuit rationem materiæ, in quâ sola putabat essentiam rerum consistere. Hæc dicta sint contra Melissum: deinceps disputandum est contra Parmenidem.

27 ¶ Parmenides quoq; duas hypotheses accēpit. Prima est, Ens significat vnū. probatur: quia ens & vnum reciprocātur. Topic. 4. c. 1. partic. 10. Altera est, Nihil est pręter ens. Hinc colligebat esse vnū ens. nā si multa essent, certè vel essēt multa entia, vel ens & non ens: quorum illud priori, hoc posteriori hypothesi aduersatur: neutro igitur modo sunt multa: proinde est vnum ens.

28 ¶ Aristoteles aduersus dictā Parmenidis argumētationem quatuor obiicit. I. Falsa est prior hypothesis: quoniam ens accipitur multis modis, nec significat vnum, sed multa:

putà vel accipitur pro ſubſtantia, vel pro quantitate, vel pro qualitate: & vel eſt ens per ſe, vel per accidens. Metaphyſ.4. cap.7 & Ethic.1.cap. 4. Dicitur autem ens & vnum reciprocari, quatenus quodlibet ens, ſi per ſe ſpectetur, eatenus eſt vnum., ſed ſunt multa entia, & multa vna. II. Non valet conſequentia Parmenidis. aut enim accipitur ens latiſſimè, aut pro ſubſtantia, aut pro accidente, aut pro vtroque. Si latiſſimè accipiat: non valere conſequentiam oſtendi poteſt exemplo cuiuſdam entis, putà albi. Fac enim vnam eſſe albi ſignificationem, & nihil eſſe præter album: nihilominùs tamen erunt multa alba: quia ſaltem erit ſubiectum, & erit accidens in eo ſubiecto conſiſtens, nempe albor: quæ quidem duo, ſubiectum & accidens, neque ſunt vnum continuatione, (quia hoc modo fit vnum ex partibus integrantibus, cuiuſmodi partes non ſunt ſubiectum & accidens) neque definitione, (quoniam alia eſt definitio ſubiecti, alia accidẽtis, vt corporis, & coloris) neque Parmenides accepit vnum pro indiuiſibili, cùm dixit vnum eſſe ens: nec aliis modis ſumitur vnum, quod eſt maximè vnum, id eſt, vnum numero, de quo locuti ſunt Parmenides & Meliſſus. Quòd ſi Parmenides appellatione entis ſignificauit accidens: eius ſententiæ hoc abſurdum erit conſequens, quòd ſubiectum, in quo eſt accidẽs, non ſit: ſiquidem ſecundum eum eſt tantùm accidens, ſubiectum verò accidentis non eſt accidens. At ſi dicat eſſe vnum ens, id eſt vnam ſubſtantiam: certè accidens erit non ens: atqui accidens attribuitur ſubſtãtiæ: vt cùm dicitur corpus album: ergo non ens attribuetur enti, & ens dicetur eſſe non ens: vt cùm corpus dicitur album, ens, id eſt corpus, dicetur eſſe non ens, id eſt album. Denique ſi ſumat ens pro ſubſtantia & accidente: multa entia erunt, id eſt, tã ſubſtantia, quàm accidens. III. Parmenides ſibi contradicit. ſtatuit enim ens habere magnitudinem finitam, & nihilominùs eſſe vnum. atqui ſi magnitudinem habet, partes habet: hæ verò ſunt inter ſe diuerſæ: proinde ſunt multa entia. IV. Etiamſi dicatur ens nõ habere magnitudinem, & partes integrantes, neceſſariò tamen habebit partes eſſentiales, quæ ſimiliter ſunt diuerſa entia propriè ſumpta. niſi enim hę partes ſint verè & propriè entia, & (vt Græci loquuntur) ὑπάρχοντα, id eſt ſubſtantiæ, erunt accidentia: quandoquidem inter ſubſtãtiam & accidens

cidens nihil est inrerie&tum. Non esse accidentia sic probatur exempli & perspicuitatis causâ de partibus hominis:Si animal & rationale,quæ sunt partes hominis essentiales, essēt accidentia:vel acciderent homini, vel alij cuiuis rei:sed neque homini,neque alij rei possunt accidere : non sunt igitur accidentia.Quòd non accidant homini, probatur: quia neq; sunt eius accidētia propria, neque communia. Non sunt accidentia communia, quia nequidem per intellectum possūt ab homine separari,cùm omnia accidentia communia separentur à subiecto. vt putà intelligere possumus coruū album: non tamen intelligere possumus hominē sine ratione. Rursus non sunt accidentia propria:quia ponūtur in definitione hominis,consequēter non definiūtur per hominem: propria verò per suum subiectum definiuntur.Poster.lib.1.c.4.partic. 4.& cap.6.part.1.Quòd alij rei præter hominem non accidāt, patet, quia si animal & rationale alij rei acciderent, homo quoque eidem rei accideret,cùm homo nihil aliud sit,quàm animal rationale:verùm homo,cùm sit substantia ,alij rei nō accidit:ergo neque eius partes essentiales,animal &rationale,alij rei accidunt. Quamobrem si vult Parmenides hoc argumentum vitare,necesse est vt ponat ens cōstare ex principiis indiuiduis,id est,esse omnino indiuisibile, ita vt nec habeat partes integrantes, nec essentiales. quæ sententia falsa est.quamuis enim quidam existimarint ens constare ex partibus indiuiduis,vt Zeno, & Xenocrates: eorum tamen sententiam sexto huius operis refutabimus.

29 ¶ Constat etiam eos errasse,qui cōsequentiam illam Parmenidis concesserunt:Si ens significat vnum,omnia sunt vnum:quasi quod est præter vnum,sit non ens,consequenter non sit.nos enim dicimus duplex esse non ens.aliud est non ens omnino & simpliciter,vt Chimæra:aliud non ens quiddam, vt non homo. quicquid igitur est, vel est homo,vel aliud quoddam ens.& sicut est hoc ens,ita etiam est non ens, quod huic enti opponitur. verbi gratiâ sicut homo est,ita etiam non homo est, id est (exempli causâ)equus,qui non est homo. Ostendimus non esse vnum ens, seu non esse vnum principium. nam veteres ens & principium pro eodem acceperunt.

Cap. V.

Physicorum opiniones de rerum naturalium principiis, & earum examen.

Cap. 4.

30 HVcuſque dictum eſt de ſentẽtia Parmenidis, & Meliſſi, quæ phyſica non eſt. Phyſici autem in diuerſas abiêre ſententias. Alij ponũt vnam materiam, id eſt ignẽ, vel aërem, vel aquam, vel inter elementa medium quiddam: ex qua materia per rarefactionem & condenſationem dicũt omnia fieri. Plato duplicem facit materiam, magnum & paruum, vnam autem formam. Alij dicũt in vno eſſe contrarietates, quarum ſecretione res fiunt. ſic Anaximander ſtatuit vaporẽ quendam ex multis rerum ſeminibus cõſtãtem: quæ ſemina Mens diuina ſecernens, ſingulas res procreat. ſic Empedocles cenſet omnes res in ſphæro eſſe permixtas: quæ dum per diſcordiam ſeparantur, ex ſphæro fit mundus. ſic Anaxagoras infinitas partes ſimilares, quas ὁμοιομερείας appellat, in Chao collocat: quas abſtrahens Mens diuina, omnia creat. Hanc ſententiam examinare in præſentia libet.

30 ¶ Sumpſit Anaxagoras duas hypotheſes. Prima eſt ab omnibus conceſſa, ex nihilo nihil fieri. Secunda eſt, contraria ex ſe inuicem fieri, vt ex albo nigrum, & ex nigro album. Inde colligebat omnia in omnibus eſſe permixta. vt cùm ex nigro fit album, in eo nigro erant particulæ albæ, ex quibus hoc album fit: alioquin album ex nihilo fieret.

31 ¶ Aduerſus hanc ſententiam duæ ſunt obiectiones, quas ipſe Anaxagoras ſoluit. I. Obiicitur, quòd non videmus aliquid in ſuo contrario. vtputà non videmus partes albi in nigro. Reſpondet Anaxagoras non videri propter nimiam exiguitatem, propter quam fugiunt noſtros oculos, & noſtros ſenſus. II. Obiicitur, quòd res non magis hoc, quàm illo contrario vocabulo appellari poſſent, ſi tam contrarij quàm huius partes infinitas in ſe haberet. verbi causà, ſi in nigro ſint infinitæ partes albi, cur vocatur potiùs nigrum, quàm album? Reſpondet Anaxagoras, rerum appellationem ſumi ab eo, quod exſuperat. vtputà in nigro eſt album. & in albo eſt nigrum. ſed quia in illo eſt plus nigri, in hoc eſt plus albi: idcirco illud vocatur nigrum, hoc nominatur album. ceterùm nulla eſt in mundo res ſimplex & impermixta.

33 ¶ Ari-

33 ¶ Aristoteles contra Anaxagoram multis modis argumentatur I. Errauit Anaxagoras,ponens principia numero infinita:quia infinitũ cognosci nequit : principiis autẽ ignoratis necesse est cetera,quæ ex principiis constant,ignorari,ita sententia Anaxagoræ tollit omnẽ scientiam. II. Errauit, dum dixit ex qualibet re secretionem fieri in infinitũ, ita vt non detur minima pars. atqui cùm totius magnitudo a partium magnitudine pendeat,cúmque non possit totũ esse maioris vel minoris magnitudinis,quàm ferat eius forma : certè nec partes eius,quantumuis magnæ, aut quantumuis exiguæ esse possunt:sed necessariò tantæ sunt,quantæ possunt totum constituere. est igitur certus totius & partium terminus,vltra quem nec minui nec augeri possunt. Si obiicias omne continuum posse diuidi in infinitum , vt probabitur sexto huius operis:respondebo, exempli gratiâ , minimam carnem , vel minimum os posse quidem diuidi , quatenus continua sunt, sed per eam diuisionem tolli formam carnis,& ossis.idcirco ea minima carne non dari carnem minorem , & eo minimo osse non dari minus os. III. Non esse,vt dicebat Anaxagoras, omnia in omnibus,sic probatur:Excerta aquæ quantitate secernatur caro. cùm igitur per hanc secretionem pars aquæ detrahatur.sine dubio minus aquæ manebit, quàm esset ante secretionem.finge decimam aquæ partem esse adeptam.pergatur autem in secernendo,ac semper ex aquâ residuâ dematur decima eius pars.ita fiet,vt semper minor caro secernatur, quia cùm totum sit minus,quota eius pars, putà decima , necessariò est minor.tandem igitur perueniemus ad minimam carnem,qua minor dari nequit.secreta hac minimâ parte carnis,quæro ex Anaxagora, an ex aqua residua possit caro secerni.si neget posse,habeo quod volo,non esse omnia in omnibus:quia non est caro in reliqua aqua. si dicat posse, certè caro,quæ secernetur, aut erit maior quàm illa minima nouissimè secreta, aut æqualis, aut minor. sed neque maior esse potest,(quia sumitur ex minori toto,& supponimus semper sumi decimam partem , qui verò fieri potest, vt decima pars minoris totius sit maior, quàm decima maioris toius) neque minor , (quia non datur minor minimâ) erit igitur æqualis. quare secretio carnis vel eandem consistet contra sententiam Anaxagoræ, vel carnes magnitudine finita &

vnú ens immobile, tamé secundum opinionem & secúdum sensum duo illa posuit.Pleriq; physici posuetunt rarú & densum.(nam qui dicebát ignem,vel aërem,vel aquam, vel medium quiddá elementis interiectum,esse primum rerú principium,eius rarefactione vel condensatione omnes res constituebant,exempli causâ,aër rarefactus fit ignis, cödensarus fit aqua).Democritus(quem posteà secutus est Epicurus) posuit solidum,quod habet rationem entis.i. atomos, & inane, quod habet rarioné non entis.quinetiá infinitas illas atomos contrarietatib.quibusdá partim ad figurá,partim ad sitú,partim ad ordiné pertinentib.distinguebat:etenim figurâ differunt,quatenus aliæ sunt angulis præditæ,aliç angulis carent: ité aliæ sunt rectæ,aliæ obliquæ.situ differunt, quatenus aliæ sunt suprà,aliæ infrà:& aliæ antè,aliæ retrò:ordine differunt, quaten⁹aliæ sunt priores,aliæ posteriores.Omnes igitur philosophi principia contraria statuunt: tam hi, qui vnú principium ponút,siue immobile,vt Parmenides,siue mobile, vt Physici:quàm hi,qui infinita principia ponút,vt Democrit⁹.

II.Eadé hypothesis probatur hoc syllogismo:Quæ talia sút, vt nec ex se inuicé fiant,nec ex aliis fiant,cùm omnia fiát ex ipsis,ea sunt prima principia:atqui prima contraria nec ex se ipsis fiunt,nec ex aliis,& omnia ex ipsis fiunt:ergo prima cötraria sunt prima principia. Maior propositio manifesta est. Minor probatur per partes.In primis prima contraria nó fiút ex se inuicem:quia contrarium non fit ex cötrario, vt album ex nigro.subaudi, tamquàm ex materia. Rursus non fiunt ex aliis:quia quod ex alio fit,nó est primum,sed est posterius eo, ex quo fit.Deniq;omnia ex seipsis fiút:quia quicquid fit,si per se non per accidens loqui velimus,ex cötrario fit,vel ex medio,quod haber rationé contrarij.subaudi,táquàm ex termino à quo.hoc.auté per inductioné probatur.fit enim aut simplex,vt album,aut compositum,vt domus. compositum auté vel proportione,vt cöcentus harmonicus constat ex proportione sonorum musicorum:vel ordine,vt exercitus:vel compositione propriè dicta,vt domus.hæc autem omnia fiunr ex cötrariis: vt ex non albo,id est ex nigro,vel medio colore,fit album:ex non harmonico fit harmonicum: ex eo quod non est statua,fit statua:ex non ædibus fiunt ædes.

35 ¶ Diximus veteres philosophos principia cötraria sta-

tuisse.non tamen omnes respexerunt ad eadem cõtraria: sed alij sumpserunt priora,& intellectui notiora, id est magis vniuersalia,vt Pythagoras impar & par,Empedocles discordiã & amicitiã,Plato magnũ & paruũ:alij posteriora, & sẽsui notiora,id est minùs vniuersalia, vt Parmenides calidũ & frigidũ,Diogenes humidũ & siccũ,Thales & Anaximenes rarũ & dẽsũ.apparet igitur,veteres inter se dissẽsisse,dũ alij alia principia posuerũt:quæ tamẽ diuersa principia,proportione sunt eadẽ,quatenꝰ omnia ex classe cõtrariorũ sumuntur.quã enim rationẽ habet(exempli gratiã) impar ad par, & vtrumque ad numerum, qui dicitur par vel impar,eãdem habet calidũ ad frigidũ,& vtrumque ad corpus quod recipit calorẽ & frigus.

36 ¶ Ex dictis oritur dubitatio.nam cap.1.dictum fuit vniuersalia esse notiora secundum sensum,nunc autem dicimus vniuersalia esse notiora intellectui.Respondeo, cùm totum sit notius sensui,sicuti eodem c.1.dictum fuit, vniuersale autem cum particulari comparatum, partim habeat rationem totius,quatenus multa particularia sub se complectitur, partim habet rationẽ partis, quatenus species ex genere & differentiis constat,vt Porphyr.docet cap.2.partic,39.& c.3.partic.17.inde fieri,vt vniuersale priori ratione sit notius sensui, posteriori autem ratione sit notius intellectui. Ostensum est principia esse contraria.

CAP. VII.

Principia esse duo,vel tria.

Cap. 6. 37 NVnc principiorum numerum ex sententia Aristotelis explicemus. Nõ esse vnum principium,ex eo probatur, quod ostensum fuit principia esse contraria: contraria namque non sunt vnum.

38 ¶ Principia non esse infinita, probatur I. Per deductionem ad absurditatẽ: quia si principia infinita sint, scientia nulla erit,vt dictum fuit initio axiomatis. 33. II. Quia in vno quoque genere est vna prima cõtrarietas:atqui substãtia est primum entis genus:ergo in substãtia est vna prima contrarietas,vt forma & priuatio. sub qua contrarietate reliquæ continentur. III. Quia omnium effectuum naturaliũ causę afferri possunt ex principiis finitis: proinde non est opus infinitis. frustrà namq; fit per plura, quod æquè fieri potest per pauciora. IV. Si prima principia essent infinita,cùm probatũ sit prin-

sit principia esse contraria, certè omnia contraria essent prima principia. quod tamen falsum est: quia alia sunt contraria priora, alia posteriora, quæ ex prioribus fiunt, vt album & nigrum.

39 ¶ Non sufficere duo principia, quæ iam ostendimus esse contraria, probatur. I. Quia si tantùm essent duo contraria: quicquid fieret, cùm non possit fieri ex nihilo, fieret ex suo contrario: quod esse absurdum, iam notaui axiomate 34. II. Quia principia non sunt accidentia, sed rerum essentiæ: in solis autem contrariis nullius rei essentia reperiri potest. Si obiicias colores medios, vt rubrum aut viride, constare ex contrariis, id est, ex albo & nigro: respondebo hæc esse accidentia, nos verò loqui de substantiis. III. Quia in substãtia non est contrarietas, Categ. c. 5. partic. 18. cõtrariæ igitur non sunt substantiæ. quare si omnia principia essent contraria: sequerentur hæ absurditates, substantiam fieri ex non substantiis, & non substantias esse priores substantiis.

40 ¶ Ex dictis constat non sufficere duo contraria principia, sed insuper opus esse tertio aliquo principio, quod neutri eorum sit contrarium, sed modò recipiat vnũ ex illis contrariis, modò alterum. quam veritatem non solùm Aristoteles, sed & alij philosophi nouerunt. omnes enim posuerũt aliquod subiectum, putà aërẽ, vel aquam, quod suscipiat contraria, putà condensetur, & rarefiat. sed in eorũ sententiis duplex discrimen notari potest. I. Alij posuerũt subiectũ contrariis differentiis magis implicitum, alij minùs. atque hi rectius locuti sunt: quia vt subiectũ possit ęquè recipere omnia cõtraria, per se debet esse ab omnib. seiunctũ. Itaq; rectiùs pro principio ponitur aliquid mediũ inter elemẽtá, quàm vnum ex elemẽtis: & rectiùs aër, quam aqua: necnon rectiùs aqua quam ignis. II. Veteres philosophi dixerunt vnũ subiectum pati, duo contraria efficere. Plato autem duo contraria, id est magnum & paruum pati: vnum, id est ideam efficere.

41 ¶ Non esse plura trib. principiis, probatur: quia cùm iá inuenerimus tria principia, id est duo contraria, & vnũ subiectũ: si nũc velimus plura principia ponere, vel multiplicabimus cõtraria, vel subiectũ: quorũ neutrum dicẽdum est. non sũt e. multiplicãda subiecta, cùm vnũ sufficiat, ne fiat per plura, quod potest fieri per pauciora. quid. e. vetat, vnũ subiectũ

recipere per vices ambo contraria: vt eadem aqua modò recipit calorem, modò frigus. rursus non sunt multiplicanda contraria, quod probatur duobus argumentis. I. Quia sufficit vna contrarietas, quæ inter duo contraria spectatur. nam si ponas duas contrarietates, ita vt sint quatuor contraria: aut vtraque contrarietas habebit proprium subiectum, ita vt sint duo subiecta: aut ambæ vnum cõmune subiectum habebunt. sed neque duo subiecta sunt ponenda, quia iam diximus vnum sufficere: neque vnũ subiectum quatuor contrariis, quia suprà docui omnia fieri ex subiecto & duobus contrariis, adeo vt reliqua duo contraria sint superflua. nullo igitur modo ponenda sunt plura, quàm duo contraria. II. Quia quærimus prima principia, id est primi entis, nempe substantiæ, in quo est vna prima contrarietas, vt dictum est initio axiomatis 38. Sic probatum est sufficere vnam contrarietatem, id est duo cõtraria: & anteà probatum fuit sufficere vnum subiectum: vnde constat sufficere tria principia, necesse plura.

Cap. VIII.

Quot & quæ sint principia rerum naturalium ex sententia Aristotelis.

Cap. 7. 42 VT intelligatur quodammodò duo, quodammodò tria principia dici posse, quædam sunt præmunienda. I. Alia est generatio essentialis, qua fit aliud ex alio, vt homo ex semine: alia accidẽtalis, quâ fit diuersum ex diuerso, vt albũ ex non albo. II. Termini generationis duo sunt, videlicèt τὸ γινόμενον, καὶ ὃ γίνεται. Latinè vocemus id quod fit, & id in quod mutatur, seu cuius est generatio. vt cùm homo fit musicus, homo est τὸ γινόμενον, seu id quod fit: musicus verò est ὃ γίνεται, seu id in quod mutatur. similiter cùm dicimus ex non musico fieri musicum: non musicus est id quod fit, musicus verò est id in quod mutatur. III. Termini generationis aut sunt simplices, aut compositi. exempli gratiâ, si dicas, ***homo fit musicus***, vel, ***ex non musico fit musicus***: termini simplices sunt, at si dicas, ***homo non musicus fit homo musicus***: vel ex homine non musico fit homo musicus, sunt termini compositi. sin autem dicas: ***homo non musicus fit musicus***: alter est terminus compositus, nempe homo non musicus: alter simplex, nempe musicus. IV. Id quod fit, modò effertur tam in recto casu quàm in obliquo:

bliquo: veluti, non musicum fit musicum, & ex non musico fit musicũ: modò tãtùm in recto, vt, homo fit musicus, nõ, ex homine fit music⁹: modò tãtùm in obliquo, vt, ex ære fit statua, nõ, æs fit statua. V. Simplex τὸ γινόμενον est in duplici differentia: quoddam enim permanet, vt cùm homo fit musicus, manet homo: aliud non permanet, vt non musicum perit, cùm ex non musico fit musicus. His præmunitis, iàm de principiis dicamus: & primò generationis, seu ex quibus res fiunt: posteà de principiis, ex quibus res constant.

43 ¶ In omni generatione necesse est aliquid subiici, quod fiat. atque hoc est numero vnum: ratione duo, quia diuiditur in partem permanentem, & partem non permanentem. veluti cùm homo non musicus fit musicus: subiectum quod fit, est homo non musicus: & homo quidem permanet, etiam postquam musicus factus est: non musicus verò non permanet.

44 ¶ Id quod permanet, tantùm effertur in recto casu, vt, *homo fit musicus*: vel tantùm in obliquo, vt, *ex ære fit statua*. quod verò non permanet, vtroque modo dicitur: vt, *non musicum fit musicum*; &, *ex non musico fit musicum*. Item compositum pronunciatur vtroque modo: veluti, *homo non musicus fit musicus*: &, *ex homine non musico fit homo musicus*.

45 ¶ Quod dixi, in omni generatione requiri aliquod subiectum, per inductionem probari potest.

46 ¶ Principia igitur generationis sunt, id quod fit, & id in quod mutatur. Id quod fit, est subiectum priuatione affectum. id in quod mutatur, est forma. Quare tria sunt generationis principia: id est, materia, quæ est subiectum: & priuatio, quæ est terminus à quo: & forma, quæ est terminus ad quem.

47 ¶ Principia, ex quibus res per se & essentialiter constant, sunt materia & forma: nam res ex priuatione non constat: sed priuatio adueniente formâ perit. ac priuatio materiæ accidit, quatenus materia est priuata formâ. sed materia magis ad ens accedit, quàm priuatio. forma verò est omnino vnum principium.

48 ¶ Ex dictis constat, principia esse contraria, & non contraria. nam termini, à quo & ad quem, vt non musicum & musicum, sunt contrarij. materia verò & forma, ex quibus

res constant,vt homo & musicus,non sunt contraria.

49 ¶ Rursus constat, quodammodò duo, quodammodò tria esse principia:numero namque duo sunt:videlicèt id quod fit,& id in quod mutatur. sed id quod fit, cùm sit subiecto vnum,ratione sunt duo,id est,materia & priuatio:adeo vt hac ratione tria sint principia;materia,priuatio,forma.

50 ¶ Materia prima per proportionem cognoscitur. vt enim se habet materia secunda; putà æs ad statuam, & lignum ad lecticam: ita etiam se habet materia prima ad substantiam & ens.

CAP. IX.

Erroris,in quem veteres philosophi ob principiorum ignorationem inciderunt,dissolutio.

Cap.8. 51 EXposita principiorum doctrina valet ad dissoluendam veterum dubitationem,qui sic ratiocinabantur: Si quid fit:aut fit ex ente,aut ex non ente. sed nec fieri potest ex ente,quia quod est,non fit,& quod fit,nondum est: neque ex non ente,quia ex nihilò nihil fieri omnes philosophi concedunt. nihil igitur fit: consequenter vnum est ens, quod semper idem manet, licèt videantur plura esse entia, quia variæ formæ in vno illo ente modò occultantur, modò patefiunt. Hæc dubitatio soluitur ab Aristotele duobus modis.Primò per distinctionem eius quod est per se vel per accidens.Secundò per distinctionem potentiæ & actus. Quod ad priorem solutionem spectat: quemadmodum ens non fit per se, quia iam est, sed fit per accidens, quatenus accidit ei quod fit: (vtputà dum fit homo, fit ens, quia homo est ens, non tamen fit ens simpliciter) ita etiam ex ente vel ex non ente fit per accidens id quod fit.etenim fit ex materia, quæ per accidens non est ens, quatenus scilicèt ei accidit priuatio,quæ non est ens. Rursus fit ex non ente, id est, ex priuatione,non quatenus priuatio est non ens, sed quatenus accidit enti, id est materiæ: Quod ad posteriorem solutionem pertinet:id quod fit,ex eo fit quod est potestate, non actu: id est, ex materia, quæ actu priuationem habet, potestate verò formam; quoniam est apta ad formam, qua priuata est, recipiendam.

CAP. X.

Reliqua de principiis naturalibus.

52 ALij quoq. philosophi præter Aristotelẽ, materiam primã aliquo modo nouerũt. sed eorum cognitio est imperfecta, & quibusdam erroribus polluta. I. Namque acceperũt materiã pro ente, vt Parmenidis argumẽtũ vitarẽt: cũ enim Parmenides sic argumẽtaretur: Quicquid est præter ens, nõ est ens: ergo si fieret ens, fieret ex nõ ente: hoc cõcesserũt, tanquàm verũ simpliciter, ens fieri simpliciter ex nõ ente, id est ex materia, quã putarũt esse nõ ens. nos verò iã docuimus nihil fieri simpliciter ex non ente, sed per accidens: item materiam habere rationem entis: priuationem verò, non entis. II. Non disiunxerunt inter vnum numero, & vnum potestate: sed quia subiectum est numero vnum, putarunt esse omnino & simpliciter vnum. nos autem ostendimus subiectum, quod est vnum numero, esse duo ratione seu potestate: quoniam aliud est materia, aliud priuatio, quæ materiæ accidit. Si quis obijciat Platonem quoque posuisse subiectum duplicis rationis seu potestatis: quoniam id duplici nomine significauit, appellans magnum & paruum: respondebo, nihilominùs Platonem errasse: quia magni & parui appellatione significauit solam materiam, nulla habita ratione priuationis. quapropter tria Platonica principia, magnũ & paruũ, & idea, differũt à tribus principiis Aristotelicis, materiâ, priuatione, & formâ.

Cap. 9.

53 ¶ Neque verò paruum est discrimen inter materiam & priuationem. I. Namque materia vnà cum forma est causa rem perficiens, priuatio verò rem non efficit, sed potiùs interimit, quippe quæ formam, id est, rei essentiam tollit. II. Forma est res bona, diuina, & expetẽda: priuatio verò est ei contraria, quæ eam non appetit, quandoquidẽ nihil appetit suum contrarium, à quo perimitur, alioqui suum ipsius interitum appeteret, quod non est dicendum: materia autem formam expetit, quia per eam perficitur. vt enim fœmina, quò perfectior fit, cupit esse masculus: & quod est deforme, cupit esse pulchrum: ita materia, quæ ratione priuationis sibi accidentis est deformis, per formam ornari expetit. III. Cùm res gignitur, priuatio interit, materia verò non interit, quia non per se, sed ratione priuationis est ortui & interitui obnoxia.

loquimur enim de prima materia; quæ definitur primum cuiusque rei subiectum, ex quo insito res fit per se, non per accidens. Dico *subiectum*, vt separem materiam à forma. Dico *primum*, vt seiungam materiam primam à secunda. Dico *ex quo insito res fit*, vt distinguam materiam à priuatione. Dico *per se, non per accidens*, vt secernam generationem essentialem ab accidentaria. materia namque prima ideo dicitur, quia substantia ex ea fit.

54 ¶ Dictum est de prima materia. prima verò forma non ad physicum, sed ad metaphysicum pertinet, vt notaui sup. axiom. 10. de naturalibus autẽ formis posteriùs agemus.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XVIII,

NATVRALIS AVSCVLTATIONIS SECVNDVS.

CAP. I.

De natura, & eo quod habet naturam, vel est secundùm naturam.

Cap. 1. CVM natura sit vocabulum πολύωνυμον. Metaph. 4. ca. 4. Themist. & Simplic. hîc, & cap. seq. Boët. in lib. de duab. naturis, Auer. in Epit. Metaph. Auicen. 1. sufficientiæ, cap. 6. hoc loco accipitur pro principio interno, vnde res habet, vt moueatur, vel quiescat. hanc scholastici vocant naturam naturatã, quemadmodum Deum appellant naturã naturãtem.

2 ¶ Hæc natura ab essentia & quidditate, non re, sed ratione differt. nam propriè loquendo, quatenus facit rem esse id quod est, vocatur essentia: quatenus autem ponitur in definitione

finitione explicante quid res sit, appellatur quidditas: denique quatenus est causa motionis, dicitur natura.

3 ¶ Cùm autem constet quasdam res moueri, superiori lib. cap. 2. partic. 6. constat etiam esse naturam, quæ est illius motus causa & principium.

4 ¶ Naturam alij aliter definiunt, teste M. Tullio lib. 2. de nat. Deor. nos, aliorum definitionibus reiectis, (vt Mercurij Trismegisti, & Pythagoræ, qui existimarunt naturam esse vim quandam, seu formam absolutam à prima causa, per omnes mundi partes diffusam. Auic. 1. Suffic. cap. 7. Albert. hîc, tract. 1. cap. 5. & Zenonis qui naturam ita definiuit, vt eam diceret ignem esse artificiosum ad gignendum progredientem via, referente Cic. 2. de natu. Deor.) Aristoteleam definitionem amplectimur, ac dicimus naturam esse principium motus internum, primum, & per se, non per accidens. Cùm dicimus principium internum, & per se: distinguimus naturam ab arte, quæ est principium externum, (vt cùm faber efficit lecticam) vel est internum per accidés, (veluti cùm medicus medetur sibi ipsi, quoniam accidit medico vt ægrotet) quinetiam secernimus naturam à casu & fortuna, quæ sunt principia per accidens, vt exponetur c. 5. & quidem externa: quandoquidem referuntur ad genus causæ efficientis, cap. 6. partic. 11. II. Denique natura seiungitur ab omnibus causis externis. Cùm dicimus primum, seiungimus naturam à principio secundo, id est, à qualitate, à qua est motus. vt cùm terra descendit, natura terræ est causa prima, grauitas autem est principium secundum, quia natura terræ est causa grauitatis.

5 ¶ Ardua quæstio est, quomodo principium accipiatur in hac definitione, id est, intelligatúrne principium actiuum, an passiuum, an vtrumque. nam omnes hæ sententiæ suos habent auctores. nos postremam interpretationem probamus, ac dicimus naturam in viuentibus esse principiũ tam actiuum, quàm passiuum: in reliquis tantùm passiuum: quandoquidem viuentia mouentur à seipsis, vitæ expertia mouentur ab aliis. Phys. 8. cap. 4.

6 ¶ Quæritur præterea, num motus cœli sit naturalis, & qua ratione naturalis dici possit. Nos cum Aristotele dicimus motum cœli esse naturalem. 2. de cœlo, c. 2. Et siquidem cœlũ accipiatur pro aggregato ex intelligentia & corpore

cœlesti,vt 2.de cœlo,c.12. habet in se principium motus tam actiuum,id est,intelligentiam,quàm passiuum, id est,corpus. sin autem (vt plerumque) cœlum sumatur pro solo corpore, (quoniã intelligentia non est forma informans,sed assistens, vt nauta naui)tantùm habet principium passiuum.

7 ¶ Insuper quæritur,an hęc naturæ definitio conueniat animæ.Nos asserimus animam esse naturam:quoniã est actiuum principium internum motus,&est forma informans,vt alibi demonstrabitur.Ceterùm formæ assistenti,vt nautæ, & cœlesti intelligentiæ, hæc definitio non conuenit. Non moueor eo,quòd nauis,cùm habeat in se nautã,videtur nauta esse internum principium motus: hæc enim est per accidens, vt nauta sit in naui, cùm non sit pars nauis: nos autem principium internum vocamus,quod est internum per se,id est,quod est pars essẽtialis rei,vt materia &forma.Excipimus ergo animam intellectiuam,quatenus intellectiua est.nã etsi ratione essentiæ est forma informans,tamen ratione facultatis est abiuncta à materia,& à motu 10. de partib.animal. c.1.

8 ¶ Dubitatur cur motus violenti non sint naturales, vt cùm terra sursum fertur: siquidẽ habet huius motus principium internum passiuum,id est,materiam.Respondeo,materiam spectari debere,non per se,sed vt est per formam informata:& quamuis materia terræ,si per se spectetur, æquè possit sursum ac deorsum ferri:quatenus tamen formã terrę iam recepit,non potest vllo modo dici principium ascensus, sed tantùm descensus:quia hæc forma est causa grauitatis:grauitas autem est instrumentalis causa descensus.

9 ¶ Quod dixi de motibus violentis,idem dicendum de motibus artificiosis.nam hi quoque sunt violẽti, veluti cùm lignum cæditur,vt ex eo fiat statua.Denique vt motus dicatur naturalis, non sufficit rem posse eo motu cieri: sed opus est,vt motus sit eius naturę,id est,formę consentaneus:quod ita demum est,si conueniat ei qualitati, quæ est instrumentalis causa motus,vt grauitati,aut leuitati.

10 ¶ Insuper quæritur, an natura sit in quacumq; re principium tã motus,quàm quietis.Respõdeo,datam naturæ definitionem sic esse intelligendã:vt si res moueatur, natura sit principium motus.si quiescat, sit principium quietis. si verò modò moueatur,modò quiescat:sit principiũ motus,& quietis.se-

tis.secundum hanc expositionem natura est in cœlo principiú tantùm motus, in animalibus & plerisque aliis rebus est principium motus & quietis. Ergo particula & in naturæ definitione posita, tam disiunctionis, quàm coniunctionis vim habet.

11 ¶ Adhæc quæritur, vtrùm quies in definitione naturæ sumatur propriè pro priuatione motus in subiecto apto ad recipiendú motú, an etiã includat immobilitaté, quæ cõuenit rei nó recipienti motú. Respódeo, nullã esse rem naturalé, quę sit omnino expers motus: proinde quietem accipio in significatione propria. quod.n. est immobile, nó est naturale.

12 ¶ Naturam habét, quæcumque in se principium illud motus habent, per quod naturam definiuimus. atque hæc omnia sunt substantiæ corporeæ ex materia & forma constãtes. natura namque dicitur & de materia, quæ est subiectú: & de forma, quæ est in subiecto. Ne intelligas hîc subiectum accidentium, quod est substantia composita ex materia & forma: sed subiectum formæ, quod est materia.

13 ¶ Hoc, quod naturam habet, est subiectum, in quo Physica versatur.

14 ¶ Secundum naturam dicuntur tam hæc, quæ naturam habent, quàm eorum propriæ affectiones, quæ eis per se insunt secundo modo dicendi per se.

15 ¶ Natura in formam & materiam diuiditur. I. Igitur materia est natura rei materiatæ: vt probatur veterum auctoritate, qui non solùm dixerunt materiam esse naturam, sed etiam solam esse naturam, quasi omnes formæ sint accidentia. Exempli gratiã, lignum est natura lecticæ, forma verò lecticæ est accidens. quod quidem Antipho probabat argumento à coniugatis: quia natura dicitur à nascendo, Græcè φύσις ἀπὸ τοῦ φύεσθαι. quod si lectica ex ligno viridi facta sit, atque ex ea defossa aliquid nascatur: certè non nascetur lectica, sed lignum lecticæ formâ carens. Quocirca qui putarunt vnam esse materiam, putà aërem, vel aquã, consequẽter dixerunt vnam esse naturã. qui verò multas vel infinitas materias statuerunt, similiter multas vel infinitas naturas posuerunt. Naturã autem, siue vna siue multiplex sit, æternam esse pronunciarunt, dicentes eã nec gigni nec interire per se, sed ratione accidẽtiú mutationẽ circa ipsã fieri, quoniã accidẽtia

infinities in materiâ gignuntur,& intereunt. Hanc veterum sententiam probamus,quatenus dixerunt materiam esse naturam,non quatenus soli materiæ hoc tribuerunt. Secundò namque natura dicitur de forma. immò secundum Aristotelem magis forma,quàm materia,est natura, quæ sententia confirmatur tribus argumentis. Primum argumentum est: quia sicuti dicitur aliquid non esse secundum artem,nisi habeat formam artificiosam : (vtputà non dicitur lectica, nisi habeat formam lecticæ , quamuis adsit materia , id est , lignum) ita non dicitur secundum naturam , nisi habeat formam naturalem. vtputà non dicitur caro , nisi habeat formam carnis.patet igitur, non solùm naturæ nomen conuenire formæ , sed etiam magis ei competere , quàm materiæ. Secundum est argumentum Antiphontis, quod contra eum retorquetur. etenim si lectica non est natura, lignum autem est natura,quia (vt dicebat Antiphon) ex lignea lectica nascitur lignum,non lectica: certè forma ligni est natura. Itidémque forma hominis est natura:siquidem ex homine homo nascitur.Eadem est ratio aliarum formarum naturalium. Forma verò lecticæ ideo non est lectica, quia non est forma naturalis,sed artificiosa.Tertium argumentum sumitur à generatione,quæ vocatur natura, Græcè φύσις, eò quòd est via ad naturam, id est , ad formam. si igitur generatio propter formam appellatur natura , multò magis forma dici potest natura.

16 Quòd si forma est natura, etiam priuatio aliquo modo est natura, non quatenus est priuatio , sed quatenus accidit formæ.Verbi gratiâ priuatio animæ est natura, quatenùs accidit formæ seminis. Forma namque seminis includit priuationem animæ,ac perit adueniente animâ.semẽ igitur, quatenus habet formam seminis,non habet formam animę, sed est aptum ad eam formam recipiendam.sic enim accipitur priuatio,id est non pro pura negatione,sed pro aptitudine ad formam recipiendam.nec aliter est accipiẽdum,quod suprà dictum fuit,materiam,priusquàm accipiat formam,esse affectam priuatione : non enim materia est vmquàm per se sine omni forma:sed dum habet aliquam formam , dicitur esse priuata aliâ formâ,ad quam recipiendam apta est.

Cap. II.

Quomodo physicus distinguatur à mathematico, & à primo philosopho, & circa quid versetur.

17 EXpositis principiis naturalibus, materiâ, formâ, & priuatione, distinguendus est physicus à mathematico. cum enim mathematicarum disciplinarum alię sint superiores, quas vocant subalternantes, vt geometria & arithmetica, aliæ inferiores, quas appellant subalternatas, vt optica & musica: dubitatur, quomodo ab vtrisque physica separetur. nam puncta, lineæ, superficies, & solida, quæ cõsiderantur à geometra, reperiuntur in rebus naturalibus. rursus astrologia tractat de Sole, & Luna, quæ sunt res naturales. Nec dici potest physicum explicare Solis & Lunæ essentiam, astrologum declarâre eorundem accidentia: quia physicus tam accidentia, quàm essentiá considerat. Ad propositam quæstionem sic respondemus: Physicus cõsiderat lineas, superficies, & cet. quatenus sunt in materia, id est, quatenus sunt termini corporis naturalis: Geometra verò eadem considerat per se, & in abstracto. nec propterea est reprehendendus: quoniã hæc per intellectum possunt abiũgi à materia. verùm hi potius sunt reprehendendi, qui ideas ponunt, propterea quòd abstrahunt à materia formas naturales, quæ non possunt abstrahi, vt mathematicæ. Astrologus autem lineas, superficies, & cet. sumit à geometra, eáque accommodat rebus naturalibus, vt Soli, & Lunæ. Quocirca astrologia medium locum tenet inter geometriam, & physicam: refertur tamen potiùs inter scientias mathematicas, quàm ad physicam: quia semper in scientiis maiorem habemus rationem modi considerandi, quàm rei consideratæ: & res quidem, quę in astrologia consideratur, est physica, sed modus considerandi est mathematicus, & demonstrationes sumuntur ex geometria. Quod dixi de geometria, generaliter est intelligendum de mathematicis superioribus: & quod dixi de astrologia, generaliter est accipiendum de mathematicis inferioribus.

Cap 2.

18 ¶ Ex dictis colligitur, res physicas nec secundũ materiam esse, nec sine materia, sed esse secũdum formam in materia existente. nam forma est, quæ (vt vulgò dicitur) dat esse rei. sic simum dicitur ratione formæ in materia, id est, pro-

pter curuitatem narium. In summa physicus tractat de composito ex materia & forma: proinde tractat de materia, & de forma.

19 Sed hoc ipsum in dubium reuocatur, vtrùm eædem, an diuersæ scientiæ materiam & formam considerent. Sanè veteres philosophi ferè solam materiam considerarunt. vix enim Empedocles & Democritus formam attigerunt. nos autem non solùm materiam, sed etiam formam ad considerationem physicam pertinere tribus rationibus probamus. Prima ratio est à simili: quià tam formæ, quàm materiæ cognitio pertinet ad artificem: quemadmodum ędificator materiam & formam domus nosse debet. Altera ratio ita concipitur: Ad eandem scientiam pertinet finis, & id quod est eius finis gratiâ: atqui forma est finis, cuius gratiâ est materia: ad eandem igitur scientiam pertinet forma & materia. quare cùm omnes concedant materiam ad physicum pertinere, formam quoque ad eundem spectare fatendum est. Quòd autem forma sit finis materiæ, & materia sit propter formá, patęt, cùm quia motio continua est à materia ad formam, atque huius motionis extremum & optimum est forma, quod extremum & optimum est finis: tum etiam quia sic se res habet in artibus, vt ligna dolantur, & lateres coquuntur in gratiam domus. Quapropter non contingit, vt videamus datis à natura oculis: neque contingit, vt audiamus datis auribus: sed natura, quæ nihil frustrà facit, oculos dedit, vt cernamus: aures, vt audiamus: linguam, vt loquamur, & cęt. Tertia ratio est: quia materia & forma inter se referuntur: relata verò spectant ad eandem scientiam.

20 ¶ Ex dictis colligitur, physicum non considerare omnes formas, sed tantùm materiales. nam quæ sunt à materia abiunctæ, vt cœlestes intelligentiæ, spectant ad metaphysicum. Quid igitur dicendum de anima humana? quoniam est forma hominis, & est coniuncta cum materia, id est, cùm corpore, à quo tamen reipsa separatur, adeo vt etiam per se consistat: quatenùs est causa naturalis, id est forma hominis, in physica considerari debet. quatenus autem degit separata à corpore, non est physicæ, sed metaphysicæ contemplationis.

CAP. III.

De causis per se.

Cap. 3.

21 NOn solùm materia,& forma (de quibus hactenus dictum fuit)sunt causæ rerum naturalium, sed etiam efficiens,& finis.

22 ¶ Materia est id,ex quo insito aliquid fit. Cùm dico *ex quo* separo materiam ab aliis causis.nam res fit ex materia,per formam,ab efficiente,propter finem.Cùm dico *insito* seiungo materiam à priuatione, vt super. lib. ax. 53. Cùm dico *fit*, intelligo etiam esse: quoniam ex quo res fit, ex eodem est, & constat.

23 ¶ Est autem materia duplex:nimirùm proxima, vt æs est causa statuæ: & remota, vt metallum dicitur causa eiusdem statuæ,propterea quòd æs,ex quo statua constat,est species metalli.

24 ¶ Forma,quæ etiam exemplar appellatur,est ratio quidditatis. nam quid res sit,per formam potiùs declaratur,quàm per materiam.

25 ¶ Ac similiter duplex est, vt materia: nempe forma proxima,vt anima intellectiua est forma hominis: & forma remota,vt anima est forma hominis.

26 ¶ Efficiens est primum principium, à quo motus vel quies proficiscitur,vt genitor est causa liberorum.Ex hac definitione apparet,Aristotelem non adgnoscere efficiés,quod vocant per simplicem emanationem, vt formam aiunt esse causam efficientem proprietatum subiecti; quoniam est earum causa;non tamen per motum.itaque scholastici statuunt formam appellari respectu compositi ex materia & forma, sed eandem formam esse causam efficientem respectu proprietatum,quæ per ipsam formam insunt: vt ratio est forma hominis,& causa efficiens aptitudinis ad ridendum. Verùm hæc doctrina,quáuis si per se spectetur, facilè defendi possit, tamé nó est præceptis Aristotelis valde cósentanea:sed secúdú Aristotelé dicédú est,proprietates fluere & manare à forma,nó táquàm ab efficiéte,sed táquàm à forma rei. Apparet etiá,hác definitioné efficiétis nó cóuenire creatori,propterea quòd creatio fit sine motu,& creator est agés supernaturalis.Aristoteles auté in præsétia loquitur de agente naturali.

27 ¶ Finis est, cuius gratiâ reliqua sunt, seu fiunt: vt sanitas est causa deambulationis.

28 ¶ Finis autem gratiâ fiunt ea omnia, quæ inter efficiens & finem sunt interiecta. vtputà sumimus pharmaca, vt purgemur: & purgamur, vt extenuemur: & extenuamur, vt sani simus. itaque sanitas est finis extenuationis, purgationis, & pharmaci.

29 ¶ Horum autem, quæ efficienti & fini sunt interiecta, alia sunt opera, vt extenuatio, & purgatio: alia, instrumenta quibus efficiens vtitur, vt pharmacum.

30 ¶ Eiusdem effectus sunt multæ causæ in diuerso genere causarum statuæ causa efficiens est artifex: causa finalis est honor eius, cuius figura repræsentatur: materialis est æs, formalis est figura.

31 ¶ Quædam sunt sibi inuicem causæ in diuerso causæ genere: vt deambulatio est causa efficiens sanitatis: sanitas autem est finis deambulationis.

32 ¶ Idem diuersimodè acceptum, est causa contrariorum effectuum: vt Sol præsens est causa lucis, absens noctis: item accedens ad nostrum punctum verticale, est causa æstatis: recedens, hyemis.

33 ¶ Diuisiones causarum multæ sunt. I. Aut est materia, aut forma, aut efficiens, aut finis, vt sup. exposui. nam exemplar reducitur ad formam, vt sup. docui: instrumentum verò refertur ad efficiens, non quòd per se sit efficiens, (nam per se non est causa) sed quia est instrumentum efficientis, id est, quia efficiens per ipsum instrumentũ operatur & agit, vt manus calamo scribit. II. Alia est causa propinquior, alia remotior, vt exposui ax. 23. & 25. III. Aliæ sunt causæ per se, vt statuarius est causa statuæ: aliæ per accidens, vt homo est causa statuæ, quoniam accidit vt homo sit statuarius. Causarum quoque accidentariarum aliæ sunt propinquiores, aliæ remotiores. cuius distinctionis duplex est ratio: prior communis causis per se, & causis per accidẽs: posterior propria causarum per accidens. Prior ratio est, de qua sup. dictum fuit: quia species est causa propinquior, quàm genus: vt statuarius est propinquior causa statuæ, quàm artifex, quæ quidem sunt causæ per se: & Polycletus est propinquior causa statuæ, quàm homo, quæ sunt causæ per accidens. Posterior ratio est: quoniam

alia

alia propiùs accidunt, alia remotiùs: veluti cùm ſtatuarius per ſe ſit cauſa ſtatuæ, albus & muſicus ſunt cauſæ per accidens, quatenus ſtatuario accidit vt ſit albus, & muſicus: ſed muſica propiùs accedit ad artem ſtatuariam, quàm albor: quoniam muſica, vt ſtatuaria, eſt accidens animi: albor autem accidit corpori. IV. Aliæ dicuntur cauſæ poteſtate, aliæ actu. vt ædificator eſt cauſa domus, quia poteſt domum conſtruere: ædificans autem, quia domum actu conſtruit.

34 ¶ Expoſitæ cauſarum diuiſiones transferri poſſunt etiam ad effectus. nam alij ſunt propinqui, alij remoti: vt ſtatuarij effectus propinquior eſt ſtatua, quàm imago. Rurſus alij ſunt effectus per ſe, alij per accidens: vt ſtatuarij effectus per ſe eſt ſtatua, per accidens eſt magnitudo (exempli gratiâ) trium cubitorum, quæ accidit ſtatuæ.

35 ¶ Eſt & alia cauſarum diuiſio, quòd vel ſunt ſimplices, vel coniunctæ. vt ſtatuæ cauſa ſimplex eſt Polycletus, vel ſtatuarius: cauſa coniuncta eſt Polycletus ſtatuarius.

36 ¶ Ex dictarum diuiſionum coniunctione oriuntur ſex cauſarum modi: cúmque ſinguli modi bifariam accipiantur, fiũt duodecim modi, quos declarabo exemplis cauſarum ſtatuæ. I. Eſt cauſa ſimplex, per ſe, & proxima, vt ſtatuarius. II. Cauſa ſimplex, per ſe, remota, vt artifex. III. Cauſa ſimplex, per accidens, proxima, vt Polycletus. IV. Cauſa ſimplex, per accidens, remota, vt homo. V. Cauſa compoſita, proxima & remota, vt artifex ſtatuarius. VI. Cauſa compoſita ex cauſa per ſe, & ex cauſa per accidens, vt Polycletus ſtatuarius. Quælibet autem harum cauſarum ſumitur vel poteſtate, vel actu. ita cùm ſint ſex modi bifariam accepti, fiunt duodecim.

37 ¶ Non eſt inutile, diuerſos cauſarum modos noſſe: quandoquidem magnum eſt inter eos diſcrimen. etenim quæ eſt cauſa proxima actu, ſimul eſt cum effectu, vel ſimul non eſt: adeo vt poſitâ causâ ponatur effectus, & ſublatâ cauſâ tollatur effectus: item poſito effectu ponatur cauſa, & ſublato effectu tollatur cauſa. quod non obtinet, ſi cauſa poteſtate, vel cauſa remota accipiatur. Verbi gratiâ, ſi ſit ædificás, eſt etiam ædificatio: & niſi ſit ædificans, non eſt ædificatio.

contrà quoque si ædificatio est, necesse est vt ędificans sit:& si ædificatio non sit, fieri non potest vt sit ædificans. cęterùm fieri potest, vt sit ædificator, & nondum sit ędificium quia ædificator est causa potestate, vt fuit sup. expositum. Similiter potest esse artifex sine artificio, & ædificium mortuo artifice: quia artifex est causa remota.

38 ¶ In causis quærendis duo præcepta obseruentur. I. Quærenda est causa prima, id est, proxima & immediata. Verbi gratiâ, cur homo est causa ædificij? quia est ædificator. cur est ædificator? quia tenet artem ædificandi. hæc est causa prima, id est, ars ædificandi: quâ causa inuentâ quiescimus, id est, nihil vlteriùs quærimus. II. Quærenda est causa effectui conueniens. nam qualis est causa, talis est effectus: & specialis effectus causa est specialis, veluti huius statuæ hic statuarius. generalis autem effectus causa est generalis, veluti statuę statuarius. Rursus vtrumque est potestate, vt ędificator est causa ædificij: vel vtrumque actu, vt ędificans est causa ędificationis. Simile est, quod Aristoteles docet 2. Poster. c. 12. causam & effectum sumenda esse eodem tempore: veluti si fuit interpositio terræ, fuit eclipsis: & si est interpositio, est eclipsis: & si erit interpositio, erit eclipsis.

Cap. IV.

Aliorum opiniones, de casu, & fortuna.

Cap. 4. 39 QVia casus & fortuna à multis in numero causarum ponuntur, age de his quoque dicamus.

40 ¶ Casum & fortunam esse alij negant, alij affirmant. Est ergo prima opinio eorum, qui hæc esse negant, duobus argumentis moti. Primum argumentum est: quia quod fortunæ vel casui tribuitur, potest ad aliam causam referri: proinde superfluum est ponere casum & fortunam. veluti cur aliquis fortuitò inuenerit in foro debitorem suum, causa est voluntas aliquid emendi in foro. quia propter hanc voluntatem in forum iuit, ac debitorem inuênit. Alterum argumentum est: quia veteres philosophi de causis ortus & interitus differentes, de casu & fortuna non differuerunt: quæ probabile est eos non fuisse omissuros, si reuerâ essent in numero causarum.

41 ¶ Hæc

41 ¶ Hæc argumenta facilè Aristoteles diluit. Ad primum respondet, ex communi hominum sententia multa tribui casui & fortunæ, licèt constet ea posse referri etiam ad alias causas. negat igitur Aristoteles eam consequentiam, Effectus fortuiti possunt referri ad alias causas, ergo non sunt à casu vel fortuna. Ad secundum respondet, veteres peccasse, siue putarunt esse casum & fortunam, siue non putarunt: non ideo tamen eos prætermisisse tractatum de casu & fortuna, quòd putarint nihil esse fortuitum, quoniam ipsi quoque multa tribuerunt casui & fortunæ, vt ex sequentium opinionum expositione manifestum erit.

42 ¶ Secunda est opinio Empedoclis, qui mundi & animalium partes plerasque fortuitò factas esse existimat: vt puta quod aër superiori sit loco, casu contigit in huius mundi constitutione. cùm autem mundus infinities secundum Empedoclem sit factus, & faciendus: sæpe contigit, & continget, vt aër alium locum occupet.

43 ¶ Tertia est opinio eorum, qui dixerunt mundum fortuitò factum esse, non item animalia & plantas. Hæc fuit sententia Democriti, qui dixit mundum fortuito atomorum concursu esse constitutum: animalia verò, & plantas fieri ex certo semine.

44 ¶ Hæc tertia sententia meritò Aristoteli displicet: I. Quia effectui nobiliori, id est cœlo, tribuit causam viliorem, id est casum & fortunam: viliori autem effectui, id est animalibus & plantis, nobiliorem causam, id est naturam, vel Deum. II. Quia in cœlo nihil videmus fortuitò accidere, in his autem sublunaribus patet multa fortuitò fieri.

45 ¶ Quarta opinio est, fortunam esse præstantissimum quoddam numen, nobis ignotum, quod omnia ratione quadam arcana gubernat.

46 ¶ Hactenus veterum sententiæ: deinceps sententiam Aristotelis explicemus.

Cap. V.

An sit fortuna & casus, quid sit fortuna, & quid ei accidat.

47 Casum esse & fortunam, probatur ex communi hominum cōsensu, qui his causis ea adscribūt, quę nec Cap. 5.

necessariò, nec plerumque accidunt, sed rarò eueniunt. nemo enim casu aut fortuitò Solem moueri, vel puberem barbam emittere dicet: verùm casui aut fortunæ tribuet, quòd aliquis terram effodiens, thesaurum inueniat: nimirùm quia Sol semper & necessario mouetur: pubes plerumque barbam emittit: effodiens autem terram, rarò inuenit thesaurum.

48 ¶ Quò faciliùs intelligatur quid sit fortuna, priùs videamus quid sit fortuitum. Vt aliquid fortuitum dicatur, quatuor conditiones requiruntur. I. Fortuitum rarò accidit, vt modò dixi. II. Est in earum rerum numero, quæ habent rationem finis. III. Debet esse ex accidenti, id est, præter scopum agentis. IV. Non est in earum rerum numero, quæ fiũt à natura, sed quæ ἐκ προαιρέσεως id est ex prælectione. Verbi gratiâ quod effodiens terram, inueniat thesaurum, est res fortuita: quia nulla ex dictis conditionibus abest. I. Namque hoc rarò contingit. II. Habet rationem finis: quia si quis speraret se inuenturum thesaurum in hunc finem terram foderet. III. Præter scopum agentis contingit: quia supponimus terram non inueniendi thesaurum, sed alia de causa fuisse effossam. IV. Sub prælectionem cadit: quia non est à natura, sed ab hominis voluntate. quòd si res naturalis esset, vt cùm tegula de tecto decidens, ex sua natura descendens, interficit hominem, propriè loquendo non diceretur res fortuita, sed casualis.

49 ¶ Fortuna igitur est causa accidentaria eius quod rarò accidit, quódque sub prælectionem cadit, ac rationem finis habere potest. vt effossio terræ, quatenus est causa inuentionis thesauri præter scopum effodientis, appellatur fortuna.

50 ¶ Obseruandum est, cùm causa ad effectum referatur, cúmque causa accipiatur per accidens duobus modis, id est, vel quia aliquid causę accidit, (vt musicus est causa sanitatis, quia accidit medico, vt sit musicus) vel quia effectui aliquid accidit (vt prælectio, quæ per se est causa eundi in forum, per accidens est causa inueniendi debitorem, cuius inueniendi causâ itum non est) hoc secundo modo fortunam dici causam per accidens.

51 ¶ Proprietates fortunæ hæ sunt. I. In iisdem rebus versa-

versatur, in quibus mens siue intellectus: siquidem res fortuitæ sub prælectionem cadunt, vt anteà dixi: intellectus autem est, qui præligit. II. Est indefinita, incerta, & homini occulta: quoniam est causa per accidens: accidentia verò sunt indefinita, adeo vt sub certam scientiam non cadunt. vt sanitatis seu sanationis certa causa per se est medicus: causæ autem per accidens sunt incertæ, & propemodum indefinitæ, veluti quæcumque medico accidunt. III. Aliquo modo est causa, aliquo modo non est causa: nempe est causa per accidens, non simpliciter, & per se. IV. Est aliena à ratione: quoniam ratio spectatur in iis, quæ semper, aut plerumque fiunt: fortuna in iis, quæ rarò accidunt.

52 ¶ Fortunæ diuisiones tres sunt. I. Alia est causa propinquior, alia remotior: vt conueniendi debitorem in foro causa propinquior est profectio in forum, quàm voluntas proficiscendi. II. Alia est secunda fortuna, alia aduersa. III. Aut est parua, aut magna: quia vel spectatur in rebus parui momenti, vel in rebus magnis. hæc si sit secunda, vocatur εὐτυχία, id est felicitas, seu fortuna prospera. si verò sit aduersa, appellatur δυστυχία, infortunium, seu calamitas.

53 ¶ Non est igitur mirum, si prospera fortuna seu felicitas sit res inconstans: quia & ipsa fortuna inconstans est, quippe quæ in rarò contingentibus cernitur.

CAP. VI.

Collatio fortunæ & casus cùm inter se, tum etiam cum causis per se.

54 CAsui & fortunæ communia hæc sunt. I. Vtrumque est causa per accidens. II. Vtrumque in iis cernitur, quæ rarò accidunt. III. Vtrumque in iis spectatur, quæ sunt alicuius finis gratiâ.

55 ¶ Casus & fortuna differunt: quia casus latiùs patet: Cap.6. & quicquid est à fortuna, dici potest casu contingere: sed non quicquid est à casu, etiam est à fortuna. nam fortuna iis tantùm tribuitur, quæ sub actionem & prælectionem cadunt: siquidem fortunæ prosperitas, & infortunium in iis tantùm reperiuntur. Quocirca res inanimatæ, bruta ani-

inãtia,&infãtes nõ dicũtur fortuitò agere, quẽadmodũ neq; felicitatis,nec infortunij capacia sũt. quod.n. Protarch⁹ dixit,lapides esse fortunatos,ex quibus aræ extruũtur,vel idola fiũt,quia honorantur,cùm alij eiusdẽ generis lapides cõculcẽtur pedibus:per metaphorã dictũ est. propriè verò loquẽdo,fortuna iis non conuenit actiuè,sed passiuè,vt cum scholasticis loquar.non enim fortuitò agunt,sed fortuitò patiuntur, quatenus fortuitò agens, in ipsa agit. casus verò etiam brutis,& rebus anima carentibus tribuitur: vt equus dicitur casu venisse : quia veniens , seruatus est,non tamen venit, vt seruaretur.item tegula dicitur casu interemisse: quia nõ cecidit,vt interimeret, sed vt inferiori loco quiesceret: denique quæcumque frustra & temerè fiunt, casu fieri dicuntur, vt verbi etymologia ostendit:quia casus Græcè vocatur αὐτόματον ἀπὸ τοῦ μάτην,quod est frustra.itaque etiam ea,quæ præter scopum naturæ fiunt,vt monstra,non dicuntur à fortuna fieri,sed casu.

56 ¶ Quæritur ad quod genus causæ referatur casus.& fortuna.nos referimus ad causam efficientem,id est,ad mentem & naturam. quatenus enim mens per actionem assequitur suum finem,est causa per se: quatenus autem præter finem sibi propositum est causa alicuius rei, respectu huius effectus est causa per accidens,& vocatur fortuna.sic natura, quatenus efficit quod intendit,est causa per se: quatenus autem præter suum scopum aliquid efficit, est causa per accidens,& vocatur casus.

57 ¶ Ex dictis tria colligi possunt. I. Casus & fortuna sunt causæ posteriores mente, & naturã: quia cùm in iisdem rebus spectentur,illa duo sunt causæ per accidens,hæc duo sunt causę per se:quæ verò sunt per accidens,sunt posteriora iis quæ sunt per se. II. Etiamsi Democrito concederemus mundum casu esse factum:tamen,quia casus non potest esse prima causa,cùm sit causa per accidens,fatendũ omnino esset,prçter casum esse aliã mundi causam,nempe Deum,aut naturam. III. Quia fortuna dicitur,cùm mens præter scopũ suũ agit,casus autẽ, cùm natura præter scopũ aliquid efficit: consequens est,vt casus & fortuna reperiãtur tãtùm in causis secũdis,nõ in Deo,quia Deus omnia prçsciẽs,nũquã à scopo aberrat,

aberrat & nũquã præter scopũ agit:sed omnes secundas causas dirigit, siue sint causæ per se, siue per accidens. proinde quod nostro respectu est fortuitum, Deo non est fortuitum, sed ab eius imperscrutabili sapientia & prouidentia proficiscitur. verbi gratiâ, quòd beata virgo in Bethleem peperit, descriptio iussu Augusti facta, fuit causa per accidens, quam vocamus fortunam, quia præter voluntatem & scopum Augusti accidit: non fuit tamen præter scopum & voluntatem Dei, qui hoc decreuerat, & per prophetas prædixerat. quocirca eiusdem effectus Deus fuit causa per se, cuius Augustus fuit causa per accidens.

Cap. VII.

Physicum demonstrare per omnia genera causarum.

58 CVm quatuor sint genera causarum, vt sup. exposui physicus hæc omnia nosse debet, ac per omnia demonstrat. Cap. 7.

59 ¶ Tres causæ in rebus naturalibus coniunguntur: forma, finis, & efficiens. ac forma quidem & finis sunt vnum & idem numero: nam generationis physicæ finis est forma. efficiens verò non est idem numero cum forma & fine, sed idem specie. vt pater est causa filij: pater autem & filius sunt eiusdem speciei, quia sunt ambo homines. hoc verum est in causis proximis. nam causa remota est diuersi generis: veluti cum Sol & homo generent hominem, Sol est causa remota, homo verò est causa proxima: & homo quidem generans atque homo genitus sunt eiusdem speciei, Sol verò est diuersi generis. denique Deus est causa efficiens omnium rerum: sed cùm res sint mobiles, Deus est immobilis: ita namque mouet, vt non moueatur, sicut 8. huius operis demonstrabitur.

60 ¶ Quocirca tres physicæ tractationes sunt: vna de rebus immobilibus & æternis, vt de Deo, & intelligentiis cœlestibus, quas physicus considerat, non vt subiectum, sed vt principium & causam motus: altera de rebus mobilibus, & secundum Aristotelem æternis, vt de cœlo: tertia de rebus mobilibus, ortui & interitui obnoxiis, vt de animalibus, & plantis.

61 ¶ Ex dictis collige duo esse genera eorum, quæ

naturaliter mouent.vnum eſt naturale,id eſt,quod,dum mouet,mouetur: vt equus trahens currum,mouetur. alterum eſt ſupernaturale,quod ſine ſuo motu mouet, quia eſt immobile,vt Deus.

Cap. VIII.

An natura agat propter finem.

Cap. 8. 62 VEteres philoſophi non demonſtrarũt naturales effectus per omnia cauſarum genera, ſed ferè per materiam ſolam,ex cuius neceſſitate omnia fieri putabant, negantes naturam agere propter certum finem. ſicut enim accidit ſegetes creſcere,& frumentum in area corrumpi propter pluuiam,cùm neutrius effectus cauſâ pluerit,ſed propter neceſſitatem materiæ, quia vapor radiis Solaribus in ſublimem locum latus,ibi frigore concreſcit, & in aquam vertitur,atque ita pluit:ita etiam dentes molares latitudinem habent,per quam ſunt ad cibum molendum apti, non tamen propter hunc finem tales à natura facti ſunt,ſed ex neceſſitate materiæ hoc euenit. Eadem eſt ratio aliorum effectuum naturalium.Nec ſemper contingit partes animalium fieri à naturâ idoneas ad vſum & vitam: immo ſæpenumerò ſecus accidit, præſertim initio mundi ſecundum Empedoclem: quo tempore plura monſtra orta ſunt. ſed quia talia monſtra non poſſunt diu viuere,minùs apparent.

63 ¶ Verùm Ariſtotelis ſententia,quòd natura propter finem agat, multis argumentis comprobatur. I. Res naturales aut fiunt caſu, aut propter finem : atqui non fiunt caſu : quia ſemper : vel plerumque eodem modo eueniunt : ergo fiunt propter finem. II. Ars agit propter finem:ergo etiam natura. Conſequentia patet:quoniam ars eſt ſimilis naturæ: eadémque ratio eſt eorum,quæ priùs,vel poſteriùs fiunt, tam in rebus naturalibus,quàm in artificioſis. III. Bruta & plantæ naturâ duce propter finem agunt. exempli gratiâ, araneus extruit telam,vt capiat muſcas : formica colligit grana, vt recondat ſibi cibum in hyemem:auis extruit nidum,vt ibi oua pariat,& foueat:plantæ emittunt folia, vt tegant fructus, ac demittunt radices,vt alimentum ex terra trahant. V. Forma naturalis eſt finis,cuius gratiâ reliqua fiunt,vt dictum fuit.ax.

59. VI.

59. VI. Monstra non euertunt nostram sententiam, sed potiùs confirmant: quia sicut ars dicitur agere propter finem, licèt eum semper non assequatur, (vt medicus sanitatis gratiâ propinat pharmacum, quamuis per errorem propinet pharmacum perniciosum) ita etiam dicendum est, naturam agere propter finem, quamuis non semper eum finem assequatur, veluti cùm producit monstra. VII. Semen est à natura institutum, & mutatur, vt formam animalis recipiat: ergo propter hunc finem natura in eam materiam agit, id est, vt procreet animal. VIII. Peccauit Empedocles, qui contrariam sententiam defendit, ponens mõstra, vbi natura magis agit propter finem, id est, in animalibus, non vbi minùs apparet finis naturæ, nempe in plantis. cur enim dixit, initio mundi creata esse bouigena, androprora, id est, monstra, quorum posterior pars est bubula, anterior humana, quàm vitigena, eleoprora, id est, plantas, quarum pars inferior sit vitis, superior olea? IX. Si natura non ageret propter finem, sed ipse finis casu accideret, hoc obtineret etiam in semine. quapropter ex quolibet semine fieret quælibet res: quod est perspicuè falsum. X. Res naturales à principio aliquo interno motæ, perueniunt ad aliquem finem, ita vt ab alio principio ad alium finem, ab eodem autem principio semper aut plerumque ad eundem finem perueniant: ergo huius finis gratiâ est illa motio naturalis. ceterùm si rarò ad eum finem peruenirent, dici posset naturam casu eum finem assequi: quod enim habet rationem finis, potest fieri casu: veluti possum ire in forum conueniendi mei debitoris causâ, & possum etiam alia de causa in forum profectus, casu meum debitorem ibi reperire. sed hoc, quod est casu, rarò accidit, vt sup. fuit expositum. Si quis obiiciat naturam non consultare, respondebo, etiam quod non consultat, posse agere propter finem. vt faber non consultat, vtrùm clauem ex ferro, an ex ligno facere debeat, sed sine vlla deliberatione facit ex ferro: facit tamen alicuius finis gratiâ, id est, vt sera aperiatur.

CAP. IX.

Quomodo sit necessitas in rebus naturalibus.

64 IAm videamus quomodo necessitas in rebus naturalibus reperiatur. Veteres putabant omnia fieri ex Cap. 9.

necessitate materiæ,quæ quidem est simplex & absoluta necessitas,vtputà quia talis fuit materia, idcirco dentes anteriores sunt acuti,molares autem lati.secundum Aristotelem autem necessitas est ex suppositione finis: adeo vt natura non prodúcat tales dentes,quia talis fuit materia:sed è contrario,quia tales dentes esse oportet,natura talem materiam parauit huius finis gratiâ.

65 ¶ Sicut igitur in syllogismis, ita in rebus naturalibus necessitas consecutionis non reciprocatur. sed dissimilitudo est: quia in syllogismis arguimus à materia ad finem, non à fine ad materiam,id est,rectè arguimus à propositionibus ad conclusionem, non contrà à conclusione ad propositiones, etenim propositiones sunt partes & materia syllogismi: conclusio verò est finis.&,si propositiones sunt veræ,etiam conclusionem veram esse necesse est. sed quamuis conclusio sit vera, propositiones tamen possunt esse falsæ, vt ex lib. Prior. didicimus. in rerum autem natûra necessitas contrario modo se habet:quia finis non potest esse sine materia,sed materia potest esse sine fine:itaque non est arguendum à materia ad finem,sed à fine ad materiam.verbi gratiâ, est lutum, ergo terra:non è contrario est terra,ergo lutum. Similiter in rebus artificiosis,si est domus,sunt etiam tigna, & cæmenta,sine quibus domus non constat: sed hæc possunt esse absque domo.

66 ¶ Quamuis igitur physicus demonstret per omnia causarum genera,vt suprà dictum fuit: magis tamen demonstrat per finem, quem diximus esse formam, quàm per materiam.

67 ¶ Ac forma seu finis est præcipua pars definitionis: nihilominùs tamen etiam materia in definitione ponitur, propterea quòd forma non potest esse sine materia.

68 ¶ Hoc loco quæri potest,quid sentiendum sit de fato,cuius necessitate omnia fieri Stoici asseuerant. Augustinus lib.5.de ciuit.Dei cap.9.& in lib.de doctrina Christiana, & alibi, item Gregorius homilia 10. epiphaniæ, fatum esse negant. Alexander Aphrodisiensis secundum Aristotelem admittit, ita vt fatum sit natura: & quemadmodum natura non semper assequitur suum finem, ita etiam fatum non sem-

per

per idem eueniat. Meâ sententiâ fatum reperitur in secundis causis, quatenus à prima diriguntur, & vt (Boet. lib. 4. de consol. philoso. prosa 6. definit) fatum est inhærens rebus mobilibus immobilis dispositio, per quam diuina prouidentia suis quæque nectit ordinibus.

69 ¶ Idem igitur effectus fortunæ, prouidentiæ diuinæ, & fato adscribi potest. quatenus enim efficitur à secunda causa præter eius scopum, à fortuna est. quatenus autem est à primæ causa, est à diuina prouidentia. denique quatenus non est à Deo immediatè, sed per secundas causas, dicitur fato fieri. Hinc est, quòd Iureconsulti passim eosdem effectus modò casu, vel fortuitò, modò fato fieri dicunt. sic Virgilius lib. 8. Æneid. fatum & fortunam coniunxit, illo versu,

Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum.
His posuêre locis.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ,

LIBER XIX.

NATVRALIS AVSCVLTATIONIS TERTIVS.

CAP. I.

Quid sit motus.

EXPOSITIS rerum naturalium principiis, earum communes affectiones sunt enarrandæ: quæ quidem sunt, motus, finitas vel infinitas, locus, qui ex quorumdam sententiâ nihil aliud est quam inane, & tempus: ac primo loco dicendum de motu, per quem naturam superiori libr. axiom. 4. definiuimus. Cap. 1.

2 ¶ Motum esse, quia vel omnes vel aliquæ res mouentur, super. lib. cap. 2. partic. 6. suppositum fuit. quid autem sit motus, faciliùs intelligetur, si quædam præmuniuerimus. I. Alia sunt tantùm actu, vt cœlestes intelligentiæ: alię tantum potestate, vt auctio numeri in infinitum, & diuisio magnitudinis in infinitum: alia constant ex potestate, & actu, vt res naturales, quæ constant ex materia & forma: siquidem materia est potestas, forma est actus. II. Quædam sunt relata ratione exsuperantiæ & defectionis, vt magnum & paruum, multum & paucum: quædam ratione actionis & passionis, vt mouens & motum: alia aliis modis, quæ ad præsens institutũ non faciunt. III. Motus non reperitur extra res, quæ mouentur, sed quicquid mouetur, aut secundum substantiã mouetur, aut secundum quantitatem, aut secundum qualitatem, aut secundum locum. Secundum substãtiam mouetur, quod oritur, vel interit. secundum quantitatem, quod augetur, vel minuitur. secundum qualitatem, quod variatur: secũdum locum, id quod locum mutat. IV. In omni categoria sunt duo opposita: vt in substantiâ forma, & priuatio: in quantitate perfectum, & imperfectum: in qualitate album, & nigrum: in categoria vbi, supra, & infra. V. Tot sunt species motus, quot sunt entium genera, in quibus motus reperitur. quare cùm in quatuor categoriis motus reperitur, quatuor sunt motus genera: videlicet ortus & interitus in substantia, auctio & deminutio in quantitate, variatio in qualitate, loci mutatio in categoria, vbi.

3 ¶ Motus definitur actus rei mobilis. vt variatio est actus rei variabilis, auctio & deminûtio est auctio, & deminutio est rei quæ augeri & minui potest, quatenus est talis. latio est motus rei quæ ferri potest, quatenus ferri potest. ortus & interitus est motus rei ortui & interitui obnoxiæ, quatenus ortui & interitui obnoxia est.

4 ¶ Hæc definitio multis argumentis probatur. I. Quia tunc motus est, cùm mobile actu est. vt ædificatio tunc est, cùm ædificabile actu ædificatur. quod argumento est, motum esse actum rei mobilis. II. Motus aut est actus rei quatenus illa res est, aut quatenus ea res mouet, aut quatenus mouetur: sed prima duo membra sunt falsa: ergo, tertium est verum. exempli gratiâ, refrigeratio aquæ calidæ est actus illius

lius aquæ, non quatenus eſt aqua, nec quatenus agit, id eſt, calefacit, ſed quatenus refrigeratur. III. Actus rei ædificabilis quatenus eſt ædificabilis, aut eſt ędificium aut ædificatio: atqui non eſt ædificium, quia perfectum ædificium non eſt amplius ædificabile: ergo eſt ædificatio. Quod dixi de ædificatione, idem obtinet in aliis motibus: nempe omnis actus rei mobilis, quatenus eſt res mobilis, eſt motus.

Cap. 2.

* IV. Motus aliter definiri commodè non poteſt. cuius rei argumentũ eſt, quòd alij philoſophi præter Ariſtotelem malè expoſuerunt quid ſit motus: vt Pythagorei, qui dixerũt motum eſſe diuerſitatem & inæqualitatem, & non ens: nam hac definitione vel ſignificant diuerſa, inæqualia, & non entia moueri, id eſt, eſſe entia motus: aut eſſe terminos motus quia ſcilicet res ex his, vel ad hæc mouetur: vtrumuis autem dicant, falluntur. Etenim ſi priorem interpretationẽ accipiant: oppono, quòd ſine motu eſſe poſſunt res diuerſæ inæquales, & non entia. Verbi gratiâ, lignum & lapis ſunt res diuerſæ. & ponamus eſſe res inæquales; nihilominùs tamen fieri poteſt, vt quieſcant, non moueatur. rurſus chimera & hircoceruus ſunt non entia, nec mouentur. quapropter cùm in his reperiatur diuerſitas, inæqualitas, & priuatio entis, non tamen in eis inſit motus: perſpicuum eſt, aliud eſſe motum, aliud eſſe diuerſitatem, inæqualitatem, & non ens. Si verò poſteriorem interpretationẽ ſumant: oppono quòd omnis motus eſt inter oppoſita, vt ex albo ad nigrum, ſic motus eſt à diuerſo ad idem, ab inæquali ad æquale, à non ente ad ens: & contrà ab eodem ad diuerſum, ab æquali ad inæquale, & ab ente ad non ens. quocirca motus non magis eſt diuerſitas, inæqualitas, & non ens, quàm identitas, æqualitas, & ens. Non me latet, quam ob cauſam Pythagorei maluerint referre motum ad diuerſitatem, inæqualitatem, & non ens, quàm ad identitatem, æqualitatem, & ens, nempe quia hæc ſunt definita, illa verò, cùm habeant rationem priuantium, ſunt indefinita, ac motus quoque eſt res indefinita, proptereà quòd nec eſt ſimpliciter actus, nec poteſtas, ſed actus imperfectus, id eſt, coniunctus cum poteſtate. V. Aut motus eſt priuatio, aut eſt actus, aut poteſtas, aut actus imperfectus, id eſt, (vt nos definiuimus) actus eius

quod poteſtate eſt:ſed neque eſt priuatio, nec actus,nec poteſtas: relinquitur ergo, vt ſit actus cum poteſtate coniunctus,ſicuti definiuimus.

CAP. II.

De mouente,& eo quod mouetur.

5 RES mobilis, quando non mouetur, dicitur quieſcere: quoniam quies eſt priuatio motus:priuatio autem non ineſt, niſi in ſubiecto apto ad recipiendum habitum.quare vt cæcitas non tribuitur lapidi, quia lapis videre nequit,ſed homini,quoniam homo cernere poteſt;ita etiam quies ineſt in re mobili,non in re immobili.

6 ¶ Mouens phyſicum, dum mouet, mouetur: quia per contactum mouet, ideóque agendo repatitur. Obſerua hoc axioma verum eſſe in omni mouente phyſico, non in omni mouente phyſicè. nam primus motor,id eſt, Deus primo mobili id eſt cœlo tribuit motum phyſicum: primus tamen motor non eſt mouens phyſicum, quia non eſt res naturalis, ſed ſupernaturalis; neque mouet per contactum, quia eſt abiunctus à materia: idcirco agendo non repatitur, & mouendo non mouetur. ſed de hoc dicetur libr. 8.

7 ¶ Omne mouens phyſicum agit per ſuam formam. cùm enim actio pertinet ad eſſentiam,agit per formam eſſentialem;vt cùm homo gignit hominem. cùm autem actio eſt in accidente, agit per ſuam formam accidentalem, vt cùm ignis per calorem calefacit.

Cap. 3. 8 ¶ Subiectum motus non eſt res mouens, ſed res mobilis.nam motus eſt rei mobilis,ſeu in re mobili:non eſt autem in mouente,ſed à mouente.

9 ¶ Idem eſt actus mouentis, & mobilis,id eſt, idem eſt actus ſeu idem motus, quo mouens mouet rem mobilem,& quo res mobilis mouetur à mouente: quia inter duo relata eſt vna relatio:proinde inter mouens & motum eſt vna motio. Opponitur I. quòd mouens eſt agens: & quod mouetur, eſt patiens: atqui actus agentis, eſt actio, actus patientis, eſt paſſio: actio autem & paſſio differunt. Reſpondeo

ſpondeo vnum & eundem actum eſſe, qui diuerſo reſpectu vocatur actio,& paſſio:alioqui,niſi ita dicamus,ſequetur aliqua abſurditas.quod ita oſtendo:Si actio & paſſio ſunt diuerſi actus : aut ambo ſunt in agente : aut patiente: aut actio eſt in agente,paſſio in patiente:aut è contraria paſſio eſt in agente, actio in patiente. Non eſſe vtrumque in agente, patet: quia iam docui motum eſſe in re mobili, quæ non agentis, ſed patientis rationem. Non eſſe vtrumque in patiente, probatur: quia ſequerentur duæ abſurditates. Vna eſt, actum agentis non eſſe in agente, ſed in alio, id eſt, in patiente. altera eſt,quòd erunt duo motus in eodem ſubiecto, id eſt, in re mobili. Actionem eſſe in patiente, paſſionem in agente,perſpicuè eſt abſurdum, nec eget refutatione. Non eſſe actionem in agente, paſſionem in patiente, probatur : quaſi actio eſt in agente, motio eſt in mouente : proinde aut omne mouens mouetur , aut aliquid non mouetur , in quo eſt motus : quorum vtrumuis dicatur , eſt falſum : quia primum mouens (vt ſup. notaui , & lib. 8. demonſtrabitur) eſt immobile. II. opponitur , quòd agens & patiens ſpecie differunt : ergo eorum actus ſeu motus ſunt diuerſi. III. Opponitur, quòd ſi idem eſt actus agentis & patientis , id eſt actio & paſſio, etiam agere & pati idem erunt : quod eſt falſum. Ad ſecundam obiectionem reſpondeo , actionem & paſſionem re idem eſſe , ratione differre : quoniam vocatur actio , quatenus ab agente proficiſcitur: & paſſio,quatenus in patiente recipitur. Ad tertiam obiectionem reſpondeo tribus modis. Primò nego, ſi agere & pati ſint idem , inde colligi omne agens pati : quoniam hæc conſequentia non valet , niſi agere & pati ſint omnino idem : atqui non ſunt omnino idem, ſed ratione differunt. Secundò reſpondeo,etiamſi actio & paſſio ponantur eſſe idem , non tamen propterea agi & pati eſſe idem : quemadmodum etiamſi vna ſit inter duo diſtantia , non propterea hoc diſtare ab illo , & illud ab hoc , ſunt idem. verbi gratiâ , vna eſt via Lugduno & Lutetiæ interiecta : non tamen idem eſt ire Lugduno Lutetiam , & Lutetia Lugdunum. Tertiò reſpondeo , actionem & paſſionem non eſſe idem , ſed tantùm accidere eidem motui; adeo vt idem motus vocetur actio,

quatenus est agentis in patiens: & passio, quatenus est patientis ab agente.

Cap. III.

De speciali & perfecta motus definitione.

10 CVm ex definitione motus generali colligantur propriæ definitiones singularum specierum, ex dictis patet motum esse actum motiui & mobilis, quatenus talia sunt: variationem autem esse actum variantis & variabilis, quatenus talia sunt: eadem est aliorum motuum ratio. Hactenus de motu: sequitur de infinito.

Cap. IV.

Cap. 4.

Agendum esse de infinito, & Veterum de eo opiniones.

11 DE infinito physicum agere debere probatur, cùm ratione, quia magnitudines, motus, & tempora, in quibus physicus versatur, sunt finita vel infinita: tum etiam auctoritate veterum philosophorum, qui res physicas explicantes, de infinito disseruerunt.

12. ¶ Omnes philosophi, qui ante Aristotelem de infinito scripserunt, existimant ipsum infinitum esse principium quoddam entium: sed alij statuunt id esse principium per se, tanquàm substantiam quandam, vt Pythagoras, & Plato: alij esse principium per accidens, quia scilicet primo principio accidit, vt sit infinitum.

13 ¶ Plato igitur & Pythagoras partim consentiunt, partim dissentiunt. Consentiunt, quatenus vterque ponit infinitum esse principium per se, quasi substantiam quandam. Dissentiunt, I. Quia Pythagoras infinitum ponit tantùm in rebus sensibilibus, Plato verò tam in his, quàm in ideis. II. Quia Pythagoras ponit infinitum extra mundum, extra quem putat esse infinitas res sensibiles: Plato autem ponit infinitum in mundo, extra quem nec res sensibiles, nec ideas collocat: nam res sensibiles ex sententiâ Platonis sunt in mundo: ideæ verò, cùm sint res incorporeæ, nullibi sunt. III. Quia Pythagoras ponit vnum infinitum, nempe par: (duo namque principia ponit, par & impar: quorum illud est infinitum, hoc ve-

verò est finitum) sed Plato ponit duo infinita, magnum & paruum.

14 ¶ Alij physici statuunt infinitum esse accidens inhærens in aliquo subiecto. quocirca qui dicũt vnum esse rerum principium, illud aiunt esse infinitum, putà infinitum aërem, vel infinitam aquam.

15 ¶ Qui verò principia certo ac finito numero ponunt, ea non infinitæ, sed finitæ magnitudinis esse censent.

16 ¶ Sed qui infinita principia statuunt, vt Anaxagoras & Democritus, infinitum ponunt contactu cõtinuum: quod secundum Anaxagoram constat ex infinitis partibus similaribus: secundum Democritum autem ex infinitis atomis. præterea secundum Anaxagoram partes similares, cùm in chao infinitæ essent, à Mente diuina secerni cœperunt, & per hanc secretionem res omnes constituuntur: non tamen secernuntur partes similares puræ, sed in omnibus omnia sunt commixta, quemadmodum & in chao, verbi gratiâ, in sanguine inest vinum, & aqua, &c. sed vocatur sanguis, quia plus habet sanguinis, quàm aliarum rerum, ideóque aliæ res non apparent, vt sanguis: secundum Democritum verò atomi distinctæ sunt, æternæ, inuariabiles, nec ex aliis atomis aliæ fiunt, sed ex ipsis omnia constant.

17 ¶ Quatuor infinito à veteribus philosophis attribuũtur. I. Est principium, quod ita probatur: Infinitum aut est principium, aut habet principium: atqui non habet principium, quia si haberet principium, haberet etiam finem, proinde non esset infinitum: ergo est principium. II. Est æternum: tum quia principia sunt æterna, vt lib. I. expositum fuit: tum etiam quia fine caret: quòd verò oritur & interit, finem accipit: vt putà cùm oritur pullus, desinit esse ouum: & cùm moritur pullus, desinit esse pullus. III. Secundum eos qui nullum aliud principium quàm infinitum posuerunt, infinitum omnia continet, & omnia regit. IV. Secundum Anaximandrum, & multos physicos, est numen quoddam.

CAP. V.

Dubitationes de infinito.

18 INfinitum esse, probatur quinque argumentis. I. Tempus secundum omnes physicos, Platone excepto,

Physicorum lib.8.cap.1.partic.15.caret principio & fine: ergo est infinitum. II. Magnitudo diuiditur in infinitum, vt lib. 6.probabitur: vnde etiam mathematici vtuntur magnitudine infinita, vt Euclides lib.1.proposit.12. ponit lineam infinitam. III. Generationum nullus est finis: ergo oportet subesse materiam infinitam, ex qua generetur, ne res fiant ex nihilo. IV. Omne finitum terminatur ab alio: vt aër ab igne, ignis ab orbe lunari: aut igitur sunt corpora infinita, aut supremum corpus est infinitum, quia si finitum esset, ab alio superiori terminaretur, proinde non esset supremum. V. Per intellectum possumus augere numerum, & magnitudinem in infinitum: hęc nõ possumus intelligere inane spatium infinitum extra mũdum, in quo spatio infinito nulla ratio suadet vnum esse mundum: cur enim sit mundus potius in hac inanis parte, quàm in alia, ratio reddi non potest, præsertim quia inane est locus aptus ad recipienda corpora. quòd si potest corpora recipere, certè ea recipit: quandoquidem hoc infinitum est æternum: in rebus autem æternis potestas est coniuncta cum actu.

19 ¶ Quæstiones de infinito hæ sunt à nobis examinandæ. I. An sit. II. Sitne substantia, an accidens, an neutrum horum. III. An in rerum natura sit corpus sensile infinitum.

CAP. VI.

Disputatio contra Platonem & Pythagoreos, ponentes infinitum esse substantiam & per se.

20 INfinitum sumitur multis modis. I. Infinitum dicitur, quod non potest pertransiri, vt punctum. II. Id, cuius transitus fine caret, vt linea infinita apud Euclidem lib.1.proposit.12. vt circulus, Physic.8.cap.14.partic.1. III. Id, ad cuius finem vix peruenitur, vt via longissima. IV. Ad cuius finem ex accidenti peruenire non possumus, vt vorago infinita.

21 ¶ Præterea infinitum dicitur vel adiectione, vt numerus augetur in infinitum: vel detractione seu diuisione, vt magnitudo potest diuidi in infinitum.

Cap.5. 22 ¶ Infinitum non esse substantiam quandam à rebus sensi-

ſenſibilibus ſeparatam, contra Platonem probatur duobus argumentis. I. Si infinitum eſt ſubſtantia, eſt indiuiſibile. ſi eſt indiuiſibile, non eſt infinitum, ergo ſi eſt infinitum, non eſt infinitum: quod eſt abſurdum. Prior conſequentia probatur: quia nihil aliud diuiditur, quàm magnitudo, vel numerus, id eſt, quátum continuum, vel diſcretum. Poſterior conſequentia patet: quia indiuiſibile, & punctum, non eſt infinitum in ſecunda ſignificatione, de qua nunc loquimur, ſed in prima, quæ ad propoſitam quæſtionem nõ facit. Perſpicuum igitur eſt, infinitum nõ eſſe ſubſtantiam: quamuis Plato coactus ſit hoc aſſerere, quia putauit ipſum infinitum eſſe rerum principium. nam ſi alicui ſubiecto accideret, potiùs ſubiectum illud deberet appellari principium. II. Magnitudo & numerus magis poſſunt eſſe extra res ſenſibiles, quàm infinitum, quod numero & magnitudini accidit: atqui duo illa non poſſunt eſſe extra res ſenſibiles: ergo multò minùs infinitum.

23 ¶ Falſam eſſe Pythagoreorum ſententiam ponentium infinitum eſſe actu in rebus ſenſibilibus, & eſſe ſubſtantiam, & rerum principium, falſam (inquam) eſſe hanc ſententiam, ſic probatur: Aut hoc infinitum eſt partibile, aut impartibile. Si partibile eſt, eius quælibet pars erit infinita: quod eſt abſurdum. etenim ſi infinitum eſt ſubſtantia, vt aſſerit Pythagoras: ſicut pars ſubſtantiæ eſt ſubſtantia; ita pars infiniti eſt infinita. Si verò impartibile dicatur, oppono, quòd eſt infinitum: ergo quantum: proinde partibile. patet igitur infinitum non eſſe ſubſtantiam, quod tamen Pythagorei non minus quàm Plato aſſerere coguntur: ſiquidem defendunt, infinitum habere rationem principij. nam ſi alteri accideret, iam non infinitum, ſed ſubiectum illud, cui infinitum accideret, eſſet principium. Denique Pythagorei ſibi contradicunt, dum infinitum aiunt eſſe ſubſtantiam, & eſſe partibile. nam partibilitas eſt propria quantitatis: ſubſtantia autem non eſt partibilis per ſe, ſed quatenus eſt quanta.

CAP. VII.

Non eſſe corpus ſenſibile infinitum.

24 NOn eſſe corpus ſenſibile infinitum, ſic probatur. I. Nihil infinitum terminatur: atqui omne

corpus superficie terminatur: ergo nullum corpus est infinitum. II. Quæcumque possunt numerari, sunt finita: atqui corpora sensibilia possunt numerari: ergo sunt finita. Obserua, hac ratione probari non esse infinita numero: superiori autem ratione probari non esse infinitam magnitudinem. III. Si corpus sensibile esset infinitum: aut esset simplex, aut compositum: sed neque potest esse simplex, neque compositum: ergo nullo modo est corpus sensibile infinitum. Quòd non possit esse compositum, sic ostenditur: quia si compositum esset, vel constaret ex elementis finitis, vel ex vno finito & aliis finitis, vel ex omnibus infinitis: quorum trium modorum nullus admitti potest. Etenim si omnia elementa sint finita, compositum quoque finitum erit. si verò vnum sit infinitum: adeo cetera superabit, vt omnia sit interempturum, & in suam naturam conuersurum. quòd si omnia elementa dicantur infinita, vnumquodque eorum occupabit vniuersum locum, nec relinquet locum aliis elementis. Ostendi non esse infinitum corpus compositum. Non esse autem infinitum corpus simplex, ex eo probo, quòd vel esset vnum ex quatuor elemētis, vel medium quiddam. Sanè Anaximander putauit infinitum non esse vnum ex elementis, quia reliqua interimeret, sed esse aliquid medium inter aërem & ignem, vel inter aërem & aquam. non enim satis constat, vtro modo Anaximander medium statuerit. Sed falsum est, dari huiusmodi naturam inter elementa, ex qua res constent: quia perspicuè res resoluuntur in ea principia, ex quib. constant: non apparet autem talis natura media, in quam res resoluantur. Præterea non potest vnum ex quatuor elementis esse infinitum: cùm quia vniuersum locum occuparet, nec relinqueret aliis elementis locum: tum etiam quia omnia alia interimeret: quòd certè absurdum est, quamuis Heraclitus id concesserit, qui, cùm statuerit ignem esse rerum principium, affirmauit fore aliquando, vt omnia in ignē conuertantur. Præterea corpus simplex medium inter elemēta non potest esse infinitum: quia vel habet qualitates, in quib. contrarietas cernitur, vt calorē & frigus, vel iis caret. si has qualitates habet, reliqua interimet, vt de infinito elemento suprà dicebā: quod enim est infinitū, finita supperat, siue sit vnum ex elemētis, siue medium inter elementa. sin autem his

contra-

contrariis qualitatibus caret, non poteſt eſſe principium rerum mutabiliũ:quia omnis mutatio fit ex contrario in contrariũ,vt ex primo huius operis libro didicimus. Oſtendi nõ eſſe corpus infinitũ ſimplex,nec vt vnũ ex quatuor elementis,nec vt medium inter elementa: ſuprà autem oſtendi non eſſe corpus infinitũ compoſitum:nullo igitur modo eſt corpus infinitum .IV. Sumo duas hypotheſes.vna eſt,omne corpus ſenſibile eſt in aliquo loco.altera eſt,eundem eſſe locum totius,& partium. verbi gratiâ, ignis & ſcintillæ eſt locus ſuperus:terræ autem & ſtellæ eſt locus inferus. His præmunitis,ſic argumentor:Si ſit corpus ſenſibile infinitum: aut conſtat ex partibus ſimilaribus,aut diſſimilaribus, ſed horũ neutrum dici poteſt: ergo nullo modo eſt corpus ſenſibile infinitum.Quòd nõ conſtet partibus ſimilaribus,probatur: quia hoc poſito ſequitur manifeſta abſurditas, nempe quamlibet partem vel ſemper moueri,vel ſemper quieſcere.etenim per ſecũdam hypotheſim idem eſt locus totius & partium: atqui locus totius eſt infinitus:ergo etiam locus partium eſt infinitus,nõ quòd pars poſſit occupare locum infinitum,ſed quòd pars corporis,in quacumque loci parte ſit, æquè dicitur eſſe in ſuo loco. quocirca omnium loci partium eadem eſt ratio, & in omni loci parte mouebitur vel quieſcet. Quod autem nõ conſtet ex partibus diſſimilaribus,ſic probatur : quia partium diſſimilarium diuerſi ſunt loci.quare corpus illud infinitum non poterit dici vnum , niſi impropriè , quatenus ea diſſimilaria ſunt contigua. Præterea partes illæ diſſimilares neceſſariò ſunt vel finitę,vel infinitæ : atqui neque ſunt finitæ,quia ſi omnes ſint finitæ,non conſtituent totum infinitũ, & ſi infinita aliqua ſit , ceteras perimet: neque infinitæ, quia infinita eſſent elementa contra doctrinã primo libro traditam,& infiniti eſſent loci,ſiquidẽ locus debet eſſe rei locatæ par,etſi locus eſſet maior corpore , daretur aliqua pars loci corpore vacua,ſin autem eſſet minor,daretur aliqua pars corporis ſine loco,quorum vtrumque eſt abſurdum.

25 ¶ Hinc obiter notetur, cur nullus veterum philoſophorum ſtatuentiũ ens vnum infinitũ,dixerit eſſe infinitum ignem,aut terram,ſed vel infinitũ aërem,vel aquam,vel medium aliquod elementis interiectum : nimirùm quia ignis & terræ locus eſt magis definitus, quàm aëris,vel aquę:vtpo-

te cùm ignis locus sit superus, terræ inferus. aëris autem, & aquæ medius, qui superiore est inferior, inferiore autem est superior.

26 ¶ Obiter etiam infirmanda est sentẽtia Anaxagoræ, qui dixerit infinitum ab alio non contineri, sed esse in semetipso, & semetipsum firmare & stabilire, proinde nõ moueri, quia in suo loco est. Cõtra hanc sententiam Aristoteles tribus modis argumentatur. I. Namque Anaxagoras falsò proponit, vbicumque res sit, eam ibi esse naturaliter. quid enim prohibet rem alieno loco per vim detineri. II. Errauit putás infinitum esse causam quietis: quia si terra esset infinita, non ideo quiesceret, quia esset infinita, sed quia quantacumque sit, secundum suam naturam non mouetur à centro. III. Quia infinitum secundum Anaxagoram cõstat ex partibus similaribus, idem est locus totius & partium, vt dictum fuit ax. 24. quare vt totum est in semetipso, ita quælibet pars est in semetipsa, vnde cùm totum secundum Anaxagoram ideo non mouêatur, quia est in seipso, eadem ratione nulla pars mouebitur, quia omnis pars est in seipsa. ita sententia Anaxagoræ tollit omnem dubitationem.

27 ¶ Redeo ad rationes, quibus probabatur non esse corpus physicum infinitum: & cùm ax. 24. argumẽta protulerim, nunc alia tria subiiciam. V. Igitur sic argumentor. Nihil infinitum est graue, aut leue: omne autem corpus physicum est graue, aut leue: ergo nullum corpus physicum est infinitum. Maior propositio probatur: quia si corpus infinitum esset graue, tantùm esset inferiori loco. sin autem esset leue, tantùm esset in loco supero. atqui infinitum occupat vniuersum locum, neque igitur est graue, neque leue. Minor propositio vera est in corporibus ortui & interitui obnoxiis, cuiusmodi corpus videtur poni ab Anaxagora. nam corpus cœleste nec est graue, nec leue, vt in lib. de cœlo demonstrabitur. VI. Locus est finitus: ergo etiam corpus. Cõsequentia patet. Antecedens probatur: quia locus definitur his differentiis, suprà & infrà, antè & retrò, dextrum & sinistrum. VII. Species loci sunt sex: superus, inferus: anterior, posterior, dexter, & sinister. sed in nulla harum loci specierum infinitum est. ergò nullibi est infinitum. Ex dictis concluditur, non esse corpus sensibile infinitum.

CAP.

CAP. VIII.

Infinitum esse,& quomodo sit.

28 HActenus disputatio de infinito. sequitur methodica expositio an infinitũ sit,quid,quale, & quotuplex sit,& ad quod causæ genus referatur. CAP. 6.

29 ¶ Infinitum aliquo modo esse probatur tribus argumentis. I. Tempus est infinitum, vel quia secundum Platonem fine caret,vel quia secundum alios physicos nec principium nec finem habet.II.Magnitudo diuiditur in infinitum, vt lib. 6. probabitur. III. Numerus potest augeri in infinitum.

30 ¶ Infinitũ igitur aliquo modo est,aliquo modo non est.

31 ¶ Vt intelligatur quomodo sit infinitum,duo sunt præcognoscenda. I. Aliud esse potestate,aliud actu.II. Infinitum dici vel adiectione, vt cùm numerus in infinitum augetur: vel detractione, vt cùm magnitudo in infinitum diuiditur. His præcognitis,dico in magnitudine esse infinitum potestate:non quia fieri possit, vt aliquando infinita magnitudo actu sit:quicquid enim actu est,finitum est: sed quia semper magnitudo potest diuidi. quapropter in infinitum partes fient:sed partes,quæ factæ semper erunt finitæ.

32 ¶ Similiter tempus non est infinitum actu, sed in infinitum crescit,quatenus semper est nouum tempus. Itidem generatio progreditur in infinitum: atque hac ratione numerus hominum est infinitus,non actu, sed potestate: quoniam homines.qui actu sunt,numero sunt finito: sed hic numerus perpetuò augetur nouis hominibus nascentibus.

33 ¶ Non tamen est eadem ratio temporis & generationis,quæ est magnitudinis.nam magnitudinis partes permanent:temporis autem partes non permanent, quia tempus fluit, & posteriore tempore oriente, prius perit. item noui quidem homines nascuntur:sed necesse est natos mori.

34 ¶ In eadem magnitudine spectatur infinitum detractione & additione.diuidatur enim magnitudo in duas partes:ex vna parte poterit in infinitum detrahi,quod alteri addatur,videlicèt si non detrahas certam magnitudinem, sed partem proportione eandem.sit (exempli gratiâ)magnitudo pedum viginti, quæ diuidatur in duas partes: vtraque pars

constabit decem pedibus. ergo si pedem ex vna decies detrahas, eam consumes, sed si semper dimidiam, vel tertiam, vel quartam residui partem sumas, numquàm eos decem pedes consumes, vt lib.6. demonstrabitur.

35 ¶ Tam detractione quàm additione infinitum est potestate. quinetiam est actu non permanente, sed successiuo: quia continenter detrahi, & addi potest.

36 ¶ Detrahendo numquàm peruenitur ad minimam magnitudinem: quia omnis magnitudo diuidua est. addendo autem non licet superare quamcumque magnitudinem: nam magnitudo mundi est maxima, qua nulla maior potest esse, & nihil ominùs magnitudini addi potest in infinitum: quia quod ex vna magnitudine detrahitur, alteri adiungi potest, quamuis igitur in infinitum illi magnitudini detrahatur, & illi detractum huic adiungatur, tamen maxima magnitudo non superabitur.

37 ¶ Vtrumque infinitum nouit Plato: nempe infinitum additione, quod vocauit magnum: & infinitum detractione, quod appellauit paruum. sed neutro vsus est in explicandis rerum naturalium principiis: quia secutus pythagoram, principio ad numeros retulit, in quibus posuit terminos, detrahendo vsque ad vnitatem, & addendo vsque ad numerum denarium.

Cap. IX.

Quid sit infinitum.

Cap. 7.

38 CVm docuerim infinitum esse: consequens est, vt videamus quid sit. Infinitum à veteribus definitur, Cuius nihil extra est, id est, cuius nulla pars abest: seu, extra quod nihil reperitur. Sed secundum Aristotelem tunc dicitur infinitum, cùm quicquid ex eo sumatur, extra id licet sumere aliquid diuersum, vt in numero accidit, quicumque enim numerus accipiatur, semper ei potest diuersus numerus adiungi: putà si sumantur centum, aut mille, aut decem millia, his numer⁹ maior dari potest. annuli verò, qui pala carent, impropriè vocantur infiniti. quæcumque enim pars in eis accipiatur, extra eam est alia pars: verùm non est semper pars diuersa, sed in orbem progrediendo necesse est ad eandem

dem

dem partem redire. Antiquorum autem definitio non conuenit infinito, sed toti, siue integro. Metaphys. lib. 4. cap. 26. quod quidem totum siue integrum est finitum. nam totum est perfectum: perfectum autem habet finem seu terminum. Itaque rectiùs vniuersum esse finitum dixit Parmenides, quàm Melissus infinitum.

Cap. X.

Infinitum quale sit.

39 SVccedit tertia quæstio, infinitum quale sit. Hic notandæ sunt septem infiniti proprietates. I. Est materia perfectionis, quę in magnitudinibus reperitur, propterea quòd rationem habet materiæ: materia verò per se est infinita, & per formam terminatur ac finitur. II. Est totum potestate, non actu: siquidem (vt dixi) habet rationem materiæ: materia verò est potestas, forma est actus: & totum habet rationem formæ, partes autem materiæ. III. Partim est infinitum detractione, partim additione, vt fuit suprà expositum. IV. Est totum, & finitur, non per se, sed per aliud, vt materia per formam. V. Non cõtinet, vt veteres philosophi putant, sed continetur: quãdoquidem forma est, quod continet: materia verò continetur. VI. Est per se ignotum. VII. Habet rationem partis: quia materia est rei pars.

Cap. XI.

Quotuplex sit infinitum.

40 SEquitur quarta quæstio, quotuplex sit infinitum. Hic notetur duplex infiniti diuisio. I. Aut est infinitum adiectione, aut detractione, vt suprà expositum fuit. II. Infinitum spectatur, vel in numeris, vel in magnitudine, vel in motu, vel in tempore. In numeris datur minimum, nõ maximum: ideóque nõ potest detrahi ex numero in infinitum: quoniam vnitas, ad quam tandem peruenitur, diuidi nequit. sed potest numerus in infinitum augeri. Cõtrà in magnitudine datur maximum, id est magnitudo mundi: non datur minimum, quia omnis magnitudo potest diuidi in infinitũ, vt lib. 6 probabitur. Primò autem reperitur infinitum in ma-

gnitudine : quia(vt iam dixi) magnitudo potest in infinitum diuidi: deinde ratione magnitudinis reperitur in numeris.cùm enim magnitudo in infinitum diuiditur, & subdiuiditur:numerus partium in infinitum augetur.item ratione magnitudinis infinitum attribuitur motui: quia tátus est motus,quanta est magnitudo,per quam res mouetur. deniq; ratione motus attribuitur tempori:quia tempus est numerus motus,vt lib.sequ.definietur.Hæc sunt intelligenda de infinito,prout in præsentia accipitur.nam de virtute infinita,quę in Deo est,in præsentiâ non loquimur,cùm tractemus de rebus physicis.verùm de ea lib.8.dicemus.

41 ¶ Ei quod diximus dari maximam, non minimam magnitudinem, videtur obstare, quòd mathematici interdum considerant magnitudinem infinitam, vt Euclides lib. 1.prop.12.sumit lineam infinitam. Respondeo eum non sumere lineam actu infinitam, sicut infinitum à nobis in præsentiâ accipitur:sed eam vocat infinitam, quia non vult definire,quanta sit,adeo vt reuera sumat lineam cuiuscumque magnitudinis finitæ.

CAP. XII.

Ad quod causæ genus referatur infinitum.

42 SVperest quinta quæstio, ad quod causæ genus infinitum referatur. Aristoteles refert ad materialem: cúmque materia lib.1.diuisa fuerit in subiectum & priuationem, infinitum habet rationem priuationis: infinitas namque accidit materiæ,vt priuatio:quia materia, quæ est priuata formâ,non habet finem seu terminum,quippe quę finitur ac terminatur à forma.

48 ¶ Quoniam igitur forma est, quæ continet, materia verò continetur:idcirco absurdè veteres dixerunt infinitum continere:quia potiùs continetur:siquidem(vt dixi)materiæ rationem habet.

DOCTRI-

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XX.

NATVRALIS AVSCVLTATIONIS QVARTVS,

Cap. I.

Agendum esse de loco.

Deinceps de loco agendum esse probatur, I. Quia entia, id est (vt paulò pòst demonstrabitur) corpora sunt in loco. II. Quia motus maximè propriè dictus fit in loco. III. Quia multæ dubitationes sunt de loco dignæ inquisitione, præsertim quia expositio ex veterum philosophorum scriptis haberi nequit. Cap. I.

Cap. II.

An sit locus.

2 IN primis videndum an locus sit. Locum autem esse probatur. I. Quia idem receptaculum successiuè recipit diuersa corpora. vt pore vbi erat aqua, iam effusâ aquâ est aër. locus igitur est diuersum quiddam à rebus locatis; quandoquidem iis mutatis non mutatur, sed idem manet. II. Quia alia elementa alium locum appetunt, vt ignis superum, terra inferum. hæc ratio probat non solùm locum esse, sed etiam habere vim quandam; probat etiam loci differentias, suprà & infrà, antè & retrò, dextrum & sinistrum, non hominum arbitrio, sed à natura in rebus naturalibus esse constitutam. superior enim locus nō est respectu nostro, sed est is, ad quem leuia feruntur. similiter inferus, quò grauia tēdunt. quæ verò à nobis cōstituuntur, sæpe variātur: vt eadem res modò mihi est dextra, modò sinistra: & modò superior, modò inferior. locus itaq; rerū naturaliū est naturalis, quam-

uis in rebus mathematicis nostro arbitrio & respectu differentiæ loci ponantur, verbi gratiâ pars quadrati est dextra, & sinistra. III. Locum esse probatur auctoritate eorum, qui ponunt inane: nam secundum eos inane est locus. IV. Locum non tantùm esse, sed etiam admirabilem quandam vim habere. probatur auctoritate Hesiodi, qui in Theogonia asserit primùm factum esse locum, quem vocat chaos, deinde terram: ita vt locus sit primùm genitus, sine quo reliqua non consistunt: & quod perpetuò manet, quamuis omnia, quæ sunt in loco, intereant.

Cap. III.

Dubitationes de quidditate seu genere loci.

3 CVm probatum sit locum esse, consequenter videndum est, quid sit. cùm autem in definitione primum locum obtineat genus rei definitę, inquirendum est loci genus, præsertim quia de eo maximè dubitatur.

4 ¶ Locus videtur esse I. Corpus: quoniam habet trinam dimensionem, id est, altitudinem, latitudinem, & longitudinem, sicut corpus. Sed hoc falsum est: quia duo corpora in eodem essent, videlicèt corpus locatum, & locus, qui dicitur esse corpus. II. Receptaculum rerum locatarum. Contra hanc sententiam sic argumentor: Locus puncti non differt à puncto: proinde non est receptaculum puncti: ergo locus lineæ non est receptaculum lineæ, & locus speciei non est receptaculum speciei, & locus superficiei nō est receptaculum superficiei, & locus corporis non est receptaculū corporis. Antecedens probatur: quia punctum à puncto nō differt, nisi positione, I. de Anima, ca. 6. partic. 16. pūctum autem & eius locus non differunt positione, cùm in eodem posita sint: nullo igitur modo differunt. Consequentia probatur: quia eadem est ratio corporis, & terminorum eius: termini autem corporis sunt superficies, linea, & punctum. mutato námque corpore, quod est in loco, mutantur etiam termini. exempli gratiâ, cùm aqua effunditur, exeunt superficies, lineę, & puncta ipsius aquæ: & vnà cum aëre ingrediuntur superficies, lineæ, & puncta eiusdem aëris. III. Elementum, vel aliquid constans ex elementis. Contra hanc sententiam sic argumen-

gumentor: Locus non est corpus, vt suprà probaui: ergo nec est elementum rerum corporalium, nec cõstat ex huiusmodi elementis. Rursus corpus habet longitudinem, latitudinem, & altitudinem: ergo dici non potest elemẽtum rerum incorporalium, vel constare ex huiusmodi elementis. IV. Causa entium. Sed oppono, quòd neque est materia, neq; forma, nec efficiens, nec finis. V. Ens. Oppono, quod omne ens alicubi est: locus autem nullibi est: quia locus non est in loco: alioquin essent infiniti loci in eodem loco: quod est absurdum. hic enim locus esset in illo loco, & ille in alio, & ita in infinitum. VI. Aliquid æquale rei locatæ, adeo vt neque sit locus sine corpore, neque corpus sine loco. Oppono, quòd secundum hanc sententiam aucto corpore necesse est augeri locum: quod falsum est.

Cap. VI.

Quid sit locus.

5 HActenus disputatum est: nunc exponamus, quid re verà locus sit. sed in primis multa sunt præmunienda, quo facilius inueniatur loci definitio. I. Locus continet rem locatam. II. Locus non est pars rei locatæ. III. Primus, id est proximus est æqualis rei locatæ, non maior, nec minor. IV. Locus separatur à quolibet corpore, sed non ab omni corpore simul, quia non datur vacuum. V. Omnis locus habet partem superiorem, & inferiorem. VI. Res naturales ad suum locum mouentur, & in eo quiescunt. VII. Quærenda est loci definitio, quæ soluat omnes dubitationes, confirmet attributa loci, & patefaciat causam, propter quam difficilis est loci cognitio. VIII. Motus est causa cur tractetur de loco. intellige motum localem, necnon auctionem & deminutionem. quod enim localiter mouetur, locum mutat: & quod augetur maiorem locum occupat, quàm antea obtinebat, quod verò deminuitur, minorem occupat locum. IX. Quicquid actu mouetur: aut mouetur per se, vt nauis: aut per accidens, vt clauus & color nauis: quæ autem mouentur per accidens, sunt in duplici differentia. quædam enim possunt per se moueri, vt clauus, si ex naui extrahatur: quædam non possunt per se moueri, quia non sunt

Cap. 4.

corpora, vt color. X. Quæ dicuntur esse in loco remoto, in eo esse dicuntur ratione primi & proximi loci. vt studiosi sunt in vrbe, quia sunt in auditorio, quod in vrbe est: & sunt in auditorio, quia singuli sunt in certis auditorij locis. XI. Quod continetur, non est in loco, sed in toto: vt pars baculi est in baculo: sin autem sit contiguum, dicitur esse in loco, vt aqua in vase. & illud quidem non mouetur in toto, sed cum toto, vt pars baculi non mouetur in baculo, sed cum baculo, hoc autem, quod est contiguum, mouetur in eo, in quo est, etiamsi illud quiescat: vt aqua mouetur in vase, licèt vas non moueatur. itaque continuum dicitur esse pars in toto: contiguum autem dicitur esse in loco. Hactenus præmunitiones.

6 ¶ His præmunitis, sic argumentor; Aut locus est forma, aut materia, aut interuallum à corpore occupatum, aut superficies interna corporis ambientis: sed neque est forma, neque materia, neque interuallum: ergo est superficies corporis ambientis.

7 ¶ Locus videri potest esse forma: quia similis est formæ. sicut enim forma continet materiam, ita locus rem locatam. item sicut forma est simul cum sua materia, ita locus est simul cum re locata. Sed nihilomagis locus est forma: quoniam à forma differt: quod quidem forma est terminus rei formatæ, locus autem non est terminus rei locatæ, sed rei continentis: vt locus aquæ non est terminus aquæ, sed vasis, in quo est aqua.

8 ¶ Rursus videri potest locus esse interuallum à corpore locato disiunctum: quia mutatis corporibus, idem interuallum manere videtur, vt vas continet sex mensuras siue in eo sit vinum, siue aqua, siue aliud corpus. Respondeo esse idem specie interuallum, non idem numero: vt aqua exeunte, & ingrediente vino, exeunt sex mensuræ aquæ, & ingrediuntur sex mensuræ vini.

9 ¶ Non esse autem interuallum, sic probo: I. Corpus locatum, cùm possit in infinitũ diuidi, infinitis partibus constat: & sicut totum corpus occupat totum locum, id est, totum interuallum, ita singulæ partes corporis occupant singulas partes interualli, quæ partes sunt loca partium corporis. quare vt sunt infinitæ partes corporis, ita harum

partium

partium infinita sunt loca, quæ omnia sunt in eodem loco, id est in eodem interuallo. si igitur locus sit interuallum, infinita loca erunt in eodem loco, quod est absurdum. II. Si locus sit interuallum, locus locũ mutabit, & locus in loco erit, & multa loca simul erunt. nam translato vase transfertur interuallum eo vase contentum. Vt igitur vas, ita etiam interuallum locum mutat: & in quo loco est vas, putà in horreo, in eo est etiam interuallum. duo igitur loco simul sunt, id est, locus vasis, & interuallum vase contentum.

10 ¶ Præterea locus videri potest esse materia: quia mariæ similis est. I. Namque vt materia non gignitur nec interit, dum res materiatæ gignuntur & intereunt, ita locus non mouetur, dum res in eo mouentur. II. Vt materia semper habet aliquam formam, ita locus semper continet aliquam rem locatam, quia non datur vacuum. III. Vt materia coniungitur cum forma, ita etiam locus aliquo modo connectitur cum re locata.

11 ¶ Locum non esse materiam patet: quia tribus differentiis à materia seiungitur. I. Aliter loquimur de loco, quàm de materia. cùm enim mutatio fit circa materiam, dicimus (exẽpli gratiâ) quod erat aer, nunc esse aquam: cùm autem mutatio fit circa locum, dicimus, vbi erat aer, ibi esse aquam. II. Res non mutat materiam, sed locum: vt homo non abiicit suam materiam, vt aliam suscipiat, sed de loco in locum migrat. III. Materia non continet formam, sed continetur à forma: locus autem continet rem locatam.

12 ¶ Ex dictis patet locum esse superficiem corporis continẽtis: res autem locata est corpus, vt superficies interna vasis aquam continentis est locus illius aquæ: ipsa autem aqua est res locata, id est, eo vase contenta.

13 ¶ Difficilis est loci cognitio: quia partim videtur forma, partim materia, partim spatium siue interuallum, cùm reuerà nihil horum sit.

14 ¶ Præterea locus est immobilis, adeo vt eleganter dici possit locum esse vas immobile, vas autem esse locum mobilem.

15 ¶ Ex dictis colligamus perfectam loci definitionem: locus est terminus, id est, superficies corporis continentis: terminus (inquã) immobilis, & primus id est proximus. nam

proximum locum definitio.hoc est,superficies corporis continentis appellatur locus, non quatenus est terminus corporis continentis,sed quatenus suo ambitu complectitur aliud corpus.

CAP. VII.

Corollaria.

16 IN mundo superus locus est,quò leuia tendunt,id est citima superficies orbis lunæ. locus autem inferus est,quò grauia feruntur versus centrum mundi.

Cap.5. 17 ¶ Non omnia corpora sunt in loco,sed ea tantùm,quę aliis corporibus continentur.itaque supremum cœlum non est in loco.item vniuersum non est in loco,nisi ratione partium.similiter vniuersum non mouetur,nisi ratione partium. nihil enim est,quo vniuersum contineatur:nec extra vniuersum est locus, in quem vniuersum migrare possit: sed eius partes sunt in loco,vt aqua continetur ab aëre,aër ab igne,ignis ab orbe lunæ.

18 ¶ In loco alia sunt potestate,alia actu.nam partes continui actu sunt in toto, non in loco. sed si totum diuidatur, iam singulæ partes actu in loco erunt.

19 ¶ Rursus alia per se sunt in toto,alia ex accidenti. Per se in loco est corpus,quod est per se mobile,id est,quod mouetur vel latione, vel auctione,vel deminutione:quoniam hi motus ad locum pertinent,vt dictum fuit ax.5. Per accidens dicitur esse aliquid in loco:vel quia est in eo,quod per se mouetur,& per se est in loco:vel quia ratione partium hoc ei attribuitur.exempli gratiâ,quia corpus per se est in loco,& per se mouetur,idcirco anima,quæ est in corpore,dicitur esse in loco,& moueri per motum corporis, mundus autem per se non est in loco:quia nihil est, quod mundum ambiat: nec per se mouetur,quia neque potest migrare in alium locum, neque augeri,neque minui:sed ratione partium locus & motus ei tribuuntur, quia partes mundi mouentur, & in loco sunt: vt ignis continetur ab orbe lunæ, aër ab igne, aqua ab aëre.

20 ¶ Extra mundum nihil est: quia mundus est τὸ πᾶν, id est vniuersum.

21 ¶ Partes mundi ab infima ad supremam hoc ordine naturali

naturali sunt constitutæ: vt terra contineatur ab aqua, aqua ab aëre, aër ab igne, ignis à cœlo: extra cœlum autem nihil est, quod ipsum contineat.

22 ¶ Quòd igitur aquæ in vnum locum secedentes, terram detectam reliquerint, singulari Dei benignitate tale factum est, vt animalibus terrenis, præsertim homini locus daretur. quàm ob causam etiam salsedo mari est attributa, quòminùs d iffluat & exùndet.

23 ¶ Magna dubitatio est, quomodo cœlum, cùm sit corpus mobile, non sit in loco. nam hæc est ferè omnium Aristotelis interpretum sententia: quam vt defendant, alij alia comminiscuntur. nos dicimus suprà cœlum mobile aliud esse cœlū immobile, vt & Plato, & alij veteres philosophi Simplicio referente asseruerunt, vbi est beatorum sedes, quò raptus fuit Apostolus, qui illud vocat tertium cœlum. nam primum est sublunare: secundum est, in quo sunt stellæ, & astra: tertium est supremum, quod est immobile, & ideo non est in loco, sed est locus cœli mobilis, & suo ambitu vniuersa complectitur.

24 ¶ Cùm locus sit æqualis rei locatæ: videtur re aucta necesse esse vt locus augeatur, sicuti dictū fuit axio. 4. mēbr. 6. quod tamen est absurdum. Hæc dubitatio ita soluitur: Necesse esset locum augeri, si locus esset interuallum. sed cùm sit superficies corporis ambientis, non augetur re aucta, sed mutatur, id est, fit nouus locus: quia res aliâ superficie continetur postquā aucta est, quàm contineretur ante auctionem.

25 ¶ Puncti locus nullus est: quia superficies, quam diximus esse locum, non ambit punctum, sed corpus.

26 ¶ Locus non est in loco, sed est vt terminus in re terminata, id est, superficies in corpore.

27 ¶ Res naturales feruntur ad sua loca, & in his quiescūt, propter cognationē quam inter se habent. vt elementa, cùm non possint omnino, sed tantùm ratione vnius qualitatis inter se conuenire, ratione huius qualitatis sunt inter se contigua. exempli gratiâ, aqua est similis aëri, quia vtrumque est elementum humidum: omnino autem differt ab igne, quia aqua est humida & frigida, ignis est siccus & calidus: aqua igitur aptiùs collocatur sub aëre, quàm sub igne: & locus eius est inferior superficies aëris, non superficies ignis.

mm

Cap. VIII.

Aliorum rationes de inani.

Cap. 6. 38 CVm dictum sit de loco, consequenter dicendum est de inani: quia veteres in rerum natura ponentes inane, putabant inane esse locum. Esse autem inane, sic probabant: I. Si non est inane, non est motus: atqui est motus: ergo est inane. Minor est manifesta. Maior probatur: quia cùm res mouetur, migrat in aliquem locum. si igitur ille locus non est inanis, in eo est aliud corpus. quare duo corpora erunt in eodem loco; quod est absurdum. Hoc argumento vtitur Lucretius libro primo, illo loco,

Quapropter locus est intactus inane vacánsque.
Quod si non esset, nulla ratione moueri
Res possent. namque officium quod corporis extat,
Officere atque obstare, id in omni tempore adesset
Omnibus. haud igitur quicquam procedere posset:
Principium quoniam cedendi nulla daret res.
At nunc per maria & terras, sublimíque cœli
Multa modis multis varia ratione moueri
Cernimus ante oculos.

II. Dolium vino plenum, si vinum in vtres diffundatur, capiet idem vinum cum vtribus, sect. 25. problem. 8. ergo in vino sunt spatia quædam vacua, in quæ partes vini secedunt, vt locum dent vtribus: alioqui daretur penetratio corporum. III. Alimentum distribuitur per vniuersum corpus animalis: transit igitur per meatus quosdam inanes & vacuos: siquidem non datur penetratio corporum. Hoc argumento vtitur etiam Lucretius eodem lib. 1. illo loco,

Præterea quamuis solidæ res esse putentur:
Hinc tamen esse licet raro cum corpore cernas:
In saxis ac speluncis permanat aquarum
Liquidus humor, & vberibus flent omnia guttis:
Dissipat in corpus se se cibus omne animantum:
Crescunt arbusta, & fetus in tempore fundunt,
Quòd cibus in tota vsque vel ab radicibus imis
Per truncos ac per ramos diffunditur omnis:
Inter septa meant voces & claustra domorum
Transuolitant, rigidum permanat frigus ad ossa:

Quod,

Quod, nisi inania sint quà possent corpore quæque
Transire, haud vlla fieri ratione videres.

IV. Vas tantumdem aquæ recipit sine cinere, & plenum cinere, sect. 25. problem. 8. ergo cinis habet in se spatia inania, in quæ recipitur aqua. V. Res omnes terminantur inani: in primis numeri: vt tria & quatuor sunt numeri distincti, inter quos nihil est interiectum: ergo inter eos est inane, à quo distinguuntur. Hæc est Pythagoreorum sententia, qui dicebant extra mundum esse inane: mundum autem, tamquam magnum quoddam animal, respirare, & attrahere inane: quod inane in mundo receptum, primò numeros, deinde alias res disterminat: alioquin omnia essent continua.

CAP. IX.

Quid inane significet.

29 TRibus modis inane definitur ab iis qui ponunt inane. I. Inane est locus, in quo nihil est. Qui sic definiunt, non putant esse aliud ens, quàm corpus sensibile. Per hanc autem definitionem separatur locus inanis à pleno, id est, in quo est aliquod corpus. II. Inane est locus, in quo non est substantia corporea. Qui sic definiunt, concedunt esse quædam entia incorporea. III. Inane est materia corporum. Qui hoc modo definiunt, eò respiciunt, quòd putant inane esse locum, ac locum esse materiam corporum, vt suprà dictum fuit. Cap. 7.

CAP. X.

Solutio rationum, quibus esse inane confirmabatur.

30 AD rationes pro inani adductas, sic respondemus. Ad primam, negamus consequentiam à motu ad inane. Obiiciebatur, quòd, nisi locus, in quem res migrat, sit inanis, duo corpora simul erunt. Respondeo duobus modis. Primò hanc rationem pertinere solùm ad motum localem, proinde non tollere omnem motum. Secundò rem, quæ in alium locum migrat, non reperire eum locum vacuũ, sed repletũ aliquò corpore: nec propterea duo corpora

ſimul eſſe, quia dum hoc corpus aduenit, alterum ei cedens abit,& in eius locum hoc ſuccedit. corpora autem, quæ mouentur, ſibi inuicem ſuccedere, atque ita moueri ſine inani, patet ex aqua, quæ in vaſe circumuoluitur. Ad ſecundam dicimus non eſſe ſpatia inania in vino: ſed dum vinum effunditur,& in vtres conijcitur, híſque comprimitur, partes ſubtiliores, quæ in vino inſunt, hac ratione extruduntur, atq; ita ſit locus vtribus. Ad tertiam negamus, meatus, per quos alimentum tranſit, eſſe inanes: immo in his eſt humor aliquis, aut ſpiritus quidem tenues, qui alimēto per eos meatus tranſeunti cedunt. Ad quartam dicimus, cùm aqua infunditur in vas plenum cinere, comprimi cinerem, ita vt aër incluſus extrudatur: præterea aquam euaporari: vnde fit, vt in eodem vaſe ſit locus cineri, & aquæ. Ad quintam negamus res per inane diſtingui ac diſterminari: immo partim per ſuam naturam,& per ſuas qualitates ſeiunguntur, partim quia ſunt in diuerſis locis.

CAP. XI.

Non eſſe inane ſeparatum à corporibus.

Cap. 8. 31 DEinceps probabo nullo modo eſſe inane, nec à corporibus ſeparatum, nec ab eis occupatum, nec in eis incluſum.

32 ¶ Non eſſe inane ſeiunctum à corporibus, ſic probo. I. Inane nullius rei cauſa eſt: ergo in rerum natura poni non debet. Conſequentia patet: quia nihil eſt in rerum natura ſuperfluum. Antecedens probatur: quia ſi cuius rei inane eſſet cauſa, motionis localis eſſet cauſa, vnde à veteribus propter hanc motionem ponebatur: atqui huius motionis ſunt aliæ cauſę, vt grauitas ſeu locus inferus eſt cauſa cur terra deſcendat, & leuitas ſeu locus ſuperus eſt cauſa, cur ignis adſcendat: ergo hæc cauſa, id eſt, inane, fruſtra ponitur. II. Si res in inani moueantur, neceſſe eſt diſtingui partem inanis, à qua res mouetur, & partem, ad quam mouetur, ſeu in qua quieſcit: quandoquidem res vna non poteſt occupare totum inane, nec moueri ad totum inane: atqui hæ partes in inani diſtingui non poſſunt: ergo inane non eſt. III. Si res ad inane feratur, cùm eò peruenerit, pars rei occupabit partem inanis: proinde pars erit in loco, contra doctrinam ſuprà tradi-

traditam: diximus enim partem esse in toto, non in loco.
IV. Non est locus sine corpore:ergo non est inane. Consequentia patet. Antecedens probatur:quia locus est accidens, proinde non est sine subiecto. V. Aut non est inane, aut non est motus, neque naturalis, neque violentus: atqui est motus tam naturalis, quàm violentus: ergo non est inane. Posito inani,tolli motum naturalem, probo: cùm quia non est motio, nisi sit aliqua motionis causa, nulla autem causa est,cur res,quæ est in aliqua parte inanis,moueatur ad aliam partem inanis, siquidem inter partes inanis nulla differentia possit afferri: tum etiam quia proportio debet esse inter motum,rem motam,& id in quo fit motus.vtputa,quam rationem habent leuia ad locum superum & adscensum, eandem habent grauia ad locum inferum & descensum; talis autem proportio in inani reperiri nequit:quoniam in infinito inani nec est superum,nec inferum,nec vlla alia differentia. Tolli autem motum violentum, ex eo probo,quòd iam ostendi tolli motum naturalem, qui est posterior violento: priori namque sublato, tollitur etiam posterius. Rursus si lapis exempli gratiâ)proiectus,& à manu proiiciēte separatus, moueretur in inani:sequeretur hæc absurditas, quòd moueretur sine mouente: quia nec manus ampliùs mouet, nec aliud est quod possit mouere. VI. In inani res vel semper mouebitur, vel semper quiescet: quia cùm inane sit quoddam non ens,nulla est in eo causa motus,vel quietis. quare si res in eo moueatur, nulla est causa cur ampliùs quiescat. & si quiescat,nulla est causa cur moueatur. ita sequetur hæc absurditas, nihil esse, quod modò moueatur, modò quiescat.
VII. Si(vt dicunt aduersarij)res moueatur ad inane,quia inane cedit,non ad plenum, quia plenum non cedit: certè res quoquò versum feretur, quia omnes partes inanis æquè cedunt.sic res graues non solùm descēdent, sed etiam adscendent:& leues non solùm adscendent,sed etiam descendent.
VIII. In motu,& in iis,in quibus fit motus,est quædam proportio: quia quò crassius est id, per quod res mouetur, eò tardior est motus: & quò est tenuius, eò celerior est motus. vt si aqua est duplo crassior, quàm aër: eiusdem rei motus per aquam duplo tardior erit,quàm per aërem. quare si motus per vacuum fieret, res celeriùs moueretur per vacuum,

quàm per plenum, ita vt esset quædam proportio inter vacuum & plenum. atqui vacuum est non ens, & plenum est ens. ergo nulla est inter ea proportio. IX. Duæ magnitudines diuersi ponderis, vel diuersæ leuitatis eâdem celeritate ferrentur, si per vacuum mouerentur: quia vacuum cuiuis corpori æquè cedit.

CAP. XII.

Non esse inane aliquo corpore occupatum.

33 NOn esse inane à corpore occupatum, probo. I. Quia ratio, propter quam duo corpora non possunt esse in eodem loco, nulla alia est, nisi quia duæ quantitates non possunt simul esse: quandoquidem essentia & qualitas ad locum non pertinent: res enim ratione solius quantitatis sunt in loco, & tantum loci occupant, quanta est eorum quantitas. eadem igitur ratio obstat, quò minùs corpus possit esse in inani: quia quantitas corporis, & quantitas ipsius inanis simul essent: quod fieri nequit. Quantitatis vocabulo hic significamus trinam dimensionem, id est, longitudinem, latitudinem, & altitudinem. II. Aduersarij frustra ponunt trinam dimensionem distinctam à corpore, quam vocant inane seu vacuum: quia hæc trina dimensio est in ipso corpore: siquidem omne corpus est longum, latum, & altum. non est igitur alia dimensio quærenda, præter eam, quæ est in corpore.

CAP. XIII.

Non esse inane in corporibus.

Cap. 9.

34 INane esse in corporib⁹ inclusum, quidam ex eo probabant, quòd corpora sunt rara, vel densa. nam inane putabant esse causam raritatis, & adscensus.

35 ¶ Hæc sententia repudianda est. nam si inane est in corpore inclusum, necesse est, vt vel occupetur ab aliqua parte corporis, vel à nulla. Si dicatur occupari à parte corporis, contra hanc sententiam valent argumenta primo capite adducta. Sin autem dicatur esse omnino corpore vacuum, aduersus hanc sententiam valent argumenta capitis vndecimi.

36 Quòd

36 Quòd si inane esset causa motus,id est,adscensus:certè quò plus inanis corpus haberet,eò magis adscenderet, ipsum autem inane maximè adscenderet: atque ita inane moueretur, quod est absurdum : & insuper nulla esset causa descensus.

CAP. XIV.

Dubitationes pertinentes ad quæstionem an sit tempus.

37 SVperest vltima naturalium corporum affectio consideranda, nimirum tempus:de quo videndum, an sit,& quid sit. Cap.10.

38 Etsi perspicuè apparet tempus esse: tamen dubitationem facit hæc obiectio:Nulla pars temporis est:ergo tempus non est.Consequentia videtur manifesta. Antecedés probatur:quia præteritum non est amplius: futurum nondum est: præsens verò non est pars temporis, quia est indiuiduum, vt punctum in lineâ,indiuiduum autem non potest esse pars rei diuiduæ,vt libro sexto probabitur. Ad hoc argumentum neganda est consequentia:quæ valet quidem in rebus permanentibus,vt in homine,& statua,non in rebus successiuis, vt motu , & tempore:vt enim hæ res sint, non est opus earum partes esse,sed sufficit esse aliquid,quod eas partes cõnectat: vt præsens siue instans connectit præteritum cum futuro,

CAP. XV.

Variæ opiniones de natura & essentia temporis.

39 VEterum sententiæ,de tempore tres ab Aristotele recẽsentur,& examinantur:Prima Platonis in Timæo asserentis tempus esse motum Vniuersi: Secũda Pythagoræ,tempus esse sphæram Mundi:Tertia,quam postea Stoici sunt amplexi, tempus esse motum simpliciter. His adde, si placet,duas opiniones ab Aristotele prætermissas, quæ recentiores auctores habent. Nam Democritus Theophrasti discipulus tempus definiuit quantitatem in actionibus,id est durationem singularum actionum,quæ in tempore fiũt. Plotinus verò statuit tempus esse vitã animæ in motu transeũte ex alia in aliam vitam,id est,operationem intellectus distinguẽtis partes motus:qui quidem motus transit,ac fluit,ita vt

ſemper ſit noua vita, id eſt, noua operatio intellectus, prout continenter ſit nouus motus, & nouum tempus.

40 Tempus non eſſe motum Vniuerſi, contra Platonem ſic probatur. I. Motus Vniuerſi eſt conuerſio, id eſt, motus orbicularis: ſed tempus non eſt conuerſio: ergo tempus non eſt motus Vniuerſi. Maior patet. Minor ſic probatur: Conuerſionis pars non eſt conuerſio; quia conuerſio tum demum dicitur, cùm res quæ mouetur, ad idem punctum rediit, à quo diſceſſit: atqui pars conuerſionis eſt tempus; vt Platonici fatentur. ergo tempus non eſt conuerſio. II. Si plures eſſent mundi, vt Democritus exiſtimabat, plura ſecundum Platonicam temporis definitionem eſſent tempora, id eſt, tot tempora, quot mundorum conuerſiones: atqui conſequens eſt falſum, quia reuera vnum eſſet tempus omnibus mundis commune: ergo abſurda eſt Platonica temporis definitio.

41 Tempus eſſe ſphæram mundi, Pythagorei ſic probant: In Vniuerſi ſphæra omnia ſunt: atqui in tempore omnia ſunt: ergo tempus eſt ſphæra Vniuerſi. Hæc opinio eſt perſpicuè abſurda: & ratiocinatio eſt vitioſa, quia eſt affirmatiua in ſecunda figura.

42 Tempus non eſſe motum ſimpliciter, ſic probatur. I. Omnis motus in eo quod mouetur, aut ibi vbi res mouetur: ſed tempus non eſt in eo tantùm quod mouetur, nec ibi tantùm vbi eſt id quod mouetur, ſed eſt vbique, & apud omnes, ſiue moueantur, ſiue non moueantur: ergo tempus non eſt motus. II. Omnis motus eſt velox, aut tardus: tempus autem, nec eſt velox, nec tardum: ergo tempus non eſt motus.

CAP. XVI.

Quid ſit tempus.

Cap. 11. 43 QVò faciliùs habeatur definitio temporis: quædam ſunt præmunienda. I. Tempus nec eſt motus, nec ſine motu. Non eſſe motum, probauimus ſuperiori capite. Non eſſe ſine motu, probatur: quia per motum intelligitur, & ſine motu non percipitur, vt accidit dormientibus. nemo enim percipit quanto tempore dormierit, quia dormiẽs non percepit motum. II. Tempus eſt aliquid ipſius motus, adeo vt nec motus ſine tempore, nec tempus ſine motu percipiantur.

tur. III. Tempus est continuum.cùm enim magnitudo,per quam res mouetur,sit cõtinua,ne detur vacuum: certè etiam motus,qui per eam magnitudinem continenter fit, est continuus.& quia motus est continuus,etiam tempus est continuum,quandoquidem tantum est tempus, quantus est motus. IV. In tempore est prius & posterius. quæ differentiæ primùm sunt in magnitudine,per quam fit motus: (eæ namque partes magnitudinis sunt priores,per quas res priùs mouetur:hæ posteriores,per quas posteriùs mouetur)deinde sũt in motu:quia prior pars motus est,qua res mouetur per priorem partem magnitudinis,posterior autem est,qua mouetur per posteriorem partem magnitudinis. similiter itaque eædem differentiæ sunt in tempore: quia prior pars temporis est,qua res initiò mouetur, posterior verò est, qua res postea mouetur.

44 ¶ Ex distinctione prioris & posterioris in motu cognoscimus tempus.nam tempus nihil aliud est,quàm numerus motus secundũ prius & posterius.Rectè dicimus tempus esse numerũ:quia numero diiudicamus prius & posterius: iã autem docui tempore hæc in motu diiudicari. Cùm autem alius sit numerus numerans, seu numerus formalis, vt duo, tria, quatuor, alius numerus numeratus, seu numerus materialis,vt duæ oues,tres equi,quatuor scamna: tempus dicitur numerus in posteriori significatione: est enim affectio illa motus,per quam partes motus numerantur, & priores à posterioribus distinguuntur.nam prima pars motus est, quæ fit in prima parte temporis:secunda est, quæ fit in secunda parte temporis:& ita deinceps.

45 ¶ Huic definitioni obiicitur,quòd numerus est quãtum discretum,tempus autem est quantum continuũ,proinde tempus non est numerus.Respondeo, numerum quidem numerantẽ esse quantum discretum,sed numerum numeratum partim esse quantum discretum,partim cõtinuum, prout ea,quæ numerantur,vel sunt discreta,vt oues, vel cõtinua, vt partes lineæ,& partes temporis.

Cap. XVII.

De momento.

46 QVemadmodũ fluxus magnitudinis efficit motum, ita fluxus momenti facit tempus. quare vt ma-

nn

gnitudo,quæ mouetur, re ipſa ſemper eſt eadem,ſed ratione non eſt eadem, quatenus in diuerſis locis ſpectatur: (nam Socratem eſſe domi, & Socratem eſſe in foro, non ſunt idem) ita momentum, quod fuit, quod eſt, quod erit, re ipſa eſt vnum & idem, ratione autem eſt aliud atque aliud. Quapropter etiam tempus, quod fluxu momẽti efficitur,quodammodo eſt vnum & idem, quodammodo eſt aliud & aliud.

47 ¶ Nec momentum poteſt eſſe ſine tempore, nec tempus ſine momento.

48 ¶ Tempus eſt continuum: quia momẽtum, à quo efficitur, continenter fluit. rurſus tempus eſt diuiduum: quia diuerſa ſunt temporis momenta, vt expoſitum fuit axio. 46.

49 ¶ Momentum,quatenus eſt terminus temporis,non eſt tempus.quatenus autem numerat,id eſt, quatenus multa numero momenta ſunt in tempore, eatenus eſt numerus & tempus:numerus(inquam) numeratus, quia iam docui tempus eſſe numerum numeratum.

CAP. XVIII.

De diuerſis temporis attributis.

50 TEmpus eſt continuum: quia eſt numerus continui, id eſt,motionis.

Cap.12. 51 ¶ Quæritur, an detur tempus minimum. Reſpondeo, dari minimum numero, vt duos annos, duos menſes, duos dies: (nam binarius eſt minimus numerus: vnitas autem non eſt numerus, ſed principium numeri) non dari tempus minimum magnitudine, quia cùm tempus ſit continuum, in infinitum diuidi, & minui poteſt,vt libr. 6.probabimus.

52 ¶ Quia tempus eſt numerus, rectè dicitur multum vel paucum.& quia eſt continuum,rectè dicitur longum aut breue. ſed dici non poteſt velox aut tardum: hoc enim ei non conuenit, nec quatenus eſt continuum, nec quatenus eſt numerus.

53 ¶ Tempus vbique eſt idem, vt in Gallia, in Germania,

nia, in Africa: ſed non eſt ſemper idem, quia tempus, prius, & poſterius differunt. Intellige differre numero. nam ſpecie idem eſſe poteſt: vt ver huius anni, & ver ſuperioris anni: item hora meridiana hodierna, & heſterna.

54 ¶ Motus & tempus ſe inuicem definiunt, ac metiuntur: quia quantus eſt motus, tantum eſt tempus: & quantum eſt tempus, tantus eſt motus.

CAP. XIX.

De iis, quæ ſunt in tempore.

55 MOtus dicitur eſſe in tempore: quia tempus eum metitur. Intellige tempus eſſe menſuram motus externam, non internam. Menſura interna eſt, quæ per ſe metitur, & eſt pars eius quod metitur. Externa verò eſt, quæ metitur per aliud, nec eſt pars rei. vt vlna eſt menſura panni externa, quæ metitur pannum, quatenus definit partem panni ſibi æqualem. hæc autem pars panni eſt menſura per ſe, & interna. Tempus igitur eſt menſura motus, quatenus partem motus ſibi æqualem definit eodem modo, quo vlna partem panni.

56 ¶ In tempore eſſe aliquid, dici poteſt tribus modis. I. Quod eſt differentia temporis, vt prius & poſterius. II. Quod continetur à tempore: at res temporales, quæ ita continentur à tempore, vt res locatæ continentur à loco. III. Quod tunc eſt, cùm tempus eſt. hic tertius modus ab Ariſtotele reprobatur. vt enim eſſe in loco, non ſignificat tunc eſſe, quando eſt locus: ita eſſe in tempore, non ſignificat tunc eſſe, cùm eſt tempus. alioqui niſi inter has duas locutiones diſtinguatur, quidlibet in quolibet eſſe dici poterit: vt cœlum erit in grano milij, quia tunc eſt, quando eſt illud granum.

57 ¶ Quæcumque res in tempore ſumatur, tempus ea re maius accipi poteſt, vt pote cùm tempus ſit numerus, poſſit autem numerus augeri in infinitum.

58 ¶ Tempus eſt potiùs cauſa interitus, quàm gene-

rationis:quia eſt numerus motus:natura autem motus eſt, vt rem de ſuo ſtatu moueat.vnde tẽpus dicitur res cõſumere,& efficere vt res ſeneſcant,&eſſe cauſa obliuionis,potiùs quàm diſciplinæ, vel iuuentutis, vel pulchritudinis. nam etſi diſciplina tempus requirit, 2. Ethic. capite 1. Veriùs tamen dicitur acquiri longo ſtudio,quàm tempore. Vide inf. axio.71.

59 ¶ Res æternæ non ſunt in tempore: quia non continentur à tempore, nec tempus metitur earum exiſtentiam ſeu durationem, cùm ſemper ſint: nec patiuntur à tempore, ſiquidem neque ſeneſcunt, neque tempore mutantur.

60 ¶ Quemadmodum tempus per ſe eſt menſura motus,ita per accidens eſt menſura quietis. quare vt motus per ſe eſt in tempore,ita qûies per accidens in tempore eſt,quatenus eſt priuatio motus.

61 ¶ Hinc notetur diſcrimen inter res quæ mouentur,res quieſcentes,& res immobiles. quod enim mouetur, non ſolùm eſt in numero motus,id eſt in tempore,verùm etiam in motu. quod verò quieſcit, non eſt in motu, ſed tantùm in numero motus.immobile autem nec eſt in motu,nec in numero motus.

62 ¶ Rurſus alia ſemper ſunt, vt res æternæ: alia nunquàm ſunt, quia ſunt impoſſibilia, vt Chimæra: alia modò ſunt, modò non ſunt: atque hæc ſola ſunt in tempore: quæ quidem etiam quando non ſunt,nihilominus dicuntur tempore comprehendi, vel quia fuerunt, vt bellum Troianum, vel quia erunt, vt mors imperatoris Turcici, vel quia & fuerunt,& erunt,vt pluuia.

Cap.13. 63 ¶ Quoniam etiam differentiæ temporis ſunt in tempore,nunc,aliquando,modò, nuper, olim, ſubitò:de iis quoque dicamus.

64 ¶ Nunc, accipitur duobus modis. I. Propriè pro præſenti: in quâ ſignificatione ita ſe habet ad tempus, vt punctum ad lineam: adnectit enim præteritum cùm futuro, & præteriti eſt finis, futuri autem principium. II. Impropriè pro eo quod eſt præſenti proximum: ſiue ſit præteritum,vt cùm dicimus aliquem nunc veniſſe: ſiue ſit futurum, vt cùm dicitur aliquis nunc venturus. quod verò eſt à præ-

ſenti

ſenti remotum,vt diluuium,& extremum iudicium,non dicitur nunc.

65 ¶ Aliquando, eſt tempus duobus momentis interiectum. quod vel eſt præteritum, vt aliquando capta fuit Troia: vel futurum, vt aliquando euertetur regnum Turcicum.

66 ¶ Quoduis igitur tempus eſt finitum: ſiquidem quoduis tempus eſt aliquando: ſed vniuerſum tempus eſt infinitum.

67 ¶ Modò,eſt pars temporis præſenti proxima:quę vel eſt præterita,vt, modò veni in auditorium:vel futura,vt modò abſoluam expoſitionem quarti phyſici.

68 ¶ Nuper,eſt præteritum præſenti proximum:vt, nuper allatæ ſunt literæ Lutetiâ.

69 ¶ Olim,Græcè dicitur πάλαι.ſed eſt diſcrimen. quòd πάλαι dicitur tantùm de præterito:olim,tam de præterito,vt olim fuit bellum Troianum,quàm de futuro,vt olim meminiſſe iuuabit.

70 ¶ Subitò,ſignificat tempus breuiſſimum, id eſt,cùm res adeo exiguo tempore de ſtatu ſuo dimouetur, vt illud tempus ſenſu percipi nequeat. nec tamen dubitamus, quin tempus ſit:quia omnis mutatio fit in tempore,& mutationis proprium eſt rem de ſuo ſtatu dimouere.

71 ¶ Quoniam omnia in tempore fiunt, nonnulli, vt Simonides, dixerunt eſſe ſapientiſſimum: alij, vt Paro Pythagoreus, vocarunt inſipientiſſimum, quia potiùs eſt cauſa obliuionis & interitus,quàm ſcientiæ & generationis, vt dictum fuit ſupr.ax.58. Vt hoc rectiùs intelligatur, notandum eſt, tempus non per ſe, ſed per accidens eſſe cauſam ortus & interitus, quatenus res in tempore oriuntur & occidunt: magis tamen eſſe cauſam interitus, quàm generationis, cùm quia mutationis, quæ fit in tempore, proprium eſt (vt ſuprà docui)rem de ſuo ſtatu dimouere,tum etiam quia cùm aliquid oritur, vel ſcientia acquiritur, apparet alia cauſa, quàm tempus: cùm autem obliuiſcimur, aut res ſeneſcit, alia cauſa minùs apparet. ideóque ea ſola, quæ ſine euidenti cauſa corrumpuntur, ſolemus tempori tribuere, quaſi à ſolo tempore corrumpantur.

Cap. XX.

Reliqua de tempore.

Cap. 14

72 QVicquid mouetur, in tempore mouetur: & vel celeriùs, vel tardiùs. Celeriùs mouetur, quod æquabili motu priùs peruenit ad finem eiusdem interualli.

73 ¶ Prius & posterius dicuntur ratione distantiæ à præsenti: ac reperiuntur tam in præterito, quàm in futuro, sed discrimen est: quòd in præterito prius est remotius à præsenti: in futuro autem est propinquius, quàm posteriùs.

74 ¶ Quia omnes res mobiles sunt in tempore, idcirco tempus videtur esse vbique, & in omnibus rebus.

75 ¶ Tempus non potest esse sine intellectu. I. Quia non est motus sine primo motore, qui quidem est intellectus, vt libr. 8. demonstrabitur. II. Quia solus intellectus numerat, non est autem numerus sine numerante: quare cùm tempus sit numerus, non potest esse sine intellectu, à quo numeratur.

76 ¶ Tempus est numerus cuiusuis motus. Quid ergo, si duo motus simul fiant, vtputà dum equus currit, nauis feratur secundo flumine? motus quidem duo sunt: sed tempus vtriusque est vnum & idem: quemadmodum si sint decem homines, & decem oues, est idem numerus denarius tam in ouibus, quàm in hominibus, etsi homines & oues differunt.

77 ¶ Sanè quia tempus est mensura motionis, & in quaque re illud est mensura, quod est primum: primus autem motus est cœli conuersio: idcirco tempus potissimùm est numerus conuersionis cœlestis. Nec dubitandum, quin omnes conditiones mensuræ conueniant motui cœli. nam mensura debet esse prima, vna, & notissima. motus cœli est primus, vt lib. 8. demonstrabitur. item est maximè vnus: quia est æquabilis & vniformis, non est modò velocior, modò tardior, vt accidit in aliis rebus: (vt lapis descendens, celeriùs mouetur in fine, quàm in principio: adscendens autem, è contrario in principio celeriùs, in fine tardiùs mouetur) denique motus cœli notissimus est tam secundum naturam, quia est primus, quàm secundum nos, quia est æquabilis.

78 ¶ Hinc

78 ¶ Hinc quidam dixerunt tempus esse motum cœli: quia hic motus est aliorum mensura.

79 ¶ Rursus alij dixerunt res humanas, aliásque res ortui & interitui obnoxias, esse circulum: quia continentur tempore, quod est circulus quidam, quia est numerus motus circularis, id est, motus cœli.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XXI.

NATVRALIS AVSCVLTATIONIS QVINTVS.

CAP. I.

Diuisio motuum, & mutationum.

IN omni mutatione quinque considerari possunt: moucns, id quod mouetur, tempus, terminus à quo, & terminus ad quem. Cap. 1.

2 ¶ Quicquid mouetur: vel mouetur per se, vt Socrates ambulans: vel per accidēs, id est, quia rei motæ accidit, vt album dicitur ambulare, quoniam accidit Socrati ambulanti: vel per aliud, id est, ratione partis, vt Socrates dicitur sanari, quia oculus Socratis sanatur.

3 ¶ Non tamen subiectum, quod mouetur, idem est in omni mutatione: sed in variatione est res variabilis, in latione res loco mobilis, & ita in ceteris motibus se res habet. quinimmò in eodem motus genere diuersum est subiectum pro diuersitate specierum motus: vt sanabile est subiectum sanationis: refrigerare, refrigerationis.

4 ¶ Similiter omne mouens aut mouet per se, vt medicus medetur: aut per accidens, vt musicus medetur, quia accidit medico vt sit musicus: vel per aliud, vt Socrates manu percutit.

5 ¶ Terminus ad quem, est magis coniunctus cum motu, quàm terminus à quo: siquidem ab illo motus denominatur, vt dealbatio est motus ad album, non ab albo: & denigratio non est motus à nigro, sed ad nigrum.

6 ¶ Omnis mutatio fit per se ex contrario in contrariũ, vt ex albo in nigrum. Atqui fit etiam ex medio, vt ex rubro fit nigrum: & ad medium, vt ex albo fit nigrum. Sed hoc ideo, quia medium tunc habet rationem contrarii. Cùm autem per se fiat ex albo nigrum, per accidens fit ex albo musicum, si nigro accidat, vt sit musicum. Rursus per accidens fit ex grammatico nigrum, si albo accidat vt sit grammaticum. Item ratione partis fit ex colorato nigrum, vel ex albo fit coloratum: quia album & nigrum sunt partes, id est, species colorati.

Cap. II.

Diuisio mutationum per se.

7 CVm in omni motu sint duo termini, à quo, & ad quem: vterque verum vel est subiectum, vel non subiectum. Voco subiectum, quod affirmatione significatur, vt album. non subiectum autem, quod negatione, indicatur, vt non album. Hinc oriuntur quatuor membra. I. Est à subiecto ad subiectum, vt ab albo ad nigrum. II. A subiecto ad non subiectum, vt ab albo ad non album. III. A non subiecto ad subiectum, vt à non albo ad album. IV. A non subiecto ad non subiectum, vt à non albo ad non album. sed hi duo termini neque sunt contrarij, neque contradicentes: proinde in his nulla mutatio spectatur.

8 ¶ Tria igitur sunt genera mutationum. I. Est generatio, quæ est mutatio à non subiecto ad subiectum: vt cùm ex non homine fit homo, & ex non albo fit album. II. Est interitus, id est, mutatio à subiecto ad non subiectum: vt cùm ex homine fit non homo, vel ex albo non album. III. Est motus à subiecto ad subiectum, vt cùm ex albo fit nigrum.

9 ¶ Generatio partim est simplex, vt cùm homo fit: partim secundum quid, vt cùm homo fit albus. illa est substantiæ, hæc verò accidentis.

10 ¶ Similiter interitus aut est simplex, videlicet cùm substantia,

ſtantia,vt homo, interit: aut ſecundum quid, nimirùm cùm ſubſtantia deſinit eſſe affecta aliquo accidente, vt cùm homo amittit alborem.

11 ¶ Generatio & interitus non ſunt veri motus, ſed tantùm mutationes. nam propriè loquendo, mutatio latiùs patet,quàm motus.

12 ¶ Simplex generatio nullomodo eſt motus: quia quod gignitur,eſt non ens: conſtat autem, non ens non moueri:alioqui non ens in loco eſſet:quia quicquid mouetur,in loco eſt. Ne dicas in generatione ſubſtantiæ moueri materiam primam: quia id quod generatur, non eſt materia prima,ſed compoſitum,vt homo.

13 ¶ Generatio ſecundum quid, non eſt motus, quatenus eſt à non ſubiecto,ſed quatenus eſt à ſubiecto, cui illud non ſubiectum accidit. exempli causâ, denigratio non eſt motus, quatenus non nigrum fit nigrum, ſed quatenus homo,qui albus erat,fit niger.

14 ¶ Eadem eſt ratio interitus, qui generationi opponitur. nam motui opponitur motus, vel quies:interitui autem generatio,quæ nec eſt motus, nec quies: ergo interitus non eſt motus.

15 ¶ Reſtat igitur,vt motus appellatio ei ſoli mutationi conueniat,quæ eſt à ſubiecto ad ſubiectum.

CAP. III.

Diuiſio motuum per ſe.

16 MOtus verus,& per ſe dictus, reperitur in tribus categoriis. in quantitate eſt auctio & deminutio: in qualitate variatio:in categoria vbi,eſt loci mutatio. Cap.2.

17 ¶ Hi omnes motus ſpectantur inter duos terminos contrarios vel omnino, vt cùm ex albo fit nigrum: vel quadamtenus, vt cùm ex rubro fit nigrum, vel ex nigro fit magis nigrum.

CAP. IV.

De immobili.

18 IMmobile accipitur tribus modis. I. Immobile dicitur, quod moueri non poteſt, vt res incorporea.

II. Quod difficulter mouetur, vt maximus lapis. III. Quod non mouetur actu, sed quiescit, vt homo sedens.

CAP. V.

De eo quod est simul, vel separatim: & eo quod tangit, vel est interiectum: & eo quod est deinceps, vel cohærens, vel continuum.

Cap. 3. 19 Simul loco sunt, quæ sunt in vno & eodem primo seu proximo loco. (alias significationes, vide cap. 13. Categor.

20 ¶ Separatim vel seorsum esse dicuntur, quæ sunt in diuersis locis primis.

21 ¶ Se tangere dicuntur ea, quorum extremitates sunt simul, id est, in eodem loco primo.

22 ¶ Interiectum est, ad quod res, quę continenter mouetur, priùs peruenit, quàm ad extremum perueniat. Vbi igitur est interiectum aliquid, ibi sunt tres termini, id est, duo contrarij, à quo, & ad quem, & tertius inter eos collocatus. inter duo autem contradicentia, vt inter album & non album, nihil potest esse interiectum: quia necesse est alterum esse verum, alterum falsum.

23 ¶ Continenter motus fieri dicitur, cùm nulla aut exigua intermissio fit in ipsa re, omnino autem nulla intermissio fit in tempore. vt motus fidiū dicitur continuus, cùm quis primam chordam mouet, ac priusquàm eius sonus desinat, vltimam chordam mouet.

24 ¶ In loco contrarium est, quod secundum lineam rectam plurimùm distat.

25 ¶ Vt aliquid deinceps esse dicatur, duæ conditiones requiruntur. I. Nihil eiusdem generis debet esse interiectum. exempli gratiâ, domus secunda primam domū deinceps sequitur: quia nulla alia est domus interiecta. nec obstat, quòd homo, aut lapis sit interiectus. II. Quod est deinceps, refertur ad alterum, tamquàm posterius ad prius. vt secunda dies mensis primam deinceps sequi dicitur: quoniam ad eam refertur, vt posterior ad priorem: prima verò dies nō se habet deinceps ad secundam.

26 ¶ Cohærere dicitur, quod est deinceps, ac tangit.

27 ¶ Cùm duo se tangunt, si manent duo diuersi termini

mini,quibus se tangant,duæ res contiguæ esse dicuntur,non continuæ. Si verò fiat vnus communis terminus, res vna & continua dicitur.

28 ¶ Continuitas itaque in iis spectatur, quorum natura est,vt contactu fiant vnum. & quatenus ab vno communi termino continentur,eatenus sunt cōtinua;adeo vt quò magis illud continet, eò magis sint continua. Verbi gratiâ, ea, quæ sunt continua solo tactu, vt cùm aqua aquæ adiungitur, vel agnatione, vt partes animalis, magis continua sunt, quàm ea, quæ coniunguntur clauo, aut glutine, vt asseres.

29 ¶ Deinceps, & tangere, differunt, vt prius & posterius.nam quod tangit,est deinceps:sed non reciprocatur, vt quicquid est deinceps,tangat.cùm enim aliquid diuersi generis interiectum est, contactum impedit: sed nihilominùs res dicitur esse deinceps,vt notaui ax.25.Rursus cùm numeri sint priores magnitudinibus; in numeris reperitur deinceps,non contactus:in magnitudinibus autem vtrumque reperitur,id est,tam deinceps,quàm contactus.

30 ¶ Puncta & vnitates differunt. I. Quia tactus inest punctis, non vnitatibus. II. Quia inter vnitates nihil potest esse interiectum: inter puncta verò potest esse linea interiecta,quæ his punctis terminetur.

CAP. VI.

De vnitate,ac diuersitate motuum.

31 Motus,qui spectantur in eadem categoria, vt dealbatio & calefactio in qualitate,sunt idem genere. qui vero in diuersis categoriis, vt dealbatio in qualitate, & auctio in quantitate,differunt genere. Cap. 4.

32 ¶ Motus sunt idem specie, qui continentur eâdem specie specialissima,vt duæ dealbationes.specie autem differunt,qui continentur eodem genere,non eadem specie specialissima,vt dealbatio & denigratio.

33 ¶ Motus, qui in eodem genere subalterno spectantur, quodammodò specie iidem sunt, quodammodò differunt:vt discere Logicam,& grammaticam.

34 ¶ Vt vnus sit motus, oportet vnum esse mobile,

vnum in quo mouetur,& vnum tempus. hæc prout sunt vna genere,specie,vel numero,ita vnum genere, vel specie, vel numero motum efficiunt.

35 ¶ Omnis motus numero vnus,est continuus:& omnis motus continuus,est numero vnus. motus autem cohærens,non solùm numero, sed etiam specie & genere differre potest ab eo cui cohæret. veluti si quis post cursum illicò febricitet,febricitatio cohæret motui locali. nam cohærentia motus sumitur ex tempore, vt continuitas sumitur ex ipso motu.est enim motus continuus, cuius partes communi termino copulantur. motus autem cohærentes dicuntur, qui continuo tempore fiunt, id est, inter quos nullum tempus est interiectum.

36 ¶ Insuper motus dicitur vnus,qui est perfectus,id est, cùm res peruênit ad terminum, ad quem. vt vnus est motus Nemauso Lugdunum.

37 ¶ Denique motus dicitur vnus, qui est æquabilis,& semper sui similis,vt motus cœli.

38 ¶ Celeritas & tarditas non sunt species, aut specificæ differentiæ motus, sed accidentia communia omnibus motibus.

Cap. VII.

De contrarietate motuum.

Cap. 5. 39 Contrarij motus sunt,qui contrarios habent terminos ad quos: vt motus ad sanitatem, & motus ad morbum.

Cap. VIII.

De contrarietate motus,& quietis.

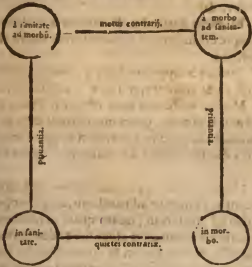
Cap. 6. 40 Motus motui opponitur tamquàm contrarium: quies autem opponitur motui, vt priuatio habitui.

41 ¶ Oppositio motus & quietis spectatur in eodem genere:vt motui locali opponitur quies in loco. atque hæc oppositio sumitur à termino motus à quo,cùm scilicèt quies spectatur in eo termino,à quo est motus: vt quies in sanitate,opponitur motui à sanitate.

42 ¶ Quietes

42 ¶ Quietes inter ſe contrariæ ſunt, quæ ſpectantur in contrariis terminis: vt quies in ſanitate, & quies in morbo.

43 ¶ Contrariæ igitur quietes opponuntur contrariis motibus, vt in ſequenti anagrammate apparet.

44 ¶ Ortus & interitus non ſunt motus, ſed mutationes contrariæ: quia quod in vna eſt terminus ad quem, in altera eſt terminus à quo: ſiquidem ortus eſt mutatio ad ens, interitus verò eſt mutatio ex ente.

45 ¶ Vt motui quies, ita mutationi opponitur ἀμεταβλησία, id eſt, priuatio mutationis, ſeu permanſio, quæ differt à quiete, vt mutatio à motu.

46 ¶ Permanſio in ente, opponitur quaſi contrario, permanſioni in non ente. eadem, tamquàm priuatio, opponitur interitui, quoniam interitus eſt mutatio ex ente.

47 ¶ In ſingulis mutationum generibus duæ mutationes reperiuntur: altera naturalis, altera præter naturam ſeu violenta. Ortus naturalis eſt, vt cùm roſæ vere naſcuntur: violentus, vt cùm hyeme naſcuntur humanâ induſtriâ. Interitus naturalis eſt, vt cùm homo ſenio confectus moritur: violentus, veluti cùm interficitur. Auctio naturalis, vt cùm aliquis anno quartodecimo pubeſcit: violenta, vt cùm pro-

ptet vsum Veneris citiùs pubescit. Dominatio naturalis cùm homo sexagesimo anno senescit: violẽta, vt cùm citiùs senescit propter morbos, vel animi molestias. Variatio naturalis est, vt cùm aqua refrigeratur: violenta, cùm calefit. Motus secundum locum naturalis est, vt cùm terra descendit: violentus, cum ascendit.

48 ¶ Mutatio naturalis est contraria violentæ, non quatenus vtraque est mutatio: sed quatenus altera est naturalis, altera violenta.

49 ¶ Similiter oppositæ sunt quietes: naturalis, vt terræ in loco infero, & violenta, vt terræ in loco supero.

50 ¶ Motus violentus non est per se causa quietis violentæ, sed per accidens, quatenus scilicèt deficit. nam deficiente motu, succedit quies. ceterùm propriè loquendo, tum demum res dicitur tẽdere ad quietem, cùm ad suum locum fertur.

51 ¶ Motui magis opponitur contrarius motus, quàm quies: vt motui à sanitate ad morbum, magis opponitur motus à morbo ad sanitatem, quàm quies in sanitate. ratio est, quia duo contrarij motus, vt ascensus & descensus, non possunt simul esse: motus autem & quies opposita possũt aliquo modo simul esse: quia mobile partim quiescit in termino à quo, quatenus nõ statim eum deserit, nec in momento transit ad terminum ad quem, partim ab eo mouetur, quatenus paulatim ab eo recedit.

52 ¶ Cùm motui naturali opponatur tam motus naturalis quàm violentus, neuter horum est magis contrarius altero: quia diuersis modis sunt contrarij. exempli gratiâ. cõtrarij motus naturales sunt ascensus ignis, & descensus terræ: contrarij autem motus terræ, id est, descensus & ascensus, opponuntur vt naturalis & violentus.

53 ¶ Similiter quieti naturali opponitur contraria quies alterius rei, & violẽta quies eiusdẽ rei, vt quieti terræ in loco infero, opponitur quies terræ, & quies ignis in loco supero: in quo loco terra vi quiescit, ignis autem naturaliter quiescit.

54 ¶ Absolutus est liber quintus: in quo egimus. I. De diuisione mutationis, & motus. II. De vnitate aut diuersitate motus. III. De contrarietate, quæ inter duos motus, vel duas quietes, vel inter motum & quietem spectatur.

DOCTRI-

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XXII.

NATVRALIS AVSCVLTATIONIS SEXTVS.

CAP. I.

Omne continuum constare ex partibus continuis & diuiduis.

Cap. 1.

INDIVIDVVM non potest esse pars diuidui: vt punctum, lineæ: momentum, temporis. Vnde constat, omne continuum (id est, motum, magnitudinem, & tempus) constare ex partibus continuis & diuiduis, consequenter posse diuidi in infinitum. quod probatur sequentibus rationibus. I. Si linea constaret ex punctis, ea puncta se tangerent, & per suas extremitates coniungerentur: quod est impossibile, cùm punctum non habeat extremitatem: alioquin haberet etiam id cuius dicitur extremitas: proinde punctum indiuiduum diuideretur in extremitatem, & id cuius est extremitas.

II. Puncta nec sunt continua, nec contigua, nec deinceps: ergo non sunt partes lineæ. Eadem ratione ostendi potest momenta non esse partes temporis. Quòd puncta non sint continua, patet ex definitione continui: quia continua sunt, quorum extrema fiunt vnum. 5. Phys. cap 5. partic. 11. nulla autem sunt punctorum extrema, quibus possint puncta continua fieri. Quod autem non sint puncta contigua, patet: quia cùm partibus careant, dici non potest partem puncti tangere, vel tangi, quare si contigua essent, totum punctum à toto puncto tangeretur: proinde pūcta se permearent inuicem, & penetrarent: ita vt ex eis non fieret linea, sed punctum vnum: quandoquidem quotquot sint puncta, non plus occupant, quàm vnum punctum. Denique puncta non sunt deinceps: quia linea eis interiicitur, vt

temporis præteriti, & principium futuri. II. Quia si partes haberet, idem præsens (nam præsens, momentum, nunc, & instans, idem significant) diuideretur in partem præteritam, & futuram: quod est absurdum.

3 ¶ In momento nihil mouetur: quia vbi est motus, ibi est celeritas, vel tarditas. quare si in momento res mouerentur, in eo momento celerius & tardiùs mouerentur: quod est impossibile.

4 ¶ In momento nihil quiescit. I. Quia vbi non potest esse motus, ibi non est quies: siquidem quies est priuatio motus: iam autem docui, in momento motum esse non posse. II. Quia idem simul, id est in eodem momento, moueretur, & quiesceret. veluti si res toto præterito tempore moueatur, & toto futuro tempore quiescat: cùm vnum sit momentum, quod connectit præteritum cum futuro, in eo momento res moueretur, quatenus est finis præteriti, & in eodem quiesceret, quatenus est principium futuri. III. Quia dicitur quiescere, quod ita se habet nunc, vt antea. vbi igitur est quies, ibi reperitur nunc, & antea quapropter hoc non est momentum, sed tempus.

CAP. III.

Quicquid mouetur, esse diuiduum.

5 QVicquid mouetur, est diuiduum. vt enim in spatio, per quod fit motus, sunt duo termini: alter, à quo: alter, ad quem: ita in mobili sunt duæ partes: quarum altera, dum mobile mouetur, est in termino à quo, altera in termino ad quem. nam si totum mobile sit in alterutro termino, non mouetur. etenim cùm est in termino à quo, nondum mouetur; & cùm est in termino ad quem, desinit moueri. Cùm dico partem mobilis esse in termino à quo, partem in termino ad quem: non intelligo vltimum terminum ad quem, sed medium interiectum. quis enim dicat, si quis Nemauso proficiscatur Lugdunum, partem eius esse Nemausi, partem Lugduni eodem tempore? Cap. 4.

Cap. IV.

De diuisione motus.

6 Motus bifariam diuiditur. I. Ratione partium.exempli gratiâ,cùm tota nauis vno motu cieatur, alius est motus anterioris partis,alius posterioris: totus igitur motus nauis diuiditur in hos duos motus,vt in motum proræ,& puppis. II. Ratione temporis: quia si totus motus absoluitur(exempli gratiâ)vna hora, dimidia pars motus conficitur dimidia parte horæ.

Cap. V.

Eandem esse diuisionem temporis,motûs,ipsius moueri,mobilis,& eius in quo motus fit.

7 Iisdem modis diuidi possunt mobile,motus,moueri,id in quo fit motus, & tempus. nam quia mobile diuiduum est,cetera omnia diuidua sunt.

Cap. VI.

Quicquid est mutatum,id cùm primum mutatum est,in eo esse, in quod est mutatum.

Cap. 5. 8 Quicquid mutatur,statim ac est mutatum,est in termino ad quem.verbi gratiâ,quia terminus generationis est ens:idcirco statim ac aliquid est genitum, est,licèt fortasse non peribit. Similiter quia ipsius interitus terminus ad quem, est non ens: idcirco statim ac res interiit,non est. Ne intelligas vltimum terminum ad quem,sed proximum à quo.cùm enim Nemauso sum profectus,nō sum statim Lugduni, sed sum in itinere, quod respectu loci à quo discessi, vocatur terminus ad quem, licèt in eo non consistam, sed pergam Lugdunum vsque.

Cap. VII.

Id,in quo primo mutatum est,esse indiuiduum.

9 Id, in quo primo res mutata est, non est tempus, sed momentum. nam si esset tempus, esset indiuiduum: proinde res priùs mutata esset in parte eius temporis, quàm in toto tempore.

10 ¶ Quic-

10 ¶ Quicquid igitur ortum est, in momento ortum est: & quicquid interiit, in momento interiit: quoniam ortum esse, vel interiisse, nihil aliud significat, quàm mutatum esse.

Cap. VIII.

In mutatione esse vltimum, non primum.

11 IN omni mutatione reperitur vltimum, quod est terminus mutationis, proinde est indiuiduum, & vocatur terminus ad quem.

12 ¶ Primum absolutè & per se, à quo incipiat motus, non reperitur, nec in ipso motu, nec in tempore, nec in mobili, nec in eo in quo fit motus, vt in spatio, in quo res mouetur: quoniam hæc omnia sunt continua, & in infinitum diuidua: quodcumque igitur primum dixeris, ego per eius diuisionem ostendam id non esse primum. Verbi gratiâ, res moueatur primâ horâ ad duodecimam. si dicas primum tempus, quo res mouetur, esse horam primam: concedam esse tẽpus primum respectu sequentium horarum: sed non est primum omnino & per se, quia si diuidatur in quatuor quadrãtes, priùs res mouetur primo horæ quadrante, quàm totâ horâ. similiter si sumas primum quadrantem, ego cum subdiuidam, & ostendam rem priùs moueri, in parte illius quadrantis, quàm in toto quadrante.

Cap. IX.

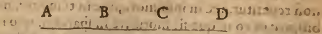
In quo tempore primo aliquid mutatur, id in quauis eius temporis parte moueri.

13 RES in tempore moueri vel mutari dicitur duobus modis. vel enim mutatur toto illo tempore, id est, in omnibus partibus illius temporis: vel in aliqua eius parte. si toto tempore mutetur: illud tempus ab Aristotele vocatur primum. exempli gratiâ, ego dici possum hodie docere, vel hac hora docere: sed doceo per totam hanc horam, non per totam diem: hæc igitur hora est tempus primum. Obserua primum hic aliter accipi, quàm in superiori axiomate. nam ibi primum tempus id vocabatur, ante quod non fit motus, nequidẽ in vlla eius parte: hîc autem primum tẽpus dicitur, in cuius partibus omnib. res mutatur. itaque hoc modo primum tempus ab Aristotele conceditur, illo modo negatur. Cap. 6.

CAP. X.

Quicquid mutatur, antea mutatum esse: & quicquid mutatum est, antea mutari.

14 QVicquid mutatur, priùs mutatum est, quàm mutetur, id est, priùs mutatum est in vna parte, quàm in altera parte mutetur. vtputà si mouetur ab A ad D, priùs mutatum est in C, quàm moueatur à C ad D. rursus priùs mutatum est in B, quàm mutetur à B ad C. & ita res in infinitum procedit: quia longitudo potest diuidi in infinitum.

14 ¶ Vice quoque versa dici potest rem priùs mutari, quàm mutata sit. nam in momento mutata est, vt probaui cap. 7. atqui non est mutata in primo momento: ergo mutata est in alio momento. sunt igitur duo momenta: quæ cùm non cohæreant, vt probatum fuit cap. 6. necesse est, vt tempus sit interiectum, quo tempore res mutabatur. Verbi gratiâ, si res moueatur ab A ad B: quo momento est in A, eo nec mouetur, nec mota est. cùm autem est in B, eo momento mota est. sed toto tempore, quo est inter A & B mouetur.

CAP. XI.

De finitate vel infinitate motus, magnitudinis, & mobilis.

Cap. 7.

16 SPatium finitum non conficitur tempore infinito. nec refert, vtrùm mobile æquabiliter moueatur, an modò celeriùs, modò tardiùs. nam generaliter verum est, partem spatij in parte temporis pertransiri. diuiso igitur spatio in aliquot partes, putà in duodecim, hæ singulæ partes certis ac finitis temporibus, putà singulæ singulis horis conficiuntur. quocirca vt duodecim partes spatij conficiunt spatium finitum, quia finita finities accepta conficiunt totum finitum: ita enim duodecim partes temporis, putà duodecim horæ, faciunt tempus finitum.

17 ¶ Quod

17 ¶ Quod iam docui, non minùs in profectione ad quietem, siue (vt ita loquar) in quietatione locum habet, quàm in motu. nam quietatio à motu non differt re, sed ratione tantùm. dicitur enim motus, quatenus res recedit à termino à quo: quietatio verò, quatenus progreditur ad terminum ad quem, in quo quiescet.

18 ¶ Cùm aliquid fit, vel interit: non est semper vnum & idem, quod fit, vel interit: sed in alia parte temporis alia pars rei fit, aut interit.

Cap. XII.

De profectione ad statum seu quietem, & de quiete.

19 Quod quietatur, potest moueri, & quiescere. atqui dum quietatur, nondum quiescit: ergo mouetur. Cap. 8.

20 ¶ Quoniam igitur quietatio est motus, in tempore fit: quia iam ostendi omnem motum fieri in tempore. Adde, quòd res celeriùs vel tardiùs quietatur: quæ differentiæ in tempore spectantur.

21 ¶ Quod de motu dixi axiom. 12. idem dicendum de quietatione, id est, rem dici aliquo tempore quietari, vel quia toto eo tempore quietatur, vel quia quietatur in parte eius temporis. dicitur enim (exempli gratiâ) hodie fieri, vel quod tota die fit, vel quod aliqua hora diei fit. sed cùm sumitur tempus, quo toto res quietatur, illud vocatur tempus primum.

22 ¶ Quemadmodum non est primum à quo incipiat motus, vt exposui axio. 11. ita non est primum à quo incipiat quietatio: quandoquidem quietatio est motus.

23 ¶ Cùm quies sit priuatio motus, non potest esse quies, nisi cùm potest esse motus. atqui iam ostensum est, motum non esse in momento, sed in tempore: ergo etiam quies est in tempore: & quod quiescit, in tempore quiescit. Quocirca cùm omne tempus diuiduum sit: quâ ratione suprà axio. 11. probaui non esse primum tempus motus, eadem probari potest non esse primum tempus quietis. quodcumque enim dixeris esse primum, ego id diuidam: res igitur priùs quiescit in parte eius temporis, quàm in toto illo tempore. veluti si dicas primum tempus quietis esse horam

primam:obiiciam,quòd res priùs quiescit primo illius horæ quadrante,quàm totâ horâ: ergo prima hora nō est primum tempus quietis,siquidem quadrans est prius.

Cap. XIII.

Rem,quæ aliquo tempore primo mouetur, nulla eius temporis parte esse in parte spatij,per quod mouetur.

24 MObile nulla parte temporis quo mouetur, est in loco proximo siue adæquato: alioquin cùm omne tempus sit diuiduum, in vtraque parte eius temporis ibi esset: proinde quiesceret, cùm moueretur: quod est absurdum.quocirca mobile,dum mouetur, in singulis locis adæquatis & proximis est in momento temporis, non in tempore: iam autem docui rem in momento nec posse moueri, nec quiescere.

8

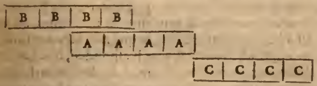
Cap. XIV.

Cap.9.

Solutio rationum,quibus tollitur motus.

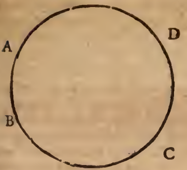
25 SEx rationibus videtur probari motum nullum esse: quarum priores quatuor, sunt Zenonis,reliquæ duæ auctorem incertum habent. I. Spatium interiectum inter terminum à quo,& terminum ad quem, est infinitum, quia omnis magnitudo potest in infinitum diuidi: ergo non potest pertransiri. Respondeo, spatium illud, & omnino magnitudinem esse actu finitam, quamuis potestate diuisionis habeat partes infinitas. II. Si mobile velocissimum, vt Achilles, & tardissimum, vt testudo, moueantur eodem tempore:Achilles numquàm consequetur testudinem, quę ante se mouetur:quia dum Achilles peruenit ad locū in quo erat testudo, ipsa aliquantum spatij confecit:ergo hoc quoq; spatium ab Achille pertranseundum est,vt testudo comprehendatur,sed rursus dum Achilles hoc spatiū conficit,testudo aliquantulū progressa est.atq; ita res abit in infinitū. ergo si res moueantur,sequetur hæc absurditas,mobile tardissimū nūquàm posse comprehendi à mobili velocissimo. Respondeo, vt ad superioré rationé(nam vtriusq; eadem est vis) rem non abire in infinitū,nisi potestatę diuisionis, sed nihilominùs spa-

ſpatium eſſe actu finitum:quod cùm citius conficiatur à mobili veloci, quàm à tardo, neceſſe eſt vt tandem mobile velox aſſequatur tardum. III. Zeno ſupponens momenta eſſe partes temporis, ſic argumentatur: Mobile in quocumque temporis momento eſt in loco adæquato:atqui in loco adæquato non mouetur,vt ſuprà oſtenſum fuit:ergo mobile nulla parte temporis mouetur. Reſpondeo ex cap. 1. huius lib. momentum non eſſe partem temporis, nec valere conſequētiā à momētis ad partes tēporis.nam in momēto res non mouetur.ſuprà ax.3. in parte autē tēporis mouetur ſuprà. ax. 13. IV. Si res poſſent moueri, fieri poſſet, vt tempus dimidium duplo æquale eſſet,vt dimidia hora toti horæ:quod eſt abſurdum. Conſequentia ſic probatur: Sint in ſtadio D, E, tres magnitudines A, B, C, quæ ſingulæ conſtent ex quatuor æqualibus partibus.

Quoniam moles A B ſunt æquales:dicendum eſt,eas æquali tempore pertranſiri à mole C. ſi igitur probetur molem B dimidio tempore,& molem A duplo tempore à C pertranſiri: duplum tempus dimidio æquale erit: quæ eſt abſurditas manifeſta. Id autem ſic probatur: Ponamus molem A ſtare: molem B perueniſſe ad dimidiam partem ipſius D,& ibi conſiſtere verſus D: molem autem C moueri ab initio vſque ad finem ipſius A, verſus D. ſed cùm moles C dimidiatâ horâ peruênit ad dimidiam partem ipſius A, tunc in contrarium moles B moueri incipiat verſus E. certè aliâ dimidiâ horæ parte moles C perueniet ad extremam partem ipſius A,verſus D, & moles B perueniet ad extremam partem eiuſdem A, verſus E. proinde hac eadem dimidia horæ parte moles C pertranſit molem B. moles igitur C pertranſit vnâ horâ molem A,& dimidiatâ horâ molem B. vt autem ſuprà oſtenſum fuit,moles C æquali tempore pertranſit molem A & molem B. quare integra hora,qua moles C pertranſit mo-

lem A & molem B. quare integra hora, qua moles C pertransit molem A, & dimidiata hora, quà eadem moles C pertransit molem B, sunt tempora æqualia: quod est absurdum. Vt igitur hęc absurditas vitetur, negandus est omnis motus. Pro solutione huius argumenti, nego molem C eodem tempore pertransire duas illas moles ęquales, A & B: propterea quod A ponitur stare, B autem moueri contra C: ac citiùs pertransimus, quod versus nos mouetur, quàm quod stat & quiescit. V. Argumentum non valet contra omnem motum, sed contra mutationem, quę spectatur inter terminos contradicentes, vt cùm ex non albo fit album. Sic autem arguitur: Si talis mutatio sit: fieri poterit, vt neutra pars contradictionis sit vera: sed hoc est impossibile: ergo & illud. Consequentia probatur: quia res, quę ex non alba fit alba, dum mutatur, nec est in termino à quo, nec in termino ad quem: quandoquidem in illo nondum mutatur, in hoc mutari desiit, vt expositum est suprà ax. 5. quia igitur non est in termino à quo, non est non alba: & quia non est in termino ad quem, non est alba. sic neque est alba, neque non alba. proinde neutra pars contradictionis est vera. Respondeo, nec totam rem esse albam, nec totam non albam, dum dealbatur: sed partim esse albam, partim non albam: quia partim est in termino à quo, partim in termino ad quem, vt docui dicto ax. 5. VI. Argumentum est contra motum circularem: quo concesso, sequitur hæc absurditas, idem simul moueri & quiescere. nam si ponamus id moueri, quod in seipso voluitur, contrà aduersarius probat id quiescere, quia locum non mutat. simul igitur mouetur, & quiescit. Respondeo, tam partes eius quod in se ipso vertitur, quàm totum mutare locum. De partibus dubitari non potest. De toto sic probo: quia in circulo spectantur multæ circumferentiæ, pro diuersitate punctorum, à quibus incipiunt. quæ non sunt eædem nisi subiecto, id est, quatenus in eodem circulo spectantur. per motum autem circularem fit, vt aliæ aliis succedant. Vt in circulo A, B, C, D, alia est superficies incipiens à puncto A, alia à puncto B, alia à puncto C. & cùm circulus mouetur ab A ad C per D: tunc superficies D succedit in locum superficiei A, & superficies C in locum superficiei B.

Cap. XV.

Id, quod partibus vacat, moueri non posse.

26 ALia mouentur per se, alia per accidens. vt cùm nauis per se mouetur: is, qui in naui sedet, mouetur per accidens, ad motum nauis. rursus cùm totum mouetur, pars mouetur per accidens, motu totius. Cap. 10.

27 ¶ Quod partibus vacat, id est, quod secundum quantitatem non diuiditur, per accidens quidem moueri potest, quatenus mouetur magnitudo, in quâ est: sed per se moueri nequit. quod ita ostendo: Quicquid per se mouetur, est diuiduum: atqui quod partibus vacat, non est diuiduũ: ergo quod partibus vacat, per se non mouetur. Maior probata est suprà axio. 5. Minor patet ex definitione eius quod vacat partibus. Aliis quoque rationibus Aristoteles hoc loco vtitur, quas breuitatis causâ omitto.

Cap. XVI.

Vtrùm mutatio infinita esse possit.

28 OMnis mutatio est finita, quatenus finitur terminis à quo & ad quem. Ceterùm aliquando sunt termini contradicentes, vt in mutatione ex non albo ad album: interdum contrarij, vt in mutatione ex albo ad nigrum: quandoque est idem terminus à quo & ad quem, vt in motu orbiculari.

29 ¶ Mutatio in infinitum durare potest: vel quia mutationem alia mutatio in infinitum sequitur: vel quia vna est perpetua mutatio, cuiusmodi esse potest sola conuersio, seu motus circularis.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XXIII.

NATVRALIS AVSCVLTATIONIS SEPTIMVS.

CAP. I.

Quicquid mouetur, ab aliquo moueri.

Cap. QVICQVID mouetur, ab alio mouetur: vt probatur duobus ſequentibus argumentis. I. Si mouetur ab externo: perſpicuè aliud eſt, quod mouet, aliud, quod mouetur: vt cùm lapis ab homine proiicitur. ſin autem ab interno, vt animal ab anima: diuiditur in partem mouentem, & partem motam. vt corpus animalis mouetur, anima autem mouet, nō mouetur, niſi per accidens, motu corporis. II. Quod moueri deſinit quia aliud ſiſtitur, id nō à ſe, ſed ab alio mouetur: atqui quicquid mouetur, deſinit moueri quia aliud ſiſtitur: ergo quicquid mouetur, ab alio mouetur. Maior patet ex 14. loco ſecūdi Topici, id eſt, per argumentum ab euerſione conſequentis ad euerſionem antecedentis. quod enim à ſe mouetur, non ideo deſinit moueri quia aliud ſiſtitur: ergo quod ideo deſinit moueri quia aliud ſiſtitur, id à ſe non mouetur. Minor ſic probatur: ſuppono mobile, de quo loquimur, moueri per ſe: item ſuppono hoc mobile diuidi in partes, vt ſuprà fuit probatum. his ſuppoſitis, ſit hoc mobile (exempli gratiâ) animal. diuido hoc in partes, vt animam, & corpus. dico ergo animal deſinere moueri, ſi aliud, id eſt anima ſiſtatur. alioqui ſi corpus moueretur quieſcente anima, certè mobile non eſſet per ſe animal, ſed eius pars, id eſt corpus, contra hypotheſim Quod dixi de animali, idem in aliis quoque mobilibus valet.

CAP. II.

Esse aliquod primum mouens, quod ab alio non mouetur.

2 Fieri potest, vt quod mouet, ab alio moueatur, & hoc rursus ab alio. non tamen datur progressus in infinitum: sed necesse est dari aliquod primum mouens. alioqui si ponatur primum moueri à secundo quia secundum mouetur à tertio, & secundum moueri à tertio quia tertium mouetur à quarto, & ita deinceps in infinitum: certè infinita essent mobilia coniuncta: consequenter infiniti motus coniuncti, qui poterunt accipi pro vno motu infinito. atque hic motus infinitus fiet tempore finito. quod est absurdum. nam tempus quo mouetur primum à secundo, finitũ est. eodémq. tempore mouetur secundum à tertio: siquidem secundum ideo mouet primum, quia mouetur à tertio. Eademratione ostendi potest eodem tempore moueri tertium à quarto, & quartum à quinto, & ita deinceps.

CAP. III.

Mouens, & quod mouetur, simul esse.

3 Mouens & mobile sunt simul. Intellige mouens proximum, quod habet rationem efficientis. Item intellige simul loco. Hoc theorema probatur inductione. Cap. 2.

CAP. V.

De motuum comparatione.

4 Vt aliqua dicantur inter se comparabilia, duæ conditiones requiruntur. I. Vt ea, quæ comparantur, non sint homonyma. exempli causâ, acutum homonymos dicitur de gladio, & de aceto: proinde gladius neque est acutior aceto, neque minùs, neque æquè acutus. II. Vt tam id quod cõparatur, quàm ea in quibus illud inest, sit species, nõ genus. Verbi gratiâ, rectè quęritur, vtrũ canis an equus sit cãdidior: quia tam id quod cõparatur, id est candor, quàm ea, in quib. cãdor inest, i. canis & equus, sunt species. malè aũt quęritur, vter sit magis colorat⁹, quia color est genus. Rursus malè quęritur, vtrùm variatio, an motus localis sit velocior. quia mot⁹ localis est gen⁹ sub se cõtinẽs multas species, quas tamẽ Cap. 4.

Ariſtoteles cap. 3. huius libri refert ad tractum & pulſum. item ratione ſpatij diuiditur in motum rectum, & conuerſionem. Variatio quoque eſt genus calefactionis, refrigerationis, &c.

5 ¶ Variatio igitur cum motu locali conferri nequit.

6 ¶ Sed neq̃ue motus rectus cum motu circulari eſt cõparabilis: alioqui daretur linea circularis æqualis lineę rectę, quod eſt impoſſibile.

7 ¶ Vt duo, quæ motu locali cientur, æquè velocia dicantur, quatuor conditiones requiruntur. I. Vt moueantur æquali tempore. II. Vt moueantur per æqualem magnitudinem. III. Vt ea magnitudo non ſit genus, ſed ſpecies. IV. Vterque motus ſit eiuſdem ſpeciei.

8 ¶ Variationes æquè veloces dicuntur, quæ fiunt æquali tempore, dummodò vna ſit affectio, quæ ab vtroque mobili æquè acquiratur. veluti ſi eodem tempore duo æquè ſanentur. Sin autem vel alter citiùs, alter tardiùs: vel alter magis, alter minùs ſanetur: vel alter ſanetur, alter dealbetur: non dicentur variationes æquè veloces.

9 ¶ Generationes vel interitus æquè veloces dicuntur, cùm æquali tempore idem ſpecie, vt homo, gignitur. Generationem & interitum hic latè accipe, vt cõplectatur etiam variationem & præparationem materiæ præcedentem: alioqui hæc fiunt in momento, non in tempore.

Cap. VI.

De motuum proportione.

Cap. 5. 10 SVpponatur mouens aliquod mouere certum põdus per certum ſpatium certo tempore: & notentur de alio mouente ſequentes regulæ. I. Mouens eiuſdem ſiue æqualis virtutis mouebit dimidiam partem eius ponderis eodem tẽpore per duplum ſpatium. veluti ſi quis ferat lapidem quatuor librarum horis quatuor per quatuor miliaria, idẽ vel alius iiſdem viribus præditus, trahet lapidem duarum librarum totidem, id eſt quatuor horis per octo miliaria. II. Mouens eiuſdem virtutis mouebit dimidiã partem põderis per idem ſpatium dimidiato tempore. III. Mouens eiuſdẽ virtutis mouebit idem pondus per dimidiam ſpatij partẽ dimidia parte temporis. IV. Mouens dimidiatã virtute prę̃ditum moue-

mouebit dimidiã partem põderis per idem ſpatium eodem tempore. V. Non eſt neceſſe vt mouens dimidiatâ virtute præditum moueat idẽ pondus. Nec vera eſt ſententia Zenonis, ſi quid cadens edit ſonum, etiá quantácumque eius partẽ ſonũ aliquem edere. VI. Mouens duplo maiori virtute præditũ mouebit duplo maius pondus per idẽ ſpatiũ eodẽ tẽpore. Hæ regulæ vno intuitu in ſequenti diagrámate apparent.

	Mouens	Pondus	Spatium	Tempus
Hypotheſis	4	4	4	4
Regula 1.	4	2	8	4
Reg. 2.	4	2	4	2
Reg. 3	4	4	2	2
Reg. 4.	2	2	4	4
Reg. 5.	2	4		
Reg. 6.	8	8	4	4

11 ¶ Supponatur aliquid rem variare vel augere quadamtenus certo aliquo tempore. verbi gratiâ quidam ignis aquæ gradus quatuor caloris afferat quatuor horis: & notentur ſequentes regulæ. I. Quod habet eandem virtutem, variabit vel augebit eandem rem (id eſt, æquè variabilem, vel æquè auctilem) in duplum duplo tempore. II. Quod eadem virtute eſt pręditum, variabit vel augebit eandem rem in dimidium tempore dimidiato. III. Quod duplo maiorem virtutem habet, eodem tempore variabit vel augebit eandem rem in duplum. IV. Non eſt neceſſe, vt dimidiatâ virtute præditum variet vel augeat eandem rem. Has regulas ſequens deſcriptio ob oculos ponit.

	Varians vel Augens	Variatum vel Auctum	Quatenus variatur vel augetur	Tempus
Hypotheſis	4	4	4	4
Reg. 1	4	4	8	8
Reg. 2.	4	4	2	2
Reg. 3.	8	4	8	4
Reg. 4.	2	4		

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XXIV.

NATVRALIS AVSCVLTATIONIS OCTAVVS.

Cap. I.

Motum ſemper fuiſſe, ac ſemper fore.

Cap. I. NVNC videndum, vtrùm aliquando motus nullus fuerit, & aliquando motus nullus erit, an ſemper aliquis fuerit, & ſemper aliquis erit. nam hęc cognitio tam phyſico vtilis eſt, quia ad motum pertinet, quàm metaphyſico, quia hinc cognoſcemus primum motorem immobilem, qui ſupra naturam eſt, & omnium rerum eſt principium.

2 ¶ In hac quæſtione quatuor ſunt philoſophorum opiniones. Prima eſt Democriti, Leucippi, & Epicuri, motum ſemper fuiſſe, & ſemper fore: quia infiniti ſunt mundi, ita vt ſemper alij generentur, alij intereant: generatio namque & interitus non ſunt ſine motu. Secunda Anaxagoræ, motum cœpiſſe cum mundo, & numquàm deſiturum, quia mens diuina, poſtquàm infinito tempore quieuit, poſtea cœpit partes ſimilares ex chao ſecernere, quæ ſecretio numquàm abſoluetur, ſed infinito tempore durabit. Tertia Empedoclis, infinito tempore, modò fuiſſe motum, modò quietem, & modò fore motum, modò quietem. ponit enim motum Empedocles, prout eius verba ab Ariſtotele accipiuntur, cùm ex ſphæro fit mundus, vel ex mundo ſphærus: quietem autem, dum manet ſphærus, vel mundus. Quarta Ariſtotelis, vnum quidem eſſe mundum, ſed ſemper motum fuiſſe, & ſemper fore, quia mundus non habet principium, nec finem.

3 ¶ Mo-

3 ¶ Motum ſemper fuiſſe Ariſtoteles probat duobus argumentis. I. Supponens, tamquàm per ſe manifeſtum, & definitioni motus conſentaneum, non eſſe motum ſine mouente & mobili, ſic arguit: Si motus non ſemper fuit, datur aliquis motus primus: ſed non datur motus primus: ergo motus ſemper fuit. Non dari motum primum, ſic probat: Si daretur motus primus, daretur prior primo: atqui non poteſt dari motus prior primo: ergo nõ datur motus primus. Minor manifeſta eſt. Maior ſic probatur: Cùm aliquod mouens & mobile efficiunt priorem motum (ſiquidem iam ſuppoſitum eſt, non eſſe motum ſine mouente & mobili) neceſſe eſt, vel vtrumque eſſe æternum, vel vtrumque genitum: vel alterum eſſe genitum, alterum æternum. Si vtrumque vel alterutrum eſt genitum: eius generatio præcedit primum motum: ergo eſt motus prior primo: cûm quia generatio eſt motus quidá, id eſt mutatio: tum etiam quia ſupponit motum propriè dictum, quia ſemper generationem motus præcedit, per quẽ præparatur materia ad recipiendam formam generatione introducendam. Sin autem ambo ſint æterna, & cùm antea non producerent motum, poſtea motum inchoarunt, certè antea non erant ita affecta, vt motum producerent, poſtea verò ita affecta eſſe cœperunt. mutata igitur ſunt, antequàm primum motum producerent veluti quia facta ſunt ſibi inuicem propinqua, cùm antea eſſent remota. quare eſt aliqua mutatio prior primo motu. E re eſt, hanc Ariſtotelis argumentationem diluere. Cùm ſupponit non eſſe motum ſine mouente & mobili: reſpondeo hoc verè dici de motu, ſed aliam eſſe rationem creationis. quod vt perſpicuè intelligatur, notandum eſt, duplex eſſe ſubiectum: alterum quod alterum ex quo. vt cùm homo fit albus, homo eſt ſubiectum quod fit album. cùm autem ex ouo fit pullus, ouum non eſt ſubiectum quod, ſed ex quo fit pullus. Rurſus notandum eſt diſcrimen inter tria genera mutationum, id eſt, motum, generationem, & creationem. motus enim ſupponit ſubiectum quod, id eſt, ſubiectum mobile: vt ambulatio ſupponit animal ambulans: & dealbatio rem quæ dealbatur. generatio autem non ſupponit ſubiectum quod generetur: quia antequàm generetur, non eſt: ſed ſuppo-

nit ſubiectum ex quo generetur: quia ex nihilo nihil gignitur, vt in generatione pulli non eſt pullus: ſed eſt ouum, ex quo pullus generatur. creatio verò neutrum ſubiectum ſupponit. quod enim creatur, non eſt, antequàm creetur neque creetur ex aliquo præexiſtente ſubiecto, ſed ex nihilo Præterea quamuis generatio non ſit motus, tamen ſupponit motum præcedentem, per quem præparetur materia ad recipiendam formam. creatio verò non eſt motus, nec ſupponit motum præcedentem, quia nullum ſubiectum capax motus præexiſtit. His expoſitis, ad argumentum Ariſtotelis: ſi motus non ſemper fuit, datur aliquis motus primus. ſed non datur aliquis motus primus: ergo motus ſemper fuit: concedo maiorem: & nego minorem. Ad probationem huius minoris, quia daretur motus prior primo, quod eſt abſurdum, nego conſequentia. Ad probationem conſequentiæ reſpondeo, motorem eſſe æternum: mobile nec eſſe æternum, nec genitum, ſed creatum: creationem autem (vt paulò antè docui) nec eſſe motum, nec ſupponere aliquem motum præcedentem. quare ante primum motum non eſt motus: ſed eſt creatio. quemadmodum igitur ante primum numerum non eſt numerus, ſed vnitas, quæ eſt principium numeri: ita ante primum motum non eſt motus, ſed creatio, quæ eſt principium motus. II. Ariſtotelis argumentum tale eſt: Semper fuit tempus: ergo ſemper fuit motus. Conſequentia manifeſta eſt ex definitione temporis: quia cùm tempus ſit numerus motus, vt definitum eſt lib. 4. non poteſt eſſe ſine motu. Antecedens probatur. I. Per deductionem ad abſurdum: quia negans tempus ſemper fuiſſe, aſſerit tempus aliquando cœpiſſe, cùm priùs non eſſet: ergo ponit tempus fuiſſe, antequam tempus cœperit: ſiquidem ponit prius, quod eſt differentia temporis, nec poteſt eſſe ſine tempore. II. Ab auctoritate: quia omnes philoſophi, Platone excepto, ponunt tempus æternum: ſolus Plato dixi tempus cœpiſſe vnà cum mundo. III. Quia quicquid eſſe incipit, in præſenti momento incipit, non poteſt enim incipere in præterito, quod non eſt ampliùs: nec in futuro, quod nondum eſt. quare ſi tempus eſſe cœpit, in momen-

momento cœpit: quod est impossibile: quia omne momentum est præterito & futuro interiectum: quippe quod est finis præteriti, & principium futuri. Hæc quoque Aristotelis argumenta dissoluere operæ pretium erit. Cùm ait semper fuisse tempus, ideóque semper fuisse motum, nego antecedens. Cùm ait, Ante primum tempus poni prius, proinde poni tempus, nego consequentiam. quamuis enim prius, propriè acceptum, sit differentia temporis: tamen quando dico tempus cœpisse cùm prius non esset, latiùs sumo aduerbium *priùs*. Denique sicut prius, est differentia temporis: ita extra, est differentia loci. sicut igitur cùm dicimus extra mundum nihil esse, non ponimus locum extra mundum: ita cùm dicimus priùs tempus non fuisse, non ponimus tempus ante primum tempus. Ad auctoritatem respondeo, pluris faciendam esse auctoritatem Platonis, quàm aliorum philosophorum. Præterea etiamsi omnes philosophi assererent omne tempus esse æternum, tamen præualeret auctoritas sanctarum literarum, quibus contrarium statuitur. Ad rationem ex momento sumptam, respondeo quemadmodum non omne punctum est lineæ interiectum, ita vt sit finis vnius partis, & principium alterius: sed punctum, à quo linea incipit, est tantùm principium lineæ: punctum verò, in quo linea desinit, est tantùm finis lineæ: ita potest aliquod momentum esse tantùm principium temporis, & aliud esse tantùm finis, licèt pleraque momenta sint præterito & futuro interiecta.

4 ¶ Motum non habiturum finem, probat Aristoteles duobus argumentis. I. Tempus numquàm desinet: ergo motus numquàm desinet. Consequentia à tempore ad motum suprà fuit probata. Quòd ad antecedens attinet, cùm priùs & posterius sint differentiæ temporis, quemadmodum suprà ex vocabulo *priùs*, probatum fuit non esse primum tempus: ita nunc ex vocabulo posterius, probatur non fore vltimum tempus, post quod non sit ampliùs tempus: quia qui dicit pòst, dicet tempus. II. Non datur vltimus motus: ergo motus numquàm desinet. Antecedens probatur: quia si daretur motus vlti-

mus, daretur etiam posterior vltimo: quod est absurdum. etenim post vltimum illum motum manent motiuum, & mobile, quæ iterum poterunt motum producere. Huic rationi non satisfaciet, si quis dicat vltimum motum esse interitum: quia cùm nihil abeat in nihilum, etiam post interitum manet aliquid capax noui motus.

5 ¶ Denique motum omnino esse æternum, id est, nec habuisse principium, nec habiturum finem, Aristoteles ex eo probat, quòd contraria assertio non est philosophica: cùm philosophus nihil sine ratione dicere debeat: nulla autem ratio afferri possit, cur motus aliquando cœperit, non priùs, & cur aliquando desinet, non posteriùs.

6 ¶ Hinc impugnatur etiam sententia Empedoclis dicentis modò amicitiam mouere & constituere sphærum, modò discordiam mouere, & constituere mundum. nullam enim huius vicissitudinis rationem afferre potest.

7 ¶ Hinc etiam reprobatur sententia Anaxagoræ, qui rationem afferre nequit, cur mens diuina, postquàm infinito tempore quieuit, certo tempore cœperit partes similares segregare, atque ita mundum constituere.

8 ¶ Quamuis Empedocles & Anaxagoras peccarint, tamen deterior est Anaxagoræ sententia. nam vtriusque assertio ratione caret: sed Empedocles saltem ordine quodam ponit in rebus naturalibus modò motum, modò quietem: Anaxagoras verò ne ordinem quidem ponit: quia in infinitis nec ratio, nec ordo spectatur, ipse autem ponit mentem diuinam post infinitam quietem mouere infinito tempore. hoc igitur quod ordine caret, neque Dei, neque naturæ opus dici potest.

9 ¶ Falluntur Empedocles, Democritus, & quicumque alij putant rerum æternarum rationem non esse quærendam: quandoquidem conclusiones perpetuò veræ demonstrantur, vt triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis.

CAP.

Cap. II.

Obiectionum æternitatem motus impugnantium solutio.

10 TRibus argumentis probatur motum non esse æternum, quæ Aristoteles hoc cap. dissoluit. Primò quia omnis motus & mutatio habet principium, & finem, id est, terminum à quo, & ad quem. Secundò quia in rebus inanimatis videmus principium & finem motus, vt cùm lapis proiicitur. Tertiò quia animantia videntur se ipsa mouere, ac sistere, atque adeo motum suum pro libitu inchoare, ac desinere. Ad primum argumentum Aristoteles respondet, id verum esse de motu recto, non de orbiculari, qui potest esse infinitus & perpetuus, quippe qui non est inter duos terminos oppositos, sed ab eodem ad eundem terminum. Ad secundum respondet, rem anima carentem, non aliter moueri, quàm aliquo alio motu præcedente, putà quo mouens ad rem mobilem accedit. quamuis igitur non semper sit motus (exempli gratiâ) lapidis: tamen fieri potest, vt semper sit aliquis motus: siquidem alij motus præcedunt motum lapidis. Ad tertium respondet similiter motum non incipere in animali, sed in re externa, quæ mouet animal. vtputà priusquàm leo ceruum persequatur, ceruus sensum leonis affecit, & appetitum eius mouit. Cap. 2.

Cap. III.

Nonnulla modò moueri, modò quiescere.

11 IN rebus naturalibus aut est tantùm motus, aut quies siue immobilitas, aut vtrumque: atqui nec est tantùm quies, nec tantùm motus: est igitur vtrumque. Cap. 3.

12 ¶ Non esse tantùm quietem in rebus naturalibus, id est, non esse dicendum omnia semper quiescere, patet. I. Per sensum: quia videmus multa moueri. II. Quia physica versatur in rebus mobilibus. III. Quia omnes ferè scientiæ & artes vtuntur aliquo motu, vt cùm medicus sanat, & cùm geometra lineam ducit. IV. Quia natura definitur principium motus.

13 ¶ Non ſunt omnia in continuo motu,vt falsò Heraclitus exiſtimauit: ſiue loquamur de acretione & deminutione,ſiue de variatione,ſiue de motu locali.quod ita oſtendo:Decretio non eſt continua, ſed quiete aliqua interrumpitur: vt cùm animal augetur, priùs cibus concoquitur, & tranſit in alimentum,atque ita præparatur, vt conuerti poſſit in naturam eius quod alitur: túncque auctio fit,cùm alimentum ita conuertitur, quo facto, alia materia iterum præparatur, ac deinde ſimiliter conuertitur: quare auctio non fit continenter. Similis eſt ratio deminutionis: vt cùm gutta cauat lapidem. nam vna gutta ex lapide aliquid adimit,poſtquàm multæ guttæ lapidem præpararunt, id eſt, emolliuerunt, vt ita per vnam guttam deminui poſſit. & poſtquàm hæc gutta id effecit, opus eſt noua præparatione, antequàm alia gutta iterum lapidem cauet. Eadem eſt ratio variationis: quia priùs ſubiectum præparatur, poſtea variatur. exempli gratiâ, priùs aqua refrigeratur, poſtea concreſcit: deinde alia pars aquæ præparatur, mox concreſcit. nec putandum eſt omnes partes aquæ continenter concreſcere: quia inter diuerſas, id eſt, diuerſarum partium concretiones media eſt præparatio quædam. Adde, quòd omnis variatio eſt à contrario ad contrarium terminum, vt à morbo ad ſanitatem. ergo in hoc termino eſt finis variationis. Denique videmus lapides diu manere in ſuo ſtatu, & nec duriores fieri, nec molliores. quocirca non ſemper variantur. Motum quoque localem terminari ac finiri patet, I. Per ſenſum: vt cùm lapis proiicitur, videmus eum aliquando quieſcere. II. Quia grauia & leuia in ſuis locis naturalibus quieſcunt, niſi vi inde moueantur. Ex dictis patet in rebus naturalibus eſſe motum & quietem.

14 ¶ Aut igitur quędam ſemper mouentur,& alia ſemper quieſcunt: aut omnia modò mouentur, modò quieſcunt: aut alia ſemper mouentur, alia numquàm, alia modò mouentur, modò quieſcunt. atqui ex his tribus membris primum eſt falſum, quia videmus quædam modò moueri, modò quieſcere, vt lapidem proiectum: ergo vel ſecundum,vel tertium membrum verum eſt. Vtrum autem horum ſit verum, ex ſequentibus apparebit, vbi docebimus

non

non secundum, sed tertium membrum esse verum, id est, quædam semper moueri, alia esse immobilia, reliqua modò moueri, modò quiescere.

CAP. IV.

Quicquid mouetur, ab alio moueri.

15 Repetendum est ex lib. 5. axio. 2. quicquid mouetur, aut per accidens, aut per se moueri. Per accidens mouetur, quod ideo dicitur moueri, quia est in re mota, vt nauta in naui, vel quia pars eius mouetur, vt scribens mouetur, quia mouet manum. Per se mouentur, quę nec ratione eius in quo sunt, nec ratione partis moueri dicuntur: vt equus currens. Cap. 4.

16 ¶ Quod per se mouetur, id vel mouetur à se, vt animal, vel ab alio, vt res inanimata: & vel naturâ, vt lapis descendens: vel vi seu præter naturam, vt lapis sursum iactus.

17 ¶ Quod à se mouetur, naturaliter mouetur: vt animal incedens, aut currens. Considero animal, quatenus est animal, id est, quatenus constat ex anima & corpore: cetero qui corpus animalis præter naturam ascendit, & secundum naturam descendit.

18 ¶ Quod igitur ab alio mouetur, partim mouetur naturâ, vt cùm grauia descendunt, partim vi, seu præter naturam, vt cùm grauia adscendunt.

19 ¶ Quinetiam quod à se mouetur, interdum præter naturam mouetur: vt si homo manibus ambulet, aut tibias in anteriorem partem inflectat, nam hi motus homini, quatenus homo est, non conueniunt.

20 ¶ His expositis, dico, quicquid per se mouetur, ab alio moueri, quod deinceps de mobilibus singulis est probandum.

21 ¶ Quod præter naturam mouetur, manifestè ab alio mouetur, vt lapis à proiiciente.

22 ¶ Animalia dicuntur à se moueri: quia constant ex duabus partibus, id est, ex anima, quæ mouet, & corpore quod mouetur, ergo etiam in animalibus, quod per

ſe mouetur, ab alio mouetur, id eſt, corpus ab anima: nam ipſa anima non mouetur, niſi per accidens, motu corporis.

23 ¶ Grauia cùm deſcendunt, & leuia cùm aſcendunt, videri poſſunt à ſe moueri. ſed veriùs eſt, hæc quoque moueri ab alio. quod probatur I. Quia moueri à ſe, eſt proprium animalium. II. Quia ſi poſſent ſe mouere, poſſent etiam ſe ſiſtere, & in contrariam partem mouere. III. Quia mouerent ſe varijs motibus naturalibus, vt animalia. IV. Quia ſunt res continuæ: vna autem res continua non poteſt eſſe ſimul mouens, & id quod mouetur, reſpectu eiuſdem motus.

24 ¶ Cùm forma ſit actus primus, motus verò ſit actus ſecundus: id quod gignit grauia & leuia, non ſolùm actum primum, id eſt formam, ſed etiam ſecundum, id eſt motum eis tribuit, niſi quid impediat: quia tum demum ſunt perfecta, cùm ſunt in ſuis locis. ſi quid autem obſtet, & motum impediat: certè id quod remouet hoc impedimentum, ex accidenti mouet. grauia igitur & leuia, etiam cùm naturaliter mouentur, ab alio mouentur, id eſt, per ſe à generante, per accidens verò à remouente impedimentum.

25 ¶ Ex dictis patet, quiquid mouetur, ab alio moueri.

CAP. V.

Primum mouens, non moueri ab externo.

Cap. 5. 26 NEceſſe eſt dari primum mouens: quia niſi primum moueat, reliqua non mouent: veluti niſi homo moueat baculum, baculus non mouebit pilam. quare niſi ſit primum mouens, non erit vllus motus: quod eſt abſurdum.

27 ¶ Primus motor non mouetur ab alio: quia ſi ab alio moueretur, non eſſet primus. ſi igitur mouetur, à ſe ipſo mouetur.

Cap. VI.

Primum mouens esse immobile.

28 QVatuor modis dici potest aliquid se ipsum mouere, aut enim totum à toto mouetur: aut pars mouet partem, & inuicem ab ea mouetur: aut aliqua pars, vel aliquæ partes se mouent, cùm reliquæ maneant immobiles: aut alia pars tantùm mouet, alia tantùm mouetur. ex his quatuor membris vltimum est verum, vt ex sequentibus apparebit.

29 ¶ Totum à toto non moueri, cùm aliquid seipsum mouet, ex eo probo: quia quod mouet, est actu: quod autem mouetur, non est actu, sed potestate. vt ignis calefacit aquam, quia est actu calidus, aqua verò est tantùm potestate calida. quare si totum se ipsum moueret, simul esset actu & non esset actu: quod est absurdum.

30 ¶ Partes se inuicem non mouere, probo: quia si prima pars mouet secundam, & secunda primam, prima per secundam mouet seipsam. ergo inter primam mouentem & eandem primam motam interiecta est secunda. quare prima erit propinquior secundæ, quàm sibi ipsi: vt si manus per baculum mouet lapidem, propinquior est baculo, quàm lapidi. Præterea cùm motus progrediatur à prima parte ad secundam, & reflectatur à secunda ad primam, necesse est vt sit idem motus specie: vt cùm pila à pariete reflectitur, non alia specie motus mouetur, quàm quo in parietem impulsa est. prima igitur pars eodem motu mouebitur, quo mouet: vt puta calefaciens calefiet: aut impellens impelletur, quod esse absurdum superiori axiomate ostendi.

31 ¶ Neque verò dici potest totum se mouere: quia pars se ipsam mouet, vel quædam partes seipsas mouent. vt enim omittam deductionem ad absurditatem, de qua sup. axio. 29. quòd idem esset & non esset actu: certè pars seu partes per se mouerentur, totum autem ex accidenti diceretur moueri, nempe ratione partium.

32 ¶ Restat igitur, vt dicamus id, quod seipsum mouet, constare ex parte mouente, & parte mobili proinde illa est mouens. hæc est, quæ mouetur. & illa quidem est immobilis, quia (vt ostendi) nec à se, nec inuicem ab

altera parte mouetur: hæc verò potest quidem aliud mouere: sed quod ab hac parte mouetur, non est pars primi seipsum mouentis, quia eo dempto, nihilominùs hoc seipsum mouebit.

33 ¶ Sic patefacta est prima proprietas primi motoris, nempe cum esse immobilem.

CAP. VII.

Primum mouens immobile esse æternum, & vnum.

Cap.6.

34 SI motus est æternus, vt primo capite demonstratum fuit: necesse est, primum quoque motorem, quem docui esse immobilem, esse æternum: alioqui non posset esse causa æterni motus.

35 ¶ Præterea est vnus: quia cùm vnus sufficiat ad efficiendum æternum motum, non debemus frustra multas ponere: sed hîc obtinet Homericum illud,

„ *Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω,*

id est,

„ *Non est res bona, multorum principatus: vnus princeps esto.*

Præterea motus æternus est continuus: est igitur vnus: proinde est ab vno mouente.

CAP. VIII.

Primum mouens ne quidem ex accidenti moueri.

36 PRimus motor non solum non mouetur per se, sed nequidem per accidens ad motum sui mobilis, id est, cœli. aut enim totum cœlum spectatur, aut partes eius. si totum spectetur, non mutat locum, sed in seipso vertitur, si partes, hæ mutant quidem locum: sed primus motus toti cœlo attribuitur, non partibus. quòd si totum moueretur, tunc sanè primus motor moueretur per accidens ad motum cœli, vt anima per accidens mouetur ad motum corporis. sed eiusmodi motor non est æternus, nec potest producere motum æternum; huiusmodi (inquam) motor, id est, qui eo motu, quem alij tribuit, cietur: vt anima eo motu cietur, quem ipsa corpori tribuit: ceterùm errantium sphærarum intelligentiæ æterno tempore sphæras suas mouent ab occasu ad ortum,

quamuis

quamuis per accidens moueantur, quatenus à primo mobili rapiuntur ab ortu ad occaſum.

Cap. IX.

Primum mobile eſſe æternum.

37 NOn ſolùm primum mouens, ſed etiam primum mobile eſt æternum: ſiquidem ſemper mouetur. Quòd autē ſemper moueatur, patet. I. Quia mouetur à motore immobili: non eſſet enim immobilis, ſi modò moueret, modò non moueret idem mobile. II. Quia motus primi mobilis eſt cauſa aliorum motuum. quare cùm ſemper ſint aliqui motus, vt cap. 1. probatum fuit, neceſſe eſt etiam primum motum ſemper eſſe.

38 ¶ Tria igitur entium genera ſunt: vnum immobile, id eſt, primus motor: alterum, quod ſempèr mouetur, id eſt, primum mobile: tertium, eorum quæ modò mouentur, modò quieſcunt.

Cap. X.

Lationem eſſe primum motum.

39 QVia motus, quo primum mobile à primo motore mouetur, eſt primus motus: de primo motu dicendum eſt. Cap. 7.

40 ¶ Motus localis eſt omnino primus: quia ante au-ctionem eſt variatio, quâ alimentum concoquitur, & ex diſſimili fit ſimile, vt ex pane caro vel ſanguis: & ante hanc variationem eſt motus localis, quo alimentum, quod erat remotum, fit proximum ei, quod alitur, & ab eo ſumitur.

41 ¶ Motus localis eſt primus I. Naturâ: quia poteſt eſſe ſine aliis motibus, cùm alij ſine ipſo eſſe non poſſint. II. Tempore: quia ſolus conuenit rebus æternis, id eſt, cœlis. Fateor quidem, ſi rēs vna ortui & interitui obnoxia ſpectetur, eam priùs generari, quàm loco moueatur. ſed ſimpliciter loquendo, generatio non eſt prior motu locali: quia primum mobile non eſt generabile, ſed tantùm loco mobile. III. Dignitate: cùm quia res, quæ gignitur, ad perfectionem tendit, adeo vt ſit perfectius, quod poſtremum ei conuenit, motus autem localis poſt alios motus rei genitæ conuenit: tum

etiam quia imperfectioribus entibus minùs conuenit,quàm perfectioribus. Verbi gratiâ,plantæ locum non mutant,vt animalia,quia animalia sunt perfectiora. Denique quia minimè omnium motuum rem de suo statu dimouet: quádoquidem maior fit in re mutatio,si augeatur, vel deminuatur, vel varietur,quàm si locum mutet.

42 ¶ Ex eo quoque patet,motum localem esse primum, quia maximè cõuenit ei,quod est principium omnium motuum,id est,ei quod seipsum mouet.

Cap. XI.

Nullam motionem vel mutationem esse continuam, præter lationem.

43 ALij motus præter localem continui & æterni esse nequeunt,neque si directò progrediantur,quia finem accipiunt in termino ad quem, neque si reflectantur, quoniam in omnibus motibus reflexis quies est intericcta. idem namque terminus est finis primi motus,& principium secundi motus.vt si res primò ex alba fiat nigra, mox ex nigra iterum fiat alba: nigrum est vltimus terminus denigrationis,& primus terminus dealbationis.in hoc igitur termino res vel vtroq;vel neutro motu mouetur: atqui non potest vtroque motu simul moueri, quoniam hi motus contrarij sunt:neutro igitur motu mouetur:proinde quiescit.

Cap. XII.

Solam conuersionem esse posse continuam,& infinitam.

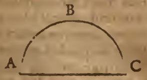
Cap. 8. 44 CVm omnis motus aut sit orbicularis,aut rectus,aut mixtus:motus rectus non potest esse continuus & infinitus,vt mox probabo: ergo neque motus mixtus: quia cùm constet ex orbiculari & recto, (veluti si quid moueatur in semicirculo per chordam,& arcum)non potest esse continuus,nisi partes eius continuæ sint.restat igitur,vt solus motus orbicularis possit esse continuus & infinitus.

45 ¶ Quòd motus rectus,continuus & infinitus esse nequeat,inde ostendo,quòd si talis esset, vel fieret super magnitudine infinita,vel per recursum super magnitudine finita: quorum neutrum dici potest. Non potest fieri super magnitudi-

gnitudine infinita: quia omnis magnitudo eſt finita, vt libr. 3. probatum fuit. Sin autem res ſuper magnitudine finita recurrat, motus non erit continuus: quod multis argumentis probari poteſt. I. In recurſu, vt cùm res mouetur à carceribus ad metam, & à meta ad carceres, motus contrarij ſunt: cùm quia ſunt ad terminos contrarios, tum etiam quia ſibi inuicem obſtant: ergo non poſſunt eſſe continui: nam contrarium contrario non cohæret. II. Si res moueatur ab A ad B, & recurrat à B ad A, neceſſe eſt, vt priùs accedat ad B, deinde ab eo recedat. neque enim poteſt ſimul ad idem punctum accedere, & ab eodem puncto recedere. inter acceſſum igitur & receſſum eſt tempus interiectum, quo mobile in ipſo B quieſcit. III. Quicquid continuo motu cietur, ſtatim ac diſceſſit à termino a quo, dicitur moueri ad vltimum terminum, ad quem eo motu perueniet. atqui aduerſarius aſſerit mobile continuo motu ferri ab A ad B, & à B ad A. ergo ſtatim ac diſceſſit ab A, non ſolùm dici poteſt moueri ad B, ſed etiam ad A. ſimul igitur mouebitur contrariis motibus: quod eſt abſurdum.

46 ¶ Alia eſt ratio motus orbicularis, in quo dicta argumenta non obtinent. quocirca hic motus poteſt eſſe continuus in infinitum. Differentiæ inter rectum & orbicularem motum ratio eſt: quia motus rectus fit inter terminos diuerſos, quos etiam ſolemus contrarios vocare, vt carceres, & metam: idcirco mobile non poteſt ad eundem terminum redire, à quo diſceſſit, niſi motu contrario recurrat: motus autem orbicularis eſt ab eodem ad eundem terminum, vt ab ortu ad ortum, ideóque non contrario motu, ſeu per recurſum, ſed vno & eodem motu mobile redit ad principium à quo diſceſſit.

47 ¶ Quod dixi de motu ſuper lineam rectam, idem obtinet in motu per ſemicirculum, & quouis alio præter circularem. exempli gratiâ, ſit ſemicirculus A B C.

siue mobile feratur ab A ad C, per lineam rectam A C, siue per obliquam A B C:& siue recurrat per C A,siue per C B A: semper verum est,motum ab A ad C,& motum à C ad A,esse contrarios: quia in motuum contrarietate diiudicanda non tam spectamus spatium medium,quàm ipsos terminos, à quo,& ad quem.itaque quacumque viâ recurratur,id est,siue eâdem siue diuersâ,& siue rectâ siue obliquâ,motus reflexus est contrarius motui primo.

48 ¶ Ex dictis constat errasse Heraclitum,& Cratylum, qui dixerunt nihil posse affirmari, quia res sunt in continuo motu,nec vllo tēpore manent in eodem statu,sed continenter variantur.Huius sententiæ falsitas patet: quia iam ostendi nec variationem nec vllum alium motum, præter circuli conuersionem,posse esse continuum.

Cap. XIII.

Conuersionem esse lationum primam.

Cap.9. 49 Motus simplices, id est orbicularis & rectus, sunt priores motu composito,seu mixto: quia simplicia sunt priora compositis.

50 ¶ Motus circularis est prior recto: quia vel est simplicior, vel perfectior. nam vnus & idem motus circularis perpetuari potest: rectus autem non potest perpetuari, nisi reflectatur: túncque non est vnus & simplex motus, vt suprà ostendi.Præterea cùm simplex motus circularis possit esse æternus,certè est omnium primus.

Cap. XIV.

Confirmatio eorum,quæ suprà tradita fuerunt.

51 Triplex inter circularem & rectum motum notetur discrimen. I. Sicut linea recta habet principium, medium,& finem:ita etiam motus,qui super rectam fit, hæc tria distincta habet:proinde finitus est: at circularis conuersionis alia est ratio:quia centrum in circulo habet rationem principij,medij,& finis:& quod in orbem mouetur, non ad centrum,sed circa centrum mouetur:idcirco numquàm ad finem peruenit, & semper æquè dici potest esse in principio,me-

pio, medio, & fine. II. Circularis motus sphærarum cœlestium est omnium motuum primus,proinde est aliorũ mensura. nam quod in eodem genere est primum, est aliorum mensura: & retrò quod est mensura, est in eo genere primum. III. Motus rectus est inæquabilis. quod enim naturaliter mouetur,quò magis à principio motus recedit,eò celeriùs mouetur. quod verò præter naturã mouetur, quò magis à principio motus recedit,eò tardiùs mouetur.motus autem orbicularis est æquabilis: quia quod in orbem mouetur,neque à principio motus recedit, neque ad finem accedit:vtpote cùm principium & finis sit centrum, circa quod mouetur.

52 ¶ Veteres quoque philosophi nouerunt motum localem esse primum motum. hunc enim motum tribuerunt primis principiis,ex quibus omnia facta sunt.

53 ¶ Simplici motus appellatione significatur motus localis. quod enim locum mutat, simpliciter dicitur moueri. quod verò locum non mutat,nõ dicitur moueri simpliciter, sed cum adiectione aliqua, puta moueri secundum quantitatem,vel qualitatem.

Cap. XV.

Primum motorem partibus & magnitudine carere, atque esse in suprema mundi parte.

54 Virtus finita non mouet tempore infinito. quod ita ostendo:Detur virtus aliqua finita, quam probandum sit mouere tempore finito.sumo aliam virtutem minorem,quæ minori tempore moueat.hæc igitur finito tempore mouet. hanc augeo paulatim, donec tandem primæ illi virtuti,de quâ erat quæstio, sit æqualis. necesse igitur est, vt similiter augeatur tempus motus. quare vt auctio virtutis est finita,ita etiam auctio temporis finita est:quãdoquidem hęc proportione sibi respondent. finita igitur virtus mouet finito tempore:quod erat probandum. Cap.10.

55 ¶ Magnitudo finita non potest habere virtutem infinitam. cùm enim in maiore eiusdem generis magnitudine maior sit virtus: detur magnitudo (exempli gratiâ) centum cubitorum.dico in hac non esse vim infinitam: quia in,

vnius cubiti magnitudine est vis finita: aucta igitur hac magnitudine vsque ad centum cubitos, vis quoque eius sic augetur, vt centuplo maior fiat, quàm erat priùs, non infinities maior.

56 ¶ Vis finita non potest esse in magnitudine infinita: quia (vt nuperrimè dixi) quò maior moles est, eò maiorem vim habet. quæ igitur ceteris infinities maior est, infinities maiorem virtutem habet.

57 ¶ Motus vnus continuus & æqualis est vnius mobilis, ab vno motore. quare proiectorum, vt lapidis, aut sagittæ, quæ per aërem aut aquam mouentur, etsi sine intermissione mouentur, tamen vnus continuus motus non est: quia non ab vno, sed à multis mouentur. quomodo enim lapis à manu proiectus, postquàm ab eâ non tangitur, dici potest ab eâ moueri? manus igitur dum lapidem proiicit, aërem proximum impellit: hic aër motus, sequêtem aëris partem mouet: atque ita deinceps motus fit in aëris partibus: & quamdiu motus per partes aëris progreditur, tamdiu lapis mouetur: quia vt initiò à manu, ita deinceps à singulis partibus aëris mouetur.

58 ¶ Hic motor, qui vnum continuum & æquabilem motum efficit, immobilis est. nam si moueretur, ab alio moueretur: idque vel esset immobile, vel similiter ab alio moueretur. ita ne detur progressus in infinitum, necesse est deuenire ad primum motorem immobilem, à quo vnus continuus & æquabilis motus pendeat. Præterea hic motor non mouetur inuicem à suo mobili: alioqui repateretur, & defatigaretur: proinde non efficeret motum æquabilem. Denique cùm mouens mouetur, necesse est, vt vno ex his quatuor mobilibus cieatur, id est, aut iactu, aut pulsu, aut tractu, aut motu mixto ex pulsu & tractu, vt cùm aliquis rotam voluens, partem superiorem rotæ ad se trahit, inferiorem à se pellit: nullus autem horum motuum continuus esse potest.

59 ¶ Idem primus motor, qui continenter infinito tempore cœlum mouet, partibus & magnitudine caret: qui neque vlla magnitudo infinita est: vt probatum fuit lib. 3. neque huius motoris infinitam non habentis, vt constat ex ax. 54. potest esse magnitudo finita, vt patet ex ax. 55.

Si i-

6. ¶ Idem primus motor, quatenus cœlum mouet, ponitur ab Aristotele in superficie cœli suprema: quæ cùm celerrimè moueatur, rationi consentaneum est eam esse mouenti proximam. vim tamen suam idem primus motor per vniuersum diffundit: quippè qui (vt Aristoteles ait vlt. cap. de cœlo) principium, & finem, & media rerum omnium tenet: & secundum Orpheum in Saturni hymno, ναίει κατὰ πάντα μέρη κόσμοιο, id est, habitat in omnibus mundi partibus. quod & Heraclitus sensit teste Aristotele lib. 1. de partib. animal. cap. 1. Hinc Virgilius cecinit lib. 6. Æneid.

Principio cœlum, & terras, campósque liquentes,
Lucentémque globum Lunæ, Titaniáque astra
Spiritus intus alit: totámque infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ
LIBER XXV.
DE COELO PRIMVS.
Prolegomena.

IN octo Naturalis auscultationis libris dictum est de corpore naturali, ac de eius principiis, tam internis, id est, materia & forma, quàm externis, videlicèt efficiente & fine, necnon de communibus affectionibus, nempe motu & quiete, finito vel infinito, loco, pleno vel inani, & tempore deinceps igitur eiusdem corporis species eàdem methodo sunt enarrandæ.

2. ¶ Summa corporis naturalis diuisio in duo genera diducitur: aut enim est corpus simplex, aut mixtum. Simplicia corpora sunt quinque, cœlum, ignis, aër aqua, terra. Mixta sunt, quæ ex his quatuor constant, vt grando lapis, animal,

planta.nam ex cœlo nihil componitur.

3 ¶ De simplicibus corporibus tractatur in his libris, qui *De cælo* inscribuntur: de mixtis in sequentibus voluminibus.

4 ¶ Hoc opus inscribitur *De cælo*, vel quia (vt Alexandro placet) cœlum hîc sumitur pro mundo: quinque enim illa simplicia corpora mundum constituunt, vel quia (vt Simplicio videtur) inscriptio sumitur à præcipua parte, id est, à corpore cœlesti.

5 ¶ Cùm autem in quatuor libros hoc opus diuidatur: in duobus prioribus agitur de corpore cœlestis, in reliquis duobus de quatuor elementis, igne, aëre, aquâ, & terrâ. Ceterùm dum de cœlo tractatur, simul de Vniuerso differitur: quia nonnulla Vniuerso competunt propter cœlum. vtputà vniuersum est finitum & æternum, quia cœlum est finitum & æternum.

Cap. I.

Prima corporis naturalis diuisio in quadamtenus perfectum, & omnino perfectum.

Cap. 1. 6 PHysica in corporibus naturalibus, eorúmque principiis & affectionibus versatur.

7 ¶ Corpus est magnitudo trifariam diuidua: continet enim tres quæ vocantur dimensiones, longitudinem, latitudinem, & altitudinem. superficiei verò altitudo deest. linea tam latitudine, quàm altitudine caret.

8 ¶ Præter has tres nulla alia magnitudo reperitur: quia non sunt plures quàm tres commemoratæ dimensiones siue extensiones: vt Ptolomæus in lib. περὶ διαστάσεων ex eo probat, quòd extensiones hæ sumuntur secundum lineas perpendiculares, quæ plures, tribus se inuicem secantes duci nequeunt. vna enim ducitur secundum longitudinem, alia secundum latitudinem, tertia secundum altitudinem: quarta nullo modo addi potest.

9 ¶ Quapropter numerus ternarius est numerus perfectionis: in magnitudine enim perfecta sunt tres extensiones, & principium, medium, ac finis.

10 ¶ Ex dictis patet omne corpus quatenus corpus, esse

perfectum: quia tres dimensiones continet. Vniuersum autem non solùm hac ratione omnibus corporibus communi perfectum est, sed etiam ratione quadam speciali & sibi propria, quia omnia complectitur, & nihil extra ipsum est.

CAP. II.

Secunda corporis naturalis diuisio in simplex, & compositum: & simplicis subdiuisio.

11 OMne corpus naturale secundum locum moueri potest. Motus autem localis aut est simplex, aut mixtus. Simplex diuiditur in rectum & orbicularem. Rectus subdiuiditur in adscensum, & descensum. Orbicularis est circa medium: adscensus à medio: descensus est ad medium. Mixtus, ex recto & orbiculari constat, vt animalium incessus. Cap. 2.

12 ¶ Medij appellatione significat Aristoteles centrum mundi: quoniam omnes orbes cœlestes concentricos esse putat, vt ab astrologis tum temporis ponebantur. Hipparchus autem & Ptolemæus epicyclorum & eccentricorum orbium auctores, Aristotele posteriores sunt.

13 ¶ Cùm omne corpus naturale aut sit simplex, aut compositum, vt diuisi axio. 2: simplici corpori conuenit simplex motus, composito mixtus. Quamquàm hoc quoque ratione elementi prædominantis simplici motu ferri potest. Exempli gratiâ, sicut terra, quæ est simplex elemẽtum, deorsum tendit, ita etiam lapis, quia in eo terra prædominatur, deorsum fertur item bos ex alto cadens descendit, quia est animal terrestre: sed quatenus est animal, hac atque illac incedit, qui quidem motus est mixtus.

14 ¶ Quoniam igitur motus orbicularis est simplex, necesse est vt alicui simplici corpori secundum naturam conueniat. hoc autem non est vnum ex quatuor elementis: quia vnius simplicis corporis vnus est naturalis motus. quocirca cùm hæc singula proprios & naturales motus habeant, adscensum, vel descensum: certè in orbem præter naturam feruntur. Oportet igitur esse quintum simplex corpus, quod orbiculari motu cieatur, nempe cœlum.

15 ¶ Itaque primus & perfectissimus motus, id est, in

orbem conuersio, 8. Phys. cap. 13. conuenit primo & perfectissimo corpori, id est, cœlo.

Cap. III.

Corpus illud, quod in orbem fertur, à quatuor elementis distinguit, cùm quia nec est graue nec leue, tum etiam quia omnis mutationis præter motum orbicularem expers est.

Cap. 3. 16 CVm graue definiatur, quod suâ naturâ deorsum fertur: leue, quod naturâ seorsum fertur: grauissimum, quod sub omnibus collocatur quæ deorsum feruntur: leuissimum, quod super omnia eminet, quæ sursum tendunt: necesse est, vt quicquid descendit vel adscédit, aut grauitatis aut leuitatis aut vtriusque sit particeps: vt ignis est leuissimus: terra est grauissima: medium locum tenent aër & aqua. nam aër respectu ignis est grauis, respectu aquæ & terræ est leuis. similiter aqua, si cum igne vel aëre conferatur, est grauis. si cum terra, est leuis.

17 ¶ At quintum illud corpus, quod in orbem ferri dixi, id est corpus cœleste, neque graue est neque leue, quia sursum aut deorsum ferri nequit, neque secundum naturam, quia naturaliter in orbem mouetur, duo verò naturales motus vnius simplicis corporis esse non possunt: neque præter naturam: quia cùm adscensus & descensus sint motus contrarij: si cœlum præter naturam descenderet, secundum naturam adscenderet: & contrà, si præter naturam adscenderet, secundum naturam descenderet.

18 ¶ Quod nunc de cœlo dixi, tam de singulis cœli partibus, quàm de toto cœlo intelligi volo: quia in simplicibus & similarium partium corporibus eadem est ratio totius & partium, vt terræ & glebæ, necnon ignis & scintillæ.

19 ¶ Præterea quintum illud corpus non est ortui & interitui obnoxium: quia sicut motui orbiculari non est motus vllus contrarius, vt cap. 5. ostendam, ita ipsi corpori, quod in orbem mouetur, nihil est contrarium: omnis autem generatio & interitus inter duo contraria (id est, inter priuantia) spectatur, vt primo libro Physico expositum fuit. Quocirca putat Aristoteles cœlum esse æternum, nec habere

habere principium temporis, ideóque vocari æthera ἀπὸ τοῦ θεῖν ἀεὶ, quia sempiterno motu cietur: nempe quia non nouit aliud ortus genus, quàm per generationem ex subiecto & contrario. sed sacræ literæ docent cœlum ex nihilo à Deo creatum fuisse initio temporis, vt notaui .8. Phys. axio. 3. Siue autem quis cú Aristotele putet æthera dici παρὰ τὸ ἀεὶ θεῖν à perpetuo cursu, siue cú alijs παρὰ τὸ αἴθειν aut αἴθεσθαι, quod est incendere & fulgere, cum eo non contendam. Nam cœlum semper moueri rectè dicitur, non quia sit æternum, sed quia numquam quiescit. non igitur cœlum semper est, sed semper mouetur, id est, non potest esse cœlum quin moueatur.

20 ¶ Insuper nec augetur, nec minuitur: quia vbi non est ortus & interitus, ibi nec auctio est, nec deminutio. animal enim augetur, dum alimentum conuertitur in carnem & sanguinem, ita vt panis (exempli gratiâ) intereat, & caro gignatur.

21 ¶ Præterea non variatur: alioquin etiam augeretur, ac deminueretur. nam omnis variatio pertinet ad tertiam speciem qualitatis, id est, ad passionem seu patibilem qualitatem, vt probatum fuit lib. 7. Phys. cap. 4. secundum quam quicquid variatur, etiam augetur ac deminuitur, vt animalia, plantæ, & elementa. Hæc intellige de variatione, quam vocant corrúptiuam. nam perfectiua reperitur etiam in corporibus cœlestibus, vt cùm Luna illustratur à Sole.

22 ¶ Non est igitur mirum, omnes tam Græcos quàm Barbaros supremum illud corpus, quia est immortale, vocasse domicilium Deorum immortalium. Nam & nos Deum inuocamus qui est in cœlis, & Propheta Psalm. 2. ait Deum habitare in cœlis: non quòd cœlis concludatur, vel circumscribatur, vel definiatur, cùm sit essentiæ & virtutis infinitæ, sed quia ibi potissimum virtus & effectus eius apparent.

Cap. IV.

De corporum simplicium numero.

23 PRæter quatuor elementa, & corpus quod in orbem vertitur, non potest esse aliud corpus simplex:

quia cùm omne ſimplex corpus ſimplici motu cieatur, cúmque ſimplex motus vel ſit à medio, vel ad medium, vel circa medium, certè quod à medio mouetur, eſt aër, vel ignis: quod ad medium, eſt aqua, aut terra: quod circa medium, eſt cœlum. Hæc eſt Ariſtotelis ratio exiſtimantis omne corpus moueri. nos 4. Phyſ. axio. 28. docuimus ſupra cœlum mobile eſſe aliud cœlum immobile, beatorum ſedem. quod cùm immobile ſit, ſine dubio differt ab eo quod perpetuo in orbem motu cietur.

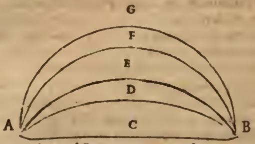
Cap. V.

Cap. 4.

Orbiculari motui nullum motum eſſe contrarium.

24 MOtus circularis & motus rectus non ſunt contrarij; quoniam motui recto alius motus rectus eſt contrarius, vt adſcenſui deſcenſus: vni autem vnum eſt contrarium.

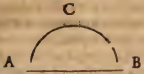
25 ¶ Vt motus contrarij ſint, non ſufficit in linea circumducta terminos eſſe contrarios, vt alterum motum eſſe ab A ad B, alterum à B ad A. quoniam ita contingeret vni motui multos eſſe contrarios, quia inter A & B poſſunt eſſe multæ lineæ circumductæ, etſi vna tantùm recta eſſe poteſt, vt in ſequenti exemplo.

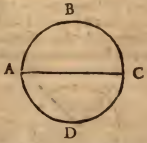
Si dicas motui ab A ad B, contrarium eſſe motum à B ad A: vni illi motui ab A ad B, erunt multi motus contrarij, veluti BCA, BDA, BEA, BFA, & BGA: quoniam hi omnes ſunt à B ad A, vt primus erat ab A ad B. hoc autem abſurdum eſt, multos motus eſſe vni contrarios.

26 ¶ Immo nec motus ſuper arcu eiuſdem ſemicirculi ab A ad B, & à B ad A, vt motus ACB, & motus BCA, contrarij dici debent: quoniam contrarietas ſumitur ex maximâ diſtantiâ, Categ. c. 6. partic. 24. diſtantia verò ſumitur ſecundum lineam rectam.

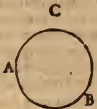
27 ¶ I-

27 ¶ Item motus ſuper arcu duorum ſemicirculorum eiuſdem circuli non ſunt contrarij, vt motus ABC, & motus CDA: cùm ob ſuprà dictam rationem, quia diſtantia ſumitur ex linea recta, AC, non ex illis circumductis, A B C, C D A: tum etiam quia hi motus ſunt continui, contrarij verò motus, continui eſſe nequeunt. 8. Phyſ. cap. 11.

28 ¶ In circulo ABC, motus ABCA, & motus ACBA, non ſunt contrarij, quia vtrique ſunt ab eodem ad idem, id eſt, ab A ad A.

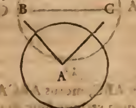
Item phyſicè hi motus ſimul eſſe non poſſunt: quia vel vnum eſt mobile, vel plura mobilia. Si dicatur vnum eſſe mobile, vnus horum motuũ ſufficit, alter eſt ſuperuacuus. Si verò duo ſint mobilia, aut habent æqualem virtutem, & ſe inuicem impedient: aut inæqualem, & maior virtus obſtabit minori, adeo vt alterum ex his mobilibus minori virtute præditum moueri non poſſit, proinde fruſtra ſit. abſurdum verò eſt, aliquid in rerum natura fruſtra eſſe: quia Deus & natura nihil fruſtra faciunt.

CAP. VI.

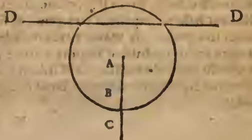
Corpus, quod in orbem mouetur, infinitum esse non posse.

Cap.5. 92 NEque corpus simplex, neque compositum potest esse infinitum: ergo nullum corpus est infinitum. Quòd nullum corpus simplex sit infinitum, sic probo: quia omne corpus simplex aut in orbem mouetur circa centrum mundi, aut à centro, aut ad centrum, vt suprà expositum fuit: hæc autem esse finita, mox ostendam. Vnde patebit etiam corpus compositum esse finitum: quia quod ex finito componitur, necessariò finitum est.

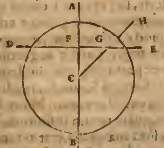
30 ¶ Corpus, quod in orbem fertur, id est cœlum, infinitum esse non posse, probatur multis rationibus. Primò si infinitum esset, etiam lineæ à centro ductæ, ab altera parte essent infinitæ, vt linea A B esset infinita à parte B, & linea A C esset infinita à parte C: centrum enim est A.

Quoniam igitur quò magis hæ lineæ à centro recedunt, eò maius est inter eas interuallum, & in infinitum à centro abeunt: infinitum quoque erit inter eas interuallum. atque hoc interuallum pertrãsibitur, si corpus infinitum in orbem vertatur. sed impossibile est, spatium infinitum pertransiri: ergo impossibile est, corpus infinitũ in orbem moueri. Secundò, si mũdus sit infinitus: à centro eius A imaginemur lineã ABC, infinitã ex parte C; quæ motu cœli moueatur: & extra centrũ aliam lineam DD, infinitam ab vtraq; parte, & immobilem.

Quoniam igitur cœlum finito tempore, id eſt, quatuor & viginti horis totum ſpatium conficit: neceſſe eſt etiam partem huius motus, qua linea ABC ſecat lineam DD, finito tempore fieri. erit igitur principium temporis, quo linea ABC ſecat lineam D, conſequenter erit principium in magnitudinibus ſeſe ſecantibus contra hypotheſim, quâ ſupponebantur eſſe infinitæ. Tertiò, iacto hoc fundamento, quòd ſi duę lineę ſint, altera finita, altera infinita, idémque motus vel alterutri⁹ vel vtriuſque conſideretur, eodem tempore hæc illam, & illa hâc pertranſit, hoc inquam fundamento iacto, imaginemur in mundo circulũ cuiuſuis finitæ magnitudinis. hunc circulum cœlum pertranſibit 24. horis: conſequenter hic finitus circulus infinitum cœlum eodem tempore, id eſt 24. horis pertranſibit: quod tamen eſſe impoſſibile probatum fuit 6. Phyſ. cap. 11. partic. 7. Quartò, quicquid termino vel terminis comprehenditur, eſt finitum: atqui omnis circulus termino, id eſt circumferentiâ comprehenditur: ergo omnis circulus eſt finitus. ſimili ratione omnis ſphæra finita eſt. ſphæra igitur cœleſtis eſt finita: & quod circulo mouetur, eſt finitum. Quintò, imaginemur in mundo lineam AB ab vtraque parte infinitam, tranſeuntem per centrum C: & aliam lineam D E, æquè infinitam, quæ priorem ad angulos rectos ſecet in puncto F: & tertiam lineam CH, infinitam ex parte H, quæ ſecet lineam DE in puncto G, & motu cœli cicatur.

Profectò linea CH numquam pertranſibit lineam DE, conſequenter cœlum non perficiet motum circularem: quia neceſſe eſt vt linea CG, id eſt à centro vſque ad punctum ſectionis, finita ſit: proinde neceſſe eſt vt ſemper aliquid remaneat vltra G, quod nondum attigit lineam D E, ſiquidem vltra G protendit linea CH in infinitum. Sextò, quia

finitum est tempus, quo cœlum voluitur: etiam spatium, quod conficitur, est finitum, Phys. lib. 6. cap. 11. partic. 6. huic autem spatio cœlum est æquale. ergo cœlum est finitum. Ostendi. corpus quod in orbem vertitur, non esse infinitum.

CAP. VII.

Corpus, quod ad medium, vel à medio fertur, infinitum esse non posse.

Cap. 6.

31 Corpus, quod recto motu ad centrum, vel à centro fertur, infinitum esse non posse, probatur duabus rationibus. Primò, quia locus inferus est finitus, quippe qui centro terminatur: etiam superum, qui hisce duobus extremis continetur ac terminatur, finitos esse oportet: consequenter etiam corpora, quæ his locis continentur, finita sunt. Secundò, si corpus graue aut leue esset infinitum, etiam grauitas aut leuitas esset infinita: quandoquidem corporis infiniti pondus finitum esse non potest, vt sequenti axiomate ostendam: atqui grauitas & leuitas infinitæ esse nequeunt, vt probabo ax. 33. ergo corpus quod graue aut leue est, infinitum esse nequit.

32 ¶ Corporis infiniti pondus non esse finitum probatur per deductionem ad tres absurditates. Primò totum infinitum, & pars eius finita eiusdem essent ponderis. Nam si corporis infiniti pondus sit finitum, sit (exempli gratiâ) viginti librarum: & ex eo sumatur pars aliqua: quæ cùm sine dubio sit minoris ponderis, sit (exempli causâ) quinque librarum. deinde hæc pars augeatur. sic augebitur etiam eius pondus. & quia totum, quod est infinitum, numquàm consumitur, eius pars pro libitu augeri poterit. augeatur ergo, donec fiat 20. librarum. ita hæc pars aucta erit eiusdem ponderis, cuius est ipsum totum infinitum. Secundò, si eadem pars magis augeatur, pondus eius excedet viginti libras. ita pars aucta maioris erit ponderis, quàm totum infinitum. Tertiò, quia finitum & infinitum sunt inæqualia, erat autem prima absurditas, ad quam deduxi, idem esse pondus finiti & infiniti: certè idem erit pondus magnitudinem inæqualium, licèt eiusdem generis.

33 ¶ Infinitam grauitatem esse non posse probatur per deductionem ad absurditatem, nam quò res est grauior, eò breuiori tempore descendit, ita vt secundum proportionem

augea-

augeatur pondus, & minuatur tempus: putà res duplo grauior, dimidia parte temporis idem spatium descendendo conficit. verbi gratiâ, si plumbum est duplo grauius lapide, & lapis duabus horis descendit, plumbum vnâ horâ descendet. Quare si res aliqua habeat pondus infinitum: certè quatenus est grauis, descendet: & quatenus nullam proportionem habet erga rem ponderis finiti, (quia nec duplo, nec triplo, nec quadruplo, nec vllâ aliâ ratione grauior dici potest) moueri non poterit.

Cap. VIII.

Nullum corpus esse infinitum.

14 NOn solùm simplicia corpora sunt finita, vt suprà demonstraui: sed in vniuersum necesse est omne corpus ac totum mundum esse finitum. quod multis rationibus euincam. Primò omne corpus constat vel ex partibus Cap. 7. similaribus, vt ignis, aër, caro, sanguis, vel dissimilaribus, vt animal, & plantæ. Si ex partibus dissimilaribus constat: aut hæ partes numero finitæ sunt, aut infinitæ. Tribus igitur modis poni infinitum potest, id est, vel constans ex partibus dissimilaribus infinitis, vel ex partibus dissimilaribus finitis, vel ex partibus similaribus: quos omnes modos refutabo. Infinitæ partes dissimilares esse non possunt: quia cùm omne corpus naturale habeat proprium motum, oporteret infinita esse motuum genera, quorum singula singularium partium dissimilarium propria esset: quod est impossibile. suprà namque ostendi tria tantùm esse simplicis motus genera, à medio, ad medium, & circa medium. Quòd si numerus partium dissimilarium finitus sit: certè totum finitum efficient: aut aliqua ipsarum infinitæ magnitudinis erit: quod tamen esse impossibile, superiori capite ex eo docui, quòd nec infinita grauitas, aut leuitas, nec infinitus locus esse potest. Denique si dicatur totum infinitum constare ex partibus similaribus: certè aut à medio mouebitur, aut ad medium, aut circa medium. atqui nullo ex his motibus moueri posse constat ex superiori capite. non potest igitur poni infinitum constans ex partibus similaribus. & antea ostendi non posse constare ex partibus dissimilaribus. quare nullo modo poni potest. Se-

cundò, nullum corpus infinitum poteſt habere vim agendi vel patiendi, vel vtraque: omne autem corpus naturale hanc, vel illam, vel vtramque vim habet: ergo nullum corpus naturale eſt infinitum. Minor propoſitio manifeſta eſt. Maior probatur: quia ſi infinitum ageret, ſeu pateretur: id vel finito, vel infinito tempore contingeret: quorum neutrum dici poteſt. Nam infinito tempore nihil fit: cùm omnis actio & omnis paſſio terminentur, ac finiantur terminis à quo & ad quem. Finitum verò tempus rebus finitis conuenit: proinde non conuenit infinitis: alioquin eadem ratio eſſet finiti & infiniti. Tertiò, infinitum moueri non poteſt, nec in orbem, quia hic motus eſt circa medium, in infinito autem medium non eſt: nec motu recto, quia requireret duo loca infinita, vnum à quo, alterum ad quem moueretur, & præterea eſſent duæ res infinitæ, altera mouens, altera quæ mouetur: quandoquidem infinitum non poteſt à finito moueri, cum longè minor ſit virtus finiti quàm infiniti. Quartò, infinitum moueri non poteſt, nec à ſe, quia eſſet infinitum animal, nec ab alio infinito, quia non tanta eſt vis finiti, vt nuperrimè dixi: nec ab alio finito, quia duo infinita eſſe non poſſunt.

35 ¶ Obiiciet aliquis ſuperiora argumenta valere contra infinitum continuum: ſed nihilominùs eſſe poſſe continuum inani ſeiunctum & interceptum, vt exiſtimarunt Democritus & Leucippus, qui poſuerunt infinita corpuſcula eiuſdem naturæ, diuerſarum autem figurarum, per infinitum inane agitata. ergo hanc quoque ſententiam explodamus. Primò, cùm hæc corpuſcula ſint eiuſdem naturæ, vnum habeant naturalem motum neceſſe eſt. quocirca aut erunt omnia grauia, aut omnia leuia: nec in rebus tam grauitas quàm leuitas inerit. Secundò, ſi eſſent grauia aut leuia: eſſet aliquod medium in vniuerſo, ad quod tenderet, vel à quo recederent: ſed medium in infinito inani eſſe non poteſt. Tertiò, cùm in infinito inani nec ſit ſuperum, nec inferum, nec medium, conſequenter nullus eſt motus localis, quia omnis motus localis per has loci differentias definitur. Quartò, qui locus alicui rei, vt igni, eſt naturalis, alij, vt terræ, eſt præter naturam: ergo non ſunt omnia eiuſdem naturæ, nec omnia grauia, vel omnia leuia.

CAP. IX.

Vnum esse mundum non plures.

36 VNum esse mundum probatur tribus rationib. Prima ratio deducit ad absurditatem, quòd, si plures essent mundi, ignis & terra vnius mundi naturaliter deferrentur ad alterum mundum: quod esse absurdum patet: quia sic contingeret, vt ignis descenderet, ac terra ascẽderet. Cõsequentia probatur tribus argumentis. Primò, necesse est vt terra ab alio mundo ad hũc deferatur vel secundũ naturam, vel vi. Quod de terra dico, quæ est elementum graue, similiter intelligendum de igni elemento leui. Si dicatur deferri secundum naturam: hoc ipsum est, quod probare volebam. Si vi: consequens est, vt naturâ deferatur ab hoc mundo ad alterum. ita semper eueniet eadem absurditas, quòd terra ab vno mundo ad alterum naturâ moueatur. Secundò, si terra naturaliter quiescit in hoc mũdo, etiam naturaliter huc fertur ex aliis mundis. Tertiò, elementa diuersorum mũdorum sunt eiusdem naturæ: cùm quia, nisi hoc concedatur, mundus dicetur homonymus: tum etiam quia eosdem motus habẽt, id est, à medio ad medium, circa medium, siquidem non sunt plures motus simplices, vt suprà ostendi. quare cùm eiusdem sint naturæ, eôdem secundum naturam deferentur. vt igitur terra huius mundi defertur naturaliter ad hoc centrum, ita etiam terræ, quæ sunt in aliis mundis, naturaliter deferentur ad hoc huius mundi centrum. Secunda ratio sumitur ab vnitate primi mouentis. cùm enim vnus sit primus mouens, vt probatur XI. Metaphys. cap. 8. text. 49. vnum est etiam primum mobile: consequenter vnus est mundus. Tertia ratio est: quia ignis, aëris, & aquæ locus naturalis est inter cœlum & terram: non sunt igitur in aliis mundis. quia essent extra cœlum.

Cap. 8.

CAP. X.

Nec plures mundos, nec aliquid extra mundum, præter Deum & intelligentias, esse posse.

37 SI quis obiiciat hunc mundum esse singularẽ, & constare ex certa materia, mundũ autem simpliciter cõsideratũ, esse vniuersalem, ideóq; plures mũdos esse posse sub illo vniuersali contentos, tanquàm indiuidua sub suâ specie;

Cap. 9.

respondebo hoc ideo fieri non posse, quia hic mundus constat ex vniuersa materia, adeo vt nulla materia supersit, ex qua alij mundi fieri possint. Quòd autem hic mundus cõstet ex vniuersa materia, ex eo patet; quòd nullum corpus extra mundum esse potest, vt mox ostendam.

38 ¶ Cœlum trifariam accipitur. Primò pro primo mobili. Secundò pro omnibus sphæris cœlestibus. Tertiò pro Vniuerso mundo.

39 ¶ Extra cœlum, id est, extra mundum neque simplex vllum corpus esse potest, neque compositum. Non simplex: quia vel esset cœlum, vel vnum ex quatuor elementis. Cœlum esse non potest: quia cœlum in se vertitur, nec mutat locum secundum se totum. Non vnum ex quatuor elementis: quia cùm in hoc mundo sit secundum naturam, extra mundum esset prçter naturam: ergo ibi esset aliud corpus secundum naturam: quod est impossibile, cùm nullum sit aliud corpus præter hçc. Non compositum ex elementis: quia si composita ibi essent, etiam simplicia ibidem essent, quod ostendi esse impossibile.

40 ¶ Præterea extra cœlum nec est locus, nec inane, nec tempus: quia si locus aut inane esset, corpus ibi esse posset: item si esset tempus, esset etiam motus, quandoquidem tempus est numerus motus, vt expositum fuit quarto physico: motus autem non est sine corpore mobili. quare cùm extra cœlum non possit esse corpus: consequens est, vt nec sit locus, nec inane, nec tempus.

41 ¶ Extra cœlum igitur nihil est, præter Deum & intelligentias cœlestes à materiâ abiunctas, quę nec sunt in loco, nec tempori subiiciuntur, nec mutantur, sed perfectissimam, beatissimam, & sempiternam vitam degunt.

42 ¶ A Deo cetera omnia vitam & essentiam accipiũt, sed alia pleniùs, alia obscuriùs.

43 ¶ Nihil est Deo melius, nihil præstantius: nihil mali in eo est, nihil ipsi deest.

44 ¶ Cœlum perpetuo motu cietur: quia tunc mobile quiescit, cùm ad suum locum peruenit: hoc autem non conuenit cœlo, quod cùm in orbem vertatur, eundem habet terminum à quo & ad quem, idcirco semper est in principio & in fine motionis.

CAP.

Veterum philosophorum de origine mundi sententia refutantur.

45 OMnes veteres philosophi existimarunt mundum esse factum.sed alij dixerunt eum numquàm interiturum, vt Plato: alij cum semel interiturum, nec vnquam postea futurum,vt Democritus:alij interiturum quidem, sed postea instauratum iri,vt Empedocles,& Heraclitus. Aristoteles autem censet mundum esse æternum, & neque genitum,neque interiturum esse. Cap.10.

46 ¶ Platonis sententiam Aristoteles sic impugnat.Primò non est probabile mundum esse genitum, & fore æternum:quia cetera omnia genita videmus aliquando interire, exceptâ animâ intellectiuâ.xi.Metaphys.cap.3.tex.17.Secundò,si mundus est genitus:id,ex quo mũdus est factus, est mutabile:proinde mundus quandocumque potest constitui, & constitutus dissolui. Denique quicquid est genitum, id esse interitui obnoxium,c.13.probabitur.

47 ¶ Sententia Empedoclis & Heracliti reiicitur: quia si corpus,ex quo mundus cõstat,semper manet, sed aliàs alio modo disponitur, vt in sphæro elementa sunt commixta,in mundo seiuncta secundum Empedoclem: profectò mundus est æternus,sed eius dispositio sola mutatur,vt si idem homo ex puero vir fieret,& vicissim ex viro puer.

48 ¶ Sententiæ Democriti reprobatur: quia id, ex quo factus est mundus, est mutabile, alioqvin mundus fieri non potuisset:ergo etiam post interitum mundi manebit mutabile,siquidem mundus non potest abire in nihilum. quid igitur vetat iterum mundum fieri? cùm eadem materia subsit, quæ tunc suberat,cùm mundus olim factus est.Si quis respondeat hoc argumentum valere de vno mundo, Democritum autem ponere plures, immo infinitos mundos, ita vt dissoluto mundo in atomos, ex his quidẽ, vt & ex aliis atomis, fieri mundus possit,non tamen idem mundus, sed alius atque alius:aduersus hanc respõsionem replicabo,suprà fuisse ostensum nec infinitos mundos,nec infinitas atomos esse posse,axio.35.& 36.

CAP. XIII.

Hypotheses de vero & falso, necnon de possibili & impossibili.

55 SI quid potest esse & non esse, necesse est vt certum ac definitum sit maximum seu longissimum tempus, quo id esse potest, & quo esse non potest. nam si hæc tempora definita non sint, duo erunt tempora infinita: quod est absurdum.

56 ¶ Verum & falsum, necnon possibile & impossibile accipiuntur duobus modis: nimirum ex hypothesi, & simpliciter. Exempli gratiâ, Socratem esse lapidem, simpliciter est impossibile: Socratem autem esse doctum, impossibile est ex hypothesi, id est, si supponatur Socratem non studuisse.

57 ¶ Simpliciter falsum, & simpliciter impossibile differunt. quod enim est simpliciter impossibile, est etiam simpliciter falsum, vt Socratem esse lapidem. contrà verò non omne falsum est impossibile: vt cùm Socrates sedet, falsum est eum stare, sed non est impossibile vt stet.

58 ¶ Quocirca non idem valet supponere falsum, & supponere impossibile. nam ex falsa non impossibili hypothesi colligitur falsa non impossibilis conclusio: veluti si falsò supponas Socratem esse doctum, inde colligitur Socratem studuisse: quod est tantùm falsum, non impossibile. Ex impossibili autem hypothesi efficitur impossibilis conclusio: veluti si supponatur asinum volare, inde colligetur asinum habere alas. :.Poster.cap.15.partic.9.

59 ¶ Idem simul & eodem tempore potestatem habet suscipiendi non eodem, sed diuersis temporibus opposita. vt Socrates eodem tempore potest stare & sedere, non tamen vt simul eodémque tempore stet ac sedeat. Sed quod plurium infinito tempore potestatem habet, omnium eodem tempore potestatem habet, quia non sunt plura infinita. Et si quid infinito tempore est corruptibile, semper potest non esse.

CAP. XIV.

Theoremata de iis quæ interitui & generationi sunt obnoxia, vel non obnoxia.

60 QVod semper est, id ortui & interitui nō esse obnoxium, sic probo. Si interire possit, ponatur interire & nō esse. idē igitur simul erit & nō erit: quod est impossibile quoniam igitur hæc cōclusio non tantùm est falsa, sed etiam

impossibilis:perspicuum est ex ax. 58. etiam hypothesim illam, *Quod semper est, potest non esse*, vnde hæc conclusio colligitur, esse non solùm falsam, sed etiam impossibilem. Similiter si quod semper est, posset generari, posset aliquando, id est antequàm generaretur, non esse. simul igitur esset, & non esset: quod est impossibile. Ex dictis patet, quod semper est, nec gigni posse, nec interire.

61 ¶ Sunt enim duo contraria, numquàm esse, & semper esse: quibus medium interiectum est, quod modò est, modò non est, id est, quod est ortui & interitui obnoxium.

62 ¶ Hoc igitur, quod ortui, vel interitui est obnoxium, non est sempiternum: alioquin simul posset semper esse, & non semper esse: quod est absurdum.

63 ¶ Ergo generabile & corruptibile reciprocantur.

64 ¶ Proinde etiam ingenitum & incorruptibile reciprocantur. Nisi enim ingenitum esse incorruptibile, esset corruptibile: esset igitur genitum: quia iam docui genitum & corruptibile reciprocari, adeo vt omne genitum sit corruptibile & omne corruptibile sit genitum: quis autem non videt hoc esse absurdum, si dicatur ingenitum esse genitum? Similiter nisi incorruptibile esset ingenitum, sine dubio esset genitum: consequenter esset corruptibile.

65 ¶ Ex dictis patet errasse Platonem, qui putauit genitum posse esse incorruptibile, & ingenitum posse corrumpi. Et sanè eius sententia principiis naturalibus non conuenit. quod enim vel gignitur, vel interit, modò est, modò non est. à materia verò hoc pendet; vt res modò sit, modò non sit, quia materia est tam formæ, quàm priuationis capax. cùm igitur semper hæc materia subsit, necesse est vt res semper sit ortui & interitui obnoxia.

DOCTRI-

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XXVI.

DE COELO SECVNDVS.

Cap. I.

Mundum esse æternum.

DE origine mundi sententiæ veterum philosopho- rum superiori libro sunt reprobatæ. Cap. I.

2 ¶ Veteres religionum auctores dixerunt cœlum esse immortale, diuinum, sempiterno motu versatum, Deorum domicilium. hæc sententia Aristoteli placet.

3 ¶ Poëtæ fabulati sunt cœlum casurum, nisi ab Atlante sustineretur. Hæc sententia Aristoteli displicet: quia cœlum nec est graue, nec leue, nec sursum aut deorsum ferri potest, vt superiori libro probatum fuit.

4 ¶ Empedocles existimauit cœlum ideo non ruere, quia velociori motu in gyrum trahitur, quàm naturaliter deorsum ferretur. Sed præter rationes superiori axiomate allatas, quod violentum est tam diu durare nequit.

5 ¶ Plato censet mundũ esse quidem interitui obnoxium, sed animam eum cogere, vt duret, ac perpetuo motu voluatur. Sed Aristoteles cõtradicit: quasi hac ratione fieret vt anima mundi, id est, Deus vitam laboriosam ac minimè beatam degeret.

6 ¶ In summâ Aristoteles statuit mundum esse æternum, & neque genitum, neque interiturum.

Cap. II.

De cœli partibus, supera & infera, dextra & sinistra, antica & postica.

7 CVm differentiæ loci tres sint: prima, suprà & infrà: secunda, antè & retrò: tertia, dextrum & sinistrũ: malè Pythagorei tantùm vltimâ cœlo attribuerunt. Cap. 2.

8 ¶ Superum eſt principium longitudinis, dextrum eſt principium latitudinis:antè,eſt principium altitudinis.

9 ¶ Superũ eſt principiũ auctionis:dextrum eſt principiũ motus localis:antè,eſt principiũ motus quo sẽſus mouetur.

10 ¶ Hæ differentiæ non ſpectantur in omnibus corporibus,ſed in ſolis animatis.Nam plantis attribuũtur tantùm ſuperum & inferum: animalibus verò omnes dictæ differentiæ. Rebus autem inanimatis hæ differentiæ ſuâ naturâ non conueniunt, ſed tantùm noſtro reſpectu eis attribuuntur.nam ignis tantùm ſurſum mouetur,terra tantùm deorſum.ſed dici poſſũt ſupra nos,vel ſub nobis, vel ad noſtrum latus dextrum aut ſiniſtrum,vel ante ſeu poſt nos. Quibuſdam etiam per metaphoram ab animalibus ſũptam has differentias tribuimus:vt in ſtatua ſuperiorẽ & inferiorem,anteriorem & poſteriorem ,dextram & ſiniſtrã partem conſideramus exẽplo animalis,quod eâ ſtatua repræsẽtatur.

11 ¶ Cùm cœlum ſit animatum,& habeat principium motus omnes dictæ differentiæ ei conueniunt, quamuis ſit figuræ ſphæricæ,& ſemper moueatur.

12 ¶ Cœli longitudo eſt axis ſuper quem voluitur, cuius extremitates ſunt duo poli,ſeptentrionalis ſiue arcticus,qui nobis ſemper apparet,& oppoſitus auſtrinus ſiue antarcticus qui aliis ſemper apparet nobis nunquam.

13 ¶ Mathematici verò in climatibus diſtinguendis longitudinem diſtantiæ locorũ ſumunt ab oriente ad occidentem,latitudinem à ſeptentrione ad meridiem, nimirũ quià non conſiderant totum mundum,ſed orbem habitabilem,putarunt autem nec ſub ſeptentrione nec ſub meridie terram eſſe habitabilem. quod ſi verum eſſet, magis protenderetur locorum diſtantia inter ortum & occaſum, quàm inter meridiem & ſeptentrionem. quare ea vocatur longitudo,hæc latitudo.

14 ¶ Secundum Ariſtotelem locus ſuperus in cœlo eſt ad polum auſtrinum,inferus ad Septentrionalem;pars dextra in oriente,ſiniſtra in occidente, antica in noſtro hemiſphærio,poſtea in altero hemiſphærio.Hæc clariùs percipientur,ſi magnus quidam gigas fingatur caput habere in polo antarctico,pedes in arctico,dexteram manum in oriente, ſiniſtrã in occidente,facie erga noſtrũ hemiſphæriũ erecta.

Ita autem Aristoteles partes in mundo constituit ratione motus ab ortu ad occasum. quia si homo naturali conuersione moueretur, à dextra ad sinistram moueretur. vnde cùm cœlum ab ortu ad occasum voluatur, dextra in ortu, sinistra in occasu ponenda est. Caput igitur seu pars superior est in polo antarctico. nam si ponatur in polo arctico, motus cœli deprehendetur esse à sinistra ad dextram.

15 ¶ Augures apud Romanos anticam mundi partem statuebant in meridie, posticam in septentrione, dextram in occidente, sinistram in oriẽte, sui ratione habita, quia ad meridiem respicientes, auguria captabant.

16 ¶ Pythagorei autem nostrum hemisphærium vocant superiorem & dexterum, alterum verò inferiorem & sinistrum. quam sententiam Aristoteles non admittit respectu primi mobilis, quod ab ortu ad occasũ mouetur, sed respectu motus planetarum ab occasu ad ortum. hoc ideo, vt motus ponatur à dextrâ incipere, non à sinistrâ.

17 ¶ Pythagoreos secutus est Virgilius lib. 6. Æneidos,

—Iacet, (inquit) *extra sydera tellus,*
Extra anni solisque vias, vbi maximas Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.

Fingit enim Atlantem humeros, quibus cœlum sustinet, contorquentem, simul torquere cœlum in orbem, humeros autem habere ad nostrum polum.

18 ¶ Lucanus lib. 5. septentrionalem plagam sinistram facit, cùm cecinit.

Ignotum nobis, Arabes, venistis in orbem,
Vmbras mirati nemorum non ire sinistras.

Dextra igitur cœli secundum Lucanum est in meridie, sinistra in septentrione.

Cap III.

Cur cœlestes orbes & motus plures sint.

Cap. 3. 19 QVia cœlum in orbem vertitur, necesse est aliud corpus, circa quod voluatur cœlum, in medio quiescere, nempe terram, quæ est elementum graue; consequẽter necesse est aliud esse elementum leue, id est, ignem: proinde necesse est etiã elemẽta media esse, aërem & aquã. Quoniam igitur hæc quatuor elementa contrariis qualitatibus prædita sũt, & motus eorũ naturâ perpetui non sũt: idcirco oportet esse generationẽ & interitum. Hinc est, quòd oportet plures esse orbes cœlestes, nec tantùm esse primum mobile, quod mouetur ab ortu ad occasum, sed etiam orbes planetarum, qui voluuntur ab occasu ad ortum: quia cùm cœlestia agãt in hac inferiora, si vnum esset cœlum, & vnus cœli motus, hæc inferiora semper eodem modo se haberẽt. si verò vnum cœlum modò in hanc, modò in illam partem verteretur, non cõtinuo motu cieretur, sed aliquãdo quiesceret, vt probatum fuit 8. Phys. 12. partic. 6. 107

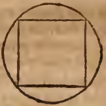
Cap. IV.

Cœli figuram esse globosam.

Cap. 4. 20 FIgurã cœli sphæricam seu globosã esse probatur sequẽtibus argumẽtis. Primò quia primo corpori cõuenit prima figura: primũ autẽ corpus est cœlum: prima figura plana est circulus, quia vnâ lineâ continetur: prima figura solida est globus seu sphæra, quia vnâ superficie terminatur. 108 Secundò quia si cœlum esset quadratum, aut triangulare, aut alius similis figuræ, cùm in orbem moueatur, daretur locus sine corpore, aut corpus sine loco: quod est absurdum. Anguli namque circumuoluti relinquunt spatium sine corpore, & occupant aliud spatium, in quo non erat corpus.

Tertiò

Tertiò motus cœli est aliorum mènsura. 4.Phys. cap.vlt. proinde est motus minimus.9. Metaphis.cap.1.tex.3. consequenter est celerrimus: fit igitur super linea breuissima, super qua fieri potest ab eodem ad eundem terminum: hæc autem est linea circularis: cùm igitur cœlum ita moueatur necesse est vt sit rotundm.

Cap. V.

Cur cœlum potiùs ad vnam, quàm ad alteram partem moueatur.

21 COElum ab oriente per meridiem mouetur: quia oriens est pars dextra, meridies est pars anterior: vnde sicut homo non potest commodiùs gyrari, quàm si à dextra initio motus sumpta in anteriorẽ partẽ voluatur, ita cœlũ nõ potest meliùs conuerti, quàm ab ortu per meridiẽ. Cap.5.

Cap. VI.

Motum primi mobilis esse æquabilem.

22 PRimum mobile, quod secundum Aristotelem, & illius ætatis astrologos, est octaua sphæra, in quâ sunt stellæ fixæ, vniformi & æquabili motu conuerti, pluribus rationibus probatur. Primò nisi hic motus esset æquabilis, intẽderetur, remitteretur, & cõsisteret: proinde haberet principium, mediũ, & finem: quia hæc motui accidũt vel initio, vel sub finem, vel in medio: atqui cœli motus principio, medio, & fine caret: ergo nec intenditur, nec remittitur, sed est semper çquabilis. Secũdò si motus esset inçquabilis, causa inæquabilitatis vel esset in ipso mobili, vel in mouente: sed in neutro eorum esse potest: nam primum mobile est sempiternum, nulli variationi obnoxium, vt suprà probatum fuit, ergo multò magis primum mouẽs. Tertio si motus esset inæquabilis: hæc inæquabilitas vel spectaretur in partibus, vel in toto mobili: quorum neutrum dici potest. Nam si partes inæquabiliter mouerentur, Cap.6.

ſtellæ fixæ non ſemper æquè inter ſe diſtarent: atqui diſtãtia ſtellarum fixarum ſemper eſt eadem: ergo inæquabilitas in motu partium primi mobilis nulla eſt. Quòd ſi totũ inæquabiliter moueretur, aliquando remitteretur: quod argueret quandam imbecillitatem: imbecillitas autem in primo mouente & primo mobili eſſe non poteſt.

CAP. VII.

Aſtra eius eſſe naturæ, cuius eſt corpus, in quo ſunt fixa.

Cap.7. 23 STellæ in cælo, in quo inſunt, non naturâ differunt, ſed tantùm denſitate & paritate. nam corpus ſtellæ eſt denſius, quàm aliarum cœli partium.

24 ¶ Calor & lumen à ſtellis fit, non quia ſint igneæ, ſed quia motu earum, præſertim Solis, aër atteritur & friatur. Adeo namque motus calorẽ efficit, vt ſagittarũ emſſarũ plumbum propter vehementiam motus liqueſcat: vnde non eſt dubitandum etiam aërem, qui circa ſagittas eſt, caleſieri, & igneſcere. Non tamen vt ſagitta mota aërem caleſaciens, viciſſim ab eo caleſit: ita ſtellæ ab aëre, quem ſuo motu caleſaciunt, inuicem caleſiunt: non ſolùm quia non ſunt capacia caloris, ſed etiam quia mouentur in corpore cœleſti, non in aëre, vt ſagittæ.

CAP. VIII.

Aſtra non proprio, ſed orbium motu cieri

Cap. 8. 25 ASTra non proprio motu, ſed cœli conuerſione moueri probatur. Primò ex eo quòd ſtellę, quę ſunt in octaua ſpæra, ſemper inter ſe ęquè diſtant: nempe quia illius ſphæræ, in qua fixæ ſunt, ratione mouentur. Secundò quia ſtellæ ſunt globoſæ, neque in ſe vertũtur, vt apparet ex facie Lunę, quę ſemper eadem apparet: proinde nec voluũtur, quia non poſſunt volui, quin conuertantur. Tertiò quia ſi progredi per ſe deberent, Natutura eis inſtrumenta eiuſmodi motus dediſſet, non minùs quàm animalibus.

26 ¶ Quoniam igitur figura ſphærica ad rotationẽ, quâ res in ſe vertitur, aptiſſima, ad progreſſum verò ineptiſſima eſt: profectò hæc figura tam cœlo, vt in gyrum vertatur, quàm aſtris vt per ſe non progrediantur, maximè conuenit.

CAP.

Cap. IX.

An corporum cœlestium motus sonum & harmoniam efficiat.

27 Coelestium corporum conuersio ex sentẽtia Pythagoreorum maximum & harmonicum sonum edit: sed à nobis nõ exauditur, quia est continuus: nec potest ex opposito silentio dignosci: quâ ratione aiunt Nili cadentis strepitum perpetuũ ab iis qui prope cataractas eius habitãt, non exaudiri. Sed hæc Pythagoræ sententia ab Aristotele refutatur: quia si (vt Pythagoras putat) tantus esset cœlestium sphærarũ sonus, quantus earum magnitudini & velocitati conuenit: profectò hæc inferiora confringeret, sicut videmus tonitrui vel fulminis sono lapides aliáque validissima corpora scindi. Cap.9.

28 ¶ Aristoteles igitur ait corpora cœlestia suo rotatu nullum sonum edere. Primò quia nullus sonus percipitur, nec auditu, nec diruptione seu scissione corporum inferiorum. Secundò quia cùm astra per se non moueantur, vt iam ostendimus, motus cœli fit absque ictu, proinde absque sono, quandoquidem sonus sine ictu nunquam fit. Tertiò, quia diuinæ bonitati conuenit eiusmodi motum cœlestibus corporibus tribuere, quo hæc inferiora conseruentur, non corrumpantur, id est, motum absque sono.

Cap. X.

De orbium cœlestium ordine, & motus celeritate vel tarditate.

29 Ordo cœlestium sphærarum ab astrologis petendus est. Aristotelis ætate summi astrologi Calippus & Eudoxus octo spæras constituebant: primam seu supremã, in quâ sunt stellæ fixæ, secũdã Saturni, tertiam Iouis, quartam Martis, quintam Mercurij, sextam Veneris, septimam Solis, octauã & infimam Lunæ. quam dispositionem probat Plato in Timæo, & Aristoteles cap.2. de Mũdo. Ptolomæus autem post Hipparchum nouem sphæras constituit hoc ordine, primum mobile stellis vacuum, octauam sphæram, in qua sunt stellæ fixæ, Saturnum, Iouem, Martem, Solem, Venerem, Mercuriũ, Lunam. Alphonsini adiiciunt decimam sphærã, quam vocant primum mobile cui subiiciunt Cap.10.

nona in hæduæ ſtellis [illegible] his reliquas clocant, non aliter quàm Ptolomæus. Nouiſſimè Copernicus Solem in centro mundi conſtituit immobilem, ei Venerem & Mercurium circundat, ſupra Venerem ponit orbem magnum, terram cum aliis elementis & Lunā, complectentē: reliquis loca à veteribus attributa relinquit. Huius ordinis primus auctor fuiſſe creditur Ariſtarchus Samius annis ante Ptolomæū quadringētis. Zabarella præceptor meus, qui ſimul fuit ſummus philoſophus & ſummus aſtrologus, octo tantùm ſphæras ponēdas eſſe cēſebat, ne contra principia Ariſtotelis detur ſphæra ſine ſtella, cui inſeruiat: ſic tamen, vt quemadmodum planetis, ita etiam octauæ ſphæræ plures orbes tribueret.

30 ¶ Ariſtoteles ait, quia octaua ſphæra, quā ipſe habet pro primo mobili, ab ortu ad occaſum mouetur, ſeptem autem planetæ in oppoſitū proprio motu feruntur ab occaſu ad ortum: idcirco quò inferior & à primo mobili remotior quiſque eſt, eò celeriùs eum ſuo motu cieri. Secundum aſtrologorum ſententiam hoc tempore probatam, decima ſphæra, quæ eſt primū mobile, motū ſuum ab ortu ad occaſū perficit horis 24. Nona ſphæra ab ortu ad occaſum ſuper ecliptica & polis Zodiaci curſum ſuum annis triginta ſex millibus, vel ſecundū Alphonſinos 49000 conficit. Octauæ ſphæræ motus proprius, qui vocatur motus trepidationis, ſeu motus acceſſus & receſſus, fit à ſeptentrione in meridiē ſuper duos circulos, quorum poli ſunt initia arietis & libræ: perficitur autem ſpatio ſeptem millium annorum. Saturnus fermè trigenta annis voluitur. Iupiter duodecim. Mars duobus. Sol trecentis ſexaginta quinque diebus, & ſex ferè horis. Venus & Mercurius pene eodem tempore ac Sol. Luna viginti ſeptem diebus, & octo horis.

Cap. XI.

Stellas eſſe globoſas.

Cap. 11.

31 Aſtrorum figurā globoſam eſſe probatur. Primò, quia per ſe mouentur, atque hæc figura maximè conuenit eiuſmodi corpori, quod per ſe mouetur, vt dictū eſt axio. 26. Secundò, quia qualis eſt Luna, tales ſunt ſtellæ.

Lunam

Lunam autem esse globosam patet, tum ex augmento & decremento luminis, quod in eâ paulatim fit, tum ex Solis eclipsi, quæ fit ob Lunæ oppositionem.

CAP. XII.

Cur non omnes inferiores stellæ paucioribus motibus moueantur, quàm superiores: & cur in octaua sphæra sint multæ stellæ, in singulis inferioribus singulæ.

32 Quatuor sunt rerum gradus. Finem enim & optimum aut in se habent, aut vno pluribúsve morib. assequuntur, aut assequi nō possunt. In primo gradu est Deus: in secundo octaua sphæra, quæ secundum Aristotelem est primum mobile: in tertio inferiores sphæræ: in quarto terra. Cap.12.

33 ¶ In primo mobili sunt multæ stellæ: in singulis inferioribus singulæ: vt multitudo stellarum cum vnitate motus, & vnitas stellæ cum multitudine motuum coniungeretur. nam primum mobile multas stellas deferens, vno motu voluitur: singulæ inferiores sphæræ, quæ singulis planetis inseruiunt, multis motibus cientur.

CAP. XIII.

Veterum sententia de terræ loco, quiete, & figura.

34 De situ seu loco terrę duæ sunt opiniones. Plerique eam collocant in medio seu centro mundi. Pythagorei eam ponunt extra centrum, vt & nouissimè Copernicus. Cap.13.

35 ¶ De motu vel quiete terræ tres sunt opiniones. Prima plerorumque, terram quiescere. Secunda Pythagoreorum duas vel plures esse terras, quæ mouentur, quasi quædam astra circa medium: quamuis aliæ terræ non appareant, quia hæc terra nostro aspectui obstat. Similis est opinio Copernici, nisi quòd vnam terram ponit. Tertia est opinio Platonis in Timæo, terram in medio conuerti.

36 ¶ De figura terrę duæ sunt opiniones. Vna, terram esse globosam. Altera, terram esse planam instar tympani.

37 ¶ Qui terram quiescere censent, varias huius quietis causas afferūt. Primò secundū Xenophanē nō potest vlterius descēdere, quia deorsū versus infinita est. Secūdò ex Thaletis

ſententia aquis ſuſtinetur:quaſi æquè poſſit aquis ſuſtineri,ac ligna:& quaſi abſurdum non ſit, elementum leuius grauiori ſubiici,id eſt,aquam terrę.Tertiò ſecundum Anaximenem: Anaxagoram , & Diogenem non rotunda, ſed lata, & aëre ſuſtinetur, quia aër compreſſus non poteſt aliò migrare, atque ita terræ deſcendenti locum dare. Quartò ſecundum Empedoclem velociſſima cœli conuerſio efficit,vt terra ſtet, quemadmodum videmus cyatho celeriter conuerſo aquam non effundi. Quintò ſecũdum Anaximandrum terra in medio quieſcit,quia eodem modo ſe habet ad omnes partes mundi:vnde cùm nulla ſit ratio,cur magis ad vnam quàm ad aliam partem feratur,immobilis permanet: quemamodum ſi quis æquè eſuriat & ſitiat: atque eodem tempore alibi videat cibum,alibi potum,ad neutrum accurret: & ſi capillus æquè extendatur,numquam frangetur, quia nulla eſt ratio cur magis in vna quàm in alia parte frangatur.

Cap. XIV.

Terram in medio quieſcere.

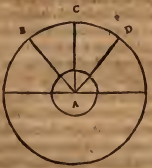
Cap.14. 38 Terram in medio mũdo quieſcere, ſic probatur. Primò ſi moueretur à medio,vel circa mediũ, hic motus eſſet violentus:ergo nõ eſſet diuturnus. Conſequẽtia patet.Antecedens probatur:quia terra non poteſt habere duos motus naturales:atqui natura fertur ad medium:(videmus enim eò ferri partes terrę,idem autem eſt motus totius terræ, & partium eius, quia cõſtat ex partibus ſimilaribus,ergo naturâ non mouetur à medio,vel circa medium.Secundò ſi terra in orbem verteretur, pluribus motibus moueretur, id eſt, vno proprio & per ſe,altero,quo raperetur à primo mobili: hoc enim accipit omnibus corporibus,quę ſub primo mobili orbiculariter mouentur.quod ſi terræ accideret,ſtellæ fixæ non orirentur & occiderent ſemper ab eadem parte : cuius oppoſitum apparet; ſemper enim ab eadem parte occidunt. Tertiò pondera,quæ ſurſum in directum proiiciuntur, rectà cadunt in eundem locum à quo ſunt proiecta; quod non eueniret,ſi terræ globus moueretur. Quartò terra naturaliter mouetur ad medium:ergo naturaliter ibi quieſcit.quò enim aliquid natura fertur,ibidem natura quieſcit. ſup.lib. 1. cap.9. partic.

partic.2. Quintò eadem sententia probatur auctoritate. Nam mathematici hoc docent. Adde auctoritatem Prophetæ, qui Psal. 104. ait, Fundauit terram super bases suas, ne moueatur in seculum & seculum.

CAP. XV.

Terram globosam esse, ac paruam, si cum astris conferatur.

39 Terram esse rotundam & globosam, ita probatur. Primò omnes eius partes æquè tendunt ad medium, adeo vt minores partes à maioribus compellantur & comprimantur. sic igitur fit globus, cuius centrum est centrum mundi. Secundò pondera non descendunt per lineas æquidistantes, faciunt tamen angulos similes, id est rectos ad circumferentiam. quod non contingeret, nisi terra esset globosa: vt in sequenti figura apparet.

Nam pondera B C D tendunt ad centrum A: lineæ autem A B, A C, & A D, non sunt æquidistantes, quia concurrunt in puncto A: sed faciunt angulos ad circumferentiam B C D rectos. Tertiò in Lunæ eclipsi, quam terræ vmbra facit, linea seiungens partem Lunę lucidam ab opaca, semper est curua: quod indicat terram esse globosam. Quartò progredientibus septentrionem aut meridiem versus, horizon mutatur, & aliæ stellæ (de fixis loquor) apparere incipiunt, aliæ occultátur: quod nõ accideret, nisi terra esset globosa. Quintò probabilis est sententia eorum, qui dicũt locũ, qui est in extremo occidẽte ad colũnas Herculis, coniungi cum Indica regione oriẽtali, adeo vt oceanus ad colũnas Herculis & mare Indicũ sint vnum mare: propterea quòd elephãti vtrobique similiter nascuntur. hæc igitur coniunctio partis oriẽtalis cũ

occidentali arguit terram esse rotundam. Sextò mathematici in orbem progrediuntur supputantes magnitudinem terræ: quorum nonnulli teste Aristotele ambitum terræ definiuerunt quadringentis stadiorum millibus: Macrobius lib. 1. de somno Scipionis, ducentis quinquaginta duobus millibus: Eratosthenes ducentis quinquaginta millibus: Posidonius ducentis quadraginta millibus, referente Cleomede lib. 1. c. vlt. Plinius lib. 2. cap. vlt. vel ducentis quinquaginta duobus millibus, vel ducentis quinquaginta quinque millibus: nam vtroque modo legitur: Ptolemæus centum octoginta millibus. Tria postrema argumenta non solùm ostendunt terram esse sphæricam, sed etiam paruam, si cum astris conferatur.

40 ¶ Si quis obiiciat terram non esse rotundam propter maris cauitates, & montium fastigia; Cleomedes lib. 1. c. vlt. respondet hæc adeo esse exigua, vt minùs rotunditati terræ officiant, quàm puluisculus in pila insidens obstet ipsius pilæ rotunditati. etenim nec mons est vllus editior, nec mare altius quindecim stadiis: quæ duo si coniungantur, efficiét triginta stadia: triginta verò stadia ad dictam terræ magnitudinem non habent rationem vllam. Alij respondent terram vnà cum aquis globum efficere. Plinius lib. 2. cap. 64. scribit non esse absolutam orbis terræ formam in tanta montium excelsitate, tanta corporum planicie: sed amplexum eius, si capita linearum comprehendantur ambitu, figuram absoluti orbis efficere. Aristotelis sententia est, terram esse naturâ sphæricam, vt superiores rationes euincunt: ex accidenti verò, & ob causas violentas effici montium tumores, & vallium côncauitates, quæ impediunt quominùs terra perfectam habeat globi figuram.

DOCTRI-

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XXVII.

DE COELO TERTIVS.

CAP. I.

Transitio.

HVCVSQVE dictum est de cœlo: deinceps dicendum est de elementis, & eorum generatione atque interitu. Cap. 1.

CAP. II.

Veterum opiniones de generatione & interitu.

2 DE generatione & interitu quinque sunt veterum opiniones. Primò Parmenides & Melissus existimarunt nihil gigni, vel interire. in quam opinionem inquirere, potiùs ad metaphysicum pertinet, quàm ad physicum. Secũdo Hesiodus putauit omnia esse genita: sed ex his alia perpetuò manere, alia interire. Tertiò Heraclitus asseruit omnia esse ortui & interitui obnoxia, pręter primã materiam. Quartò Plato corpora generat ex superficiebus: harũ enim cõpositione per altitudinem facta constituit corpora, igni tribuẽs figurã pyramidalem, terrę figurã sex basium, aër octo basium, aquę decem basium, cœlo duodecim basium. Quintò Pythagorei nonnulli corpora ex numeris constare autumant.

3 ¶ Sententia Platonis ab Aristotele refellitur septem argumentis, Primò hæc sententia repugnat doctrinę mathematicæ. Secundò aduersatur iis, quæ demõstrata sunt 6. Phys. cap. 1. vbi probatum fuit, ex indiuiduis nõ componi diuidua, nam secundum Platonem corpus fit ex superficiebus, superficies ex lineis, lineæ ex punctis: corpus autem est omni ex parte diuiduum: superficies non est diuidua secundum alti-

tudinē:linea nec ſecundum altitudinē,nec ſecundum latitudinem diuiſionē recipit:punctū nullo modo diuiditur. Tertiò puncta omni pondere carent,quippe quę ſunt indiuidua, & nec rara nec denſa,nec dura nec mollia. ergo ſi ex his cōponantur lineæ, & ex lineis ſuperficies, & ex ſuperficiebus corpora,hæc omnia pondere carebunt. Quartò ſecundū hác ſententiam dabitur corpus, quod nec erit elementum, nec compoſitum ex elemētis: nempe ſi corpus aliquod ita componatur ex ſuperficiebus,vt nec habeat quinque,nec ſex,nec octo,nec decē,nec duodecim baſes.Quintò,ſi terra igni grauior eſt,quia plures ſuperficies cōtinet,vt ſcriptum eſt in Timæo Platonis,etiam ſuperficies & puncta pōdus & grauitatē habebunt.Si verò terra eſt grauis,& ignis leuis: etiam ſuperficies partim erunt graues,nōnullæ leues.Sextò vnumquodque reſoluitur in ea,ex quibus cōponitur. omnia igitur corpora in puncta reſolui poſſunt: proinde fieri poteſt,vt nulla ſint corpora, & tantùm ſint puncta. Septimò ſimiliter poſſet tempus in vniuerſum tolli,ita vt manerent ſola momenta.

4 ¶ Sententia Pythagoreorum refutatur hoc argumēto, quòd corpora naturalia pondere aut leuitate prædita ſunt:vnitates verò, ex quibus numeri conſtant, nec ſunt graues, nec leues.

CAP. III.

Neceſſe eſſe,vt ſimplicibus corporibus aliquis motus naturâ competat.

Cap.2. 5 NEceſſe eſſe vt ſimplicium corporum ſit aliquis motus naturalis, ſic probatur. Primò cùm appareat ea moueri:aut naturaliter,aut præter naturam mouentur. ſi naturaliter, motum naturalem habent, quo cientur. ſi præter naturam,neceſſe eſt vt ſit aliquis eorū motus naturalis, præter quem eſt hic qui dicitur præter naturam. & ſi multi ſunt pręter naturā,vnus tamē eſt naturalis: quia vnūquodque naturaliter vno modo ſe habet: præter naturā autē multis modis:vt vno modo quis ſanus eſt,multis modis ęgrot⁹.Secūdò, terra nō poteſt in infinitū deſcēdere:ergo infimo loco naturaliter quieſcit:proinde ad eum locum naturaliter mouetur.

6 ¶ Errarunt igitur Democritus & Leucippus dicētes atomos per infinitum inane ferri,& fortuito earum concurſu mundū eſſe factū.nam motu accidentario & violento debet eſſe prior alius motus naturalis. & ſi datur primū mouens,& primus motus,vt probatum eſt 8.Phyſ.neceſſe eſt hunc motum eſſe naturalem.

7 ¶ Item

7 ¶ Item errauit Plato, ex cuius sententia, quæ in Timæo scripta est, antequàm Deus mũdum faceret, materia fluctuabat, ita vt elementa inordinatè mouerentur. Primò namque vel mouebantur naturaliter. vel præter naturam. si naturaliter, certè in eo motu, contra quem dicit Plato, ordo inerat: proinde iam mundus erat, priusquàm ortus esset. Si præter naturã, idem dicimus contra Platonem, quod contra Democritum, & Leucippum, absurdè poni motum ante motum naturalẽ. nam primum mouẽs, naturaliter mouetur: & primum mobile, naturaliter mouetur. Secundò, cùm elementa ita secundum Platonem mouerentur: vel poterant ex eis per talem motum fieri hęc quę ex elemẽtis cõstant, vt caro, & ossa, vel fieri nõ poterãt. si fieri potuisse Plato cõcedat, cogitur fateri, antequàm mundus esset, mundum esse potuisse. Quidni enim mundus esset, cùm elementa essent, & quæ ex elementis constant? Si fieri potuisse Plato neget, sibi contradicit, & malè vocat motum elementorum inordinatum & incertum quasi quouis modo temerè mouerentur, quandoquidem non poterant ita moueri, vt ex eis fierent ossa, & caro, &c. Tertiò vel vnum est mouens, vel multa mouentia, vel infinita. Si vnum sit mouens, vnus quoque extat motus, proinde non in ordinatus. nam Plato inordinatè elementa moueri dixit, quod temerè & casu quodam, aliàs alio motu cierentur. Si infinita sint mouentia. infiniti erunt motus: quod neque verum est, neque à Platone ponitur Si multa & finita mouentia sint, motus erant ordinati. Cur enim vocentur inordinati? an quia non tendebant eodem omnes? sed & in ipso mundo alia alio feruntur, nec propterea Plato hos motus inordinatos appellaret. Quarto Plato ad contradictionem ducitur: quod enim est inordinatum, est præter naturam: quod verò est diuturnæ vel infinitæ durationis, est secundum naturam. hic igitur motus elemẽtorũ ante mũdum genitum simul est naturalis, quia non habet principium, sed in infinitum durauit ante creatum mundum: & est præter naturam, quia est inordinatus.

8 ¶ Rectiùs Anaxagoras, Empedocles, & quidã alij materiã ante constitutionem mundi ponunt omni motu carentẽ.

CAP. IV.

Esse quædã corpora grauia, & leuia: & quõdo præter naturã moueãtur.

9 Esse quædam corpora grauia,& quædam leuia,id est, quę motu recto feruntur à medio, vel ad medium manifestum fiet, siue eorum motus naturalis spectetur, siue motus pręter naturam:neutro enim motu res grauitate carens ferri potest.quod vt ostendam,sumo duas hypotheses. I. Quo res grauior est,eò celeriùs descendit:& eò tardiùs vi ascendit.Proinde res grauis celeriùs descendit,& tardiùs adscendit,quàm res grauitate carens. II. Quò res leuior est, eò celeriùs naturâ adscendit,& eò tardiùs vi descendit.Quocirca res leuis celeriùs adscendit,ac tardiùs descendit,quàm res non leuis.His suppositis, dico rem ponderis & leuitatis expertem nec naturâ nec vi sursum aut deorsum ferri. Nam Primo si dicatur res grauitate carens deorsum naturaliter ferri:sumamus certum tempus,quo descendit:& certam altitudinem,quam eo tempore permeat. exempli gratiâ, conficiat vnius horæ spatio altitudinem centum passuum. his positis,accipio rem aliquam grauem,putà plumbum, quod eodem tempore conficiat altitudinem ducentorum passuum. huius igitur plumbi pars aliqua,putà quæ dimidium ponderis habet,eodem tempore conficiet centum passus. ita contingit,vt hæc plumbi pars eadem celeritate moueatur, ac res grauitate carẽs,quia vtraque eodem tempore conficit idem spatium,id est,vna hora centum passus:quod est absurdum,& contra primam hypothesim.Secundò,si dicatur res grauitate carens naturaliter sursum ferri, eodem modo probabo rem leuem eâdem celeritate adscendere:quod non minùs est absurdum,& contra secundam hypothesim.Tertiò,si dicatur vi sursum ferri: ponendum est tempus quo fertur, & spatium quod permeat.exempli gratiâ,vnâ horâ conficiat quadraginta passus.his positis,accipiã rẽ grauẽ,quę eodẽ tẽpore minus spatij conficiet, putà viginti passus. postea sumam huius rei partem,putà dimidiam,quæ eodem tempore per quadraginta passus feratur.ita eueniet,vt hęc pars,quę est grauis,eâdem celeritate feratur,qua res illa pōderis expers:quod est absurdum.aut si res pōdere vacans celeriùs fertur,ęquè alia quauis re, aut quauis rei particula celerius feretur. quare infinita velocitate mouebitur: quod est æquæ absurdum. Quartò, si res pondere carẽs dicatur vi deorsum ferri,similiter ostendam aut rem leuem eâdem celeritate moueri, aut rem pon-

ponderc carentem infinita celeritate ferri. Ex his apparet, quicquid ſurſum aut deorſum fertur,eſſe graue aut leue.

10 ¶ Vt ea,quæ ſuperiori axiomate tradita ſunt, rectiùs percipiantur:notandum eſt, motum naturalem & violẽtum ita poſſe miſceri, vt naturalem motum vis externa celeriorem reddat,veluti ſi lapis deiiciatur.natura verò motum violentum promouere non poteſt.

11 ¶ Aër tam naturali quàm violento motui conducit, nimirùm adſcenſui, quatenus eſt leuis, & deſcenſui, quatenus eſt grauis. nam ſi cum igni conferatur, grauis dicendus eſt.ſi cum aqua vel terra, leuis nominandus. Hinc eſt, quòd mobile violento motu fertur, etiamſi motor id non ſequatur,quia ſcilicèt ab aëre vehitur, qui motum ab eodem motore accepit, & ſuâ leuitate ſurſum, vel grauitate deorſum fert.

Cap. VI.

Elementa quid ſint,& an ſint.

12 ELementum in præſentia non ſignificat materiam primam,ſed corpûs,in quo hæ tres conditiones inſunt.Primò cetera corpora in illud reſoluuntur. Secundò in corporibus ineſt vel poteſtate, vel actu. vtro enim horum duorum modorum inſit,nondum conſtat. Tertiò non diuiditur in partes ſpecie differentes. Cap.3.

13 ¶ Elementa eſſe probatur. Primò ex data definitione,quæ ſecundum Ariſtotelem conuenit igni, aëri, aquæ, & terræ. Secundò auctoritate Empedoclis, & Anaxagoræ, qui licèt in explicandis elementis diſſentiant,tamen in eo conueniunt,quòd ambo elementa quædam ponunt.Tertiò quia cùm alij ſint motus ſimplices, alij mixti: ſicut motus mixti conueniunt corporibus mixtis, ita motus ſimplices conueniunt corporibus ſimplicibus:hæc autem ſunt elementa.

Cap. VII.

Elementa non eſſe infinita.

14 NVnc videndum, quot ſint elementa. Anaxagoras elementa rerum omnium conſtituit infinitas partes ſimilares,quas vocauit ὁμοιομερείας. Cap.4.

15 ¶ Hæc sententia falsa est. Primò namque multæ partes similares sunt compositæ, & resoluuntur in ea quæ specie differunt: quod non conuenit definitioni elementi suprà traditę: vt partes carnis resoluuntur in ignem, aërem, aquam, & terram. ergo non omnes partes similares sunt elementa. Secundò, etiamsi partes similares essent elementa: nulla tamen ratio cogit, vt dicamus has esse infinitas. sed cùm finitæ ad naturales effectus producendos sufficiant, frustrà ponuntur ab Anaxagora infinitæ. Tertiò primę corporum differentiæ sunt finitæ, vt probabitur lib. 2. de generat. c. 3. ergo prima corpora, quæ quidem sunt elementa, finita sunt.

16 ¶ Secundum Leucippum & Democritum, quos postea Epicurus secutus est, elementa sunt infinita corpuscula indiuidua, quorum complexu & coniunctione singulæ res fiunt. Ideo autem infinita, quia figuris differunt, quas putant esse infinitas. Hinc ignis fit rotunda figura præditus: hinc aër, aqua, terra, quę differunt magnitudine & paruitate: quam autem figuram habeant, neque Democritus, neque Leucippus exposuit.

17 ¶ In hac sententia sunt tres errores. Primò ponunt ea corpuscula esse infinita. quod refellitur, cùm quia sufficiunt finita ad omnes res procreandas, tum etiam quia differentiæ corporum finitæ sunt, vt dixi axiô. 15. Secundò ponűt corpora indiuidua moueri: quod repugnat tam doctrinæ mathematicæ, quia mathematici faciunt omnia corpora diuidua, quàm doctrinę physicę, quia sexto physico ostẽsum est, quicquid mouetur, esse diuiduum, eandémque esse diuisionem tẽporis, motus, ipsius moueri, ipsius mobilis, & eius in quo fit motus. Tertiò auctores huius sentẽtiæ sibi ipsis contradicũt.

18 ¶ Sunt autem in eorum dictis duæ contradictiones. primò ponunt aërem ex minoribus partibus constare quàm aquam, & aquam ex minoribus quàm terram: & nihilominùs aiunt hæc semper ex se inuicem fieri. atqui si ex aqua (exempli gratiâ) fit terra, segregantur ex aqua partes maiores, ita vt tandem maneant solæ minores, ex quibus terra amplius fieri non poterit. Secundò ponunt infinita corpora infinitis figuris differre: figurarum tamen principia finita faciunt, id est, pyramides. sicut enim figuræ superficiales resoluuntur in triangula.

ita etiam figuræ solidæ resoluuntur in pyramides, id est, figuræ rectilineæ resoluuntur in pyramides habentes basim planam rectilineam, sphęricæ in pyramides habentes basim cõuexam. vt globus resoluitur in octo pyramides, quæ fiunt à tribus circulis se inuicem in centro secantibus ad angulos rectos. earum autem bases sunt in circumferentia, fastigia in centro. Sic sphæra mundi constat octo pyramidibus, quæ duobus coluris & æquinoctiali continentur. Hoc clariùs apparebit, si pila aut pomum ter secetur in partes ęquales: fient enim huiuscemodi pyramides octo.

19 ¶ Generaliter elementa esse finita, sic probatur: Cuiuslibet simplicis corporis proprius est aliquis motus simplex: atqui motus simplices sunt finiti. supr. lib. 1. axio. 23. & finita quoque sunt loca, ad quæ feruntur corpora simplicia: ergo etiam ipsa corpora simplicia sunt finita. elementa igitur finita sunt: siquidem elementa sunt corpora simplicia.

CAP. VIII.

Non esse vnum tantùm elementum.

20 MVlti philosophi dixerunt vnum esse elementum: vt Thales aquam, Anaximenes & Diogenes aquam, Heraclitus ignem, Anaximander vaporem quendam medium inter aërem & aquam. Cap. 5.

21 ¶ Eorum sententia, qui vnum elementũ ponunt siue aërem, siue aquam, siue medium vaporem, duobus argumentis refellitur. Primò, cùm dicant omnia ex eo elemento fieri per eius rarefactionem vel condensationem: veluti si aër rarefiat, ignem fieri: si condensetur, aquam euadere: consequẽs est, vt quò subtilius aliquid est, eò prius sit. vnde cùm ignis sit subtilissimus, prior est aëre & aquâ. quocirca secundum hos philosophos erit aliquid elemento prius, id est, ignis. Secundò, si hæc sententia vera esset, nihil esset absolutè ignis,

vel aër, sed idem diuerso respectu esset ignis & aër. nam si hęc (vt isti volunt) tantùm raritate ac densitate differunt: certè nihil aliud est inter ea discriminis, nisi quòd aliud est crassius, aliud subtilius, quorum illud ex maioribus, hoc ex minoribus partibus constat. Quare secundum hanc sententiam, ignis, aër, aqua, & terra solùm magnitudine ac paruitate partium differunt. cùm igitur magnum & paruum sint relata, Categor. cap. 6. partic. 20. & 21. ignis, & aëris, aliorúmque essentia in relatione consistit: nec sunt absolutè ignis, vel aër, sed per relationem ad alterum. Proinde idem elementum respectu alterius subtilioris erit aër, & respectu crassioris erit ignis.

22 ¶ Iam examinemus sententiam eorum, qui ponunt vnum elementum esse aërem. Horum alij simpliciter dicunt ignem habere figuram pyramidis: quia inter figuras pyramis, & inter corpora ignis maximè valet ad incidendum. Alij accuratiùs loquentes inquiunt pyramidem esse primam inter figuras solidas, ex qua ceteræ componuntur, ignem autem esse primum inter corpora, quia est subtilissimum corpus. vnde cùm prima figura primo corpori conueniat, existimandum est ignem esse pyramidis figurâ præditum. Alij de figura ignis nihil pronunciant, sed tantùm ignem ex subtilissimis partibus constare inquiunt, ex eóque composito cetera fieri, non aliter quàm ex ramentis massa conflatur.

23 ¶ Vt omnium horum sententiam simul refutem: quæro ex eis, num ignis sit diuiduus, an indiuiduus. Si indiuiduum dicant. Primò eis oppono, quod suprà axiom. 17. obieci Democrito & Leucippo, omne corpus esse diuiduum, tam secundum mathematicos, quàm secundum physicos. Secũdò oppono, quòd ignis est subtilior aëre, & aquâ: proinde est maior: consequenter est diuiduus: quia in maiori inest minus, & aliquid præterea. Si ignem diuiduum esse fateantur: huic igni aut figuram tribuunt, aut minimè. Eos qui igni figuram pyramidis tribuunt, duco ad duas absurditates. Primò, si ignis diuidatur, pars ignis est pyramis, pars autem pyramidis non est pyramis. Secundò non omne corpus vel erit elementum, vel constabit ex elementis: quia pars ignis nec erit ignis, nec aliquid ex elementis compositum. Eos autem, qui de ignis figura nihil statuunt, sed magnitudine, id est,

par-

partium subtilitate ignem definiunt, itidem duco ad duas absurditates. Vna est, dari corpus prius elemento primo: quia si ignis, quem aiunt esse primum elementum, in partes diuidatur: pars eius erit prior, & magis habebit naturam elementi. Altera est, idem diuerso respectu esse ignem & aërem, vel aquam & terram, quia magnitudo est relationis vocabulum, vt notaui axio. 21.

24 ¶ Generaliter probatur non esse vnum elementum: quia si vnum esset elementum, vnus esset naturalis motus: atqui sunt plures motus naturales, vt primo libro declaratum fuit: ergo sunt plura elementa.

Cap. IX.

Elementa esse ortui & interitui obnoxia.

25 Elementa non esse æterna, sed ortui & interitui obnoxia, sic probatur. Suppono, quod sensibus patet, simplicia corpora, ignem, aërem, aquam, terram dissolui. quo posito sic argumentor: Aut hæc dissolutio est infinita, id est, in infinitum abit, aut aliquando finem accipit, atqui non est infinita: alioqui tempus quoque dissolutionis esset infinitũ, & similiter tempus compositionis esset infinitum: proinde duo essent tempora infinita, alterum quo elementa componuntur, alterum quo elementa dissoluuntur: quod est absurdum. Finem igitur aliquando dissolutio accipit. Hoc probato, vlteriùs pergo: ac dico hoc in quo dissolutio stat, aut esse indiuiduum, aut diuiduum. atqui nõ esse indiuiduum, docui suprà axio. 17. est igitur diuiduum, proinde potest corrumpi & interire. Et siquidem totum corpus erat interitui obnoxium, multò faciliùs hæc particula, in quam resolutio facta est, interibit: vt videmus paruam aquæ particulam faciliùs corrumpi, quàm magnam aquæ quantitatem. Cap. 6.

Cap. X.

Elementa ex se inuicem gigni.

26 QVia ostendi elementa esse generabilia necesse est, vt vel gignantur ex incorporeo, vel ex alio corpore, vel inuicem ex seipsis: atqui nec generátur ex incorporeo,

nec ex alio corpore:ergo gignuntur ex ſe inuicem, vt aqua ex aëre,& aër ex aqua.Huius ſyllogiſmi maior propoſitio eſt manifeſta:minor eſt probáda,id eſt,elemẽta nec gigni ex incorporeo,nec ex alio corpore ab omnibus elementis diuerſo.Non gigni ex incorporeo,probo per deductionem ad abſurditatem. quicquid enim fit, in aliquo fit,Phyſ.lib.5.cap.2. part.8.& lib.6.cap.6.partic.1.locus igitur,in quo fit corpus elementare,aut eſt inanis, aut habet aliquod corpus. Vtrumuis dicas,incides in abſurditatem. Nam inane refutatum eſt quatto phyſico. Si verò ſit in eo loco corpus, conſequens erit, vt in eo loco ſint duo corpora, id eſt, quod ante generationem elementi ibi erat, & elementum ibi generatum. Si reſpondeas primum corpus,quod ibi erat, moueri & cedere elemento:replicabo generationem fieri in inſtanti, omnem autem motum fieri in tempore.Phyſ.lib. 6.c.2.adeo vt antequàm corpus cedat,elementum ibi generetur, atque ita ſint aliquamdiu duo corpora ſimul in eodem loco.Tandem non gigni elementum ex alio corpore quod non ſit elementum, probo duobus argumentis. Primò,ſi fierent ex alio corpore, hoc corpus eſſet prius elementis:quod eſt abſurdum.Secundò hoc corpus vel eſt graue, vel leue, vel nec graue nec leue.Si eſt graue, aut leue, certè eſt elementum. Si nec graue nec leue eſt,eſt immobile:ergo ex eo elementum gigni non poteſt. Vt igitur hanc ratiocinationem in pauca colligam, quoniam elementa gignuntur, non tamen ex incorporeo vel ex alio corpore gignuntur, neceſſe eſt vt ex ſe inuicem gignantur.

Cap. XI.

Quomodo elementa ex ſe inuicem gignantur.

Cap.7. 27 Quatuor modis dici poteſt elemẽta ex ſe inuicem gigni. Primò ſecundum Empedoclem & Democritum partes inexiſtentes ſegregantur: vt cùm aër fit ex aqua,partes aëris,quę in aqua inſunt,ſecernuntur ex illa aqua. Secundò aliis videtur transfiguratione elemẽta gigni: differunt enim figuris inter ſe,adeo vt mutatâ figurâ elementum mutetur.veluti ſi figura ignis eſt pyramidalis,terræ cubica:ſi ex pyramide fiat cubus,ex igne fiet terra:cõtrà ſi ex cubo fiat pyramis,ex terra fiet ignis. Tertiò ſecundũ Platonẽ elemẽta reſol-

resoluantur in superficies,atque hac ratione ex superficiebus in quas vnum elementum est resolutum,aliud gignitur elementum.hanc mutuam resolutionem ponit Plato tantùm in tribus elementis,igne,aëre,& aqua. Quartò secundum Aristotelem mutua elementorum generatio fit per mutationem substantialem,quia omnia constant ex eadem materia, non ex eadem formâ.vnde mutatâ formâ mutatur elementum:materia verò,quę subinde has formas recipit,ęterna est.

28 ¶ Prima sententia reprobatur sequentibus argumentis.Primò secundum hanc sententiam elementa non generantur,sed videntur generari,dum extrahuntur ex alio elemento, quasi ex vase quodam. Secundò, cùm aqua ex aëre generatur,fit elementum grauiùs: quod non contingeret, si aqua in aëre inesset,& ex eo segregaretur.Tertiò,cùm aër fit ex aqua,occupat maiorem locum:quod similiter non eueniret,si ex aqua segregaretur. Quartò vel infinitæ partes vnius elementi erunt in altero elemento, putà aëris in aqua: vel non semper ex vno elemento alterum generabitur. nam segregatis ex aqua omnibus partibus aëris,non poterit ampliùs ex aqua gigni aër.

29 ¶ Secunda sententia refutatur: quia si essentia elementorum in figura cõsistaret,& figurę mutatione elementa gignerentur:certè aut elementa essent indiuidua,aut pars elementi non esset elementum:aut pars ignis non erit ignis, quia pars pyramidis non est pyramis,& pars sphęræ non est sphæra.

30 ¶ Tertia sententia refellitur sequentibus argumentis. Primò Plato absurdè negat mutuam resolutionem terræ & aliorum elementorum : cùm quia hoc repugnat sensui, tum etiam quia terra esset maximè elementum, quippe quæ non resoluitur in aliud elementum secundum Platonem.Secundò quædam triangula essent superuacua. veluti si elemento viginti triangulorum fieret elementum duodecim triangulorum,reliqua octo triangula superfluerent. Tertiò secundum hanc sententiam corpus fit ex non corpore, siquidem fit ex superficiebus, quæ non sunt corpora. Quartò vel elementa sunt indiuidua: vel quædam corpora,id est, partes elementorum,nec sunt elementa, nec constant ex elementis. Nam si ignis diuidatur, pars, eius non erit ignis:

ſiquidem ignis eſt pyramis, & pars pyramidis non eſt pyramis. pars igitur ignis nec erit elementum, nec conſtabit ex elementis,ſed erit quiddam elemento,id eſt,igne prius.

31 ¶ Quoniam igitur aliæ ſententiæ falſæ ſunt, probanda eſt quarta ſententia Ariſtotelis,de qua pluribus agetur in libris de ortu & interitu.

Cap. XII.

Elementa figuris non differre.

Cap. 8. 32 QVidam elementa figuris diſtinguebant ignem namque alii ſphæram eſſe dicebant, alij pyramidem: aërem putabant eſſe ὀκτάεδρον, id eſt, figuram octo baſium:aquam eſſe εἰκοσάεδρον,id eſt,figuram viginti baſium:terram eſſe cubum.

33 ¶ Hæc ſententia ſequentibus argumentis refellitur. Primò ſecundum hanc ſententiam in loco aëris & aquæ eſſet aliquid inane:quia figura octo, vel viginti baſium locum non implet,vt ſciunt mathematici, qui docent inter figuras planas tantùm triangulum, quadrangulum, & hexagonum replere totum, inter figuras autem ſolidas tantum pyramidem & cubum.Secundò corpora ſimplicia figuram non tam habent à ſeipſis,quàm accipiunt à continenre:vt aqua in vaſe rotundo eſt rotunda,in quadrato quadrata.Tertio elementa habent rationem materiæ, & ſuſcipere debent omnes figuras:ergo non habent ex ſe certam aliquam figuram. Quartò hæc ſententia tollit generationem carnis,& oſſis, & ceterorum corporum,quæ continua ſunt,& ex partibus ſimilaribus conſtant.hæc enim neque ex elementis certâ figurâ præditis componuntur,alioqui non eſſent continua: neque ex ſuperficiebus,quia ſecundum huius ſententiæ auctores ex ſuperficiebus non fiunt mixta,vt caro, & os, ſed tantùm elementa. Quintò figuræ elementis aſſignatæ non valēt ad motus elementorum,vt iſti credunt.nam alius motus conuenit ſphæræ & pyramidi, nempe volutatio: alius igni, nempe adſcenſus. Sextò,ſi terra ideo eſt cubica, quia non mouetur: etiam alia elementa in ſuis locis erunt cubica, quia naturaliter omnia quieſcunt in ſuis locis.Septimò,ſi ignis (vt iſti autumant) per angulos calefaceret, atque vreret, etiam reliqua elementa calefacerent & vrerent. quin etiam corpora mathematica: quandoquidem

quandoquidem omnia sunt angulis prædita. Octauò, cùm ignis vrit, ignem facit. si igitur ignis est pyramis, pyramis pyramidem facit. Nonò malè figuram igni tribuunt tantùm propter vim diuidendi & dissipandi, cùm magis habeat vim colligendi: siquidem per se ea quę sunt eiusdem naturę coniungit, per accidens verò ea quę sunt diuersę naturæ, separat. veluti si ramentorum auri, & argenti congeries igni apponatur: aurum cum auro, argentum cum argento cõiungetur: aurum autem ab argento sciungetur. Decimò, si calidum, id est, ignis haberet certam figuram: contrarium, id est, frigidum haberet contrariam figuram: quod est impossibile: quia figuræ nihil est contrarium. Si cum nonnullis dicas calidum & frigidum differre, quia illud paruis, hoc magnis partibus constat: incides in duo incommoda. Vnum est, calidum & frigidum non differre figuris, sed tantùm magnitudine & exiguitate partium: quod illorum sententiæ non conuenit. Alterum est, magnam pyramidem nec esse ignem, nec causam calefaciendi, sed potiùs refrigerandi.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XXVIII.

DE COELO QVARTVS.

CAP. I.

Dicendum esse de graui & leui, quæ vel absolutè accipiantur, vel in relatione ad alterum spectentur.

GRAVE & leue bifariam sumuntur, id est, vel simpliciter & absolutè, vel per relationem ad alterum. Absolutè graue est, quod naturâ deorsum fertur. Absolutè leue, quod naturâ sursum fertur. Graue per relationem ad alterum, seu grauius dicitur, quod celeriùs descendit. Leue per relationem ad alterum, seu leuius dicitur, quod celeriùs adscendit.

Cap. 1.

Cap. II.

Aliorum de graui & leui sententiæ, earúmque confutatio.

Cap.2. 2 ANaxagoras & Empedocles de graui & leui nihil pronunciarunt. Alij non animaduerterunt se tantùm grauius & leuius, non graue & leue definire. Est autem inter hęc discrimen: quia quod leue est, etiam leuius dici potest: & quod graue, grauius. sed contra non quicquid grauius, etiā absolutè graue dici potest: nec quicquid dicitur leuius, etiam absolutè leue dici potest. Etenim leuius dicitur etiam de re graui per comparationem cum re grauiori, vt aqua est leuior terrâ, non tamen aqua est leuis. & grauius dicitur de re leui, relatione habita ad rem leuiorem, vt aër est grauior igni, non tamen aër est grauis.

3 Plato ait omnia constare ex eadem materia. itaque grauius esse, quod ex pluribus triangulis constat: leuius, quod ex paucioribus. Platoni oppono. Primò, quod quò maior est ignis copia, eò ex pluribus triangulis constat: non tamen est grauior, immò celeriùs adscendit, quam paruus ignis. Secundò maximus ignis ex pluribus constat, quàm minimus aër, est tamen minimo aëre leuior, non grauior.

4 ¶ Democritus & Leucippus leuius definiunt, cui plus inest vacui siue inanis. Huic definitioni oppono sequentia argumenta. Primò nihil vetat, quominùs id, quod habet plus inanis, sit grauius, dummodò etiam plus solidi in se habeat. exempli causâ, plus est inanis & plus solidi in magna auri massa, quàm in paruo aëre: hoc tamē aurum est illo aëre grauius. Secundò, qui sic leuius definiunt, non possunt commodè definire, quod est absolutè graue. Tertiò magnus ignis celeriùs adscēdit, quàm paruus ignis: & magna plumbi massa citiùs descendit, quàm parua plumbi massa. quod igitur est maius, alias est leuius, aliàs grauius, quamuis plus in se habeat tam vacui quàm solidi. Quartò, si propter inane res leuis sursum ferretur, multò magis ipsum inane sursum ferretur. ita inane moueretur à loco ad locum: quod est perspicuè absurdum. Quintò, cùm resque mouetur, ex inani & solido constet, cur potiùs dicatur inane, quàm solidum esse causa motus? præsertim si ponamus in re tantumdem inesse inanis & solidi.

CAP. III.

Cur leuia & grauia sursum & deorsum ferantur.

5 MOtiuũ ad locum superum est, quod habet vim efficiendæ leuitatis. Motiuum autem ad locum inferum est, quod habet vim efficiendæ grauitatis. Cap.3.

6 ¶ Ferri ad suum locum, nihil aliud est, quàm ad suam formam ferri. Idcirco elementum graue aut leue ad suum locum mouetur, tamquàm ad suam formam: neque enim est perfectum, priusquàm ad suum locum peruenerit. Nam elementum superius quod continet, respectu inferioris quod continetur, quodammodo formæ rationem habet.

7 ¶ Elementum igitur per se ad suum locum mouetur à generante, per accidens à remouente impedimentum, vel ab eo à quo reflectitur, vt pila à pariete. vide 8. Phys. c. 4.

CAP. IV.

Quatuor esse grauium & leuium differentias, seu quatuor materias proximas, vnà communi contentas: proinde quatuor esse elementa.

8 SImpliciter graue est, quod omnibus substat: vt terra. Simpliciter leue, quod super omnia eminet, vt ignis. Partim graue, partim leue est, quod alijs substat, & super alia eminet, vt aër, & aqua. Cap.4.

9 ¶ Grauitas & leuitas corporum mixtorum pendet ex grauitate & leuitate corporum simplicium. sic terrestria sunt grauia, ignea sunt leuia.

10 ¶ Ignis est tantùm leuis, terra est tantùm grauis. aër, si conferatur cum igne, est grauis: si cum aqua, aut terra, est leuis. similiter aqua respectu ignis & aëris est grauis, respectu terræ est leuis.

11 ¶ Ignis igitur vbique leuitatem, nullibi grauitatem habet. è contrario terra vbique est grauis, nusquam leuis. aër in loco ignis & in suo grauis est, alibi leuis. aqua in loco terræ est leuis, alibi grauis.

12 ¶ Hinc est, quòd grauia & leuia alibi aliter se habent. sint enim lignum centum librarum & plumbum vnius libræ in aëre, lignum est grauius plumbo, & celeriùs descendit: in aqua verò est leuius: siquidẽ lignũ supernatat, plũbum

verò demergitur. Ratiò est: quia lignum plus habet in se aëris, aër autem secundum Aristotelem in suo loco pondus habet, in aqua est leuis. Dixi, secundum Aristotelem: quia Aristoteles putat omnia elementa, igne excepto, in suo loco esse grauia: ideóque vtrem inflatum plus ponderis habere quàm vacuum. Vide sect.21.probl.19.& sect.25.probl.13. Cæterùm alij testantur se expertos deprehendisse vtrem inflatum esse leuiorem pleno: alij verò idem esse pondus vacui & inflati. Credibile est diuersitatem harum experientiarum pendere ex diuersitate aëris: quia cùm aër non sit purus, alias est leuior, aliàs grauior, prout minus vel plus aquæ in se continet. quàm differẽtiam etiam in aqua compertam habemus. nam qui aquam salubrem quærunt, solent eam appendere. vt hac ratione cognoscant quænam sit leuior, proinde salubrior. Themistius quoque ab Aristotele dissentiens, putat aërem in suo loco esse leuem.

Cap.5. 13 ¶ Materia grauium & leuium re est vna, ratione quadruplex: vnde oriuntur quatuor elementa, quæ in se inuicem mutantur. eadem enim materia certo modo affecta suscipit leuitatem simpliciter & formam ignis, alio modo grauitatem simpliciter & formam terræ, alio leuitatem simul & grauitatem aëri aut aquæ conuenientem, vnà cum ipsius aëris vel aquæ forma.

CAP. V.

Figuras rerum grauium & leuium non esse principales causas motus, sed concausas.

Cap.6. 14 QVæritur, cur ferrum latum super aquam natet, cùm alia minora & minùs grauia, si sint rotunda, vel longa, deorsum ferantur. similiter, cur quædam res graues lata figura præditæ super aërem natent. Democritus ait hoc in aqua ideo euenire, quia vapores calidi attolluntur, quorum magna copia rei latæ occurrens eam sustinet, pauci autem vapores occurrũt rei angustæ. in aëre verò inquit hoc minùs accidere, quia licèt in aëre maior vaporum copia attollatur, tamen propter aëris tenuitatem vapores magis dissoluuntur & rarefiunt, ideóque minùs sustinere possunt. Sed hoc est falsum: quoniam è contrario leuitas aëris facit, vt vapores

pores magis vniti adſcendant, eò quòd faciliùs ſcindunt & pertranſeunt aërem, quàm aquam. Ariſtoteles igitur aliam rationem affert: ſecundum quem duo ſunt conſideranda, videlicèt corpus deſcendens, & corpus per quod deſcenditur: in eo ſpectatur vis actiua ſcindendi, non enim aliter deſcendit, quàm ſcindens aërem, vel aquam, per quam fertur: in hoc ſpectatur facultas reſiſtendi, & quò maius hoc eſt, eò faciliùs reſiſtit. vnde aër vel aqua faciliùs reſiſtit ponderi lato, quàm rotundo, vel oblongo: quia maior copia à corpore lato ſcindenda eſt: & ſi quidem vis ponderis, id eſt, vis ſcindendi ſuperet facultatem obſiſtentem, res deſcendit: & quò magis ſuperat, eò celeriùs deſcendit. ſin minùs, res ſupernatat. Figura igitur non eſt principalis cauſa motus, ſed cauſa adiuuans, quam concauſam vocant, quatenus figura ad ſcindendum apta motum iuuat, & celeriorem reddit: figura autem lata deſcenſum impedit, aut tardiorem efficit.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XXIX.

DE ORTV ET INTERITV PRIMVS.

CAP. I.

Examinantur veterum Philoſophorum inter generationem & variationem diſtinguentium ſententiæ.

SVPERIORE volumine de corpore ſimplici, quod in cœlum & quatuor elementa diuiſimus, dictū eſt: deinceps de corpore compoſito videamus: cuius propriæ affectiones ſeu propriæ mutationes ſunt, generatio, interitus, auctio, deminutio, & variatio. Cap. 1.

2 ¶ Quamuis autem in hoc opere omnes hi motus ex-

plicentur : tamen quia plurimus sermo est de generatione & interitu,idcirco hinc sumpta est libri inscriptio.

3 ¶ Subiectum igitur huius operis est corpus naturale mixtum,id est,compositum ex elementis.Principia eius sunt ipsa quatuor elementa,ignis,aër,aqua,terra.Proprias eius affectiones iam recensui axio.1.

4 ¶ Hinc apparet,aliter hic considerari elementa,aliter in libris de cœlo.ibi enim erant subiecta:hic verò spectantur vt principia subiecti.

5 ¶ Cùm veterum philosophorum alij vnum principium ponerent,alij multa:illi generationem & interitum putarũt nihil aliud esse quàm variationem:hi verò à variatione seiũxerunt,quia variatio vnam materiam requirit, quæ diuersas qualitates recipiat,ipsi verò ex multis materiis res cõficiunt, vt Anaxagoras ex infinitis partibus similaribus, Democritus ex infinitis atomis,Empedocles ex quatuor elemẽtis, itaque generatio secundum hos nõ est variatio, sed est materierum cõpositio. interitus verò est earumdẽ seiunctio & dissolutio.

6 ¶ Immo hac ratione ostenditur variationem nullam esse.quod certè hi fateri coguntur: cùm dicant qualitates, vt calidum,frigidum,album,nigrum,&c. esse differentias elementorum,elementa autem in se inuicem non mutari,vt ex aqua non fieri aërem, nec ex aëre aquam : proinde non fieri ex albo nigrum,ex nigro album,ex calido frigidum,ex frigido calidum,& cetera quæ variationem efficiunt.

7 ¶ Mirandum porrò est, quomodo Empedocles dixerit nullum elemẽtum ex alio fieri, cùm discordia secundum eius sententiam elementa ex sphæro producat. neque enim cẽset Empedocles elemẽta esse actu in sphæro,& per discordiã inde educi,sed ex sphæro fieri,cũ antea nõ essẽt:alioquin sphærus nõ esset vnũ quidpiã,vt ipse Empedocles existimat.

8 ¶ Mirandũ quoque est,cur potiùs ignẽ, aërem,aquam, & terrã,quàm sphærum,elementa vocauerit: cùm ex sphæro elementa per discordiam,& inuicem ex elementis sphærum per concordiã fieri asserat.

CAP. II.

Examinantur sententiæ Platonis,& Democriti,atque Leucippi,qui magnitudines indiuiduas ponebant.

Cap.2. 9 IN hac philosophiæ parte Platonis doctrina imperfecta est : quia locutus est solùm de generatione elemen-

mentorum,non de generatione mixtorum,vt carnis,& ossis, nec de variatione,nec de auctione & deminutione.

10 ¶ Denique nemo fuit diligentior Democrito. quid enim aliud apud alios reperias,quàm rem accessione rei similis augeri?neque autem,quomodo hoc fiat,exponunt, neque de mixtione,neque de actione & passione quicquã differũt.

11 ¶ Democritus & Leucippus aiunt res gigni coniunctione indiuiduorum corpusculorum,interire eorundem seiunctione,variari eorundem diuersa positione atque ordine. Vnde,quia putant, quæcumque videntur, vera esse, infinita autem sunt,quæ aliis aliter videntur, vt hæc omnia vera esse possint,infinitas constituunt corpusculorum illorum figuras, quorum mutatione fit,vt alij alia res videatur.sic enim res diuersas inquiunt ex iisdem principiis componi,vt diuersas orationes,puta comœdiam & tragœdiam ex iisdem litteris.

12 ¶ Vt autem Democritus ex indiuiduis corporibus, ita Plato ex indiuiduis superficiebus constituit corpora naturalia.quare,etsi vtraque sententia est falsa, & iam confutata. 6. Phys.& 3.de cœlo,tamen sententia Platonis deterior est.

13 ¶ Ratio quoque Democriti tolerabilior est quàm ratio Platonis. huius enim ratio non physica, sed logica est, dum ait, nisi res in superficies indiuiduas resoluantur, euenire hanc absurditatem, vt ideæ figurarum, putà idea trianguli, sint diuiduæ. Democritus autem physicè differit, ducens ad absurditatem,quòd corpora ex punctis,vel ex nihilo constét si enim omne corpus diuiduum sit: ponamus esse omnino actu diuisum:certè nihil supererit præter pũcta,aut nihil.Si dicas posse quidem actu diuidi,non tamen vnquàm contingere vt omnino sit actu diuisum,non tollis difficultatem : quia quotiescumque consequens est impossibile, antecedẽs quoque non solùm est falsum,sed etiam impossibile,quandoquidem posito eo quod falsum & possibile est, falsum quidem sequitur, non tamen impossibile. Prior.lib.1.cap.15.part.9.& Phys.lib.8.cap.5.partic.11. vnde cùm corpus constare ex punctis vel ex nihilo,non solùm sit falsum, sed etiam impossibile,inde colligimus antecedens, ex quo hoc infertur, id est, omne corpus esse diuiduũ,non solùm esse falsum, sed etiam impossibile.Præsertim autẽ ratio Democriti valet, si (vt ipse censet)generatio fit congregatione, interitus segregatione.

14 ¶ Hanc rationem Democriti soluens Aristoteles, Primò non concedit Democrito, vt sumat magnitudinem omnino actu diuisam, ita vt nulla diuisio ampliùs fieri possit: quia sicuti numerus potest semper augeri, ita magnitudo potest semper diuidi: & sicuti nõ possumus sumere omnem numerum actu, ita non possumus sumere omnes partes magnitudinis actu distinctas. Quædam enim potentiæ sunt, quæ numquàm reducuntur ad actum, vt dicitur cap. 13. de interpret. partic. vlt. id est, quæ non reducuntur ad totum actu simul, sed successiuè, vt euenit etiam in tempore, & motu. nam omnis pars temporis est possibilis, non ita tamen vt præteritum & futurum simul esse queant. item motus partes simul esse non possunt, quia motus in fluxu quodam & successione consistit. eàdem igitur ratione diuisio magnitudinis successiuè fit in infinitum, nec possumus omnem diuisionem & omnes partes simul actu accipere, non magis quàm partes temporis, vel motus. Secundò negat Aristoteles res gigni cõgregatione, & interire segregatione: aliter enim res habet, vt posteriùs declarabitur.

CAP. III.

An aliquid simpliciter generetur, & simpliciter intereat.

Cap. 3. 15. HActenus aliorum opiniones excussimus: nunc Aristotelis sententiam enarremus. In primis sciendum est, simplicem generationem & simplicem interitum esse, id est, substantiam gigni & interire.

16 ¶ Obiiciet aliquis ens simpliciter non gigni ex ente, quia iam esset antequàm fieret: neque ex non ente, quia ex nihilo nihil fit: proinde nullo modo fieri. Respondeo id ex quo ens simpliciter fit, esse actu non substantiam, & non ens, potestate verò esse substantiam & ens: quod quidem est primum subiectum seu prima materia, vt primo physico expositum fuit.

17 ¶ Occurrit hoc loco dubitatio. Nam si hoc, quod dixi non esse actu substantiam, similiter non sit actu quantum, nec quale, nec alicubi: certè est quid separatum à rebus sensibilibus, immo est omnino nihil. Si verò est actu quantum, aut

quale,

quale, aut alicubi: iam hæc accidentia actu subsistẽt sine substantia: quod est absurdum. Respondeo non fieri ens in vniuersum, sed ex aliquo ente fieri aliud ens, vt ex ouo pullum, adeo vt vnius interitus sit alterius generatio. Etenim materia prima, si per se spectetur, est actu non ens, potestate ens: sed ita non reperitur nisi in nostro intellectu, per quem à forma abstrahitur: reipsa autem semper est sub aliqua forma, per quam est ens actu, & est qualis, & quanta: dum autem hanc formam amittit, putà oui, & aliam recipit, vt pulli, illud dicitur interire, hic dicitur generari. Ergo id ex quo res fit, non est nihil, sed est ens, non tamen est actu id quod fit: vt ouum est actu ens, non tamen est actu pullus, sed tantùm potestate.

18 ¶ Hinc est, quòd generatio & interitus numquàm deficiunt: quia vnius generatio est alterius interitus, & contra interitus vnius est generatio alterius.

19 ¶ Ergo simpliciter res gignitur, cùm substantia gignitur: & simpliciter interit, cùm substantia interit. Non simpliciter autem gignitur vel interit, cùm aliquod accidens fit aut perit: vt cum res alba denigratur, album perit, nigrum fit.

20 ¶ Ex dictis constat, numquàm aliquid gigni, nisi ex eo quod interit: vt ex ouo nõ fieret pullus, si maneret ouum: sed necesse est, vt forma oui tollatur, & in eius locum forma pulli succedat in eadem materia.

21 ¶ Hoc non ens, ex quo ens fit, non est ex duobus contrariis alterum, vt existimauit Parmenides, qui vocabat terram non ens, ignem autem ens: sed est subiectum vtrique contrario, id est, materia illa, quæ modò recipit formam terræ, modo ignis: hæc igitur materia, si per se spectetur, dicitur non ens, quoniam actu non est terra, nec ignis, potestate vero est vtrumque. ignis autem & terra sunt entia.

22 ¶ Necesse est vnam esse materiam eorum quæ ex se inuicem fiunt, vt ignis, aëris, terræ. nam si quatuor elementorum, quatuor separatæ materiæ essent, numquàm alterum ex altero fieret.

CAP. IV.

Distinctio generationis, & variationis.

Cap.4. 23 CVm subiecto sensibili, id est, substantia, eôdem manente accidens mutatur, vt cùm paries ex albo fit viridis, aut niger, variatio dicitur. cùm autem ipsa substantia mutatur, vt cùm ex ouo fit pullus, generatio & interitus nominatur. Potissimùm autem generatio vocari solet, cùm ex minùs sensibili fit magis sensibile, vt ex aëre aqua. Interitus autem è contrario, cùm ex magis sensibili fit minùs sensibile, vt ex aqua aër. nam aër minùs sensibus percipitur, quàm aqua.

24 ¶ Interdum eadem affectio est eius quod interit, & eius quod ex illo corrumpitur: vt cùm ex aqua fit aër, vel ex aëre aqua, in vtroque perspicuitas inest. Intellige affectionem eandem esse specie, non numero.

25 ¶ Cùm igitur subiecto eodem permanente fit mutatio in quantitate, auctio vel deminutio dicitur: cùm in qualitate, variatio: cùm in loco, latio seu motus localis. cùm autem subiectum mutatur, generatio vel interitus appellatur.

26 ¶ Quamquàm ei quod in generatione subiicitur, nomen materiæ maximè conuenit, tamen aliarum quoque mutationum subiectis tribuitur: propterea quòd omni mutationi commune est, vt subiectum aptum sit ad contraria recipienda.

CAP. V.

De auctione, & deminutione.

Cap.5. 27 AVctio & deminutio à generatione differt. I. Generatio spectatur in substantia, auctio & deminutio in quantitate. II. Quod generatur, vt & id quod variatur, non necessariò mutat locum: quod verò augetur vel minuitur, necessariò mutat locum: non ita tamen, vt ea quæ localiter moueri dicuntur. cùm enim aliquod rectà fertur, totum mutat locum: cùm autem globus in orbem vertitur, omnes partes locum mutant, sed ipsum totum æquali in loco manet: at cùm res augetur vel minuitur, & partes eius mutãt locum, & ipsum totum, quamuis non feratur in aliũ locum, tamen

tamen æquali in loco non manet: quia quod augetur, maiorem occupat locum: quod verò minuitur, minori loco continetur. III. Generatione id fit, quod prorsus non erat, vt ex non homine fit homo, id est, ex semine, quod nō erat homo actu, sed potestate, fit homo actu: auctione autem non fit ex magnitudine magnitudo: sed magnitudo incrementum recipit: adeo vt non fiat quantitas ex non quantitate, sed quod est actu quantum, maiorem quantitatem suscipiat. IV. In generatione substantia mutatur, in auctione & deminutione manet eadem. idcirco cùm ex aqua fit aër, non vocatur auctio, licèt aër maiorem locum occupet, quàm aqua occuparat: sed est interitus aquæ, & generatio aëris. similiter cùm fit ex aëre aqua, non dicitur deminutio, quamuis res in minorem locum coangustetur, sed dicitur interitus aëris, & generatio aquæ. V. In generatione res per se mutatur: in auctione verò non mutatur res per se, sed recepta ab eo quod augetur, vt mox docebo axio. 35.

28 ¶ Auctio generationi similis est, quatenus sicut non generatur substantia vniuersalis, vt idea, sed particularis, vt Socrates, ita per auctionem non fit quantitas in genere, sed certa quantitas, vt octo, vel decem pedum.

29 ¶ Eius quod incrementum suscipit, quæuis pars augetur: & eius quod decrescit, quæuis pars minuitur. Alioqui totū nō diceretur augeri vel minui per se, sed ratione partis.

30 ¶ Res aliquo accedente augetur, & aliquo decedente minuitur.

31 ¶ Quemadmodum non variatur affectio, sed subiectum, quod affectionem recipit: ita non augetur alimentum, sed id quod alitur, vt animal, & planta.

32 ¶ Primò augentur partes similares, vt caro, & sanguis: deinde horum merito augentur dissimilares, vt manus, & pes.

33 ¶ Vtræque augentur secundum formam, non secundum materiam: quia materia non manet eadem, cùm subinde aliquid decedat, sed forma eadem manet sub maiori mole, id est, sub maiori materiæ quantitate.

34 ¶ Alimentum itaque nutrit & auget, quia potestate est id quod alitur & augetur, id est, in eius naturam conuerti potest: vt cibus & potus in carnem & sanguinem.

35 ¶ Hæc mutatio non fit alimenti per se, id est, seorsum ab eo quod alitur: sic enim esset generatio & corruptio: sed alimenti recepti ab eo quod alitur. exempli gratiâ, animal recipit alimentum, idque sibi adiunctum, in suam naturam conuertit, ita vt alimentum ex dissimili fiat simile ei quod alitur.

36 ¶ Porrò idem diuersa ratione alit & auget, vt cibus, quatenus est potestate caro, alit: quatenus autem est caro quanta, auget.

37 ¶ Cur igitur animal, quamdiu viuit, necessariò alitur: non tamen semper augetur, sed in pueritiâ augetur, ἐν ἀκμῇ consistit, in senio minuitur? Quia semper aliquid de animalis materia decedit. quare accedente alimento, quamdiu vis auctrix plus potest inde reparare quàm amissum sit, animal augetur: cùm autem tantùm ex alimento in carnem & sanguinem conuertit, quantum deperiit, animal in eodem statu consistit: at cùm minus reparat, quàm amisit, animal minuitur, donec tandem vi illa prorsus consumpta, ipsum animal perit.

Cap. VI.

De tactu.

Cap.6. 38 Deinceps dicendum est de tactu, de actione & passione, & de mixtione: quibus expositis, agemus de quatuor elementis, quæ sunt materia generationis.

39 ¶ Tactus accipitur quatuor modis, quorum alij sunt priores, alij posteriores. In prima significatione tactus attribuitur iis quæ habent positionem & locum, quorum extrema simul sunt. 5. Phys. cap. 5. part. 4. Secunda significatio primæ addit hanc conditionem, vt ea quæ se tangunt, sint motiua & mobilia, id est, vt alterum habeat vim mouendi, alterum habeat vim vt moueatur. Tertia significatio continetur sub secũda, quasi species sub genere. vt enim mouere & moueri, latiùs patet quàm agere: (motus enim tum demum vocatur actio & passio, cùm variatur tertia qualitatis species, id est, patibilis qualitas) ita secunda significatio latiùs patet, quàm tertia, quâ tangere & tangi ea dicuntur, quorum alterum habet vim agendi, alterum patiendi.

40 ¶ Ple-

40 ¶ Pleraque tanguntur ab eo quod tangunt: vt corporibus accidere videmus: ideóque agendo repatiuntur. In quibusdam tamen res aliter se habet. vt intelligentia tangit cœlum, quod mouet, ab eo tangitur, quia nec mouetur. Cœlum quoque tangit sphæram ignis, nec ab eâ tangitur, quoniam in eam agit, sed inuicem ab ea non patitur. Item inferius cœlum tangitur à superiori, non superius ab inferiori: quoniam hoc ab illo mouetur, illud verò ab hoc inuicem non mouetur. Simili ratione dicimus rem nos tangere, quæ nos molestiâ afficit, eam verò à nobis tangi non dicimus.

Cap. VII.

Vtrùm simile patiatur à simili, an contrarium à contrario: & num omne agens agendo repatiatur: & ad quod causæ genus passio referatur.

41 Agens & patiens, ex plerorumque philosophorum sententia, sunt contraria: secundum Democritum sunt similia: secundum Aristotelem, quodammodò idē sunt, quodammodò differunt & sunt contraria. Nam I. Sunt idem genere, sed differunt tamquàm contraria sub eodem genere contenta: vt color agit in colorem, id est, nigrum in album, aut in viride II. Cùm ab initio contraria sint, postea fiunt similia: nam agens assimilat sibi passum: vt nigrum ita agit in album, vt ex albo efficiat nigrum. III. Cùm actio & passio modò tribuatur subiecto, (vt cùm dicimus hominem sanare, vel sanari) modò contrariis: (vt cùm dicimus calidum calefacere, ægrotum sanari) eadem potest esse agentis & patientis materia seu idem subiectum, sed contraria dici non possunt idem esse.

Cap. 7.

42 ¶ Plerumque agentia agendo repatiuntur, nempe quæ habēt eandem materiam, vt calor naturalis cibum concoquens. Quæ verò non habent eandem materiam, vt corpora cœlestia, quæ agunt in hæc inferiora: & multò magis quæ omni materia carent, vt Intelligentiæ, quæ mouent orbes cœlestes, agendo non repatiuntur.

43 ¶ Agens refertur ad genus causæ efficientis: patiens verò ad genus causæ materialis.

Cap. VIII.

De modo agendi & patiendi quatuor opiniones.

Cap. 8. 44 PRæter sententiam Melissi & Parmenidis, qui omnem motum, proinde omnem actionem & passionem negarũt, tres sunt antiquorum philosophorum de mòdo agendi & patiendi opiniones. Prima est opinio Empedoclis existimantis actionem & passionem fieri, eò quòd agens per rei patientis meatus in eam ingreditur. Altera est Democriti, & Leucippi, qui dixerunt infinita corpuscula solida atque indiuidua per inane ferri: atque horum mutuo contactu res agere & pati, compositione generari, separatione interire, ingressu per meatus augeri & variari. Nam hi quoque, vt Empedocles, meatus ponunt, per quos agens in patiens ingrediatur, sed eò dissentiũt: quòd Empedocles ponit meatus plenos corpore, quod cedit, dum agens ingreditur: Democritus verò & Leucippus ponunt meatus vacuos & inanes. Tertia est sententia Platonis, qui ex principiis indiuiduis omnia componit, vt Democritus & Leucippus: a quibus tamen dissentit. I. Namque Democritus & Leucippus ea indiuisibilia dicunt esse corpora, Plato autem superficies. II. Illi ponunt figuras infinitas, quia ponunt infinita corpuscula figuris differentia, hic figuras finitas. III. In generationis modo explicando illi vtuntur vacuo & corpusculorum tactu: hic solo contactu superficierum absque vacuo, quia vacuum esse negat.

45 ¶ Hæ sententiæ ferè sunt à nobis iam confutatæ: videlicèt Parmenidis & Melissi, primo physico: Platonis, necnon Democriti & Leucippi, tertio de cœlo. Sententia Empedoclis hîc reprehenditur potissimùm duobus argumentis. I. Quia ex eius principiis, quomodo res generentur, intereant, varientur, explicari nequit. II. Quia frustra meatus ponit, cùm eos corpore pleno ponat. Non satis Empedoclem defendes, si dicas meatibus opus esse, vt per eos corpus inclusum agenti cedere possit. cùm enim corpus vndiquaque sit diuisibile, etiam absque meatibus agens viam sibi facere, & ad internas patientis partes accedere potest.

Cap.

CAP. IX.

Sententia Aristotelis de modo agendi & patiendi.

46 MEatus non faciunt, vt res sit patibilis, sed vt res, quæ patibilis est, faciliùs pati possit. Cap. 9.

47 ¶ Vt actio & passio fiat, necesse est, vt duo distincta sint, alterum agens, alterum patiens. Et vt agens vel immediatè tangat patiens, vt ignis comburens lignum: vel mediatè, i. per aliud corpus, quod simul patiatur & agat: vt ignis calefacit hominem, quem non tangit, quia ignis calefacit aërem interiectum, & aër calefactus hominem calefacit.

48 ¶ Quod patibile est, id non ex parte, sed in totum est patibile. Nec opus est, vt actu sit per poros seu meatus diuisum, vt Democritus, Leucippus, & Plato opinati sunt, sed sufficit posse diuidi.

CAP. X.

De mixtione.

49 NOn esse mixtionem quidam ita probant: Cùm duo commisceri dicuntur; aut permanet vtrumque, vt antea fuit, aut alterum interit, aut vtrumque interit: sed nullo ex his modis est mixtio: ergo omnino non est mixtio. Respondet Aristeles dari quartum modum, quo mixtio reuerâ fit: nempe cùm vtrumque aliquo modo manet, aliquo modo interit: id est, manet potestate, non manet actu id quod antea erat: retinet enim vim & potestatem, quam antea habebat, sed vtroque mixto fit actu tertium quiddam. Cap. 10.

50 ¶ Hinc apparet, cùm in elementis tria spectentur, materia, forma, & primæ qualitates, vt calor, frigus, humor, siccitas, mixta ex elementis secundum Aristotelem ita componi, vt materia maneat, forma pereat, qualitates quodammodò maneant, quodămodò pereant. nam contrariæ qualitates à se inuicem retunduntur & hebetantur, vt calidum à frigido, & frigidum à calido quare manent in esse (vt scholastici loquuntur) refracto.

51 ¶ Itaque mixtio distinguitur. I. A generatione & interitu. Cùm enim lignum ab igne comburitur, nō dicitur lignum cum igne misceri: sed lignum interit, ignis generatur.

rerum fieri,cùm desinant actu esse id quod erant.

56 ¶ Rursus facilè miscentur, quæ non solùm diuidua sunt, sed etiam facilè terminantur, id est, quæ facilè in exiguas partes diuiduntur, nempe quæ sunt humida,non viscosa seu tenacia.

57 ¶ Cùm duarum rerum altera tantùm habet vim patiendi,mixtio fieri nequit,vt cœli & aëris. cùm autem in altero magna patiendi potestas inest,in altero parua: difficulter mixtio fit,vt stanni & æris: quia stannum facillimè patitur,æs autem resistit: proinde stannum ferè in nihilum abit, ac tota massa ferè est ærea: adeo vt videatur æs subire rationem materiæ, stannum fórmæ, ac tantùm tribuere æri colorem.

58 ¶ Mixtilia igitur sunt,quę facilè terminantur,& mutuò agendi & patiendi potestatem habent.

59 ¶ Mixtio verò est mixtilium variatorum vnitio. Dixi *variatorum*:quia quæ miscentur,vt antea docui, neque intereunt,neque eadem permanent. Dixi *vnitio*: quia ex duobus mixtis fit tertium quid,vt ex vino & melle mulsum.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XXX.

DE ORTV ET INTERITV SECVNDVS.

CAP. I.

De principio generationis materiali.

GENERATIO & interitus sensibilibus corporibus attribuuntur: adeo vt eadem sit materia sensibilis corporis,& generationis atque interitus. Non dixi *corpus* simpliciter, sed adieci epithetum *sensibile*, vt

significarem corpus naturale, excluso corpore mathematico.

2 ¶ Hanc materiam alij vnam numero statuunt, alij multas. Qui vnam ponunt, in diuersas abière sententias. nam alij dicunt esse ignem, vt Heraclitus, & Hippasus: alij aërem, vt Anaximenes: alij aquam, vt Thales, & Hippon: alij medium quid inter aërem & ignem, vt Diogenes: alij medium inter aërem & aquam, vt Anaximander. atque hi omnes philosophi fuerunt. terram autem statuit Hesiodus poëta. Ij quoque, qui plures materias ponunt, inter se dissentiunt: quatenus alij sumunt duo elementa, vt Parmenides ignem & terram: alij tria, vt ignem, aërem, terram: alij quatuor, vt Empedocles ignem, aërem, aquam, & terram.

3 ¶ Omnes autem in hoc consentiunt, vt fateantur prima subiecta rectè vocari principia & elementa, ex quibus congregatione & segregatione, vel alia ratione transmutatis, generatio & interitus accidunt.

4 ¶ Falsa est eorum sententia, qui dicunt vnam esse substantiam, eámque corpoream & sensibilem, contrariarum tamẽ qualitatum, vt caloris & frigoris, leuitatis & grauitatis expertem: quia fieri nequit, vt corpus actu sensibile omnibus his qualitatibus careat.

5 ¶ Plato reprehenditur ab Aristotele. I. Quia non docuit dilucidè, vtrùm prima materia separetur ab elementis, an necessariò sit cum eis coniuncta. II. Quia hoc principio non vtitur in suis disputationibus. III. Quia non distinguit inter subiectum generationis, & subiectum variationis: sed vt aurum vocatur, etiam postquàm ex eo facta est statua: ita primam materiam existimat Plato nomen suum retinere, postquàm ex ea res genita est: immo res veriùs appellari censet ex nomine materiæ quàm formæ, verbi gratiâ, verius dici aurum, quàm statuam. Quod autem de materia generationis hoc à Platone falsò dicatur: patet: quia cùm homo ex terra conditus sit, homo non dicitur, terra, sed terrestris. eadem ratio est omnium aliarum rerum ex materia genitarum. IV. Quia prima rerum naturalium elementa, in quę postremùm res naturales dissoluuntur, sunt solida: vnde Plato peccat, resoluens in superficies, quæ sunt solidis simpliciores, existimans prima elementa non esse solida, sed superficies.

6 ¶ Pri-

6 ¶ Prima rerum naturalium materia, ex qua quatuor elementa constant, secundum Aristotelem non separatur actu ab omnibus formis, & ab omnibus qualitatibus, sed tantùm per intellectum, cùm reipsa semper prædita sit aliqua forma, & aliqua ex contrariis qualitatibus. Verbi gratiâ, ex aëre fit aqua, id est, ex prima materia, quæ habebat formam & qualitates aëris, fit aqua, dum formâ & qualitatibus aëris sublatis, introducuntur forma & qualitates aquæ.

7 ¶ Tres principiorum gradus Aristoteles constituit. In primo collocat primam materiam: in secundo contrarias qualitates, quibus materia afficitur & præparatur ad recipiendam formam: in tertio quatuor elementa, quæ ex se inuicem generantur, quia ex eadem materia constant, propriis autem formis & qualitatibus distinguuntur. Quoniam igitur de prima materia primo physico & tertio de cœlo dictum fuit: nunc de primis contrariis qualitatibus, & de elementis differemus.

Cap. II.

De primis qualitatibus tangibilibus.

8 CVm quæramus primas qualitates corporis tangibilis, eæ sunt considerandæ, quæ sub tactum cadunt: vt omnibus propositis, ex his primas colligamus.

9 ¶ Septem sunt tangibilium qualitatum contrarietates: vnde quatuordecim qualitates oriuntur: calidum, frigidum: humidum, siccum: graue, leue: durum, molle, viscosum, aridum: asperum, læue: crassum, tenue. His videntur addi posse rarum & densum. sed hæc significant potiùs positionem partium, vt exponam axio. 16.

10 ¶ Ex his omittenda sunt graue & leue, quæ tantùm sunt causæ motus localis, nec habent vim agendi vel patiendi, id est, variandi & miscendi elementa. nam in præsentiâ quærimus qualitates actiuas & passiuas, per quas elementa commiscentur, & in se inuicem mutantur, vt aër in aquam, & aqua in aërem.

11 ¶ Calor & frigus sunt qualitates actiuæ: humor &

ficcitas,paſſiuæ. Nam calidum colligit homogenea, & ſeparat heterogenea:vt ignis purgat aurum,colligens partes auri, & ab iis ſeparans alia metalla, quæ commixta erant. Frigidum colligit tam homogenea, quàm heterogenea: vt gelu non tantùm aquam conſtringit, ſed vnà etiam paleas, ligna, &c.coniungit.

12 ¶ Humidum definitur,quod à ſe difficilè, ab alio facilè terminatur. Siccum è contrario definitur, quod à ſe facilè,ab alio difficulter terminatur.

13 ¶ Tenue,viſcoſum,& molle referuntur ad humidum: craſſum,aridum,durum,ad ſiccum.

14 ¶ Humidum & ſiccum accipiuntur tribus modis. I. Quod habet propriam humiditatem,vt aqua,vel ſiccitatem, vt terra. II. Quod in ſe recipit alienam humiditatem, vt terra irrigata,vel ſiccitatem, vt aqua concreta. III. Cui adhæret aliena humiditas,vel ſiccitas,vt lapis & aqua,ſi ſibi inuicem adiungantur. Sed omnia humida referuntur ad primum humidum,quod per ſe humidum eſt:& omnia ſicca ad primum ſiccum,quod per ſe eſt ſiccum.

15 ¶ Aſperum & læue referuntur ad durum, cui addunt poſitionem partium.Nam aſperum eſt durum,cuius alię partes eminent,alio ſuperantur. læue eſt durum,cuius partes ex æquo ſitæ ſunt.

16 ¶ Similiter rarum & denſum referuntur ad molle & durum, & ad leue & graue, quibus addunt poſitionem partium:quia in raro partes ſunt à ſe inuicem remotæ, in denſo propinquæ.Vide 4.Phyſ.cap.13.part.13.

17 ¶ Quatuor igitur ſunt primæ elementorum qualitates: duæ actiuæ, inter ſe contrariæ, calidum & frigidum & totidem paſſiuæ, ſimiliter inter ſe contrariæ, humidum & ſiccum. Has qualitates notauit Ouidius 1.Metamorph. illo carmine.

Frigida pugnabant calidis,humentia ſiccis.

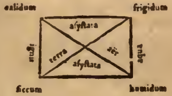
Cap. III.

De numero elementorum.

Cap.3. 18 Quatuor illæ qualitates coniungi quatuor modis poſſunt, adeo vt quatuor ſint primarum qualitatum

ćum ſizygiæ:calidum & ſiccum,calidum & humidum, frigidum & ſiccum,frigidum & humidum. Nam calidum & frigidum,ſiccum & humidum coniungi nequeunt.

19 ¶ Merito igitur ſunt quatuor elementa: ignis,calidus & ſiccus: aër, calidus & humidus:aqua, frigida & humida: terra,frigida & ſicca.Hæc eſt Ariſtotelis de numero elementorum ſententia.

Alius typus.

20 ¶ Veterum autem philoſophorum opiniones variæ fuetunt.nam alij elementa infinita ſtatuebant, vt Democritus & Leucippus:alij finita,id eſt, vnum, vel duo,vel tria, vel quatuor.nemo enim plura quàm quatuor poſuit.

21 ¶ Qui vnum elementum ponunt,hoc aiunt eſſe ſubiectum,cui addunt duo principia, rarum & denſum:ſeu calidum quod rarefacit, & frigidum quod condenſat. nam per rarefactionem & condenſationem illius ſubiecti omnia gigni putant.

22 ¶ Parmenides duo ſtatuit elementa, ignem & ter-

ram: ex quibus inter ſe mixtis elementa media generat, aërem & aquam.

23 ¶ Similis eſt ſententia Platonis, qui tria elementa ponit, duo extrema, & vnum medium. Nam ſi hoc medium diuidatur in aërem & aquam, hæc ſententia nihil differret à ſententia Parmenidis.

24 ¶ Empedocles ſtatim ponit quatuor elementa, ignem aërem, aquam, terram, mox tamen ad duo refert, cetera tria vni igni opponens.

CAP. IV.

Elementorum proprietates aliquot.

25 Elementa, quæ ſentimus, non ſunt pura, ſed ſingula habent aliquid ex alio elemento admixtum.

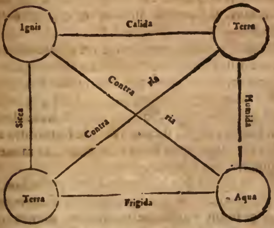
26 ¶ Purum elementum in exceſſu vnius qualitatis conſiſtit: nempe ignis in exceſſu caloris, aër in exceſſu humidi, aqua in exceſſu frigidi, terra in exceſſu ſicci. Itaque ignis eſt magis calidus quàm ſiccus, & eſt omnium elementorum calidiſſimum: aër eſt magis humidus quàm calidus, & eſt omnium elementorum maximè humidum: aqua eſt magis frigida, quàm humida, & eſt omnium elementorum maximè frigida: terra eſt magis ſicca, quàm frigida, & eſt omnium elementorum maximè ſicca. Hæc intellige de qualitatis contentione & remiſſione in ſubiecto, non de actione & virtute. alioqui vt vinum frigidum magis ſtomachum calefacit, quàm aqua calida: ita aqua magis humectat quàm aër, quia eſt aëre denſior, licèt aër ſit naturâ humidior quàm aqua.

27 ¶ Ex puro elemento nihil gignitur.

28 ¶ Quamuis quatuor ſint elementa, tamen duo ponuntur loca, ſuperum & inferum. Nam duo ad locum ſuperum tendunt, ignis & aër: duo ad inferum, aqua & terra. Eſt tamen diſcrimen: quia ignis obtinet locum abſolutè & omnino ſuperum, eodem modo terra infimum: aër autem locum ſuperum ſub igne, & aqua locum inferum ſupra terram, ideóque hæc vocantur elementa media. Vide lib. 4. de cœlo cap. 4.

29 ¶ V-

29 ¶ Vnum elementum vni contrarium est ratione qualitatum suprà expositarum: videlicet ignis aquæ, & aër terræ.

Cap. V.

De mutua elementorum generatione.

30 EX quolibet elemento quodlibet fieri potest: propterea quòd elementa, vt ostendimus, contrariis qualitatibus sunt prædita, generatio verò è contrario in contrarium fit. Cap. 4.

31 ¶ Elementorum alia dicuntur habere inter se symbolum id est, communem qualitatem, alia non habere. Symbolum habent, I. Ignis & aër, quia vterque est calidus. II. Aër & aqua, quia sunt ambo humida. III. Aqua & terra, quia vtraque est frigida. IV. Terra & ignis, quia vtrumque est siccum. Symbolum non habent ea, quæ suprà diximus esse contraria: nempe ignis, & aqua, quorum ille est calidus & siccus, hæc est frigida & humida: necnon aër & terra, quorum ille est calidus & humidus, hæc autem est humida & sicca:

32 ¶ In habentibus symbolum facilis est vnius in

hoc est materia prima, quæ non est actu corpus sensibile. suprà axio.4.) nec est vnum, vel duo, vel tria ex elementis, sed æquo omnia quatuor elementa sunt prima corpora sensibilia: quoniam omnium est eadem ratio, id est, omnia sunt transmutabilia, & ex quolibet elemento quodlibet aliud elementum fit. supr. axio. 30.

CAP. VII.

Disputatio contra Empedoclem.

38 HOc loco aliquot Empedoclis errata notemus. I. Negat elementa in se inuicem mutari, & nihilominùs asserit ea esse inter se comparabilia & æqualia. Atqui comparantur aut secundum quantitatem, adeo vt sint æqualis quantitatis: aut secundum proportionem, id est, secundum potentiam diuersarum qualitatum, veluti quantum vnum calefacit, tantum alterum humectat: aut secundum potentiam eiusdem qualitatis, vt quia æquè calefaciunt. Si primam comparationem Empedocles accipiat, elementa habebunt communem mensuram: proinde constabunt ex eadem materia: (nam quæ est mensura interna & per se, ex eadem est materia, ex qua est res quam metitur. 4. Physic. cap. 19. partic. 1. & capite 20. partic. 7.) consequenter poterunt in se inuicem mutari: quod tamen negat Empedocles. Si verò secundam comparationem sumat: quoniam hæc in qualitate spectatur, elementa non sunt dicenda æqualia, sed similia. Denique si tertiâ comparatione vtatur, elementa habebunt easdem qualitates, sed alia magis, alia minùs. verbi gratiâ, alterum erit calidius, alterum minùs calidum: poterunt igitur in se inuicem mutari, quod Empedocles negat. Expositus est primus error Empedoclis. II. Non ponit veram auctionem, quæ in animantibus non sine elementorum mutatione fit, sed eam tantùm quæ fit additione, sicut aceruus augetur adiecto alio frumento, & cumulus terræ adiectâ aliâ terrâ. III. Nec explicat, nec explicare ex suis principiis potest veram naturalis generationis causam. IV. Mixtionem elementorum celebrat, quasi causam præcipuam, neglectâ essentiâ, quæ est longè potior. V. Discordiæ tribuit hunc effectum, vt elementa

Cap. 6.

ſeparet,ac mundum conſtituat, atque ita malæ cauſæ tribuit optimum effectum. è contrario bonæ cauſæ, id eſt concordiæ,peſſimum effectum adſcribit, nempe mundi ſubuerſionem. VI. Non declarat quomodo concordia & diſcordia ſint cauſæ motus localis. VII. Diſcordiam facit rem naturalem: & concordiam, præter naturam: quoniam illam vult eſſe cauſam motus naturalis,hanc verò eſſe cauſam motus violenti,vt terra per diſcordiam recedit in ſuum locum, qui motus naturalis eſt: & per concordiam recedit à ſuo loco,vt cum aliis elementis miſceatur, qui eſt motus præter naturam. VIII. Variat in cauſa motus localis aſſerenda: quia modò concordiam & diſcordiam tantùm mouere cenſet,modò motum tribuit caſui,modò naturæ. IX. Ponit concordiam & diſcordiam quaſi primas motus localis cauſas: cùm tamen oporteat eſſe alium priorem motorem, qui ſit cauſa huius varietatis, quòd aliàs concordia mouet, aliàs diſcordia. X. Omnia componit ex elementis: cùm tamen hæc compoſitio non conueniat animæ. Conſtat enim, muſicam,memoriam,obliuionem, & eiuſmodi alias animæ affectiones non eſſe corporales.

CAP. VIII.

Quomodo mixta corpora componantur ex elementis.

Cap. 7. 39 ERrauit inſuper Empedocles in expoſitione modi, quo mixta corpora componuntur ex elementis. putauit enim ita componi, vt ex lateribus & lapidibus fit murus, adeo vt exiguæ portiones elementorum, vt portio aëris, & portio terræ iuxta ſe inuicem collocentur in carne (exempli causâ)conſtituenda. Quę ſententia ſi vera eſſet,non poſſet ex qualibet parte carnis extrahi quodlibet elementum,vt non poteſt ex qualibet parte muri extrahi lapis: ſiquidem vbi ſunt lateres, ibi non ſunt lapides: & vbi eſt aër, ibi non eſt terra.

40 ¶ Ariſtoteles autem pulchrè diſtinguit. Nam ſi elementorum vires ſunt valdè inæquales, id quod eſt imbecillius,in alterius naturam conuertitur. ſin æquales ſint,aut ferè æquales:ex eis fit tertium quid, id eſt, corpus mixtum: quod

quod vel æquè particeps est vtriusque contrariæ qualitatis, vel alterius magis, alterius minùs: putà vel æquè est calidum & frigidum, vel magis calidum quàm frigidum. nam contrariæ elementorum qualitates non omnino seruantur in mixto, sed à se inuicem eneruatæ & informatæ: ita vt dum corpus mixtum componitur, elementa nec omnino conseruentur, nec omnino intereant. Hac igitur ratione mixtio differt à generatione & interitu: quia mixtione elementa quodammodò manent, quamuis eneruata ob contrariarum qualitatum concursum.

CAP. IX.

Quodlibet mixtum perfectum constare ex quatuor elementis.

41 Mixtorum corporum alia sunt imperfecta, quæ ex quibusdam, non ex omnibus elementis constant, vt nubes, grando: alia perfecta, quæ ex quatuor elementis constant. Cap. 8.

42 ¶ Ex omnibus autem elementis constant, quæcumque sunt circa mediam mundi partem, vt animalia, & plantæ. Hoc autem probatur primò specialiter & distinctè de singulis elementis, deinde argumento generaliter pertinente ad omnia elementa. Quod ad speciales rationes attinet. I. Constant potissimùm ex terra: quia sunt in terræ loco, tamquàm in proprio loco. II. Constant ex aqua: quia hæc terminat, & sine hac terra non consisteret, sed dissiparetur, vt arena. III. Ex igne, qui est contrarius aquæ: & ex aëre, qui est contrarius terræ: quia necesse est, vt constent ex elementis contrariis, vt qualitates elementares in ipsis mixtis sint fractæ & eneruatæ. Generaliter autem sic argumentor. Quale est alimentum, tale est id quod alitur: atqui alimentum est mixtum ex elementis: ergo etiam id, quod alitur, similiter mixtum est, vt animalia, & plantæ. Hoc argumentum voco generale, non quia pertineat ad omnia mixta, sed quia pertinet ad omnia elementa.

43 ¶ Obiter notetur inter omnia elementa potissimùm igni tribui quòd alatur: quia id quod alitur, est forma in materia: quod maximè conuenit igni, propterea quòd

cùm ſuperiori loco ſit collocatum, cetera elementa continet. nam & forma continet materiam. Ceterùm aliter ignis continet reliqua elementa, aliter forma materiam. & ignis impropriè dicitur ali: quoniam hoc eſt viuentium proprium.

Cap. X.

De cauſis & principiis generationis.

Cap. 9. 44 CAuſa generationis, vt & cetero rũ, eſt quadruplex, materialis, formalis, finalis, efficiens.

45 ¶ Quod ad cauſam materialem attinet: materia eiuſmodi eſt, vt per eam res poſſint eſſe & non eſſe, quia eſt contrariarum formarum capax, ita vt altera forma priuationem alterius contineat.

46 ¶ Forma autem eſt cuiuſque rei eſſentia, quam materia recipit, cùm res generatur: abiicit, cùm res interit.

47 ¶ Præter has duas cauſas requiritur cauſa efficiens: quam veteres, vt Plato, Parmenides, & alij videntur tantùm ſomniaſſe, non expoſuiſſe. Etenim Plato in Phædone nullam aliam cauſam generationis & interitus affert, quàm formam, cuius adeptione res oritur, abiectione interit. Alij ſolam materiam conſiderant, cui tribuunt vim efficiendi. Parmenides verò duo accidentia actiua vnà cum materia poſuit, nempe calidum & frigidum: quorum illud diſſipat, hoc autem congregat. Hæ ſunt tres ſententiæ in præſentia refellendæ.

48 ¶ Sententia Platonis impugnatur. I. Quia ſæpe, etiamſi ſit forma & materia ad eam ſuſcipiendam apta, tamen non eſt generatio, quia ſcilicèt deeſt efficiens. II. Quia in artificioſis, id quod efficit, non eſt forma, ſed eſt efficiens diuerſum à materia, & à forma: vt ſanitatem non efficit ſanitas, ſed medicus: eodem igitur modo fit etiam generatio naturalis.

49 ¶ Secunda ſententia eſt quidem tolerabilior, quàm ſententia Platonis, quoniam huius ſecundæ ſententiæ auctores expreſſè mentionem faciunt cauſæ efficientis. Peccant tamen, I. Quia vim efficiendi tribuunt materiæ. nam re verâ cauſa efficiens à materia eſt ſeiuncta: immò materia patiendi, non efficiendi vim habet: vt lignum non efficit lecti-

lecticam, sed accipit formam lecticæ ab artifice. II. Quia prætermittunt causam præcipuam, id est, formam.

50 ¶ Sententia Parmenidis refellitur. I. Quia si calidum tantùm ageret: ignis, qui est calidus, tantùm ageret, non pateretur: atqui videmus ignem non tantùm agere, sed etiam pati, vt cùm ab aqua extinguitur: ergo calidum non tantùm agendi, sed etiam patiendi vim habet. II. Quia accidentia sunt instrumenta efficientis principalis: quod principale efficiens malè est à Parmenide prætermissum.

51 ¶ Ex sententia Aristotelis motus Solis per Zodiacum est causa perpetuæ generationis & interitus. nempe Sol accedens ad nostrum punctum verticale, quod Arabes Zenit appellant, est causa generationis: ab eodem recedens, est causa interitus. Cap. 10.

52 ¶ Quocirca naturalis generationis & interitus tempus æquale est: nam tempus accessus & recessus Solis est æquale. videmus autem Sole accedente multa gigni, vt vere herbarum & animalium varia genera, eodem autem recedente interire. Hic tamen ordo à cœlesti causa pendens variat ratione materiæ, quæ aliàs meliùs, aliàs deteriùs affecta est ad formam recipiendam, necnon ratione causarum particularium. vtputà agricolæ irrigatio efficiet, vt herbæ citiùs nascantur, & diutiùs durent.

53 ¶ Finalis causa generationis est, vt res perpetuò sint, quoad eius fieri potest. Cùm enim ea, quæ sunt à Deo valde remota, perpetuò durare nequeant, Deus perpetua generatione æternitatem speciei his concessit. Nam duplex est æternitas: altera indiuidui, vt cœli: altera speciei, vt hominis. quia verò illa est præstantior: idcirco in rebus eo modo æternis nulla est generatio: sed quæ res illius æternitatis capaces non sunt, aliquo modo per generationem & successionem perpetuam æternæ redduntur.

CAP. XI.

De continuitate cœlesti motus.

54 QVot sunt cœlestes motus, seu sphæræ cœlestes, quę mouentur, tot sunt æterni & immobiles motores.

ſed vt omnes aliæ ſphæræ ſub prima comprehenduntur, ita etiam alij motores ſub primo motore continentur.

55 ¶ Quia cœleſte corpus, cùm ſit orbiculare, eſt continuum, idcirco efficit motum continuum: hic autem continuus motus eſt cauſa continui temporis; quia tempus non eſt ſine motu, ſed eſt eius numerus & menſura, vt in Phyſicis fuit expoſitum.

CAP. XII.

An quædam neceſſariò futura ſint.

Cap. 11. 56 Alia neceſſariò, alia contingenter fiunt: vt probari poteſt duobus argumentis. Primum ſumitur à diſtinctione verbi *Erit*, & verbi *Futurum*. nam quod verè dicitur fore, neceſſariò erit. quod autem verè dicitur futurum, fortaſſe non erit. Alterum eſt: quia res vel ſunt neceſſariò, vel contingenter; ergo etiam fiunt vel neceſſariò, vel contingenter.

CAP. XIII.

De conſecutionis neceſſitate inter prius & poſterius generandum.

57 A Poſteriùs generando ad priùs generandum valet conſecutio: veluti, ſi domus facta erit, fundamentum iactum erit.

58 ¶ A priori ad poſterius non valet conſecutio, niſi ſupponamus rem neceſſariò fore. Verbi gratiâ, fundamenta iacta erunt, ergo domus conſtructa erit: conſecutio non valet. at verò, pluet, ergo terra madefiet: conſequentia bona eſt.

59 ¶ Hæc neceſſitas arguit generationes circulo fieri, id eſt, in orbem redire, vt ex pluuia madefit terra, ex terra madefacta attollitur vapor, ex vapore gignitur nubes, ex nube fit iterum pluuia, quæ madefacit terram, & ita deinceps res in orbem progreditur, vt etiam ex 2. Poſterior. cap. 12. didicimus. Nam ſi generatio in directum progrediatur: aut non erit perpetua, aut erit infinita: quorum illud ſuprà refutatum eſt: hoc autem poſito, tollitur principium generationis, quo ſublato ſequentia non gignentur: ita ge-

neratio nulla erit. Quod dixi, generationem redire in orbem, confirmatur à causa eius, id est, à motu cœli, qui est orbicularis. Nam quia Sol per Zodiacum orbiculariter mouetur, etiam anni tempora, ver, æstas, autumnus, hyems, in orbem redeunt: proinde etiam rerum generationes & interitus similiter in orbem redeunt.

CAP. XIV.

Vtrùm omnia eodem modo in orbem redeant.

60 QVæ æterna sunt, redeunt eadem numero: vt solstitia & æquinoctia. quæ verò non semper sunt, non redeunt eadem numero, sed specie, vt homines, & cetera animalia.

61 ¶ Quid ergo, cùm ex aëre fit aqua, & iterum ex eadem aqua fit aër. éstne hic aër idem numero, an diuersus ab eo qui antea erat? Videtur quidem idem numero, quia eadem est numero materia. sed reuerà numero differt: quia prior forma periit, & alia forma successit, quę non est cùm priori eadem numero, sed specie tantùm. Alia ratio est resurrectionis: quia resurgentes non solùm recipiemus eandem materiam, quam Deus nobis restituet, sed etiam eandem formam, id est, eandem animam. Etenim nulla materia in nihilum abit, sed semper manet sub aliqua forma, vt in superioribus fuit probatum: anima verò intellectiua est immortalis, vt suo loco demonstrabitur.

62 ¶ Hactenus de corpore mixto in vniuersum disseruimus: consequenter de eius speciebus dicendum est: & primò de mixtis imperfectis, quæ ex quibusdam, non ex omnibus elementis constant: mox de mixtis perfectis, quæ ex quatuor elementis componuntur.

4 ¶ Terrestris globus, qui ex terrâ & aquâ constat, multo minor est quibusdam stellis.

5 ¶ Supra hunc globum est aër: supra aërem ignis: supra ignem corpus cœleste, diuersum à quatuor elementis.

6 ¶ Qui putant cœlum esse igneum, falluntur. I. Quia hæc sententia non est demonstrationibus mathematicis cōsentanea. II. Quia id quod videtur, accipiunt pro vero, putantes Solem & astra esse pusilla, quia ita nobis videntur. III. Quia cùm maxima sint cœlorum interualla, si omnia essent ignea, iampridem omnia alia elementa consumpta essent. IV. Quia meteora ignea, vt stellæ excurrentes quæ vocantur, ibi non fiunt. V. Quia Sol, qui maximè videtur calidus, non apparet igneus, sed candidus.

7 ¶ Supra terrestrem globum non est tantùm aër, quoniam hac ratione aër longè maior esset, quàm elemētorum analogia requirat. Etenim si ex aquæ portione aër fiat, quam proportionem habet hic aër ad hanc aquam, eandem habere debet totus aër ad totam aquā. Hac ratione etiam ostenditur, non esse tantùm aërem & ignem: quia tam vastum est spatium terram ambiens, vt non possit vnum vel duo tantùm elementa continere, quin debita proportio tollatur.

8 ¶ Itaque summo loco est cœlum: sub cœlo ignis (sic enim appellari solet, quamuis non sit propriè ignis: nam ignis est caloris exsuperantia quædam, & veluti feruor) sub igni aër: sub aëre aqua & terra.

9 ¶ Nubes neque in sphæra ignis, neque in superiori aëris parte gignuntur, partim ob calorem, qui ibi est, nec patitur nubes consistere, partim ob conuersionem cœlestem, quæ secum rapit ignem & superiorem aëris partem montes superantem.

10 ¶ Calor à corporibus cœlestibus in his inferioribus fit. I. Quia cœlum, dum circumagitur, aërem secum rapit, vnde aër motus incenditur: & quia corpus Solare aërem atterit, quippe quod est solidum, & mouetur celeriter, nec est nimis remotum. Luna verò tardiùs mouetur: reliqua astra remotiora sunt. Aristoteles enim supra Lunam ponit Solem, vt dictum est 2. de cœlo, c. 10. II. Quia ignis cœlesti motu dissipatur, & deiicitur, atque ita aërem incendit.

CAP. IV.

De flammis succensis, facibus, capris, & stellis discurrentibus.

Cap. 4. 11 E Terra à Sole calefacta duplex exhalatio attollitur: altera humida, ex vapore qui in terra & supra terram est: altera sicca, ex ipsa terra. hanc distinctionis causa vocabimus habitum: illam, vaporem. Est itaque habitus, calidus & siccus, vt ignis: vapor, calidus & humidus, vt aër.

12 ¶ Ignearum imaginum materia est habitus. Causa verò efficiens est duplex. Vna est, cùm hic habitus ad superiorem partem adscendens, à cœlesti motu succenditur. Altera est cùm ab aëre ob refrigerationem concreto calidum secernitur, & extruditur. Ab hac causa in inferiori: ab illa in superiori loco gignuntur.

13 ¶ Materiæ vero positio & copia diuersas efficit species. Nam quæ est longa & lata, vocatur flamma. Quæ verò longa est, & parum latitudinis habet: scintillas quasdam emittunt (quòd ideo fit, quia per partes incenditur) capra nominatur. sin minùs, fax appellatur. Cùm autem exhalationis longitudines per partes exiguas & frequentes, æqualísque longitudinis & latitudinis, sparsæ fuerint, stellæ fiunt, quæ prosilire videntur.

14 ¶ Hæ in diuersas, partes prosilire videntur: quia cùm ex humida exhalatione concreta & densata extruduntur, ab ea parte exsiliunt, quæ est minùs densa. plerumque autem in transuersum ferũtur: quia hic motus est quodammodò mixtus & naturali & violento. naturaliter enim hæc cùm sint ignea, sursum feruntur: vi autem, quia extruduntur, deorsum feruntur. ergo ex mixtione horum duorum contrariorum motuum fit motus ex transuerso.

15 ¶ Hæc omnia infra Lunam fieri constat, ex eo quod celerrimè moueri videntur. Nam & ea, quæ à nobis iaciuntur, quia non procul distant, celeriùs quàm Sol & astra, moueri videntur, quamuis longè tardiùs moueantur.

CAP. V.

De hiatu, & cruento colore.

Cap. 5. 16 EX eadem materia fiunt, qui vocantur hiatus siue soucas, & cruenti colores.

17 ¶ Hi

17 ¶ Hi non sunt veri colores, sed videntur: nec videntur omnes ob eandem, sed ob duplicem causam. Vna causa est lumen exiguum exhalationis accensæ, quod per densius corpus transit. qua ratione etiam astra, cùm oriuntur & occidunt, ob humidam exhalationem, per quam eorum lumen ad nos transit, punicea videntur. Altera causa est luminis reflexio ex denso corpore, quod quia in minutas partes diuisum est, luminosi corporis tantùm lumen excipit, non etiam figuram.

18 ¶ In summa omnes qui non sunt veri colores (vt hoc obiter addam, ex lucis & tenebrarum seu lucidi & opaci inter se vel cum veris coloribus mixtione oriuntur, vt in collo columbarum in pennis pauonum, & aliis quibusdam rebus.

19 ¶ Redeo ad cruentos colores, qui exiguo tempore durant, propterea quòd illa materię lumen excipientis constitutio citò dissoluitur.

20 ¶ Causa hiatus seu foueæ est lumen exhalationis accensæ, quod atro & ceruleo densi aëris colore interrumpitur. Nam quia quod obscurius est, aspectum tardiùs mouet: quod verò candidum aut lucidum est, magis mouet: idcirco nigrum aut ceruleum albo ac fulgenti colori interiectum, dum remotiùs videtur, imaginem foueæ refert.

21 ¶ Omnino candidum nigro permixtum, varios facit colores. Sed nec ij, qui ad candidum accedunt, interdiu apparent, quoniam Solis, qui candidus apparet, lumine obscurantur: nec qui ad nigrum vergunt, noctu apparēt, quia tenebris sunt similes, præter puniceum, qui etsi ac nigrum propè accedit, tamen multum splendoris habet, vt facilè in tenebris appareat.

CAP. VI.

Veterum philosophorum de cometis sententia, & earum refutatio.

22 DE causis stellarum crinitarum, quas vocamus cometas, quatuor sunt sententiæ. Prima Anaxagoræ & Democriti. Secunda Hippocratis Chij, & Æschili eius discipuli: Tertia Pythagoreorum: Quarta Aristotelis. Cap. 6.

23 ¶ Anaxagoras & Democritus dixerunt cometem esse speciem quandam, quæ ex planetarum coniunctione apparet. cùm enim propiùs accesserint, vt se mutuò tangere videantur, coniunctio illa luminum cometem efficit.

24 ¶ Pythagorei putant cometen esse vnam ex stellis errantibus, quæ rarò apparet, quia tardè à Sole recedit.

25 ¶ Hippocrates & Æschilus I. Cum Pythagoreis sentiunt, cometen esse vnum ex planetis. II. Ab eis dissentiunt, quia non putant comam esse vllo modo syderis partem, sed aduentitiam: quia sydus errando vapores attrahit: qui cùm paulò densiores sunt, ab eis quasi speculo aspectus noster ad Solem reflectitur: atque ita instar speculi circa sydus lucent, & comam illam effingunt. III. Hanc stellam rarò apparere aiunt, quia plerumque à Sole proximo obscuratur. cùm enim eâdem ferè celeritate, qua Sol, moueatur, tardissimè ab eo relinquitur. IV. Inquiunt hoc sydus à Sole deseri tam austrum quàm Septentrionem versus: sed in Septentrione tantùm apparere, cùm à Sole circa solstitium æstiuum existente recesserit, quia ibi tantùm comam accipit. Etenim dum inter duos tropicos vagatur, non potest vaporem attrahere, quia vapores ibi à Sole consumuntur. In austro autem copiam quidem vaporum ad se trahit, non tamen apparet comatum, licèt Sol sit in tropico brumali; quia noctu (quo tempore cometes apparere debet) cùm hoc Sydus est supra horizontem, Sol infra horizontem est. quare cùm hoc tempore magna circuli à Sole descripti pars sit sub horizonte, exigua sit supra horizontem: (quæ causa est cur noctes sint longiores) aspectus noster non potest à vapore illo ad Solem reflecti propter nimiam Solis distantiam. Cùm autem sydus ad septentrionem derelinquitur, Sole circa tropicum cancri existente: tunc & copiam vaporum attrahit, & quia tūc temporis exigua est circuli à Sole descripti sub horizonte portio, vt ex noctium breuitate dignoscitur, adeo vt Sol minùs à vaporibus illis remotus sit: facilè aspectus noster ab eis ad Solem reflectitur, atque ita in iis vaporibus lumen Solis intuemur.

26 ¶ Tres hæ, quas exposui de cometis sententiæ, sequentibus pronunciatis refutantur.

27 ¶ Cometes non est vnus è planetis. Hoc probatur, I. Quia

I. Quia cometæ apparent extra Zodiacum, extra quem planetæ numquàm conſpiciuntur. II. Quia interdum plures cometæ ſimul apparent.

28 ¶ Cometes non accipit comam extrinſecùs, quia numquàm apparet ſine coma.

29 ¶ Cometes non fit tantùm ſub ſeptentrione, Sole ad Tropicum cancri exiſtente: quia experientia contrarium docet. interdum enim apparuit in parte occidentali, interdum in auſtrali, interdum Sole exiſtente circa tropicum capricorni.

32 ¶ Coma non arguit cometen eſſe planetam, quia interdum etiam ſtellæ quædam fixæ, crinitæ apparent, vt poſt Ægyptios ipſe quoque Ariſtoteles obſeruauit. Immo non arguit eſſe ſtellam, quia coma euaneſcente, plerumque nulla ſtella apparet.

31 ¶ Concurſus ſtellarum non efficit cometen. Hoc probatur I. Ab experientia: quia obſeruatæ ſunt planetarum coitiones tum inter ſe, tum etiam cum ſtellis fixis, ſine cometæ apparitione. II. Quia cùm ſtellæ minima magnitudine ac penè indiuiduę nobis appareant: non poſſunt ſuo concurſu efficere, vt nobis magnum quoddam corpus videatur: ſiquidem indiuiſibilium coniunctio nullam efficit magnitudinem, vt ex 6. Phyſ. cap. 1. didicimus.

CAP. VII.

De cometis ſententia Ariſtotelis.

32 DE cometis & aliis eiuſmodi rebus à ſenſu remotis ſufficit eas rationes afferre, quæ nihil impoſſibile contineant. Cap. 7.

33 ¶ Secundum Ariſtotelem cauſa efficiens cometæ eſt igneum principium à cœli conuerſione manans, quod nec tantum eſt, vt confeſtim amplam materiam conſumat, nec tam debile, vt ſtatim extinguatur, ſed eſt magnum & validum.

34 ¶ Cauſa materialis eſt exhalatio aptè temperata ad ignem concipiendum, & aliquamdiu retinendum.

35 ¶ Duplex eſt ſecundum Ariſtotelem cometarum figura. Alij ſunt rotundi, qui propriè cometæ, ſeu ſtellæ crini-

tæ vocantur, quia vndiquaque comam seu crines expansos habent. alij in longum porrecti, qui Pogoniæ, id est, barbati nominantur, quia barbæ instar flamma eis dependet.

36 ¶ Qui præter hos nominantur ab aliis auctoribus, ad hos referri debent, vt Lampades, Xiphiæ, Acontiæ, Ceratias, Pithetes, Hippeus. Lampades sunt ardentibus facibus similes. Acontiæ & Xiphiæ iaculis magno impetu vibratis: sed Acontiæ sunt longiores, Xiphię breuiores. Ceratias cornu speciem habet. Pithetes dolio similis est. Hippeus equinas iubas circa se euntes, & celerrimè motas habet.

37 ¶ Rursus cometarum alij superiores sunt, alij inferiores. hi per se apparent, & per se moueri videntur. illi comam stellæ, sub qua constituti sunt, adiungere, & stellæ motu ferri videntur: quia circa stellam non aliter apparent, quàm coronæ, quæ halo vocantur, circa Solem & Lunam: nisi quòd halo ob luminis reflexionem apparet: cometa verò ob igneam, ex qua constat, materiam fulget: quandoquidem sæpius per se, quàm circa stellas apparet.

38 ¶ Quia materia cometæ est halitus calidus & siccus: idcirco ventos & siccitates denunciat: & quò plures aut frequentiores sunt cometæ, eò magis ventosa & sicca tempestas esse solet. Vide Plin. lib. 2. cap. 25.

39 ¶ Quæritur I. Cur non multi cometę simul fiant, sed plerumque vnus, rarò duo, rarissimè tres. II. Cur etiam vnus rarò appareat. III. Cur potiùs extra, quàm intra tropicos gignatur. Ad has omnes quæstiones simul respondet Aristoteles, duplicem afferens causam. Vna est motus Solis, & aliorum planetarum per Zodiacum, qui non solùm calidum excernunt, sed etiam dissipant. Altera est, quòd maior copia eius materiæ, ex qua cometæ fieri solent, in lactei circuli regionem ad eum generandum cogitur. putat enim Aristoteles lacteum circulum ex sicco halitu constare, quasi magnum quendam & diuturniorem cometem. de qua sententia sequenti capite dicetur.

Cap. VIII.

De lacteo circulo.

Cap. 8.

40 De lacteo circulo quatuor opiniones ab Aristotele considerantur. Prima est Pythagoreorum: secunda

cunda Anaxagorę & Democriti:tertia quorundam innominatorum:quarta ipsius Aristotelis.

41 ¶ Pythagorei censent cum lactei circuli locum vel syderis alicuius lapsu,vel quòd Sol aliquando illac iuerit, esse combustum,aut simile quidpiam passum esse,vnde candoris & lactis speciem referat.

42 ¶ Si hæc sententia vera esset,multò magis idem color appareret in Zodiaco,per quem Sol & alij planetæ continuò conuertuntur.

43 ¶ Anaxagoras & Democritus aiunt hoc lac nihil aliud esse,quàm lumen quorundam syderum,quæ Sol ob terræ interpositionem noctu non adspicit.nam aliæ stellæ,quæ à Sole spectantur,non suo,sed Solis splendore,à quo propium stellarum lumen obscuratur,fulgent.

44 ¶ Hæc sententia reprobatur. I. Quia si vera esset, oporteret lacteum circulum in eodem loco non manere, quandoquidem Sol locum mutans, modo has, modò illas stellas non adspiceret:lacteum tamen circulum semper eodem cœli loco videmus. II. Quia,vt Astrologi sciunt, tanta est terræ paruitas,& tanta syderum à terra distantia, vt terræ vmbra ad sydera vsque peruenire non possit, sed omnes stellæ à Sole adspiciantur.

45 ¶ Alij dicunt lac esse refractionem nostri aspectus à lactei circuli stellis ad Solem.

46 ¶ Hæc ſententia ab Ariſtotele refutatur duobus argumentis. I. Hę ſtellæ non ſemper æquè diſtant à Sole: & ipſæ tamen & Sol æquè ſemper diſtant à nobis. quare oporteret variari hanc reflexionem, quemadmodum ſpeculo locum mutante, variatur repercuſſio Solis radiorum à ſpeculo: videmus tamen hoc in lacteo circulo non accidere: hoc igitur lac eſt aliud, quàm repercuſſio radiorum Solarium, ſeu reflexio adſpectus à ſtellis ad Solem. II. Lac noctu cernitur in aqua aut ſpeculo, vnde aſpectus noſter ad Solem reflecti non poteſt.

47 ¶ Ex ſententia Ariſtotelis lacteus circulus eſt halitus calidus & ſiccus, multarum & maximarum ſtellarum, quæ in ea ſunt parte vbi ipſum lac apparet, motione ſuccenſus.

48 ¶ Hinc ſatisfacit quæſtionibus, quæ de lacteo orbe moueri poſſunt. I. Cur non apparet ſub Zodiaco? Quia cùm illac planetæ diſcurrant, nimius ibi calor eſt, ita vt halitum omnino diſſoluat & conſumat. II. Cur eo loco apparet, vbi eum videmus? Quia multę & magnę ſtellę ſunt, quę poſſunt halitum attrahere: hic autem locus recedit à Zodiaco, ita vt halitus à planetis non diſſipetur. III. Cur lacteus circulus eſt perpetuus, cùm cometę, qui eodem modo gignuntur, raro appareant? Quia ſemper halitus adſcendit, & perenni ſtellarum motu perpetuò accenditur. huc autem halitu tranſlato, raròſupereſt materia, & qua cometæ fiant. Itaque magnitudine tantùm & duratione lacteus orbis differt à cometa circa aliquam ſtellam apparente.

49 ¶ Hæc quoque ſẽtẽtia (quod pace Ariſtotelis dictum ſit) falſa eſt, & meritò ab ipſis quoq; Peripateticis improbata. I. Namque ſi lacteus orbis eſſet exhalatio quædam, variationem admitteret, vt cometæ, nec ſemper eodem modo appareret: cùm quia Sol & alij planetæ modò propiùs, modò longiùs abſunt à Septentrione, & à lacte: proinde propiùs accedentes, materiam orbis lactei, ſi non omnino, ſaltem ex parte aliqua diſſiparent: tum etiam quia conſtat, ea, quæ in ſuprema aëris parte gignuntur, à ſtellis derelinqui, nec eâdem celeritate moueri: atqui perpetuò lacteus orbis eſt idem, & apparet idem, nullâ ſui parte vel minimam recipiens ſiue reipſa ſiue in aſpectu mutationem: non eſt: igitur

igitur exhalatio ſicca ſub orbe Lunæ accenſa. II. Hæc exhalatio,ſi ſub ſtellis eſſet, quaſdam ſtellas aliis occultaret, aliis minimè,vt nubibus accidere videmus. Quin etiam planetas tegeret, cùm ad eam Zodiaci partem, quæ lacteo circulo ſecatur, peruenirent: aut ſi planetæ lumen tranſmitterent,certè eo colore infici viderentur:quorum neutrum fieri cernimus. III. Si tanta exhalatio perpetuò à terra & aqua attolleretur, iam pridem terreſtris hic globus eſſet abſumptus.

50 ¶ Fabuloſæ lactei circuli expoſitiones hæ ſunt. Prima Pythagoreorum,locum eſſe in cœlo vel lapſu alicuius ſyderis,vel à Sole combuſtum. Manilius:

An melius manet illa fides per ſecula priſca,
Illa Solis equos diuerſis curribus iſſe,
Atque aliam triuiſſe viam,longúmque per æuum
Exuſtas ſedes,incoctáque ſydera flammis,
Ceruleam verſo ſpeciem mutaſſe colore.

Huc refer etiam fabulam Phaëtontis. (Ouidius 2. Metamorphoſ.

At cœli miſerere tui,circumſpice vtrimque
Fumat vterque polus)

Secunda Eratoſthenis,Iunonem inſciam Mercurio lac præbuiſſe:cùm autem eum Maij filium eſſe intellexit,eum reieciſſe: ita lac Iunonis profuſum inter ſydera iacere. Tertia, Iunoni dormienti Herculem appoſitum,& ab ea expergefacta reiectum,ſimiliter lac profuſum fuiſſe.Manilius,

Nec mihi celanda eſt famæ vulgata vetuſtas,
Mollior è niueo lactis fluxiſſe liquorem
Pectore reginæ diuûm,cœlúmque liquore
Infeciſſe ſuo quapropter lacteus orbis
Dicitur,& nomen cauſa deſcendit ab ipſa.

Quarta Herculem nimio lacte accepto, id ore profudiſſe. Quinta,Opem,cùm lapidem pro partu Saturno attuliſſet,lac dare iuſſam,mammam preſſiſſe,ita profuſo lacte circulum ſignaſſe. Sexta, cœlum è duobus hemiſphæriis eſſe compactum: & eo loco vbi coagmentatum eſt, claritatem videri. Vnde Manilius,

An coëat mundus,dupliciſque extrema cauernæ
Conueniant,cœlique oras & ſydera tangant,

Pérque ipsos iungat nexus manifesta cicatrix,
Fissuram faciens mundi, stipatus & orbis
Aëriam in nebulam clara compagine versus.

Septima Diodori & Possidonij, lacteum orbem nihil aliud esse, quàm ignem concretum, ideóque videri, cùm reliquus ignis ob tenuitatem nimiam non appareat: hunc autem ignem ait Possidonius solidiorem effectum esse, vt septétrionalem partem, alioqui nimis frigidam, suo calore temperaret. Octaua Empedotimi, hanc esse viam, quâ animæ ex inferno ad cœlum adscendant, & per quam obambulent. Nona Ouidij 1. Metamorph. hanc esse viam ad Iouis regiam, in qua via posita sunt Deorum domicilia.

Est via sublimis, cœlo manifesta sereno,
Lactea nomen habet, candore notabilis ipso:
Hac iter est superis ad magni tecta tonantis,
Regalémque domum: dextra, læuáque Deorum
Atria nobilium valuis celebrantur apertis.
Plebs habitat diuersa locis: à fronte potentes
Cœlicolæ clarique suos posuère penates.
Hic locus est, quem si verbis audacia detur,
Haud timeam magni dixisse palatia cœli.

Decima, hanc esse heroum sedem. vnde Manilius,

Altiùs ætherei qua candet circulus orbis,
Illa Deûm sedes, hac illi proxima Diuûm,
Qui virtute sua similes vestigia tangunt.

51 ¶ Reliquæ sunt duæ sententiæ probabiles. Vna est, lacteum orbem nihil aliud esse, quàm multarum minimarum stellarum in octaua sphæra inhærentium, & parum inter se distantium, adeo vt interuallum à nobis discerni nequeat, lumen inter se commixtum & confusum. Altera est, partem cœli, in qua lacteus circulus apparet, esse minùs densam, quàm astra, densiorem autem, quàm reliquas cœli partes, ideóque ex repercussione luminis, quod tam à Sole quàm à syderibus candorem accipit, candorem illum præ se ferre. Hanc postremam sententiam verissimam esse puto.

52 ¶ Itaque lacteus orbis latitudinem habet, vt Zodiacus, quem in sagittario & geminis secat. Vt autem quædam Zodiaci signa tangit, sic præterea syderum imagines hasce

hasce complectitur, Cassiopeam, cygnum, aquilam, aram, centaurum, nauim Argiuam, quæ Argo vocatur, Heniochum, Perseum, vt Manilius, arâ prætermissâ, cecinit libr.1. Astronomic. his carminibus, descriptionem Zodiaci sequentibus.

Alter in aduersum positus succedit ad Arctos,
Et paulùm à Boreæ gyro sua fila reducit,
Transitque inuersæ per sydera Cassiopeæ:
Inde per obliquum descendens tangit olorem,
Aestiuósque secat fines, Aquilámque supinam,
Temporáque æquantem gyrum, Zonámque ferentem
Solis equos, intra caudam qua scorpius ardet,
Extremámque sagittari læuam atque sagittam.
Inde suos sinuat flexus per crura pedésque
Centauri alterius. rursúsque ascendere cælum
Incipit, Argiuámque ratem per aplustria summa,
Et medium mundi gyrum, geminósque per imum
Signa secat: subit Heniochum: téque inde profectus,
Cassiopea, petens, super ipsum Persea transit,
Orbémque ex illa cæptum, concludit in illa.

Cap. IX.

De pluuia, nube, & nebula, rore, pruina, niue, & grandine.

53 Dictum est de iis, quę in superioris aëris parte, id est, supra montium summitates accidût: iam dicamus de iis, quæ in inferiori parte aëris accidunt, vt pluuia, nube, nebula, rore, pruina, niue, & grandine. Cap. 9.

54 ¶ Horum omnium communis causa efficiens est motus Solis per Zodiacum.

55 ¶ Nubes ita fit: Cùm terrestris globus in medio mundi constitutus permaneat, ex eo humor à Solis radiis & superno calore in vaporem conuersus adscendit. caloris enim proprium est, attenuare, & rariora corpora efficere, ac leuiora: vt accidit aquæ in lebete calefactæ. ergo humor calefactus & rarefactus conscendit. Duplex autem est calor, qui vaporem attollit: alter est supernus calor, qui vaporem efficit: alter est exhalationis calidæ & siccæ, à qua vapor non est omnino secretus. hic igitur

duplex calor vaporem in ſublime tollit,cúmque comitatur, donec aliquantò remotus ſit vapor à terra. ibi verò eum deſerit. nam ſuperus calor ad altiorem locum adſcendit: exhalationis autem calor à loci frigore extinguitur. ita vapor vtroque calore deſtitutus concreſcit, & in nubem vertitur.

56 ¶ Sciendum porrò eſt, ex duabus nubem conſtare partibus:quarum altera eſt tenuior & humidior, altera craſſior & ſiccior.

57 ¶ Cùm humidior pars facilè in aquam, id eſt, pluuiam vertatur: altera pars ob ſiccitatem non poteſt in pluuiam conuerti,& propter grauitatem deſcendit, ac locum terræ proximum occupat. Hæc eſt, quam nebulam vocamus.

58 ¶ Fit tamen nebula, non ſolùm ex nube, vt modò expoſui, ſed etiam ex vapore: quia dum vapor in nubem vertitur,ea vaporis pars, quæ in nubem denſari nequit, nebulam facit.

59 ¶ Ex dictis conſtat, nebulam eſſe potiùs ſerenitatis,quàm pluuiæ argumentum. Quandoque tamen ſecus videtur: quia cùm nebula vi Solis orientis attollitur, ſimul etiam extrahitur vapor, qui deinde in pluuiam vertitur, vt ſuprà expoſui.

60 ¶ Si pluuia exiguis partibus decidat,gutta nominatur. ſi maioribus & plenioribus,imber vocatur.

Cap.10. 61 ¶ Ros & pruina fiunt ex vapore, quem diurnus exiguus calor in locum minùs ſublimem tollere potuit. quare noctu congelatus deſcendit. Et ſiquidem ipſe vapor priùs congeletur, quàm in aquam vertatur, pruina eſt. ſin poſtea, ros vocatur.

62 ¶ Pruina fit potiſſimùm hyeme,& in regionibus frigidis.ros autem in cœli temperie, & locis temperatis magis gignitur.

63 ¶ Vtrumque fit nocte ſerena & tranquilla: quia niſi ſudum ſerenúmque fuerit,vapor non attolletur.ſi ventus ſpiret,vapor non conſiſtet.

64 ¶ Hæc non procul à terra fieri patet:quia non fiunt in locis paulò altioribus, etiamſi ibi pluat. Cauſa duplex affertur. Vna: quia vapor ex locis humilibus & aquoſis in ſubli-

ſublime à calore attollit: adeo vt calor, quaſi qui ferat pondus ſuis viribus maius, non poſſit vaporem vlteriùs tollere. Altera: quia aër in locis editioribus maximè fluitat, & agitatur, ideóque huiuſmodi vaporem diſſoluit ac diſſipat.

65 ¶ Vt pluuia rori, ita nix pruinæ proportione quadam reſpondet. nam eodem modo fiunt pluuia & nix in ſuperiori regione, ros & pruina in inferiori. Cap. 11.

66 ¶ Non tantùm autem loco, ſed etiam quantitate pluuia rorem, nix pruinam ſuperat: quoniam ſuperiora illa in amplioris aëris regione, & ex maiori halitus copia fiunt: hæc inferiora anguſtiori loco, & ex pauciori materia generantur.

67 ¶ Vt igitur pruina eſt vapor concretus: ita nix eſt nubes, quæ frigore concreuit. Quocirca nix indicat vel regionem, vel tempeſtatem eſſe frigidam. cùm enim calor, qui humorem in vaporem conuerſum ſuſtulit, omnino in nube extinctus non ſit, ſed multus adhuc maneat: certè nubes non poſſet ſine multo frigore concreſcere.

68 ¶ Grando in eadem regione aëris fit, in qua pluuia & nix: ſed nihil eſt, quod ei proportione in inferiori parte reſpondeat, vt pruina niui, & ros pluuiæ. Cap. 12.

69 ¶ Quamuis grando ſit glacies quędam, tamen contra quam accidat in glacie quæ in hyeme fit, vere & autumno potiſſimùm gigni ſolet, interdum æſtate, raro hyeme, tūc ſcilicèt, cùm minor eſt frigoris vis

70 ¶ In temperatis regionibus grando, in frigidis nix generatur.

71 ¶ Cùm grando ſit glacies quædam, dubitatur, quomodo poſſit aqua in loco ſupero conglaciari. Aut enim antequàm fiat, aut poſteaquàm facta eſt, conglaciatur. Sed antequàm fiat, qui poteſt congelari? Poſteaquàm verò facta eſt confeſtim deſcendit, & ne tantillum quidem temporis in pendenti manet. vnde non videtur poſſe in ſublimi concreſcere. Nec dicere poſſumus: vt exiguæ guttæ pluuiæ in aëre gignuntur, & deſcendendo augentur & magnæ fiunt, ita grandinis exiguas guttas gigni, & in deſcenſu augeri: quia concreta non poſſunt vt liquida coaleſcere.

72 ¶ Cauſa grandinis ſecundum Anaxagoram eſt frigus aëris ambientis, cùm nubes in eam aëris regionem per-

uenit,quæ frigida eſt,eò quòd remotior eſt à terra, quàm vt reflexio radiorum Solarium eò peruenire poſſit. Secundum Ariſtotelé autem,quia grando ex tam alto loco nō decidit,eius cauſa eſt antiperiſtaſis, id eſt, calor aëris ambientis, qui efficit,vt nubis frigus contractum,eam in aquam vertat,&,ſi magnum ſit frigus,etiam conglaciet.Hinc eſt,quòd maiores guttæ maioréſque imbres æſtate fiunt, quàm hyeme, quia ſcilicèt æſtate maior eſt calor circumfuſus: propterea maiorem vim habet antiperiſtaſis, & frigus magis coarctatur atque vnitur.

73 ¶ Ad dubitationem 71. axio. propoſitam ſic reſpondetur:Aqua propter grauitatem deſcendit, & propter frigus concreſcit.cùm igitur maior eſt vis grauitatis quàm frigoris, aqua celeriùs deſcēdit quàm vt poſſit concreſcere. ſed cùm vehemens eſt frigus, adeo vt vim grauitatis ſuperet, congelatio deſcenſum anteuertit: ſic aqua concreta deſcendit, quam vocamus grandinem.

74 ¶ Quò propiori terræ loco, & quò celeriùs generatio pluuiæ & grandinis fit, eò maiores guttæ, & maiores grandines decidunt.quò verò ex altiori loco cadunt,eò magis guttæ diuiduntur,& grandines colliduntur.Hac de cauſa cùm magnæ guttæ ſunt,raræ cadunt:cùm autem diuiduntur,ſpiſſiores apparent.

75 ¶ Calor non tantùm eſt cauſa congelationis,quatenus circumfuſus efficit, vt frigus contrahatur, ſed etiam celeritatis, id eſt, cur pluuia celeriter concreſcat, ita vt citiùs concreſcat, quàm cadat: aqua enim calida citiùs concreſcit, quàm frigida:quia calore rarior fit,adeo vt faciliùs frigus recipiat. Quocirca ſolent,qui aquam refrigerare volunt, eam priùs Soli exponere. & Ponti accolæ, qui, cùm piſcantur,ad firmandos calamos glacie pro plumbo vtuntur, aquâ calidâ arundines perfundunt.

76 ¶ Ex dictis intelligi poteſt, cur in Arabia & Æthiopia æſtate potiùs quàm hyeme pluuiæ generētur,eæque impetuoſæ, ac ſæpe eodem die: nimirùm propter antiperiſtaſim,quam vehemens regionum illarum æſtus efficit.

CAP.

Cap. X.

De ventis, fluuiis, & fontibus, aliorum sententiæ examinantur.

77 ETsi ventus propriè dicitur, qui nomen habet, vt Eurus, Aquilo, flatus, qui nomine caret: promiscuè tamen his vocabulis vtar. Cap. 13.

78 ¶ Anaximander, Hippocrates lib. de flatibus, & Stoici putant ventum nihil aliud esse, quàm aërem motum, siue aëris motionem: proinde cùm vnus sit aër, vnum etiam esse vētum, licèt diuersi venti videantur, quia ex diuersis partibus emittuntur. ex eodem verò aëre concrescente fieri nubem, & aquam, ideóque eandem esse aquæ & ventorum materiam. Secundum quam sententiam, sicut omnes venti sunt vnus ventus, ita etiam oportet omnia flumina esse vnum flumen.

79 ¶ Fluminum enim originem hanc esse putant, quòd aquâ solaribus radiis sublatâ rursum pluit, atque hæc cœlo delapsa pluuia in terræ cauernis colligitur, vnde fluuij scaturiunt. aquam verò sub terra gigni negant.

80 ¶ Hanc igitur esse causam existimant, cur omnes hyeme maiores fluant, quia sæpiùs pluit, quàm æstate.

81 ¶ Hinc etiam rationem afferunt, cur alia flumina sint perennia, alia minimè. Nam si aquæ receptaculum, ex quo flumen promanat, amplum & capax sit, tanta aquæ copia per hyemem ibi colligitur, vt non priùs æstate absumatur, quàm nouæ sequentis hyemis pluuiæ superueniant, quæ iterum locum implent. si verò receptaculum sit angustum, æstate euacuatur, ac cursus fluminis cessat, donec nouis pluuiis aqua iterum eodem colligatur loco.

82 ¶ Huius sententiæ absurditas ex eo apparet, quòd tāta singulis diebus aqua profluit: vt eius conceptaculum vel tota terra maius esse oporteat, vel certè parum absit quin maius sit. Quare etsi huiusmodi cauernæ in multis terræ partibus reperiuntur, tamen quæ est in iis aqua, non potest fluminibus sufficere.

Cap. XI.

De fluminum ortu.

83 ARistoteles duplicem ortus fluminum causam ponit. I. Namque in locis subterraneis propter

eorum frigus aqua gignitur eodem modo,quo pluuia in loco supero. II. Aqua pluuia à montibus per minutas partes excepta,ex iis descendens augetur diuersarum partium coniunctione. Adeo vt quamuis aqua etiam ex terrę cauernis profluat, (neque enim hoc est negandum) tamen ibi non sit ponenda prima aquę origo,sed ex montibus descẽdat.Quod confirmatur, I. Quia qui aquęductus struunt,aquam ex altioribus locis deducunt. II. Quia pleraque & maxima flumina è montibus deriuari constat. III. Quia fontes sunt montibus vicini,in locis autem planis pauci sunt sine fluuiis. IV. Quia paludes quoque, ex quibus flumina manant, excelsis locis proximę sunt.In montibus igitur origo fluminum constituitur,quatenus montes,tanquàm magnę quædam quasi spongiæ,locis humilibus impendentes,aquam de cœlo receptam ad inferiora loca demittunt.& vaporem egredientem refrigerantes,in liquorem cogunt.

84 ¶ Huic sententiæ non aduersatur,quod ait Ecclesiastes cap.1.ver.7. Omnia flumina in mare fluere,nec mare impleri, sed flumina eò redire vnde discesserunt, vt iterum ad mare reuertantur.Nihil enim vetat,quominùs ita interpretemur, & dicamus flumina ad suos fontes redire, non per loca subterranea, sed quatenus in vaporem & pluuiam conuersa, à montibus excipiuntur,& ad cauernas subterraneas transmittuntur.Quamquàm vt simplicior,ita fortasse verior interpretatio erit,si dicamus aquam in mari collectam percolari, & per subterraneos meatus ad terræ cauernas redire: quia cùm mare procul à litoribus altiùs sit quàm terra, nihil prohibet aquam è mari etiam ad montes peruenire. Ceterùm pluuia cur potiùs excipitur à montibus, quàm à mari? quod si ob suam latitudinem facilè siccatur, vt Aristoteles ait,etiã multum pluuiæ in se recipere immediatè potest.Et cur non possimus Aristoteli obiicere,quod ipse antiquis obiecit, pluuias non sufficere ad tantam aquæ copiam suppeditandam,quanta continenter fluit?

85 ¶ Quoniam autem flumina quædam se condunt & absorbentur,& alibi iterum erumpunt, argumento est, in terra cauernas esse aquam recipientes.Exempli causâ,Tigris,Rhodanus,Eridanus terram subeunt,& alio loco emergunt.Item Licus & Erasinus,de quibus Ouid.15.Metamorph.

Sic

Sic vbi terreno Lycus est epotus hyatu.
Existit pulcher hinc, alióque renascitur ore.
Sic modò combibitur, tacito modò gurgite lapsus,
Redditur Agricolis ingens Erasinus in vndis.

Idem magno cuidam ad montem Caucasum stagno, quod propter magnitudinem ab accolis mare vocatur, cùm propriè mare dici non possit, quia dulcem aquam continet. (alij paludem Marotidem, alij mare Caspium esse putant) accidere Aristoteles auctor est. ex multis enim ingentibus fluminibus collectus, non habet exitum, sed aqua, quæ effluere non potest, terram subit, & occulto fluxu ad loca Ponti peruenit, quæ propter immensam profunditatem Bathea nominantur. ibi longè à continenti trecentis ferè stadiis tripartito in mare influit. Adde Plinium lib.2.c.102.

Cap. XII.

De locorum aridorum & aquosorum mutatione.

86 Aridi & sicci tanta mutatio fit, vt neque flumen vllum secundum Aristotelem, neque mare, neque arida perpetuò maneat eodem loco. Quamquàm hoc in maribus, & magnis fluminibus non apparet, quia tam longo temporis tractu horum mutatio fit, vt hominum memoriam superet. Hæc sententia probatur I. Ex mutationibus, quæ apparent. quædam enim loca nunc habitantur, quæ olim fuerunt maria: & quædam sunt occupata à mari, quæ olim habitabantur. II. Ab æternitate temporis. nam si tempus æternum sit, vt Aristoteles censet, probabile est, nihil esse in hoc terrestri globo, quod perpetuò duret in eodem statu. Cap.14.

87 ¶ Causam igitur huius mutationis ab aliis allatam, quia vniuersum est genitum, & est interitui obnoxium, Aristoteles reiicit, quia putat mundum esse æternum, ex terræ autem & aquæ, quæ est minima mundi portio, mutatione non debet vniuersi mutatio colligi. Ipse causam refert in naturam terrestris globi, & cœli motum, per quem modò exsiccationes magnæ fiunt, vt tempore Phaëtontis, modò cataclysmi & aquarum diluuia, vt Deucalionis tempore: globus autem terrestris hoc patitur, quia terræ

partes, vt animalia & plantæ, iuuentuti & senio sunt obnoxiæ. Sed in eo est discrimen, quòd animal aut planta in totum iuuenescit ac senescit, terra verò per partes.

88 ¶ Has igitur in terrestri globo mutationes Aristoteles naturâ certis temporibus, quæ tamen ipse non definit, fieri censet. Sed verum est, mundum, quem sacræ literæ docent ante certum annorum numerum à Deo creatum esse, non tamdiu durasse, vt maria, aut ingentia flumina, veluti Tanais aut Nilus, locum mutarint. Cùm enim à Mosis tempore ad nostram vsque ætatem eodem loco manserint, non est credendum ea locum mutasse breuiori illo tempore, quod à creatione mundi vsque ad Mosis ætatem fluxit. Vniuersale autem diluuium, non vi naturali, sed Dei iusto iudicio factum esse constat, vt hominum peccata punirentur. sed in posterum id numquàm futurum, ipse Deus est pollicitus, & huius promissionis signum, in nubibus arcum esse voluit. Sed cum hæc theologica sint, nos ad philosophica & Aristotelica conuertamus.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XXXII.

METEOROLOGICORVM SECVNDVS.

CAP. I.

Antiquorum opiniones de maris origine, & obiter de eius salsedine.

Cap. 1. PRISCORVM philosophorum de mari sententię ab Aristotele relatæ, quatuor sunt. I. Theologi mari fontes tribuunt, aiúntque mare esse non exiguam mundi portionem, sed præcipuam, cuius gratiâ cœlum, vt ipsum ambiat, sit constitutum. II. Anaximander & Diogenes mare ita esse factum autu-

antumant: initio totum terræ ambitum fuisse humidum: vaporibus autem per calorem Solis inde sublatis, id, quod remansit, & in dies remanet esse ipsum mare: id quod attollitur, efficere flatus ac ventos, necnon Solis & Lunæ conuersiones, per cœlum errantium, nec semper eâdem semita insistentium, vt vaporem quærant, quasi pabulum quo alantur. Vnde, quia quotidie vapores extrahuntur, mare in dies minus esse, ac tandem omnino siccatum iri. III. Empedocles ait terram à Sole calefactam veluti sudasse: hunc sudorem esse mare: ideóque mare esse salsum, quia sudor salsus est. IV. Anaxagoras & Metrodorus censent propter admixtam terram mare salsum fieri, quemadmodum aqua per cinerem transmissa.

2 ¶ Sacræ literæ docent mare Dei verbo factum esse iubente vt aquæ in vnum locum secederent, & appareret arida. Genes. cap. 1. ver. 9.

CAP. II.

Nullos esse maris fontes.

3 NVllos esse fontes maris, Aristoteles probat: I. Quia quæ aquæ fontes habent, vel fluunt, vt fluuij, vel opere manu facto colliguntur, vt in puteis, mare autem nec fluit, vt aquæ ex fontibus deriuatæ, nec manu factum est. II. Quia cùm sint quædam maria, inter se disiuncta, & circumquaque accolas habeant, eorum fontes, si qui essent, latere non possent: nulli tamen apparent.

4 ¶ Sunt tamen quidam fluxus maris, à fluuiorum cursu diuersi. I. Propter libramentum, quia mole sua quodammodò laborat, & hinc inde à litoribus pellitur, fluit ac refluit. qui fluxus & refluxus in latissimo mari minùs apparent, prope litus autem & in angustiis ac fretis magis conspiciuntur. Huius motus causam quidam in Lunam referunt: alij alias causas afferunt. Vide Plutarch. libr. 3. de placit. philosoph. capite 17. Melan libr. 3. cap. 1. II. A septentrione ad austrum defluit, cùm quia loca maris australia magis caua sunt; tum etiam quia plurima & maxima flumina ex septentrionali plaga defluentia

magno impetu in mare aquas euomunt, & mare propellunt. Obseruarunt præterea nautæ motum maris ab ortu ad occasum, quem fluxum probabile est effici à cœli conuersione, vt & motum ignis, & aëris. Insuper in mari mediterraneo obseruarunt motum huic contrarium, teste Contareno libro 2. de elementis. Nam in intimo sinus Adriatici recessu, vbi Venetiæ positæ sunt, deprehenderunt mare ad meridiem flecti versus Flaminiam; indéque declinare Apuliam versus, aliquantulum ad ortum Solis: adeo vt hoc mare quodammodò in orbem agi videatur. Causa est: quia cùm aquæ inter terras conclusæ, nequeant ab ortu in occasum perpetuò ferri, necesse est vt prope terras in gyrum flectantur. Sed horum duorum postremorum motuum Aristoteles nullam mentionem facit.

Cap. III.

De aqua & maris loco, & obiter de maris salsedine, & quòd Sol vaporibus non alatur.

Cap.2. 5 CVm pars aquæ dulcior ac leuior à Sole in vaporem conuersa, sursum feratur: pars altera remanet quasi fæx & excrementum, ideóque salsa est. Quapropter locus à mari occupatus, non est locus maris, sed vniuersi aquei elementi: siquidem nullus alius locus aquæ tribui potest: & hic est locus ei maximè conueniens, quò aquæ omnes decurrunt. sed ob dictam causam dulcedine sublata, & salsedine permanente, fit mare: sicut in animalibus ea parte potus quæ dulcis est, in alimentum conuersa, excrementum salsum remanet.

6 ¶ Qui Solem humore ali, ideóque vapores attrahere, &, ne vapor deficiat, per cœlum errare Septentrionem & Austrum versus, vnde conuersiones fiunt, potiùs fabulosè quàm philosophicè tradunt, iure optimo ab Aristotele reprehenduntur. I. Namque Solem flammæ comparant, eodémque modo flammam & Solem ali vaporibus censent. Atqui flamma non alitur vaporibus, sed semper noua gignitur. quare si idem Soli accidit: non tantùm in dies

in dies singulos nouus erit Sol, vt Heraclitus asserit, sed in singula momenta, quippe qui continenter gignetur, vt flamma. II. Vt ignis non alitur ex aqua, quam calefacit, & euaporat: ita credendum est, Solem aquâ non ali, ne quidem si totam aquam in vaporem conuertat. III. Reprehenduntur ab Aristotele, quia tantùm Solis rationem habent, neglectis aliis multis & maximis stellis. nam si Sol eget eiusmodi alimento, idem dicendum est de omnibus aliis stellis: quas tamen non aiunt vapores attrahere, vt iis alantur, nec vagari per cœlum eâ de causa: præsertim cùm paucæ sint errantes, pleræque fixæ. Fortasse hoc argumento excitati posteriores philosophi, nempe Stoici, qui eandem sententiam probarunt, eodem modo alias stellas ali vaporibus affirmarunt, vt Plutarchus refert in libro de Iside. Seneca libro sexto Naturalium quæstionum capite 16. *Totum hoc cælum, quod igneus æther, mundi summa pars claudit, omnes hæ stellæ, quarum inueniri non potest numerus, omnis hic cælestium cœtus, & (vt alia præteream) hic tam propè à nobis agens cursum Sol, omni terrarum ambitu non semel maior, alimentum ex terreno trahunt, & inter se partiuntur, nec vllo alio scilicèt, quàm halitu terrarum sustinentur. hoc illis alimentum: hic pastus est.* Cicero quoque 2. de natura Deorum, ex Stoicorum sententia hæc scribit: *Sunt stellæ naturâ flammeæ. quocirca terræ, maris, aquarum vaporibus aluntur, qui à Sole ex agris tepefactis, & ex aquis excitantur, quibus altæ renouatæque stellæ, atque omnis æther, refundunt eadem, & rursum trahunt in idem, nihil vt ferè intereat, aut paululum.* Hæc Cicero: quasi Sol, vt mercenarius quidam, non sibi tantùm, sed & aliis stellis victum paret. IV. Obiicit Aristoteles, quòd vapores, qui attolluntur, postea in nubem conuersi decidunt: quod non contingeret, si à Sole, qui inde aleretur, consumerentur.

7 ¶ Hæc postrema ratio valet etiam contra eos, qui, cùm terra initio esset humida, & ea mundi pars, quæ terram ambit, à Sole calefieret, aërem inquiunt fuisse genitum, & cœlum creuisse, & Solis conuersiones factas esse. Nam secundum hanc sententiam vapor

in sublimi mansisset, non decidisset in nubem & pluuiam conuersus.

Cap. IV.

Cur aqua, quæ in mare non influit, nusquam apparet.

8 QVamuis immensa aquarum copia continenter in mare influat, tamen mare non excrescit. Ratio secundum Aristotelem est: quia ob aquas latè extensas facilè à Sole exsiccatur: sicut videmus aquam, quæ in poculo diu conseruaretur, effusam citò arescere.

9 ¶ Platonis in Phædone sententia est, in mundi centro receptaculum esse aquarum, cui nomen fecerunt Tartaro: hunc sedem, in qua consistat, non habere, sed semper agitari ac fluctuare: hinc omnes aquas ortum ducere, & huc redire. Quare secundum hanc sententiam ideo mare influente aqua non augetur, quia aqua ad Tartarum redit.

10 ¶ Hæc sententia Aristoteli displicet. I. Namque flumina hac ratione non minùs adscenderent, quàm descenderent: atque ita id eueniret, quod prouerbialiter dicitur, Sursum flumina, cùm res absurda & incredibilis contigit. II. Malè ait Plato eandem aquæ molem semper manere, nec augeri influxu fluminum, eò quòd hæc aqua ad Tartarum redeat. Nam & aqua gignitur, & à Sole in vapores conuertitur: vnde necesse magnam fieri in aquæ quantitate mutationem. III. Videmus flumina in mare desinere, non per terræ hiatus ad nescio quem Tartarum descendere. IV. Flumina in progressu augentur: ergò non ex Tartaro dumtaxat aquam capiunt. V. Mare à fluminibus efficitur: ergò flumina ad Tartarum non redeunt. Postremò locus à mari occupatus, est locus aquæ, vt suprà docui: ergo huc aqua tendit, tamquàm ad finem & terminum, non ad Tartarum.

Cap. V.

De maris æternitate.

Cap. 3. 11 SI mundus est genitus, vt omnes philosophi Aristotele vetustiores statuunt, certè etiam mare geni-

genitum esse patet. Si verò dicamus cum Aristotele mundum esse ingenitum.simul etiam cum eodem dicemus mare esse ingenitum:quia mundus ex omnibus suis partibus constat,& sine his non consistit.

12 ¶ Democritus censet mare in dies siccari, quia videmus loca quædam arida quæ olim mari occupata fuêre.

13 ¶ Hæc sententia displicet Aristoteli. I. Quia similis est fabulę Esopicæ.Nam Esopus portitori iratus,vt eum aliquando officio suo priuatum iri significaret, Charibdim dixit bis mare absorbuisse, ac primùm montes, deinde insulas apperuisse: fore autem vt tertiò absorbens, omnia reddat arida, adeo vt nullus sit ampliùs portitoribus futurus locus.
II. Quia vel Solis motus durabit,vel cessabit. Si durabit: vt suo recessu aquam è mari educet,ita suo recessu in mare demittet.videmus enim humores in sublime elatos, rursus deorsum ferri,& ad mare redire.Si cessabit:nihil erit,quod mare siccare possit.

14 ¶ Ad argumentum Democriti, quòd videmus quædam loca exaruisse,respondet Aristoteles ex iis quæ suprà exposita sunt,loca terrestia per vices modò arida fieri, modò humida:& hoc in terræ partibus contingere: vniuersum autem mare numquàm siccari posse.

Cap. VI.

Aliorum opiniones de maris salsedine.

15 CAusa,propter quam mare salsum est, multiplex affertur. Quidam dixerunt terram initio aquis tectam fuisse, deinde calore Solis partem aquæ dulciorem attollente,atque ita terram siccante, residuum aquæ effecisse mare.Hæc sentētia sic refutatur:Aut mare initio salsum fuit, priusquàm eius pars à Sole siccaretur, aut tunc non fuit salsum.Si dicatur tunc quoque fuisse salsum:certè exsiccatio illa à Sole facta,non fuit causa salsedinis,quæ anteà inerat. Si verò ab initio fuit potabile,sed propter euaporationem partis dulcioris,quæ à Sole sublata est, effectum est salsum: cur vapore in pluuiam conuerso,& ad mare redeunte,non fit iterum mare,quale antea fuit? Nam si recessus dulcioris partis effici ipsum salsum,eiusdē accessus debet adimere salsedinē.

16 ¶ Alij dixerunt aquam ſalſam fieri propter terræ admixtionem, ſicut videmus aquam tranſeuntem per cinerem fieri ſalſam, hanc igitur aquam in mare influentem reddere ipſum ſalſum. Huic ſententiæ opponitur, quòd hac ratione etiam flumina,quæ aquam illam in mare euomunt,ſalſa eſſe deberent.

17 ¶ Empedocles dixit mare eſſe terræ ſudorem: & ideo eſſe ſalſum,quia omnis ſudor eſt ſalſus.Ariſtoteles Empedocli opponit, I. Quòd imperfectè rem explicat:quia non conſtat, quam ob cauſam ſudor ſit ſalſus, & hæc cauſa debuit ab Empedocle tradi. II. Quia tanta eſt magnitudo maris,vt terræ ſudor dici nequeat. III. Quia ſi ob calorem initio mundi terra ſudaſſet, & ideo liquor ille eſſet ſalſus: etiam nunc, vbi terra calefit à Sole, ſudaret eodem modo, quod tamen fieri non videmus.

Cap. VII.

Ariſtotelis ſententia de ſalſedine maris.

18 ADmixtio eius, quod minimè concoquitur,& vim ignis effugit,ſalſedinem inducit. Idcirco animalium excrementa ſalſa ſunt. Item ſudor ſalſus eſt: quia vna cum ſudore corpus eiuſmodi ſecernitur.

19 ¶ Mare ſalſum eſt ex aduſtæ exhalationis, quę pluuię coniuncta vnà deſcendit,admixtione.Hinc eſt, quòd auſtrales & autumnales pluuiæ ſalſiuſculæ ſunt. Hinc etiam eſt, quòd mare eſt calidum, vt & excrementa calida ſunt, eorum præſertim animalium, quorum aluus eſt calidiſſima.

19 ¶ Huic ſententiæ. I. Obiici poteſt, quòd mare hac ratione in dies ſalſius fieri deberet,cùm ſemper ex pluuia aliquid ſalſedinis accedat:quod tamen fieri non videmus. Reſpondeo,quantum ſalſedinis ex pluuia accedit,tantum ex euaporatione,quam Solis calor efficit,decedere. Nec officit huic reſponſioni,quòd vapor in aquam conuerſus,iterum deſcendit, qui ſalſedinem amiſit. experientia namque docet, vinum & omnes humores vaporantes,ſi rurſum in humorem concreſcant, aquam fieri puram: propterea quòd omnis liquor nihil aliud eſt, quàm aqua certas qualitates ex admixtione

tione recipiens,quæ qualitates in vaporatione amittuntur.

20 ¶ Superiora refutantur sequentibus argumentis. I. Si inane vas cereum bene obturatum in mare immittatur, aqua in illud se insinuans,dulcis erit. I I. Aqua salsa est dulci grauior:vt ponderanti facile est videre. I I I. Aqua salsa est crassior dulci. Idcirco nauigia facilius sustinentur mari, quàm flumine. Et Asphaltites,Palæstinæ lacus,omnia corpora sustinet, adeo vt si homo vinctus in eum proiiciatur,non demergatur. pisces autem in eo non nascuntur:& vestimenta,si illius aqua madefiant, quasi lixiuio purgantur. I V. In Chaoniæ fonte aquæ salsiusculæ sunt, piscibus vacant:& post decoctionem refrigeratæ sal efficiunt. Similiter in Vmbria arundines & iunci nascuntur,quorum cinis aqua decoctus,vbi refrixit in salem euadit.

22 ¶ Non tantùm salsedinis,sed & aliorum aquæ saporum causa est admixtio. Sicut enim ab ignis calore, quem magis vel minùs terra recipit,varias accipit qualitates: vnde calx,alumen,& id genus cetera ortum ducunt,ita ipsi aquæ varias qualitates tribuit.hinc alia est aqua acida,vt in Sicilia, & circa Lyncum,& in multis Germaniȩ locis:alia amara, vt in Scythia fons quidam est adeo amarus, vt vniuersum fluuium,in quem incidit,amarum reddat.

23 ¶ Nec tantùm sapores,sed etiam colores inde oriuntur. Nam terra ab igne,aqua à terra inficitur. Sic Nicer prope Heidelbergam rubris fluit aquis , in superiori autem parte colore eiusmodi vacat , nempe quia à loco, per quem paulò supra Heidelbergam transit , eo colore inficitur.

C A P. V I I I.

De ventorum generatione.

24 QVemadmodum halitus humidus est causa pluuiæ, ita siccus est causa ventorum. vtrumque autem halitum gigni necesse est propter calorem,quem partim terra in se continet,partim à Sole accipit. Cap.4.

25 ¶ Falluntur itaque, & qui ventorum atque imbrium eandem naturam esse putant, & qui ventum nihil aliud aiunt esse quàm aërem motum.

26 ¶ Prout halitus humidus vel ſiccus attollitur, ita nubes aut venti fiunt.vnde tempeſtas modò pluuioſa eſt,modò flatuoſa.& ventus interdum pluuiæ ſuccedit, interdum per ſuperuenientem pluuiam ſedatur.

27 ¶ Venti potiſſimum oriuntur à Septentrionibus, & à meridie:quia cùm Sol inter hæc loca ab ortu ad occaſum feratur,curſu ſuo efficit,vt halitus ad partes ſecedat meridionalem & ſeptentrionalem.Inde oriuntur Aquilones à ſeptentrionibus,& Auſtri à meridie.

Cap. IX.

De ventorum motu.

28 Venti obliquè circa terram feruntur: quoniam halitus ille,qui eſt venti materia, cùm rectà adſcendat,ab aëre,qui motu cœli circumfertur,deorſum repellitur.

29 ¶ Quocirca ventus initium accipit in loco infero, id eſt,à terra,ex qua halitus educitur: motum autem ſumit in loco ſupero. Ideóque videmus priùs nubes repelli,& ſerenitatem induci,quàm ventus ad nos perueniat.

30 ¶ Venti cùm initio parui ac debiles ſint, in progreſſu non aliter ac flumina augentur, & validiores fiunt. Quare ſeptentrionalis regio hyeme eſt tranquilla: ſed ventus qui ibi leuiter ſpirat,vbi vlteriùs perrexit,validus eſt & illuſtris.

Cap. X.

De tranquillitate,& commotione aëris.

Cap. 5. 31 Solis effectus tres ſunt. I. Ventos excitat, quatenus halitum, ventorum materiam, ex terra attrahit. II. Ventos comprimit, quatenus, ſi halitus exiguus eſt,eum labefacit,& abſumit. III. Impedit, quominùs ventus oriatur, dum terram celeriter ſiccat, ita vt priùs eam deurat, quam halitum edere poſſit.

32 ¶ Tranquillitatis aëris duæ ſunt cauſæ. Prima cauſa eſt æſtus halitum abſumens, vt media æſtate ab Orionis ortu coſmico vſque ad ventos Eteſias & Prodromos. Vriō coſmicè oritur,cùm Sol eſt in Geminis.Eteſiæ &Prodromi poſt cōuerſiones æſtiuas flare incipiūt octo diebus (vt ait Plinius

ante

ante ortum Caniculæ,quæ x v .Kal. Augusti exoritur. Etesiæ sunt venti Aquilonares: qui, quòd singulis annis certo tempore spirant, etesiæ, id est, anniuersarij nominantur. hos qui præcedunt quasi prænuncij, vocantur prodromi, id est,præcursores.Secunda causa tranquillitatis est vehemens frigus, quod exhalationem consumit.

33 ¶ Quoniam omnis mutatio incerta, difficilis,ac turbulenta esse solet.Orion autem initio æstatis oritur,cùm Sol principium Geminorum tenet, & initio hyemis Sole scorpium ingresso occidit:idcirco oriente & occidente Orione, dies incerti,difficiles, ac turbulenti esse solent. nec immeritò à Virg.1.Æneid.nimbosus Orion appellatur. Sunt autem dies plures,non vnus, quia Orion est magnum sydus, quod non statim totum oritur,vel occidit.

Cap. XI.

Aquilonis & Austri collatio.

34 ETesiæ post solstitium & caniculæ exortum spirant, non cùm Sol proximè ad nostrum verticale punctum accedit: quia hoc tempore terra priùs à Sole siccatur, quàm exhalationem emittere possit: illo autem tempore modicus est calor ventis gignendis aptus.

35 ¶ Flant igitur etesiæ, id est, anniuersarij venti à septentrione post solstitium æstiuum: quia regio septentrionalis aquis & niuibus abundat: quibus à Sole colliquatis, anniuersarij venti spirant, non statim ac Sol ad septentriones accedit,sed cùm diutius ea loca calefecit, & adhuc in propinquo est,nempe post solstitium æstiuum.

36 ¶ A meridie autem post solstitium brumale flant etesiæ quidam siue anniuersarij debiles & imbecilles, qui & tardè spirare incipiunt,id est, septuagesimo demum die post hybernum solstitium,neque continenter spirat, vt etesiæ septentrionales, quia regio meridionalis non habet liquoris copiam,ex cuius liquefactione venti anniuersarij sic fiant,vt sub septentrionibus.

37 ¶ Hi à meridie flantes, vocantur Leuconoti, quoniam aërem serenum reddũt:& ornithiæ, id est,auiculares, vel quia auibus procreandis maximè conferunt, vel quia eo

tempore,quo ſpirant, hirundines & aliæ aues ad nos redeũt.

38 ¶ Auſter neque à polo antarctico ſpirat, neque à ſolſtitio hyberno,ſed à meridie. Quòd non ſpiret à polo antarctico,patet:quia cùm duæ ſint Zonę temperatæ,altera,quam nos incolimus,altera ſub noſtro hemiſphærio: Aquilo, qui à noſtro polo flat,tantùm abeſt vt ad alteram Zonam temperatam perueniat, vt nequidem totam hanc,quam nos incolimus,peruagetur, nec ad mare Auſtrale, qui vltra Africam eſt,perueniat. ſimiliter igitur qui à polo antarctico ſpirat,ad nos peruenire nequit. Quòd non ſpiret à ſolſtitio hyberno, ſic probatur:quia ſicut Sol accedens ad tropicum hybernum excitaret hunc auſtrum, ita etiam accedens ad tropicum æſtiuum,excitaret alium auſtrum:ita duos auſtros ſentiremus: cùm tamen vnus ſit auſter,qui à meridie ſpirat.

39 ¶ Auſter eſt vehementior, crebrior, magis æſtuoſus, ac longiùs peruenit, quàm Aquilo: quia ex latiori regione ſpirat:ſiquidem polum eueſus mundus anguſtatur, æquinoctialem verſus dilatatur: ideóque circulus tropicus eſt arctico maior,æquinoctialis autem eſt maximus.

Cap. XII.

De numero,nominibus,ſitu,contrarietate,& mutatione rerum.

Cap.6.

40 SIngulorum ventorum nomina,& loca,vnde ſpirant, ſunt hæc: Subſolanus flat ab ortu æquinoctiali: Zephyrus ſeu Fauonius ab occaſu æquinoctiali: Cæcias ab ortu æſtiuo:Corus ſiue Argeſtes ab occaſu æſtiuo: E[illegible]us ſiue Vulturnus ab ortu brumali: Africus ab occaſu brumali: Aquilo, qui & Boreas,& Aparctias,à Septentrione:Auſter,qui & Notus, à meridie: Thraſcias eſt Aquiloni & Coro interiectus: Meſes Aquiloni & Cæciæ: Phœnicias Vulturno & Auſtro: ſed hic ventus non longè progreditur. Vide ſequentem deſcriptionem.

41 ¶ Nau-

41 ¶ Nauticæ rei ſcriptores triginta duos ventos enumerant.Ex his quatuor ſunt cardinales, Eſt ab ortu, Oeſt ab occaſu, Nort à Septentrione, Sud à meridie. His interiecti ſunt alij quatuor venti collaterales. Nam inter Nort & Eſt collocatur Norteſt: inter Nort & Oeſt ponitur Nortoeſt: inter Sud & Eſt ſtatuitur Sudeſt: inter Sud & Oeſt ponitur Sudoeſt. Sic habentur octo venti, quos vocant integros ſeu principales.His autem interiiciuntur alij octo,quos dimidiatos ſeu nothos appellant. Nam inter Nort & Norteſt flat ventus Nort nort eſt: inter Norteſt & Eſt, ventus Eſtnorteſt: inter Eſt & Sud, eſt ventus Eſt-ſud eſt: inter Sudeſt & Sud, ventus Sud ſudeſt: inter Sud & Sudoeſt, ventus Sud ſudoeſt: inter Sudoeſt & Oeſt, ventus Sud ſud oeſt: inter Oeſt & Norto eſt, ventus Oeſtnorto eſt: inter Nortoeſt & Nort, ventus Nortnort oeſt. Rurſus adiunguntur ſedecim, quos vocant ventorum quadrantes, vt ſequens deſcriptio oſtendit.

In mari mediterraneo vtuntur aliis ventorum nominibus quos exhibet ſequens deſcriptio.

42 ¶ Non eſt ignorandum, alios eſſe ventos generales, quales ſunt, qui à quatuor mundi cardinibus flant: alios particulares, vt qui in Hirpinis Apuliæ regione regnat.

43 ¶ Præterea venti altani dicuntur, qui ex alto, id eſt, è mari flant in terram. Apogæi verò, qui è contrario à terra in mare feruntur.

44 ¶ Contrarij venti ſunt, qui per diametrum opponuntur: vt Subſolanus & Fauonius, Cæcias & Africus, Vulturnus & Corus, Aquilo & Auſter, Thraſias & Phœnicias. Meſæ ſecundum Ariſtotelem nullus ventus eſt contrarius.

45 ¶ A ſeptentrionali plaga plures vẽtos ponit Ariſtoteles, quàm à meridionali: quia ſub ſeptentrionibus plus eſt aquarum & niuis, quibus à terræ calore, & à Sole calefactis, exhalationes attolluntur.

46 ¶ Omnes venti referuntur ad quatuor præcipuos, id eſt, Aquilonem, Auſtrum, Subſolanum, & Fauonium. Nam Meſes & Thraſcias ad Aquilonem referuntur: Cæcias partim ad Subſolanum, partim ad Africũ: Africus ad Auſtrum: Vulturnus ad Subſolanum: Phœnicias partim ad Subſolanum, partim ad Auſtrum: Corus ad Fauonium. Hanc quadripertitam diuiſionem ſecutus eſt Ouidius, cùm 1. Metamorph. ita cecinit,

Eurus ad Auroram Nabathæáque regna receſſit,
Perſidáque, & radiis iuga ſubdita matutinis.
Veſper, & occiduo quæ littora Sole tepeſcunt,
Proxima ſunt Zephyro. Scythiam Septémque triones
Horrifer inuaſit Boreas contraria tellus
Nubibus aſſiduis pluuióque madeſcit ab Auſtro.

47 ¶ Rurſus venti omnes ad duos referuntur, id eſt, Aquilonios & Auſtrinos. Nam orientales, vtpote calidiuſculi, referuntur ad Auſtrinos: occidentales, tamquàm frigidiuſculi, ad Aquilonios.

48 ¶ Venti contrarij ſimul ſpirare diu non poſſunt, vt Aquilo & Auſter: quia vehementior infirmiorem ſibi contrarium facilè compeſcit. Qui verò contrarij non ſunt, ſimul flare, & à diuerſis terminis ad eundem locum ſpirare poſſunt, vt Cæcias & Vulturnus.

49 ¶ Contrariis temporibus contrarij venti ſpirare ſolẽt: vt Cæcias circa æquinoctium vernum, Africus circa æqui-

CAP. XIV.

Veterum opiniones de causa terræ motus.

56 TRes sunt veterum philosophorum opiniones de terræ motu. Prima est opinio Anaxagoræ, terram suâ latitudine sustineri suspensam in aëre, eius superiorem partem esse vbi nos habitamus, ex inferiori parte ignem ascendentem ingredi & ascendere per terræ meatus; sed superiores terræ partes perrumpere non posse, quia sunt pluuiis madefactæ & constipatæ, ita igne in dum egredi conatur & impeditur, terram concutere. Secunda est opinio Democriti, terram ab aqua concuti duplici argumento. I. Contingit, vt vbi terræ concauitates aquâ repletæ sunt, magni imbres decidant, qui aquis illis vim inferunt: & ideo terra quatitur, quia cauernæ illæ tantam aquæ copiam capere non possunt. II. Terræ pars, quæ exsiccata est, aquam ad se trahit: quapropter aqua eò irrumpens, terram concutit. Tertia est opinio Anaximenis, terram madidam, dum siccatur, rumpi, inde fieri vt fragmenta decidentia terram quatiant. Alias de terræ motu sententias lege apud Lucretium lib. 6. Senecam lib. 6. Natur. quæstion. à cap. 4. Plutarchum lib. 3. de placitis philosophorum, cap. 15. Plinium lib. 2. à c. 79.

57 ¶ Aristoteles Anaxagoræ tria obiicit. I. Malè ait hanc terræ partem, quam nos incolimus, superiorem esse alià terræ parte ei opposita. nam 2. de cœlo probatum fuit totius terræ locum esse infimum, semper ad centrum mundi. II. Falsum est, terram propter suam latitudinem sustineri ab aëre. 2. de cœlo cap. 13. III. Anaxagoras accidentia terræ motus non declarat, veluti cur aliquando terra non concutiatur.

53 ¶ Sententia Democriti nihil probabilitatis habet: ideóque non est digna, in qua refutanda aliquid operæ collocetur. 1. Ethicor. c. 4.

54 ¶ Anaximenis sententia refellitur tribus argumentis. I. Quia secundum hanc sententiam, vbi terræ motus accidit, terra in se contraheretur: quod tamen non contingit. II. Quia nō apparet maior siccitas vel humiditas vbi est terræ motus, quàm alibi. III. Quia secundum hāc sententiam

terra per motum comprimeretur & cônstiparetur, ita vt tandem nullus terræ motus esse posset.

CAP. XV.

Vera terræ motus causa, eiusque per varia signa confirmatio.

55 ARistoteles causam terræ motus refert in spiritum, qui intra terræ viscera ex halitu sicco gignitur, nec exitum reperit quo ascendat. Nam ex halitu sicco spiritus gignitur vel extra vel intra terram: atque hic, qui intra terram fit, vel continenter exit, vel intrò fluit, vel partim extra, partim intra fertur. quatenus ergo è terra erumpere conatur, nec inuenit exitum, eatenus terram quatit.

56 ¶ Hinc est, quòd terræ motus sæpius & maior fit cœlo tranquillo. nam si spiritus exeat, ventum efficit, non terræ motum. si exitum non habeat, terram commouet. si partim exeat, partim intrò fluat: tam ventum, quàm terræ motum efficit. sed hic terræ motus nec est vehemens, quia pars spiritus aliò fertur: nec sæpe accidit, quia quocumque exhalatio se conuertat, tota eôdem plerumque fertur.

57 ¶ Terræ motus plerumque fiũt paulò ante auroram, quia tunc exhalationes moueri incipiunt: vel in meridie, quia tunc est maxima vis Solis, à quo spiritus concluditur, & exire prohibetur.

58 ¶ Validissimi terræ motus iis locis fiunt, vbi mare fluidum est, aut regio fungosa, & subterraneis cauernis abundans, vt in Hellesponto, Achaia, Sicilia, Eubœa.

59 ¶ Vere & autumno terra quati solet: quia hæ tempestates sunt maximè flatuosæ, terrâ tunc mediocriter humecta, & mediocriter à Sole calefacta.

60 ¶ Per imbres & squalores ideo terra mouetur: quia vel imber, vel ventus qui squalorem intulit, exhalationem repellit, nec patitur exire.

61 ¶ Quidam terræ motus non ante desierunt, quàm spiritus inclusus eruptione facta manifestè instar procellæ exierit.

62 ¶ Ignis in terra accensi, vt in Æoliis insulis, hanc esse causam putandum est, quòd spiritus collisus incenditur, aëre in exiguas partes diuiso.

63 ¶ In

63 ¶ In iisdem insulis, quia sunt ad Austrum expositæ, & cauernas amplas habent, sonitus interdum subterraneus fit, indicium spiraturi Austri. nam Auster iam flare cœpit, licèt nondum eò peruenerit: hoc autem vento mare ad insulas impulsum, exhalationem exeuntem, intrò pellit, quæ exhalatio tanta non est, vt terram concutiat, præsertim cùm terræ concauitates permeet, in quibus sonitum edit. Quoniam igitur in his insulis futurum ventum prædicebant: hinc datus fabulæ locus, Æolum, qui ibi imperabat, ventos suo imperio moderari, ac regere.

64 ¶ Terræ motum præcedere solent, I. Caligo quædam, quà Sol sine nube obscuratur: quia exhalatio sicca, quæ aërem purgabat, intra terram refluit. II. Aëris tranquillitas & frigus, ob eandem causam: quia calida exhalatio terram subiens, aërem deserit. Nam exhalatio est calida, & venti sunt calidi, licèt frigidi videantur, quia frigidos vapores, quibus aër est refertus, deferunt: quam ob causam etiam spiritus, quem efflamus, frigidus videtur, ac refrigerat, cùm suâ natura sit calidus, vtpote à corde caloris fonte profectus. III. Nubecula in longum producta instar lineæ rectæ. vt enim fluctus mari fluctuante & exundante crassi & obliqui: eo autem tranquillo reddito, tenues & recti appelluntur: ita in aëre ventis concitatis, nubes sunt crassiores & obliquæ: eodem per aspirationis terram ingredientis discessum sopito, tenues & rectæ sunt.

65 ¶ Interdum Lunæ defectum terræ motus præcedit: quia cùm defectio Lunæ instat, calore, qui à Sole proficiscitur labescente, spiritus in terram commigrat, & eam quatit.

CAP. XVI.

De reliquis accidentibus terræ motus.

66 TErræ motuum alij diutiùs durant, alij citiùs desinunt. & alij continenter vsque ad finem durant, alij intermissionem habent. atque hi vel ad quadraginta dies, vel ad annum, vel ad biennium protenduntur. Durationis causa est vel exhalationis copia, vel locorum, per quos spiritus meat, angustia & anfractus.

uetur, in hanc & in illam partem moueatur.

73 ¶ Insulæ in alto positæ, non facilè quatiuntur: quia vel mare exhalationes superat, & refrigerat, suóque pondere cohibet, atque impedit, quominùs quatiant: aut ab eis superatur, & eis cedit ac fluit, non dat concussioni locum. propter summá verò amplitudinem potiùs expellit, quàm recipit exhalationes. Insulæ autem continenti proximæ faciliùs terræ motu vexantur: quia exigua est maris portio, inter insulam & continentem interiecta, ita vt parum virium habeat, & insula, quæ non procul à continente distat, quasi portio quædam ipsius continentis commoueatur.

CAP. XVII.

De tonitru, & fulgure.

74 TOnitru est sonus effectus ab exhalatione sicca intra nubem crassam ac densam intercepta: quæ cùm vi feratur, & in ambientes nubes incurrat, ictum facit: nam sonum, qui ab hoc ictu fit, tonitru appellamus. Cap. 9.

75 ¶ Sic igitur tonitru fit, vt sonus ille, quem alij risum Vulcani, alij Vestæ risum, alij horum minas nominant, id est, quem ligna edunt, cùm igni apposita, propter exhalationem inclusam rumpuntur.

76 ¶ Varij soni in tonitru fiunt ob duplicem causam. I. Ob nubium inæqualitatem. nubes enim, quæ à spiritu incluso disrumpitur, quò densior est, eò maiorem: quò tenuior, eò minorem sonum edat, necesse est. II. Propter nubium concauitates: quæ vt variæ sunt, ita varium sonum efficiunt, vt accidit etiam in sonu subterraneo. supr. ax. 72. & in musicis instrumentis.

77 ¶ Cùm spiritus ille magno impetu ad nubes allidatur, & ex eis extrudatur: tenuem ardorem concipit, & splendorem quendam emittit, quem fulgur appellamus.

78 ¶ Fulgur, cùm ictum sequatur, post tonitru fit: sed priùs cernitur, quàm tonitru audiatur, eâdem ratione, quâ alios quoque ictus priùs videmus, quàm eorum sonos percipiamus, vt remorum, campanæ, & similium, qui in loco remoto fiunt. Lucretius lib. 6.

Sed tonitrum fit, vti pòst auribus accipiamus.

Fulgere quàm cernant oculi:quia semper ad aures
Tardiùs adueniunt,quàm visum quæ moueant res.
Id licet hinc etiam cognoscere,cadere si quem
Ancipiti videas ferro procul arboris anctum,
Antè fit vt cernas ictum,quàm plaga per aures
Det sonitum.sic fulgorem quoque cernimus antè,
Quàm tonitrum accipiamus.

79 ¶ Anaxagoras tamen,& Empedocles,vt fulgur priùs sensu percipitur quàm tonitru, ita etiam priùs fieri censent. ignem enim ex Solis radiis,secundum Empedoclem, vel ex supero æthere secundum Anaxagoram,(qui cœlum igneum esse & humoribus Oceani ali,eiúsque partes impuriores decidere putat)hûc inquam ignem in nubibus fulgere, &,cùm extinguitur,sonitum & stridorē facere, vt cùm ferrum candens in aquam immittitur.

80 ¶ Anaxagoræ de fulgure sententia falsa est. I. Quia cœlum nō est igneum, vt probatum fuit superioris libri cap. 3. II. Quia ignis sursum,non deorsum fertur. III. Quia non potest Anaxagoras rationem afferre, cur ignis ex cœlo sereno numquàm,ex nubilo non semper decidat, quam tamen rationem afferre deberet:quia nec cœlo sereno, nec semper nubilo fulgur fit.

81 ¶ Empedoclis de fulgure sententia reprehenditur duobus argumentis. I. Quia non affert causam propriam fulguris,sed communem, id est, radios solares, qui etiam aliorum meteororum causa efficiens sunt. II. Quia probabile est ignem in nubibus gigni eodem modo, quo pluuia & grando gignuntur.

82 ¶ Vtriusque sententia de tonitru reprobatur duobus argumentis. I. Quia si sonus fieret igne extincto in nubibus, eadem ratione fieret, cùm aqua calefacta congelatur : quod tamen falsum esse apparet. II. Quia Empedocles & Anaxagoras tantùm aiunt fieri stridorem in nubibus, non feruorem, cùm tamen pro magnitudine ignis etiam feruor fieri deberet. cùm enim frigidum à calido superatur, & in spiritum conuertitur, feruor est.cùm autem calor ab humido & frigido extinguitur, stridor dicitur, qui est exiguus quidam feruor: quoniam fri-

gidum

gidum & humidum, dum calorem extinguit, agendo repatitur, & pro parte aliqua superatur, & in spiritum conuertitur, qui stridorem edit.

83 ¶ Clidemus existimauit fulgur non esse, sed videri. vt enim cùm aqua verberatur, splendor aliquis in eâ apparet, cùm reuera non insit, sic nubibus inter se verberatis tonitru fieri, ac fulgur videri, cùm non insit.

84 ¶ Errauit Clidemus ignoratione eorum, quæ de reflexione ab Opticis traduntur. nam splendidum in aqua apparet ob reflexionem ad corpus lucidum, putà ad Lunam: quæ causa fulguri non conuenit.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XXXIII.

METEOROLOGICORVM TERTIVS.

CAP. I.

De procella, typhone, prestere, & fulmine.

SICCA exhalatio, si paulatim & sparsim diffundatur, neque continenter, sed per interualla, persæpe tamen excernatur, ac tenuiori substantia constet: tonitrua facit ac fulgura, vt in calce superiori libri expositum fuit. Si verò confertior ac densior excernatur, flatum efficit, quem Græci ecnephiam, nos procellam vocamus.

2 ¶ Quemadmodum igitur ex humida exhalatione, quæ magno impetu & copiosè excernitur, imber gignitur: ita simili ratione ex sicca exhalatione fit pro-

Clamor vti vocis transit per saxa, per æra.

10 ¶ Et quia ex nube densa extruditur, manifestum est, cur cœlo sereno, aut leuiter nubilo fulmina non cadant. Lucretius eodem 6. libro,

Fulmina gignier è crassis altéque putandum est,
Nubibus extructis. nam cœlo nulla sereno,
Nec leuiter densis mittuntur nubibus vmquàm.

11 ¶ Fulmina deorsum feruntur ob eandem causam, ob quam diximus procellam, & typhonem deorsum ferri, id est, quia nubes in superiori parte densior & frigidior est.

12 ¶ Cùm fulmen sit spiritus incensus, eum præcedit & sequitur spiritus non incensus, qui cerni nõ potest, quia non est ignis colore tinctus. Itaque res priùs ab hoc spiritu commouentur, quàm à fulmine percutiantur.

13 ¶ Fulminum duo sunt secundum Aristotelem genera: quorum alterum à Græcis vocatur Arges, id est, cãdidum. Alterum, Psoloen, id est, fumidum seu fuliginosum. Illud est adeo tenue vt non adurat; quia propter summam tenuitatem citiùs transit, quàm vt possit incendere. Hoc verò, cùm minùs tenue sit, ea tantùm vrit, quæ resistunt & reluctantur, non ea quæ cedunt. Hinc fit, vt scuti æs ab hoc fulmine liquefiat, cùm lignum nihil perpetiatur: & in crumena illæsa similiter nummi liquefiant. sed in dolio nihil passo vinum absumitur: quia lignum fulmini transitum præbet, ac immẽso fulminis calore ita vinum breui tempore exhauritur, vt à Sole longo tempore exsiccaretur. Simili ratione fit, vt animal extinguatur, nulla ignis notâ extrinsecùs apparẽte: quia fulmen propter summam velocitatem ac tenuitatem per carnis illæsæ poros ad cor celerrimè transit.

14 ¶ Auctor libri de mundo tertium fulminis genus addit, quod vocat ἰλλίαν, & ait γραμμοειδῶς, id est, (vt Budæus lineari specie conformatum ferri. Sed Vulcanius eo loco legendum censet γαμμοειδῶς, vt significetur fulmen bifidum vel hiulcum, hoc est, scissum & fatiscens, quódque ad instar literæ γ fertur.

15 ¶ Seneca libr. 2. natur. quæstion. capite 40. tria genera facit: quod terebrat, quod discutit, quod vrit. ac tertium genus subdiuidit: quia vel afflat, vel comburit, vel accendit.

16 ¶ Quod ad tempora, quibus fulmina mittuntur, & regiones quę solent fulminibus vexari, idem sentiendum de fulminibus, quod de tonitruis. Nempe fulmina potissimùm vere & autumno mittũtur in regiones temperatas: quia cùm ex halitu calido & sicco oriantur, nimius calor eum dissipat, nimius rigor eum extinguit.

17 ¶ Crediderunt veteres præsertim Hetrusci fulmen futura portendere. qua de re legatur Seneca 2. Natur. quæst. Hanc superstitionem Lucretius meritò irridet lib. 6.

Hoc est (inquit) igniferi naturam fulminis ipsam
Prospicere, & qua vi faciat rem quamque videre:
Non Tyrrhena retrò voluentem carmina frustra
Indicia occulta Diuûm perquirere mentis,
Vnde volans ignis peruenerit, aut in atram se
Verterit hic partem, quo pacto per loca septa
Insinuarit, & hinc dominatus vt extulerit se,
Quidve nocere queat de cælo fulminis ictus.

Cap. II.

Communia de area, iride, pareliis, & virgis.

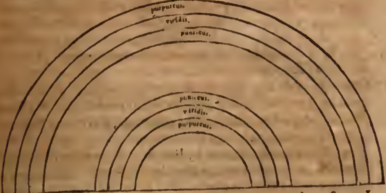
Cap. 2. 18 Area seu corona, arcus siue iris, parelia, & virgæ ex radiorum siue aspectus reflexione ex densiore nube videntur, cùm reuerâ non gignantur: nec diu durant.

19 ¶ Area dicitur, quia instar areæ rotundæ est: nam areas rotundas efficere solebant, per quas boues iumenta triturandi causa circumagerentur. Corona autem dicitur, quia coronæ more astrum cingit. Arcus, quia formam arcus refert. Iris παρὰ τὸ εἴρειν, quod est dicere, quia futuram pluuiam prænunciat. vnde à poëtis Iunonis, quæ pro aëre sumitur, nuncia fingitur.

20 ¶ Coronæ phænomena hæc sunt. I. Plerumque integro circulo apparet circa Solem, aut Lunam, aut aliud splendidum astrum. II. Magis noctu apparet, quàm interdiu. III. Cùm interdiu, magis circa meridiem aut post meridiem apparet, quàm in ortu, aut occasu.

21 ¶ Iridis phænomena hæc sunt. I. Iris numquàm est semicirculo maior, interdum minor. Quidam tamen, referente & credente Auerroë, iridem perfecto aut quasi perfecto or-

cto orbe vidit. Sed ratio, quam ax' 47. afferam, euincit hunc aut esse mentitum, aut accepisse coronam pro iride. II. Quò propiùs Sol ab horizonte abest, eò minoris circuli portio, & eò maior portio apparet. quò altiùs supra horizontem Sol est sublatus, eò minor maioris circuli portio videtur. III. Post autumni æquinoctium diebus breuioribus quauis diei hora fit: æstate verò, meridie non cernitur. IV. Numquàm plures simul quàm duo apparent: etsi quidam testantur se tres, alij quatuor irides simul vidisse, quibus fidem non habeo. Atqui Vitellius, cùm Pataui j esset, quatuor arcus obseruauit decem gradibus à Sole distantes. Non erant igitur, propriè loquendo, irides: siquidem Iris è regione tantum Solis fit. V. Cùm duo arcus simul apparent, vterque tres colores habet, purpureum, viridem, puniceum: sed in exteriori arcu obscuriores colores sunt, & ordine contrario positi. præterea inter puniceum & viridē flauus apparet, vt sequens descriptio ostendit.

22 ¶. Pareliorum & virgarum phænomena hæc sunt. I. Iuxta Solem apparent, non iuxta Lunam, aut aliud sydus. II. Fiunt ad latus Solis, id est, Austrum vel Septentriones versus, vel ad vtramque partem (nam modò vnus est parelius, modò duo Solis latera vngentes) non supra, nec terram versus, nec è regione. III. Plerumque fiunt Sole tendente ad occasum, rariùs Sole oriente, rarissimè ipso meridie. Interdum tamen per totam diem apparent. IV. Numquàm vsque ad Plinij ætatem plures quàm tres Soles simul apparuisse, obseruatum est, vt ipse Plinius testatur libr. 2. cap. 31. adeo vt duo sint parelij: nam medius est verus Sol. Quidam tamen

afferunt Regem Poloniæ paulò ante id tempus, quo Papiæ conflictus habitus eſt,ſex Soles vidiſſe. quod teſtimonium mihi ſuſpectum eſt.

23 ¶ Quoſdam parelios noctu circa Lunam apparuiſſe, ab aliis auctoribus,vt à Plinio lib.2. c.32. literis proditum eſt. Vnde Pontanus.

Sæpe etiam duplicem in tenebris eſt cernere Lunam,
Nube nouam referente aliam ſub imagine formam.

Sed tũc potiùs paraſelenas, quàm parelios vocare debemus. Plinius tamẽ ibidem ait à quibuſdã vocari Soles nocturnos.

24 ¶ Horum omnium cauſa eſt reflexio,quamuis non in omnibus eadem reflexio ſit,vt ex ſequentibus perſpicuũ fiet.

25 ¶ Iris plerumque fit interdiu à Sole,rarò noctu à Luna in plenilunio,cùm quia colores in tenebris latent,tum etiam quia hoc non fit, niſi in plenilunio, Luna oriente, vel occidente.

CAP. III.
De area.

Cap.3. 26 VT area ſeu corona fiat,plura requiruntur. I. Vt aër ſeu vapor ſit concretus ac denſatus: alioquin reflexio aſpectus non fiet. II. Vt ſit æquabiliter denſatus:alioqui non vnus,ſed diuerſi colores redderentur. III. Vt partibus conſtet:alioqui non ſolùm colorem, ſed etiam figuram ſyderis exprimeret.

27 ¶ Tria per aream indicantur, & prænunciantur. I. Pluuia, ſi vapor nec emarceſcat, nec diſſipetur: túncque potiſſimùm ſolet eſſe ſub nigro colore. II. Ventus,ſi vapor diſſipetur,& in varias partes diſtrahatur. III. Serenitas,ſi vapor non diſtrahatur in diuerſas partes,ſed vnitum emarceſcat.

28 ¶ Area circa aſtrum fit: quia contingit ibi eſſe nubem, cuius media pars propter tenuitatem diſſipatur,reliquæ ambientes partes per reflexionem colorem aſtri referunt.

29 ¶ Orbicularem formam habet ob aſtri rotunditatem:& ſi quidem vndiquaque nubes apta ſit ad lumen reflectendum,circulus perfectus apparet. ſin autem ex parte nubes vel deficiat,vel denſior aut rarior ſit quàm oportet, pars tantùm circuli videtur.

30 ¶ Aſtri

30 ¶ Astri colorem tantùm, non etiam figuram refert propter exiguitatem particularum ex quibus seiunctis constat, licèt earum disiunctio, cùm quia modicum est inter eas particulas interuallum, tum etiam quia nimis distant à nostro aspectu, à nobis cerni nequeat.

31 ¶ Areæ color est candidus, præsertim in medio: nam ad oras nigricat, tum quia radij minùs ibi valent, tum quia collatio cum eo quod ast candidius, efficit vt color nigrior videatur. Seneca tamen lib. 1. Natur. quæst. c. 2. & cap. 10. eosdem areæ quos Iridi colores tribuit.

32 ¶ Area seu corona non procul à terra fit: quia superior pars aëris (id est, quæ paulò infra montium summitates est) ventis infestatur, qui exhalationem ibi consistere, & aream efficere non patiuntur.

33 ¶ Sæpiùs corona fit circa Lunam, quàm circa Solem, qui suo calore dissipat exhalationem. Circa astra fit ob easdem causas, ob quas circa Solem & Lunam: sed tunc ventos, aut serenitatem, aut pluuiam minùs prænunciat, quia tum minor & debilior est exhalatio.

CAP. IV.

De iridis seu arcus generatione.

34 IRis ex reflexione & ratione speculari existit. Reflexio autem fit secundum veteres ex aspectu ad Solem, secundum Aristotelem autem ex Sole ad aspectum: quia veteres putabant aspectum fieri per extramissionem radiorum visualium. Aristoteles verò per intromissionem specierum visibilium. Sed quia, vtrouis modo aspectus & reflexio fiat, nihil quod ad præsentem inspectionem intereft, idcirco Aristoteles in his libris omissa sua sententia, quæ nondum confirmata, nondum recepta erat, veterum sententiam secutus ponit reflexionem aspectus nostri ad Solem, vel ad aliud humidum astrum. Cap. 4.

35 ¶ Iris multiplex est: Prima cœlestis: Secunda circa lucernas: Tertia circa remos: Quarta per conspersionem.

36 ¶ Vt iris in cœlo, id est, in aëre appareat, hæc requiruntur. I. Vt vapor in nube inclusus, in guttas concrescat. II. Vt hæ guttæ nondum decidant. III. Vt hisce guttis op-

poſitum ſit aſtrum lucidum,vt Sol aut Luna: ita vt guttæ illæ ad aſtrum oppoſitæ,ſpeculi rationem habeant.nam quia exiguæ ſunt,& inter ſe diſtinctæ,licèt diſtinctio à nobis nõ cernatur,vt ſupra de areâ dixi,tantùm colorem,non etiam figuram aſtri referunt. IV. Vt nos inter eas guttas & aſtrum ſimus interiecti,vt aſpectus noſter à guttis ad aſtrum,ſeu ſplẽdor aſtri à guttis ad noſtrum aſpectum reflecti poſſit. Idcirco Sole oriente fit Iris in Occidente, & Sole occidente fit in oriente: in meridie verò non fit, Sole ſub horizontem guttis illis oppoſito.

37 ¶ Cùm tam iris quàm area ſeu corona per reflexionem efficiantur, tamen differunt. I. Quia iris eſt aſtro oppoſita,area circa aſtrum apparet. II. Quia materia areæ eſt vapor:materia iridis eſt ferè aqua ex vapore genita. III. Quia area eſt candida,iris eſt multicolor.

38 ¶ Circa lucernas iris fit, partim ob aëris humiditatem & craſſitiem, partim ob aſpectus imbecillitatem. idcirco hyeme potiſſimùm fit, quia hyems eſt frigida & humida. aër enim flante auſtro humidior ac denſior effectus, à lucernæ fuligine tingitur, adeo vt ſpeculi rationem habere poſſit.

39 ¶ Hæc iris à cœleſti differt. Nam I. Cœleſtis numquàm eſt maior ſemicirculo, hæc circa lucernam orbem complet. II. Illa in paruis ſpeculis,id eſt,guttis diſiunctis ac ſeparatis, licèt ſenſui continuæ videantur: hæc in aëre continuo apparet. III. Illa tribus ſeu quatuor coloribus. ſup.ax. 21.hæc vno vel altero colore,id eſt,purpureo,vel purpureo & viridi prædita eſt.

40 ¶ Quod ad eam iridem attinet, quæ circa remos fit: guttæ per remos in altum tollũtur figura pyramidali Soli & noſtro aſpectui oppoſita, ideóque paruorũ ſpeculorũ ratiõẽ habent,& colorẽ,nõ figuram Solis referunt: colorẽ,inquam, non purum,ſed admixtum nigrori aquæ quo fit, vt purpureus &viridis appareat: nẽpe vti aqua eſt craſſior, id eſt ad baſim pyramidis,purpureus:vbi eſt tenuior,id eſt ad apicẽ viridis.

41 ¶ Non aliter iris apparet in irrorationibus, quibus locus Soli oppoſitus & illuminatus conſpergitur. nam ex illis guttulis reflexio fit, ac iris cernitur.quid enim intereſt,vtrùm remus guttas attollat,an manus eas ſpargat.

42 ¶ In his,quæ per remos, vel per conſperſionem fiunt, non apparet color puniceus ob nigrorem aquæ. nam puniceus propriùs ad album accedit. in cœlesti autem iride apparet,quia nubes,in qua iris cernitur,nondum eſt in aquam omnino conuerſa:ideóque minùs atra eſt,quàm aqua.

Cap. V.

De arcuum numero,& coloribus.

43 CVm vna eſt iris: externus ambitus eſt puniceus' quia candor Solis in nigrore nubis hunc colorem reddit: etenim candidum, ſi in nigro vel per nigrum appareat,puniceum videtur.medius ambitus,quia minor eſt, minorem radiorum copiam excipit, proinde minùs aſpectum mouet,conſequenter magis nigricat, & viridis cernitur. internus ambitus,quia eſt omnium minimus,maximè omnium ater eſt,id eſt,purpureus. Inter puniceum & viridem flauus videtur,non quòd in iride ſit quartus color, ſed quia puniceus viridi oppoſitus flauum videri facit.

44 ¶ Cùm iris duplex eſt, interna ita habet colores diſpoſitos,vt modò docui. in externa ſunt ordine oppoſito collocati:Ratio ſecundum Ariſtotelem eſt:quia internus ambitus maximè aſpectui noſtro propinquus eſt, ideóque puniceus apparet:ſecundus paulò remotior, viridis videtur: tertius,vtpote remotiſſimus,purpureus cernitur. Etenim quia nigrum minùs aſpectum mouet: quò res nigrior eſt, eò remotior videtur: & quò remotior eſt, eò magis ad nigrorem accedit.

45 ¶ In externa iride, quia remotior eſt à noſtro aſpectu quàm interna,colores languidiores apparent.nam quò longiùs aſpectus fertur,eò magis debilitatur. Quocirca vltra ſecundam iridem non progreditur: nec triplex iris apparere poteſt. Vide axio.21

Cap. VI.

De iridis figura,& magnitudine.

46 IRidis figura eſt orbicularis: quoniam aſtrum, à quo ſit,vt Sol,eſt figuræ rotundæ. Cap. 5.

47 ¶ Quia Soli oppoſita eſt, non poteſt integro orbe

apparere. Mente enim concipe circulum Soli oppositum, & axem ductum à centro Solis ad huius circuli, id est, iridis centrum. Profectò cùm Sol est in ortu vel in occasu, dimidia pars circuli est supra horizontem, vbi iris apparet, altera dimidia est sub horizonte. Ac quò remotior est Sol ab horizonte, eò maior pars illius circuli occultatur, proinde iris eò minor apparet, id est, minor circuli portio.

48 ¶ Tunc tamen videtur portio maioris circuli, quam cùm Sol est in oriente, vel occidente, vt notaui suprà ax. 21. menb. 2. Huius rei Aristoteles nullam causam, alij alias afferunt. Ego illam causam veram puto, quia quò altiùs Sol sublatus est, eò obliquior arcus apparet: & illa obliquitas maiorem circumferentiam videri facit.

Cap. VII.

Quo tempore iris apparere possit

49 POst æquinoctium autumnale, cùm dies breuiores sunt, quia Sol etiam meridie parum supra horizontem tollitur, iris quacumque diei hora apparere potest. Sed post æquinoctium vernum, cùm dies sunt longiores, quia Sol magis supra horizontem ascendit, iris meridie non apparet. iam enim & docui, quò altior est Sol supra horizontem, eò magis arcum demitti. ideóque cùm Sol est altissimus, nihil arcus supra horizontem apparet.

Cap. VIII.

De pareliis, & virgis.

Cap. 6. 50 VIrgæ fiunt reflexione à nube inæquali, id est, partim densa, partim rara: & alibi magis, alibi minùs aquosa. hinc enim fit, vt diuersi colores appareant, & alibi puniceus, alibi viridis, aut flauus.

51 ¶ Parelius autem efficitur per reflexionem ab aëre æquabili & æquè denso, ideóque vnum Solis colorem refert, & albus apparet.

52 ¶ Parelius igitur magis futuram pluuiam, quàm virgæ indicat: & magis cùm est in parte austrina, quàm cùm in septentrionali: quoniam austrinus aër magis solet in aquam conuerti.

53 ¶ Parelij & virgæ nec nimis remoti à Sole esse possũt, nec nimis propinqui, sed certum ac debitum interuallum esse oportet.. Nam si nubes nimis remota sit, aspectus ab eâ ad Solem non reflectetur. Alia est ratio iridis, quę longè maior est pareliis, & virgis. Si verò nubes nimis propinqua Soli sit, calore Solis dissipabitur & dissoluetur.

54 ¶ Idcirco nec ante, nec post Solem, nec sub Sole fiunt parelij & virgæ: sed tantùm ad latera, Aquilonem vel Austrum versus. Nam si nubem Sol præcedat, citò eam deserit, vnde tollitur debita distantia. Si eam sequatur, citò assequitur, & suo calore dissipat. Si supra eam in ortu vel occasu sit, certè nubes terræ proxima est, vbi maximè valent radij Solis, ideóque dissoluitur. Sole autem medium cœli tenente, aspectus reflexionem nimia distantia impedit. quæ nimia; distantia est vel inter Solem & nubem, si nubes à Sole remota sit: vel inter aspectum & nubem, si nubes Soli proxima sit. quo enim altiùs Sol supra terram sublatus est, eò remotiorem à terra nubem esse oportet, vt Soli propinqua videatur..

CAP. IX.

De fossilibus, & metallicis.

55 QVemadmodum ex duplici exhalatione secreta, id est, ex humida & ex sicca fiunt in sublimi, quæ hactenus exposuimus: ita ex iisdem exhalationibus non secretis multa fiunt in ipsis terræ visceribus. Nam sicca exhalatio ardore incensa efficit ea, quæ vocantur fossilia, vt lapides non liquabiles, sandaracham, ochram, rubricam, sulphur, & id genus cetera. Humida verò exhalatio intra terram, pręsertim in lapidibus inclusa, ob terræ lapidúmque siccitatem concreta & coagulata efficit res metallicas, vt aurum, argentum, &c.

56 ¶ Materia igitur metallorum non est actu aqua, sed potestate tantùm, quia fiunt ex vapore nondum in aquam conuerso. quomodo pruinam supra terram fieri docui libr. 1. axio. 61.

57 ¶ Ergo in metallorum generatione exhalatio sicca & terrea est mixta cum exhalatione humida: quæ quidem

ſicca exhalatio,ſi vapor in aquam conuerteretur,non maneret,ſed vel ſurſum ferretur,vel extingueretur.

58 ¶ Quinimmo tam foſſilia quàm metallica, cùm in terræ viſceribus gignantur, non fiunt ex ſolis exhalationibus,ſed admixtam quoque habent terram & aquam.

59 ¶ In nubibus quoque metalla gigni, & cùm coruſcat,decidere quidam ſcribunt. Et lapidem cum fulmine cadere conſtat,vt notaui ſuprà axio.9.

60 ¶ In fluminibus aurum inueniri puto, potiùs quia impetu aquarum eò defertur,quàm quòd ibi generetur. Vnde auri ramenta vocantur, quaſi à mineralibus venis abraſa, & à flumine aſportata.

61 ¶ Difficilis quæſtio eſt, an arte chymica aurum & argentum effici poſſint. Thomas & alij viri docti hoc admittunt. Ac ſanè ratio ſuadet hęc eſſe potiùs difficilia,quàm impoſſibilia factu.

62 ¶ Ceterùm ſi ſententia Ariſtotelis de materia metallorum vera eſt,quam ſuprà expoſui,in ipſo limine impingunt chymici, qui metallorum materiam ſtatuunt ſulphur & argentum viuum.

63 ¶ Omnia metalla comburuntur ratione ſiccæ exhalationis,quæ cùm terrea ſit, facilè ignitur. Excipitur aurum,quod igne non abſumitur: quia parum habet ſiccæ exhalationis ita cum humida temperatæ, vt humor non patiatur terreſtrem partem comburi, hæc autem humorem contineat ac tueatur,ne in vaporem abeat.

DOCTRI-

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XXXIV.

METEOROLOGICORVM QVARTVS.

CAP. I.

De generatione, & interitu.

HACTENVS egimus de corpore mixto perfecto: deinceps dicamus de mixto imperfecto, quod ex quatuor elementis constat. Cap. 1.

2 ¶ Huius perfecti corporis communes affectiones sunt, quæ primas elementorum qualitates consequuntur, id est, duas actiuas, calorem & frigus, ac totidem passiuas, humorem & siccitatem: de quibus primis qualitatibus libro 2. de generatione dictum fuit.

3 ¶ Calori & frigori consequentia sunt, I. Generatio & interitus: quò refertur etiam putrefactio. II. Concoctio & inconcoctio.

4 ¶ Simplex & naturalis generatio est mutatio, quæ fit à calore & frigore certa proportione materiam superantibus. Dixi, *simplex*, vt significarem generationem substantiæ, & excluderem generationem accidentium. Dixi, *naturalis*, vt excluderem artem, & ea quæ ab arte fiunt. Dixi, *mutatio*: quia generatio propriè loquendo non est motus, sed mutatio. 5. Phys. c. 1. Dixi, *à calore & frigore*: quia hæ sunt qualitates actiuę. 2. de generat. c. 2. Intellige autẽ has esse causas efficientes instrumẽtales. Nã causa principalis est natura & cœlũ. super omnes autẽ causas generalis causa est Deus. Rursus intellige præcipuã causam generationis esse calorẽ: frigus autẽ videtur potiùs causã interitus, quàm generationis, esse tamẽ causam

generationis, cùm quatenus calorem temperat, ne nimius calor potiùs interimat quàm generet, tum etiam quia ad res solidandas & coagulandas valet: atque ita est causa efficiens pluuiæ, niuis, metallorum, & aliarum rerum. Dixi, *materiam.* hæc est humidum & siccum, quæ sunt qualitates passiuæ. 2. de generat. cap. 2. Quapropter etsi omnia mixta constant ex quatuor elementis. 2. de generat. cap. 9. tamen præcipuè constant ex terra & aqua. infr. cap. 7. & 10. Dixi, *superantibus:* quia nisi efficiens vincat materiam, non poterit eam mutare, & ex ea aliquid efficere. Dixi, *certa proportione:* quia si nimia sit caloris vis, aduret: vnde opus esse dixi, vt calor frigore temperetur. Si verò sit calor nimis exiguus, non poterit rem perficere: putà non nascetur homo, sed monstrum. Adde quòd res diuersæ diuersam proportionem requirunt: verbi gratiâ cor maiorem calorem, quam cerebrum: at cerebrum maiorem humiditatem, quàm cor.

5 ¶ Qualitates actiuæ aut omnino materiam superant, aut omnino superantur, aut partim superant, partim superantur. Primo casu est generatio, de qua in superiori axiomate: secundo interitus: tertio molynsis, id est, imperfecta elixatio, & incoctio, de quibus postea.

6 ¶ Naturali generationi maximè contrarius est naturalis interitus, cuius finis est putredo, nisi vis aliqua putredinem anteuertat: putà caro & os putrescunt, nisi exurantur. Nam exustio est violenta, putredo est naturalis. vtraque tamen fit à calore externo calorem insitum ac natiuum perdente: sed illa semper à calore sicco, hęc sæpe à calore humido. & in exustione quidem humor, qui est interni caloris sedes, celeriter absumitur: in putredine verò calor insitus paulatim attrahitur ab externo.

7 ¶ Idcirco quæ putrescunt, primò humida fiunt. deinde sicca euadunt: quia in interitu & putredine materia vincit, vt in generatione efficiens: materia verò est humidum & siccum.

8 ¶ Hinc etiam est, quòd reliqua elementa præter ignem putrescunt: quia ignis maximè vim habet efficiendi, ac reliqua elementa, si cum igne conferantur, materiæ rationem habent.

9 ¶ Putredo igitur est caloris interni in humido insiti

siti ab externo rei ambientis calore corruptio atque interitus.

10 ¶ Quare putredinis causa partim est calor externus educens internum, partim frigus, quo per interni caloris interitum res afficitur.

11 ¶ Quæ putrescunt, exsiccantur, ac tandem terra & fimus fiunt: quia vnà cum interno calore exeunte humor exhalatur, qui eius caloris est sedes.

12 ¶ Res putrescunt potiùs æstate quàm hyeme: quoniam aëris vel aquæ ambientis calor hyeme est exiguus: adeo vt internum vix attrahere possit: æstate verò vehemens est, & facilè attrahit.

13 ¶ Neque congelatum putrescit, neque feruens: quoniam in eo frigus, in hoc calor externum rei ambientis calorem superat, à cuius externi caloris efficientiâ putredo fieri debet.

14 ¶ Quod mouetur ac fluit, vt aqua profluens, minùs putrescit, quàm quod quiescit, vt aqua palustris: quia motus rei putrefaciendæ vim adimit motui caloris putrefacientis. Hic nota triplicem motum spectari posse. sit enim aqua putrefacienda: & sit aër ambiens. Vnus est motus fluentis aquæ, alter est fluentis aëris, tertius est caloris qui est in aëre, agentis in aquam, & eius calorem extrahentis. Primus & secundus motus corruptionem & putrefactionem impediunt: tertius est causa putredinis: ac de hoc tertio loquitur Aristoteles sect. problem. 22. quæstio. 4: vbi ait putredinem sine motione non fieri.

15 ¶ Quod multum est, minùs putrescit, quàm quod est paucum: quia in illo plus est caloris ac frigoris: ideóque minùs à calore ambiente superatur.

16 ¶ In putridis rebus animalia nascuntur, vt vermes, muscæ, & vespæ: quia calor naturalis vnà cum humore secretus, eum humorem cogit ac continet.

CAP. II.

De aliis primarum qualitatum operationibus.

17 POst hæc, de concoctione & in concoctione, earúmque speciebus dicamus. Concoctionis species sunt maturatio, elixatio, assatio: inconcoctionis, cruditas, molyn- Cap.2.

venarum,& caloris,qui in venis continetur;alui deiectio; ipsius alui:sputum,eorum organorum, quæ ad respirationem pertinent,sanitatem & robur indicant. Vide Galenum lib. 1. de crisibus.

23 ¶ Quæ concoquuntur,crassiora ac calidiora redduntur.Intellige cum Galeno crassitiem temperatam,& rei conuenientem.Alioqui vt vrina tenuior indicat non esse concoctionem inchoatam,ita crassior non esse perfectam.

24 ¶ Ex concoctionis definitione facilè colligitur inconcoctionis definitio.nam oppositorum opposite sunt definitiones.6.Topic.cap.9.partic.3.Inconcoctio igitur est oppositorum patibilium, id est, humidi & sicci, imperfectio ob proprii caloris defectionem:quæ defectio caloris nihil aliud est,quàm frigus.

25 ¶ Inconcoctionis,quam Aristoteles Græcè ἀπεψίαν appellat,vocabulum latè accipimus, & ad omnia, quæ concoqui dicuntur,referimus.Galenus autem in libro de differentiis symptomatum,ad alimentum coarctat,& angustiùs accipit,dum ἀπεψίαν,δυσπεψίαν,& βραδυπεψίαν distinguit,id est, inconcoctionem,prauam concoctionem,& tardam concoctionem.Primo vocabulo significari ait concoctionis priuationem:secundo deprauatam alimenti mutationem: tertio debilem eiusdem variationem.

CAP. V.

De maturatione,& cruditate.

26 Maturatio propriè dicta est alimenti, quod in fructibus inest,concoctio. Cap. 3.

27 ¶ Tunc maturatio perfecta est,cùm semina,quæ in fructu sunt,possunt aliud ei simile efficere,hac enim ratione dicimus alia etiam perfecta esse,cùm sibi simile generare possunt.2.de anima.cap.4.partic.2.

28 ¶ Alia præter fructus impropriè & per translationem maturari dicuntur.Sic tuberculorum, pituitæ, & ceterorum, quæ non alunt, sed potiùs à natura excernuntur, concoctio & maturatio dicitur.

29 ¶ Quæ maturescunt,subinde crassiora euadunt, & ex eis aquea,ex aqueis terrea fiunt.

30 ¶ Vt duplex est maturatio, alia propriè, alia impropriè dicta: ita duplex est maturationis finis. Natura namque alimentum per maturationem ad se adducit, vt scilicet ex eo possit efficere sibi simile: excrementa verò ad maturitatem adducit, vt ea expellat: vt tuberculis accidere videmus: cùm enim maturuerint, sanantur.

31 ¶ Maturationi contraria est cruditas. Quæ tribus modis accipitur, propriè, impropriè, & maximè impropriè.

32 ¶ Cruditas propriè dicta, est alimenti, quod in fructibus inest, inconcoctio.

33 ¶ Alimentum inconcoctum est humor indefinitus, id est, qui non est à calore terminatus: & vel est aëreus & flatuosus, vel aqueus, vel vtriusque naturæ particeps.

34 ¶ Cruditas ex eo fit, quòd calor humorem superare nequit: vel quia exiguus est calor, id est, minor quàm rei natura requirat: vel quia plus inest humoris, quàm vt possit ab innato calore vinci.

35 ¶ Impropriè cruda dicuntur excrementa, in quibus similiter calor non vincit, vt excrementa, quæ à naturali animalis calore concoquuntur.

36 ¶ Maximè impropriè cruda dicuntur, quæ calore externo concoquuntur, vt lac, & fictile.

37 ¶ Quod autem calore non terminatur, hoc est, per calorem non crassescit seu maturatur, id nullo modo crudum debet appellari. Quocirca secundum Aristotelem aqua elixa quidem dici potest, non tamen cruda, quia igne non crassescit. Quamquàm nec elixa propriè dicitur, sed per similitudinem quandam, vt posteriùs explicabitur.

CAP. V.

De elixatione, & molynsi

38 ELixatio est concoctio indefiniti, quod in humore inest, id est, humidi interminati, quod inest in re quæ elixatur. & vel est aëreum, vel aqueum.

39 ¶ Fit autem elixatio à calore humido: vt cùm caro coquitur à calore iusculi, in quo elixatur.

40 ¶ Quocirca ea quæ in sartagine friguntur, verius est assari quàm elixari. neque enim coquuntur ab oleo vel butyro, in

ro,in quo sunt, sed potiùs ab igne externo. Et vt perspicuè intelligatur differentia inter frixa & elixa: notandum est, cùm caro in iusculo elixatur,iusculum ab externo igne calefactum agere in carnem, & elixare. Cùm autem in oleo frigitur:ipsa caro in oleum agit,& ipsum ad se trahit: ideóque oleum exsiccatur.Hinc est quòd ea quæ friguntur,humidiora sunt,quàm ea quæ elixantur.Nam in hæc ius agẽs,humorem extrahit: illa verò in oleum aut butyrum agentia, humorem ad se trahunt.

41 ¶ Elixari propriè dicũtur, quæ humorem sensibilem habent ab humido calore patibilem, vt carnes. lapides autem non elixantur, quia non habent humorem sensibilem: ligna non elixantur,quia eorum humor ob densitatem vinci ab externo calore humido non potest.

42 ¶ Impropriè dicuntur elixari, I. Dura,vt lignum. II. Liquabilia,vt aurum impurum, ex quo per ignem educitur argentum, & si quis alius humor inest. III. Liquida, vt lac,& mustum,quæ per calefactionem mutantur. Nam lac, quod est terreum & aqueum,à sero secernitur & concrescit. mustum autem, quod est terreum & aëreum, spiritosam atq; aëream materiam exhalat.

43 ¶ Elixationis & concoctionis varius est finis:& modò esus,modò sorbitio,modò alius vsus.

44 ¶ Quod elixatur,vel fit crassius, vt mel:vel minus & grauius, vt mustum: vel diuiditur in partem crassam & partem tenuem,vt lac in caseum & serum.Aqua,& oleum per se acceptum,minùs propriè dicuntur elixari,quia fiunt tantùm minora,non etiam grauiora.

45 ¶ Nihil refert, vtrùm naturalibus instrumentis, vt alimenti in ventriculo & in venis: an artificiosis, vt carnis in lebete, elixatio fiat. semper enim ab externo calore humido fit.

46 ¶ Elixationi contraria est molynsis, quæ est humoris in re elixanda insiti inconcoctio ob caloris in humido ambiente defectionem. id est, quia calor humidus ambiens humorem rei elixandæ minuere ac terminare non potest.

47 ¶ Cùm autem defectio caloris cum frigore sit coniuncta:frigus vel est in humido circumstãte,vel in re elixanda quod calorem repellit,nec finit concoquere.

48 ¶ τὰ μεμωλυσμένα sunt elixis duriora. Vnde Hippocrates libr.5. Aphorismo 68. molle crudo opponit, inquiens molles humores esse bonos, crudos verò malos.

Cap. VI.

De assatione, & stateusi.

49 Assatio est concoctio à sicco calore externo. Idcirco etsi res elixari cœperit, tamen si humido deficiente à solo igne coquatur, non elixa, sed assata & adusta dicetur.

50 ¶ Rerum assatarum partes externæ sunt sicciores: quia à calore sicco assantur: internæ humidiores: cùm quia assatio partes externas exsiccando, crustam quandam efficit, & meatus claudit per quos humor exitum haberet: tum etiam quia humor vt siccum calorem circumstantem fugiat, in se contrahitur. In rebus elixis contrà, partes externæ sunt humidiores, quoniam ab humido ambiuntur: partes autem internæ sunt sicciores, quia humor internus, vt suprà docui, ab humido calore externo extrahitur. Vide problem. sect. 1. quæst. 53. & sect. 5. quæst. 34. & sect. 37. quæst. 3.

51 ¶ Tam assatio quàm elixatio diuidi potest in naturalem & artificiosam. Quamuis enim hæc nomina propriè tribuantur iis quæ arte fiunt, tamen natura eodem modo agit: quandoquidem naturam ars imitatur. Verbi gratiâ, cibus in ventriculo elixatur, vt notaui suprà axiom. 45. Putredo verò & lumbrici non in ventriculo gignuntur, sed in inferiori aluo, id est, in intestinis, vbi minor est calor: quamquàm ex intestinis interdum ad ventriculum ascendunt, & per vomitum redduntur.

52 ¶ Vt elixationi molynsis, ita assationi stateusis aduersatur: vtrobique enim, id est, siue sit molynsis, siue stateusis, calor externus tantus est, vt humorem rei coquendæ moueat quidem, non tamen superet. Expositæ sunt omnes species concoctionis & inconcoctionis.

Cap.

CAP. VII.

De humore, & siccitate.

53 HVcusque de caloris & frigoris actionibus dictum Cap. 4. est: consequens est, vt de humore & siccitate, & patibilibus qualitatibus, quæ humorem & siccitatem consequuntur, videamus.

54 ¶ Quemadmodum aliud est liquatum actu, aliud liquabile: ita aliud est humidum vel siccum actu, aliud potestate.

55 ¶ Humidum & siccum in rebus gignendis, vt opsonium & condimentum, siue vt aqua & farina, commiscentur, & alterum alteri causa est, vt terminetur, ac certis finibus circumscribatur.

56 ¶ Omnia terminata corpora constant ex sicco & humido, proinde ex terra & aqua: quia inter elementa terra est maximè sicca, aqua est maximè humida. Intellige maximè humidam, vel quia magis humectat quàm aër, vt notaui 2. de generat. axiom. 26. vel quia faciliùs alienis terminis terminatur: ceteroqui humidissimum elementum est aër. d. axio. 26.

57 ¶ Ex dictis colligit Aristoteles omnia animalia degere in terra, & aqua. Sed huic sententiæ obstat I. Quod ipse Aristoteles scribit 5. de histor. animal. cap. 19. in Cypri insulæ fornacibus, in quibus Chalcites lapis crematur, bestiolas nasci pennatas, paulò grandibus muscis maiores, quæ per ignem saliunt & ambulant, ab igne autem dimotæ moriuntur. Ibidem scribit Salamandram igne non absumi, sed ignem extinguere. II. Historia de aui paradisi veteribus ignota, quam constat ita esse à natura comparatam, vt semper in aëre degat. nam & axillis & pedibus caret, & minimum carnis habet. & quantum ex aspectu coniicere licet, in aëre natat, vt piscis in aqua: ac fœmina caudam habet, non, vt aliæ aues, in inferiori parte concauam, sed in superiori, vt ibi quemadmodum probabile est, oua seu fœtum contineat, sicuti mihi multísque aliis studiosis Patauij olim ostendebat ac declarabat doctissimus Guilandinus, qui & in aëre, & in sphæra ignis varia esse animalium genera non dubitabat.

58 ¶ Effectus humoris & ſiccitatis hi ſunt. I. Durities & mollities. II. Concretio ſeu coagulatio, & fuſio ſeu liquatio. III. Exſiccatio & humectatio. IV. Incraſſatio & attenuatio.

CAP. VIII.

De duritie, & mollitie.

59 QVod ex ſicco & humido conſtat: id vel eſt durum, vel molle.

60 ¶ Durum eſt, quod per ſuperficiem in ſe non cedit. Molle autem, quod per ſuperficiem in ſe cedit.

61 ¶ Vt hæ definitiones intelligantur, notandum eſt, corpus corpori prementi & vrgẽti cedere tribus modis poſſe. Aut enim totum mutat locum, vt cùm nauis à vento impellitur: aut pars per compreſſionẽ circumfunditur, vt cùm aqua comprimitur: aut ſuprema pars intrò cedit, ita vt ſuperficies in profundum abeat, vt lana, & ſpongia. Quod igitur hoc poſtremo modo cedit, molle dicitur. & quod eodem modo non cedit, durum appellatur. Aliis modis quod cedit, imbecillum. quod non cedit, robuſtum nominatur.

62 ¶ Durum aut molle dicitur vel abſolutè, vel relatè. Abſolutè durum & molle à Platone in Timęo definitur carne, ab Ariſtotele hic tactu. Quod enim carni ſeu tactui non cedit, durum eſt. quod verò cedit, molle. Per relationem ad alterum idem poteſt dici durum & molle. vt plumbum ſi cum ferro conferatur, eſt molle, quia ferro cedit. ſi cum lana, durum, quia lana plumbo cedit.

CAP. IX.

Communia de concretione, fuſione, exſiccatione, & humectatione.

Cap. 5. 63 MOlle aut durum corpus non ſine aliqua cõcretione fit, per quam ſiccum & humidum coagmentantur, & res terminatur.

64 ¶ Tres ſunt, vt aliarum rerum, ita etiam concretionis, fuſionis, exſiccationis, & humectationis cauſæ. I. Materia. II. Forma, quæ etiam finis rationem habet. 2. phyſ. cap. 7 partic. 3. III. Efficiens.

65 ¶ Efficiendi organa naturalia duo ſunt, calor & frigus: patiendi item duo, humor & ſiccitas.

66 ¶ Quia

66 ¶ Quia concretio per exsiccationem fit, de exsiccatione prius dicamus.

CAP. X.

De exsiccatione, & humectatione.

67 QVod patitur: aut ex sicco, id est terrâ, aut ex humido, id est aquâ, aut ex vtroque constat. Nam inter elementa, terra & aqua maximè patibilia sunt. Quocirca cùm hæc frigida sint, fatendum est, frigus quoque magis ad patibiles, quàm ad agentes facultates pertinere. Quamquàm agere dicitur, vel quatenus interimit, vel per accidens, & per antiperistasim, quatenus circumstans calorem cogit & vndiquaque coarctat.

68 ¶ Quicquid exsiccatur; aut est aqua, aut est species aquæ aut aquam siue insitam, siue adsciticiam habet. Aquæ species sunt vinum, lotium, serum, & omnino quæ sedimento non propter lentorem carent. Lentorem dico, vt in oleo, pice, ac ceteris rebus viscosis, quorum humor lentore detentus non potest exsiccari. Insita seu natiua aqua est, vt in lacte: aduentitia, vt in lana madefacta.

69 ¶ Rursus res exsiccatur, vel dum calefit, vel dum refrigeratur. Sed vtroque casu à Sole exsiccatur. Cùm enim res calefit, à calore externo exsiccatur, vt aqua à calore ignis, aut Solis. Cùm autem refrigeratur, à calore interno siccatur, qui ob frigus circumfusum colligitur, & inde vim accipiēs exit, simúlque humorem educit, vt vestis.

70 ¶ Humectatio duobus modis accidit. I. Cùm aliquid in aquam cogitur, vt cùm ex nube pluuia generatur. II. Cùm id quod concretum est, vt glacies, liquatur. Adde tertium modum, cùm aquæ species fit, vt lotium. Et quartum, cùm res alieno humore madefit, vt lana. Cap. 6.

CAP. XI.

De concretione, & liquatione: necnon de emollitione, & crassitie.

71 COncrescunt res aqueæ, vt serum, & lotium: & quæ simul ad aquam & terram spectāt, vt lac, & sputum.

72 ¶ Concretio fit aut frigore,aut calore ficco. Quamuis enim mel elixum concrefcat: hoc tamen non propter humorem,fed propter frigus aquæ contingit.

73 ¶ Eorum,quæ concreta funt,alia non foluuntur,vt fictilia:alia foluuntur: atque hæc à contrariis folui feu liquari dicuntur. Nam frigore concreta,foluũtur ab igne,vt glacies. ficco autem calore concreta,liquantur aquâ,vt fal.

74 ¶ Res aqueæ frigore tantùm concrefcunt. cùm enim calore liquentur,non poffunt calore concrefcere. quoniam idem eidem per idem non poteft effe contrariorũ effectuum caufa. Dixi, *idem*: quia diuerfa & contraria pariunt effectus contrarios:vt aquam frigus congelat,calor diffoluit. Dixi,*eidem*. Nam diuerfis rebus ab eodem tribuuntur diuerfi effectus:vt ignis fictile indurat,ceram & glaciem liquefacit. Dixi,*per idem*, quia per diuerfa idem in eodem parit diuerfos effectus,vt calor præfens calefacit,abfens refrigerat.

75 ¶ Res aqueæ,dum concrefcunt,non craffefcunt. craffities enim fit, cùm humore abfcedente,id, quod ficcum & terrenum eft,denfatur. quod rebus aqueis concrefcentibus non accidit,quia earum humor non exit,fed conftipatur.

76 ¶ Quæ ex aqua & terra conftant, hæc calore & frigore concrefcunt:& horum nonnulla fimul craffefcunt: calore quidem, quatenus calor externus humorem internum educit,vnde terreæ partes conftipantur:frigore autem, quatenus frigus calorem extrudit,cum quo etiam humor exit.

77 ¶ Dixi nonnulla craffefcere: quia mixta liquida, vt lac, dum concrefcunt, fimul etiam craffefcunt, mollia verò,quæ liquida non funt,humoris exitu concrefcunt,non craffefcunt, vt fictile. Differentiæ ratio eft: quia in liquidis multum humoris ineft, qui paulatim educitur: vnde fit vt partibus ficcis fenfim coëuntibus & conftipatis, craffities inducatur. quæ verò non funt liquida, exiguum humorem continent, adeo vt parte humoris exeunte, illico nulla facta craffitie concrefcant: quippe cùm tantum humoris remaneat, quantum ad partes ficcas continendas fufficit.

78 ¶ Quædam priùs humectantur, quàm craffefcant, nimirum quæ craffa vel dura per frigus antea facta funt: vt fictile: quod frigore durum antea factum, cùm primum

in

in fornacem mittitur, vapores emittit, & emollitur. quamobrem in fornacibus torquetur.

79 ¶ Quæ plus terræ quàm aquæ in se continent, si frigore externo concreuerint, calore liquantur, vt lutum. sin autem interno frigore concreuerint, non nisi caloris exsuperantiâ soluuntur, sed molliuntur, vt ferrum, & cornu.

80 ¶ Cùm ferrum liquatur, & iterum concrescit, purius redditur, albius, & durius, ac minoris ponderis: quia multum excrementi subsidit, eò quòd ferrum multum terræ impuræ continet. Ferrum autem hoc modo sæpius purgatum ac defæcatum, fit Chalybs.

81 ¶ Liquatur etiam lapis, quem Aristoteles & Theophrastus pyrimachum, Plinius pyriten appellant. hic non est purus lapis, sed admixtam habet naturam metallicam. ideóque in fornaces coniectus non redigitur in cineres, sed liquatur, deinde rursus concrescit ac durus redditur.

82 ¶ Mylæ quoque liquescunt, ita vt fluant. & cùm rursus concreuerint, atro sunt colore, calci autem similes, immò calx quædam nigra structuræ vtilis propter pinguedinem.

83 ¶ Liquatur etiam terra, quæ humorem in se habet, vt ea, ex qua fit vitrum, & gleba metallica, quæ ex metallorum admixtione fundi potest.

84 ¶ Ipsum quoque vitrum refrigeratione concrescit, vt ferrum: nec liquatur, nisi caloris exsuperantiâ: & prius mollescit, quàm liquetur,

85 ¶ Eorum quæ calore concrescunt, alia solui non possunt, vt fictilia, & lapides qui ex terra igni combusta generantur, veluti myliæ: alia humore frigido soluuntur, vt nitrum, & sal, quæ in aqua soluuntur, non in oleo.

86 ¶ Ea sola, quæ plus habent aquæ quàm terræ, calore crassescunt. quæ verò plus habent terræ, concrescunt sine crassitie: vt nitrum, sal, lapis, fictile.

87 ¶ De oleo hæc notentur. I. Spiritosum est, & aëris plenum: ideóque in aqua supernatat II. Neque calore, neque frigore concrescit. III. A frigore crassum fit: quia frigus spiritum in aquam conuertit. semper autem cùm aqua & oleum inter se admiscentur, fit quiddam vtroque crassius. IV. Calore & tempore crassescit, & albescit. Albescit quidem aquæ inexi-

ſtentis expiratione. craſſeſcit verò, quia calore tabeſcente, ſpiritus in aquam mutatur. V. Neque calore neque frigore ſiccatur, cùm quia aëreum,tum etiam quia lentum eſt. nàm humor,qui in oleo ineſt,à lentore continetur, quominùs in vaporem abeat.

88 ¶ Quod ex terra & aqua conſtat,ad id refertur, cuius maiorem copiam in ſe continet,atque ita terreum vel aqueum dicitur. Verbi gratiâ,muſtum decoctum,terreum eſt. humore enim per calorem euaporato & educto,ſiccę partes coëunt & conſtipantur. ita vinum concreſcit: præſertim in Arcadia,vbi eraſum potabatur.

89 ¶ Lac,prout plus caſei, vel ſeri continet, ita terreum eſt vel aqueum. Caſeus terreus eſt,quia calore dureſcit. Serum eſt aqueum,quia non craſſeſcit ignis calore,ſed in vaporem abit,& comburitur.

90 ¶ Sanguinis fibræ terreæ ſunt, reſiduum eſt aqueum. Itaque ſanguis,qui fibras habet, frigore ſiccatur & cõcreſcit. Cerui autem ſanguis aqueus eſt,& nec fibras habet,nec concreſcit. Sanguis quoque vitiatus non concreſcit: quoniam eſt pituitoſus & aqueus,ac veluti ſanies.

91 ¶ Quæ ignis & aquæ opera concreſcunt,ea aut vix ſoluuntur ab exſuperantiâ quadam, vt de ferro diximus ax. 79. (Nam ferrum cùm calore liquatum ſit, frigore congelatur) aut nullo modo ſoluuntur,vt fictile,de quo vide axio. 78. Etenim fictile nec per meatus aquam recipit,nec ab igne liquari poteſt,cùm igne concreuerit.

92 ¶ Ligna terrea ſunt & aërea. Ideo comburi poſſunt, non liquari, nec molleſcere. exceptis lignis viridibus. infrà axio. 99. Horum alia ſunt magis aërea, proinde leuiora: alia magis terrea,proinde grauiora. Ideo plerumque in aqua innatant. excipitur nigra ebenus, quæ ſuâ grauitate mergitur, quia plurimum terræ habet.

CAP. XII.

De corporum ſimilarium principiis.

Cap. 8. 93 EXpoſui primarum qualitatũ effectus,id eſt,caloris, frigoris,humoris,& ſiccitatis: nunc de corporibus ſimilaribus,in quib⁹ primis effect⁹ illi cernũtur,diſpiciamus.

94 ¶ Cor-

94 ¶ Corpora similaria constant ex humido & sicco, proinde ex aqua & terra, vt caro, sanguis, & aliȩ similares partes animalium, & plantarum: aut ex his & ex horum exhalationibus in terræ visceribus gignuntur, veluti metalla.

Cap. XIII.
De corporum similarium affectionibus.

95 CORporum similarium affectiones partim sunt passiuæ, secundum quas corpus pati dicitur: partim actiuæ, secundum quas hæc corpora in sensum agunt.

96 ¶ Passiuæ sunt hæ. I. Concretile, & inconcretile. II. Liquabile, & inliquabile. III. Emollibile, & inemollibile. IV. Humectile, vel non humectile. V. Electile, vel inflectile. VI. Ruptile, non ruptile. VII. Fragile, non fragile. VIII. Impressile, non impressile. IX. Formabile, non formabile. X. Compressile, non compressile. XI. Tractile, non tractile. XII. Ductile, non ductile. XIII. Fissile, non fissile. XIV. Diuiduum, indiuiduum. XV. Tenax, remittens. XVI. Subactile, insubactile. XVII. Combustile, incombustile. XVIII. Suffitum reddens, vel non reddens.

97 ¶ De concretili & inconcretili, præter ea quæ suprà exposita fuerunt, notandum est cõcrescere non posse, I. Quȩ aqueum humorem non habent, neque sunt aquea, sed plus habent caloris & terræ, vt mel & vinum dulce. quæ quidem nec frigore coagulantur propter insitum calorem: neque calore. Nam ea tantùm calore concrescunt, quȩ terrea simul & aquea sunt, cùm humor internus à calore externo educitur. supr. axio. 76. quod melli & vino dulci non conuenit. Excipe, nisi elixum mel in aquam frigidam immittatur, vt exposui supr. axio. 72. Item excipe mustum, quod coagulari dixi axio. 88. II. Quæ plus habent aëris quàm aquæ, vt oleum, & argentum fusile, quod vulgo vocatur argentum viuum, nisi hoc rei admisceatur, à qua coagulari (si Chymicis credimus) possit. aiunt enim argentũ viuum sulphuris admixtione durescere. Quin etiã Albertus scribit argẽtum viuum in fornace ligno quodã viridi iniecto durescere. Lignũ autẽ illud, corillũ nũcupat, cuius ligni alibi mẽtio nulla reperitur, fortasse scriptura mẽdosa est, & corylũ Albertus significauit. III. Quȩ sũt lẽta, vt viscum, pix: quia lentor humorem detinet, nec exsiccari patitur.

98 ¶ De liquabili,& illiquabili suprà dictum fuit.

Cap.9. 99 ¶ Emolliri non possunt, I. Quæ ex aqua constant,vt crystallus:& ea quorũ totus humor est exsiccatus, vt nitrum, & sal.terrea verò emolliuntur,vt cera. II. Quæ meatus inæqualiter,id est,obliquè positos habent, vt fictile: quia peruenire ad partes internas humor non potest.

100 ¶ Eorum quæ emolliri possunt, alia sunt tractilia,alia ductilia, alia flexilia. Trahuntur autem alia humore proprio,vt neruus,corium,pix,mel,quæ emollibilia dicuntur: alia humore alieno,vt farina subacta,quæ etsi emolliuntur,tamen non dicuntur emollibilia,quia non suo,sed alieno humore mollescunt. Ac ductilia quidem, quæ ex aqua constát, non mollescunt ,sed liquantur : quia frigore sunt concreta. Quæ verò terrea sunt,igne emolliuntur,vt ferrum ,& cornu. quin etiam ligna viridia,si parumper igni admoueátur,mollescunt:alias ligna non mollescunt.supr.ax.92.

101 ¶ Humectilia sunt,quæ alienum humorem possunt in se recipere, id est , in partes internas, non in superficie tantum.

102 ¶ Quædam sunt liquabilia, non humectilia: vt æs, quod ab igne liquatur:& sal,ac nitrum, quæ ab aqua liquantur.Alia è contrario sunt humectilia , non liquabilia,vt lana, & legumina.Nonnulla sunt& liquabilia & humectilia,vt lutum.Alia nec humectilia sunt,nec liquabilia,vt adamas.

103 ¶ Flexio est motio à recto ad curuum,quæ fit eadem longitudine manente. Dixi, *à recto ad curuum:* quia si fiat à curuo ad rectum , non erit flexio,sed directio. Reflexio autem,quæ fit in contrariam partem,à curuo ad curuum fit: & est mixta ex directione & inflexione; quia cùm transitus ab extremo ad extremum fiat per medium; id quod flexum est in vnam partem,non potest in contrariam flecti , quin prius dirigatur. Dixi,*eadem longitudine manente:*quia si longitudo nõ seruetur,non dicetur propriè flexio, sed contractio , vt cum corium ab igne contrahitur.

104 ¶ Etsi flexio & directio differunt,eadem tamen sunt quæ flecti & dirigi possunt,vt virga,vel non possunt, vt lapis.

105 ¶ Ruptio & fractio differunt : quoniam ruptio est in magnas partes diuisio : fractio in quasuis partes , & plures duabus.

106 ¶ Alia

106 ¶ Alia rumpi,non frangi poſſunt:alia frangi tantùm: alia vtrumque patiuntur.Rumpuntur,quæ meatus lõgè productos habent,vt lignum.franguntur,quę meatus multos nõ è regione poſitos habent,vt vitrum. rumpuntur & franguntur,quæ vtriuſque generis meatus habent,vt fictile.

107 ¶ Impreſſio eſt ſuperficiei per partem pulſu aut ictu vel(vt vno verbo dicam)tactu in profundũ tranſitus.Dixi,*per partem*:quia ſi tota ſuperficies cedat,nihil imprimitur.

108 ¶ Eorum quæ imprimi poſſunt, alia ſunt mollia , vt cera,alia dura,vt æs.

109 ¶ Eorum quæ imprimi non poſſunt, alia ſunt dura, vt lapis,alia humida,vt aqua.

110 ¶ Quæ res non ſolùm imprimi poſſunt,ſed etiã impreſſæ manent,hæ formari aptæ ſunt, vt cera. Quæ verò aut non facilè imprimuntur,vt lignum,lapis,aut impreſſum non retinent,vt lana,ſpongia,hæ formari aptæ non ſunt.

111 ¶ Comprimi res dicitur,cùm pulſu in ſe coit,ſuperficie in profundũ tranſlata,nec diuiſa,nec parte altera in alterius locum ſubeũte.Dixi,*nec diuiſa*:quia ſi ſuperficies diuidatur, res potiùs dicetur rumpi,quam comprimi.Dixi,*nec parte*, &c.vt excludam aquam,quæ ita pellenti cedit, vt non comprimatur,ſed transferatur,& vndique circumfundatur.

112 ¶ Comprimi poſſunt,quæ in ſuos meatus coire valent,propterea quòd eos corpore molliori & ad cædendum atque effugiendum apto plenos habent,vt lana,ſpongia,cera,caro.Comprimi non poſſũt,quæ in ſuos meatus coire nequeunt, vel quia meatibus carent, vel quia rebus durioribus plenos habent,vt ferrum,lapis,aqua.

113 ¶ Tractio eſt verbum homonymum.Nam alia eſt,quâ totum corpus de loco in locum trahitur,de qua Phyſ.libr.7. c.3.Alia,de quâ hîc dicendum, id eſt, cùm id quod trahitur, ei continuatum eſt ex quo trahitur.Hæc autem eſt continuatæ ſuperficiei in obliquum tranſlatio. Dixi,*in obliquum*: quia quodammodo ex latitudine in longitudinem motio fit,vnde cùm corium trahitur,longius & anguſtius fit.

114 ¶ Quædam & trahi & comprimi poſſunt ; vt lana: quędam trahi poſſunt,non comprimi,vt pituita:alia comprimi,non trahi,vt ſpongia.

115 ¶ Ductilia ſunt,quorum ſuperficies eodem ictu in la-

tum ſimul & in profundum per partem poteſt transferri, vt æs. Non ductilia ſunt, quorum ſuperficies non poteſt ita transferri, vt lapis, & lignum.

116 ¶ Quicquid ductile eſt, etiam imprimi poteſt. contrà non omnia, ſed pleraque impreſſilia in rebus ductilibus numerantur.

117 ¶ Eorum quæ comprimi poſſunt, alia ſunt ductilia, vt cera, & lutum: alia non ſunt ductilia, vt lana.

118 ¶ Findi dicitur, quod magis diuiditur quàm diuidés diuidat, quoniam diuiſio actum diuidentis anteuertit.

119 ¶ Fiſſilia ſunt, quæ in longitudinem habent meatus, quibus inter ſe copulantur, ſed non in latitudinem: vt ligna.

120 ¶ Fiſſilia non ſunt, I. Quæ ſunt abſolutè mollia, vt cera. II. Liquida, vt aqua. III. Quæ imprimi poſſunt, vt æs. IV. Quæ frangi poſſunt, vt vitrum.

121 ¶ Sectilia ſunt, id eſt ſecari poſſunt, quę cùm concreta ſint. neque neceſſariò diuiduntur vltrà quam diuidens diuidat, neque franguntur, dum diuiduntur.

122 ¶ Sectilium quædam ſunt dura, vt os, lapis: quædam mollia, vt cera: nulla liquida.

123 ¶ Quędam ſunt fiſſilia & ſectilia: vt lignum in longitudinem ſcinditur, in latitudinem ſecatur.

124 ¶ Lentum, ſeu tenax, ſeu viſcoſum, ſeu glutinoſum dicitur: quod cùm molle aut liquidum ſit, trahi poteſt: quoniam humor & ſiccitas permutatione quadam, catenarum modo componuntur: adeo vt propter humorem res pretrahatur, & propter ſiccitatem retrahatur. Corpus autem, quod tale non eſt, friabile vocatur.

125 ¶ Quæ igitur lenta ſunt, ea partim ſunt liquida, vt oleum, & pituita: partim mollia, vt cera, pix, viſcum.

126 ¶ Subactile eſt, quod, cùm preſſile ſit, compreſſionem retinet, vt cera, & maſſa triticea. Non ſubactile eſt, quod vel non eſt preſſile, vt lapis: vel compreſſionem non retinet, vt ſpongia.

127 ¶ Comburi poſſunt, quæ meatus in directum productos & ad ignem accipiendum idoneos, humorémque igne imbecilliorem, id eſt, non aqueum, ſed potiùs aëreum in iis meatibus habent: vt lignum, os, lana. Comburi autem non poſſunt, quæ aut talibus meatibus carent, aut humorem igne vehe-

vehementiorem habent, vt glacies, & pleraque ligna, cùm sunt admodum viridia. Dixi, *plerumque*. nam quædam ligna viridia comburuntur, quia humorem vnctuosum, proinde aëreum continent, vt olea, pinus, abies.

128 ¶ In rebus combustilibus numerantur, quæ suffitum reddunt. cùm enim incenduntur, eorum humor in vaporem separatim abire non potest: vt thus. Cuius autem humor in vaporem soluitur, id suffitum non reddit, vt lutum.

129 ¶ Suffitui & vapori communia hæc sunt. I. Vterque à calore exhalatur. II. Vterque ex humore exhalatur.

130 ¶ Differunt autem: I. Quia suffitus excitatur ex rebus terreis humorem insitum habentibus: vapor ex aqua & rebus aqueis. II. Suffitus non madefacit, sed potius colore inficit, vapor madefacit.

131 ¶ Differt etiã suffitus ab halitu sicco, qui in spiritum mutatur. nam suffitus in aërem quidem conuerti potest, non tamen in spiritum seu ventum, quia paulatim mutatur.

132 ¶ Suffitus diuiditur in fumum, fuliginem, & nidorem. Fumus est suffitus rei lignosæ, vt ligni, ossis, pili. Fuligo est rei pinguis, vt ceræ, thuris, myrrhæ, picis. Nidor est rei vnctuosæ, vt olei, sæui.

133 ¶ Oleum suffitum reddit, non vaporem, aqua vaporem, non suffitum.

134 ¶ De vino dulci hæc notentur. I. Magis terreum est, quàm alia vina. II. Suffitum mittit: quia pingue est, & ex humido & sicco constat. III. Frigore non coagulatur, vt alia vina. IV. Comburitur, ita vt flammam cõcipiat, quæ est halitus è vino secreti incensio. reliqua autem vina non reddũt halitum, sed in vaporem abeunt. V. Ebrietatem non affert. Vt enim scribit Hippocrates in libro de ratione victus in morbis acutis, minùs caput petit, quàm alia vina. Immò si quis temulentus vinum dulce biberit, id quod haustum erat, concoquitur, & minus infestat, teste Aristotele Problem. sect. 3. quæst. 13. VI. Non habet vinosum saporem. Denique nomine tantùm, non reipsa est vinum. Quocirca qui vini dulcis est auidus, illúdque largiùs epotat, is non vini, sed rei dulcis auidus dicitur. 2. Topic. cap. 3. partic. vlt.

135 ¶ Redeo ad res combustiles, in quarum numero collocauimus ea quæ suffitum mittunt. Comburi possunt, quæ

in cinerem soluuntur. Huiusmodi autem sunt, quæ aut solo calore, aut simul calore & frigore coagulantur.

136 ¶ Carbunculus, ex quo sigilla sculpuntur, colore ruber, qui cùm ad Solem exponitur carbonis ardentis colorem refert, minimè omnium lapidum ab igne vincitur. Vide Theophr. lib. de lapidibus.

137 ¶ Eorum quæ comburuntur, quædam flammam emittunt per se: quædam magis alij materiei adiuncta, quàm per se: alia nullo modo. Flammam per se emittunt, quæ cùm humida non sint, fumum reddunt: siquidem flamma nihil aliud est, quàm fumus incensus. Flammam aliis potissimùm rebus adiuncta efficiunt, quæ humida & aërea sunt, vt pix, oleum, cera.

138 ¶ Eorum quæ flammescunt, alia in carbones vertuntur, nempe quæ plus terræ habent, quàm fumi, vt ligna solidiora: alia non vertuntur, quæ magis aërea sunt, vt papyrus, palea.

139 ¶ Quædam flammescunt, non liquantur, vt ligna, quia confertum habent humorem, & vndique continuum: aliqua liquantur, nō flammescunt, vt æs, quia non habet tantùm humoris continui, vt flammam suscipere possit: nonnulla tam liquari, quàm flammescere possunt, vt thus, quia partim ita affectum est, vt lignum, partim vt æs.

140 ¶ Res liquidæ sunt in duplici differentia. nam quæ suffitum mittunt, ad humorem magis pertinent. quæ verò cremantur, ad siccitatem.

Cap. 10. 141 ¶ Exposui affectiones similarium corporum passiuas Actiua autem sunt, secundum quas in aliquem sensu agunt. Hæ igitur pro diuisione sensuum diuiduntur. Quædam aspectum afficiunt, vt colores: aliquę auditum, vt soni: nonnullæ gustum, vt sapores: aliæ olfactum, vt odores: aliæ tactum, vt eæ quas suprà exposui, nam diuerso respectu actiuæ & passiuæ dici possunt. Tactiles ergo sunt primò calor, frigus, humor, siccitas: deinde quæ has consequuntur, vt lentum, friabile, molle, durum, asperum, lene.

CAP. XLV.

Corporum similarium diuisio prima sumpta à forma.

142 Cor-

142 Corpora similaria diuiduntur, I. In inanimata, & animata. II. In aquea, terrea, & aquę ac terræ communia. III. In calida, & frigida.

143 ¶ Inanimata diuiduntur in fossilia, vt lapides, & metallica, vt aurum, argentum, æs. Animata vel sunt partes plantarum, vt lignum, cortex: vel animalium, vt os, caro, sanguis, neruus. Ex his componuntur partes similares, vt caput, manus, pes.

144 ¶ Cùm corporum alia liquida sint, alia concreta: liquidorũ constitutio aqueáne sit, an terrea, an cõmunis, partim ex euaporatione, parti ex crassitie, quã accipiũt, dignosci potest.

145 ¶ Quæ vaporem reddunt, ad aquam spectant. Quæ non reddunt, terrea sunt: aut simul ad aquam & terram pertinent, vt lac: aut ad terram & aërem, vt mel: aut ad aquam & aërem, vt oleum.

146 ¶ Quæ calore crassescunt, ex aqua & terra constant. quæ solo frigore crassescunt, terrea sunt. quæ calore & frigore crassescunt, non solùm ad aquam & terram, sed etiam ad alia elementa referuntur: vt oleum ad aquam & aërem, mel ad terram & aërem.

147 ¶ Vinum aut terreum aut aqueum dicendum est pro maiori aut minori fæcis, quam continet, quantitate. itaque nouum magis terreum est quàm vetus & defœcatum. Maximè autem terreum est vinum. Arcadicum, quod ita in vtribus exsiccatur, vt crasum bibatur.

148 ¶ Quod ad concreta corpora attinet, ea, quæ frigore concreuerunt, ad aquã pertinent, vt glacies, nix, grando, pruina. Quæ calore concreuerunt, ad terram referũtur, vt caseus, nitrum, sal. Quæ vtroque concreuerunt, ad terram simul & aquam spectat: & horum alia nec liquari nec emolliri possunt, quorum scilicèt totus humor exhaustus est, vt fictile, succinum, & toffus: alia possunt emolliri, quia totus humor non exijt, vt ferrum, & cornu.

149 ¶ Quæ igne liquantur, aquea sunt, vt glacies. Excipiuntur nonnulla, quę communia sunt terræ & aquę, vt cera. Quæ verò ab aqua liquantur, terrea sunt, vt sal, & nitrum. Quæ à neutro liquantur, partim terrea sunt, vt fictile: partim aquæ & terræ communia, vt ferrum & cornu.

150 ¶ Alia potestate ad aquam referuntur, quia calore

enim ex elementis corpora similaria, ita ex similaribus dissimilaria componuntur.

156 ¶ Forma est cuiusque rei essentia, sine qua res non dicitur talis, nisi homonymῶs. An verò adsit, ex proprio munere dignoscitur: vt homo mortuus homonymῶs dicitur homo, quia non ratiocinatur: & oculus lapideus homonymῶs dicitur oculus, quia non videt.

157 ¶ Efficiens corporum similarium est calor & frigus. Intellige efficiens instrumentarium: sunt enim qualitates, per quas natura agit in humidum & siccum.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XXXV.

DE ANIMA PRIMVS.

CAP. I.

De dignitate, vtilitate, & difficultate scientiæ de anima.

SCIENTIA de anima plurimi facienda est, cùm propter nobilitatem subiecti, tum etiam quia accuratè tradita est. Mathematica quidem est certior, sed subiectum minus dignum habet, quippe quæ in quantitatibus versatur. metaphysica verò, etsi præstantius subiectum habet, quia de Deo & cœlestibus intelligentiis agit, tamẽ minùs certa est, quam hæc scientia de anima. Cap. I.

2 ¶ Huius scientiæ duplex est vtilitas. I. Confert ad cognoscendam naturam, quia est pars scientiæ naturalis, & anima est naturale principium animalium. II. Inseruit omnibus scientiis, quatenus declarat earum subiectum, in quo insunt, id est, animam.

3 ¶ De anima duo nosse oportet. I. Eius essentiam.

II. Affectiones, quæ vel in ipsa insunt, vt intelligentia, vel per ipsam sunt in composito, vt irasci, cupere. Sed vtraque pars magnis obscuritatibus ac difficultatibus est inuoluta.

4 ¶ Quod ad essentiam attinet, I. Difficile est scire, qua methodo sit inuestiganda. nam alij aliàm methodum in essentiis & definitionibus adhibendum putant. II. Quæ sint principia definitionem animæ constituentia.

5 ¶ Vt hæc principia habeantur, I. Sciendum est, in qua categoria anima collocetur, sitne substantia, an quantitas, an qualitas, &c. II. Vtrùm sit potestas, an actus. III. Vtrùm sit partibilis, ita vt facultas intellectus sit in cerebro, sensus in còrde, vegetatiua in iecore, vt Platoni videtur. an sit impartibilis, ita vt tota sit in toto còrpore, & tota in qualibet eius parte, sicut Aristoteles statuit. IV. Vtrùm animæ differant inter se numero tantùm, an etiam specie, vel genere. V. Vtrùm anima sit res synonyma, quæ recipiat vnam communem definitionem, an homonyma, quæ non possit communiter definiri. VI. Vtrùm prius explicare oporteat totam animam, an partes eius, id est, facultates, vegetatiuam, sensitiuam, &c. VII. Quæ partes inter se coniungantur, vel distinguantur. vtputà vtrùm phantasia & facultas motiua sint coniungendæ cum sensu, an cum intellectu. VIII. Vtrùm prius explicare oporteat facultates animæ, an operationes. Facultas est, vt sensus: operatio, vt sentire. IX. Vtrùm operationes, an obiecta priùs declarari debeant. operatio est, vt aspicere: obiectum est, vt res adspectabilis. X. Definitio animæ debet esse talis, vt ex ea omnia animæ accidentia innotescant.

6 ¶ De accidentibus siue affectionibus duplex est quæstio. I. Vtrùm earum proprium subiectum sit anima, an compositum ex anima & corpore. II. Vtrùm anima sine corpore consistere possit, an non.

7 ¶ Posterioris quæstionis solutio pendet ex solutione prioris. Nam si animæ operatio sine corpore aliqua est, anima non eget corpore ad operandum, proinde consistit sine corpore. si verò operatio sine corpore nulla est, anima sine corpore non consistit, quandoquidem nihil potest in rerum natura esse otiosum.

8 ¶ Ple-

8 ¶ Pleræque affectiones & operationes videntur esse animæ & corporis communes: vt irasci, confidere, cupere, &c. intelligere autem videmur, nihil cooperante corpore, non tamen sine phantasia: atqui phantasia non est sine corpore. quare siue intellectus ponatur esse phantasia, siue non operari sine phantasia, fatendum erit intellectum quoque à corpore non separari. at si à phantasia differt, & sine ea operatur, sine dubio immortalis est, & à corpore separabilis. Vtrum autem horum verius sit, tertio libro explicabitur.

9 ¶ Quòd autem pleræque affectiones sint communes animæ & corpori, patet: quia pro varia corporis affectione, interdum leuibus de causis irascimur, aut terremur, alias ob grauiores causas vel minùs vel nihil irascimur aut terremur, prout aliàs alio modo corpus nostrum est affectum.

10 ¶ Quocirca in harum affectionum definitione mentio corporis fieri debet. nam physicus per formam simul & per materiam definit.

11 ¶ Et meritò physicus aut omnem aut aliquam animam considerat, id est, eam quæ corporis animati forma est.

12 ¶ Rerum genera quatuor sunt. I. Res materiales & naturales, quæ considerantur à physico. II. Res materiales, quæ ab homine fiunt. hæ tractantur ab aliquo artifice, vt statua à statuario. III. Res per solum intellectum abiunctæ à materia: vt linea, triangulum, numerus. in his versatur mathematicus. IV. Res per se à materia abiunctæ, vt Deus, & cœlestes intelligentiæ, de quibus agit metaphysicus.

Cap. II.

Veterum opiniones de anima.

13 Explicandæ sunt veterum sententiæ de anima, vt ab eis rectè dicta sumamus, falsò pronunciata refutemus. Cap. 2.

14 ¶ Quoniam animatum ab inanimato differt potissimùm cognitione, & motu, quatenus animata cognoscunt, & à se mouentur: idcirco animæ definitionem alij ex motu

colligunt, vt Democritus, Leucippus, Pythagorei, Thales, Alcmæon, Hippon, alij ex cognitione, vt Empedocles, Plato, Critias, alij ex vtroque, vt Anaxagoras, Diogenes, Heraclitus, Xenocrates.

55 ¶ Democritus & Leucippus existimant animam esse ignem, & constare ex atomis rotundis, ideóque per vniuersum corpus permeare, & id mouere. respiratione autem opus esse, per quam eiusmodi atomi extrinsecus attrahantur, partim vt opem ferant animæ, ne ab aëre comprimente extrudatur, partim, vt in locum extrusarum atomorum succedant.

16 ¶ Pythagoreorum nonnulli aiunt animam esse ramenta illa quæ in aëre mouentur, & in radiis Solis per fenestras immissis apparent: alij esse id quod ramenta illa mouet.

17 ¶ Alcmæon statuit animam esse id quod seipsum mouet, ideóque esse immortalem. quod enim a seipso mouetur, semper mouetur: quod autem semper mouetur, immortale est.

18 ¶ Thales censet animam esse quiddam aptum ad mouendum, vnde magneti animam tribuit, quia mouet ferrum.

19 ¶ Hippon asserit animam esse aquam, seu genituram, quæ humida est.

20 ¶ Empedocles, qui sex rerum naturalium principia ponit, ignem, aërem, aquam, terram, cócordiam, discordiam, ex his omnibus animam componit, inquiens animam aquâ cognoscere aquam, igne ignem, concordiâ concórdiam, &c. quia simile simili cognoscitur.

21 ¶ Plato in Timæo animam componit ex tribus principiis, eodem, diuerso, & essentia. Eiusdem appellatione significat rem immaterialem, quæ semper eodem modo se habet. diuersi appellatione significat rem materialem, quæ est variationi obnoxia.

22 ¶ Idem in dialogo de bono animam constituit ex vnitate, numero binario, ternario, & quaternario. proinde censet animam esse numerum denarium, quia vnum, duo, tria, quatuor faciunt decem.

23 ¶ Hinc quatuor secundum Platonem sunt cognitionum

tionum genera. I. Intelligentia, quæ habet rationem vnitatis: quia eſt cognitio ſimplex abſque ratiocinatione. II. Scientia, quæ refertur ad binarium:quia eſt progreſſus ab vno medio termino ad vnam concluſionem. III. Opinio, quæ reſpondet numero ternario: quia cùm opinio habeatur de iis quæ poſſunt eſſe & non eſſe, opinantes progredimur quodammodo ab vno medio ad duas concluſiones, alteram affirmantem,alteram negantem. IV. Senſus, qui ſpectat ad numerum quaternarium:quia ſentiuntur res corporeæ, quæ conſtant ex quatuor elementis.

24 ¶ Critias ait animam eſſe ſanguinem, exiſtimans ſenſum eſſe maximè proprium animæ, atque hunc animalibus propter ſanguinem ineſſe.

25 ¶ Anaxagoras obſcurè locutus eſt.nam modò diſtinguit inter animam & mentem, modò pro eodem accipit:vtrique autem tribuit cognitionem & motum.

26 ¶ Diogenes aſſerit animam eſſe aërem,ideóque ſubtiliſſimis conſtare partibus,& tam ad cognoſcendum, quàm ad mouendum aptam eſſe.

27 ¶ Heraclitus putat animam eſſe exhalationem, ideóque eſſe principium ſubtiliſſimum, & ſemper fluens, & ad cognoſcendum. Sic enim ſtatuit, primum rerum naturalium principium eſſe exhalationem, res omnes eſſe in continuo motu,& ſimile ſimili cognoſci,hoc eſt,id quod mouetur,eo cognoſci quod mouetur.

28 ¶ Xenocrati anima nihil aliud eſt, quàm numerus ſeipſum mouens. quam definitionem accepit à præceptore ſuo Platone. Nam & Plato ſtatuit animam eſſe numerum denarium,vt ſuprà expoſui.

29 ¶ Prout quiſque de principiis ſtatuit, ita etiam de anima pronunciat. nam qui ponunt vnum rerum naturalium principium, animam id eſſe aiunt, putà aquam, vel aërem. qui verò plura vel contraria principia ſtatuunt, ex pluribus vel contrariis animam componunt.

30 ¶ Quidam probant animam eſſe ignem ſeu calidum,quia viuere dicitur ζῆν,vt dicatur ζάω,id eſt, viuo, quaſi ζέω,id eſt,ferueo. Alij probant animam eſſe quiddam frigidum,quia dicitur ψυχή, id eſt, anima, propter κατάψυξιν, id eſt,refrigerationem,quæ per reſpirationem fit.

Cap. III.

Disputatio contra eos, qui animam per motum definiuerunt.

Cap. 3. 31 QVi animam per motum definiunt, errant duplicem errorem. I. Malè colligunt animam moueri, ex eo quòd mouet corpus: quasi necesse sit, vt quicquid mouet, etiam moueatur. nam contrarium fuit probatum 8. physico. II. Falsò aiunt animam per se moueri. nam mouetur quidem per accidens propter motum corporis, sicut nauta mouetur motu nauis, per se autem non mouetur.

32 ¶ Animam per se non moueri probatur his argumentis. I. Si moueretur, esset in loco. quicquid enim per se mouetur, in loco est: siue locum mutet, siue varietur, siue augeatur, siue minuatur. atqui anima cùm sit forma animati, non est in loco, sed in subiecto: ergo non mouetur. II. Si naturaliter moueretur, etiam vi moueretur & quiesceret. quales autem sint violenti animæ motus aut quietes, nec intelligi nec fingi quidem potest. III. Anima non differret ab aliquo corpore. vtputa si adscenderet, esset ignis. si descenderet, esset terra. IV. Iisdem motibus mouebit corpus & seipsam. atqui corpus, cùm ab anima mouetur, mutat locum: ergo etiam anima locum mutabit. poterit igitur exire ex corpore, & redire: Sic animalia resurgent. Hæc autem Aristoteles censet esse absurda. Quamquàm Plinius lib. 7. natural. histor. cap. 52. scribit Hermotimi Clazomenij animam relicto corpore errare solitam, vagámque è longinquo multa annunciare, quæ nisi à præsenti nosse non possent, corpore interim semianimi, donec cremato eo inimici (qui Cantharidæ vocabantur) remeanti animę velut vaginam ademerunt.

33 ¶ Animam non esse αὐτοκίνητον id est, eius essentiam non esse in eo positam vt seipsam moueat, duobus argumentis probatur. I. Quod per se ab alio mouetur, per se à seipso non mouetur: atqui anima per se ab aliis mouetur, nempe ab obiectis: ergo à se ipsa per se non mouetur. II. Si essentialiter à seipsa moueretur, à sua ipsis essentia recederet, quod est absurdum.

34 ¶ De-

34 ¶ Democritus ait atomos rotundas, quæ animam constituunt, in corpore inesse, & dum mouentur, simul trahere & mouere corpus, quasi corpus moueatur ab anima, vt lignea Venus Dædali mouebatur ab argento viuo infuso. Hæc sententia refellitur, I. Quia hac ratione anima corpori tribueret tantum motum, non etiam quietem. II. Quia anima mouet corpus prælectione quadam & intellectione: vtputà eo in forum, vt ibi aliquid emam, quæ ratio mouendi longè diuersa est ab illa Democritea.

35 ¶ Timæus in natura animæ explicanda simul considerat animam mundi, & animam humanam, quam existimat esse illius particulam quandam. I. Autem inquit animam esse rectitudinem quandam constantem ex elementis (id est, ex essentia & eodem & diuerso, vt notaui ax.21.) & distinctam numeris harmonicis. 1.2.3.4.8.9.27. Nam inter 1. & 2. est harmonia, quæ vocatur diapason, vulgo octaua: inter 2. & 3. est harmonia diapente, vulgo quinta: inter tria & quatuor, diatessaron, vulgo quarta: inter 2. & 8. disdiapason, vulgo quinta decima: inter 3. & 8. composita ex diapason & diatessaron, vulgò vndecima. inter 8. & 9. tonus. inter 9. & 27. composita ex diapason & diapente, vulgò duodecima. Est igitur rectitudo in his numeris, quatenus recto ordine collocantur, minoribus numeris præpositis, & maioribus postpositis, hunc in modum.

1 2 3 4 8 9 27

necnon in mundo, quia mundi axis rectus est.

Item in anima rectitudo inest, quatenus in ea considerantur essentia, potentia, & actus.

Essentia Potentia Actus

II. Ait Timæus rectitudinem illam in orbem flecti, tum in numeris, quatenus addita vnitate fiunt ex paribus impares, & ex imparibus pares, quàm in mundo, quia cœlum supra axim.

conuertitur:nec non in anima,quia anima in se ipsam reflectitur,& seipsam cognoscit. III. Diuidit circulum in duos circulos,id est,cœlum in octauam sphæram, quæ secundum veteres est primum mobile,& mouetur ab ortu ad occasum, & sphæram planetarum, quæ mouetur ab occasu ad ortum. Itidémque animam diuidit in facultatem rationalem, quæ proportione respondet octauæ sphæræ,& irrationalem, quæ respondet sphæræ planetarum.Vt enim huius sphæræ motus aduersatur motui octauæ sphæræ,ita facultas irrationalis rationali repugnat. IV.Diuidit alterum duorum circulorum in septem,id est,sphæram planetarum in septem planetas, & animam irrationalem in septem facultates,irascibilem, concupiscibilem,memoriam,æstimatiuam, phantasiam, sensum communem,& sensum externum.

36 ¶ Tria in dictis Timæi falsa sunt.I. Animam esse magnitudinem,id est,circulum.II. Intellectionem esse conuersionem quandam,seu motionem orbicularem. III. Animam mundi esse commixtam cum corpore.

37 ¶ Intellectum non esse magnitudinem, probatur tribus argumentis. I. Intellectus ita est vnus,vt est vna intellectio:& ita est vna intellectio,vt vnũ est obiectum:atqui obiectum non est vnum magnitudine: ergo etiam intellectus nõ est vnus magnitudine. II. Cùm Timæus asserat animã mundi esse magnitudinem,consequenter ait eam mouere & cognoscere mundum per contactum.vel igitur tangit punctis, vel omnibus partibus,vel aliquibus partibus,vel toto circulo atqui hæc omnia sunt falsa:ergo falsum est, animam mundi esse magnitudinem seu circulum. Quòd non tangat punctis, probo:quia in qualibet magnitudine sunt infinita puncta,vt probatum est 6. physico,ergo si intellectus mundum punctis tangat,& cognoscat,infinities mundum cognoscet.quod absurdè dicitur. Quòd non tangat aliquibus partibus,probo, cum quia reliquę partes frustrà ponẽtur,cùm sint otiosę,tum etiam quia hac ratione fiet,vt Timæus temerè dixerit hunc intellectum moueri.quid enim vetat ipsum vna parte,vt vno digito,flectere mundum in orbem,cùm ipse ita non moueatur? Quòd non tangat omnibus partibus,probo, quia hac ratione fiet,vt intellectus mundum sæpius intelligat,cùm constet ex multis partibus: immò infinities intelligat propter

æternita-

æternitatem huius conuerſionis,vnde fit, vt ſæpiùs & infinities eandem rem tangat.Quòd non tangat toto circulo,probo,quia tunc nullus eſſet motus partium, proinde fruſtrà hæ partes eſſent.

38 ¶ Intellectionem non eſſe conuerſionem, probatur per deductionem ad tres abſurditates.Nam I. Si intellectio eſſet conuerſio, intellectus eſſet circulus. quam ſententiam iam refutaui. II. Intellectio careret principio & fine. III. Neceſſe eſſet,vt anima ſæpius eandem rem intelligeret.

39 ¶ Intellectionem non eſſe motionem,probatur duobus argumentis. I. Quia intellectio eſt ſimilior quieti & ſtatui,quàm motui.cùm enim intellectus non intelligit,hęſitat & fluctuat.cùm verò intelligit, quieſcere dicitur,vt cap. 3.de interpr.partic.6. II. Quia cùm motio ſit præter rei eſſétiam, laborioſa eſt. quare anima mundi non eſſet beata, ſed laborioſam vitam degeret.

40 ¶ Animam mundi non eſſe commixtam cum corpore probatur, quia melius ei eſt, vt ſit ſine corpore, quàm cum corpore.

41 ¶ Doctrina Timæi eſt imperfecta. I. Quia non docet,cur cœlum moueatur orbiculariter. II. Quia non declarat, cur animæ magis conueniat motus quàm quies, & cur potius moueatur in orbem, quàm alio motu. III. Quia non explicat,quo modo ſe habeat corpus,quod animam ſuſcipit, & quomodo eam ſuſcipiat.

Cap. IV.

Animam non eſſe harmoniam.

42 ETſi ſublatâ partium corporis harmoniâ, tollitur anima,& ſublatâ animâ,tollitur harmonia,tamen anima non eſt harmonia:quod probatur quatuor argumentis. I. Omnis harmonia eſt mixtio vel compoſitio partium: atqui anima non eſt mixtio,nec compoſitio:ergo non eſt harmonia.Maior declaratur : quia partes miſceri dicuntur, cùm variantur,vt elementa,ex quibus mixta corpora componuntur compoſitio dicitur, cùm partes non variantur, nec miſcentur,vt animal componitur ex capite,brachiis,cruribus,& ceteris partibus.Minor probatur:quia in corpere ſunt multæ

Cap. 4.

mixtiones, & multæ compositiones: etenim per aliam elementorum mixtionem fit caro, per aliam sanguis, per aliam os. rursus alia est compositio ceruicis & dorsi, alia brachij, & manus, alia cruris, suræ & pedis. quare si anima esset mixtio, vel compositio, multę essent animæ in eodem corpore: quod est absurdum. II. Harmonia non est causa motus: anima verò est causa motus, quippe quę mouet corpus: ergo anima nō est harmonia. III. Harmonia magis conuenit sanitati, & aliis virtutibus corporeis, quàm animæ. IV. Per essentiam explicantur rei affectiones & operationes: per harmoniam verò non possunt explicari affectiones & operationes animæ: ergo harmonia non est animæ essentia.

43 ¶ Empedoclis doctrina imperfecta est. I. Quia cùm dicat animam in ratione consistere, (rationem hîc intellige, quam aliqui proportionem vocant) non declarat, vtrùm anima sit ratio, an sit aliud quiddam, quod tunc membris accedit, cùm eis ratio inest. II. Nō docet, vtrùm amicitia sit causa cuiuscumque mixtionis, an eius tantùm quæ in ratione consistit. III. Vtrùm amicitia sit ratio quædam, an à ratione differat.

Cap. V.

Animam aliis præter localem motibus non moueri.

44 INterdum animæ tribuimus dolorem, lætitiam, iram, &c. nō quia anima sit harum affectionum subiectum, sed quia est earum causa: adeo vt non sint affectiones ipsius animæ, sed ab anima, & magis propriè dicimus hominem irasci, dolere, texere, ædificare, quàm animam.

45 ¶ Cùm sensus aut intellectio senio vel morbo deprauatur, vitium non est in anima, sed in corpore. Nam si senex haberet oculum iuuenis, videret vt iuuenis. Denique anima non corrumpitur, sed corpus, quod est animæ instrumentum quoddam.

Cap. VI.

Animam non esse numerum seipsum mouentem.

46 ANima à Xenocrate malè definitur numerus seipsum mouens. I. Quia nō mouetur, vt suprà ostendi. II.

di. II. Quia non est numerus,id est, vnitatum collectio, seu multæ vnitates, vt mox ostendam. III. Quia ex hac Xenocratis definitione non potest ratio afferri affectionum & operationum animæ, putà cur irascamur, doleamus, intelligamus.

47 ¶ Animam non esse numerum siue vnitates, contra Xenocratem probatur: I. Quia vnitas non potest à se moueri, anima verò secundum Xenocratem à se mouetur. II. Quia cùm anima positionem habeat, quippe quæ est in corpore, similior est lineæ, quàm numero, & constat potiùs ex punctis, quàm ex vnitatibus. III. Quia cùm ramus arboris amputatur,manet in arbore eadem anima: & cùm cauda lacertæ abscinditur, manet in lacerta eadem anima: cùm tamen dici non possit manere eundem numerum.Finge enim animam arboris esse numerum denarium:in ramo amputato fuisse binarium.duobus igitur demptis non manent decem, sed octo: numerus ergo mutatus est. quare cùm anima non mutetur, certè anima non est numerus. IV. Quia quod à se mouetur,diuiditur in partem mouentem & partem motam, vt probatum fuit octauo physico. quare si anima seipsá mouet,diuidetur in partem mouentem & partem motam. cùm igitur anima moueat,anima erit ea sola pars quæ mouet.proinde non mouet seipsam,sed mouet alteram partem,quę nō est anima. V. Quia cum punctum sit vnitas positionem habens,anima verò posita sit in corpore: certè si anima sit vnitates, erit puncta. atqui in corpore quoque sunt puncta. aut igitur puncta corporis & animæ differunt,aut non differunt. Si differunt,simul erunt punctum animæ & punctum corporis. ita duo puncta erunt in eodem,& eadem ratione plura atque adeo infinita puncta in eodem esse poterunt. Si non differunt, puncta igitur corporis constituunt animam, consequenter omnia corpora erunt animata,siquidem in omnibus sunt puncta, & insuper anima intellectiua non poterit separari à corpore.quæ omnia sunt absurda.

48 ¶ Tantùm abest vt numerus seipsum mouens,sit essentia siue definitio animæ,vt ne quidem quasi accidens, & omnino nullo modo attribui animæ possit, sicut ex superioribus argumentis colligi potest. Cap. 5.

Cap. VII.

Animam non constare ex elementis.

49 Sententia eorum qui dixerunt animam ex elementis constare, vt quamcumque rem simili cognoscat, id est, aquam aqua, aërem aëre, &c. hæc (inquam) sententia sequentibus argumentis refutatur. I. Anima hac ratione tantùm cognosceret elementa, non composita ex elementis: in quibus compositis inest aliquid præter elementa, nempe propria forma. II. Anima nec constat ex principiis solius substantiæ, quia non cognosceret accidentia: nec dumtaxat accidentium, quia non cognosceret substantiam: nec substantiæ & accidentium, quia simul esset substantia & accidens. III. Huius sententiæ auctores sibi contradicunt, dum dicunt simile à simili cognosci, & simile à simili non pati. nam cognoscere est pati. IV. Si simile simili cognosceretur, os cognosceret ossa, caro carnes, neruus neruos. V. Cuique elemento plus inest ignorantiæ, quàm cognitionis, quia aër (exempli gratiâ) tantùm aërem cognoscit, alias res vtpote dissimiles ignorat: ergo non potest esse causa cognitionis. VI. Deus minùs cognosceret, quàm homo, id est, non cognosceret discordiam, cuius cognitionem homines habent. VII. Omnes res cognoscũtur: ergo omnes sunt animatę, quia similes sunt cognoscentibus, cognoscentia verò sunt animata. VIII. Oportet esse aliquid diuersum ab elementis, quod ea contineat & vniat, alioquin homo non esset vnus, nec animal vnum: id autem non potest esse aliud, quàm anima: ergo anima est res diuersa ab elementis. IX. Animæ plantarum non cognoscunt. X. Malè colligunt animam constare ex elementis omnibus, ex eo quòd omnia cognoscit: quia nihil vetat, quominùs vno ex duobus contrariis anima vtrumque contrarium cognoscat: quia recto, vt normâ, cognoscimus tam rectum, quàm obliquum.

Cap. VIII.

Animam non esse rebus omnibus permixtam.

50 Quidam putarunt animam mundi esse rebus omnib. permixtam. vnde Thales omnia inquit Deorum

rum plena esse. Sic Virg. Eclo.3. *--Iouis omnia plena.*

51 ¶ Hæc sententia reprobatur: I. Quia si anima esset in omnibus rebus, omnes res essent animatæ: quod est perspicuè falsum. II. Quia partes animæ, vt intellectiua & sensitiua, non sunt similares: proinde tota anima non potest esse in corpore similari, vt in aëre.

CAP. IX.

De animæ vnitate, & operationibus.

52 PLato in homine ponit plures animas, quasi per aliam intelligat, per aliam cupiat, &c. Inquit ergo intellectum esse in cerebro, sensum in corde, vegetatiuam in iecore.

53 ¶ Hæc sententia refutatur sequentibus argumentis. I. Homo est vnus: ergo anima est vna, siquidem per animam est homo. II. Intellectus nullam partem corporis continet, sed est facultas abiuncta à materia. III. Diuisâ plantâ, vel animali insecto, vt vespâ, eadem anima reperítur in vtraque parte: ergo non sunt in diuersis partibus corporis diuersæ animæ.

54 ¶ Quia vita est omnibus animalibus & plantis communis, referenda est ad facultatem vegetatiuam, quæ in his omnibus reperitur.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XXXVI.

DE ANIMA SECVNDVS.

Cap. I.

Animæ definitio prima.

Cap. 1. ANIMA est actus corporis naturalis organici potestate vitam habentis. Dixi, *actus*. Intellige actum primum, id est, formam. nam actus secundus est operatio, vt contemplari. Anima igitur est forma, & corpus est materia, ex quibus componitur corpus animatum, vt animal, vel planta. Dixi, *corporis naturalis*. hoc corpus euidentissimè substantia est. Dixi, *organici*. nam omne corpus animatum est organis siue instrumentis prædıtum. vt oculus est instrumẽtum aspectus: folium est instrumentum tegendi ac tuendi fructus. Dixi, *potestate vitam habentis*. vita est actus secundus. Potestate vitam, seu potestatem ad viuendum habere dicitur, non id quod nondum habet animam, vt semen: nec quod abiecit animam, vt cadauer, sed quod actu animam habet, vt animal, planta.

2 ¶ Cùm duplex sit forma: altera assistens, vt nauta est forma nauis, & intelligẽtia est forma corporis cœlestis: altera informans, vt forma aëris, aut ligni: anima est forma informans, proinde inseparabilis à corpore. Excipitur intellectus, qui non vtitur organo corporeo, ideóque à corpore separatur, vt lib. 3. docebitur.

Cap. II.

Animæ definitio altera.

Cap. 2. 3 VIta distinguit animata ab inanimatis.

4 ¶ Quatuor sunt vitarum genera, intellectiua, sen-

ua,ſenſitiua,loco motiua,vegetatiua. Vegetatiuam voco, ſecundum quam viuens alitur,augetur,minuitur,generat.

5 ¶ In mortalibus vegetatiua reperitur ſine aliis, vt in plantis:alia verò ſine ipſa non reperiuntur.

6 ¶ Itaque viuens eſt per vegetatiuam ſuprà lib.1.axio.vlt.

7 ¶ Animal autem eſt per ſenſum.

8 ¶ Tactus in quibuſdam animalibus reperitur ſine aliis ſenſibus:alii verò ſenſus non conſiſtunt ſine tactu.

9 ¶ Anima eſt principium viuendi, ſentiendi, intelligendi,loco mouendi.

10 ¶ Hæc quatuor, vegetatiuum, ſenſitiuum, intellectiuum, loco motiuum, aut conſiderantur in eodem viuente, aut in diuerſis viuentibus.

11 ¶ Si ſpectentur in eodem viuente, à ſe inuicem non ſeparantur loco,vt Plato exiſtimauit conſtitués intellectum in cerebro,ſenſum in corde,vegetatiuum in iecore:ſed ſeparantur ratione tantùm.

12 ¶ Quòd non ſeparentur loco,ſic probatur. I. Si planta diuidatur in partes eadem anima vegetatiua in omnibus partibus reperietur:vna igitur eſt anima in toto corpore,quæ per accidens diuiditur ad diuiſionem corporis. II. Si animal inſectum, vt veſpa, diuidatur in duas partes, vtraque pars non ſolùm habet animam vegetatiuam, ſed etiam ſenſum & motum:ergo idem dicendum eſt de ſenſitiua,& motiua.Dubitatur de intellectu contemplatiuo, qui nihil videtur habere commune cum aliis animæ facultatibus,ſed ab iis diſtingui vt immortalis à mortalibus. Hæc dubitatio in præſentia ſolui nequit: ſed quid de eo ſentiendum ſit, lib.3..declarabitur.

13 ¶ Quòd ſeparentur ratione,patet ex earum operationibus diuerſis.vtputà aliud eſt intelligere,aliud ſentire:ergo intellectus & ſenſus differunt.

14 ¶ Si ſpectentur diuerſa viuentia, in aliis ſunt omnes animæ facultates,vt in homine:in aliis quædam,vt in equo:in aliis vna vegetatiua,vt in plantis.

15 ¶ Similiter alia animalia habent ſolum ſenſum tactus, alia etiam alios ſenſus. Tactus appellatione intellige etiam guſtum, qui eſt tactus quidam, vt poſteriùs explicabitur.

16 ¶ Ex dictis colliguntur duo argumēta, quibus probatur animam esse formam. I. Id, quo viuimus, sentimus, & intelligimus primò, est forma: atqui anima est id, quo viuimus, &c. ergo anima est forma. II. Compositum ex anima & corpore, denominatur ab anima, & vocatur corpus animatum: ergo anima est forma corporis, quia res à forma denominantur. Cùm dico animam esse formam corporis, ne intelligas quoduis corpus, sed corpus organicum potestate vitam habens, vt suprà docui.

Cap. III.

De facultatibus animæ.

Cap. 3. 17 Animæ facultates multæ sunt, sed commodissimè ad quatuor referũtur, vegetatiuam, sensitiuam, loco motiuam, & intellectiuam. Vnde constituuntur quatuor viuentium gradus. In primo sunt plantæ, quæ habent solam vegetatiuam. In secundo sunt animalia, quæ solo sensu tactus & cupiditate seu concupiscentiâ prædita sunt, vt conchylia. In tertio animalia, quæ loco mouentur, vt feræ, pisces, volucres. In quarto animal rationale, vt homo.

18 ¶ Anima non est genus ante multa, id est, idea, sed est vniuersale in multis. neque vlla anima est, quæ non sit aut vegetatiua, aut sensitiua, aut loco motiua, aut intellectiua.

19 ¶ In his est certus ordo. Nam I. Vegetatiua potest esse sine sensitiua, vt in plantis: sensitiua autem sine vegetatiua esse nequit: suprà axiom. 4. II. Tactus in quibusdam animalibus est sine aliis sensibus: sed alij sensus non sunt sine tactu suprà axio. 7. III. Reliquæ facultates reperiũtur in brutis sine intellectu: intellectus autem immortalibus, id est, in hominibus non est sine aliis facultatibus.

Cap. IV.

De facultate vegetatiua.

Cap. 4. 20 De singulis animæ facultatibus duo sunt enarranda. I. Essentia, id est, quid quæque facultas sit. II. Consequentia, vt operationes, & organa.

21 ¶ Quid

21 ¶ Quid quæque facultas sit, ex operatione apparet: operatio autem ex obiecto dignoscitur. Quare ab obiecto ad operationem, & ab operatione ad facultatem animæ progredi oportet.

22 ¶ Prima est anima vegetatiua, quoniam hæc sola inest omnibus viuentibus. de mortalibus loquor, non de cœlestibus intelligentiis.

23 ¶ Anima tribus modis causa est. I. Vt forma. II. Vt finis. III. Vt efficiens.

24 ¶ Anima est forma, quia per eam viuens est viuens.

25 ¶ Rursus est finis: quia vtitur corpore tamquàm instrumento: omne autem instrumentum est eius gratiâ, cuius instrumentum est.

26 ¶ Denique est causa efficiens, I. Motionis, quia mouet corpus. II. Variationis, quia est causa sensus, omnis autem sensus est variatio quædam. III. Auctionis & deminutionis: quia quod naturaliter augetur vel minuitur, animatum necessariò est, quippe quod alitur.

27 ¶ Obiter de causa auctionis & nutritionis notentur tres sententiæ. Prima Empedoclis, secunda aliorum veterum, tertia Aristotelis.

28 ¶ Empedocles dixit plantas ali & augeri igne & terrâ: ideóque ramos sursum versus emitti, propter ignem qui est leuis: radices autem deorsum, ob terram quæ est grauis.

29 ¶ Reprehenditur Empedocles ab Aristotele. I. Quia malè constituit in plantis locum superum & inferum, quasi eodem modo hęc loca statuenda sint in plantis & in vniuerso. cùm enim ex officiis singula membra, & singulæ viuentium partes dignoscantur: certè quod est caput in animalibus, sunt radices in plantis: ergo locus superus plantarum tribuendus est radicibus, inferus ramis. II. Quia causa cur plãta in contrarias partes augeatur, non sunt ignis & terra: sic enim ignis adscendens ac terra descendens separarentur, & planta periret: sed causa est anima, quæ ignem & terram vnit & continet.

30 ¶ Quidam putarunt solo igni viuentia ali & augeri: quia etiam extra viuentia solus inter elementa ignis alitur & augetur.

31 ¶ Aristotelis sententiâ anima est causa principalis,

propter quam viuens alitur & augetur: ignis autem seu calor est concausa, tamquàm animæ instrumentum.

32 ¶ Animæ vegetatiuæ obiectum est alimentum.

33 ¶ Alimentum patitur ab eo quod alitur, & mutatur in eius naturam. Itaque primò dum est crudum, est contrarium ei quod alitur: deinde cùm est concoctum, ei simile est.

34 ¶ Id autem quod alitur, est corpus animatum, vt animal, & planta.

35 ¶ Alimentum I. Valet ad nutriendum, quatenus est substantia, & conseruat substantiam eius quod nutritur: semper enim aliquid ex corpore viuente deperit, sed per alimentum instauratur: proinde viuens tamdiu viuit, quamdiu alitur. II. Valet ad augendum, quatenus est quantum. Cùm enim plus per alimentum reparatur, quàm sit amissum, viuens augetur. cùm autem tantumdem, dicitur ἀκμὴ seu status & flos vitæ. denique cùm minùs reparatur, quàm deperditur, corpus animatum minuitur. III. Valet ad generandum: non generatur autem id ipsum, quod alitur, sed aliud simile, id est eiusdem speciei. quod enim ex alimento superfluum est, id est, quod ipsi indiuiduo conseruando non est necessarium, eo natura vtitur vt semine ad aliud simile procreandum, atque hac ratione speciem perpetuò conseruat.

36 ¶ Tres igitur sunt operationes animæ vegetantis, alere, augere, generare. Quapropter tres continet facultates, nutritiuam, auctiuam, generatiuam.

37 ¶ Id quod alitur, est corpus, id quod alit, est anima, id quo alitur, est alimentum, & calor naturalis quo alimentum concoquitur.

Cap. V.

De sensu.

Cap. 5. 38 Sentire est pati. nam sensus patitur & variatur ab obiecto, cuius species recipit: vt aspectus patitur, dum recipit species (quas vocant) visibiles.

39 ¶ Sensus nec seipsum nec suum organum sentit, sed tantùm obiecta externa.

40 ¶ Potestas est duplex, id est, prima & secunda. itidémque

démque actus duplex, primus est secundus. Prima potestas refertur ad primum actum. secunda ad secundum actum. idem enim dicitur actus respectu primæ potestatis: & potestas respectu actus. Prima potestas est materia, seu subiectum: primus actus est forma: secundus actus est operatio. Verbi gratiâ, homo indoctus est potestate sciens: homo sciens dormiens, habet actum primum, & potestatem ad actum secundum: sed vir doctus, qui contemplatur, est in actu secundo.

41 ¶ His tribus modis dicitur esse sensitiuum. Nam semen est potestate sensitiuum. animal, dum non sentit, habet tantum actum primum. dum autem sentit, est in actu secundo. Et actum quidem primum accipit à generante, secundum verò ab obiecto externo.

42 ¶ Quicquid actu sentitur, est singulare, & extra animam, licèt id, quod intelligitur, sit vniuersale, proinde sit in anima. Vide 1. Poster. cap. 31.

43 ¶ Contemplamur itaque, quando volumus: quia semper obiectum adest, quod est in anima. sentire tamen, etiamsi velimus, tamen non possumus, nisi obiectum adsit. vtputà non possumus audire, nisi sit sonus aliquis: aut videre, nisi sit res aspectabilis.

44 ¶ Sensitiuum, dum actu sentit, fit simile sensibili, cuius species recipit.

45 ¶ Sensitiuum est, quod sentit, nempe animal. sensorium est, quo sentitur, vt oculi pupilla, id est, humor chrystallinus qui in oculo est. 1. de histor. anim. cap. 9. Sensibile est, quod sentitur, vt res aspectabilis. Sensus modò significat facultatem animæ sentientis, modò ipsam operationem, id est, (vt ita dicam) sensationem.

Cap. VI.

Distinctio sensibilium.

46 SEnsibile dicitur tribus modis. I. Proprium, quod non potest alio sensu sentiri, & circa quod sensus remotis impedimentis non fallitur, vt color est proprium obiectum aspectus: quia non percipitur alio sensu: & aspectus in coloribus diiudicandis non fallitur, nisi aut oculus sit malè affectus, aut res sit nimis remota, aut aliud simile impedi- Cap. 6.

mentum obstet. II. Commune;quod pluribus sensibus percipitur: vt motus, quies, figura, magnitudo. III. Per accidens: vt filius Sophronisci per accidens percipitur aspectu, quatenus ei accidit,vt sit albus.

Cap. VII.

De aspectabili, & aspectu.

Cap.7. 47 Sensuum mobilissimus & maximè dilectus est aspectus,1.Metaphys. cap.1. cuius obiectum vocatur aspectabile.

48 ¶ Aspectabilium duplex diuisio notetur. I. Quædam cernuntur tantùm in lumine; nimirum colores: alia tantùm in tenebris, vt splendor ligni putridi, & posteriori pars noctilucæ.nonnulla tam in lumine,quàm in tenebris,vt ignis. II. Alia sunt aspectabilia per se,nempe superficies coloratæ:alia per aliud,id est,per alienum colorem, vt corpora perlucida,vel vt aër,& aqua.

49 ¶ Lumen est actus perlucidi, quatenus est perlucidum.Non est enim corpus,alioqui duo corpora simul essent, vt aër & lumen: sed est quasi color perlucidi: quia quam rationem habet color ad rem coloratam, eandem habet lumen ad rem perlucidam.

50 ¶ Tenebræ sunt priuatio luminis.

51 ¶ Ridiculè ait Empedocles lumen ferri inter terram & cœlum,sed hunc motum nos latere.

52 ¶ Aspectus requirit medium inter obiectum & sensorium:idcircò si res supra oculum ponatur,non videtur. Eadémque est ratio aliorum sensuum. omnes enim requirunt sensorium,obiectum,& corpus interiectum,quod motum ab obiecto,mouet sensorium,& ita fit sensus.

53 ¶ Color tantùm in lumine cernitur, quia natura eius est,vt moueat perlucidum:lumen autem est,quod facit actu perlucidum.

54 ¶ Posterior pars noctilucarum, ligna putrida, fungi, cornua,capita quædam piscium, squammæ oculi,non solum colore prædita sunt,sed etiam luce quadam exigua,si tamen lucis appellationem meretur. hæc interdiu non videtur, eadem ratione,quâ stellæ interdiu non apparent,quoniam obscura-

ſcuratur à maiori lumine: noctu autem modicè illuſtrat aërem,in tantum vt videri poſſit,non etiá vt colores cerni poſſint:ſed interdiu harum,vt & ceterarũ rerũ,color aſpicitur.

55 ¶ Ignis & interdiu videtur, quia magnum habet lumen,adeo vt non obſcuretur lumine diei:& in tenebris,quia cùm eſt remotus, non habet tantam vim vt diſpellat tenebras oculo proximas, & faciat vt colores ibi appareant, ſed tantùm vt ipſe videri queat.

56 ¶ Lux & lumen (propriè loquendo) differunt, ſed ab aliis aliter diſtinguuntur. Seruius 2. Æneid. ait in lumine ſplendorem eſſe cum fumo,in luce ſine fumo.alij lumen vocant corpus lucidum, quod claritatem effundit: lucem autem appellant claritatem illam, quæ inde manat. alij lucem vni Solis ſplendori propriam faciunt.philoſophi verò ita diſtinguunt,vt dicant lucem eſſe in corpore ſolido ſiue opaco, vt Sole:lumen autem in corpore diaphano ſeu perlucido, vt in aëre. idcirco lux per ſe cernitur, lumen verò per ſe non cernitur. vtrumque autem Græcis vno vocabulo vocatur *φῶς*,& ab Hebræis אור, *or*.

CAP. VIII.
De ſono,& auditu.

57 OBiectum auditus eſt ſonus.

58 ¶ Sonus ſumitur vel poteſtate vel actu.Quędam enim dicuntur non habere ſonum, quia non poſſunt ſonum edere,vt lana,&ſpongia:quędam habere ſonum:quia poſſunt ſonum edere, vt omnia corpora ſolida & læuia: alia habere ſonum,quia actu ſonant,vt campana,ſeu tintinnabulum,cùm pulſatur. Cap. 8.

59 ¶ In ſono edendo præter ſenſorium tria corpora requiruntur. I. Corpus percutiens. II. Corpus interiectum, per quod fit motus in ictu inferendo.

60 ¶ In percutiente & percuſſo tria ſpectantur. I. Vt poſſint ſonum edere,debent eſſe corpora ſolida. II. Vt faciliùs & vt clariorem ſonum edant, debent eſſe læuia. III. Vt magnum ſonum edant, debent eſſe concaua, vt campana.

61 ¶ Corpus interiectum eſt aër,vel aqua,præſertim aër.

62 ¶ Inſuper ad ſonum efficiendum opus eſt vt ictus

celeriter fiat,ne priùs aër dissipetur,quàm ictus fiat.

63 ¶ Sonus aut est rectus,de quo hactenus:aut reflexus, qui vocatur Echo.

64 ¶ Est autem Echo vel perspicua, id est, quæ exauditur,vel quæ à nobis non percipitur. Tunc exauditur,cùm aër ictu compressus incidit in aërem aliqua putà antri concauitate inclusum, & ab eo repercutitur. Si verò in aliquod corpus solidum incidat, reflectitur quidem, sed reflexio non percipitur.

65 ¶ Hinc obiter notetur similitudo luminis & soni.vtrumque enim à quouis solido corpore reflectitur: & vtriusque reflexio modò apparet,modò latet.

66 ¶ Vt sensorium aspectus est humor chrystallinus,ita sensoriũ auditus est aër natiuus qui est intra aures. Vt igitur sonus audiatur, aërem, qui in sono edendo mouetur, vnum & continuum non dissipatum ferri oportet:ita vt continuetur cum aëre in auribus incluso,quemadmodum aurium aër est aëri natiuo continuus, qua scilicèt parte os natiuum aërem continens foramen habet adeo exiguum, vt aër natiuus exire nequeat.

67 ¶ Hæc igitur est causa,cur tantùm aurib.animal audiat,quoniam aërem illum natiuum alibi non habet.

68 ¶ Quemadmodum humor chrystallinus omnibus coloribus caret, vt omnes recipere possit, ita aër natiuus omni sono vacat,vt omnium sonorum differentias percipere queat.

69 ¶ In aqua audiri potest, quia aqua non peruenit ad aërem natiuum, immò nec ad partes internas auris propter eius anfractus.

70 ¶ Læsâ miringâ non auditur: hæc autem est membrana,quæ versus cerebrum tegit os, quo aër natiuus continetur:eadem etiam tympanum vocatur.

71 ¶ Cùm aures velut cornu sonant,auditus impeditur: quoniam proprius illius aëris motus non patitur alios externos motus sonum efficientes recipi.

72 ¶ Tam corpus percussum,quàm percutiens sunt causæ soni,sed diuersis modis, prout diuersis modis concurrunt ad ictum efficiendum. etenim compressio aëris, quæ ictu fit, est proxima causa soni.

73 ¶ So-

73 ¶ Soni differentiæ sunt acutum & graue: quæ in sono, qui actu fit, percipiuntur, quamuis enim hæc propriè dicantur de his quæ tanguntur, tamen etiam ad sonos transferuntur.

74 ¶ Vox est species soni, quæ nec à rebus inanimatis editur, nec ab animalibus quæ non respirant. Vt enim lingua non solùm valet ad gustum, sed etiam ad loquendum, ita respiratio non solùm valet ad refrigerandum pulmonem cordi próximum, & ipsum cor, sed etiam ad vocem emittendam.

75 ¶ Respirationis instrumentum est guttur.

76 ¶ Vox est sonus ab animali factus eò quòd aër per respirationem à pulmone ductus, aërem gutture inclusum percutit ad ipsum guttur.

77 ¶ Quocirca nec tussis est vox: nec cùm spiritum ducimus, vel reddimus, sed cùm eum continemus, vocem edere possumus.

78 ¶ Pisces, cicadæ, grylli non vocem emittunt, quia nec guttur habent, nec respirant: sed spiritus in septo transuerso insiti ad membranam attritu, sonum edunt. Vide cap. 10. part. 2. lib. de iuuent. & senect.

CAP. IX.

De odore, & odorabili.

79 MVlta animalia exquisitiùs & perfectiùs olfaciunt, quàm homo: quoniá odoratiuum sensoriú in homine non est exquisitú: adeo vt, sicut animalia quædá minùs vidét, nempe quæ duris oculis prædita sunt, vt cancri, ita homo minùs olfaciat. Cap. 9.

80 ¶ Tactus autem in homine est perfectissimus. idcirco homo est animalium prudentissimum: quemadmodum inter ipsos homines ij sunt magis ingeniosi, qui molliores carnes habent, intellige mollitiem sanguineam consistentem in humido aëreo, proinde in humido & calido. nam mollities carnium phlegmatica consistens in humido aqueo, proinde frigida, qualis est in fœminis, non arguit ingenij bonitatem.

81 ¶ Vt sapores ad gustum, ita odores se habent ad odoratum.

62 ¶ Dulce & amarum, necnon differentiæ mediæ, vt

acre, austerum, acidum, pingue, sunt differentiæ saporum, sed transferuntur ad odores.

83 ¶ Quædam habent dulcem saporem & dulcem odorem, vt mel: alia sunt vtroque modo amara, vt thymus: in nonnullis hæc variant, vt musci odor est dulcis, sapor amarus.

84 ¶ Idem est contrariorum sensus. quare vt auditus dignoscit audibile & inaudibile, visus visibile & inuisibile, ita odoratus dignoscit odorabile & inodorabile.

85 ¶ Odorabile aliquid dicitur, vel quia odore præditum est, vel quià multum odoris habet, vel quia bene olet. contrà inodorabile dicitur, quod nihil, vel parum odoris habet, & quod malè olet. Similis est distinctio eius, quod est gustabile vel ingustabile.

86 ¶ Medium inter obiectum odorabile & sensorium odoratiuum est aër: vel aqua. quocirca tàm pisces quàm animalia terrestria & volucres olfaciunt.

87 ¶ Sensorium, quo olfacimus, est caruncula mammillaris, quæ est in extremitate canalium à cerebro ad ossa narium foraminosa procedentium, vt placet Philopono hîc, & Galeno lib. 8. de vsu part. & Auicennæ. cap. de odoratu. licèt Auerroës non in hac caruncula, sed in neruo potestatem olfaciendi constituat, collect. lib. 1. cap. 7. & lib. 2. cap. 7.

88 ¶ In animalibus respirantibus sensorium odoratiuum id est organum olfactus, operculo quodam tectũ est: ac dum spiritus ducitur, detegitur: sed in animalibus non respirantibus semper est detectum.

89 ¶ Quapropter animalia respirantia non possunt aliter olfacere, quàm spiritum ducendo: & in aqua non olfaciunt.

90 ¶ Odor consistit in sicco, vt sapor in humido: res igitur odorabilis est actu sicca: sed sensorium odoratiuum est potestate, non actu siccum: vt oculi pupilla est potestate, non actu colorata: & in aëre natiuo potestate, non actu est sonus.

Cap. X.

De gustu, & gustabili.

Cap. 10. 91 Aristoteles ait gustabile esse tactibile quiddam, id est, esse speciem tactilis: quia nihil gustari potest,

teſt,quin tangatur. quare medium inter obiectum guſtabile & ſenſorium non eſt corpus aliquod interiectum, vt aër, vel aqua. Quòd ſi ſimus in aqua, ſentimus dulcedinem mellis infuſi, non quia mel per aquam agat in ſenſorium: ſed quia cum aqua miſcetur,& hæc quaſi potio mixta ex aqua & melle tangit ſenſorium.

92 ¶ Guſtabile eſt,quod ſaporem habet. hoc autem eſt humidum vel actu, vt vinum: vel poteſtate, quia per ſaliuam liquefieri poteſt,vt ſal.

93 ¶ Guſtus non ſolùm diiudicat rem guſtabilem,ſed etiam inguſtabilem:quia idem ſenſus eſt cōtrariorum, vt notaui ax. 84. Intellige inguſtabile, quod vel exilem habet ſaporem,vel nimium ſaporem, ita vt guſtum corrumpat. nam quod omnino à guſtu remotum eſt, vt angelus, vel anima, non poteſt guſtu diiudicari.

94 ¶ Senſorium guſtus non eſt humidum actu, ſed poteſtate.hoc autem ſenſorium eſt lingua.lib.1.de hiſtor.anim. cap.11.& libr.2.de part.anim.cap.vlt. Idcirco lingua valde arida aut valde humida non eſt ad guſtandum & ſapores diſcernendos apta.

95 ¶ Species ſaporum duæ ſunt contrariæ,dulce & amarum:hiſque interiectæ,vt pingue,ſalſum,acre,auſterum,acerbum,acidum.

96 ¶ Guſtatiuum eſt poteſtate dulce,vel amarum,vel auſterum,&c. guſtabile autem eſt, quod poteſt efficere vt guſtatiuum ſit actu dulce,vel amarum,& cetera.

Cap. XI.

De tactu,& tactili.

97 QVæritur, vtrùm tactus ſit vnus ſenſus, an plures. Cap.11. Simplicius & Philoponus aiunt eſſe vnum tactum percipientem omnes qualitates tactiles, calidum, frigidum, & cet. Thomas duos facit tactus:alterum, quo percipitur calidum & frigidum:alterum, quo ſentitur humidum & ſiccum:quoniam hæ ſunt primæ qualitates,vt expoſitum fuit 2. de generat.cap.2.Hanc ſententiam puto eſſe ipſius Ariſtotelis hoc cap.partic.13.Auerroës tres tactus facit,videlicèt duos à Thoma poſitos,& tertium,quo tangitur graue & leue. Alij

adhuc plures esse asserunt, vt sentiantur etiam aliæ contrarietates tactibiles, veluti durum & molle, asperum & læue, solutio continui & consolidatio.

98 ¶ Rursus quæritur, quódnam sit sensorium tactus. Aristoteles lib.2.de partib.anim.cap.1.& cap.5. ait sensorium esse carnem: hîc autem asserit carnem non esse sensorium, sed intermedium, quod obiecto & sensorio est interiectum. quod verò sit sensorium, hîc non declarat, sed cap. 2. de sen. & sens. ait hoc sensorium esse circa cor. itaque Themistius & Simplicius tactum ponunt in corde. Galenus, Thomas, & plerique alij, quibus assentior, tactum tribuunt neruis. Auerroës variat, & modò neruos, modò carnem inquit esse organum tactus.

99 ¶ Caro igitur est intermedium per se: aër verò aut aqua est intermedium per accidens: quia res in aqua tangi non potest, quin extremitates sint madidæ: aqua igitur est interiecta. & eadem ratione aër interiectus est, si in aëre res tangatur.

100 ¶ Sensus sunt in duplici differentia. nam alij habent medium externum, vt visus & auditus, ideóque res remotas sentiunt. alij internum, vt gustus & tactus, idcirco res remotas non sentiunt, & illi quidem patiuntur ab intermedio, quod ab obiecto affectum est: hi verò vnà cum intermedio patiuntur ab obiecto.

101 ¶ Sensorium non potest qualitatibus tactilibus destitui: quia cùm sit corpus, necessariò est calidum vel frigidum, & humidum vel siccum. alia ratio est aliorum sensuum, vt suprà docui: quia pupilla non est colorata, & aër natiuus per se est expers omnis soni. quare tactus ea nõ percipit, quę sunt æquè calida aut frigida, vel humida aut sicca, sed ea, quę superant, id est, calidiora, frigidiora, humidiora, & sicciora, quàm sit ipsum sensorium.

102 ¶ Tactus quoque est oppositorum, vt alij sensus, id est, percipit res tactiles & intactiles, quæ differentiam tactilem exiliter habent, cuiusmodi est aër: & quæ propter exsuperantiam corrumpunt tactum, vt calidissima, quæ vrunt. quod verò nullo modo sub tactum cadit, vt angelus, certè non percipitur nec dignoscitur tactu.

CAP. XII.

Communia de ſenſibus externis.

Cap.12.

103 SEnſus recipit ſpecies ſenſibiles ſine materia, vt cera formam anulo impreſſam.

104 ¶ Animæ facultas ſenſitiua eſt in ſenſorio, vt facultas videndi in pupilla.

105 ¶ Vehemens obiectum corrumpit ſenſorium.

106 ¶ Plantæ licèt patiantur à qualitatibus tactilibus, vt à calore & frigore, non tamen tangunt, quia ſenſorio & ſentiendi facultatẽ carent. nam tangendi vocabulum hîc anguſtiùs accipitur, quàm lib.5.Phyſ. cap.5. ſic aër patitur à calore & à ſono: non tamen videt, vel audit. nam ſentire non eſt tantùm pati, & recipere ſpecies ſenſibiles, ſed etiam eas dignoſcere, & diiudicare.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XXXVII.

DE ANIMA TERTIVS.

CAP. I.

De numero ſenſuum externorum.

Cap. 1.

NOn eſſe plures ſenſus, quàm quinque illos ſuprà expoſitos, patet, quia plures in animalibus perfectis non reperiuntur.

2 ¶ Nec dicendum requiri ſextum ſenſum. qui percipiat obiecta communia, vt motum, ſtatum, figurã, magnitudinem, numerũ, vnitatẽ: quia hæc omnia ſenſus ſuprà expoſiti percipiunt per ſe, non per accidens.

3 ¶ Senſus aliquis per accidens percipit obiectũ alterius ſenſus, nõ quatenus ab illo diſtinguitur, ſed quatenus ambo

vniuntur in ſenſu communi, de quo dicam in ſequenti cap. ſic(exempli gratiâ)aſpectus percipit bilem eſſe amaram.

Cap.2. 4 ¶ Similiter ratione ſenſus communis quilibet ſenſus percipit ſe ſentire: vt aſpectus percipit ſe videre. nam ſenſus communis eſt veluti centrum omnium externorum ſenſuum.

5 ¶ Actus obiecti, & actus ipſius ſenſus, re idem ſunt, ratione differunt: vt ſonatio, & auditio. vocatur enim ſonatio, quatenus ab obiecto procedit: & auditio, quatenus in ſenſu recipitur.

6 ¶ Hic actus non eſt in obiecto, ſed in ſenſitiuo: ſicut motus eſt in re mota, non in re mouente.

7 ¶ Interdum hic actus alio nomine vocatur, quatenus proficiſcitur ab obiecto: alio, quatenus recipitur à ſenſu: vt ſonus, & auditus. Interdum operatio obiecti nomine caret, ac tantùm habemus nomen operationis ipſius ſenſus. Verbi gratiâ, actus guſtatiui vocatur guſtus, ſeu guſtatio: actus verò ſaporis nomine vacat. ſic actus videntis vocatur aſpectus, ſeu viſio: actus autem coloris non habet nomen: ſiquidem color agit in aërem, non tamen illum colore inficit.

8 ¶ Senſibile non eſt actu ſine ſenſu, ſed poteſtate tantùm. vt color non eſt actu ſenſilis, niſi aſpiciatur: eſt tamen poteſtate ſenſilis, & eſt color, etiamſi non aſpiciatur, quicquid Democrito viſum ſit. 3. Metaphyſ. cap. 5.

9 ¶ Senſus in ratione ſeu proportione quadam conſiſtit. nam concentus, qui ab auditu percipitur: eſt ratio: atqui concentus & eius auditio re idem ſunt, vt ſuprà docui: Ergo & hic auditus eſt ratio. quod autem de hoc ſenſu dixi, idem de omnibus dicendum eſt, quia eadem eſt omnium ratio.

10 ¶ Vehemens obiectum corrumpit ſenſum, vt nimia lux aſpectum.

11 ¶ Iucunda ſenſibus ſunt mixta: quoniam ratio non in ſimplicibus, ſed in mixtis conſiſtit.

Cap. II.

De ſenſu communi.

12 QVilibet ſenſus externus percipit differentias ſui obiecti: vt aſpectus differentias colorum, auditus differentias ſonorum, guſtus differentias ſaporum: differentiæ ve-

tiæ verò diuersorum obiectorum, vt coloris & soni, vel saporis & odoris, nec ab vno sensu externo, nec à pluribus sensibus externis percipi possunt, sed percipiuntur à sensu interno, in quo omnes sensus externi vniuntur quasi in centro. quare hic vocatur sensus communis: éstque actu vnus, quatenus est vna facultas: & actu plures, quatenus est terminus omnium sensuum externorum. re igitur est vnus sensus, ratione plures: quemadmodum centrum re est vnum punctum, ratione autem plura, quia est terminus omnium linearum à centro ductarum.

Cap. III.

Distinctio intellectus & sensus, necnon phantasiæ & existimationis.

13 Sensus & intellectus sunt facultates cognoscentes: & quamuis à veteribus non distinguãtur, reuerà tamen differunt, quia sensus inest omnibus animalibus, intellectus propriè dictus inest solis hominibus. Cap. 3.

14 ¶ Intellectus diuiditur in phantasiam siue imaginationem, & existimationem, quæ propriè vocatur intellectus. Has facultates differre probatur, I. Quia imaginari est in nostra potestate: opinari autem non est in nostra potestate. vtputà possumus imaginari montem aureum, non possumus opinari esse montem aureum. II. Cùm opinamur aliquid esse molestum, aut terribile, metuimus: cùm autem tale quid imaginamur, non metuimus.

15 ¶ Nec phantasia est sine sensu, nec existimatio sine phantasia.

16 ¶ Existimationis tres sunt species. I. Scientia & ignorantia. II. Opinio. III. Prudentia & imprudentia.

Cap. IV.

De phantasia.

17 Phantasia siue imaginatio est, secundum quam dicitur in nobis fieri aliquod phantasma.

18 ¶ Phantasiam non esse sensum, probatur sequentibus argumentis. I. Dormiens imaginatur, quamuis non sentiat. II. In animali priùs generatur sensus, quàm phantasia. III. Quædam animalia, vt vermes, licèt sensu prædita sint, phan-

tasiâ carent. IV. Cùm accuratè & exquisitè sentimus, sensus est verus: phantasia verò potest esse falsa: ideóque imaginari dicimur, cùm non exquisitè sentimus: quia tunc sensus falli potest. V. Clausis oculis possumus imaginari res aspectabiles, quemadmodum & res absentes, quas non videmus, nec sentimus.

19 ¶ Phantasia nec est intellectus, nec scientia: quoniam hæc semper vera sunt, illa verò potest esse falsa.

20 ¶ Phantasia non est opinio: quia opinio non est sine fide, & sine ratione, quippe cùm id nobis persuasum sit, quod opinamur: phantasia verò & sine fide, & sine ratione esse potest, vt in brutis.

21 ¶ Ex dictis patet, phantasiam nec esse opinionem & sensum, nec esse opinionem per sensum, ne constare ex opinione & sensu.

22 ¶ Non est tamen sine sensu, quia phantasmata accipit à sensu.

23 ¶ Phantasia sumitur vel pro actu, vel pro facultate. In priori significatione phantasia est motus factus à sensu, qui actu est. vt enim obiecta sensibilia agunt in sensum, & recipiuntur à sensu: ita sensus iis affectus agit in phantasiam: vnde species sensibiles recipiuntur à phantasia. In posteriori significatione phantasia est animæ facultas apta ad recipiendas species sensibiles à sensu.

24 ¶ Dicta est phantasia ἀπὸ τοῦ φάους, id est, à lumine: quia præstantissimus sensus est aspectus, qui lumen requirit.

25 ¶ Bruta secundum phantasiam agunt, quia intellectu carent. nonnulli verò homines secundum phantasiam agunt: quia intellectûs operatio in eis impeditur vel perturbatione aliqua, vt ira, amore, vel morbo, vel somno.

CAP. V.

De intellectu patiente.

Cap. 4. 26 INtellectus propriè dictus, id est, qui distinguitur à phãtasia, diuiditur in intellectũ patientẽ & agentem.

27 ¶ Intellectus patiens dicitur, quia intelligere est pati: passione scilicèt perfectiua, non corruptiua, quoniam intellectus, dum recipit species intelligibiles, non corrumpitur, sed perficitur.

28 ¶ Hic

28 ¶ Hic intellectus patiens consideratur tribus modis. I. Potestate, id est, quatenus est facultas quædam animæ ad rerum cognitionem acquirendam idonea. II. Habitu, quatenus rerum cognitionem iam acquisiuit. III. Actu, quatenus actu ratiocinatur, vel contemplatur.

29 ¶ Secundùm suam naturam est mera potestas, ita se habens ad species intelligibiles, vt sensus ad species sensibiles. quoniam igitur omnia intelligere potest, sine dubio ab omnibus rebus est abiunctus.

30 ¶ Est igitur locus quidam specierum intelligibilium.

31 ¶ Nec læditur à potente obiecto, vt sensus: immò postquam intellexit aliquid valde intelligibile, est maximè aptus ad cetera intelligenda.

32 ¶ Reducitur ad actum, cùm actu recipit species intelligibiles, túncque potest seipsum intelligere.

33 ¶ In rebus physicis aliud est res, vt caro: aliud rei essentia, vt essentia carnis: quia essentia est forma: res autem physica non est forma, sed compositum ex materia & forma. sed in iis quæ a materia abiuncta sunt, idem est res & rei essentia: siquidem hæ res sunt puri actus, id est, meræ formæ sine materia, vt Deus, & cœlestes intelligentiæ, res autem mathematicæ, etsi abiunctæ sunt à materia sensibili, tamen non sunt separatæ a materia intelligibili. sicut enim simũ significat formam in materia sensibili, id est, curuitatem narium; ita rectum significat formam in materia intelligibili, id est, rectitudinem quantitatis continuæ, vt lineæ. Quæ cùm ita se habeant: sciendum est, res physicas cognosci à sensu, mathematicas recipi à phanthasia, immateriales res & omnium rerum essentias percipi ab intellectu. Denique res immateriales sunt intelligibiles per se: res autem materiales non sunt per se intelligibiles, sed per abiunctionem à materia: quam quidem abiunctionem intellectus facit.

34 ¶ Intellectus abinitio seipsum non intelligit, quia tantùm potestate, non actu est: postea verò, quàm est actu, est intelligibilis per se, quippe qui est immaterialis.

Cap. VI.

De intellectu agente.

35 VT intellectus patiẽs omnia fit, id est, omnes species intelligibiles recipit: ita intellectus agens omnia Cap. 5.

agit,id est,omnes species intelligibiles.

36 ¶ Nam sicut lumen efficit,vt colores sint actu aspectabiles, ita intellectus agens facit, vt phantasmata sint actu intelligibilia.

37 ¶ Hic intellectus non vtitur aliquo organo corporeo, sed est à corpore separatus,vt & intellectus patiens.

38 ¶ Non est mixtus cum vlla re,sed est essentia simplicissima.cùm enim patiens intellectus non sit mixtus cum aliqua re,multò minùs intellectus agens mixtus dici debet.

39 ¶ Est omnino impatibilis. quamuis enim intellectus patiens perfectiuè patiatur, dum species intelligibiles recipit,non corruptiuè,vt suprà exposui:tamen intellectus agens nullo modo patitur,quia semper est actu,nec recipit aliquid, quod antea non haberet.

40 ¶ Post hominis mortem manet à corpore separatus secundum suam essentiam, non secundum efficientiam, quàm in corpore habet.nec enim illustrat ampliùs phantasmata, nec deducit intellectum patientem à potestate ad actum,sed tantùm intelligit.

41 ¶ Dubium est,cùm intellectus agens semper intelligat, quî fiat, vt in hac vita multarum rerum obliuiscamur, post mortem verò nullius rei recordemur,vt & poëtæ indicant, fingentes animas ex corpore separatas bibere ex flumine Letheo, id est, ex flumine obliuionis. Respondeo obliuionem contingere propter intellectum patientem. hic enim est, qui discit, qui obliuiscitur, & secundum Aristotelem est morti obnoxius. cognitio verò intellectus agentis propria, longè differt à cognitione, quam in hac vita habemus.

42 ¶ Dixi intellectum patientem secundum Aristotelem esse morti obnoxium:quia probo,quod ad hoc,interpretationem Alexandri,& puto eos falli,qui contrariam sententiam tribuunt Aristoteli.quamquam eam sententiam veram esse,atque ipsum Aristotelem falli existimo:quia non solùm intellectus agens, sed etiam patiens est immortalis, vt in commentario demonstraui.

CAP.

CAP. VII.

De duplici operatione intellectus.

43 COgnitio intellectus patientis diuiditur in simplicem & compositam. simplex cognitio est simplicis & indiuidui cóceptus, vt hominis. Composita est conceptus compositi, vt hominem currere. Coniunge c.1. de interpr. Cap. 7.

44 ¶ Inter has cognitiones duplex est discrimen. I. Simplex cognitio est veri & falsi expers: composita verò cognitio est vera aut falsa. II. Simplex est prior, quàm composita. nam intellectus priùs intelligit hominem per se, & cursum per se: deinde hæc componens, intelligit hominem currere.

45 ¶ Indiuiduum dicitur, vel quod nullo modo diuidi potest, vt punctum: vel quod non est actu diuisum, licèt diuidi possit. hoc autem vel est vnum quantitate, vt linea: vel vnum formâ, vt homo.

46 ¶ Quod non est actu diuisum, intelligitur per se, quatenus indiuiduú: per accidens verò, quatenus est diuiduum, id est, quatenus ei accidit vt diuidi possit. atque intelligitur totum simul in tempore indiuiduo, non per partes in partib. temporis. vtputà non intelligo partem lineæ in parte temporis, sed totam lineam indiuisam in tempore indiuiso.

47 ¶ Quod diuidi nequit, per priuationem intelligitur. vt punctum est, quod nec longitudinem, nec latitudinem, nec altitudinem habet.

48 ¶ Intellectio quidditatis per se est simplex: quia ex omnibus definitionis partib. fit quiddam vnum. sed si quidditas attribuatur ei, cuius est quidditas: iam est intellectio composita. vt enim intellectio hominis est simplex, ita etiam intellectio animalis rationalis mortalis, quia non aliud est animal rationale mortale, quàm homo. sed hæc intellectio hominem esse animal rationale mortale, composita est.

49 ¶ Intellectio composita partim est compositionis, vt hominem esse animal: partim diuisionis, vt hominem non esse lapidem. nam quod est in oratione affirmatio & negatio, id in intellectu est compositio & diuisio.

50 ¶ Obiter obserua compositionis vocabulum bifariàm accipi, nempe latiùs & angustiùs. illo modo sub se comple-

ctitur etiam diuisionem:etenim qui dicit hominem non esse album, coniungit & componit non album cum homine. hoc autem modo à compositione distinguitur.de interpr. ca. 1.partic.5.

CAP. VIII.

De intellectu practico, & eius distinctione à contemplatiuo.

Cap.7. 51 QVemadmodum sensibile facultatem sensitiuam, ita intelligibile facultatem intelligibilem deducit de potentia ad actum.

52 ¶ Vt duplex est operatio sensus,primò perceptio & diiudicatio obiecti,secundò appetitus vel fuga consequens obiecti cognitionem:ita etiam duplex est operatio intellectus practici, videlicet cognitio, & voluntas quâ rem cognitam expetit vel abhorret.& vt in sensu facultates sentiendi,appetendi,& fugiendi,re idem sunt,ratione differunt:ita etiam in intellectu practico facultates intelligendi, appetendi, & fugiendi:sed discrimen est:quia intellectus affirmat vel negat esse bonum aut malum:sensus autem nec affirmat nec negat esse appetendum aut fugiendum,sed perinde appetit,vel fugit,ac si affirmasset vel negasset.Prætereà appetitus sensitiuus propriè vocatur ἐπιθυμία id est,cupiditas,vel concupiscentia, aut si à re abhorreat,θυμὸς,id est,ira:appetitus autem intellectiuus propriè appellatur βούλησις.

53 ¶ Obiectum externum afficit sensum externum,vt color aspectum:hic speciem defert ad sensum communem : à quo phantasia eam accipit:phantasmata verò illustrantur ab intellectu agente,cuius operâ abiunguntur à circumstantiis, quibus fiebant particularia:atque ita euadunt vniuersalia, & agunt in intellectum patientem.

54 ¶ Vt se habet sensus ad obiecta externa, ita intellectus ad phantasmata.& vt sensus percipit omnia sensibilia, ita intellectus omnia intelligibilia.

55 ¶ Quamuis sensus non percipiat, nisi rem præsentem: tamen quia rei species in phantasia seruatur,idcirco intellectus rebus absentibus contemplatur species in phantasmatibus.sunt enim species intelligibiles in phantasmatibus,vt vniuersalia in particularibus.

36 ¶ Sicut verum & falsum est obiectum intellectus contemplatiui,ita bonũ & malũ est obiectũ intellectus practici.

56 ¶ Ac

57 ¶ Ac verum quidem & falsum accipiuntur absolutè, & per se: bonum verò & malum dicuntur per relationem ad alterum, cui bonum vel malum est.

58 ¶ Intellectus practicus versatur tantùm in rebus materialibus, quæ sub actionem cadunt: contemplatiuus autem non solùm cognoscit res materiales, vt physicas, sed etiam res à materia abiunctas vel per intellectum tantùm, vt mathematicas: vel re ipsa, vt cœlestes intelligentias.

59 ¶ Intellectus actu est, qui actu res intelligit.

Cap. IX.

Collatio intellectus cum sensu & phantasiâ.

60 Vt sensus est quodammodo sensibilia, quoniam ea recipit, & iis informatur: sic intellectus est quodammodo intelligibilia. Cap. 8.

61 ¶ Intellige sensum recipere sensibilia, & intellectum intelligibilia, non quòd res ipsas recipiat, sed earum species. verbi gratiâ, in anima non est lapis, sed species lapidis.

62 ¶ Quemadmodum igitur manus est instrumentum instrumentorum, sic anima est forma formarum: videlicèt sensitiua sensibilium, & intellectiua intelligibilium.

63 ¶ Quoniam intelligibilia sunt in sensibilibus, id est, in phantasmatibus: idcirco omnis nostra cognitio originem ducit à sensu. & qui nihil sentit, nihil discere potest: qui verò omnino caret aliquo sensu, etiam aliquâ scientiâ necessariò destituitur: vt natus cæcus non potest acquirere scientiam colorum.

64 ¶ Verum & falsum, seu conceptuum compositio & diuisio, quibus in oratione respondet affirmatio & negatio, non sunt in phantasia, sed in intellectu.

65 ¶ Simplices mentis conceptus, id est, intelligibilia, nec sunt phantasmata, nec sine phantasmatibus. nam phantasmata sunt particularia: intelligibilia verò sunt vniuersalia. & illa quidem sunt in phantasia: hæc verò ex illis colliguntur in intellectu.

CAP. X.

Dubitationes de facultate motrice.

Cap.9. 66 CAusa motus animalium, id est incessus, non est facultas vegetatiua: quia hæc reperitur etiá in plantis, quæ non possunt incedere. Ne dicas animam plantarum habere facultatem incedendi, licèt plantę non possint incedere defectu organi: quia cùm natura nihil frustrà faciat, non est dicendum facultatem incedendi frustrà esse plantis datam, cùm non possit ad actum deduci.

67 ¶ Rursus causa incessus non est sensus: quia sensus inest etiam in animalibus non incedentibus, vt in conchyliis.

68 ¶ Item intellectus contemplatiuus non est causa huius motus: quia non præscribit aliquid faciendum, vel fugiendum.

CAP. XI.

Quæ sit causa incessus.

Cap.10. 69 CAusæ incessus sunt intellectus & appetitus. Intellectûs appellatione hîc complector etiam phantasiam, & excludo intellectum contemplatiuum.

70 ¶ Idem ordo seruatur in appetitu, & intellectu: sed contrarius in actione. verbi gratiâ, primò appeto sanitatem: deinde pharmacum sanitatis gratiâ: posteà medicum, vt ab eo sumam pharmacum. sic etiam intellectus primò concipit sanitatem, secundò pharmacum, tertiò medicum. quod verò ad actionem attinet, primò accerso medicum, secundò ab eo accipio pharmacum, tertiò recupero sanitatem.

71 ¶ Prima seu proxima causa motus non est intellectus, sed appetitus. quod probatur, I. Quia intellectus non mouet sine appetitu: appetitus autem mouet sine intellectu, vt in brutis. II. Quia intellectus semper est rectus, quippe qui non fallitur circa suū obiectum, vt nec sensus: appetitus verò, phantasia, & actio, tam recta quàm non recta esse possunt.

72 ¶ Appetitus duplex est: nempe irrationalis, qui vocatur cupiditas, & rationalis, qui appellatur voluntas. ille tantùm præsentis rationem habet: hic etiam præteriti & futuri. quare sæpe inter se pugnant, & contrarij sunt.

73 ¶ Primum mouens est appetibile, à quo motus appetitus,

titus,mouet. id quod mouetur,est anima.id quo mouetur,est organum corporeum.

74 ¶ Animal est motiuum, quatenus est appetitiuum. appetitus autem non est sine phantasia, vel intellectu: quia omnẽ appetitum cognitio præcedit: cùm ignoti(vt ille ait) nulla sit cupido.cognitio autem habetur per phantasiam,vel intellectum. atque hæc est causa,cur duplex sit appetitus,vt paulò ante docui:quia scilicèt duplex est cognitio,quam appetitus sequitur:nimirùm phantastica & intellectiua.

75 ¶ In animalibus quoque imperfectis, vt in cochleis, phantasia & appetitus insunt,sub ratione tamen quadam indefinita & confusa. vtputà siue acu pungas cochleam, siue igne eam lædas,molestiam æquè sentiet,& contrahetur, non distinguens inter factam ab acu,vel ab igne.

76 ¶ In deliberatione instituenda consideramus multa sub vna &communi ratione,id est,quatenus ad finem,quem optamus,consequendum valent.

77 ¶ Appetitus potest esse sine ratiocinatione, vt in brutis.ratiocinationem autem practicam sequitur appetitus: quia quod concluditur esse bonum, id appetitur : quod malum,declinatur & vitatur.

78 ¶ Secundum naturam voluntas cupiditati dominari debet: quia est facultas superior. sæpe tamen contingit, vt à cupiditate superetur,vt in hominibus incontinentibus.

79 ¶ Tres igitur diuersi motus sunt. I. Pugna voluntatis & cupiditatis. II. Motus,qui sequitur victoriam voluntatis. III. Motus,qui sequitur victoriam cupiditatis.

80 ¶ Cùm duplex sit cognitio, altera vniuersalis, quæ est maioris propositionis, veluti bonum esse expetendum, altera particularis,quæ est minoris propositionis, veluti hoc esse bonum:illa est motionis causa remota,hęc verò est causa proxima.

Cap. XII.

Collatio animæ vegetatiuæ,sensitiuæ,& intellectiuæ.

81 Vegetatiua facultas inest omnibus viuentibus ortui & interitui obnoxiis, id est, omnibus animalibus, & plantis. Cap.II.

82 ¶ Sensus nõ inest plãtis,sed animalib.solis & omnib.

83 ¶ Non tamen omnes ſenſus in quouis animali inſunt,ſed tantùm tactus, & guſtus, quem ſuprà docui eſſe tactum quędam: quoniam hi duo ſenſus neceſſarij ſunt ad hoc vt animal ſit:reliqui ſenſus quibuſdam tantùm animalibus à natura dati ſunt,non vt illa animalia ſint,ſed vt bene ſint.

84 ¶ Idcirco amiſſo tactu perit animal:& vehemens tactile,vt ignis, non ſolùm corrumpit ſenſorium , ſed etiam ipſum animal,quod in viſu,auditu,olfactu aliter ſe habet.

85 ¶ Quia omne animal habet ſenſum tactus,cuius ſenſorium non poteſt eſſe ſimplex elementum,quandoquidem tactu percipimus qualitates ac differẽtias omnium elementorum,vt calidum,frigidum, humidum, ſiccum:ideo corpus animalis non poteſt eſſe ſimplex elementum , vt ignis , vel aër,vt terra:ſed repudianda eſt eorum ſententia , qui animalia quædam ponunt aërea,vel ignea,quæ vocant dæmones.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XXXVIII.

DE SENSV ET SENSILI.

Cap. I.

Præfatio.

Cap. 1. CVM de facultate ſenſitiua dictũ ſit in lib. de anima, conſequenter de iis , quæ ratione ſenſus animalibus inſunt,dicere oportet.

2 ¶ Hæc omnia animæ & corpori communia ſunt.

3 ¶ Horum autem diſtinctio eſt multiplex. I Alia ſunt omnibus animalib.communia,vt ſentire, gaudere, moleſtia affici:alia quorundam propria,vt memoria , & reſpiratio. II. Alia ſunt in ſenſu,vt vigilia,voluptas, dolor: alia per ſenſum, vt phan-

vt phantasia,& memoria. III. Alia sunt affectiones,vt somnus,vigilia : alia habitus, vt iuuentus,senectus:alia conseruationes sensuum,vt respiratio, sanitas : alia corruptiones sensuum,vt morbus,& mors.

4 ¶ Necesse est omne animal sensu prædirum esse:quia per sensum à non animali distinguitur.

5 ¶ Tactus & gustus omnibus animalib. necessariò insunt,vt expositum fuit 3.de anima,cap.vlt.

6 ¶ Reliqui sensus insunt animalibus incedentibus salutis gratiâ,vt salubria & noxia dignoscere , atque illa persequi,hęc fugere possint.quibusdam verò,vt hominibus,etiam prudentiæ & cognitionis gratià dati sunt à natura. Vide 1. Metaph.cap.1.

7 ¶ Aspectus per se ad necessaria cognoscenda valet: auditus verò per accidens ad scientiam acquirendam magis valet.nam aspectus plura percipit,quàm auditus.sed ex auditu est cognitio per accidens, quatenus disciplina verbis traditur,quæ auditu percipiuntur. quapropter prudentior euadit is qui cæcus,quàm qui surdus natus est.

Cap. II.

De sensoriis.

8 DE corporeis sensoriis,id est sensuum organis,videlicèt cui elemento quodlibet sensorium adscribi debeat,tres sunt opiniones. I. Pythagoreorum & Platonis in Timæo,instrumẽtum aspectus esse ignem, auditus aërem, gustus aquam,tactus terram, odoratus mediũ quid inter aërẽ & aquam. II. Democriti,qui aspectum tribuit aquæ, non igni. III. Aristotelis, qui statuit aspectus organũ esse aquam, auditus aërem,olfactus ignem,gustus & tactus terram. Cap.2.

9 ¶ Qui visum igni tribuunt,hac ratione mouẽtur:quia cõpresso & agitato oculo igneus quidã fulgor apparet. vnde putant oculũ esse igneum , & aspicere per luminis missionẽ: Aristoteles autẽ & hanc sententiã,& eius fundamẽtũ reiicit.

10 ¶ Nam fulgor ille apparet,non quia oculus sit igneus, sed quia est læuis: ideóque non fulget, nisi in tenebris, (nam & cùm clauduntur oculi,oriuntur tenebræ) vt piscium capita quædam,& cornu,&c.de quibus dixi 2.de anima,ax.54.

11 ¶ Quòd si oculus videret per luminis emissionẽ, etiã

in tenebris videret. Ne dicas pro Timæo, lumen illud in tenebris extingui. nam si lumen igneum est, & ab igne proficiscitur, vt censet Timæus: certè aut ab humido, aut à frigido extingueretur: quoniam à suo contrario debet extingui: igni autem, qui est calidus & siccus, contraria sunt humidum & frigidum. quocirca lumen oculi pluuiæ tempore aut hyeme extingueretur: quod tamen manifestè falsum est.

12 ¶ Organum aspectus esse aquam, probatur: quia vulneratis oculis aqueus humor effluit. quare in animalibus sanguine præditis album oculi est pingue, ne humor ille, quem chrystalinum vocamus, congeletur, exanguium verò oculos dura tunica ambi, quæ à frigore tuetur, ac munit.

13 ¶ Intellige aquam esse organum aspectus, non quatenus est aqua, sed quatenus est perlucida: quia sicut intermedium externum, per quod videmus, debet esse perlucidum, vt per illud species aspectabiles ad oculum deferantur: ita etiam oculi pars debet esse perlucida, per quam eædem species ad facultatem videndi, quæ non in extremo oculo, sed interna est, peruenire debent.

14 ¶ De modo videndi quatuor sunt opiniones. I. Veterum mathematicorum, radios visuales ab oculo emitti vsque ad rem visam, ita vt pyramidem efforment, cuius conus est in oculo, basis in reuisa. II. Platonis in Timæo, radios seu lumen ab oculo mitti ad certum vsque locum, vbi cum lumine externo confunditur. III. Democriti aspectum esse emphasim, id est, apparitionem illam imaginis, quam in oculis cernimus. IV. Aristotelis, species visibiles recipi ab oculo: quia color rei aspectabilis afficit intermediũ, vt aërẽ, qui ita affectus agit in oculum: adeo vt sicut annulus per aërem imprimit imaginem in cera, sic res visibiles faciant in sensorio visiuo, id est, in organo aspectus. discrimen tantùm est, quod annulus mouetur, vt ceram tangat: res autem visibilis sine motu locali agit in sensorium per intermedium.

15 ¶ Sententia mathematicorum falsa est: quia fieri nequit vt aliquid à nostris oculis emissum, ad astra perueniat, cùm tamen etiam remotissima astra videamus.

16 ¶ Sententia Platonis reprobatur: quia si dicendum esset lumen oculi cum lumine externo coniungi, id potiùs fieret in ipso oculo, ad quem lumen externum peruenit, quàm in vl-

in vlteriori ſpatio. quanquàm ne hoc quidem fieri poteſt: cùm quia non quiduis cuiuis coniungi poteſt, tum etiam quia interiecta membrana, quæ oculum tegit, coniunctionem illam impedit.

17 ¶. Vtrique commemoratæ ſententiæ obſtat, quòd ex continua illa effluxione, qua res infinitas cernimus, oculi omnino exinanirentur, nec poſſent tot rerum viſioni ſufficere.

18 ¶ Sententia Democriti reiicitur I. Quia imago illa non videtur ab eo, in quo eſt, ſed ab alio. vt imaginem, quæ in tuo oculo apparet, non tu, ſed alij vident. II. Quia ita apparet imago in oculo, vt in ſpeculo: quare ſicut ſpeculum non videt, ita etiam oculus non videret, niſi eſſet alia videndi ratio, quàm emphaſis.

19 ¶ Olfactus meritò tribuitur igni: quia odor eſt exhalatio fumida, proinde ignea.

20 ¶ Senſorium olfactus eſt in cerebro: quia frigidum eſt, vtpote quod poteſtate tantùm eſt calidum, id eſt, afficitur ab odore, cuius natura eſt calida. etenim ſenſus eſt poteſtate, & ab obiecto ad actum deducitur.

21 ¶ Senſiterium tactus eſt neruus, qui ſecundum Ariſtotelem 3. de hiſtor. animal. cap. 5. à corde proficiſcitur: ſecũdum Galenum 8. de vſu part. cap. 3. & 4. à cerebro oritur: per vniuerſum autem corpus diffunditur.

22 ¶ Neruus autem, qui eſt ſenſorium guſtus, à corde ad linguam proficiſcitur.

Cap. III.

De colore, & eius ſpeciebus.

23 Lumen eſt quaſi color perlucidi, per accidens, id eſt, per aliud. nam ſi corpus lucidum adſit, lumen eſt. ſin minùs, ſunt tenebræ. Cap. 3.

24 ¶ Perſpicuitas eſt natura quædam ſeu qualitas communis aëri & aquæ & aliis quibuſdam corporibus: quorum aliis magis, aliis minùs ineſt. per ſe autem & à corporibus abiuncta non conſiſtit.

25 ¶ Vt igitur corpora, ita etiam eorum perſpicuitas aliquo termino definitur ac terminatur.

26 ¶ Quædam sunt omnino perlucida, vt aër, & aqua: alia in superficie tantùm, vt corpora solida & opaca. in illis lumen inest, vel tenebræ: in horum superficie est color.

27 ¶ Color est terminus perspicui in corpore definito. corpus definitum appello, quod suo termino terminatur, & eundem colorem præ se fert, siue sit proximum, siue remotum:vt æs,lignum.indefinitum autem,quod alieno termino terminatur,& alium cominus,alium eminus colorem refert: vt aërem, & aquam. in vtroque corporum genere color in extremitate apparet.

28 ¶ Vt in perspicuo est lumen, aut tenebræ : ita in superficie est color albus,aut niger:quorum ille lumini,hic tenebris proportioni respondet.

29 ¶ Colorum mediorum causa triplex affertur. I. Mixtio imperfecta, si minimæ & insensibiles particulæ albi & nigri iuxta se inuicem ponantur : quia propter exiguitatem album & nigrum non percipiuntur, color tamen aliquis videtur:medius igitur est inter album & nigrum. II. Si color per colorem appareat, vt nigrum per album. sic pictores interdum debiliorem colorem supra euidentiorem inducunt, vt tertius color appareat.sic Sol,qui per se albus cernitur,per caliginem aut fumum,puniceus apparet. III. Per verá mixtionem,de qua dictum fuit lib.1.de generat.cap.vlt.Primo & secundo modo non fiunt veri colores, sed tantùm videntur: tertio modo fiunt veri colores.

30 ¶ Causa,propter quam multi sunt medij colores,hęc est:quia diuersimodè albus & niger inter se miscentur: ita vt inter eos vel sit ratio aliqua, vt dupla, tripla, quadrupla, vel nulla sit ratio.

31 ¶ Vbi ratio seu proportio est, color est iucundus, & aspectum oblectat.è contrario vbi proportio deest, color est aspectui molestus.

Cap. IV.

De sapore, & eius speciebus.

Cap.4. 32 SApores sunt nobis notiores,quàm odores:quia magis valemus tactu,cuius species quædam est gustus,quàm olfactu.

33 ¶ Em-

33 ¶ Empedocles aquam in ſe omnia ſaporum genera ob exiguitatem inſenſibilia continere aſſerit. quod falſum eſſe apparet:quia videmus ſapores immutari à calore,vt cùm fructus ex arbore decerpti,exponuntur Soli,vel igni.

34 ¶ Eadem ratione conſtat,aquam non eſſe πανσπερμίαν, ſeu ſeminarium omnium ſaporum, vt quidam aſſerunt, ita vt ex aliis eius partibus alij ſapores fiant. Adde,quòd ex eadem aqua diuerſi ſapores fiunt. vt cùm arbor ad ſe aquam trahit, tota arbor inde alitur:alius tamen eſt ſapor corticis, alius foliorum,alius ipſius fructus.

35 ¶ Aqua, cùm ſuapte natura ſit inſipida, ſapores recipit à ſicco: vt cùm per terram permeat. recipit etiam à calido,id eſt,ab igne,quia ignis quoque ſiccus eſt.

36 ¶ Sapor itaque eſt affectio, quâ humidum à ſicco affectum eſt,guſtandi ſenſum de potentia ad actum deducens.

37 ¶ Quia ſapor alimentis tribuitur,ac tam plãtæ, quàm animalia ſicco & humido,non alterutro tantùm aluntur: idcirco ſapor eſt affectio ſicci & humidi.

38 ¶ Cibus,quatenus eſt tactilis,auget.quatenus guſtabilis,nutrit.

39 ¶ Omnia dulci aluntur,vel puro & ſimplici,vel mixto cum amaro.nã dulce alit : ceteri ſapores condimẽti causâ admiſcentur,vt dulcedinẽ minuant,quia dulce nimiùm alit.

40 ¶ Vt medij colores fiunt ex mixtione albi & nigri, ita medij ſapores ex mixtione dulcis & amari.

41 ¶ Dulce & amarum miſcentur vel ſecundum proportionem aliquam , vel ſine proportione : quorum illi ſunt iucundi guſtui,hi verò ſunt iniucundi.

42 ¶ Vt ſpecies colorum ſeptem habentur,album, nigrum , fuſcum , puniceum , purpureum , viride , cæruleum: (nam color flauus ab albo non ſeparatur) ita ſpecies ſaporum ſunt ſeptem,dulce,amarum, ſalſum, (quod parum ab amaro differt)acre,auſterum,acerbum,acidum.nam pingue ad dulce refertur.

43 ¶ Vt nigrum eſt priuatio albi : ita amarum & ſalſum eſt priuatio dulcis.

44 ¶ Democritus ſapores ad figuras refert : quam ſententiam ſequitur Lucretius libr.4. Sed Ariſtoteles eam refutat tribus argumentis. I. Quia ſecundum hanc ſenten-

tiam gustus exquisitissimè inter omnes sensus figuras perciperet: quod est perspicuè falsum. II. Quia sapores inter se sunt contrarij, vt dulce, & amarum: figuræ autem non sunt inter se contrariæ, vt triangulum & circulus. III. Quia est certus numerus saporum, vt suprà docui: figuræ verò sunt innumeræ.

Cap. V.

De odore.

Cap. 5.

45 MAteria odoris est natura quædam aëri & aquæ communis (nam animalia terrestria, atque aues in aëre, pisces autem in aqua olfaciunt) quam interpretes non ineleganter διόσμον appellant. vt enim in aëre & aqua diaphanum, id est, perlucidum, nominatur, quod lumen & colores recipit: ita etiam διόσμον vocari potest, quod in iisdem elementis odores recipit, & odoratui seruit.

46 ¶ Causa efficiens odoris est humor sapidus. idcirco quæ saporem non habent, etiam odore carent, vt simplicia elementa, & lapides, & quò magis res est sapida, eò magis est odora.

47 ¶ Quidam putarunt odorem esse saporem, alij exhalationem siccam, alij vtrumque, ita vt è corporibus effluat, & ad odoratum perueniat. sed æquè falsæ sunt hæ sententiæ, atque falsum est; colores esse defluxiones à corporibus ad oculos. nam vapor refertur ad aquam, quæ sine admixtione sicci non est odorabilis. fumida verò exhalatio non potest fieri in aqua, in qua tamen diximus odoratum non minùs fieri, quàm in aëre.

48 ¶ Odores proportione respondent saporibus, quod & ipsa diuersorum odorum nomina saporibus quoque communia, indicant: vt acres, dulces, austeri, acidi, pingues. qui verò appellantur putidi, proportione quadam amaris saporibus respondent.

49. ¶ Frigus & gelu, vt sapores hebetat: ita etiam odores euanescere facit.

50 Odorum duo sunt genera. Vnum, quod saporibus respondet, ac per accidens delectat, vt odor cibi. Alterum ab eduliis seiunctum, quod per se delectat, vt odor florum.

51 ¶ Sc-

51 ¶ Secundum odorum genus est hominum proprium: eis à naturâ sanitatis causâ tributum: quia natura cerebri frigida est, atque homo inter omnia animantia maximum & frigidissimum cerebrum habet. Quapropter locis cerebro proximis odor per respirationem attractus suo calore ac motu temperiem ac bonam valetudinem affert: homo igitur vtriusque generis odores percipit.

52 ¶ Cetera verò animalia tantùm primi generis odores sentiunt.

53 ¶ Quæ pulmonem habent, respirando olfaciunt, vt homo. Quæ verò pulmone carent, etsi non respirant, tamen olfaciunt: quod perspicuum est: quia odore cibi remoti trahuntur, vt apes, muscæ, formicæ, alatæ, & alia similia.

54 ¶ Differentiæ causa est, quòd in animalibus pulmonem habentibus sensorium odoratus opertum est, ac respirando detegitur: in aliis verò semper detectum manet. similis differentia in aspectu reperitur. nam animalia, quæ molles oculos palpebris tectos habent, nisi oculos aperiant, aspicere nequeunt. quæ verò oculis duris prædita sunt, eos semper apertos habent.

55 ¶. Cetera animalia præter hominem res fœtidas & grauè olentes non auersantur ratione solius odoris, sed quatenus sibi sentiunt esse noxia, vt homini carbonis halitus.

56 ¶ Cùm quinque sint sensus: ex his duo per contactum percipiunt, nempe tactus, & gustus: duo per externum medium interiectum, nimirùm visus, & auditus. medium locum tenet odoratus. itaque non immeritò quidam dixerunt odorem esse veluti tincturam quandam & loturam siccitatis in aëre & aqua. nam ratione tincturę assimilatur colori, ratione loturæ comparatur sapori.

57 ¶ Falsa est quorundam Pythagoreorum sententia, nonnulla animalia odoribus ali. nam hæc sententia duobus argumentis refellitur. I. Quia sicut animalia non sunt simplicia, sed constant ex quatuor elementis, ita etiam eorum alimentum non potest esse simplex, sed mixtum & corpulentum: ideóque excrementa inde fiunt: & aqua pura non alit. II. Quia locus, in quem cibus recipitur, id est stomachus, procul abest à cerebro, ad quod odores feruntur.

58 ¶ Odor itaque non confert ad nutritionem. sed

quam rationem habet ſapor ad nutritionem, eandem habet odor ad ſanitatem.

Cap. VI.

De ſenſilium diuiſione.

Cap.6. 59 Species cuiuſque ſenſibilis, vt coloris, odoris, ſaporis, & cet. finitæ ſunt: quia in omni ſenſu reperiuntur duo contraria ſenſibilia: vt in aſpectu album & nigrum: in guſtu dulce & amarum. quapropter & hæc contraria, & iis interiecta, neceſſariò finita ſunt.

60 ¶ Cùm omne corpus ratione quantitatis diuidatur in infinitum, vt 6. Phyſ. probatum fuit: neceſſe eſſe videtur, vt ad corporis diuiſionem etiam qualitates eius ſenſiles per accidens diuidantur: conſequenter etiam ita ſenſus diuidatur: & omnis magnitudo, quantumuis exigua, ſenſu percipiatur. quod tamen falſum eſt. ſcire igitur oportet, partes pro indiuiſo acceptas, id eſt, dum in toto ſunt, non ſentiri actu, niſi ſenſus ſeparatim diuerſas partes ſentiat: verbi gratiâ diuerſas eiuſdem rei partes ſeparatim & diſtinctis temporibus aſpiciat. ceterùm id quod ſentit, non per partes, ſed totum ſimul percipit. eius itaque quod ſentitur, pars non eſt actu ſenſilis, ſed poteſtate. à toto autem ſeiuncta ſentitur actu. Ceterùm partes, quæ à toto ſeiunctæ ſentiuntur, finitæ ſunt. nec quæuis magnitudo aut per ſe ſubſiſtere aut ſenſu percipi poteſt. exempli causâ caro, quatenus eſt quanta, poteſt diuidi in infinitum. quatenus autem eſt caro, non poteſt in infinitum diuidi: quia cùm ad minimam carnem diuidendo perueneris, ſi vlteriùs diuidas, carnis formam tolles. ac ſolent minima quæque ab ambiente diſſolui, vt ab aëre, vel aqua: quocirca ſenſile non minuitur in infinitum: cùm quia exigua corpora intereunt, tum etiam quia per exiguitatem ſenſum fugiunt. Quod hinc licet animaduertere: quia res, quò minor eſt, eò difficiliùs cernitur, & eò perſpicaciorem & perfectiorem aſpectum requirit. vnde ſi ſenſibile in infinitum minueretur, opus eſſet, vt vis ſenſitiua in infinitum augeretur: atqui hoc eſt impoſſibile: ergo & illud.

Cap.

Cap. VII.

An ſenſibilia priùs agant in medium, quàm in ſenſorium, & an idem à pluribus ſentiri poßit.

61 SOnus & odor ad ſenſorium perueniunt, non in momento, ſed in tempore. priùs enim agunt in aërem proximum, eúmque immutant, & variant. idcirco hæc obiecta priùs percipiuntur à proximis, quàm à remotis. Lumen autem non variat diaphanum, ſed in inſtanti illud illuſtrat, & oculum afficit.

62 ¶ Quæritur, an plures ſimul poſſint idem audire, olfacere, videre. & quidem ſi ſpectetur primum, id eſt, remotum mouens, plures idem ſentiunt, vt eandem campanam, eundem florem, eundem Solem. ſed ſi ſpectetur id quod proximè ſenſum mouet, aliud ab alio percipitur. idcirco vox aliter cominus, aliter eminus auditur.

63 ¶ Sonus & odor non ſunt corpora, ſed affectiones corporum. proinde ſine corporibus eſſe nequeunt. quid ſit lumen, expoſitum fuit 2. de anima, cap. 7. præter ea quæ diximus ſuprà cap. 3.

Cap. VIII.

An duo ſimul ſentiri poßint.

64 MVlta quamuis diuerſi generis obiecta, vt album & dulce, ſimul ſentiri poſſunt: quia ſenſus ea percipiens, re eſt vnus, ratione plures, vt expoſitum fuit 3. de anima, cap. 2. quatenus ergo eſt vnus, ſimul ſentit. quatenus plurium vim habet, multa obiecta percipit.

Cap. IX.

Omne ſenſibile eſſe diuiduum.

65 QVicquid ſenſibile eſt, magnitudinem habet proinde eſt diuiduum. quod ita de aſpectabili probatur: (eadémque probatio ad alia ſenſibilia transferri poteſt) intra certam diſtantiam res videri poteſt, & vltra certam diſtantiam videri non poteſt. harum igitur diſtantiarum eſt aliquis terminus, eas diſtinguens, vtputà ſit longitudo A B C Cap. 7.

A B C

Res videri poſſit ab A vſque ad C: adeo vt in tota lon-

gitudine A B cerni possit, & in tota longitudine B C aspici nequeat. si igitur res aspectabilis sit indiuidua, ponatur in puncto B: certè ibi videri poterit, quatenus B est finis lineæ A B: & videri non poterit, quatenus idem B est principium lineæ B C. ita qui asserit rem aspectabilem esse indiuiduam, ducitur ad hanc absurditatem, quòd eadem res simul videri possit, & videri nequeat. Eodem modo duci poterit ad absurditatem, quòd idem sonus simul audiatur, & non audiatur. denique omnium sensibilium, quod ad hoc, eadem est ratio.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XXXIX.

DE MEMORIA ET REMINISCENTIA.

Cap. I.

De memoria.

Cap. 1. MEMORIA & reminiscentia differunt. plerumque enim memoria valent, qui tardo sunt ingenio: reminiscentia verò, qui dociles ac mentis celeritate præditi sunt.

2 ¶ Præteritorum est memoria, vt præsentium sensus, futurorum spes, vel metus, vel opinio.

3 ¶ Omnis igitur memoria seu recordatio cum tempore est. & quoniam ad ea, quæ olim contigerunt, refertur: necessario inter ea & memoriam est tempus interiectum.

4 ¶ Non tantum homo, sed & animalia bruta recordantur: non tamen omnia, sed ea tantùm, quæ temporis cognitionem habent.

5 ¶ Memoria per se est primi sensitiui. est enim phantasmatum, quæ sunt in primo sensitiuo, id est, in phantasia:

per

per accidens verò est intellectiui: quia intelligibilia non sunt sine phantasmatibus, sicut vniuersalia non sunt sine particularibus. nam, vt in mathematicis describimus figuras certæ quantitatis, vt triangulum certæ magnitudinis, non tamen consideramus eam certam magnitudinem, sed simpliciter triangulum, proindeq; triangulum vniuersale, licèt illud in abaco descriptum sit particulare: ita etiam intellectus in phantasmatibus contemplatur vniuersale, cùm phantasmata sint particularia.

6 ¶ Causa memoriæ est: quia obiectum sui imaginem in sensu imprimit, non aliter quam annulus in cera. vnde recordari dicimur, cùm illam imaginem in sensu retentam spectamus. Cap. 2.

7 ¶ Quocirca memoriâ valent, qui & speciem illam siue imaginem recipere, & receptam retinere facilè possunt. contrà memores non sunt, qui aut non facilè species recipiunt, aut non facilè eas retinent.

8 ¶ In summa memoriæ obstant. I. Multa agitatio & motus, vel propter passionem, vt in ægrotis, & ebriis accidit: vel propter ætatem, vt in pueris, qui augentur, & in senibus, qui decrescunt. II. Frigiditas, quæ humores congelat, vt in timidis. III. Durities, quæ non patitur speciem sensibilem facilè recipi, vt in iis qui sunt valdè tardo & hebeti ingenio. IV. Nimia humiditas, vt in iis qui sunt perquàm celeri ingenio, mentisque celeritate præditi.

9 ¶ Etsi pueri multarum rerum obliuiscuntur, cùm propter motum & agitationem illi ætati conuenientem, tum etiam propter nimiam cerebri humiditatem; tamen quæ memoriæ mandant, firmissimè retinent ob duplicem causam. Prima est, vehementia motus & impressionis propter admirationem: quia cùm recens in mundum venerint, omnia sunt ipsis noua & admirabilia. Secunda est; quia anima puerorum, quasi arca quædam inanis & vacua, faciliùs nouas species recipit, quàm anima viri multas species in se continens. hanc ob causam iuniores faciliùs discunt, item meminisse ea meliùs possumus, quæ primum mane percipimus: quia procedente die, postquàm in multa incidimus, memoria hebetatur, vt docet Arist. problem. sect. 30. qu. 5.

10 ¶ Memoria est phantasmatis, non quatenus est phan-

tasma, id est, species quędam in anima, sed quatenus est imago rei, à qua fluxit, & impressum est in anima. túncque recordamur, cùm hoc phantasma intuemur, tamquàm imaginem rei sensu perceptæ, vel intellectæ.

11 ¶ Quandoque scimus nos recordari, quia contemplamur præsens phantasma, tamquàm imaginem rei præteritæ: interdum dubitamus, an recordemur, quia phantasma quidem in nobis agit, sed nobis non constat, an sit imago rei antea sensu perceptæ, vel intellectæ: aliquando falsò putamus nos recordari, nimirum cùm nouum phantasma contemplamur, quasi imaginem rei pręteritæ: quod quidem maximè contigit cuidam Antipheronti Oretano, qui ea, quæ imaginabatur, quasi anteà contigissent, narrare solebat. idem etiam iis contingit, qui excessu mentis, quem Græci ἔκστασιν vocant, tentantur.

12 ¶ Meditationes recolendo conseruant memoriam: quia recolere, nihil aliud est, quàm sæpius idem phantasma, non vt est phantasma, sed vt est imago, contemplari.

13 ¶ Memoria igitur est habitus, id est, retentio & conseruatio phantasmatis, non vt est phantasma, sed quatenus est imago rei anteà perceptæ vel intellectæ.

CAP. II.

De reminiscentia.

Cap. 3. 14 Reminiscentia est memoriæ amissæ instauratio ex interno aliquo principio, quod obliuione deletum non est. si quis autem non ex seipso reuocet in memoriam id cuius est oblitus, sed ab alio iterum discat, quod olim didicerat, & oblitus erat: non dicetur reminisci, sed discere denuò. Paulò aliter definitur reminiscētia ab Alexandro libr. 3. natur. quæst. cap. 1. nempe, inuentio per inquisitionem phantasmatis, quod fuit quandoque in corpore, in quo est anima sensitiua.

15 ¶ Reminiscimur interdum vno motu, veluti cùm ex principio carminis, *Sicelides musæ*, reuoco in memoriam finem eiusdem carminis, *paulò maiora canamus*. Interdum pluribus motibus se consequentibus: vt ex luce memini tenebrarum, ex tenebris recordor furis, ex fure in memoriam reuoco rem amissam.

16 ¶ Prin-

16 ¶ Principium horum motuum plerumque sumitur vel à simili, vt cùm ex imagine recordor Cæsaris: vel è contrario, vt cùm ex calore recordor frigoris; vel à propinquo, vt cùm ex principio carminis recordor sequentium verborum.

17 ¶ Ordo ad memoriam valet, siue sit naturalis, vt cùm ex tenebris recordor lucis: siue ex consuetudine, vt cùm ex prima orationis parte reminiscimur sequentis partis, quam post illam sæpius recitauimus.

18 ¶ Interdum difficile est reminisci: quia non recordamur principij proximi, sed remoti: ita vt sit opus plurib. motibus, priusquàm rem inueniamus, quam quærimus. vtputà si ex lacte in candoris, ex candore in aëris, ex aëre in pluuiæ, ex pluuia in Autumni memoriam veniendum sit.

19 ¶ Ex eodem principio quandoq; reminiscimur, quandoque non possumus reminisci: propterea quòd ab eodem ad diuersa sunt diuersi motus: vt ex aëre in pluuiam, vel in ventum. quandoque ergo vnum quærimus, & ad alterum fit motus. verbi gratiâ alius est motus ex aëre in ventũ, ex vento in terræ motum, ex terræ motu in ruinam ædium, ex ruina ędium in mortem Titij, ex morte Titij in testamentum eius, & ex testamento in heredem: alius verò motus est ex aëre in pluuiam, ex pluuia in Autumnum, ex Autumno in poma. itaque fieri potest, vt ex aëre reminiscar poma, nec possim reminisci heredem Titij.

20 ¶ Quemadmodum interdum natura peccat, & edit monstra: ita etiam in reminiscendo quandoque peccamus, ac similitudine decipimur. exempli gratiâ cùm velim reminisci Anaxagoræ, in memoriam venit Anaximenes, vel Anaximander: & ita quasi quendam solœcismum committimus.

CAP. III.

Communia de memoria & reminiscentia.

21 MEmoriæ & reminiscentiæ communia hæc sunt. I. In vtraque cognitio temporis est necessaria: & neutra sine tempore esse potest. II. Vtraque est affectio corporalis: ideóque diu inuestigantes quod meminisse volunt, nec facilè recordari possunt, dolore capitis laborare so-

lent,etiamsi quærere desierint: quia scilicèt corporeum ali quid mouerunt, quod non statim sistitur, atque illi quærere desierunt. III. Qui superiores partes corporis maiores habent,quàm proportio requirat,pumiliones, pueri, senes, nec memores sunt,nec facilè reminiscuntur.

22 ¶ Nisi tempus cum negotio, vel negotium cum tempore coniungamus, non possamus dici meminisse. etsi putemus nos meminisse, fallimur. contrarius autem error committi non potest, id est, vt dum meminimus, putemus nos non meminisse.

23 ¶ Meminimus vel temporis definiti, vt heri deambulasse,vel indefiniti,vt aliquando saltasse.

24 ¶ Differentia longi aut breuis temporis dignoscitur interno principio: quia species, quæ sunt in anima, proportione respondent rebus externis, ita vt eas repræsentent secundum earum quantitatem, & maioris rei sit maior species.

25 ¶ Differentiæ inter memoriam & reminiscentiam tres sunt. I. Alij memoriâ valent,non reminiscentiâ: alij è contrario reminiscentiâ,non memoriâ, vt docui suprà axio. 1. II. Reminiscentia supponit memoriam præcedentem, quæ obliuione deleta fuit:memoria verò non supponit præcedentem reminiscentiam. III. Multa bruta animantia memoriam habent,nullum autem animal præter hominem reminiscitur.

DOCTRI-

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XL.

DE SOMNO ET VIGILIA.

Cap. I.

De somni & vigiliæ subiecto.

CVM somnus sit vigiliæ priuatio, vtrumque ad eandem animalis partem pertinet. hæc autem est pars sensitiua: quoniam ex sensu vigiliam, proinde etiam somnum dignoscimus: & eum, qui sentit, vigilare dicimus. Cap. 1.

2 ¶ Vt igitur sensus, ita etiam somnus & vigilia sunt animæ & corpori communia.

3 ¶ Plantæ nec dormiunt, nec vigilant: quia sensu carent.

4 ¶ Necesse est omne animal vt sensus, ita etiam somni & vigiliæ particeps esse. etenim actu non sentit, nisi vigilet: nec semper sentire aut vigilare potest, cùm omnis operatio aliquando cesset. quocirca opus est, vt animal modò vigilet, modò dormiat.

5 ¶ Cetera omnia animalia aliquando dormire constat. de solis testaceis siue ostreaceis dubitari potest. sed dicta ratio euincit hæc quoque interdum somno capi.

Cap. II.

Ad quem sensum somnus & vigilia referantur.

6 SOmno ligantur omnes sensus. non tamen propterea dici debet somnum esse affectionem omnium sensuum: quoniam absurdum esset omnes sensus necessariò simul cessare, cùm necesse non sit, vt omnes simul operentur. Cap. 2.

somnus igitur est affectio sensus communis, qui est omnium sensuum dominus, adeo vt omnes secum quiescere faciat.

7 ¶ Non omnis cessatio sensus est somnus: sed somnus est cessatio sensus communis ob causam mox explicandam. ceteroqui etiam extra somnum sensus cessant: vt cùm quis animi deliquium, aut delirium patitur, aut cùm venæ iugulares apprehenduntur & constringuntur.

Cap. III.

Somni causa finalis.

7 Somnus est requies animalibus à naturâ salutis causâ tributa: quia non possunt indesinenter & perpetuò operari.

8 ¶ Quare non somnus, sed vigilia est finis, quem natura expetit.

Cap. IV.

Somni causa efficiens.

Cap. 3. 10 Causa efficiens somni est euaporatio alimenti. cùm enim alimentum concoquitur, vapores inde ascendunt ad cerebrum, & eius loci frigore refrigerati descendunt in venas eodem modo, quo vapores à Sole in altum sublati, frigore aëris concrescunt, & in pluuiam conuersi descendunt. vapores igitur ibi refrigerati, & ad venas delati, repellunt calorem eò à corde missum. itaque cùm hi vapores ad caput peruenerunt, caput grauant, & dormitare faciunt. cùm autē ad venas peruenerūt, tunc animal somno oppressū iacet.

11 ¶ Hinc est I. Quòd post sumptum cibum maximè dormitatus. II. Quòd omnia soporifera caput grauant, vt papauer, temetum, lolium. III. Quòd dormitantes nec caput erigere, nec palpebras attollere queunt.

12 ¶ Somnolenti sunt, I. Qui nuperrimè cibum sumpserunt, ob dictam causam, quia vapores, dum cibus concoquitur, ad cerebrum tollūtur. II. Defatigati: quia labor corpora dissoluendi, ac liquefaciendi vim habet. quod autem est colliquatum, est tamquàm alimentum incoctum, proinde euaporatiuum, dummodò calor adsit. III. Quibusdam morbis affecti: veluti qui febri corripiuntur, & lethargici.

IV. Pue-

IV. Pueri:quia in iis maximè fertur alimentum ad caput: vt multis indiciis comprobatur.nam hac de causa caput maius habent,quàm membrorum proportio requirit:& morbo comitiali,qui est somno quodammodo similes,sunt obnoxij:& vinum eis nocet,nisi dilutum & modicum hauriatur:nec ferè interest,verùm ipsi infantes,an eorum nutrices vinum bibant.item vsque ad quintum mensem infantes collum obuertere & regere nequeunt:& intra matris vterum plerumque quiescunt. V. Qui venas tenues nec manifestas habent: quia per eas humor tardiùs descendit. VI. Pumiliones, & quicumque magna habent capita:quia in his multum exhalationis ad caput adscendit.

13 ¶ Melancholici non sunt somnolenti: quoniam atrabilis frigida est,& partes corporis refrigerat:vnde in his exigua est euaporatio:quoniam ad vapores excitandos & attollendos calore opus est.

Cap. V.

Quid sit somnus,& qui sint eius effectus.

41 Somnus est caloris ad internas partes recessus propter humorem frigidum à cerebro descendentem & obsistentem.

15 ¶ Quare in somno motus augetur in partibus internis, túncque cibus maximè concoquitur:contrà fit in externis, & partes quidem internæ,vt stomachus, & inferæ, vt pedes, per somnum calefiunt:externæ verò,& superæ, vt palpebræ, refrigerantur.

Cap. VI.

Qui fiat,cùm somnus sit refrigeratio,vt excitetur à rebus calefacientibus.

16 Quoniam euaporatio,quæ à stomacho calida adscendit,frigiditate cerebri refrigeratur,vt docui ax.10.idcirco nemini mirum videri debet, quòd ea, quæ calefaciunt,vt vinum,somnum excitant,licèt somnus ex refrigeratione accidat.etenim humor refrigeratur, ex capite descendit,ac venas refrigerat,calorémque à corde proficiscentem repellit.

CAP. VII.

Cur animal expergiſcatur.

17 ABſoluta cibi concoctione ceſſat exhalatio : interim calor in partibus internis vnitus, fortior eſt factus,& ſanguinem fæculentum à ſyncero diſcreuit: proinde iam ſuperat frigus, à quo repulſus fuerat. ſic animal expergiſcitur.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XLI.

DE INSOMNIIS.

CAP. I.

Cuius partis animæ ſit ſomnium.

Cap. 1. CVm ſenſus communis & phantaſia re idem ſint,ratione differant:ſomnium eſt affectio ſenſus communis, quatenus eſt phantaſticus, id eſt, quatenus mouetur à phantaſmatibus.

CAP. II.

Quomodo ſomnia fiant.

Cap.2. 2 NAm ſpecies ſenſibiles,quæ ſunt rerum ſimulachra, etiam rebus abſentibus in ſenſu manent, & eum mouent,non ſolùm cùm animal dormit, ſed etiam cùm vigilat.hinc enim eſt,quòd ſi album aut viride diutiùs aſpexerimus,deinde aſpectum aliò conuertamus,omnia viridia ſiue alba videbuntur.&,ſi à fluminibus celeriter labentibus aſpectum aliò transferamus,id,quod ſtat,moueri videbitur.

3 ¶ Fallitur autem ſenſus propter perturbationes,vt cùm meticuloſus ſibi videtur videre hoſtem, & amatòr amaſiam. quem

quem errorem animaduertimus, si alia facultas errorem patefaciat. verbi gratiâ, Sol pedalis apparet: sed ratio hunc errorem redarguit, & granum si perplexis digitis tangatur, cùm vnum sit, tactui duplex videtur: sed visus hunc errorem tactus detegit.

4 ¶ Motiones interni sensus, quando vigilamus, sensibus externis & mente operantibus, eliduntur & euanescunt: sed somni tempore, iis facultatibus quiescentibus, magis apparent. Cap. 3.

5 ¶ Quemadmodum aquarum vertigines, quę per summa amnium decurrunt, interdum sui similes manent, interdum in alias resoluuntur, aut propter contrarium concursum dissoluuntur: sic species & simulachra, quæ vnà à cerebro cum sanguine descendunt ad cor, in quo secundum Aristotelem est sensus communis, aliàs feriunt sensum communem, aliàs obliterantur, quandoque in alia simulachra commutantur: & modò grata sunt & iucunda, modò ingrata & monstrosa, nec aliter eis accidit, quàm imagini, quæ in aqua commota perit, aut penitus distorta redditur, in eadem sedatâ rectè apparet.

6 ¶ Prout hæ species à visu, vel auditu, vel alio sensu delatæ sunt: ita faciunt, vt somnians sibi videatur videre, vel audire, aliòve sensu percipere.

7 ¶ Semper insomnio species siue simulachrum apparet. sed si Intellectus suo munere fungatur, somnium esse animaduertit. sin minùs, somnians non putat se somniare, sed putat reuerà ita esse, & reuerà se videre, vel audire, cùm scilicèt tanta est somni perturbatio, vt & intellectus obruatur. Vt rem exemplo declarem, idem accidit ęgrotis, qui sibi videntur in pariete animalia videre: quia propter perturbationem, quâ sunt affecti, lineamenta quædam in pariete parum animalium lineamentis similia, eis videntur esse animalia: sciunt tamen non esse animalia, licèt videantur animalia. sed vi morbi ingrauescente accidit, vt intellectu obruto omnino putent esse vera animalia. ergo tale quidpiam etiam in somniis euenit.

8 ¶ Aliæ species post alias sensum feriunt, prout sanguis, quo continentur, ad cor delatus, purior redditur. quod quidem intelligi hoc exemplo faciliùs poterit. finge vas sale

plenum esse, & in eo sale esse ranas ligneas, quarum aliæ aliis superiores sint: deinde finge sal paulatim liquefieri, primùm in supremâ parte, deinde per partes vsque ad imum. prout igitur sal liquefit, ita ranas emergere necesse est. pari ratione prout sanguis calore cordis dissoluitur, ita simulachra eo comprehensa emergunt, & sensui communi, quem diximus esse in corde, se offerunt.

Cap. III.

Quid sit somnium.

9 SOmnium differt. I. A phantasmate, quod vigilanti apparet, putà ægrotanti. II. A sensibili, quod extrinsecùs adueniens, à dormiente percipitur: contingit enim eum, qui dormit, audire sonos, tangere, ridere. III. Ab eo quod intellectus in somno iudicat. cùm enim intelligit, id quod apparet, esse somniū, hæc intellectio non est somnium.

10 ¶ Somnium igitur est phantasma, quod à sensorum motu ortum, dormienti apparet, quatenus dormit.

Cap. IV.

Cur quidam non somnient.

11 NOn semper contingunt somnia, immò quidam per totam vitam numquàm somniarunt: alij procedente ætate somniare cœperunt, cùm antea non somniassent. Neque statim à cibo sumpto, neque in infantia somnia admodum fieri solent: quia cùm multa euaporatio sursum adscendit, postea regrediens ad inferiora, multas affert commotiones, quæ phantasmatibus obstant, vt suprà docui exemplo imaginis in aqua apparentis, axio. 5. mutatione autem vel per ætatem, vel ob aliam causam facta, somniis locum dari non est absurdum.

DOCTRI-

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XLII.

DE DIVINATIONE PER SOMNIUM.

CAP. I.

Dubitatio an sit diuinatio per somnium: & somniorum diuisio huc spectans.

PLERAQVE somnia sunt fortuita & inania adeo vt, si id accidat, quod in somno visum fuit, casu id accidat: somnium verò non magis eius causa sit, quàm alicuius mentio in causa est vt ille aduenniat, si fortè, dum eius mentio fit, aduenniat. Cap. 1.

2 ¶ Fieri tamen potest, vt quædam somnia rem futuram indicent: quia rerum exordia tenuia cùm sint, magis in somno apparent, magisque afficiunt, quàm interdiu: proptereà quòd interdiu magnitudine & multitudine aliorum motuum obscurantur.

3 ¶ Quinetiam fieri potest, vt somnium causam rei futuræ exhibeat, propter nexum, qui est inter motiones diurnas & nocturnas. vt enim sæpè ea, quæ interdiu gerimus, vel cogitamus, sunt causæ sequentium somniorum: ita è contrario contingere potest, vt visum in somnio, sit causa eius, quod posteà geremus.

4 ¶ Hæc ita obtinent in his, quæ sunt in nostra potestate. quod verò ad ea attinet, quæ à nobis remota sunt, vel à nobis non fiunt, certè somnia nec eorum causæ, nec signa esse possunt. sed si id eueniat, quod somniauimus, puta vt Turca Persas prælio superet: casu id fieri fatendum est.

CAP. II.

Somnia non esse à Deo, sed à natura.

5 CVm stolidissimi quique, & atra bili laborantes, immo & bruta animantia somnient: Aristoteli non vi- Cap. 2.

dentur somnia esse à Deo: quia Deus potiùs viris prudentibus somnia mitteret. Homerus autem existimare videtur, non cuiusuis hominis, sed tantùm principum somnia esse à Deo. sic enim Nestorem 2. Iliad. loquentem inducit,

Si quis fortè alius quæ nunc audistis Achiuûm,
Somnia vidisset, potuissent falsa videri.
Nunc quia qui vidit, regno vir præstat & armis,
Vera putanda reor.

Ex sacris literis quædam somnia esse à Deo, satis constat.

CAP. III.

De euentu somniorum.

6 CVr quidam in excessu mentis futura præsagiát, causa est: quia tunc propriis motibus non infestantur, ideóque peregrinos motus, qui ad alios spectant, maximè sentiunt.

7 ¶ De amicis & necessitudine aliqua coniunctis solemus somniare: quia de his sollicitè cogitamus.

8 ¶ Melancholici futura præsagiunt: quia propter naturæ suæ vehementiam, & propter mobilitatem, facilè consequentia vident. & quia magna concitatione rapi solent, motus eorum ab aliis motibus elidí facilè non possunt.

CAP. IV.

De somniorum interprete.

9 OPtimus somniorum interpres est, qui similitudines facilè cognoscit, nam somniorum visa rebus similia sunt, vt apparet ex insomniis Pharaonis, quæ Iosephus est interpretatus. vtputà septem vaccæ pingues similes sũt septem annis fertilitatis, & septem vaccæ tenues atque esurientes sunt similes septem annis carę annonæ. ita de ceteris insomniis iudicandum. sed ille maximè in explicandis somniis excellit, qui potest etiam distorta & incondita simulachra in somno apparentia dignoscere: quoniam difficiliùs horum similitudines cognoscuntur.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XLIII.

DE LONGITVDINE ET BREVITATE VITÆ.

CAP. II.

In quibus longa & breuis vita discrimen reperiatur.

ET viuens viuente, & animal animali, & homo homine, non solùm diuersæ, sed etiam eiusdem regionis, longiorem vitam habent. Cap. 1.

CAP. III.

De causis corruptionis & interitus. Cap. 2.

2 Quod est interitui obnoxium, potest loco mutato consequi vitam diuturniorem, aut breuiorem, sed æternum fieri nequit: quoniam à contrario interimetur, id est, vel ab elemento ambiente, vt ab aëre, vel ab excremento. Cap. 3.

CAP. IV.

Quæ viuentia sint longioris aut breuioris vitæ.

3 Non est necesse, vt diurniorem vitã habeat, I. Quod habet maius corpus. Nam equi vita est breuior, quàm hominis. II. Quod habet minus corpus: quia pleraq. insecta, cùm parua sint, annúam vitam degunt. III. Plantæ, quàm animalia: quia nonnullæ plantæ vltra annum non viuũt: quædã etiam citiùs intereunt; vt lactucæ, & pleraq. hortẽsia. IV. Animalia, quã plãtę: quia quędã plãtę diu viuũt, vt palma, & cupressus. V. Animalia sãguinea, quã exãguia: quoniã Cap. 4.

apes diutiùs viuunt, quàm nõnulla animalia ſanguinea: quippe quæ ad annum vſque ſextum, vel ſeptimum, atque etiam interdum vſque ad decimum vitam producunt, teſte Ariſtotele de iuuent. & ſeneƈt. cap. 10. partic. 2. & 5. de hiſtor. animal. cap. 22. VI. Exanguia, quàm ſanguinea. nam exanguia, quæ mollia ſunt, annuam vitam habent. VII. Terreſtria, quàm aquatilia: quia quędam terreſtria vltra annum non viuunt, vt quædam plantæ, & paſſeres maſculi: quædam verò aquatilia ſunt longæua, vt balenę, delphines, & orcæ. Seneca piſces quoſdam à Pollione in Cæſaris piſcinam congeſtos, poſt ſexageſimum annum duobus aliis æqualibus piſcibus ſuperſtitibus (referente Plinio lib. 9. cap. 53.) expiraſſe tradit. VIII. Aquatilia, quàm terreſtria: quia tam teſtaceorum, quàm mollium vita breuis eſt.

4 ¶ Diuturna vita plerumque reperitur, I. In quibuſdam plantis, vt in palma, & cupreſſo. II. In animalibus ſanguineis potiùs, quàm exanguibus. III. In terreſtribus potiùs, quàm in aquatilibus. IV. In magnis corporibus potiùs, quàm in paruis. vnde elephantos alij ducentos, alij trecentos annos viuere aſſerunt, vt Ariſtoteles ſcribit lib. 8. de hiſtor. anim. cap. 9. Ceruos autem vltra centum annos viuere probat Plinius lib. 8. cap. 32.

CAP. V.

De cauſis longæ aut breuis vitæ.

Cap. 5.

5 CAuſa longæ vitæ eſt, I. Quantitas & qualitas humidi vitalis, videlicèt ſi multum ſit, & pingue, vt nec facilè exſiccetur, nec congeletur. II. Calidum, quod non patitur humidum congelari. III. Debita proportio inter calidum & humidum. IV. Excrementorum paucitas. nam excrementum eſt naturæ contrarium, & quandoque naturam ipſam, quandoque partem corrumpit.

6 ¶ Animalia, quæ ſalacia ſunt, & ſemine abundant, citò ſeneſcunt: cùm quia ſemen eſt excrementum, tum etiam quia, dum prodit, corpus ſiccum relinquit: idcirco mulus equo & aſino, ex quibus eſt genitus, diutiùs viuit: & fœminæ diuturniorem vitam, quàm mares habent, ſi mares aut ſint ſalaces, vt paſſeres, aut laborioſi: nam labor quoque exſiccat,

 ſenectus

ſenectus autem ſicca eſt. alias mares ſunt viuaciores fœminis: quia ſunt calidiores.

7 ¶ Animalia in regionibus calidis maiora fiunt, & diutius viuunt, quàm in frigidis. quæ verò animalia parum aut nihil ſanguinis habent, in Septentrionali plaga vel omnino non naſcuntur, vel citò pereunt.

8 ¶ Tam animalia quàm plantæ, niſi ſumant alimentum, moriuntur: quia naturalis calor deficiente alimento materiam ipſam, in qua eſt, id eſt, humidum vitale conſumit.

9 ¶ Aquatilia magna ex parte minùs viuacia ſunt, quàm terreſtria: item exanguia minùs quàm ſanguinea: propterea quòd habent humidum magis aquoſum, ideóque faciliùs congelabile, & corruptioni magis obnoxium.

CAP. VI.

Collatio animalium, & plantarum.

Cap. 6.

10 Plantæ diu viuunt: I. Quia minùs humoris diluti in ſe continent: vnde fit, vt non facilè congeletur. II. Quia pinguedinem & lentorem habent. III. Quia germinant, & ita renouantur.

11 ¶ Magnitudo ſuperiorum partium tam in plantis, quàm in animalibus eſt diuturnæ vitæ argumentum: quia eſt naturalis caloris. ideóque mares habent ſuperiores partes maiores, fœminæ verò inferas. ſummum locum tenet in plantis radix, non rami. 2. de anima, axio. 29.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XLIV.

DE IVVENTVTE, ET SENECTVTE: DE VITA, ET MORTE, ET DE RESPIRATIONE.

CAP. I.

Vbi sit animæ nutritiuæ & sensitiuæ principium

Cap. 1. ANIMA non est corpus, sed est in corpore, vt probatum fuit in lib. de Anima.

2 ¶ Vegetatiua & sensitiua in animali re idẽ sũt, quia animal, quatenus animal, viuit, & est animal per sensum: ratione autẽ differunt, quia si omnino idẽ essent, reciprocarẽtur, & quemadmodum omne sentiẽs viuit, ità etiam omne viuens sentiret: quod tamen falsum est, quandoquidem plantæ non sentiunt, sed tantùm viuunt.

3 ¶ Tam vegetatiua quàm sensitiua est in media animalis parte, id est, in corde, quod est principium vitæ & sensus: vel in eo quod cordi proportione respondet: quædam enim animalia non habent cor, sed aliquid simile. Id autem probatur multis argumentis. I. quia si animal insectum diuidatur, ea pars aliquandiu viuit, in qua est pars animalis media.

Cap. 2. II. Quia quod primum in animali generatur, est cor, itidémque è media seminis parte oritur tam radix quàm germen.

Cap. 3. III. Quia in corde fit perfectissima alimenti concoctio, cùm ibi sanguis purus ab impuro secernatur, & ibidem secundum

Cap. 4. Aristotelem est commune sensorium. IV. Quia natura semper id facit quod est optimum, inter ea quæ fieri possunt: hoc autem est optimum, vt hæ facultates, vegetatiua & sensitiua, medium locum teneant: hic enim locus est præcipuus, & hîc

vegeta-

vegetatiua optimè alimentum perficiet,atque in omnes partes corpori distribuet: sensitiua autem omnibus externis sensibus præerit.

CAP. II.

De naturali calore.

4 QVamdiu animal viuit, naturalem calorem insitum habet,eóque destitutum moritur.

5 ¶ Huius caloris principium est in corde.

6 ¶ Calore in aliis partibus extincto,animal viuere potest:at si in corde extinguatur,eo ipso animal interit.

7 ¶ Calor perit duobus modis. I. Marcore, cùm à se ipso perit, vt calor naturalis senectute. II. Extinctione propriè dictâ, id est, cùm à contrario extinguitur, vt morte violenta. Cap.5.

8 ¶ Vtriusque modi eadem est causa:hęc autem est defectus alimenti,quod in viuente est humidum vitale.nam & cùm ignis suffocatur,ideo extinguitur:quia deficiente refrigeratione fit fortior,& statim consumit humidum:quo consumpto ipse quoque necessariò perit.

9 ¶ Opus igitur est refrigeratione, vt calor naturalis conseruetur.

10 ¶ In plantis refrigeratio fit ab aëre ambiente,& ab alimento.nam alimentum quoque susceptum refrigerat. Cap.6.

11 ¶ Nimio frigore calor plantarum extinguitur:nimio æstu marcescit.hísque de causis planta moritur.

12 ¶ Animalia,quæ in aëre vel in aqua degunt, ex aëre vel aqua refrigerationem accipiunt: quædam scilicèt per respirationem, alia sine respiratione, vt ex sequentibus intelligetur.

CAP. III.

Veterum errores de respiratione.

13 ANimalium alia pulmonem habent, alia pulmone carent: quorum illa necessariò, hæc nullo modo respirant. Cap.7.

14 ¶ Eorum quæ pulmonem habent, alia sanguineum habent,vt homo & cetera animalia viuipara, alia exanguem

& fungosũ,vt ranæ,& reliqua animalia ouipara.illa magis egent respiratione,proinde in aqua diu manere non possunt: hæc autem respiratione minùs egent,idcirco sub aqua diutiùs manent: non tamen semper ibi manere possunt: sed tandem,si diutiùs in aqua detineantur, quàm eorum natura ferat,suffocantur.

Cap. IV.

Anaxagoræ & Diogenis de respiratione sententiæ, & earum confutatio.

Cap.8. 15 Anaxagoras & Diogenes existimantes omnia animalia respirare, quæsiuerunt quomodo pisces respirent.Secundum Anaxagoram, cùm pisces per branchias humorem reddunt, tunc, ne sit in eis aliquid vacui, aërem trahunt, qui in ipsorum ore fit ex aqua mota & calefacta. Secundum Diogenem verò pisces attrahunt aërem ex aqua ori circumfusa, quoniam in aqua aërem commixtum esse putat.

16 ¶ Hæ sententiæ refutantur ab Aristotele sequentibus argumentis. I. Cùm respirationis duæ sint partes, inspiratio,& expiratio,id est,aëris attractio,& emissio:Anaxagoras & Diogenes tantùm de inspiratione loquuntur, non de expiratione. Immo hæc secundum eorum sententiam fieri nequit.sic itaque contra eos arguitur:Si pisces non expirant, etiam non inspirant:atqui verum prius: ergo & posterius. Maior propositio patet: quia quæcumque respirant, per vices aërem attrahunt,& reddunt.Minor probatur:quia si pisces aërem trahunt, cùm aquam reddunt, vt inquiunt Diogenes & Anaxagoras, opus est, vt è contrario aërem reddant,cùm aquam trahunt: siquidem contrariorum contrarij sunt effectus. sed hoc modo aër ingrediens & aqua exiens sibi inuicem occurrerent & obstarent. Item cum pisces aquam euomunt,tunc quicquid ibi habent,eiiciunt, atque adeo non tantùm aquam, sed etiam aërem, si aërem hauserunt.atqui tunc aiunt eos aërem recipere, ergo simul & eodem tempore aërem attrahent, & emittent: quod est absurdum. II. Pisces pulmone carent,& ventrem ori con- Cap.9. tinuum habent. quare si respirarent, aërem in ventrem traherent. idem igitur alia animalia facerent: idem ipsi pisces

ces facerent extra aquam : quod tamen falſum eſt. III. In animalibus reſpirantibus videmus fieri motum circa ventrem,dum pulmo attollitur,& contrahitur:quem motum in piſcibus non cernimus. IV. Cùm animalia in aqua ſuffocantur:ſiue ſint terreſtria,ſiue ranæ, & alia id genus animalia,quæ vocantur ἀμφιβία tunc bullæ in aqua fiunt ob aërem ex huiuſmodi animalibus exeuntem. ſed huiuſmodi bullæ à piſcibus non fiunt. V. Si piſces in aqua aërem attraherent, etiam animalia terreſtria idem facere poſſent,proinde in aqua viuerent. VI. Piſces ſimiliter reſpirarent, & viuerent in aëre,vt in aqua. Ad hoc argumentum Diogenes reſpondet, piſces in aëre mori, quia nimium aëris attrahunt. ſed cur idem aliis animalibus non contingit? VII. Inſecta non reſpirant,quandoquidem in multas partes diuiſa viuunt, vt ſcolopendræ. Falſa igitur eſt Anaxagoræ & Diogenis ſententia,omnia animalia reſpirare.

Cap. V.

Sententia Democriti de reſpiratione,& eius refutatio.

17 Democritus,qui animam & calorem ex atomis rotundis conſtare, & multas eiuſmodi atomos in aëre verſari, viuénſque ab aëre ambiente comprimi, atque ita atomos extrudi putauit, reſpirationem neceſſariam eſſe dixit ad hoc,vt atomi ex aëre attrahantur, quæ ipſi animæ ſuccurrant ne omnino extrudatur, & in locum atomorum extruſarum ſuccedant.itaque animal viuere , quamdiu hoc facere poteſt : mortem autem nihil aliud eſſe, quàm extruſionem dictarum atomorum. Cap.10.

18 ¶ Reprehenditur Democritus ab Ariſtotele. I. Quia ex eius principiis non conſtat,cur neceſſe ſit aliquando mori,nec cur tempus mortis ſit incertum. II. Quia non docet , vtrùm principium reſpirationis ſit internum , an externum. III. Quia aëri tribuit contrarios effectus, dum ait aërem comprimere , atque atomos extrudere , & eundem attrahi per reſpirationem ne compreſſione atomi extrudantur. IV. Quia quod dixit mortem eſſe extruſionem atomorum , & animal tunc mori, cùm non poteſt per reſpirationem attrahere atomos, non conuenit

animalibus non respirantibus. immo nec respirantibus conuenit: quia æstus tempore maximè egemus respiratione, vt refrigeremur, non hyeme, cùm gelu maximè videtur corpora comprimere, & atomos igneas animam constituentes extrudere.

Cap. VI.

Disputatio de respiratione contra Platonem.

Cap. II. 19 PLato in Timæo de respiratione animalium terrestrium loquitur: alia verò animalia eodémne, an diuerso, an nullo modo respirent, non declarat.

20 ¶ Respirationem autem sic fieri asserit, aër calefactus, per os egrediens, circumfusum aërem pellit, ita vt, ne detur vacuum, aër hic pulsus, per carnes, quæ raræ & foraminibus plenæ sunt, ingrediatur, & in eius aëris, qui per os exiuit, locum succedat. ibi verò calefactus, ipse quoque per eundem locum, per quem est ingressus, exit, & aërem calidum, qui ex ore exierat, intrò repellit. sic vicissitudo respirationis est: & modò aër per os exit, & per carnes ingreditur, modò per carnes exit, & per os intrat, instar Euripi.

21 ¶ Hanc sententiam Aristoteles refellit sequentibus argumentis. I. Hic respirandi modus temerè & sine vlla certa ratione fictus est. II. Hac ratione fit, vt inspiratio sit prior expiratione: siquidem vicissitudo est, vt dixi, adeo vt altera sine altera esse non possit: vltimus autem actus est expiratio, quia morientes expirant, nec post mortem aërem attrahunt: primus igitur actus est inspiratio, id est, aëris attractio: quod tamen falsum esse ex sequentibus apparebit. III. Plato loquitur de respiratione, quasi de accidente, cùm tamen respiratio ad vitam sit necessaria. IV. Aëris ingressus & egressus per os apparet. cur igitur per carnes æquè non apparet, si per has quoque ingreditur, & egreditur? V. Malè ait aërem calidum intrò repelli: quia respiramus captantes refrigerationem, non calorem.

Cap. VII.

Reſpirationem non eſſe caloris naturalis alendi gratiâ.

22 QVidam dixerunt reſpirationem à natura datam eſſe animalibus, vt attracto ſpiritu calor naturalis alatur,& quod ex eo ſpiritu ſuperfluum eſt,quaſi excrementum eiiciatur. Cap.12.

23 ¶ Hæc quoque ſententia falſa eſt. I. Quia etiam animalia non reſpirantia naturalem calorem habent. II. Quia calor naturalis non alitur ſpiritu attracto per reſpirationem, ſed alimento concocto. III. Quia animal alia parte capit alimentum, alia eiicit excrementa:ſpiritum autem attrahit ac reddit per eandem partem,id eſt, per aſperam arteriam.

Cap. VIII.

Empedoclis de reſpiratione ſententia,& eius refutatio.

24 EMpedocles ait venas ſanguinem continere, nec tamen ſanguine repletas eſſe.in his venis eſſe foramina, per quæ aër ingredi & egredi poteſt, ſanguis autem exire non poteſt. dum igitur ſanguis ad interiores partes migrat,aër ſuccedit in eius locum. cùm autem ſanguis verſus externas partes mouetur,aër emittitur.ſic igitur reſpirationem fieri cenſet, vt clepſydris accidit: in quas in aquam demiſſas aqua ita demum per inferiora foramina ingreditur,ſi aperto ſuperiori foramine aër inde exeat:& ex eiſdem ex aqua extractis ita demum aqua egreditur,ſi ſuperiori foramine aperto aër ingrediatur. Cap.13.

25 ¶ Ariſtoteles Empedocli opponit, I. Quòd non declarat cauſam finalem reſpirationis. II. Quòd non docet, an omnia animalia reſpirent, néne. III Quòd cùm reſpiratio ſpectetur vel per arteriam, vel per os ſeu nares, Empedocles tantùm de reſpiratione per nares loquitur, ſine qua animal viuere poteſt: ſed ei reſpirationi,quæ præcipua eſt,& ſine qua animal viuere nequit,id eſt,ei quę fit per arteriam, ſermo Empedoclis accommodari non poteſt. nam ſecundum Empedoclis ſententiam retrocedente in venis ſanguine, fit compreſſio, & aër attrahitur: eodem ad

partes externas procedente, dilatatio fit, & aër redditur. sed contrarium euenire ipse sensus ostendit. perinde enim nobis respirantibus accidit, vt cùm folles inflati aërem accipiunt, & compressi eundem reddunt: nisi quòd folles aliâ parte aërem trahunt, aliâ reddunt: respirantes autem eadem parte spiritum attrahunt, & emittunt.

Cap. IX.

Refrigerationem omnibus animalibus esse necessariam.

Cap. 14. 26 NE calor naturalis marcescat, refrigeratio cunctis animalibus est necessaria.

Cap. X.

Quomodo, & quo organo animalia refrigerentur.

Cap. 15. 27 PArua & exanguia animalia, quæ exiguum calorem habent, satis ab aëre vel aqua ambiente refrigerantur.

28 ¶ Omnia insecta sunt exanguia. sed quæ ex his sunt viuaciora, vt apes (de longit. & breuit. vitæ. axio. 3.) his sub septo transuerso scissum quiddam est, vt per membranulam refrigerentur. quinimmò quæ murmur edunt, vt vespæ, & cicadæ, sub septo transuerso aërem insitum habent, cuius ad membranam attritu sonum edunt.

29 ¶ Quæ pulmonem cum exiguo sanguine fungosum habent, diu sine respiratione manere possunt: ideóque sub aquis aliquamdiu degere possunt, vt ranę, & testudinum ac serpentium genera quædam: sed tandem suffocantur, nisi ex aquis exeant, & respirent.

30 ¶ Aquatilia, quæ sanguine carent, diutiùs in aëre viuere possunt, quàm sanguinea.

Cap. 16. 31 ¶ Quæ sanguineum pulmonem habent, ipsius pulmonis & cordis refrigerandi gratiâ frequenter respirare coguntur: alioqui vehemens calor humorem vitalem statim absumit, atque eo absumpto perit.

32 ¶ Pulmonem habent, quę in se animal concipiunt, necnon ouipara pennata, vt aues, & corticata, vt testudines, & lacerti, & serpentes.

33 ¶ Quæ branchias habent,aquâ acceptâ refrigerantur, vt pisces.

34 ¶ Nullum autem animal nouimus habens branchias & pedes præter cordulum,vt Aristoteles hîc scribit, & lib. 4. de partibus anim.cap.13.& lib.8.de histor.anim.cap.2.

35 ¶ Nullum animal pulmonem & branchias habet: quia vtrumque est refrigerandi instrumentum : natura verò, quæ nihil frustra facit, duobus organis ad eundem effectum non vtitur.

36 ¶ Quamquàm è contrario compendij causâ vnum organum ad duos effectus natura accommodat,vt os ad cibum recipiendum,& ad respirandum. Cap. 17.

37 ¶ Sed ne cibus respirationi noceat:alijs animalibus, vt quadrupedibus & sanguine præditis,natura ligulam dedit, quam epiglotidem vocant,quasi arteriæ operculum. in cibo namque deglutiendo, arteria per eam ligulam clauditur: deinde cibo in vẽtrem demisso aperitur.Aues autem & quadrupedes,quæ oua pariunt,ligulâ carent,sed in sumendo cibo arteriam constringunt, mox respirandi causâ dilatant.

38 ¶ Quæ branchias habent,cibum per os accipiunt,aquam per branchias eiiciunt.cùm autem arteria careant,nullum ex cibo periculum ipsis imminet,nisi quaten⁹ aqua cum cibo sumpta ventri nocere potest : quamobrem cibum non mandunt,sed raptim summáque celeritate in ventrem transmittunt.

39 ¶ Cete, vt delphini & balenæ,pulmonem habent, & per respirationem refrigerantur : aquam igitur suscipiunt, non vt per eam refrigerentur:sed quia cùm in aquis cibum capiant,necesse est aquam vnà cum cibo influere. hanc verò aquam per fistulam eiiciunt. Cap. 18.

40 ¶ Omnino tam mollia quàm crustata, quæ respirant, humorem ideo recipiunt:quia in aqua cibum capiunt, non vt per eum refrigerentur.cúmque per certas partes egerunt, vt cancri iuxta hirsutas partes per plicaturas,quas Græci ἐπιπτύγματα vocant:sæpiæ & polypi per cauum illud, quod supra eam partem,quæ caput appellatur,positum est.

Cap. XI.

Cur quædam animalia pulmonem habeant, & cur respirent, & quomodo alia per respirationem, alia per branchias refrigerentur.

Cap. 20. 41 EMpedocles ait calidissima esse animalia aquatilia, ideóque excessum caloris fugientia se contulisse in aquas, vt in loco contrario seruentur.

42 ¶ Hæc sententia refutatur sequentibus argumentis. I. Absurdũ est aquatilia, cùm in sicco genita sint, mutatis sedibus se in humorem contulisse: quia pleraque pedibus carent. II. Alia sanguine carent, alia parum sanguinis habent: ergo non sunt animalibus terrestribus calidiora. III. Quod calore adscititio affectum est in loco cõtrario, ad mediocritatem naturalem redigitur: quod verò naturâ est calidum, in loco contrario non seruatur, vt Empedocles putat. IV. Simili ratione plantæ, quia terrestres, proinde siccæ sunt, debuissent in humorem transferri.

43 ¶ Vt branchiæ piscibus, ita thorax respirantibus animalibus sursum & deorsum mouetur: quo motu animal destitutum moritur.

44 ¶ Neque quod respirat, in paruo & eodem aëre, neque piscis in parua & eadem aqua viuere potest: quoniam aër ille vel aqua calefit, nec ad refrigerandum amplius valet.

Cap. XII.

Mortis genera.

Cap. 23. 45 GEneratio & interitus omnibus viuentibus communes sunt: quamquàm non eodem modo omnia oriuntur & occidunt.

46 ¶ Mors diuiditur in violentam, & naturalem. Violenta est, cùm principium interimens aduenit extrinsecùs. Naturalis autem est, cuius principium est in ipso viuente: quia scilicèt certa pars, à qua vita pendet, ita à natura constituta est, vt non possit officio suo in perpetuum fungi: hæc autem pars est pulmo, vt posteriùs exponam.

47 ¶ Huius naturalis interitus causa est defectus caloris: calor verò deficit, quia deficiente refrigeratione confestim humi-

humidum vitale consumit,& marcescit:ideo autem refrigeratio naturaliter deficit,quia progressu temporis in animalibus respirantibus pulmo,in piscib. branchiæ redduntur magis terreæ, & obdurescunt, adeo vt amplius moueri nequeant.

48 ¶ Senes leui de causa moriuntur: quia exiguo calore sunt præditi.

49 ¶ Mors ob senium contingens dolore vacat:quia sine violento affectu euenit.

50 ¶ Quandoque etiam propter morbum fit, vt pulmo obdurescat, nec ampliùs refrigerare possit: ideóque animal sinę dolore interit.

Cap. XIII.

Quid sit ortus,vita,iuuenta,senectus,constans ætas,obitus.

51 Viuentis ortus seu generatio est prima vegetatricis animæ cum naturali calore coniunctio. Cap.24.

52 ¶ Vita est eius animę cum dicto calore permansio, seu,dictæ coniunctionis duratio.

53 ¶ Iuuentus est primæ refrigeratricis partis,id est,pulmonis incrementum. senectus est eiusdem decrementum. Ἀκμὴ seu constans & adulta vita est iuuentutis & senectutis medium.

54 ¶ Interitus violentus est naturalis caloris extinctio, vel marcor, cuius (vt suprà docui ax. 46.) principium est extrinsecum. Interitus autem naturalis est eiusdē caloris marcor longitudine temporis eueniens.

55 ¶ Hic in plantis vocatur ariditas, in animalibus mors.

56 ¶ Mors naturalis est dicti caloris marcor ex eo eueniens,quòd refrigeratrix pars, id est, pulmo propter senium refrigerare ampliùs non potest.

Cap. XIV.

Cur animantia respirantia,in aqua,pisces in aëre suffocentur.

57 Animalia quæ respirant, suffocantur in aqua, quoniam aëre refrigerantur, quo in aqua destituuntur. Similiter pisces in aëre suffocantur, quoniam aqua refrigerari debent,quâ in aëre priuantur. Cap.25.

CAP. XV.

De accidentibus cordis, de causa motus pulmonis, vel branchiarum, & de constitutione instrumenti refrigeratiui.

Cap.26. 58 TRia cordi accidunt, palpitatio, pulsus, & respiratio.

59 ¶ Palpitatio est caloris in corde existentis compulsio seu constrictio ob refrigerationem excrementitiam, vel colliquatricẽ, vt in quibusdam morbis accidit, quo fit vt interdum adeo calor in angustum coarctetur, vt animal intereat.

60 ¶ Pulsus est perpetuus motus cordis ob tumefactionem humoris è cibo accedentis, quâ fit vt vltima cordis tunica eleuetur.

Cap.27. 61 ¶ In iunioribus maior est, quàm in senioribus: quia in iunioribus fit maior euaporatio.

62 ¶ Hinc pulsus venarum oritur: quia venæ ex corde initium ducunt.

63 ¶ Cùm cordis calor ob accedens alimentum augetur, cor dilatatur, & pulmonem attollit, non aliter quàm manus folles attollit: (nam pulmo ad similitudinem quodammodo follis factus est) & sublato pulmone attollitur pectus, vt in respirantibus apparet. hinc fit, vt aër ingrediatur, qui pulmonem & cor refrigerat. ita deminuto calore, pulmo & cor deprimuntur: vnde aër, qui ingressus fuerat, exit, & licèt frigidus ingressus sit, tamen calefactus exit, eiúsque ingressus vocatur respiratio, siue inspiratio: egressus autem expiratio.

64 ¶ Similiter in piscibus auctus calor partes mouet, & branchias attollit: vnde aqua ingreditur, quæ refrigerat, atque hac refrigeratione minuto calore, & compressis partibus, eadem aqua eiicitur.

65 ¶ Hæc sine interruptione respirationis & expirationis vicissitudo conseruat animal quamdiu viuit. & quia inspiratio præcedit, expiratio sequitur: idcirco qui moriuntur, expirare dicuntur: hic enim est vltimus viuentis actus.

DOCTRI-

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ TOMVS III. LIBER XLV.

ETHICORVM PRIMVS.

Prolegomena.

Etsi philoſophia, ſi verbi notationem ſpectes, nihil aliud, quàm amorem ſapiétiæ ſignificat. (vnde Cicero 2. de offic. *ſapientiam*, inquit, *qui expetunt, philoſophi nominantur.* & 1. de legib. *Ita fit, vt mater omnium bonarum rerum ſit ſapientia, à cuius amore Græco verbo philoſophia nomen inuenit)* tamen pro ipſa ſapientia & rerum cognitione accipi ſolet, vt apud eundem Cic. 3. de Orat. illo loco: *Cognitio optimarum rerum atque in iis exercitatio, philoſophia nominatur.*

2 ¶ Eius variæ definitiones afferuntur ab Ammonio in Porphyrium, & ab aliis. Nos eam non poſſe definiri arbitramur: quia quod definitur, ſynonymũ aut quaſi ſynonymum ſit oportet: philoſophia verò nec ſynonymως, nec ſecundum analogiam, nec alia ſimili ratione dici poteſt vna ſcientia, quippe quæ multas ſcientias toto genere diuerſas complectitur, vt mathematicas, phyſicam, metaphyſicam, politicam.

3 ¶ Quia verò in præſentia Politicam enarraturi ſumus: in primis ſciendum eſt, de eius nomine tres eſſe opiniones, vnam Platonis, alteram vulgarem, tertiam Ariſtotelis.

4 ¶ Plato cenſet promiſcuè vocari poſſe regiam, politicam, œconomicam. Eius verba in Politico hæc ſunt: *ταύτην εἴτε βασιλικὴν, εἴτε πολιτικὴν, εἴτε οἰκονομικήν τις ὀνομάζει, μηδὲν αὐτοῖς διαφερώμεθα.* ſed hanc ſententiam Ariſtoteles refellit 1. Polit. capite 1.

5 ¶ Vulgus etiam Peripateticorum vniuerſam hãc philoſophiam practicam, exiſtimat rectè vocari ethicã, ſeu moralem, ſeu de morib. Ariſtoteles autem docet, rectiùs appel-

lari politicam, quàm ethicam. Ethic. Nimach. lib. 1. cap. 2. & Ethic. magn. lib. 1. c. 6. partic. 3. & cap. 10. partic. 2. Ratio euidẽs eſt: quia commune ſcientiæ nomen à toto ſubiecto, non ab eius parte ſumi debet. vnde politica ſeu ciuilis ἀπὸ τῆς πόλεως, id eſt, à ciuitate denominatur. ciuitas enim eſt ſubiectum (vt ſcholaſtici loquũtur) totale, cuius pars eſt ciuis, id eſt, homo, de cuius moribus in Ethicis tractatur.

6 ¶ Vt igitur principia phyſica traduntur in lib. naturalis auſcultationis: de mundo autem agitur in lib. de cœlo: ita principià politica explicantur in lib. Ethicis: de ciuitate autem ſeu republica diſſeritur in Politicis.

7 ¶ Ipſi politicæ ſubiiciuntur, non vt partes, ſed vt ancillantes, œconomica, poëtica, rethorica, & hiſtorica. his enim, tamquàm inſtrumentis, politicus vtitur ad ciuium animos & domos rectè informandas.

8 ¶ Ethicorum inſcriptio non à toto ſubiecto, ſed à maxima parte ſumpta eſt: quia maxima librorum Ethicorum pars de virtutib. moralibus, quæ beatitudinem practicam efficiunt, pertractat. nihilominus tamen in iiſdem libris exponuntur etiam virtutes dianoëticæ, & beatitudo contemplatiua, quæ ſecundum Ariſtotelis ſententiam actiuæ præſtat, vt lib. 6. & lib. 10. demonſtrabitur.

9 ¶ Tria Ethicorum volumina circumferũtur: nimirùm Ethica Nicomachica, Ethica Eudemia, & Ethica magna. Ego cõiicio Ariſtotelẽ primò conſcripſiſſe magna Ethica, deinde Eudemia, tandem Nicomachia: ita vt Eudemia nihil àliud ſint, quàm magnorum Ethicorum emendatio: & Nicomachia, Eudemiorum correctio.

10 ¶ Plerique putant Eudemia & Nicomachia vocari, quoniam Ariſtoteles illa Eudemo, hæc filio Nicomacho dicauit. Cicero autẽ 5. de finib. videtur exiſtimaſſe Ethicorum Nicomachiorum auctorẽ fuiſſe Nicomachũ. *Tenemus* (inquit) *Ariſtotelẽ & eius filium Nicomachũ: cuius accuratè ſcripti de morib. libri dicuntur illi quidem eſſe Ariſtotelis. ſed non video, cur non potuerit patri ſimilis eſſe filius.*

11 ¶ Verũtamẽ & ſtylus oſtendit hoc opus fuiſſe ab Ariſtotele cõſcriptũ: & varia loca hoc confirmãt. nã vltimũ huius operis caput tranſitionẽ cõtinet ad libros politicos, quorum Ariſtotelem eſſe auctorem nemo negat. Præterea lib. 6. huius

huius operis,c.5.citatur primus liber Poster.Analyt.& diuersis Politicorũ locis citantur hi libri Ethici: vt lib.2.c.1. & lib. 3.c.6.& lib.4.cap.2.& lib.7.c.13.quinetiam ſextus Ethicus citatur 1.Metaphyſ. adeo vt neceſſe ſit eundem eſſe authorem Ethicorum,Politicorum,Analyticorũ,& Metaphyſicorum.

12 ¶ Ego puto Nicomachia & Eudemia nominari, quia dictante Ariſtotele à filio Nicomacho, & à diſcipulo Eudemo ſunt excepta.

13 ¶ Magna Ethica ſi à voluminis magnitudine vocentur, fateri cogimur opus integrum non extare: quandoquidem hæc Ethica ſunt omnium breuiſſima.

14 ¶ Ex dictis patet,eum,qui Ethica Nicomachia intellexerit,nihil deſideraturum ex iis,quæ Eudemicis & magnis Ethicis continentur.

15 ¶ Libellus de virtutibus falsò Ariſtoteli adſcribitur. meus codex manuſcriptus auctorem facit Andronicum Peripateticum,qui eadem methodo ſimul egit de affectionib. ſeu perturbationibus animi,& de virtutibus ac vitiis.

16 ¶ In libris Ethicis explicatur ſummũ hominis bonũ, quod in hac vita conſequi poteſt.id à Latinis vocatur beatitudo,(Cicero lib.1.de nat.Deor.beatitudinẽ &beatitatẽ dura vocabula appellat,ſed vſu molliẽda cenſet)à Græcis appellatur εὐδαιμονία,& interdũ εὐπραξία,& εὐζωΐα,Eth.lib.1.c.3.part.2.

17 ¶ De hoc ſummo bono generaliter agitur in primo libro:partes eius explicantur libris ſequentibus.

CAP. I.

An ſit aliquod ſummum bonum.

1 TRiplex eſt,auctore Ariſtotele 5.Metaphyſ.cap.1.dianœa,id eſt,habitus, vel operatio intellectus, & vſus rationis:nimirùm effectiua,vt ars:actiua,vt prælectio:& cõtemplatiua,vt ſcientia: vnde cognitionum tripertita diuiſio ſumitur.Topic.lib 8.c.1.partic.25.Quintil.lib.2.cap.18. Cap.1.

2 ¶ Omnis autẽ dianœa & omnis actio bonũ aliquod appetit.nã & cùm quis malũ appetit, vt voluptatem, id appetit ſub ratione boni;quia ſcilicèt ſibi bonũ videtur.1.Polit.cap.1.

3 ¶ Bonum igitur eſt,quod omnia appetunt.

4 ¶ Itaque bonum habet rationem finis: & retrò finis habet rationem boni.

5 ¶ Finis vel eſt operatio, vel opꝰ poſt operationẽ manẽs.

Eſt autem operatio, vt ædificatio. Opus, vt domus. Sed quotieſcumque opus poſt operationem manet, illud operatione melius eſt.

6 ¶ Quot ſunt actiones, artes, & ſcientiæ, tot ſunt fines, ſed interdum aliæ artes aliis ſubiiciuntur, vt ars conficiendi frænos arti equeſtri, & ars equeſtris arti militari: túncque huius, quæ architectonica vocatur, finis eſt præſtantior: quia eſt finis vlterior. Exempli gratiâ, conficimus frenos, vt equos regamus, & equos regimus, vt obtineamus contra hoſtes victoriam.

Cap. 2. 7 ¶ Neceſſe eſt aliquem eſſe vltimum actionum humanarum finem, ita vt alia omnia huius gratiâ, hoc verò per ſe eligamus: alioqui res in infinitum progrederetur, & noſter appetitus inanis eſſet, quippe qui finem ſuum aſſequi non poſſet.

8 ¶ Hic vltimus finis eſt ſummum bonum, quod in his libris quærimus. nam ſi finis quò eſt vlterior, eò eſt melior: certè neceſſe eſt, vt finis vltimus ſit optimus.

Cap. II.

De ſcientia ſummi boni.

9 Svmmi boni, quod hominem beatum efficit, cognitio ad politicam pertinet, cuius pars eſt ethica, vt homo eſt pars ciuitatis. quare totius ciuitatis vel gentis bonum longè præſtat vnius hominis bono.

10 ¶ In politica nec adhiberi poteſt nec deſiderari debet ἀκρίβεια mathematica: ſed pro ſubiecto argumento ſufficit ſingula populari ſtylo & rudi Minerua pertractare.

Cap. 3. 11 ¶ Idonei politicæ auditores non ſunt, I. Pueri, cùm quia ſunt expertes actionum, ex quib. principia politica ſumuntur, proinde non ſunt capaces huius ſcientiæ: tum etiam quia ſenſu ducuntur & ſecundum affectus viuunt, adeo vt hæc ſcientia ſit eis inutilis. II. Vitioſi & incontinẽtes: quia ita viuunt, vt pueri, ſecundum affectus & animi perturbationes. quamobrem ipſis quoque hæc ſcientia nihil prodeſt.

12 ¶ Idonei auditores ſunt, qui ex rationis præſcripto vitam traducere cupiunt: hi namque & hanc ſcientiam capere, & ex ea vtilitatem conſequi poſſunt.

Cap. III.

Quid sit summum bonum ex aliorum sententia.

13 SVmmum bonum ab omnibus vocatur beatitudo,& omnes bene viuere, ac bene agere, idem putant, quod beatum esse. Cap. 4.

14 Summum bonum alij in alia re collocant.nec solùm alij ab aliis dissentiunt,sed etiam iidem à semetipsis.verbi gratiâ, alii summum bonum ponunt in voluptate, alii in diuitiis, alij in alia re. Rursus cùm quis ægrotat, summum vocat sanitatem: cùm paupertate premitur, diuitias: cùm suæ ignorantiæ conscius, viros doctos admiratur, scientiam & magnarum rerum cognitionem. Plato autem ait id esse ideam boni.

15 ¶ Non omnes opiniones sunt examinandæ,sed quę celebres sunt,quæque ratione aliqua nituntur. nam futiles satius est prætermittere:præsertim cùm magnus sit earum numerus:quippe cùm Varro ducentas octoginta octo opiniones de summo bono enumerari posse auctor sit, referente August.de ciuit. Dei.

16 ¶ Methodo vtimur à notioribus nobis ad notiora secundum naturam,id est,ab effectis ad causas.

17 ¶ Quapropter huic scientiæ operam daturus in primis bene educatus& bene moratus esse debet:adeo vt si ex se bona à malis discernere nequeat,tamen recta imperantibus obtemperare sit paratus: primus enim locus secundum Hesiodum ἐν ἔργοις,debetur iis,qui agenda & fugienda norunt,alter iis,qui rectè monentibus parent: deterrimi verò & inutiles habentur,qui nec sunt prudentes,nec prudentibus obediunt Cap.5.

19 ¶ Ex ratione viuendi sumuntur opiniones de beatitudine.Tria verò sunt præcipua vitæ genera,voluptuosum, politicum,& contemplatiuum. Voluptuosi summum bonum ponunt in voluptate:politici in honore,aut virtute:contemplatiuam vitam degentes,in contemplatione.

Cap. IV.

Refutatio quarundam opinionum de summo bono.

19 QVi summum bonum in voluptate ponunt,fortasse quia multi auctoritatem & potestatem habentes, Sardanapalo similes sunt,ij pecudum vitam eligunt ac cete-

ris anteponunt. Ciceronem igitur audiant, cuius verba. 1. Parad. hæc sunt, *Tu, cùm tibi siue Deus siue mater (vt ita dicam) rerum omnium natura dederit animum: quo nihil est præstantius neque diuinius, sic te ipse abiicies atque prosternes, vt nihil inter te atque inter pecudem putes interesse?*

20 ¶ Nec in honore, quem multi politici quasi vltimum vitæ finem sectantur, beatitudo consistit. I. Quia honor magis est vi honorante, quàm in honotato, adeo vt facilè huic eripi possit, & ab alieno arbitrio pendeat, quod de beatitudine non est sentiendum, quæ est res constans, firma, & stabilis. II. Quia honorari virtutis nomine à viris prudentibus cupiunt, vt viri boni & virtute præditi videantur. itaque virtutem esse honore potiorem & præstantiorem fateantur necesse est.

21 ¶ At verò sola virtus non sufficit ad hominem beatum faciendum. quid enim, si virtute præditus dormiat? nam hoc tempore beatus à misero nihil differt. vnde aiunt inter beatos & miseros dimidiam vitæ partem nihil interesse infrà ca. vlt. quid si in tota vita nihil agat? vt quia rectè agere impediatur? profectò virtutis habitus parum ei proderit, nullam actionem producens. quid præterea, si in maximis malis & calamitatibus, vt Priamus, versetur? quis hunc nisi disputandi causâ beatum appellet?

22 ¶ De contemplatione & vita contemplatiua posteriùs differam lib. 6. & lib. 10.

23 ¶ Pecunia non est summum bonum. I. Quia vita in conquirendis pecuniis eccupata, labotiosa est, non coniuncta cum ea animi tranquillitate, quam beatitudo requirit. II. Quia pecunia per se non expetitur, sed propterea, ad quæ est vtilis, & quæ pecuniâ comparantur: beatitudo verò proculdubia expetitur pet se,

Cap. V.

Summum bonum non esse ideam.

Cap. 6. 24 PLato existimauit summum hominis bonum esse αὐτὸ ἀγαθὸν, ipsum bonum, id est, ideam boni. quæ sententia repudianda est. I. Quia nec omnium bonorum nec bonorum per se expetendorum est vna idea. II. Quia quærimus

rimus summum bonum, quod ab homine acquiri potest, cuiusmodi bonum non est idea.

25 ¶ Non esse vnam omnium bonorum ideam, ita probatur. I. In quibus est ordo, ita vt alia sint priora, aliā posteriora; horum non est vna idea: atqui in bonis est eiusmodi ordo: ergo bonorum non est vna idea. Maior propositio conceditur à Platone. Minor probatur: quia bonum reperitur in diuersis, atque adeo in omnibus categoriis: vt in substantia bonum est Deus & mens, in quantitate mediocritas, in qualitate virtus, in relatione vtile, in tempore occasio, in loco domicilium: categoriarum autem aliæ sunt priores, aliæ posteriores: vt substantia est prior quantitate, quantitas qualitate, qualitas relatione: Ergo etiam bonorum alia sunt priora, alia posteriora: proinde non est bonorum vna idea. II. Non est vna idea communis omnibus categoriis: atqui bonum, vt modò docui, reperitur in omnibus categoriis: non est igitur boni vna idea. III. Si vna esset omnium bonorum idea, vna esset etiam omnium bonorum sciētia: sed non est vna scientia: ergo non est vna idea. Maior est perspicua. Minor probatur: quia tantùm abest, vt omnium bonorum sit vna scientia, vt ne quidem eius boni, quod ad vnam categoriam refertur, vna scientia sit. exempli causâ, occasio partim cōsideratur in arte militari, quatenus in bello spectatur, partim in medicina, quatenus in morbo cernitur. IV. Homo & ipse-homo siue idea hominis, quatenus homo, non differunt: quia vtrique eadem hominis definitio conuenit: ergo similiter bonum & ipsum-bonum siue idea boni, quod ad boni rationem attinet, nihil differūt. Nec ad rem facit, quòd idea sit sempiterna, quia tempus non facit rem magis talem. vt enim res diuturna non est propterea candidior, quàm nix exiguo tempore durans: ita idea boni non ideo ceteris bonis præstat, quia sempiterna est: consequenter non est dicendum, summum bonum esse ideam.

26 ¶ Ne quidem bonorum per se expetendorum esse vnam ideam, sic probatur: Aut sola idea est bonum per se, aut etiam alia sunt bona per se, vt sapientia, & honesta voluptas. si sola idea est bona per se, inanis est, nec datur bonum per se, quod è nobis acquiri possit. quòd si alia quoque sunt per se bona secundum vnam illam communem

ideam,necesse est omnium eandem esse rationem, quod tamen falsum est:aliter enim sapientia est in bonis,aliter sanitas,aliter facultas videndi,&c.

27 ¶ Denique bonum neque est commune synonymum,nec homonymum, sed analogum: veluti quam habet rationem scientia in anima,eandem habet sanitas in corpore,aspectus in oculo.

28 ¶ Idea non solùm à nobis acquiri nequit: sed etiam eius cognitio nihil ad bonum acquirendum prodest. I. Quia à nullo artifice idea consideratur:vtputà medicus non considerat ideam hominis,sed hominem:nec probabile est, omnes artifices fuisse eam prætermissuros, si ad aliquid conferret. II. Quia idea est vniuersalis, actiones autem humanæ,quibus summum bonum comparatur,in rebus particularibus spectantur.

Cap. VI.

Beatitudinis definitio ὀνοματώδης.

Cap.7. 29 Beatitudini hæc attribuuntur. I. Est eorum,quę sub actionem cadunt,finis. II. Est bonum perfectissimum,id est,quod expetitur tantùm propter se, non propter aliud. III. Est sufficiens, id est, viro beato sufficit, vt vitam optabilem & perfectam degere dicatur, etiamsi hoc solo bono fruatur.Intellige ei sufficere,non vitam solitariam degenti, quia homo est animal ciuile & sociabile, sed ita vt communicetur cum parentibus, liberis, coniuge, cognatis, affinibus,& amicis.

30 ¶ Beatitudo igitur est bonum perfectum & sufficiés, cùm sit eorum,quæ sub actionem cadunt,vltimus finis. hæc est beatitudinis definitio nominalis.

Cap. VII.

Beatitudinis definitio οὐσιώδης.

31 Essentialis verò definitio beatitudinis est, operatio siue actio animi secundum virtutem in vita perfecta.Dixi,*operatio siue actio*: quia cuiusque rei bonum & perfectio in opere eius consistit: vt statuarij in statua,pictoris in

pictura conficienda. Nec dubitandum, quin aliquod sit hominis opus: quia fieri nequit, vt ad otium & ad nihil agendum sit natus. Dixi, *animi:* quia hominis essentia magis consistit in animo, quàm in corpore. & quidem in facultate rationali, qua à brutis secernitur: aut in facultate sensitiua, quatenus rationi obtemperat: ceteroqui sensus est communis etiam brutis: anima verò vegetatiua inest etiam plantis: nos autem hominis proprium quærimus, quod nec plantis, nec bestiis conuenit. Dixi, *secundum virtutem:* quia secundum hâc opus rectè fit. id enim in quoquo genere bene est, quod secundum virtutem est. Dixi, *in vita perfecta:* quia sicut vna hirundo (vt est in prouerbio) non facit ver, ita vna actio vel exiguum tempus non facit hominem beatum: nos verò perfectissimam beatitudinem, & perfectissimum hominis bonum quærimus.

Cap. VIII.

Transitio.

52 Data beatitudinis definitio, quo magis confirmetur, conferenda est cum variis dictis ac sententiis, quæ de ea circumferuntur. est enim in hac scientia principium: & quomodo potest, comprobari debet: quia magnum ad sequentia momentum habet perfecta principiorum cognitio. nec malè Hesiodus ἐν ἔργοις Principium ait plus esse quàm dimidiam totius partem, & Arist. Elench. cap. vlt. partic. 6. inquit principium esse maximam totius partem, qua reperta facile est reliqua supplere. Caius quoque Iureconsultus in l. 1. D. de orig. iur. ait principium esse potissimam rei partem. Horatius dimidię parti principium comparat, inquiens: *Dimidium facti, qui bene cœpit, habet.* Cpa. 8.

Cap. IX.

Datæ definitionis collatio cum variis dictis & sententiis.

53 CVm alia sint bona animi, vt scientia, & prudentia, alia corporis, vt sanitas, & pulchritudo, alia externa, vt honores, & opes: præstantissima esse animi bona constat: quocirca rectè diximus beatitudinem esse animi

actionem. cui sententiæ congruit etiam, quod multi aiunt, beatitudinem esse εὐζωΐαν καὶ εὐπραξίαν, id est, vitam bene actam, & rectam actionem.

33 ¶ Quæ in beatitudine ab aliis requiruntur, ferè omnia in allata beatitudinis definitione reperiuntur I. Nonnulli aiunt beatitudinem esse virtutem: nos autem diximus esse actionem secundum virtutem: ergo nos quoque, vt illi, virtutem spectamus, & ab eâ pendêre beatitudinem censemus: sed in eo dissentimus, quòd illi virtutis habitum, nos (quod longè præstat) actionem consideramus. habitus enim potest esse otiosus, non item actio. Et sicut in Olympicis coronâ donantur, non qui formosissimi aut robustissimi sunt, sed qui certant & vincunt: sic beatitudinis coronam (vt ita dicam) ij consequuntur, qui rectè agunt. II. Aliqui summum bonum ponunt in voluptate: nos autem diximus actionem illam, per quam beatitudo definita est, iucundissimam esse. est enim animi actio, & voluptas quoque ad animum refertur. præterea vir bonus rectis actionibus lætatur: alioqui nemo eum iustum vel bonum appellaret, nisi libenter & cum voluptate bene ageret. verbi gratiâ, non est iustus, qui inuitus & coactus depositum reddit: sed qui sponte, ac libenter. quamuis ergo plebeiis hominibus alia sint iucunda, alia honesta, quia quæ sunt eis iucunda, non sunt per se & secundum naturam iucunda, sed propter deprauatum eorum animum talia eis videntur: tamen viro bono & beato, cuius iudicium rectum, integrum, & incorruptum est, ea sunt iucunda, quæ naturâ sunt talia, atque eadem sunt honesta & iucunda: quemadmodum eadem sunt per se & homini sano salubria & iucunda, licèt ægroto alia salubria, alia iucunda videantur. denique etsi Deliacum epigramma pro foribus Apollinis Delphici inscriptum, quod etiam apud Theognidem extat, hæc tria separet, quasi iustitia sit res pulcherrima, valetudo res optima, optatæ rei fruitio res iucundissima: tamen vna & eadem res, id est, beatitudo, simul est res optima, pulcherrima, & iucundissima. III. Quidam collocant beatitudinem in diuitiis: nos verò dicimus has non pertinere ad essentiam beatitudinis, quæ in sola secundum virtutem actione consistit; sed esse eius instrumenta & organa externa: quia vix fieri potest, vt bonis externis destitutus,

præclaras actiones edat. vtputà pauper non poteſt liberalitatem exercere, nec magnificè ſe gerere: ignobilis non poteſt ad publicas dignitates, per quas de ciuibus bene mereatur, adſpirare.

Cap. X.

Quomodo beati fiant.

35 Beatitudo comparatur naturâ, doctrinâ, & exercitatione. natura eſt à Deo: doctrina & exercitatio in noſtra poteſtate ſunt. Ethic. lib. 10. cap. vlt. & Polit. libr. 7. cap. 13. Nullo autem modo beatitudo eſt à fortuna. I. Quia melius eſt, vt ſit ab iis cauſis, quas modò retuli, quàm à fortuna: ſemper autem tam res naturales quàm aliæ eo modo fiunt, quo poſſunt quàm optimè fieri. II. Quia beatitudo eſt res diuina: abſurdum autem eſt, tam præſtantem effectum fortunæ tribuere. III. Quia ex definitione beatitudinis cõſtat eam conſiſtere in actione ſecundum virtutem, non in bonis fortuitis, quæ tantùm adiuuant beatitudinem in inſtrumenta quædam. IV. Quia beatitudo eſt finis politicę: ac politica eò reſpicit, vt viros bonos efficiat, & ad res honeſtas agendas idoneos, non vt fortunatos reddat. Cap. 9.

Cap. XI.

Qui ſint beati.

36 Beatitudo in bruta non cadit: quia nullum animal brutum eſt capax actionis; in qua beatitudinem conſiſtere diximus.

37 ¶ Puer non poteſt eſſe beatus. I. Quia ipſe quoque non eſt actionis ſecundum virtutem particeps. cùm enim puer non ratione, ſed ſenſu viuat: non ſunt in eo veræ virtutes, ſed potius imagines quædam & ſimulachra virtutum. III. Quia vita pueri non poteſt dici perfecta.

38 ¶ Si quando puerum aliquem beatum dicimus: potiùs ad rei futuræ ſpem, quàm ad id, quod eſt præſens, reſpicimus.

39 ¶ Secundum Solonem. Cap. 10.

— Vltima ſemper

Expectanda dies homini dicique beatus
Ante obitum nemo supremáque funera debet.

vt Ouidij verbis vtar 13. Metamorph. Ratio huius sententiæ est:quia homo est multis casibus,periculis,infortuniis obnoxius, quæ non patiuntur eum esse beatum : iis autem sola morte liberatur.vide Herodot.lib.1.Plutarch.in Solo. & Cicer.3.de finib.

40 ¶ Aduersus hanc sententiam Aristoteles vtitur dilemmate, aut enim expectandum est supremum vitæ tempus,quia moriens incipit esse beatus, aut quia tunc cognoscitur an beatam vitam traduxerit: vtrouis autẽ modo accipiatur,sententia falsa est. Prior sententia est falsa: quia docui beatitudinem consistere in actione secundum virtutem: mortui verò nihil agere possunt:loquimur enim de humana & politica beatitudine,non de ea, qua fideles per Christum in altero seculo fruuntur.Altera sententia est falsa:quia si viuens est beatus, mortuus verò non est beatus: profectò absurdum est,cum,dum viuit, id est, dum est beatus, non posse dici beatum:post mortem autem, quando beatus esse desiit, posse appellari beatum.

41 ¶ Ratio Solonis ab infortuniis sumpta, inanis est. I. Quia infortunia etiam post mortem nostram contingere possunt,si non in nostra persona, saltem in posterorum, necessariarum personarum,& amicorum persona:quorum omnium casus ad nos etiam defunctos pertinere fatendum est. nam qui secus pronunciet, eum inhumanum ac barbarum meritò omnes appellauerint. II. Quia fortuna non est domina,nec causa beatitudinis:quandoquidem sola virtutis actio beatum efficit.

Cap.11. 42 ¶ Parui externi casus nihil momenti habẽt ad vitam bene vel malè traducendã.multa & magna fortunæ beneficia beatitudinem iuuant per accidens,vt suprà exposui,quatenus fortuna suppeditat instrumẽta ad rectè agendũ necessaria,vel vtilia.magna infortunia, veluti quæ Priamo contigerunt,beatitudinem quidem labefactat, sed hominem miserum non reddunt. vt enim beatus non est, nisi qui bene & secundum virtutem agit: sic miser non est, nisi qui malè & vitiosè agit. immò in rebus quoque aduersis virtutis splendor fulget,cùm aliquis res aduersas forti animo fert.

43 ¶ Bea-

43 ¶ Beatus igitur eſt, qui ſecundum virtutem perfectam agit, & bonis externis eſt ſufficienter inſtructus: idque non ad breue tempus, ſed in vita perfecta. beatiſſimus autem eſt, (quatenus ſcilicèt beatitudo in hominē cadere poteſt: nam de humana, non de diuina beatitudine loquimur) qui ita viuit, & ita viuet vſque ad mortem, quam huiuſmodi vitæ conſentaneam obiturus eſt.

CAP. XII.

An res poſterorum vel amicorum pertineant ad defunctos.

44 QVæ in perſona poſterorum vel amicorum eueniunt, ad defunctos leuiſſimè pertinent, adeo vt eorum ſtatum non mutent, & neque ex beatis miſeros, neque ex miſeris beatos efficiant.

CAP. XIII.

Beatitudinem non eſſe laudabilem, ſed honorabilem.

45 BOnorum tria ſunt genera: honorabile, laudabile, & facultas. honorabile eſt, quod eſt per ſe bonum, non per relationem ad alterum, vt Deus. laudabile eſt, cuius bonitas in relatione conſiſtit, vt vir bonus laudatur propter bonas actiones, non per ſe. facultates ab Ariſtotele vocantur τὰ δυνάμεις, quibus ſcilicèt bene vel malè vti poſſumus, vt diuitiæ, & nobilitas. Magn. Ethic. lib. 1. cap. 3. & Eth. Eudem. lib. 2. cap. 1. Cap. 12.

46 ¶ Fini tribuitur honor, vt beatitudini: habitui laus, vt virtuti: actionibus encomium, ſeu commendatio.

47 ¶ Beatitudo igitur non eſt bonum laudabile, multò minùs eſt facultas: ſed eſt bonum honorabile: quia eſt bonum per ſe, & eſt principium & cauſa omnium aliorum bonorum, ad quod alia bona referuntur, quia ſcilicèt eatenus bona ſunt, quatenus ad beatitudinem conferunt.

CAP. XIV.

Animæ, & virtutis diuiſio.

48 CVm dictum ſit beatitudinem eſſe actionem ſecundū virtutē: intelligere oportet virtutē humanā, nō Cap. 13.

bruti animalis,vel alius rei,item virtutem animi, vt iusti-tiam:non corporis,vt sanitatem.

49 ¶ Animæ facultates sunt tres:prima vegetatiua,quæ est communis etiam plantis:altera sensitiua, quæ in omnibus animalibus inest:tertia rationalis, quæ est hominum propria. Vegetatiua nullo modo est rationis capax. Sensitiua eatenus est rationis particeps,quatenus secundum naturam obtemperat rationi, vt in homine temperante : quamquàm interdum ei repugnat,vt in incontinente:quandoque contra naturam ei dominatur,vt in intemperante.Rationalis verò habet rationem in seipsa.

50 ¶ Virtutum igitur aliæ sunt in facultate sensitiua,vt fortitudo,temperantia,liberalitas:aliæ in rationali, vt scientia,intelligentia,sapientia:quarum illas morales,has rationales solemus appellare.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ
LIBER XLVI.
ETHICORVM SECVNDVS.

CAP.

De ortu & incremento virtutis,ac vitij.

Cap. 1. VIRTVTES rationales per doctrinam & disciplinam conparantur:ideóque experientiam & temporis iustum spatium requirunt.

2 ¶ Virtutem moralem non inesse nobis naturâ, sed consuetudine & assuefactione acquiri, probatur sequentibus argumentis. I. Quia moralis dicitur à more,id est consuetudine. II. Quia quod naturale est , assuefactione non mutatur:vt lapis naturaliter descendit : idcirco non

non poteſt aſſueſieri, vt adſcendat. III. Quia actiones ſunt priores habitu:non poſſumus enim eſſe iuſti, niſi priùs multas actiones iuſtas ediderimus. IV. Quia legum latores, ciues ad virtutem aſſuefacientes, eos bonos efficere conantur.

3 ¶ Vt bona educatio & aſſuefactio virum bonum, ita mala improbum facit. vt enim bene vel malè ædificando fiunt boni vel mali ædificatores; ita iuſtè vel iniuſtè agendo, iuſti vel iniuſti efficiuntur. ſimiliter temperantes fiunt, qui temperanter agunt: intemperantes autem euadunt, qui intemperanter ſe gerunt.

4 ¶ De aſſuefactione rectè inſtituenda dantur tria præcepta. I. Præcipitur, vt ſecundum rectam rationem, id eſt, ex præſcripto rationis agatur. II. Vt mediocritatem perſequamur, extrema fugiamus. Verbi gratiâ, vt pecunias neque profundamus, neque occultemus, ſed, vt oportet, impendamus. III. Vt à pueritiâ aſſueſcamus. vt enim ait Horatius, Cap.2.

Quo ſemel eſt imbuta recens, ſeruabit odorem
Teſta diu.—

5 ¶ Aſſuefactio in dies fit facilior: quia vt iuſtè agendo fiunt iuſti: ita quò quis iuſtior eſt, eò faciliùs iuſtè agit. cùm autem quis habitum virtutis perfectè ſibi comparauit, tunc facillimè ſecundum virtutem agit.

6 ¶ Vtrùm habitus virtutis in nobis perfectus ſit, ánnon, ex voluptate & dolore dignoſcitur. nam qui libenter bene agit, & qui ex ipſa recta actione voluptatem percipit, is habitum virtutis iam contraxit. qui verò aliquam moleſtiam bene agendo ſentit, nondum eſt habitum adeptus, & quò maior eſt voluptas, eò perfectior eſt habitus, quò maior eſt dolor & moleſtia, eò magis à perfectione abeſt. Cap.3.

7 ¶ Virtus igitur in voluptate & dolore verſatur: quod probatur, I. Quia noſtras actiones & animi perturbationes voluptas aut dolor conſequitur. II. Quia remedia vitiorum, id eſt, pœnę & ſupplicia dolorem afferunt. III. Quia propter voluptatem malè agimus: aut propter dolorem abſtinemus à bene agendo. IV. Ab auctoritate eorum, vt Stoicorum, qui virtutes definiunt eſſe perturbationum & motionum vacuitates. quáquàm non omnino bene definiunt, quia ſimpliciter loquuntur non habitâ ratione circumſtantiarum neceſſariarum: non enim quacumque re, nec quocúmque

modo commoueri oportet, sed quà ex causa decet, & quomodo decet, &c. V. Cùm tria sint expetenda, honestum, vtile, iucundum: ac tria fugienda, turpe, damnosum, molestum: maximam vim habent, & latissimè parent iucundum & molestum: cùm quia omnibus animalib. communicantur, tum etiam quia quod honestum aut vtile est, iucundum videtur: & contrà, quod est turpe & damnosum, videtur iniucundum & molestum. VI. Quia à teneris, vt aiunt, vnguiculis voluptas & dolor cum vita nostra connectuntur: quandoquidem infantes voluptatem vel dolorem sentiunt, vtilitatis autem & damni, necnon honesti ac turpis cognitionem nullam habent. VII. Quia voluptas & dolor sunt regulæ nostrarum actionum, vt ex suprà dictis patet. VIII. Quia difficile est resistere voluptati: vnde Heraclitus difficiliùs voluptati quàm iræ obsisti pronunciauit. quod autem maximam habet difficultatem, in eo potissimùm quæque facultas versatur. IX. Quia in his vsus & abusus cernitur: vir enim bonus in voluptate & dolore rectè se gerit, improbus malè: vtputà hic lætatur vel dolet, cùm non oporret, aut quomodo non oportet: ille autem quomodo oportet, & quatenus oportet.

Cap. II.

Dubitationis solutio.

Cap. 4. 8 Res iustæ vel temperatæ dicuntur, cùm tales sunt, quales vir iustus aut temperans ederet. eadem ratio est earum rerum, quæ secundum alias virtutes fiunt, vt fortium, liberalium, magnificarum.

9 ¶ Vt vir iustus rectè dicatur, non sufficit eum res iustas agere, nisi etiá iustè agat, id est, vt vir iustus agere solet. quid enim si per errorem & ignorátiam, aut etiam inuitus & coactus depositum reddat? profectò rem iustam agit, sed non propterea iustus est. idem de aliis virtutibus est sentiendum.

10 ¶ Qui bene agere non vult, frustrà dat Ethicæ operam. vt enim ægrotus, qui medico nō obtemperat, licèt eum studiosè audiat, tamen non sanatur: ita qui Ethica præcepta non obseruat, frustrà ea discit, quia non disciplina, sed actio virum bonum facit.

Cap.

Cap. III.

Quid sit virtus.

11 Virtus est habitus prælectiuus, qui in mediocritate ad nos relata & secũdum rectam rationem ac prudentiam definita consistit. Dixi: *virtus*, intellige virtutem moralem, de qua nunc loquimur. Dixi *habitus*: quia cùm virtus moralis sit in anima sensitiua, in hac autem anima sint affectus, facultates, & habitus: cúmque virtus non sit affectus, nec facultas: relinquitur, vt sit habitus. Affectus sunt, quos voluptas aut dolor consequitur, vt cupiditas, ira, metus, confidentia, inuidia, dilectio, odium, desiderium, æmulatio, misericordia. Facultates sunt, secundum quas dicimur apti & idonei, vt perturbationibus siue affectibus illis afficiamur: veluti secundum quas possumus irasci, misereri, inuidere, &c. Habitus sunt, per quos erga illas perturbationes bene aut malè affecti sumus: veluti ad vehementer, vel remissè irascendum. Porrò virtutem non esse affectum probatur, I. Quia ex virtute sumus boni, & laudamur: ex affectibus verò nec boni nec mali dicimur, & nec laudem nec vituperationem meremur. verbi gratiâ, non vituperatur metuens, aut diligens: sed qui nimiùm diligit, aut metuit. II. Quia irascimur, vel metuimus, vel aliter afficimur sine prelectione, vt cùm aliquid terribile nobis inopinatò occurrit: virtus autem & vitium non est sine prælectione. III. Quia affectibus commouemur: virtutibus autem & vitiis non commouemur, sed aliquo modo conformamur. Rursus virtutes & vitia non esse facultates, probatur, I. Quia ex facultatibus nec boni nec mali dicimur, & neque laudamur neque vituperamur. II. Quia facultates sunt à natura, virtutes autem & vitia nõ sunt à natura, sed assuefactione cõparãtur, vt suprà fuit probatum. Quoniã igitur virtus nec est affectus, nec facultas: necesse est, vt sit habitus. Dixi *prælectiuus*. quid sit prælectio, sequẽti libro explicabitur. Dixi *qui in mediocritate consistit*, cùm quia virtus tenet medium locum inter duo vitia extrema, vt liberalitas profusioni & auaritiæ interiecta est: tũ etiam quia virtus in actionibus humanis medium persequitur, & inuenit. vt enim in corpore nimium & parum, putà cibi & potus, sanitatem corrumpit, mediocritas eam conseruat: ita etiam

Cap. 5. & 6.

ris anteponunt. Ciceronem igitur audiant, cuius verba. 1. Parad. hæc sunt, *Tu, cùm tibi siue Deus siue mater (vt ita dicam) rerum omnium natura dederit animum: quo nihil est præstantius neque diuinius, sic te ipse abiicies atque prosternes, vt nihil inter te atque inter pecudem putes interesse?*

20 ¶ Nec in honore, quem multi politici quasi vltimum vitæ finem sectantur, beatitudo consistit. I. Quia honor magis est vi honorante, quàm in honorato, adeo vt facilè huic eripi possit, & ab alieno arbitrio pendeat, quod de beatitudine non est sentiendum, quæ est res constans, firma, & stabilis. II. Quia honorari virtutis nomine à viris prudentibus cupiunt, vt viri boni & virtute præditi videantur. itaque virtutem esse honore potiorem & præstantiorem fateantur necesse est.

21 ¶ At verò sola virtus non sufficit ad hominem beatum faciendum. quid enim, si virtute præditus dormiat? nam hoc tempore beatus à misero nihil differt. vnde aiunt inter beatos & miseros dimidiam vitæ partem nihil interesse infrà ca. vlt. quid si in tota vita nihil agat? vt quia rectè agere impediatur? profectò virtutis habitus parum ei proderit, nullam actionem producens. quid præterea, si in maximis malis & calamitatibus, vt Priamus, versetur? quis hunc nisi disputandi causâ beatum appellet?

22 ¶ De contemplatione & vita contemplatiua posteriùs differam lib. 6. & lib. 10.

23 ¶ Pecunia non est summum bonum. I. Quia vita in conquirendis pecuniis occupata, laboriosa est, non coniuncta cum ea animi tranquillitate, quam beatitudo requirit. II. Quia pecunia per se non expetitur, sed propterea, ad quæ est vtilis, & quæ pecuniâ comparantur: beatitudo verò proculdubio expetitur per se,

Cap. V.

Summum bonum non esse ideam.

Cap. 6. 24 PLato existimauit summum hominis bonum esse *αὐτο ἀγαθὸν*, ipsum bonum, id est, ideam boni. quæ sententia repudianda est. I. Quia nec omnium bonorum nec bonorum per se expetendorum est vna idea. II. Quia quærimus

rimus summum bonum, quod ab homine acquiri potest, cuiusmodi bonum non est idea.

25 ¶ Non esse vnam omnium bonorum ideam, ita probatur. I. In quibus est ordo, ita vt alia sint priora, alia posteriora; horum non est vna idea: atqui in bonis est eiusmodi ordo: ergo bonorum non est vna idea. Maior propositio conceditur à Platone. Minor probatur: quia bonum reperitur in diuersis, atque adeo in omnibus categoriis: vt in substantia bonum est Deus & mens, in quantitate mediocritas, in qualitate virtus, in relatione vtile, in tempore occasio, in loco domicilium: categoriarum autem aliæ sunt priores, aliæ posteriores; vt substantia est prior quantitate, quantitas qualitate, qualitas relatione: Ergo etiam bonorum alia sunt priora, alia posteriora: proinde non est bonorum vna idea. II. Non est vna idea communis omnibus categoriis: atqui bonum, vt modò docui, reperitur in omnibus categoriis: non est igitur boni vna idea. III. Si vna esset omnium bonorum idea, vna esset etiam omnium bonorum sciẽtia: sed non est vna scientia: ergo non est vna idea. Maior est perspicua. Minor probatur: quia tantùm abest, vt omnium bonorum sit vna scientia, vt ne quidem eius boni, quod ad vnam categoriam refertur, vna scientia sit. exempli causâ, occasio partim cõsideratur in arte militari, quatenus in bello spectatur, partim in medicina, quatenus in morbo cernitur. IV. Homo & ipse-homo siue idea hominis, quatenus homo, non differunt: quia vtrique eadem hominis definitio conuenit: ergo similiter bonum & ipsum-bonum siue idea boni, quod ad boni rationem attinet, nihil differũt. Nec ad rem facit, quòd idea sit sempiterna, quia tempus non facit rem magis talem. vt enim res diutùrna non est propterea candidior, quàm nix exiguo tempore durans: ita idea boni non ideo ceteris bonis præstat, quia sempiterna est: consequenter non est dicendum, summum bonum esse ideam.

26 ¶ Ne quidem bonorum per se expetendorum esse vnam ideam, sic probatur: Aut sola idea est bonum per se, aut etiam alia sunt bona per se, vt sapientia, & honesta voluptas. si sola idea est bona per se, inanis est, nec datur bonum per se, quod è nobis acquiri possit. quòd si alia quoque sunt per se bona secundum vnam illam communem

ideam, necesse est omnium eandem esse rationem, quod tamen falsum est: aliter enim sapientia est in bonis, aliter sanitas, aliter facultas videndi, &c.

27 ¶ Denique bonum neque est commune synonymum, nec homonymum, sed analogum: veluti quam habet rationem scientia in anima, eandem habet sanitas in corpore, aspectus in oculo.

28 ¶ Idea non solùm à nobis acquiri nequit: sed etiam eius cognitio nihil ad bonum acquirendum prodest. I. Quia à nullo artifice idea consideratur: vtputà medicus non considerat ideam hominis, sed hominem: nec probabile est, omnes artifices fuisse eam prætermissuros, si ad aliquid conferret. II. Quia idea est vniuersalis, actiones autem humanæ, quibus summum bonum comparatur, in rebus particularibus spectantur.

Cap. VI.

Beatitudinis definitio ὀνοματώδης.

Cap. 7. 29 Beatitudini hæc attribuuntur. I. Est eorum, quę sub actionem cadunt, finis. II. Est bonum perfectissimum, id est, quod expetitur tantùm propter se, non propter aliud. III. Est sufficiens, id est, viro beato sufficit, vt vitam optabilem & perfectam degere dicatur, etiamsi hoc solo bono fruatur. Intellige ei sufficere, non vitam solitariam degenti, quia homo est animal ciuile & sociabile, sed ita vt communicetur cum parentibus, liberis, coniuge, cognatis, affinibus, & amicis.

30 ¶ Beatitudo igitur est bonum perfectum & sufficiés, cùm sit eorum, quæ sub actionem cadunt, vltimus finis. hæc est beatitudinis definitio nominalis.

Cap. VII.

Beatitudinis definitio οὐσιώδης.

31 Essentialis verò definitio beatitudinis est, operatio siue actio animi secundum virtutem in vita perfecta. Dixi, *operatio siue actio*: quia cuiusque rei bonum & perfectio in opere eius consistit: vt statuarij in statua, pictoris in pictura

pictura conficienda. Nec dubitandum, quin aliquod ſit hominis opus: quia fieri nequit, vt ad otium & ad nihil agendum ſit natus. Dixi, *animi:* quia hominis eſſentia magis conſiſtit in animo, quàm in corpore. & quidem in facultate rationali, qua à brutis ſecernitur: aut in facultate ſenſitiua, quatenus rationi obtemperat: ceteroqui ſenſus eſt communis etiam brutis: anima verò vegetatiua ineſt etiam plantis: nos autem hominis proprium quærimus, quod nec plantis, nec beſtiis conuenit. Dixi, *ſecundum virtutem*: quia ſecundum hác opus rectè fit. id enim in quoquo genere bene eſt, quod ſecundum virtutem eſt. Dixi, *in vita perfecta:* quia ſicut vna hirundo (vt eſt in prouerbio) non facit ver, ita vna actio vel exiguum tempus non facit hominem beatum: nos verò perfectiſſimam beatitudinem, & perfectiſſimum hominis bonum quærimus.

Cap. VIII.

Tranſitio.

32 DAta beatitudinis definitio, quo magis confirmetur, conferenda eſt cum variis dictis ac ſententiis, quæ de ea circumferuntur. eſt enim in hac ſcientia principium: & quomodo poteſt, comprobari debet: quia magnum ad ſequentia momentum habet perfecta principiorum cognitio. nec malè Heſiodus ἐν ἔργοις Principium ait plus eſſe quàm dimidiam totius partem, & Ariſt. Elench. cap. vlt. partic. 6. inquit principium eſſe maximam totius partem, qua reperta facile eſt reliqua ſupplere. Caius quoque Iureconſultus in l. 1. D. de orig. iur. ait principium eſſe potiſſimam rei partem. Horatius dimidię parti principium comparat, inquiens: *Dimidium facti, qui bene cæpit, habet.*

Cpa. 8.

Cap. IX.

Datæ definitionis collatio cum variis dictis & ſententiis.

33 CVm alia ſint bona animi, vt ſcientia, & prudentia, alia corporis, vt ſanitas, & pulchritudo, alia externa, vt honores, & opes: præſtantiſſima eſſe animi bona conſtat: quocirca rectè diximus beatitudinem eſſe animi

actionem. cui sententiæ congruit etiam, quod multi aiunt, beatitudinem esse εὐζωΐαν καὶ εὐπραξίαν, id est, vitam bene actam,& rectam actionem.

33 ¶ Quæ in beatitudine ab aliis requiruntur,ferè omnia in allata beatitudinis definitione reperiuntur I. Nonnulli aiunt beatitudinem esse virtutem: nos autem diximus esse actionem secundum virtutem:ergo nos quoque, vt illi, virtutem spectamus, & ab eâ pendêre beatitudinem censemus: sed in eo dissentimus, quòd illi virtutis habitum, nos (quod longè præstat)actionem consideramus. habitus enim potest esse otiosus,non item actio. Et sicut in Olympicis coronâ donantur, non qui formosissimi aut robustissimi sunt, sed qui certant & vincunt; sic beatitudinis coronam (vt ita dicam) ij consequuntur, qui rectè agunt. II. Aliqui summum bonum ponunt in voluptate: nos autem diximus actionem illam, per quam beatitudo definita est, iucundissimam esse.est enim animi actio, & voluptas quoque ad animum refertur. prætereа vir bonus rectis actionibus lætatur: alioqui nemo eum iustum vel bonum appellaret, nisi libenter & cum voluptate bene ageret.verbi gratiâ,non est iustus, qui inuitus & coactus depositum reddit: sed qui sponte, ac libenter. quamuis ergo plebeiis hominibus alia sint iucunda,alia honesta,quia quæ sunt eis iucunda,non sunt per se & secundum naturam iucunda, sed propter deprauatum eorum animum talia eis videntur: tamen viro bono & beato, cuius iudicium rectum,integrum,& incorruptum est,ea sunt iucunda,quæ naturâ sunt talia, atque eadem sunt honesta & iucunda:quemadmodum eadem sunt per se & homini sano salubria & iucunda, licèt ægroto alia salubria, alia iucunda videantur. denique etsi Deliacum epigramma pro foribus Apollinis Delphici inscriptum, quod etiam apud Theognidem extat,hæc tria separet, quasi iustitia sit res pulcherrima,valetudo res optima,optatæ rei fruitio res iucundissima: tamen vna & eadem res,id est,beatitudo, simul est res optima,pulcherrima, & iucundissima. III. Quidam collocant beatitudinem in diuitiis:nos verò dicimus has non pertinere ad essentiam beatitudinis, quæ in sola secundum virtutem actione consistit; sed esse eius instrumenta & organa externa; quia vix fieri potest, vt bonis externis destitutus,

præclaras actiones edat. vtputà pauper non poteſt liberalitatem exercere, nec magnificè ſe gerere: ignobilis non poteſt ad publicas dignitates, per quas de ciuibus bene mereatur, adſpirare.

CAP. X.

Quomodo beati fiant.

35 Beatitudo comparatur naturâ, doctrinâ, & exercitatione. natura eſt à Deo: doctrina & exercitatio in noſtra poteſtate ſunt. Ethic. lib. 10. cap. vlt. & Polit. libr. 7. cap. 13. Nullo autem modo beatitudo eſt à fortuna. I. Quia melius eſt, vt ſit ab iis cauſis, quas modò retuli, quàm à fortuna: ſemper autem tam res naturales quàm aliæ eo modo fiunt, quo poſſunt quàm optimè fieri. II. Quia beatitudo eſt res diuina: abſurdum autem eſt, tam præſtantem effectum fortunæ tribuere. III. Quia ex definitione beatitudinis cõſtat eam conſiſtere in actione ſecundùm virtutem, non in bonis fortuitis, quæ tantùm adiuuant beatitudinem in inſtrumenta quædam. IV. Quia beatitudo eſt finis politicę: ac politica eò reſpicit, vt viros bonos efficiat, & ad res honeſtas agendas idoneos, non vt fortunatos reddat. Cap. 9.

CAP. XI.

Qui ſint beati.

36 Beatitudo in bruta non cadit: quia nullum animal brutum eſt capax actionis; in qua beatitudinem conſiſtere diximus.

37 ¶ Puer non poteſt eſſe beatus. I. Quia ipſe quoque non eſt actionis ſecundum virtutem particeps. cùm enim puer non ratione, ſed ſenſu viuat: non ſunt in eo veræ virtutes, ſed potius imagines quædam & ſimulachra virtutum. III. Quia vita pueri non poteſt dici perfecta.

38 ¶ Si quando puerum aliquem beatum dicimus: potiùs ad rei futuræ ſpem, quàm ad id, quod eſt præſens, reſpicimus.

39 ¶ Secundum Solonem. Cap. 10.

— Vltima ſemper

Expectanda dies homini dicique beatus
Ante obitum nemo supremáque funera debet.

vt Ouidij verbis vtar 13. Metamorph. Ratio huius sententiæ est: quia homo est multis casibus, periculis, infortuniis obnoxius, quæ non patiuntur eum esse beatum: iis autem sola morte liberatur. vide Herodot. lib. 1. Plutarch. in Solo. & Cicer. 3. de finib.

40 ¶ Aduersus hanc sententiam Aristoteles vtitur dilemmate, aut enim expectandum est supremum vitæ tempus, quia moriens incipit esse beatus, aut quia tunc cognoscitur an beatam vitam traduxerit: vtrouis autē modo accipiatur, sententia falsa est. Prior sententia est falsa: quia docui beatitudinem consistere in actione secundum virtutem: mortui verò nihil agere possunt: loquimur enim de humana & politica beatitudine, non de ea, qua fideles per Christum in altero seculo fruuntur. Altera sententia est falsa: quia si viuens est beatus, mortuus verò non est beatus: profectò absurdum est, cum, dum viuit, id est, dum est beatus, non posse dici beatum: post mortem autem, quando beatus esse desiit, posse appellari beatum.

41 ¶ Ratio Solonis ab infortuniis sumpta, inanis est. I. Quia infortunia etiam post mortem nostram contingere possunt, si non in nostra persona, saltem in posterorum, necessariarum personarum, & amicorum persona: quorum omnium casus ad nos etiam defunctos pertinere fatendum est. nam qui secus pronunciet, eum inhumanum ac barbarum meritò omnes appellauerint. II. Quia fortuna non est domina, nec causa beatitudinis: quandoquidem sola virtutis actio beatum efficit.

Cap. 11. 42 ¶ Parui externi casus nihil momenti habēt ad vitam bene vel malè traducendā. multa & magna fortunæ beneficia beatitudinem iuuant per accidens, vt suprà exposui, quatenus fortuna suppeditat instrumēta ad rectè agendū necessaria, vel vtilia. magna infortunia, veluti quæ Priamo contigerunt, beatitudinem quidem labefactāt, sed hominem miserum non reddunt. vt enim beatus non est, nisi qui bene & secundum virtutem agit: sic miser non est, nisi qui malè & vitiosè agit. immò in rebus quoque aduersis virtutis splendor fulget, cùm aliquis res aduersas forti animo fert.

43 ¶ Beatus igitur eſt,qui ſecundum virtutem perfectam agit, & bonis externis eſt ſufficienter inſtructus: ídque non ad breue tempus, ſed in vita perfecta. beatiſſimus autem eſt, (quatenus ſcilicèt beatitudo in hominē cadere poteſt: nam de humana,non de diuiua beatitudine loquimur) qui ita viuit,& ita viuet vſque ad mortem,quam huiuſmodi vitæ conſentaneam obiturus eſt.

Cap. XII.

An res poſterorum vel amicorum pertineant ad defunctos.

44 QVæ in perſona poſterorum vel amicorum eueniunt,ad defunctos leuiſſimè pertinent,adeo vt eorum ſtatum non mutent, & neque ex beatis miſeros, neque ex miſeris beatos efficiant.

Cap. XIII.

Beatitudinem non eſſe laudabilem,ſed honorabilem.

45 BOnorum tria ſunt genera: honorabile, laudabile, & facultas.honorabile eſt,quod eſt per ſe bonum, non per relationem ad alterum,vt Deus. laudabile eſt, cuius bonitas in relatione conſiſtit, vt vir bonus laudatur propter bonas actiones, non per ſe. facultates ab Ariſtotele vocantur τὰ ἀδιάφορα,quibus ſcilicèt bene vel malè vti poſſumus, vt diuitiæ,& nobilitas.Magn.Ethic.lib.1.cap.3.& Eth. Eudem. lib. 2.cap.1. Cap. 12.

46 ¶ Fini tribuitur honor,vt beatitudini:habitui laus,vt virtuti:actionibus encomium ſeu commendatio.

47 ¶ Beatitudo igitur non eſt bonum laudabile, multò minùs eſt facultas: ſed eſt bonum honorabile: quia eſt bonum per ſe, & eſt principium & cauſa omnium aliorum bonorum,ad quod alia bona referuntur, quia ſcilicèt eatenus bona ſunt, quatenus ad beatitudinem conferunt.

Cap. XIV.

Animæ,& virtutis diuiſio.

48 CVm dictum ſit beatitudinem eſſe actionem ſecundū virtutē:intelligere oportet virtutē humanā, nō Cap.13.

bruti animalis, vel alius rei, item virtutem animi, vt iustitiam: non corporis, vt sanitatem.

49 ¶ Animæ facultates sunt tres: prima vegetatiua, quæ est communis etiam plantis: altera sensitiua, quæ in omnibus animalibus inest: tertia rationalis, quæ est hominum propria. Vegetatiua nullo modo est rationis capax. Sensitiua eatenus est rationis particeps, quatenus secundum naturam obtemperat rationi, vt in homine temperante: quamquàm interdum ei repugnat, vt in incontinente: quandoque contra naturam ei dominatur, vt in intemperante. Rationalis verò habet rationem in seipsa.

50 ¶ Virtutum igitur aliæ sunt in facultate sensitiua, vt fortitudo, temperantia, liberalitas: aliæ in rationali, vt scientia, intelligentia, sapientia: quarum illas morales, has rationales solemus appellare.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XLVI.

ETHICORVM SECVNDVS.

CAP. I.

De ortu & incremento virtutis, ac vitij.

Cap. 1. VIRTVTES rationales per doctrinam & disciplinam conparantur: ideóque experientiam & temporis iustum spatium requirunt.

2 ¶ Virtutem moralem non inesse nobis naturâ, sed consuetudine & assuefactione acquiri, probatur sequentibus argumentis. I. Quia moralis dicitur à more, id est consuetudine. II. Quia quod naturale est, assuefactione non mutatur: vt lapis naturaliter descendit: idcirco non

non poteſt aſſueſieri, vt adſcendat. III. Quia actiones ſunt priores habitu: non poſſumus enim eſſe iuſti, niſi priùs multas actiones iuſtas ediderimus. IV. Quia legum latores, ciues ad virtutem aſſueſacientes, eos bonos efficere conantur.

3 ¶ Vt bona educatio & aſſueſactio virum bonum, ita mala improbum facit. vt enim bene vel malè ædificando fiunt boni vel mali ædificatores: ita iuſtè vel iniuſtè agendo, iuſti vel iniuſti efficiuntur. ſimiliter temperantes fiunt, qui temperanter agunt: intemperantes autem euadunt, qui intemperanter ſe gerunt.

4 ¶ De aſſueſactione rectè inſtituenda dantur tria præcepta. I. Præcipitur, vt ſecundum rectam rationem, id eſt, ex præſcripto rationis agatur. II. Vt mediocritatem perſequamur, extrema fugiamus. Verbi gratiâ, vt pecunias neque profundamus, neque occultemus, ſed, vt oportet, impendamus. III. Vt à pueritiâ aſſueſcamus. vt enim ait Horatius, Cap. 2.

Quo ſemel eſt imbuta recens, ſeruabit odorem

Teſta diu.—

5 ¶ Aſſueſactio in dies fit facilior: quia vt iuſtè agendo fiunt iuſti: ita quò quis iuſtior eſt, eò faciliùs iuſtè agit. cùm autem quis habitum virtutis perfectè ſibi comparauit, tunc facillimè ſecundum virtutem agit.

6 ¶ Vtrùm habitus virtutis in nobis perfectus ſit, án non, ex voluptate & dolore dignoſcitur. nam qui libenter bene agit, & qui ex ipſa recta actione voluptatem percipit, is habitum virtutis iam contraxit. qui verò aliquam moleſtiam bene agendo ſentit, nondum eſt habitum adeptus, & quò maior eſt voluptas, eò perfectior eſt habitus, quò maior eſt dolor & moleſtia, eò magis à perfectione abeſt. Cap. 3.

7 ¶ Virtus igitur in voluptate & dolore verſatur: quod probatur, I. Quia noſtras actiones & animi perturbationes voluptas aut dolor conſequitur. II. Quia remedia vitiorum, id eſt, pœnę & ſupplicia dolorem afferunt. III. Quia propter voluptatem malè agimus: aut propter dolorem abſtinemus à bene agendo. IV. Ab auctoritate eorum, vt Stoicorum, qui virtutes definiunt eſſe perturbationum & motionum vacuitates. quáquàm non omnino bene definiunt, quia ſimpliciter loquuntur non habitâ ratione circumſtantiarum neceſſariarum: non enim quacumque re, nec quocumque

CAP. III.

Quid sit virtus.

11 Virtus est habitus præelectiuus, qui in mediocritate ad nos relata & secũdum rectam rationẽm ac prudentiam definita consistit Dixi : *virtus*, intellige virtutem moralem, de qua nunc loquimur. Dixi *habitus*: quia cùm virtus moralis sit in anima sensitiua, in hac autem anima sint affectus, facultates, & habitus: cúmque virtus non sit affectus, nec facultas: relinquitur, vt sit habitus. Affectus sunt, quos voluptas aut dolor consequitur, vt cupiditas, ira, metus, confidentia, inuidia, dilectio, odium, desiderium, æmulatio, misericordia. Facultates sunt, secundum quas dicimur apti & idonei, vt perturbationibus siue affectibus illis afficiamur: veluti secundum quas possumus irasci, misereri, inuidere, &c. Habitus sunt, per quos erga illas perturbationes bene aut malè affecti sumus: veluti ad vehementer, vel remissè irascendum. Porrò virtutem non esse affectum probatur, I. Quia ex virtute sumus boni, & laudamur: ex affectibus verò nec boni nec mali dicimur, & nec laudem nec vituperationem meremur. verbi gratiâ, non vituperatur metuens, aut diligens: sed qui nimiùm diligit, aut metuit. II. Quia irascimur, vel metuimus, vel aliter afficimur sine prælectione, vt cùm aliquid terribile nobis inopinatò occurrit: virtus autem & vitium non est sine prælectione. III. Quia affectibus commouemur: virtutibus autem & vitiis non commouemur, sed aliquo modo conformamur. Rursus virtutes & vitia non esse facultates, probatur, I. Quia ex facultatibus nec boni nec mali dicimur, & neque laudamur neque vituperamur. II. Quia facultates sunt à natura, virtutes autem & vitia nõ sunt à natura, sed assuefactione cõparãtur, vt suprà fuit probatum. Quoniã igitur virtus nec est affectus, nec facultas: necesse est, vt sit habitus. Dixi *præelectiuus*. quid sit prælectio, sequẽti librò explicabitur. Dixi *qui in mediocritate consistit*, cùm quia virtus tenet medium locum inter duo vitia extrema, vt liberalitas profusioni & auaritiæ interiecta est: tũ etiam quia virtus in actionibus humanis medium persequitur, & inuenit. vt enim in corpore nimium & parum, putà cibi & potus, sanitatem corrumpit, mediocritas eam conseruat: ita etiam

Cap. 5. & 6.

in anima nimium & parum virtuti aduersantur, mediocritas ei congruit. Dixi *ad nos relata:* quia mediocritas accipitur vel secundum rem, vel secundum nos. verbi gratiâ, si decem libræ farris est nimius cibus, duæ autem non sufficiunt: medium secundum rem inter decem & quatuor, sunt sex: non propterea tamen sex libræ sunt præbendæ: sed alij plures, vt athletæ: alij pauciores, vt sedentariam vitam degenti. sic ergo virtus petit medium secundum nos, non secundum rem: quorum illud ex proportione geometrica, hoc secundum proportionem arithmeticam sumitur. Dixi *secundum rectam rationem & prudentiam:* quia prudentia est recta ratio, seu intellectiua virtus, regens virtutes morales, vt libro sexto declarabitur.

12 ¶ Secundum vnamquamque virtutẽ vno modo possumus bene agere, multis modis peccare: quia medium vnum est, à quo in vtramuis partem siue parum siue multùm quis recedat, sine dubio peccat: quamquàm magis vel minus peccat, prout magis vel minùs à medio recedit. vnde falsum est Stoicorum dogma, omnia peccata esse æqualia: quos secutus est Cicero parado. 3. deridet Horatius lib. 1. Saty. 3.

13 ¶ Etsi virtus secundum suam essentiam est mediocritas, tamen secundum perfectionem & dignitatem est extremitas, id est, summum quid & excelsum.

14 ¶ Quædam actiones & quidam affectus non recipiunt mediocritatem, sed omnino in malis numerantur, & sunt excessus quidam, adeo vt non liceat dicere hęc esse mediocriter admittenda, sed omnino damnanda: vt adulteria, furta, rapinæ.

CAP. IV.

Singulas virtutes in mediocritate consistere, & inter extrema vitia collocari.

Cap. 7.

15 QVod dictum fuit, virtutem in mediocritate consistere, ac duobus contrarijs vitiis esse interiectam, distinctiùs explicandum est de singulis virtutis speciebus. Notandum igitur est, vndecim virtutes morales considerari ab Aristotele, quæ distinguuntur ab obiectis, in quibus versantur. quare tot enumerantur virtutes, quot sunt earum obiecta:

iecta: vndecim autem sunt obiecta, in quib. singulis spectantur tres habitus, nempe duo extremi vitiosi, & virtus media. In primo obiecto, quod est metus & confidentia, timidus metuendo modum superat, in confidendo deserit, quia nimium metuit, & parum confidit: ἄφοβος, id est metu vacuus, in metuendo modum deserit: audax verò tantùm abest vt metuat, vt etiam confidat, & in confidẽdo modum superet: fortis verò mediocritatem seruat, quia metuit, cùm est metuendum, & confidit, cùm est confidendum. in summa igitur in metu & confidentia sunt tres habitus: nimirum qui modum superat, qui deficit, & qui mediocritatem seruat. Eadem est ratio sequentium obiectorum: quod explicare, operę pretium erit. In secundo itaque obiecto, quod est voluptas & dolor ex cibo, potu, & rebus Venereis, intemperans modum superat: stupidus modum deserit: temperans mediocritatem seruat. In tertio obiecto, quod est parua pecunia, prodigus in largiendo modum superat, in accipiendo deserit: auarus cõtra in dando deficit, in accipiendo modum superat: liberalis vtrobique modum tenet. In quarto obiecto, quod est magna pecunia, luxui deditus, modum superat: sordidus modum deserit: magnificus mediocritatem seruat. In quinto obiecto, quod est magnus honor, superbus modum superat: pusillanimus modum deserit: magnanimus medium amplectitur. In sexto obiecto, quod est paruus honor, ambitiosus modum superat: honoris contemptor modum deserit: honoris studiosus medium sequitur. In septimo obiecto, quod est ira, mediocritatem superat iracundus, deserit lẽtus, seruat mansuetus & clemens. In octauo obiecto, quod est factorum & dictorum veritas in iis causis, quæ ad iustitiam non pertinent, modum superat arrogans, deserit dissimulator, seruat verax. In nono obiecto, id est in iocis, scurra modum superat, rusticus deserit; vrbanus medium tenet. In decimo obiecto, id est in iucunditate, quæ ex conuictu & mutua conuersatione præter iocos percipitur, assentator modum superat; morosus deserit, comis mediocritatem seruat. In vndecimo obiecto, quod est ius, versantur iustitia & iniustitia: de quibus dicemus lib. 5. quia non possunt paucis explicari. De virtutibus autem rationis disseremus libro 6.

16 ¶ In affectionibus quoque & animi perturbationib.

exſuperantia & defectio vituperantur, mediocritas laudatur: quod duobus exemplis declarabo. I. Conſternatus vituperatur, quia modum ſuperat, & nimio pudore afficitur: impudens è contrario vituperatur, quia modum deſerit: verecundus laudatur, quia mediocritatem tenet. II. Inuidus reprehenditur, quia ex alienis bonis dolorem capit, & in eo modum ſuperat, quia dolet etiam rebus ſecundis, quæ viris dignis eueniunt: maleuolus autem vituperatur, quia omnium malis lætatur: ſed indignabundus, quem Græci νεμεσητικὸν appellant, laudatur vt mediocritatem tenens, quia tum demum alienis bonis dolet, cùm hominibus indignis accidunt.

Cap. V.

De oppoſitione medij & extremorum.

Cap. 8. 17 CVm in vnoquoque obiecto ſint tres habitus, quia virtus inter duo extrema vitia collocatur, exſuperantiam & defectionem: ſciendum eſt, omnes hos habitus, quocumque modo comparentur, pugnare inter ſe, quia & extremum extremo, & vtraque extrema medio repugnant: vt prodigalitas auaritiæ, & liberalitati, & liberalitas auaritiæ aduerſatur.

18 ¶ Idcirco vitioſi virtute præditos vituperant, quaſi contrario vitio ſint inquinati: vt eum qui fortis eſt, timidus vocat audacem, audax appellat timidum.

19 ¶ Maior repugnantia eſt inter duo extrema, quàm inter extremum & medium. itaque vitium vitio magis eſt contrarium, quàm virtuti: vt auaritia magis eſt contraria profuſioni, quàm liberalitati. hæc ſententia probatur I. Per exemplum. ſic enim paruum à magno magis diſtat, quàm ab æquali. II. Quia inter extremum & medium reperitur aliqua ſimilitudo, vt inter fortem & audacem, inter prodigum & liberalem: ſed inter extrema diſſimilitudo maxima eſt, vt inter audacem & timidum, inter prodigum & auarum.

20 ¶ Aliquando exſuperantia magis opponitur medio, quàm defectio, vt temperantiæ magis opponitur intemperantia, quàm ſtupiditas illa ab omnibus voluptatibus abhorrens: aliquando è cõtrario magis defectio, quàm exſuperantia, vt fortitudini magis opponitur ignauia, quàm audacia. Huius diſ-

ius diſcriminis ratio duplex eſt,quarũ prior ſumitur à reipſa quia illud extremum eſt magis contrarium medio,quod magis ab eo recedit,vt ignauia magis diſtat à fortitudine,quàm audacia.poſterior ratio ſumitur à noſtra naturali propenſione:vt quia magis ſumus propenſi ad voluptatem, quàm in contrariam partem, idcirco temperantiæ magis opponitur intemperantia,quàm ſtupiditas.

Cap. VI.

De difficultate medij aſſequendi,ac definiendi.

22 CVm in medio virtus,bonitas, honeſtas conſiſtat: difficile eſt, id aſſequi quemadmodum difficile eſt attingere ſcopum,& quemadmodum difficile eſt inuenire centrum circuli,quod ſolus geometra inueniet ſecundum doctrinam Euclidis,lib.3.propoſ.1. Cap. 9.

22 ¶ Vt medium aſſequamur,hæc ſunt obſeruanda. I. Et in primis vitetur illud extremum, quod magis opponitur medio. II. Magis cauendum ab iis vitiis,ad quæ ſumus naturâ propenſi.vt propenſus ad iram,maximè laboret,ne iraſcatur:& propenſus ad voluptates, quàm maximè poteſt, ab iis abſtineat. III. Nos ipſos ab eo,ad quod ſumus propenſi, abſtrahamus in contrariam partem. ſic enim ad medium veniemus,eadem ratione,qua ligna diſtorta diriguntur.IV.Cauendum maximè eſt à voluptate

23 ¶ Difficile eſt vel potiùs impoſſibile,definire generaliter medium ſecundum omnes circumſtantias:veluti quando ſit danda pecunia,& quomodo, & quanta, & cui, &c. in quibus exiguum peccatum latet. ſi verò maius ſit, apparet. quouſque autem lateat,& quando appareat,explicari oratione non poteſt,ſed magis ſenſu percipitur.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XLVII.

ETHICORVM TERTIVS.

CAP. I.

De his, quæ sponte, vel inuiti facimus.

SPONTE & inuitè opponuntur, vt & apud Græcos *ἑκούσιον καὶ ἀκούσιον.*

2 ¶ Inuitus agit aut patitur, qui aut vi coactus, aut per ignorantiam agit vel patitur.

3 ¶ Violentum est, cuius principium extrà est, ita vt nihil adiumenti afferat is qui agit, aut patitur: veluti si quis à vento aut robustiori homine impellatur.

4 ¶ Quod maioris mali metu, aut boni consequendi spe fit, partim fit sponte, partim inuitè: veluti cùm merces in mare iaciuntur naufragij vitandi causâ vt nauis seruetur: similius tamen est ei quod sponte, quàm ei quod inuitè fit. vt enim nemo simpliciter hæc eligeret, ita pro tempore & ratione circumstantiarum quiuis eliget, qui non sit planè stultus. verbi gratiâ, nemo vellet res suas proiicere: quilibet tamen mauult eas proiicere, quàm submergi.

5 ¶ Hæc modò laudem merentur, modò vituperationem, modò veniam. Laudantur, qui magnarum & honestarum rerum causâ turpitudinem aliquam aut molestiam subeunt: vt ij qui orthodoxæ religionis causâ supplicia perferunt. è contrario vituperantur, qui res turpissimas nullius honestæ rei aut mediocris causâ sustinent, vt latrones. venia datur iis, qui non facienda faciunt, aut non patienda patiuntur, eiusmodi

malis coacti, quæ humanam naturam superant, vt à nemine sustineri possint. quædam tamen nullam veniam merentur: quia sunt ita fœda, vt satius sit, mortem cum grauissimis cruciatibus perpeti, quàm ea admittere: vt parricidium, patriæ proditio, Christi abnegatio. Cùm autem quæritur, quid cui anteponendum sit, & quid pro quo perferendum, interdum difficile est rectè iudicare: longè autem difficilius est id exequi, quod iudicio comprobatum sit. ferè enim quod expectatur, molestum: id verò, ad quod quis impellitur, turpe est.

6 ¶ Iucunda non esse violenta, & quod quis voluptatis causâ agit, eum non inuitum, nec vi coactum agere, probatur, I. Quia violenta sunt molesta, non iucunda. II. Quia ipse agens est talis, vt eiusmodi rebus facilè capiatur: violentum verò ita demum dicitur, cùm is, cui vis affertur, nihil adiuuat.

7 ¶ Eum, qui per inscitiam egit, aut facti pœnitet, aut non pœnitet. si eum re cognitâ pœniteat, inuitus dicitur. at si non pœniteat, nec sponte nec inuitus egit. quoniam igitur medium locum tenet: vt proprium nomē habeat, non sponte egisse dicatur.

8 ¶ Eorum qui ignorantes agunt, alij per ignorantiam agunt, vt Aegeus Theseo venenum præbebat, ignorans eum esse suum filium: alij per alias causas, vt per iram, vel ebrietatem.

9 ¶ Ignorantia eius quod facere oportet, vel non oportet, est ignorantia vniuersalis, quam Iurisconsulti vocant ignorantiam iuris. atque hæc neminem excusat, neque facit, vt aliquis dicatur inuitus egisse, sed vitio datur. alioqui nullus improbus esset reprehendendus: quia omnes improbi per eiusmodi ignorantiam peccant.

10 ¶ Ignorantia verò rerum particularium, quam Iurisconsulti vocant ignorantiam facti, id est, ignorantia circumstantiarum, veniam meretur, quippe quę facit, vt aliquis dicatur inuitus agere.

11 ¶ Circumstantiæ aliæ ab aliis enumerantur. Aristoteles sex facit. I. Est quis agat. II. Quid agat. III. In quo. IV. Quo instrumento. V. Cuius rei gratiâ. VI. Quomodo. Circumstantia tertia est tripertita: nempe in quo subiecto, quo loco, & quo tempore. Vulgò omittunt subiectum,

& locum: & sex circumstantias faciunt, vulgato illo versiculo comprehensas:

Quis, quid, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando.

Claudius Saturninus in l. aut facta. 16. D. de pœn. septem circumstantias aliter enumerat: nempe causam agendi, personam agentem, aut patientem, locum, tempus, qualitatem, quantitatem, euentum.

12 ¶ Neque omnes circumstantias, neque seipsum quis ignorare potest, nisi sit planè stultus. sed fieri potest, vt aliquis ignoret, I. Quid agat. hac ratione Aeschylus se defendit, cùm arcana Cereris sacra in tragœdia quadam euulgasset. nam quia his sacris initiatus non erat, arcana esse ignorabat: proinde se arcana vulgare nesciebat. vide Clement. Alex. stromat. 2. & Ælian. de var. histor. lib. 5. cap. 19. II. Circa quod subiectum agat, vt Aegeus præbens venenum Theseo, nesciebat se filio præbere. vide Plutarch. in Theseo. & Merope Cresphontem filium, quem pro hoste habebat, securi percutere voluit in Cresphonte Euripidis fabula, quæ non extat, sed eius Aristoteles hic, & de arte poëtica cap. 14. & Plutarchus de esu carnium meminerunt. III. Quo instrumento agat: veluti si putet lanceam esse obtusam, quæ acutum mucronem habeat: aut lapidem pro pumice accipiat. IV. Cuius gratiâ: vt hostis Iasonem Phereum siue Phalereum illato vulnere sanauit, quem interficere volebat Cicerone 3. de natur. Deor. Plinio lib. 7. cap. 50. & Valer. Max. libr. 1. cap. 9. auctoribus. V. Quomodo agat: veluti si pugil summis manibus dimicans, eum percutiat, quem tantummodò tangere volebat.

13 ¶ Cùm singularum circumstantiarum ignorantia efficiat, vt aliquis dicatur non sponte agere: tùm maximè hoc euenit propter ignorationem subiecti, in quo agitur, & ipsius finis, cuius gratiâ agitur.

14 ¶ Sponte id fit, cuius principium est in eo, qui sciens agit.

15 ¶ Qui per iram vel cupiditatem agit, non inuitus, sed sponte agit. quod probatur, I. Quia nisi hoc fateamur, consequetur hæc absurditas, bruta animalia, & pueros, qui non aliter agunt, semper inuitè agere. II. Quia cùm interdum oporteat irasci, & quædam sint cupienda: tunc nemo dicit inuitè

uitè agi. quod autem ad hoc, vt quis ſponte agat, par eſt ratio, ſiue iuſtè ſiue iniuſtè iraſcatur: nec intereſt, vtrùm expetenda, an non expetenda cupiat. III. Quia ſic agens, voluptatem ex illa actione percipit: qui verò inuitus agit, moleſtiâ afficitur. IV. Quia per prauam rationem peccans dicitur ſponte agere: ergo ſimiliter ſponte agit, qui per iram aut per cupiditatem peccat. V. Quia principium harum actionum eſt internum: eius autem, quòd inuitè fit, principium eſſe externum, ſupra docui.

CAP. II.

Quid non ſit proæreſis, id eſt, prælectio.

16 PRælectio, ſecundum quam conſilium capere dicimur (Græci vocant προαίρεσιν) I. Non eſt idem quod ſpontaneum, ſed eſt eius ſpecies. II. Non eſt cupiditas. III. Non eſt ira. IV. Non eſt voluntas. V. Non eſt opinio. Cap. 2.

17 ¶ Non eſſe idem quod ſpontaneũ, probatur, I. Quia pueri & beſtiæ dicuntur ſponte facere, non tamen ex prælectione. II. Quia quod repente fit, id non fit ex prælectione, & certo conſilio, fit tamen ſponte.

18 ¶ Non eſſe cupiditatem, probatur, I. Quia bruta cupiunt, conſilium verò non capiunt. II. Quia vir continens agit ex prælectione contra cupiditatem: incontinens è contrario ſecundum cupiditatem agit, quod non præeligit. III. Quia prælectioni contraria eſt cupiditas, vt in homine continente: cupiditati verò cupiditas non eſt contraria. IV. Quia iucundi eſt cupiditas, non prælectio. non enim de iucundo conſilium capitur, ſed de vtili, vel de honeſto.

19 ¶ Non eſſe iram probatur, I. Quia pueri & bruta iraſcuntur, quamuis conſilio careant. II. Quia ira eſt conſilio contraria. nam

Impedit ira animum, ne poſſit cernere verum.

20 ¶ Non eſſe voluntatem, probatur, I. Quia impoſſibilia quædam volumus, vt immortalitatem, de quib. nemo ſanus conſilium capiet. II. Quia volumus quędã, quę à nobis effici non poſſunt, vt regem Gallię triũphare de hoſtibus: ſed de his rebus conſiliũ nõ capimus. III. Quia volũtas eſt ipſius

finis, vt sanitatis, aut victoriæ: consilium autem sumitur de mediis,per quæ optatum finem assecuturi sumus.

21 ¶ Non esse opinionem,probatur, I. Quia opinamur etiam ea,quæ non sunt in nostra potestate,vt cœlum esse rotundum:de his autem consilium nemo suscipit. II. Quia opinio diuiditur in veram & falsam : prælectio verò in bonam & malam. III. Quia boni vel mali vocamur, non propter aliquam opinionem , sed ratione bonæ vel malæ prælectionis. IV. Quia præeligimus aliquid vitare, vel consequi:opinamur autem potiùs quid sit,aut cui vel quomodo sit vtile,quàm id consequi,vel vitare. V. Quia prælectio magis laudatur ab obiecto, quia scilicèt præligitur id quod agẽdum est,quàm à modo,quia scilicèt rectè sit deliberatum: opinio verò ex eo laudatur,quòd vera est. VI. Præeligimus, quæ maximè scimus esse bona : opinamur autem , quæ non sunt nobis valde nota. VII. Quia incontinentes id quod agendum opinantur,agere non præeligunt.

CAP. III.

Quid sit proæresis,& de consultatione.

Cap.3.

22 QVia pręligimus id,de quo consultauimus seu deliberauimus: idcirco videndum, de quibus rebus consultetur,& quid sit consultatio.

23 ¶ In consultationem cadunt ea,de quibus vir mentis compos deliberauerit.nam stultus fortasse de re,quę in consultationem venire non potest,consilium capiet.

24 ¶ Non deliberamus I. De rebus æternis,quæ semper eodem modo se habent:veluti de mũdo,aut de eo quòd diameter & latus non habent communem mensuram. II. De iis,quæ cùm sint in perpetuo motu, semper eodem modo fiunt,vt de Solis conuersionibus. III. De iis, quæ secundum naturam aliàs aliter eueniunt , vt de serenitate , & de pluuia. IV. De rebus fortuitis , & quæ rarò eueniunt , vt de fortuita inuentione thesauri. V. De iis, quæ ad nos nõ spectant,vt de administratione reip. Turcicæ. VI. Dę iis , quæ sub certam scientiam cadunt , veluti quomodo sint literarum characteres pingendi. VII. De fine,veluti an medicus sanare debeat. VIII. De rebus singularibus,quid,aut quales sint,

ſint,veluti an hic ſit panis,& an ſit bene coctus,nam hęc ſenſu percipiuntur.

25 ¶ Deliberamus de his, quæ ſub actionem noſtram cadunt alicuius finis gratiâ: veluti de mediis, per quæ poſſimus bene valere.

26 ¶ Conſultatio ſeu deliberatio eſt ſpecies quęſtionis. quicumque enim cõſultat, quærit:ſed non quicumque quęrit,etiam conſultat.veluti ſi quis quærat an mundus ſit æternus,non conſultat. At ſi quis quærat, vtrùm debeat ſumere pharmacum,an ſecare venam,ſine dubio conſultat.

27 ¶ Si plura ſint media ad eundem finem tendentia inter ſe diuerſa ac ſeiuncta, quærimus, quo potiſſimùm vtamur,id eſt, per quod optatũ finem faciliùs aſſequi poſſimus. Sin autem vnum ſit medium, quærimus quâ ratione per illud finem conſequamur. Quòd ſi plura ſint media ſubordinata, quærendo reſoluimus, & à fine ad principia progredimur:quod enim poſtremum eſt in deliberatione, id eſt primum in actione.Verbi gratiâ,quo ſuperabimus hoſtes?exercitu. quâ ratione colligemus exercitum? exponentes pecuniam.hanc ſi inuenire poſſimus, contrahemus exercitum ad debellandos & profligandos hoſtes. ſin minùs, nihil agemus.

28 ¶ Conſultationem ſeu deliberationem prælectio ſequitur. quod enim in deliberatione ceteris præponimus, & præ ceteris eligimus,id prælectum dicitur.Exempli gratiâ, quomodo recuperabo priſtinam ſanitatem? pharmaco, an ſectione venæ?ſi pharmacum eligam,hoc dicitur prælectum, id eſt ſectioni venæ antelatum, quaſi melius remedium,& ad recuperandam ſanitatem accommodatius.

29 ¶ Prælectio igitur nihil aliud eſt, quàm earum rerum, quæ in noſtrâ poteſtate ſunt,appetitio, ex conſultatione proueniens.

CAP. IV.

De voluntate, & eo quod ſub voluntatem cadit.

30 VT prælectio eſt mediorum,ita voluntas eſt ipſius finis,vt antea dixi. Cap.4.

31 ¶ Quæritur, quid ſit id, quod ſub voluntatem cadit,

id est, vtrùm sit verum bonum, an id quod videtur bonum. Si dicatur esse tantùm verum bonum:id non dicetur sub voluntatem cadere,quod improbus vult. si verò tátùm id quod videtur bonum:certè nihil erit,quod naturâ sub voluntatem cadat, ita vt secundum naturam id velle debeamus. Itaque harum absurditatum vitandarum causâ fatendum est, vtrumque aliquo modo sub voluntatem cadere: sed alterum absolutè & secundum naturam, id est, verum bonum: alterum relatione ad singulos facta,id est, quod singulis videtur bonum.

32 ¶ Sed viro bono id solum videtur bonum, quod re vera est bonum: ídque & absolutè ac simpliciter sub voluntatem cadit, & sub ipsius viri boni voluntatem. in omnibus enim vir,qui virtute præditus est,verè iudicat: adeo vt quodammodo videatur esse rerum omnium norma. id enim est bonum,honestum, iustum, quod viro bono tale esse videtut. improbus autem errat,à voluptate deceptus,quam pro bono habet,cùm non sit in bonis numeranda. Sic eadem sunt absolutè salubria, & homini sano salubria: alia verò aliis ægrotis salubria sunt.

Cap. V.

Cap. 5. *Virtutem, & vitium, humanásque omnes actiones esse spontaneas.*

33 VIrtutis & vitij habitum esse spōtaneum, ex eo probatur,quòd actiones sunt voluntarię seu spōtaneę. Consequentia ab actionibus ad habitus patet: quoniá habitus per actiones contrahuntur,vt docui lib.2.axio.3. Antecedens probatur, I. Quia omnes fatentur bonas actiones esse voluntarias. idem igitur de prauis actionibus concedēdum: quia omnium eadem est ratio. II. Quia nosmetipsi sumus harum actionum causæ. III. Quia nisi tam bonæ quam malæ actiones essent voluntariæ, ob illas nemo præmio afficeretur,ob has nemo puniretur: & inanis esset omnis exhortatio ad bene agendum,ac dehortatio à malè agendo:nec deberet quispiam ob rectas actiones laudari, nec ob prauas reprehendi.

34 ¶ Obiicitur, I. Quòd legislatores puniunt etiá commissa ab ignorantibus:vt Pittacus duplicem pœnam irrogabat delinquentibus per ebrietatem. Polit.lib. 2.c. vlt. partic. 8. &

8. & Rethor lib.2.cap.25. partic 8. Respondeo, tum demum eos puniri, qui ignorantes peccant, cùm ipsi sibi sunt ignorantiæ causa, vt quia spõte potarũt, & inebriati sunt: aut per suam negligentiam ignorant, cùm possint adhibitâ diligentiâ non ignorare. quòd si tales sint, vt diligentiam adhibere nequeant: ipsi sua sponte tales facti sunt, negligenter & dissolutè viuentes. II. Obiicitur, quòd aliquis ignorare potest, per actiones contrahi habitus. Respondeo, hanc esse supinam ignorantiam, quæ omni excusatione caret. valde enim absurdum est, eum, qui iniustè agit, nolle fieri iniustum: aut eum, qui intempetanter agit, nolle fieri intemperantem. III. Opponitur, quod non potest aliquis desinere esse iniustus & improbus, etiamsi maximè velit. Respondeo, habitus ab initio esse voluntarios, postea nõ item. quod explicari potest exemplo morborum. si quis enim viuens incontinenter, & præcepta medicorum negligens, in morbum incidat: is spõte quidem sua ægrotat, non propterea tamen pro libitu sanari potest. IV. Opponitur: quoniam id quisque expetit, quod sibi videtur bonum. quid autem sibi bonũ videatur, nõ est in eius potestate: sed ab ortu datum est à natura. prout enim quisque est naturaliter affectus, ita hoc vel illud bonum ei videtur. Respondeo, vt aliquid bonum vel malum videatur, partim esse a natura, proinde non esse in nostra potestate, partim esse in nobis: quia vt naturâ sumus ad hoc vel illud propensi, ita etiam exercitatione & vsu, quo habitus acquiritur, idem accidit. finis igitur non est spontaneus, quatenus est à natura, sed quatenus est ab exercitatione & vsu, siue sit bonus, siue malus, actiones autem, quæ ad illum finem tendunt, omnino sunt voluntariæ siue in bonum, siue in malum finem dirigantur.

35 ¶ Ex dictis colligitur, I. Vulgatum illud dictum, *Nemo est sponte miser, aut inuitus beatus*, partim esse verum, partim falsum. nemo enim inuitus est beatus: sed nihilominùs miseri sponte fiunt. II. Aliter spõtaneas esse actiones, aliter habitus. nam actiones semper sunt spontaneæ: habitus autem tantùm ab initio sunt spontanei, vt suprà docui.

36 ¶ His expositis, deinceps singulas virtutes, & opposita vitia explicare oportet. Cap. 6.

Cap. VI.

De fortitudine,& vitiis oppositis.

37 OBiectum,in quo fortitudo versatur, est fiducia & metus in periculis bellicis. nam fortis est, qui nec morte honesta,nec iis impendentibus, quæ mortem afferunt,perterretur. cuiusmodi maximè sunt ea,quæ in bello accidunt.

38 ¶ Metus ab Aristotele definitur expectatio mali: nam omnia mala metuuntur. ab Vlpiano autem in l. 1. D. quod met. cau.definitur instantis vel futuri periculi causâ mentis trepidatio.

39 ¶ In mari vir fortis aliter metu vacuus est, quàm nautæ.nam hi confidunt, quia ob nauticæ rei peritiam sperant se posse periculum vitare: hic verò fortem animum præstat, quamuis non speret mortem effugere, & ab ea abhorreat, quia nec pugnare viriliter cum maris tempestate potest, nec ita è vita excedens, aliquid præclarum præstat,vt cùm pro patria in bello occumbit. Itaque in magno naufragij periculo.

Extemplo Aeneæ soluuntur frigore membra:
Ingemit,& duplices tendens ad sydera palmas,
Talia voce refert,O térque quatérque beati.
Queis ante ora patrum Troiæ sub mœnibus altis
Contigit oppetere. ô Danaûm fortissime gentis
Tydide,mêne Iliacis occumbere campis
Non potuisse,tuáque animam hanc effundere dextra?

40 ¶ Vt in mari,ita etiam in morbis vir fortis se gerit. hinc Celtiberorum & Cimbrorum fortissima gens in bello quidem exultabat, sed in morbo lamentabatur, vt testes sunt Cicer.2. Tuscul. Plutarchus in Sertorio, & Valer. Max. lib.2.cap.6.

41 ¶ Alia magis,alia minùs sunt metuenda:& alij magis, alij minùs ad metuendum sunt propensi. quapropter aliud alij metuendum videtur: quædam autem, quia humanam constantiam superant,omnibus sanâ mente præditis timorem incutiunt.similis distinctio obtinet in iis, quæ fiduciam afferunt.

Cap.7. 42 ¶ Vir fortis metuit,& confidit,quatenus metuendum,

vel

vel confidendum est:qui verò metus vacuitate modum superat,nomine caret. tales dicuntur fuisse Galli,qui nec terræ motum, nec procellas timebant. sed qui nimiùm confidit,audax est.qui nimiùm metuit,timidus appellatur.

43 ¶ Audaces initiò confidunt, & pericula facilè subeunt:sed in ipsis periculis sunt tardiores, & à sententia desistunt. Contrà viri fortes ab initio sedati sunt & quieti,in ipsis autem factis acres & celeres.

44 ¶ Qui mortem sibi consciscit, vt paupertatem vel aliquam animi molestiam fugiat,non est vir fortis,sed ignauus & timidus: quippe qui molestias & ærumnas perferre nequit, vt Cato, Lucretia, Calanus Indus, & quicumque alij mortem vitæ sibi iniucundæ prætulerunt. Rectè enim Martialis,

Rebus in aduersis facile est contemnere vitam:
Fortiter ille facit,qui miser esse potest.

Et Hercules apud Euripidem.

Ἐσκεψάμην δ᾽, καίπερ ἐν κακοῖς ὤν,
Μὴ δειλίαν ὄφλω τιν᾽, ἐκλιπὼν φάος.
Ταῖς συμφοραῖς γὰρ ὅστις οὐχ ὑφίσταται,
Οὐδ᾽ ἀνδρὸς ἂν δύναιθ᾽ ὑποστῆναι βέλος. id est,
Consideraui autem,quamuis in malis positus,
Ne ignauiæ cuiusdam arguar relictâ luce.
Calamitates enim quisquis non perfert.
Ne viri quidem telum poterit sustinere.

45 ¶ Fortitudo accipitur propriè,& impropriè. Fortis propriè dicitur, qui honesti causâ pericula subit. Fortitudinis impropriè acceptæ quinque sunt species. I. Fortes dicuntur,qui vel vt consequantur honores à legibus propositos, vel vt vitent pœnas legitimas, vel iussu magistratus fortiter se gerunt. II. Qui propter peritiam militarem alacriter pugnant. III. Qui propter iram pericula adeunt. IV. Qui propter spem & fiduciam,eò quòd multos sæpe vicerunt, in periculis confidunt, & alacres sunt. V. Qui propter ignorantiam periculi ad audendum prouehuntur: vt Argiuis contigit, qui pugnam cum Lacedæmoniis non detrectarunt, quamdiu eos pro Sicioniis habuerunt. Xenophon lib.4.Ἑλληνικῶν. Cap.8.

46 ¶ Fortitudo etsi in fiducia versatur, tamen in rebus formidolosis magis cernitur.

47 ¶ Quocirca fortitudo molestiâ & dolore non vacat, ac meritò laudatur: difficilius est enim res molestas toleranter pati, quàm à iucundis abstinere.

48 ¶ Finis tamen fortitudinis est iucundus, vt pugilibus & athletis coronæ & honores iucunditatem afferunt, licèt pugna & ictus molestiâ eos afficiant.

49 ¶ Quò quis virtutibus instructior est, & quò beatior, eò molestiùs (secundum Aristotelem) mortem fert: quia cùm sit dignissimus vitâ, sciens prudens maximis bonis per mortem spoliatur: quod quidem permolestum est. nihilominùs tamen se virum fortem præstat, vt eam honestatem quæ est in bello, consequatur: hanc enim vitæ & aliis bonis, quæ moriens amittit, ratione fortitudinis præfert. Contra hanc sententiam M. Tullius in Catone maiore sic scribit: *Quid quòd sapientissimus quisque æquissimo animo moritur, stultissimus iniquissimo? nonne vobis videtur animus is, qui plus cernat & longiùs, videre se ad meliora proficisci: ille autem cuius obtusa sit acies, non videre?* Sanè nos scimus, fideles, qui in Christo moriuntur, caduca hæc & terrestria bona cum æternis & cœlestibus bonis commutare: adeo vt quò maiorem fidem habent, eò iucundior & felicior eis mors obueniat: in hac enim vita perpetuam pugnam patiuntur, in altera à Christo vt victores coronâ donantur, & cœlesti beatitudine fruuntur.

50 ¶ Magnum est inter virum fortem & bonum militem discrimen: hic enim facilè pericula subit, & ob exiguum lucrum à duce acceptum, vitam cum morte commutat. quod viro forti minimè conuenit.

CAP. VII.

De temperantia, & intemperantia.

Cap. 10. 51 CVm facultatum animæ irrationalium alia sit irascibilis, alia concupiscibilis: in irascibili est fortitudo, de quâ proximè dictum fuit: in concupiscibili autem est temperantia, cui opponitur intemperantia, de quibus nunc est dicendum.

52 ¶ Obiectum temperantiæ & intemperantiæ est voluptas corporea, quæ tactu percipitur ex cibo, potu, & rebus

Venereis

Venereis. Dixi *voluptas:* quia licèt temperantia & intemperantia versentur etiam in dolore, qui voluptati aduersatur, magis tamen spectantur in voluptatibus, quàm in doloribus. Dixi *corporea:* vt excluderem animi voluptates, veluti quæ ex honoribus aut disciplinis percipiuntur: quoniam ad has voluptates temperantia & intemperantia non pertinent. Dixi, *quæ tactu percipiuntur:* vt excluderem voluptates, quæ aspectu percipiuntur, vt ex coloribus & picturis, vel auditu, vt ex comediarum & fabellarum recitatione. quid de odoratu dicendum? Cùm duo sint odorum genera: vnum, quod saporibus respondet, ac per accidens delectat, vt odor cibi: Alterum ab eduliis seiunctum, quod per se delectat, vt florum, & suffitus, de sensu & sensi. axiom. 50. intemperans non his, sed illis delectatur, ídque per accidens propter spem alimenti, non aliter ac lupus lætatur visa oue, aut eius voce auditâ. nam lupus aspectu aut voce ouis non lætatur, sed spe cibi, quia se eam voraturum sperat. Quid de gustatu? hôc parum vtitur intemperans: quia non delectatur saporibus, sed ipsa perceptione alimenti, quam tactus efficit. quapropter magnus ille opsoniorum gurges atque helluo, Philoxenus Erixidis filius, collum longius gruis collo optabat: quia tactu opsonij maximam percipiebat voluptatem. Ethic. Eud. libr. 3. cap. 2. Plutarch. in libr. an rectè dictum sit, λάθε βιώσας. Athen. lib. 6.

53 ¶ Ex dictis manifesta est intemperantiæ turpitudo: quoniam iis rebus delectari, quibus intemperantes capiuntur, belluarum potiùs est, quàm hominum: quandoquidem tactus est omnibus animalibus communis.

54 ¶ Cupiditatum aliæ sunt omnium hominum communes, aliæ sunt singulorum propriæ. Communes sunt, vt cibi, & potus. Propriæ, vt huius vel illius alimenti, quatenus alij alio cibo magis delectantur. In illis pauci peccant, & quidem vno modo peccant, nimium scilicet affectantes, vltrà modum naturæ conuenientem, vt voraces, qui à Græcis γαστρίμαργοι appellantur. In his verò, quæ propriæ sunt, plerique peccant, nec vno modo peccant: sed quia vel plus appetunt quàm oporteat, vel alio modo quàm oporteat.

Cap. 11.

55 ¶ Intemperans igitur in voluptatibus modum superat: vel quia iis rebus delectatur, quibus delectari non oportet: vel quia non ita delectatur, vt oportet, in doloribus autem versari dicitur, quatenus voluptate priuatus dolet.

56 ¶ Qui in expetendis voluptatibus modum deserunt, pauci admodum reperiuntur: ideóque nomine carent: sed ab Aristotele ἀναίσθητοι, id est sensus expertes, seu stupidi nominantur.

57 ¶ Temperans voluptates modicè, & vt virum bonum decet, concupiscit. Quocirca I. Non delectatur, nisi iis, quibus delectari oportet, id est, quæ ab honesto non abhorrent, nec valetudini nocent, nec rem familiarem exhauriunt, memor illius dicti, *Nocet empta dolore voluptas.* II. Licitas voluptates mediocriter expetit: nec earum absentiâ discruciatur: sed earum præsentia modicè, non vltra quàm decet, lætatur. Denique (vt rem vno verbo complectar) rectæ rationi paret, atque ex eius præscripto voluptatibus fruitur.

Cap. 12. 58 ¶ Intemperantia est quàm ignauia probrosior & turpior, quia magis sponte suscipitur, cùm facilius sit in rebus iucundis mediocritati seruandæ assuefieri, quàm in rebus formidolosis dolori, qui hominem de statu suo dimouet, resistere.

59 ¶ Quamquàm res singulares, quæ metum homini ignauo ac timido inferunt, dolorem afferunt: ideóque efficiunt, vt quis arma abiiciat, & turpiter fugiat: tamen ipse ignauiæ habitus dolore vacat. quare magis voluntarius est habitus ignauiæ, quàm singulæ actiones. contrà in intemperantia res habet: nam singulæ actiones, iucundæ sunt intemperanti, atque ab eo expetuntur: intemperans autem nemo fieri cupit.

60 ¶ Intemperantiæ nomen per similitudinem ad peccata puerilia transferimus. nam pueri cupiditate trahuntur, vt intemperantes Itaque tres sunt inter intemperantes & pueros similitudines. I. Vtrique castigatione & coërcitione egent. II. Vtrorumque cupiditas, nisi cohibeatur, in deterius augetur. III. Vt puerilis ætas à pędagogo, ita cupiditas à ratione regi, & ex eius pręscripto cõtineri debet.

DOCTRI-

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XLVIII.

ETHICORVM QVARTVS.

CAP I.

De liberalitate, profusione, & auaritia.

IN PECVNIIS dandis & accipiendis liberalis modum ſeruat: prodigus in dando modum ſuperat, in accipiendo deſerit: auarus è contrario in dando modum deſerit, in accipiendo ſuperat.

2 ¶ Pecuniæ appellatione complectimur non ſolùm pecuniam numeratam, id eſt nummos, ſed etiam omnes alias res, quę nummis æſtimari poſſunt. quo modo pecuniæ vocabulum non ſolùm accipitur ab Ariſtotele, ſed etiam à Iuriſconſultis. D. de verb. ſignif. l. pecuniæ verbum. 178. in pr. & l. pecuniæ nomine. 222. quoniam omnes hæ res in pecuniam conuerti facilè poſſunt, vt inquit Imperator in l. 2. C. de conſtit. pecun.

3 ¶ Liberalis optimè pecuniâ & diuitiis vtitur. hic autem vſus magis in danda pecunia conſiſtit, quàm in accipienda, vel cuſtodienda. I. Quia virtuti magis conuenit benè mereri, quàm beneficium accipere. II. Quia gratia non habetur ei qui accipit, ſed ei qui largitur. III. Quia laudabilius, difficilius, & (vt ſcriptum eſt in ſacris literis, Act. 20. verſ. 35.) beatius eſt dare, quàm accipere. IV. Quia vt largitio ad liberalitatem pertinet, ita abſtentio ab aliena pecunia, ad iuſtitiam refertur. Denique quia liberalitas maximè amabilem hominem reddit: quod donationibus & largitionibus comparatur.

4 ¶ Liberalis in dando,tria obseruat. I. Non dat gloriæ causâ, nec remunerationis accipiendæ spe, sed honesti gratiâ. II. Iis tantùm largitur,quibus largiri oportet,&quantum oportet, & quando, & quomodo oportet. IV. Dat libenter,non grauatè.

5 ¶ In accipiendo quoque tria obseruat. I. Non accipit, vnde accipiendum non est. II. Non est ad petendum procliuis. III. Accipit, vnde est accipiendum, veluti ex suis reditibus, & à suis debitoribus, non quia accipere sit honestum,sed quia est necessarium, vt pecunia ad largiendum, & ad necessarias impensas sustinendas suppetat.

6 ¶ Rem suam non negligit, sed custodit ob eandem causam,vt scilicèt habeat,quod largiatur,cùm opus erit.

7 ¶ Magis propensus est ad profusionem, quàm ad auaritiam.

8 ¶ Pro ratione facultatum impendit, & inde liberalis iudicatur:proinde fieri potest,vt qui minus largitur, sit liberalior, videlicèt si ex tenuioribus facultatibus donet. quod Christi quoque iudicio confirmatur Marci 12. & Lucæ 21.

9 ¶ Liberaliores sunt,qui facultates ab aliis accipiunt, putà iure hereditario, quàm qui eas sua industria & suo labore quæsiuerunt, vel quia illi egestatis incommodum non sunt experti: vel quia hi magis diuitias diligunt, quasi suum opus,quemadmodum parentibus sui liberi,& poëtis sua carmina magis placent: vel quia difficile est,vt liberalis fiat diues, cùm ei pecunia magnæ curæ non sit, quippe qui ad largiendum,quàm ad accipiendum est paratior.

10 ¶ Vnde vulgò fortuna reprehendi solet,quòd cæca sit,atque eos maximè ditet,qui minimè omnium propter auaritiam diuitiis digni sunt. quamquàm hoc rationi consentaneum est: quandoquidem pecuniis abundare non potest,qui in iis conquirendis diligentiam non adhibet,& largiri mauult,quàm pecuniam accipere,quod etiam Lucianus in Timone scriptum reliquit.

11 ¶ Quod dixi, liberalem esse magis in id propensum, vt modum in dando superet,quàm vt deserat,non est ita accipiendum,quasi re ipsa modum superet: alioquin esset prodigus,non liberalis.

12 ¶ Cùm

12 ¶ Cùm liberalis rectè impendit, lætatur. cùm animaduertit se aliter fecisse, modicè dolet: & magis dolet, si, cùm res postularet, sumptum non fecit, quàm si re non exigente impendit: facilè enim pecunias suas communicat, & facilè in his iniuriam patitur, omnino autem dissentit à Simonide, qui interrogatus, cur in extrema senecta tam esset pecuniæ tenax, respondit, Quia malo moriēs pecuniam inimicis meis relinquere, quàm viuens amicis egere.

13 ¶ Cùm prodigus peccet vel in largiendo, vel in accipiendo: non facilè reperitur, qui vtroque modo peccet: quia non est facile, vt quis à nemine accipiat, & omnibus donet: sic enim celeriter facultatibus destituetur.

14 ¶ Prodigus auaro præstat. I. Quia faciliùs sanatur, & ad mediocritatem perducitur, vt ætatis maturitate correctus, vel inopiâ coactus. II. Quia prodigus videtur potiùs stultus, quàm improbus. III. Quia prodest iis, quibus largitur, cùm auarus nec sibi nec aliis profit. vnde ea prouerbia orta sunt: *Tam deest auaro, quod habet, quàm quod non habet:* &, *Auarus in omnes malus, in se pessimus.*

15 ¶ Quidam & profusè largiuntur, & auarè accipiunt: quia largiri quocumque modo cupiunt: nec aliter habent, quod largiter effundant, quàm si aliis auferant. quocirca horum largitiones, vt Syllæ & Cæsaris, non esse liberales habendas demonstrat M. Tullius lib. 1. de officiis.

16 ¶ Prodigus, si custode & magistro careat, in magna vitia delabitur: quia cùm facilè impendat, etiam in res obscœnas, & ab intemperantia natas sumptuosus est: & quia vitam suam ad honesti normam non conformat ad voluptates propensior euadit, & ad eas ab assentatoribus impellitur: sed alicuius curâ & diligentiâ nixus, ad mediocritatem peruenit, ac fit liberalis:

17 ¶ Auaritia penè insatiabilis est, I. Quia senectus & omnis imbecillitas hác vim habet, vt homines illiberales reddat. vnde Mitio apud Terent. in Adelp. actu 5. scen. 3.

Ad omnia (inquit) *alia ætate sapimus rectiùs.*
Solum vnum hoc vitium adfert senectus hominibus,
Attentiores sumus ad rem omnes, quàm sat est.

II. Quia naturâ homines sunt magis ad auaritiam,

quàm ad profusionem procliues:& plerique sunt magis studiosi pecuniarum,quàm ad dandum propensi.

18 ¶ Auaritiæ generæ duo sunt.nam auarus dicitur, vel quia in dando modum deserit, vel quia in accipiendo modum superat.

19 ¶ Ad primum genus referuntur,qui vocantur parci,tenaces,sordidi.quorum alij bonitate & æquitate quadam mouentur, aut saltem se moueri autumant, nec largientes, nec pecuniam alienam accipere volentes,ne quid turpe admittere cogantur.in horum numero sunt, qui vocantur cumini sectores. alij metu quodam tenentur, quasi non facile sit cum res suas ab aliis intactas seruare,qui alienas præripit.

20 ¶ Ad secundum genus referuntur, I. Qui illiberales operas præstant,& sordidas artes exercent, vt lenones, & fœneratores. II. Qui ob exiguum quæstum,turpitudinem ac dedecus subeunt vel sine vitæ discrimine, vt aleatores : vel cum vitæ periculo,vt grassatores,& latrones.

21 ¶ Liberalitati magis opponitur auaritia,quàm prodigalitas.I. Quia est maius malum,vt suprà docui axio.14.II. Quia plerique naturaliter magis sunt propensi ad auaritiam,quàm ad profusionem:adeo vt ex parte auaritiæ magis recedatur à mediocritate,quàm ex parte profusionis.

CAP. II.

De magnificentia,luxu,& sordibus.

Cap. 2. 22 CVm liberalitas in paruis pecuniis versetur tam accipiendis,quàm largiendis:magnificentia tantùm in magnis sumptibus spectatur.quocirca Vlysses inquiens se multa dedisse mendicis, Odys.lib. 17. versi. 420. & lib. 19. vers. 76. non magnificentiam suam, sed liberalitatem prædicabat.

23 ¶ Magnificentia interiecta est luxui vt exsuperantiæ, & sordibus tanquàm defectioni.

24 ¶ Magnificus viro scienti similis est:quippe qui decorum cernere pôtest,& magnos sumptus côncinnè facere. oportet enim sumptum operi conuenire : ita vt opus sumptu, & sumptus opere dignus sit.quare Seneca de benef.lib.2.cap. 16.Alexandrum magnum meritò deridet,qui,cùm ciuitatem alicui

alicui donaret, atque ille tantum munus vt sibi propter magnitudinem non conuenient recusares, *Non quaero*, inquit, *quid te deceat accipere, sed quid me deceat dare.* Nihil enim per se quemquam decet: sed multum interest, quid det, cui, quando, vbi, & cet. sine quibus circumstantiis ratio constare non potest.

25 ¶ Magnificus non inanis gloriae causâ, sed honesti gratiâ sumptus facit.

26 ¶ Impendit autem iucundè ac libenter: necnon largiter & promptè. nam subtilius rationes subducere, & ad calculum reuocare, non est hominis magnifici, sed parci.

27 ¶ Quicumque est magnificus, est etiam liberalis. nam qui in rebus magnis impendit vt oportet, idem facit etiam in paruis. denique in omnibus rectè impendit. rei autem, ac sumptus magnitudine à liberali distinguitur.

28 ¶ Sumptus magnifici partim sunt publici, partim priuati.

29 ¶ Publici sumptus partim ad religionem & cultum diuinum pertinent, vt donaria, quae suspēduntur in templis, constructiones templorum, & cetera id genus: partim ad rempubl. spectant, vt ludorum exhibitio, praefecturae administratio, expuli prębitio.

30 ¶ Hi sumptus pauperi non conueniunt, quia eius facultates superant, sed locupleti, qui diuitias ab aliis accepit, vel sibi quaesiuit. Item decent viros nobiles, & illustres: & omnino eos, qui aliqua eiusmodi laude ceteris antecellunt.

31 ¶ Priuati sumptus magnifici sunt, I. Qui semel fiunt, vt nuptiarum apparatus, & doctoratus impensae. II. Quibus vniuersa ciuitas, aut viri clari student: vt in hospitibus recipiendis, in muneribus dandis, & remunerationibus. III. Qui in opera diuturna fiunt, vt in amplas & diuitiis conuenientes aedes extruendas.

32 ¶ De domo aedificanda Cicero 1. de offic. tria praecipit. I. Vt ornetur dignitas domo, non tota dignitas ex domo quaeratur: nec tam domo dominus, quàm domino domus honestetur. II. Vt habeatur ratio non solùm sui, sed etiam aliorum: adeo vt in domo clari hominis, in quam & hospites multi recipiendi, & admittenda hominum cuiusque generis multitudo, adhibeatur cura laxitatis & amplitudinis.

III. Vt caueatur, ne supra modum sumptus fiant. adhibenda est enim mediocritas, quæ quidem ad communem vsum cultúmque vitæ referenda est.

33 ¶ Qui modum superat, I. Peccat, quia in rebus paruis magnos sumptus facit, & splendorem affectat inconcinnè: vtputà nuptiali apparatu eos excipiens, qui symbolam in conuiuium contulerunt. II. Quia non honesti, sed iactantiæ & ostentandarum diuitiarum causâ, quo magis hominibus admirationi sit, hos sumptus facit.

34 ¶ Sordidus peccat, & modum deserit, I. Quia in omnibus rebus pecuniæ parcit. II. Quia magnas impensas faciens, in re parua honestatem perdit. verbi gratiâ, in nuptiali conuiuio apparando, cùm magnos sumptus fecerit, tamen vinum parcè præbet. III. Quia procrastinat, & cunctanter impendit. IV. Quia conqueritur, & lamentatur, quasi nimium impendat, & omnia maiora faciat quàm oporteat.

35 ¶ Hi duo extremi habitus, quibus magnificentia interiecta est, nempe luxus & sordes, vitiosi quidem sunt, non tamen admodum deformes, nec alteri nocent: ideóque nullam turpitudinis aut ignominiæ notam inurunt.

Cap. III.

De magnanimitate, pusillanimitate, & superbia.

Cap. 3. 36 Magnanim⁹ in rebus magnis versatur, adeo vt magnanimus sit magnitudine summus: quamquàm eo quòd ità vt oportet, de suis meritis iudicat, & neque plus neque minùs quàm par sit, sibi arrogat, hac ratione est medius, vt dictum fuit lib. 2. ax. 12. nam qui rebus magnis se dignum existimat, cùm sit indignus, is modum superat, & superbus nominatur, qui verò se indignum putat, cùm dignus sit, modum deserit & pusillanimus appellatur.

37 ¶ Cùm dignitas ad bona externa referatur. maximum autem bonum inter externa sit honor: profectò magnanimus potissimùm in honore versatur: quippe qui est magno honore dignus, & ipse se eo dignum iudicat. pusillanimus modum deserit, siue eius persona spectetur: quia cùm maioribus honoribus sit dignus, ipse minoribus se dignum censet:

censet: sine magnanimi existimatio spectetur, quia pusillanimus minoribus honoribus se dignum existimat, quàm magnanimus sibi deberi putet. superbus autem modum quidem superat, si personam eius spectes: quia maiores honores sibi arrogat quàm mereatur, non tamen si cum magnanimo conferatur, quia maiores honores sibi non vindicat, quàm magnanimus sibi deberi statuat.

38 ¶ Ex dictis colligitur, I. Magnanimum esse virum optimũ & præstantissimum: alioqui non esset summo honore dignus: honor enim est virtutis prēmium, & solis viris bonis debetur. Quare Marcellus tẽplum vnum Honori & Virtuti dedicare cupiebat: sed cùm impediretur à Pontificibus negantibus duos Deos vna æde posse includi: priori templo alterum adiecit, Plutarcho de fortuna Romanorum, & in vita Marcelli, & Liuio lib. 29. & Valer. Maximo libr. 1. cap. 1. & M. Tullio de natura deor. lib. 2. auctoribus: ita vt teste Augustino non aliunde quàm per virtutis templum pateret ad ædem Honoris aditus. C. autem Marius deuictis Cimbris vná ædem Honori & Virtuti consecrauit, cuius meminit Plutarchus de fortuna Romanor. Festus in verbo, *summissiorem.* & Vitruuius lib. 7. II. Magnanimitatem esse virtutũ omnium ornamentum, atque eas augere, cùm sine eis esse nequeat. III. Virum verè magnanimum non facilè reperiri.

39 ¶ Magnanimus in honore & infamiâ sic versatur: I. Magnis honoribus, qui sibi à viris bonis deferuntur, modicè lætatur. II. Honores paruos & à quibuslibet delatos contemnit, quia se digni non sunt. III. Diffamationes negligit tamquam se minimè dignas.

40 ¶ In diuitiis quoque & principatu, in omni denique secunda atque aduersa fortuna moderatum se præbet.

41 ¶ Res secundæ videntur ad animi magnitudinem conferre. nam & honesto summóque loco nati, & qui principatum obtinent, & qui locupletes sunt. atque opulenti, honore digni iudicantur: quia ceteris aliquâ ratione antecellunt. quod quidem iudicium ita demum rectum est, si hæc sint cum virtute coniuncta: quoniam honor non est à virtute seiungendus, vt docui ax. 38.

42 ¶ Magnanimus aliorum contemptor esse videtur: neminem tamen iniuria despicit, sed de singulis rectè iudicat: alioqui non esset magnanimus, sed superbus.

43 ¶ Non offert se paruis periculis, nec adeundorum periculorum est cupidus, quia pauca magni facit: sed magna pericula subit, & cùm in discrimine versatur, vitæ non parcit.

44 ¶ In beneficiis dandis vel accipiendis ita versatur, I. Mauult beneficia in alios conferre, quàm ab aliis accipere, non ignarus illius sententiæ, *Beatius est dare quàm accipere.* Actor. 20. illud enim est hominis præstantis & excellentis: hoc autem hominis inferioris. II. Beneficium acceptum refert maiori mensura, vt sibi eum deuinciat, à quo beneficium accepit. III. Magis recordatur beneficiorum, quæ in alios contulit, quàm quæ ab aliis accepit: & illorum commemorationem libenter, horum grauatè audit. Quapropter I. lib. Iliad. in oratione Thetidis ad Iouem, vbi vulgati libri habent, *Ζεῦ πάτερ εἴποτε δή σε μετ' ἀθανάτοισιν ὄνησα*, Aristoteles legit, *Ζεῦ πάτερ εἴποτε δή με μετ' ἀθανάτοισιν ὄνησας.* Item Lacedæmoniorum legati, cùm magna pugna à Thebanis duce Epaminonda deuicti essent, apud Athenienses, à quibus opem implorabant, non beneficia in eos collata, sed ab eis accepta narrarunt, apud Callisthenem *ἑλληνικῶν* lib. I. & Xenophontem lib. 6.

45 ¶ Erga potentes & magnos viros magnum se atque excelsum præbet: erga humiles benignum & moderatum.

46 ¶ Ad ea quæ honorem afferunt, proficisci non solet: quia (vt suprà dixi) ne honorem quidem magni facit: nec ad ea, in quibus alij principem locum tenent.

47 ¶ Cessator est, & cunctator: nisi aut magnus honor proponatur, aut magna res agatur. paucas enim res agit, easque magnas, & omnium sermone celebrandas.

48 ¶ Apertas inimicitias gerit, apertè amat: quia liber est, & veritatis studiosus: nisi dissimulatione erga vulgus vti oporteat.

49 ¶ Non assentatur, nec alterius nutu & arbitrio viuit: quoniam hoc seruile est.

50 ¶ Non facilè admiratur: quia pauca ei videntur magna. quod fortasse impulit Horatiu, vt scriberet lib. I. epist. 6.

Nil ad-

Nil admirari, propè res est vna, Numici,
Soláque, quæ possit facere & seruare beatum.

Sed malè hanc sententiam non tantùm ad actiones humanas, quarum contemptus magnitudinem animi arguit, sed etiam ad res physicas producit, quarum admiratio gloriam Dei extollit. addit enim,

Hunc solem, & stellas, & decedentia certis
Tempora momentis, sunt qui, formidine nulla
Imbuti spectent. quid censes munera terræ? &c.

Atqui ex rerum admiratione laudatissima philosophia orta est, teste Aristotele 1. Metaphys. cap. 2. quod veteres significasse, dum Iridem, id est cognitionem, Thaumantis, id est admirationis, filiam finxerunt, pulchrè notat Pachimerius lib. 1. tit. 1. cap. 1.

51 ¶ Iniuriarum magnanimus non meminit.

52 ¶ Non est ad loquendum de hominibus procliuis: quia nec vt ipse laudetur, nec vt alij vel laudentur vel vituperentur, sollicitus est. quocirca non est maledicus, ne in inimicos quidem, nisi contumeliâ ab eis acceptâ.

53 ¶ In rebus necessariis aut exiguis nec querulus est, nec supplex fieri solet, quippe qui res humanas despicit. eo namque modo affectum esse, hominis est nimium studium nimiámque curam in res humanas conferentis.

54 ¶ Mauult res pulchras & steriles possidere, quàm vtiles seu fructuosas: quia se ipso est contentus, & bonorum copiâ per se cumulatus.

55 ¶ Tardè incedit: voce vtitur graui, & oratione stabili ac sedata: quia festinatio & celeritas ob rerum studium adhiberi solet: magnanimus autem paucis rebus studet.

56 ¶ Superbus & pusillanimus peccant quidem: non tamen sunt improbi, sed vtrique se ipsos ignorant. nam pusillanimus eo tantùm peccat, quod se bonis indignum esse arbitratur: ideóque ab iis abstinet, nec stultus videtur, sed potius piger & segnis. Superbus autem est stultus. nam quasi dignus & idoneus sit, res amplas suscipit: quas cùm sustinere non possit, ab aliis coarguitur. præterea vestitu, habitu, & similibus rebus se exornat, suásque res secundas, manifestas esse vult, & de se ipso prædicat, quasi inde laudem & honorem consecuturus.

57 ¶ Pusillanimitas, cùm sit crebrius & deterius malum, magis aduersatur magnanimitati, quàm superbiæ.

Cap. IV.

De virtute, & vitiis, quæ in paruis honoribus versantur.

Cap. 4. 58 IN paruis honoribus versatur ambitio, honoris studium, & honoris contemptus.

59 ¶ Interdum laudamus honoris studiosum, tamquàm virum fortem, & honoris studiosum: interdum vituperamus, quasi ambitiosum. nempe laudamus eum, qui magis honores expetit, quàm plebeij & vulgares homines: reprehendimus autem eum, qui magis honores expetit, quàm oporteat: & prout hoc vel illo modo accipimus honoris studiosum, ita eum vel accusamus, vel commendamus.

60 ¶ Simili ratione modò laudamus honoris contemptorem, quasi modestum, & temperanté: modò vituperamus, quasi stupidum, & stolidum: prout vel ex rationis præscripto, vel præter rationem honores contemnit.

61 ¶ Itaque φιλοτιμία, id est, honoris studium, apud Græcos modò in laude, modò in vituperatione ponitur. sed apud Latinos ambitio semper accipi solet in malam partem.

62 ¶ Quia virtus, quæ in paruis honoribus expetendis mediocritatem seruat, nomine vacat: hinc duo sequuntur. I. Extrema de eius sede, quasi de loco vacuo, certant: & tam honoris cupidus, quàm honoris contemptor contendit se recto habitu præditum esse, ac mediocritatem seruare. II. Extrema videntur tantùm sibi inuicem esse contraria, & inter se pugnare: quamuis re vera pugnent etiam cum mediocritate, quam superant, vel deserunt, vt & in aliis habitibus moralibus contingit.

Cap. V.

De mansuetudine, & vitiis oppositis.

63 IN ira versatur virtus, quam Græci πρᾳότητα, Latini in rebus magnis clementiam, in paruis mãsuetudinem, aut lenitatem appellant.

64 ¶ Qui hac virtute præditus est, tum demum irascitur,

ſcitur, cùm oportet, & quibus hominibus oportet, & quibus de cauſis oportet, & quandiu oportet. Falluntur enim Stoici, quos ſecutus eſt M. Tullius 1. de Offic. exiſtimantes numquam eſſe iraſcendum. nam recta ratio non tollit affectiones, inter quas ira numeratur, ſed eas moderatur & regit. Illud verum eſt, manſuetum magis in eam partem inclinare, quæ eſt intra modum: quippe qui magis ad ignoſcendum, quàm ad vlciſcendum eſt procliuis.

65 ¶ Qui igitur modum deſerit, ſiue lentus ſiue alio quouis nomine appelletur, (proprio namque nomine videtur carere) vituperandus eſt. nam ſtulti hominis eſt, & ſenſu carentis, non iraſci cùm oportet: ac res prorſus ſeruilis & mancipio digna eſt, in ſe ſuóſque contumelias pati ac negligere.

66 ¶ Mediocritas ſuperatur multis modis: qui quidem in vno homine non reperiuntur. cùm enim quòdlibet malum vim habeat interimendi: certè ſi vniuerſum in eodem reperiatur, intolerabile erit. eorum igitur qui in iraſcendo modum ſuperant, alij vocantur iracundi, alij bilioſi, alij acerbi ſiue auari, alij difficiles & aſperi ſeu ſæui.

67 ¶ Iracundi proprietates hæ ſunt. I. Facilè & celeriter iraſcitur, quibus non oportet iraſci, & quas ob cauſas non oportet. II. Vehementiùs iraſcitur, quàm oportet. III. Iram non cohibet, ſed prodit, & iniuriam ſtatim refert. IV. Citò iraſci deſinit, & facilè placatur.

68 ¶ Bilioſi ſupra modum ſunt celeres, & ad omnia, & omnibus de cauſis iracundiâ exardeſcunt.

69 ¶ Acerborum proprietates ſunt tres. I. Iram continent, & in ſeipſis concoquunt. II. Cùm ſibi ipſis, tum iis, quos maximè diligunt, ſunt perquàm moleſti. III. Diu in iracundiâ perſeuerant, ac ſunt penè implacabiles: cùm quia iram comprimentes, iniuriam non vlciſcuntur: (vltio namque iram ſedare ſolet, voluptatem afferens, & dolorem ex iniuriâ perceptam mitigás) tum etiam quia cùm iram occultent, nemo eos placare conatur.

70 ¶ Aſperi ac ſæui, I. Propter quas cauſas iraſci non debent, & vehementiùs quàm debent, iraſcuntur. II. Diutiùs iram retinent, quàm par ſit: neque placantur, niſi iniuriam vlti ſint, aut pœnam inflixerint.

71 ¶ Mansuetudini magis opponitur iracundia, quàm lentitudo. I. Quia iracundia est vitium frequentius, cùm plerique propensi sint ad irascendum. II. Quia iracundi minùs sunt ad conuictum & vitæ consuetudinem accommodati.

72 ¶ Difficile est specialiter præceptis complecti, quo modo, quibus hominibus, quibus de causis, & quamdiu sit irascendum, & quàm longè quis à medio recedens vituperetur. hæc enim in rebus particularibus ac circumstantiis consistunt; quarum iudicium ad sensum pertinet. hoc autem generaliter de omnibus virtutibus tradidi lib. 2. ax. vlt.

73 ¶ Illud tenendum est, mediocritatem esse laudandam, eíque adhærendum: extrema esse vituperanda, & fugienda: & quò magis à medio recedunt, eò maiori vituperatione digna esse.

Cap. VI.

De comitate, & vitiis oppositis.

74 IN congressu hominum & vitæ quotidianæ consuetudine, denique in dictorum ac factorum communicatione alij omnino blandiuntur, omnia laudant, nullâ in re aduersantur, ne quem vllo modo offendant: qui si delectandi causâ ita se gerant, blandi nuncupantur: si lucri gratiâ id faciant, vt Gnatho ille Terentianus, assentatores nominantur: alij contrà in omnibus aduersantur & contendunt qui morosi appellantur. alij mediocritatem seruant, qui nomine carent.

75 ¶ Blandi & assentatores, qui in delectando modum superant, & morosi ac difficiles, qui modum deserunt, vituperatione digni sunt: is tantùm est laudabilis, qui mediocritatem amplectitur.

76 ¶ Hic amico similis est: sed eò differt ab amico, quòd non amoris vel odij causâ vnumquodque, vt oportet, approbat: sed quia sic est ab animo comparatus. idcirco erga omnes eundem se præstat, tam notos quàm ignotos, & tam familiares quàm extraneos: nisi quod erga alios aliter, id est, erga vnumquemque ita se gerit, vt decet. aliter enim homines familiares, aliter extraneos vereri & obseruare oportet.

77 ¶ Eius proprietates hæ sunt: I. Actiones suas ad honestum

ſtum & vtile refert. II. Hunc ſcopum habet, ne quem offendat, ſed potiùs delectet: mauult tamen offendere, quàm cum turpitudine aut damno delectare. III. Perſonarum rationē habet: aliterque communicat & loquitur cum iis, qui in dignitate ſunt, aliter cum hominibus plebeiis: item aliter cum notis & familiaribus, aliter cum extraneis.

78 ¶ Extremorum inter ſe repugnantia magis apparet, quàm cum medio habitu, propterea quòd medius habitus nomine vacat.

CAP. VII.

De veracitate, arrogantia, & diſſimulatione.

Cap. 7.

79 IN verborum & factorum veritate & mendacio verſantur arrogans ſiue oſtentator, & verax, & diſſimulator. Intellige res, quæ ad iuſtitiam & iniuſtitiam non pertinent, proinde ad conuentiones & contractus non ſpectant.

80 ¶ Oſtentator res glorioſas, quæ ſibi non inſunt, necnon maiores iis quæ inſunt, ſibi vindicat. contrà diſſimulator eas quæ inſunt, negat, vel extenuat & minores fingit. verax, quas res habet, eas ineſſe confitetur, & neque verbis auget, neque extenuat.

81 ¶ Hic igitur eſt laudabilis: reliqui duo vituperandi: ſed magis qui modum ſuperat, id eſt arrogans ſiue oſtentator. nam diſſimulatores, qui ſua omnia verbis eleuant, politis moribus præditi videntur, quaſi elationem animi ac iactationem fugientes.

82 ¶ Verax non ſolùm in quibus rebus nihil refert, ſed etiam multò magis in quibus intereſt, id eſt, in pactis & contractibus, veritatem diligit & fatetur.

83 ¶ Ad extenuandam rerum, quæ ſibi inſunt, veritatem propenſior eſt, quàm ad augendam: quoniam illud eſt concinnius atque elegantius: omne autem nimium eſt graue & odioſum.

84 ¶ Qui maiora quàm reuerà inſunt, ſibi arrogat, ſi nullius rei causâ, ſed tantùm quia mēdacio delectatur, id faciat, leuis potiùs ac nugator, quàm malus atq; improbus videtur. quòd ſi alicuius rei gratiâ id faciat, ſiquidem honoris & gloriæ deſiderio moueatur, vt arrogans, minùs eſt vituperandus. at ſi pecuniæ & lucri causâ ita ſe gerat, longē turpior eſt.

92 ¶ Scurra,vt Horatij verbis vtar,

dummodo risum

Excutiat,sibi non,nec cuiquam parcit amico.

Maiorem enim voluptatis & salium, quàm honestatis rationem habet.

93 ¶ Agrestes nec salsè aliquid dicunt,nec ab aliis dicta ferre æquo animo possunt, licèt vrbanè & eleganter prolata sint.

Cap. IX.

De verecundia,& impudentia.

94 Verecundia non est habitus, proinde non est virtus,sed est perturbatio siue affectio. Cap. 9.

95 ¶ Definitur autem metus quidam infamiæ. Particula *quidam*,est nota impproprietatis.nam propriè metus est rerum horribilium,vt vulnerum,& mortis.

96 ¶ Quemadmodum qui res horribiles metuunt, pallescũt:ita qui pudore suffunditur,erubescit. quare neutra affectio est solius animæ propria,sed corpori communicatur.

97 ¶ Verecundia nõ viros,sed magis pueros decet.nam pudor est ex rebus malis. quare virum bonum, vt non decet malè agere,ita etiam non decet pudore affici.pueri verò,qui perturbationibus ducuntur,& secundum affectus viuunt,pudore à malè agendo reuocantur. vt igitur pharmacum solis ægrotis,ita pudor solis pueris conuenit: quoniam hoc quasi fræno egent,quò minùs cupiditatibus trahantur.

98 ¶ Impudentia verò simpliciter mala est. quis enim probet eum,qui nullo pudore à prauis actionibus reuocatur?

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER XLIX.

ETHICORVM QVINTVS.

Cap I.

De iustitia, & iniustitia.

IVSTITIA est habitus, quo homines ad res iustas agendas sunt idonei, & quo res iustas agunt, & volunt.

2 ¶ Iniustus dicitur duobus modis. I. Qui contra leges committit. II. Qui plus sibi sumit, quam par sit, nec seruat æquitatem. Similiter iustus dicitur, qui legibus obtemperat, & qui æquitatem seruat. Item ius dicitur, quod lege cauetur, & quod æquum est: iniustum verò siue iniuria, quod lege prohibetur, & quod est iniquum.

3 ¶ Iustitia & iniustitia versantur in bonis externis, in quibus secunda & aduersa fortuna spectantur. hæc absolutè & per se cõsiderata, sunt semper bona: huic verò aut illi non semper bona; sed interdum mala sunt. Quocirca homines errant, qui hæc simpliciter cupiunt, & votis expetunt, cùm deberent optare, vt quæ sunt simpliciter bona, sibi quoque sint bona.

4 ¶ Iniustus plus sibi vindicat boni, & minus mali: quia minus malum habet rationem boni.

Cap. II.

De iustitia & iniustitia vniuersali.

5 QVæ legibus rectè conditis præcipiuntur, iusta sunt, & ad beatitudinem valent, & ad quascumque virtutes

tutes pertinent. exempli gratiâ, ad temperantiam pertinet lex prohibens adulteria: ad fortitudinem lex ne miles arma abiiciat: ad mansuetudinem lex vt nemo verberetur, aut iniuriâ afficiatur.

6 ¶ Iustitia igitur legitima, id est, secundum quam legibus obtemperatur, est virtus integra & perfecta, ad alterum tamen relata. Dixi, *integra & perfecta*: quia omnes virtutes morales in se continet, vt Theognis cecinit versu 147.

Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή 'στιν. id est,

Iustitia in sese virtutes continet omnes.

Dixi, *ad alterum relata*: quia virtus propriè dicitur, quatenus perficit eum, in quo est: iustitia verò dicitur, quatenus ad alterum refertur, id est, quatenus virtute præditus, eâ virtute vtitur erga alios.

7 ¶ Hinc tria colliguntur. I. Hæc iustitia plurimi facienda est, & homines optimos reddit: sed eius actio est difficilis. optimus enim est, non qui secum & sibi, sed qui cum aliis & erga alios virtutem colit. II. Præclarè dictum est à Biante, *Magistratus ostendet virum*: quia magistratum gerens, alterum spectat, & in communione vitæ versatur. III. Iustitia videtur esse alienum bonum: quia vir iustus aliis laborat, non sibi.

CAP. III.

De iustitia & iniustitia particulari.

8 EST quædam iniustitia particularis, quæ est pars iniustitiæ vniuersalis modò expositæ, vt ignauia & intemperantia est pars vitii: quod probatur sequentibus argumentis. I. Omne factum, quod ad iustitiam vniuersalem refertur, etiam ad aliquod particulare vitium refertur, vt armorum abiectio refertur ad iniustitiam & ignauiam, adulterium ad iniustitiam & intemperantiam. Atqui plus pecuniæ sibi sumere quàm par sit, ad iniustitiam vniuersalem refertur. Ergo etiam ad aliquod vitium particulare referri debet. sed non potest ad aliud vitium, quàm ad iniustitiam referri. Ad hanc igitur, id est, ad particularem iustitiam est referendum. II. Propositum & voluntas distinguit maleficia. ff. de furt. l. verum. 59. & l. qui iniuriæ. 53. in pr. Si quis igitur adulterium libidinis causâ committat, est intemperans. si verò lu-

Cap. 2.

cri causâ id faciat, est iniustus. Ita apparet esse quandam iniustitiam particularem, quæ distinguitur ab intemperantia. III. Omne delictum ad aliquam vitij speciem refertur, vt adulterium ad intemperātiam, militiæ desertio ad ignauiam. at illicitus contractus ad nullam aliam vitij speciem referri potest, quàm ad iniustitiam. hæc igitur est iniustitia particularis.

9 ¶ Inter iniustitiam vniuersalem & iniustitiam particularem similitudines duæ sunt, quarum prior spectatur in nomine, posterior in re ipsâ. nam I. Vtraque vocatur iniustitia. II. Vtraque ad alium refertur, & in vitæ communione spectatur.

10 ¶ Differentiæ quoque duæ sunt. I. Illa habet rationem totius: hæc autem, partis. II. Illa versatur in iis omnibus, in quibus virtus spectatur: hæc autem solum in pecunia, honore, & salute.

11 ¶ Cùm duplex sit iniustitia, perspicuum est iustitiam quoque, quæ iniustitiæ opponitur, duplicem esse, videlicèt vniuersalem, & particularem. quot enim modis alterum cōtrariorum dicitur, totidem etiam alterum dici constat. 1. Topic. cap. 15. partic. 3.

12 ¶ Iura legitima vel ea præscribunt, quæ ad quoscumque virtutum & vitiorum effectus pertinent, vt parentes alere, debitum soluere, arma non abiicere, neminem lædere, vel ea quæ sunt causæ virtutum, vt leges de pueris rectè educandis.

13 ¶ Iustitia particularis partim est distributiua, partim commutatiua. itidémque ius vel est distributiuum, vel commutatiuum.

14 ¶ Distributio spectatur in honoribus, pecuniis, & ceteris rebus, quæ inter eiusdem reipublicæ ciues diuiduntur, ita vt possit aliquis vel æquum consequi, vel plus aut minùs quàm oporteat.

15 ¶ Commutatio spectatur in contractibus: quorum alij sunt voluntarij, qui propriè vocantur cōtractus, vt emptio & venditio, locatio & conductio, societas, depositum, mutuum, &c. alij non voluntarij, qui delicta appellantur: atq; hi sunt partim clandestini, vt furtum, adulterium, lenocinium, serui corruptio, partim violenti, vt cædes, rapina, conuicium.

CAP. IV.

De iure distributiuo.

16 IVs distributiuum, cùm in æqualitate consistat, medium quiddam est: siquidem æquale est medium inter plus & minus. Itaque iniustitia spectatur in æqualitate, id est, in exsuperantia & defectione, quæ sunt duo extrema: iustitia verò posita est in æqualitate, quæ extremis illis est interiecta. Cap. 3.

17 ¶ Hæc æqualitas sumitur proportione geometricâ, vt etiam Platoni placet lib. 6. de legib. & Isocrati in Areopagitico. minimùm enim sunt quatuor termini, in quibus hoc ius cernitur, id est, duæ res quæ distribuuntur, & duæ personæ quibus distribuitur. eandem verò oportet esse rationem rei ad rem, quæ est personæ ad personam. Verbi gratiâ, si Achilles est duplo præstantior Aiace, munus Achillis debet esse duplo maius quàm Aiacis.

18. ¶ Hanc proportionem in distributionibus honorum & ceterarum rerum seruandam esse, probatur. I. A contrario: quia nisi ita fiat, querelæ oriũtur: veluti si personæ inæquales munera æqualia accipiant, aut personæ æquales muneribus inæqualibus donentur: tanquàm hæc sit iniuria, quæ est aliena a proportione: vt ius est, quod in proportione consistit. II. Ab adiuncto: quia omnes fatentur distributionem pro dignitate & meritis personarum fieri debere: quod tũ demum obseruatur, cùm vnicuique tribuitur pro meritis: hæc autem est proportio & æqualitas, quam Geometricam vocant.

19 ¶ Hanc proportionem & hoc ius violauit asinus, qui cùm prædam partiretur inter se, leonem & vulpem, tantumdem omnibus, id est partes arithmeticè æquales leoni vulpi & sibi tribuit: cùm plus leoni, quàm vulpi deberetur, & plus vulpes quàm asinus in venatione merita esset. quare non immeritò asinus à leone punitus & dilaniatus fuit apud Aesopum fab. 38.

CAP. V.

De iure correctiuo

20 IVs autem correctiuum, quod in contractibus versatur, æqualitatem arithmeticam requirit. nihil enim Cap. 4.

refert,vtrùm improbus virum bonum læſerit, an bonus improbum:quandoquidem nemo cum iactura alterius locupletari debet. D. de condict. indeb. l. nam hoc natura. 14. etenim lucrum dicitur,cùm quis plus habet boni,aut minus mali: veluti plus emolumenti, & minus impenſarum. contrà damnum eſt,cùm plus habet mali,aut minus boni. Hinc Ariſtoteles rectè ait minus malum habere rationem boni. ſimilíque ratione nos dicere poſſumus minus boni habere rationem mali.

21 ¶ Iuſtè igitur Cyrus à præceptore ob prauum iudicium plagas accepit,quia grandiori puero longiorem togam, minori breuem adiudicauit:cùm hæc ad maiorem, illa ad minorem puerum ſpectaret.auctor Xenophon lib.1.de Cyri inſtit.Vnde apparet quemadmodum aſinus peccauit, adhibens æqualitatem arithmeticam in prædæ diſtributione, vbi requirebatur æqualitas geometrica,ita Cyrum peccaſſe, vtentem proportione geometrica,qua rem ſuam domino auferebat,vbi geometricæ proportioni non erat locus.

22 ¶ Litigantes itaque iudicem adeunt tanquàm medium: & à nonnullis iudices appellantur μεσίδιοι, quaſi medium, id eſt,ius tribuentes. iudex enim eſt quaſi ius animatum, id eſt, iuris executor.

23 ¶ Hinc eſt, quod ius à Græcis vocatur δίκαιον, quaſi δίχαιον: quia δίχα ἐστὶν, id eſt,in duo æqualia diuiſum: & iudex dicitur δικαστὴς quaſi διχαστὴς, id eſt,rem in duas æquales partes ſecans.

24 ¶ Hoc autem iudex facit, adimens ei qui plus habet, & attribuens ei apud quem minus eſt:ita vt æquales reddantur,adimit ergo,non totum id,quo ille hunc ſuperat,ſed quo æqualitatem ſuperat.Verbi gratiâ,Titius & Mæuius ſocij ſũt, & res communes habent pro æqualibus partibus.hæ res æſtimentur centum aureis, ex his igitur centum, oportet quinquaginta tribuere Titio,quinquaginta Mæuio.Iam finge Mæuium auferre ſexaginta, adeò vt Titio relinquantur tantùm quadraginta,manifeſtum eſt, partem Titij ſuperari à parte Mæuij aureis viginti.num igitur viginti aurei auferẽtur Mæuio,ac tribuentur Titio? Nequaquam.hac enim ratione fieret,vt iniquum & plus, quod erat apud Mæuium, iam eſſet penes Titium.ſed quia æqualitas in eo poſita eſt, vt vterque obtineat

obtineat quinquaginta, Mæuius autem vltra quinquaginta, decem habet, ac Titius decem ex sua portione desiderat: idcirco decem adimentur Mæuio, vt tribuantur Titio.

25 ¶ Lucri & damni vocabula, etsi latè à nobis accepta sunt, & ad omnes contractus tam voluntarios quàm non voluntarios relata, tamen propriè pertinent ad contractus voluntarios, vt cùm res vili pretio distrahitur, emptor dicitur lucrum facere, venditor damnum pati.

CAP. VI.

De iure talionis.

26 PYthagorei simpliciter ius definiebant, τὸ ἀντιπεπονθὸς ἄλλῳ, id est, cùm quis ab alio patitur, quod contra ipsum fecit. hoc à Latinis vocatur ius talionis, quoniam aliquis tale quid patitur, quale fecit. ab Imperatoribus in l. 8. C. Theod. de exhib. reis appellatur pœna reciproca. à Theoph. in §. pœna. Inst. de iniur. nominatur ταυτοπάθεια. hoc ius etiam Rhadamanto, & auctoribus duodecim tabularum placuit. quinetiam probatur lege Mosaica, vbi præscribitur dens pro dente, oculus pro oculo, & cet. [a] Cap. 5.

27 ¶ Aristoteles hoc ius non probat acceptum simpliciter, sed secundum analogiam. Nam I. Si magistratus percusserit, non est repercutiendus. sin autem plebeius magistratum percusserit, non solùm repercutiendus, sed grauiùs est puniendus. II. Non est æquè puniendus is qui inuitus, atque is qui sponte percussit. III. Artificum opera, & cetera quæ in ciuili societate communicari oportet, diuersa sunt & inæqualia. vtputà agricola frumentum sutori præbens, calceos ab eo accipit, oportet igitur calceos frumento exæquari, id est, tanti æstimari. verbi gratiâ, tanti valeant decem calcei, quanti valet modius frumenti: absurdum est, si talione ita vti velimus, vt opus sit agricolam modium frumenti præbentem, tantundem frumenti à sutore accipere, vel vnum calceum. nam sutor frumento eget, nec potest frumentũ dare: agricola verò eget calceis, non frumento. vnus autem calceus non est modio frumenti ἀντάξιος.

28 ¶ Vera æstimatio rerum ab indigentia & vsu sumitur. hæc enim est naturalis mensura, quâ res æstimare, meti-

ri, & exæquare oportet. atque hac ratione prisci homines, antequàm nummi cuderentur, vsi sunt in rebus permutandis. sed quia sæpe euenit, vt egeam re, quæ tibi superfluit: tu verò inuicem nulla re mea egeas, vnde permutationis vsus difficilis redditur: idcirco inuentus est nummus, quasi sponsor & fideiussor, quia nummos habens poterit quamcumque rem, quâ egebit, accipere. exempli gratiâ, accipio à te frumentum: pro quo darem tibi vinum, si vino egeres. sed vel alia re indiges, quæ mihi abest, vel saltem in posterum egebis aut vino, aut alia re. do igitur tibi pro frumento pecuniam, quâ rem tibi necessariam, quandocumque voles, comparare poteris.

CAP. VII.

Quid sit iustitia, & iniustitia.

29 IVsta actio est media inter facere & accipere iniuriam, ac iustitia est mediocritas seu medietas, quia medium petit, id est, æquale, quod est inter plus & minus: non tamen, vt aliæ virtutes morales, collocatur inter duo extrema vitia, sed vni opponitur iniustitiæ, quæ spectatur in plus accipiendo, non in minus sumendo. inf. axio. 70.

30 ¶ Iustitia est habitus, quo vir iustus est aptus ad consultò agendum quod iustum est: ita vt tam sibi, quàm aliis æquum tribuat, non plus aut minus quàm debeatur.

31 ¶ Iniustitia est habitus, quo homo iniustus est aptus ad consultò agendum, quod est iniustum, id est, plus vel minus tribuendum quàm debeatur.

32 ¶ Iniustè pati, habet rationem defectionis: iniustè agere, habet rationem exsuperantiæ.

CAP. VIII.

Secundum quæ vitia dicatur iniustus.

Cap. 6. 33 QVi iniuriam facit, non propterea est iniustus, nisi consultò faciat. vtputà qui libidine ac perturbatione ductus, cum aliena muliere rem habet, non est iniustus, sed intemperans.

CAP.

CAP. IX.

Distinctio iuris ciuilis à patrio, dominico, & œconomico.

34 CVm audis hoc loco agi de iure, intellige ius ciuile, quod propriè vocatur ius: aliud verò est ius patriũ, vel herile, vel œconomicum.

35 ¶ Ius ciuile est inter eos, qui communione & societate vitæ, vt rebus necessariis abũdent, inter se cõiuncti sunt, homines liberos & geometricè vel arithmeticè æquales.

36 ¶ Hîc tria obiter notentur. I. Lex potiùs debet imperare, quàm homo: magistratus autem officium in eo positum est, vt leges seruet, quasi custos & minister: qua de re plura dicentur in politicis. II. Vir iustus aliis laborat, dum suum cuique tribuit. vnde iustitia (vt notaui axio. 7. memb. 3.) videtur esse alienum bonum. III. Viro iusto debetur aliquod præmium, nempe honor: quo præmio qui non sunt contenti, fiunt tyranni.

37 ¶ Inter patrem & filium, necnon inter dominum & seruum non est ius ciuile, sed quid simile, id est, inter illos est ius patrium, inter hos ius dominicum siue herile. nam mancipia, & liberi nostri, dum parui, nec à nobis seiuncti sunt, partis instar sunt. proinde inter patrem & liberum, vel dominum & seruos non est iniuriæ locus, cùm nemo seipsum consultò iniuriâ afficiat: consequenter in has personas ius propriè dictum non cadit: sed inter eas personas dumtaxat ius reperitur, in quibus est imperandi & parendi vicissitudo atque æqualitas.

38 ¶ Similius iuri ciuili est ius œconomicum, quod inter virum & vxorem spectatur, & ad tuendam rem familiarem pertinet.

CAP. X.

Iuris ciuilis diuisio.

39 IVris ciuilis partes duæ sunt, naturale, & legitimum. Cap. 7. Naturale est, quod vbique gentium eádem vim obtinet, quia sic natura est constitutum, non quia ita hominibus videtur. Ius legitimum est, quod ex hominũ instituto valet, & quod ab initio vtrùm hoc vel illo modo cõstitueretur,

nihil intereat, sed postquàm constitutum est, multum interest vt obseruetur: veluti captiuum minâ redimi, in testamento condendo septem testes adhiberi, sententiam ex scripto à iudice recitari.

40 ¶ Hoc ius est simile mensuris, quæ apud alias gentes aliæ sunt: & sæpe mutari solet vel tacito consensu populi, vel lata lege contraria. ius verò naturale est immutabile: non tamen omne ius naturale: sed illud tantùm, quod diuina prouidentia est constitutum, id est, quod non supponit peccatum, sed est peccatis & vitiis antiquius: vt Deum colere, parentes honorare. Inst. de iure natur. §. pen.

41 ¶ Quædam naturalia in nobis mutari patet hoc exemplo: quia manus dextera secundum naturam est valentior, quàm sinistra: consuetudine tamen fit, vt aliqua sinistra manu magis valeant.

42 ¶ Ius propriè dicitur, quod est vniuersale: reliqua propriè vocantur priuilegia, vel decreta. D. de legib. l. iura 8. Gell. lib. 10. cap. 20. atque hæc quoque iuris legitimi partes dici possunt.

43 ¶ Vlp. D. de iustit. & iu. l. 1. §. huius studij. & eum secutus Iustinianus tit. 1. §. vlt. & tit. 2. triplex ius faciunt, videlicèt naturale, gentium, & ciuile. Quod illi ius gentium vocant, Aristoteles naturale appellat, quemadmodum sæpe appellatur etiam ab auctoribus iuris. Inst. de rer. diuis. §. singulorum. quia naturali ratione introductum est, vt Iustinianus & Vlpianus dictis locis docent. Quod verò illi nominant ius ciuile, Doctores ius positiuum, Aristoteles legitimum nuncupat: quia tam ipse, quàm alij prisci philosophi passim legem opponunt naturæ, & lege esse aiunt, quod est ex hominum instituto. Denique quod illi naturale vocant, Aristoteles meritò prætermittit. sic enim ab auctoribus iuris definitur, *Quod natura omnia animalia docuit.* proinde impropriè dicitur ius: quia ius propriè dictum in animalia bruta non cadit, vt docebo. axiom. 59.

CAP. XI.

Distinctio inter ius, iustum factum, & iustum hominem: necnon inter iniuriam, iniustum factum, & iniustum hominem.

44 Quod

44 QVod natura vel lex iubet, δίκαιον, id est ius, appellatur. idem, cùm factum est, δικαιοπράγημα, id est, iustum factum dicitur. Similiter quod lex vel natura prohibet, ἄδικον, id est, iniuria vocatur idem, cùm sponte factum est, ἀδίκημα, id est, iniustum factum nominatur.

45 ¶ Si damnum nec opinatò illatum fuerit, infortunium dicitur. si verò neque præter opinionem, neque malitiosè, peccatum nuncupatur. Cap. 8.

47 ¶ Si quis sciens quidem, non tamen consultò, sed per iram vel aliam animi perturbationem alterum lædat, rem quidem iniustam facit, non propterea tamen iniustus est. quòd si consultò, & ex præelectione lædat, iniustus meritò perhibetur.

47 ¶ Si quis non solùm ignorans, sed etiam per ignorantiam delinquat, veniâ dignus est. qui verò per aliquam perturbationem nec naturalem nec humanam delinquit, ei non est ignoscendum.

Cap. XII.

Vtrùm sponte, an inuitus aliquis iniuriam patiatur, vel ius suum obtineat.

48 ALij ius suum volentes obtinent, alij inuiti. vt cùm reus actori condemnatur, tunc reus inuitus, actor volens ad æqualitatem, in qua ius positum est, rediguntur. Cap. 9.

49 ¶ Quemadmodum non idem est rem iustam agere, & ἀδικεῖν, id est, iniuriâ afficere: (quia si quis inuitus & coactus rem iniustam agit, veluti si cuius manu apprehensâ alter verberetur, iniuriam non facit) ita etiam aliud est iniustam rem pati, & ἀδικεῖσθαι, id est, iniuriâ affici. nam si quis volens rem iniustam patiatur, iniuriâ non afficitur: quandoquidem certissima iuris regula est, volenti non fieri iniuriam. D. de diuers. reg. iur. l. nemo videtur. 145.

50 ¶ Nemo igitur sibi facit iniuriam: quia sponte facit, vt incontinens, & Glaucus, qui arma permutans cum Diomede, pretiosiora dedit pro vilioribus,

Χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων.

51 ¶ Iniuriam igitur facere, est alium sponte lædere præter eius voluntatem: & iniuriâ affici, est ab alio volente lædi inuitum.

57 ¶ Difficile quoque est nosse,quæ verè & omnino, non ex accidēti iusta vel iniusta sunt. nam quæ legibus iubentur, aut prohibentur,nisi certo modo agantur,non sunt iusta vel iniusta,nisi ex accidenti.

58 ¶ Vir iustus potest aliquem lædere,vt vir fortis potest clypeum abiicere.sed malè hinc colligunt viro iusto facilem esse iniuriæ illationem.neque enim iniuriam facit, qui alterum lædit, nisi ex prælectione seu consultò agat: vix autem fieri potest,vt vir iustus iniusta præeligat.

59 ¶ Ius est res humana,& hominum propria:nec tamen in omnes cadit:non enim cadit in improbos & insanabiles: sed tantùm in eos,qui in bonis externis versantur, & in his nimium,vel parum,vel quod æquum est,habere possunt.multo minùs bestiis communicatur:quia bestiæ in eiusmodi bonis non versantur.& vt non sunt iniuriæ capacia. D. si quadr. pauper.fecisse dicat.l.1.§.ait prætor.ita etiam ius non participant.Quod autem Vlp. D.de iust. & iu. l.1. §. ius naturale.& Iustinianus Inst.de iu.nat.in pr.brutis ius naturale tribuunt, non potest admitti,nisi πάνυ καταχρηστικῶς.

CAP. XV.

De æquitate & æquo,

60 SIc se habet æquitas(quam etiam humanitatem & benignitatem auctores iuris appellant) vt æquum (quod etiam bonum & æquum vocatur)ad ius. Cap.10.

61 ¶ Aequum est ius,quo ius legitimum corrigitur,id est, limitatur: quia ius legitimum generaliter concipitur. suprà ax.42.& quibusdam specialibus casibus iniquum reperitur propter varias factorum circumstantias. verbi gratiâ, lex iubet depositum domino restitui: non tamen gladius à depositario reddi debet domino furioso. Vide l.bona fides. 31. ff. depos.

62 ¶ Aequum igitur est iure præstantius:non tamen omni iure:nam ipsum quoque æquum est ius quoddam: sed eo iure,quod Aristoteles ἀκριβοδίκαιον,Latinę linguę auctores summum ius, vt in eo prouerbio, *summum ius summa iniuria:* iuris conditores ius strictum.C.de iudic.l.placuit.8.Doctores rigorem iuris appellant.

69 ¶ Tam pati, quàm facere iniuriam, mala sunt: quia illud est nimium, hoc est parum: iustitia verò & virtus in medio consistit.

70 ¶ Deterius est iniuriam facere, quàm pati: quia in hoc non est improbitas, illud autem vitio & improbitate non caret.

71 ¶ Intellige deterius per se. nam per accidens fieri potest, vt iniuriam pati, fiat maius malum: veluti si quis ob eam causam, quòd iniuria sit affectus, seipsum interimat, vt Aiax. similiter medicus ait morbum lateris esse grauius malum, quàm pedis offensionem, licèt hæc ex accidenti possit magis obesse, veluti si quis ob offensionem cadat, & ab hostibus capiatur, & iuguletur.

72 ¶ Quod ponit Plato ius eiusdem erga seipsum, defendi aliquo modo potest ratione diuersarum animæ facultatum, inter quas est ius quoddam herile siue œconomicum: quia facultas rationalis debet rationi imperare, vt pater familiâs suæ familiæ.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER L.

ETHICORVM SEXTVS.

CAP I.

Quid sit virtus intellectiua.

HVCVSQVE de virtutibus moralibus: iam dicendum de intellectiuis: simúlque explicandum, quid sit recta ratio, à quâ diximus mediocritatem definiri, & virtutes morales regi, lib. 2. axio. 11. Cap. 1. & 2.

2 ¶ Superioris libri cap. vlt. seiuncta fuit

animæ facultas rationalis ab irrationali: nunc tenenda est diuiſio animæ rationalis in contemplatiuam, & practicam: quarum illa cognitionis tantùm, hæc etiam actionis principium eſt.

3 ¶ Tria namque ſunt in anima cognitionis principia, ſenſus, intellectus, appetitus. ac ſenſus quidem nullius actionis principium eſt: alioquin etiam in bruta actio caderet. intellectus verò & appetitus ſunt etiam actionis principia: intellectus, inquam, practicus, non contemplatiuus.

4 ¶ Proximum actionis principium eſt prælectio: remotiſſimum eſt intellectus. etenim practicus intellectus bonum à malo diſcernit: eum ſequens appetitus, bonum expetit, malum fugit: ex appetitu autem intellectiuo oritur prælectio, quæ eſt actionis cauſa proxima.

5 ¶ Prælectio igitur, vt eam à cauſis efficientibus definiam, eſt intellectus appetitiuus, id eſt, appetitũ excitans: vel potiùs, appetitus intellectiuus, id eſt intellectui obtemperans. Plura de prælectione dicta ſunt lib. 3. cap. 2. & 3.

6 ¶ Virtutis intellectiuæ duplex deſcriptio ab Ariſtotele affertur. I. Mentis habitus optimus. II. Habitus, quo intellectus maximè aſſequitur, ſiue enunciat verum.

Cap. II.

De habitibus animi ad veritatem pertinentibus.

Cap. 3. 7 QVinque ſunt habitus, quibus intellectus ſemper verum aſſequitur, numquàm fallitur: ars, ſcientia, prudentia, intelligentia, & ſapientia. nam exiſtimatione ſiue opinione tam contingere poteſt, vt animus fallatur, quàm vt verum enunciet.

Cap. III.

De ſcientia.

8 DE ſcientia pluribus actum eſt in poſterior. Analyt. ex quibus pauca hîc delibabimus. I. Quod ſub ſcientiam cadit, non poteſt aliter ſe habere, ſed eſt neceſſarium & æternum. II. Omnis ſcientia, & quicquid ſub ſcientiam cadit, doceri ac diſci poteſt. Vnde Ariſtoteles libr.

1. Metaph.

1.Metaph. cap.1.scientis signum esse ait posse docere. idémque lib.1.poster.Anal.cap.1.cùm scientiam significare vellet, doctrinam & disciplinam appellauit. III. Omnis scientia ex principiis præcognitis acquiritur. IV. Scientia est habitus demonstratiuus, id est, per demonstrationem comparatus. V. Principia sunt notiora conclusione.

CAP. IV.

De arte.

9 Actio & affectio differunt: quoniam actio non relinquit aliquod opus post se,sed ipsa est vltimus finis,vt actio iusta, vel liberalis: effectio verò post se relinquit opus,quod est finis effectionis,& post effectionem manet:sicut post ædificationem sunt ædes,post confectionem calcei est calceus,post constructionem nauigij est nauigium. Cap.4.

10 ¶ Ars est habitus cum recta ratione effectiuus.

11 ¶ Vniuersæ artes in eo positæ sunt,vt disquirant,quomodo fiat aliquid ex iis,quæ possunt esse & non esse:& quorum principium est in eo qui facit,non in eo quod fit.

12 ¶ Hinc distinguitur ars à natura, quæ est principium internum,2.Phys.cap.1.

13 ¶ Rectè Agathon dixit artem diligi à fortunâ, & inuicem fortunam diligi ab arte: quia vtraque in iisdem rebus,id est,in contingentibus,quæ sic & aliter se habere possunt,versatur.

14 ¶ Inertia,quæ est arti contraria, & à Græcis vocatur ἀτεχνία, est habitus cum falsa ratione effectiuus.

15 ¶ Vera ars in iis cernitur,quæ ad vitæ vtilitatem spectant:reliquæ verò sunt κακοτεχνίαι, id est, prauæ artes, vt magia,& veneficium,vel ματαιοτεχνίαι,id est,inanes artes,vt geomantia,chiromantia.

CAP. V.

De prudentia.

16 Viri prudentis proprium est ea perspicere, quæ bona & ex vsu sunt,non ad aliquem finem particularem,verbi gratiâ ad bonam valetudinem,vel ad vires corporis,sed in vniuersum ad vitam beatam conducunt. Cap. 5.

17 ¶ Prudentia diſtinguitur. I. A ſcientiâ:quia prudentia eſt rerum contingentium,quæ ſub actioně cadunt:ſcientia verò eſt rerum neceſſariarum, quæ ſub actionem non cadunt. II. Ab arte:quoniam ars in iis ſpectatur,quę efficiuntur:prudentia verò in iis,quæ aguntur.

18 ¶ Prudentia namque eſt habitus cum vera ratione actiuus in iis quæ homini bona aut mala ſunt.

19 ¶ Prudens itaque ea cognoſcit, quæ ſibi vtilia ſunt, vel familiæ,vel reipublicæ,vt Pericles,& alij ſimiles.

20 ¶ Prudentia eſt virtus actiuam animæ rationalis partem perficiens,& appetitum gubernans:adeo vt nec ſine recta ratione,nec ſine recto appetitu eſſe poſſit.

21 ¶ Quocirca ſicut virtutes morales ſunt ſcientiis & artibus firmiores & diuturniores, vt dictum fuit libr. 1. cap. 11. partic. 12. ita etiam prudentia, quæ ratione vſus, per quem perpetuò confirmatur,obliuioni tradi non poteſt.

Cap. VI.

De intelligentia.

Cap. 6. 22 INtelligentia eſt cognitio primorum principiorum, quorum non eſt ſcientia:quia demonſtrari non poſſunt, vt 1.lib. Poſter. Analyt.probatum fuit. Vide etiam vlt. cap.2.libri eiuſdem operis.

Cap. VII.

De ſapientia.

Cap. 7. 23 SApientia duobus modis accipitur. I. In parte ſeu ſecundum quid, vt cùm Phidias dicitur ſapiēs ſculptor,Zeuxis ſapiens pictor. II. Simpliciter & vniuerſaliter: in quo ſenſu ſapientiam nunc accipimus.

24 ¶ Hæc ſapientia eſt habitus contemplatiuus, conſtās ex intelligentiâ principiorum,& ſcientiâ concluſionum,habens,inſtar capitis,cognitionem rerum honeſtiſſimarum, id eſt, primam philoſophiam, quę verſatur in Deo & intelligentiis abiunctis à materia.

25 ¶ Sapientia differt à Politica,& à prudentia: I.Quia eſt præſtantior, eò quòd ſubiectum præſtantius habet. nam ſapien-

ſapientia in rebus diuinis, prudentia in humanis verſatur. II. Quia ſapienria eſt vna, prudētiæ verò plures: quippe cùm aliud alij bonum ſit, quod perſequi debet, ſiue alius priuatus homo ſpectetur, ſiue alia reſpublica. III. Quia ſapientia nullo modo communicatur brutis: quædam tamen bruta animalia vocantur prudentia: quia ſibi vtilia poſſunt inuenire. Vide lib. 1. Metaphyſ. cap. 1. IV. Quia ſapientia verſatur in rebus diuinis & æternis, quarum cognitio non eſt vtilis, ſed honeſta: prudentia verò in rebus humanis & vtilibus, quæ ſub actionem cadunt: vnde Periclem vocamus prudentem, vt ſupra notaui, non ſapientem: Anaxagoram autem ſapientem, non prudentem. V. Quia ſapientia eſt cognitio dumtaxat vniuerſalium: prudentia verò etiam particularium. Cùm enim omnes actiones in rebus particularibus cernantur, vir prudens vel vtramque cognitionem habere debet tam vniuerſalem quàm particularem, vel potiùs hanc quàm illam.

26 ¶ Quem locum obtinet inter cognitiones contemplatiuas metaphyſica, quam diximus eſſe inſtar capitis, axio. 24. eundem habet Nomothetica, id eſt, legiſlatrix inter cognitiones practicas: quod ex ſequentibus apparebit.

CAP. VIII.

Species prudentiæ.

27 PRudentia & Politica re idem ſunt, ratione differunt: vt virtus & iuſtitia. ſupr. lib. 5. cap. 2. partic. vlt. nam vtrique bonum humanum propoſitum eſt: ſed prudentia bonum proprium, politica bonum commune quærit: & prudens ſibi, politicus aliis laborat. Quare prudentia propriè accepta virtuti, politica iuſtitiæ proportione quadam reſpondet. Cap. 8.

28 ¶ Prudentia latè ſumpta diuiditur in propriam & communem: propria ſuum bonum quærit: communis bonum alienum, vt familiæ vel ciuitatis. Itaque prima vocari poteſt Ethica: ſecunda, Oeconomica: tertia, Politica. Hæc ſubdiuiditur in rationem legum ferendarum, quam Græci Nomotheticam, nos legiſlatricē dicere poſſumus: & ciuilem ſeu politicā propriè acceptam, id eſt, rationē adminiſtrandæ

reipublicæ: quæ quidem administratio partim spectatur in senatu & deliberationibus, partim in iudiciis. Quocirca prudentiæ genera hæc sunt, Ethica, Oeconomica, Nomothetica, Senatoria, & Iudicialis.

29 ¶ Quia vulgus existimat tantùm proprium bonum, non alienum quærendum esse, idcirco eos solos prudentes iudicat, qui suas res agunt: Viros autem politicos putat esse potiùs πολυπράγμονας, id est, curiosos & negotiosos, quàm prudentes. Vnde factum est, vt prudentiæ vocabulum angustè acceptum, iis solis tribuatur, qui suum bonum quærunt.

30 ¶ Hæc tamen vulgaris opinio falsa est: quia proprium bonum à communi seiungi nec potest, nec debet: & qui commune bonum non intelligunt, proprium quoque bonum ignorent necesse est: quandoquidem deliberationis conclusio particularis est, quæ colligitur ex principiis vniuersalibus. vtputà emendæ mihi sunt ædes: quia quicumque propriis ædibus caret, migrare sæpe cogitur magno cum incommodo & suppellectilis detrimento. Adde, quòd homo, (vt scribit Aristoteles Polit. lib. 1. c. 1. part. 12. & lib. 3. cap. 4. partic. 3.) est animal maximè sociabile & politicum, adeo vt vita humana extra societatem ciuilem non consistat. Ergo secundum præceptum Aristoteles Topic. lib. 2. cap. 2. partic. 5. loquimur vt multi, sed non sentimus vt multi. nam prudentiæ vocabulum ita accipimus, vt vulgus accipit, id est, eos vocamus propriè prudentes, qui suum bonum quærunt: iudicamus tamen eos esse verè, propriè, & maximè prudentes, qui reipublicæ bonum quærunt.

Cap. IX.

De bona consultatione.

Cap. 9. 31 QVia bona consultatio est prudentiæ propria (prudentis enim est rectè consultare, & salubria consilia capere de iis quæ ad vitam rectè degendam pertinent) idcirco de bona consultatione in præsentia dicemus.

32 ¶ Bona consultatio, quam Græci εὐβουλίαν appellant, I. Non est scientia: quia non quærimus ea, quæ scimus, consultans autem quærit, & consultatio est inquisitionis species. II. Non est εὐστοχία, id est, bona coniectatio: quia hæc sine ratione, & velox quiddã est, consultans verò, longo tẽpore ratio-

ratiocinatur. vnde rectè iubemur diu consultare, celeriter autem exequi id, de quo consultauimus. Isocr. ad Demonicum, *βουλεύου μὲν βραδέως, ἐπιτέλει δὲ ταχέως τὰ δόξαντα*. Sallustius in bello Catilinario, *Priusquàm incipias, consulto, & vbi consulueris, maturè facto opus est*. III. Non est ἀγχίνοια, id est, sagacitas: quia sagacitas est species bonæ coniectationis, qua scilicèt medium demonstrationis facilè inuenitur. I. poster. Anal. cap. vlt. IV. Non est opinio: quia id, quod opinamur, non quærimus: id verò, de quo consultamus, quærimus.

33 ¶ Quia malè consultans peccat, bene autem consultans rectè consultat: perpiscuum est bonam consultationem esse rectitudinem consultationis.

34 ¶ Vt bona consultatio dicatur, tria requiruntur. I. Vt sit bonus finis propositus. II. Vt bonis mediis ille finis quæratur. III. Ne tempus deliberationis nimis longum sit: quia per dilationem sæpe amittitur occasio rei bene gerendæ

35 ¶ Bona consultatio in iisdem rebus spectatur, in quibus prudentia versatur. nam viri prudentis est bene consultare, vt suprà notaui axio. 31.

CAP. X.

De synesi.

36 Synesis, id est, perspicientia est, à qua dicuntur *συνετοί*, id est, perspicientes vel intelligentes. Ei opponitur *ἀσυνεσία*, id est, hebetudo, à qua vocantur *ἀσύνετοι*, id est, hebetes & tardi. Cap. 10.

37 ¶ Synesis differt à scientiâ: quia scientia est rerum necessariarum & æternarum: synesis verò in rebus contingentibus spectatur, nec ad vllam ex scientis referri potest, puta nec ad Geometriam, quia non versatur in rebus geometricis: nec ad Physicam, quia non versatur in rebus physicis. Item differt ab opinione: quia opinio est quarumcumque rerum: synesis in iis tantùm rebus cernitur, de quibus consultamus.

38 ¶ Prudentiæ igitur est similis: quia in iisdem rebus versatur.

39 ¶ Differt tamen à prudentia: quia prudentia præscribit quid sit agendum: synesis iudicat, an rectè actum sit.

40 ¶ Quemadmodum qui ſcientiâ vtitur,ab alio dicta intelligit:ita etiam qui in iis rebus,in quibus prudentia verſatur,opinione vtitur,& rectè de iis quæ ab alio dicuntur,iudicat *συνιέναι*,id eſt,intelligere ſeu percipere dicitur,atque ex ea perſpicientia, quæ in ſcientiæ vſu cernitur,factum eſt, vt *σύνεσις* etiam iis attribuatur, qui rectè in dictis rebus opinione vtuntur.

Cap. XI.

De ſententia.

Cap. 11. 41 SEntentia quinque modis accipitur. I. Pro animi conceptione,vt in eo prouerbio,*Quot capita tot ſententiæ*:& apud Rethores,vbi controuerſiam quandam ponunt ex ſcripto & ſententiâ. II. Pro eo,quod verbis ſignificatur:vt cùm dicimus hanc eſſe verborum ſententiam. III Pro morali axiomate:veluti, *Obſequium amicos,veritas odium parit.* De quâ Quintilianus lib.8.cap.5.& Ariſtoteles Rethor.lib. 2. cap. 21.Vbi eam definit,enunciationem vniuerſalem de rebus eligendis aut fugiendis,quæ ſub actionem cadunt. IV. Pro iudicis pronunciatione,vt C.de ſentent.& inter loc. omn. iud. V. Pro recto iudicio viri boni & æqui.In quâ ſignificatione hic accipitur.

42 ¶ Hæc à Græcis vocatur *γνώμη*. cuius ſpecies eſt *συγγνώμη*, id eſt, venia : (vnde dicimus virum bonum & æquum eſſe *συγγνωμικὸν*,id eſt, propenſum ad veniam in quibuſdam tribuendam)nam venia ſupponit culpam præcedentem:vnde Ouid.lib.2.Triſt.

Sed niſi peccaſſem,quid tu concedere poſſes?
Materiam veniæ ſors tibi noſtra dedit.

Sententia verò ſine culpa præcedente eſſe poteſt.

Cap. XII.

Communia de prudentia,ſyneſi,ſententia,& intelligentia.

Cap.12. 43 OMnes hi habitus, prudentia, ſyneſis, ſententia, & intelligentia, in rebus particularibus verſantur : quoniam ad actiones pertinent, quæ ſunt rerum ſingularium.

44 ¶ Ideóque videntur esse à natura: præsertim quia per ætatem & temporis cursum acquiruntur. quod de sapientia dici nequit: quia eget doctrina & disciplina.

45 ¶ Intelligentia in scientiis contemplatiuis, est cognitio propositionum vniuersalium: quatenus autem spectatur in demonstrationibus practicis, est cognitio particularium: quia in syllogismis practicis non solùm conclusio est particularis, sed etiam minor propositio. veluti, Bellum aduersus finitimos est malum: atqui hoc bellum est contra finitimos: ergo est malum. Item maior propositio per inductionem probatur ex particularibus: veluti, Bellum Thebanorum contra Phocenses, & bellum Atheniensium contra Thebanos fuit malum: ergo omne bellum contra finitimos fuit malum.

Cap. XIII.

De prudentiæ & sapientiæ vtilitate, & præstantiâ.

46 Sapientia est vtilis, non quia ad agendum valeat, sed quia est perfectio intellectus contemplatiui: adeo vt hominem beatum efficiat, sicut sanitas efficit sanum.

47 ¶ Prudentiæ triplex est vtilitas. I. Valet ad agendum: quia vt virtus moralis rectum finem proponit, ita prudentia inuenit media, quæ ad eum finem conducunt. II. Vt prudentia sine virtute morali esse nequit, sed tantùm est solertia aut versutia (nam solertia est facultas: cui si adiungatur bonus habitus, vocatur prudentia: si malus habitus, versutia vel calliditas nominatur) ita virtus sine prudentia esse non potest. Virtutem intellige propriè dictam, id est, habitum moralem, non virtutem naturalem, quæ à natura tribuitur, vt cùm dicitur aliquis naturâ propensus ad liberalitatem, alius ad temperantiam, alius ad fortitudinem, alius ad aliam virtutem. nam hæ virtutes sunt imperfectæ, nisi per habitum perficiantur: habitus autem non est sine prudentia: quia per prudentiam suprà definitus fuit. III. Perficit intellectum practicum.

48 ¶ Virtutes naturales à se inuicem sciungi possunt: nam alij ad alias virtutes naturâ sunt propensi, sed morales

non sunt separatæ: quia non sunt sine prudentia, & omnes prudentiam comitantur.

49 ¶ Sapientia prudentiæ præstat. I. Quia præstantiorem animæ facultatem perficit: etenim sapiētia est in intellectu contēplatiuo, qui solus ex sententia Aristotelis est immortalis & diuinus: prudentia verò est in intellectu practico. Vide cap. penult. libri decimi. II. Quia sapientia versatur in rebus diuinis: prudentia in rebus humanis, suprà axio. 25. memb. 4.

50 ¶ Quare prudentia Politica cæteris quidem practicis tam actiuis quàm effectiuis facultatibus imperat, vt dictum fuit lib. 1. cap. 2. non tamen imperat sapientiæ, sed tantùm curat, vt sapientia in ciuitate floreat: quemadmodum non imperat Deo aut theologiæ, sed curat vt Deus in republica colatur, & vera theologia ab omnibus recipiatur.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER LI.

ETHICORVM SEPTIMVS.

CAP. I.

De triplici habituum & dispositionum moralium genere.

Cap. 1. TRIA sunt in moribus fugienda, vitium, incontinentia, feritas: & tria illis contraria laudanda, virtus, continentia, & virtus heroica. quamquàm pauci sunt heroës, & pauci ferino seu belluino habitu præditi.

2 ¶ Heroës sunt, qui propter excellentiam quandam virtutis omnibus hominibus antecellere videntur: ideóque à veteribus diuinos honores

honores sunt consecuti, vt Hercules, Theseus, Romulus, Cæsar.

3 ¶ Belluina feritas reperitur I. Apud barbaros: quales sunt noui orbis incolæ, qui humanas carnes vorant, & alia hominibus indigna faciunt. II. In iis, qui propter morbum vel mutilationem aliquam euadunt immanes & feri. III. In iis, qui vitiis ceteros mortales superant, vt venefici illi, qui se diabolo dedunt, & eius ministri ad mala perpetranda fiunt, si vera sunt quæ de iis circumferuntur.

5 ¶ Continentia & tolerantia à virtute, item incontinentia & mollities à vitio differunt, vt dispositiones ab habitibus, sicut ex sequentibus intelligetur.

CAP. II.

Τὰ φαινόμενα, id est, quæ vulgò tribuuntur dispositionibus ethicis.

7 QVæ de continentia & incontinentia vulgò dicuntur, hæc ferè sunt. I. Continentia & incontinentia in rerum bonarum, incontinentia verò & mollities in rerum malarum numero sunt. II. Continens permanet in eo, quod ratio præcipit: incōtinens ab eo desciscit. III. Tam incontinens quàm continens sciunt voluptates & cupiditates quasdam esse malas: sed hîc nihilominùs eas sequitur, ille autem ab eis abstinet: quia ille à ratione reuocatur, hunc verò animi perturbatio trahit, & quouis impellit. IV. Magna est inter continentiam ac temperantiam affinitas: adeo vt eum, qui temperans sit, etiam continentem esse statuant: eum verò qui sit continens, alij temperantem esse affirmant, alij negant. V. Similiter tanta est incontinentis & intemperantis similitudo, vt quidam vtrumque pro eodem accipiant: alij verò inter eos distinguunt. VI. Eum qui prudens sit, modò continentem esse affirmant, modò negant. VII. Continentes & incontinentes dicuntur aut voluptatis, aut iræ, aut honoris, aut lucri.

CAP. III.

Dubitationes.

6 QVæritur, an incontinens aliter agendum sentiat, quàm ipse agat. Variæ sunt hac de re opiniones, Cap.2.

I. Socrates existimauit omnes peccare per ignorantiam: scientiam enim esse habitum ita firmum & certum, vt nihil sit in homine, quod ei repugnare possit. Sed hæc sententia repugnat manifestæ experientiæ: multi namque ea agunt, à quibus esse abstinendum non ignorant, vt Medea, quæ apud Ouid.7.Metam.

—— Video, inquit, *meliora probóque,*
Deteriora sequor.

II. Alij dixerunt incontinentem non agere contra suam scientiam, sed contra suam opinionem: quia opinio est imbecillior, quàm scientia. Hæc quoque sententia falsa est. cùm quia si in leui opinione incontinens ob vehementes cupiditates non permaneret, venia dignus esset: tum etiam quia nonnulli non minus opinione mouentur, quàm alij certâ scientiâ, infrà cap. prox. partic.4. quod exemplo Heracliti confirmari potest, & multò magis aliorum adeò existimantium omnia esse in continuo fluxu & incerta, vt reprehenderint Heraclitum dicentem non posse idem his asseri: censuerunt enim ne quidem semel verè dici posse: ideoque non loquebantur, sed digitum mouebant, teste Aristotele lib.3.Metaph. cap.5. III. Alij dixerunt incontinentem agere prudentiâ repugnante. Cuius sententiæ falsitas ex eo apparet, quòd eundem faciunt prudentem & incontinentem: ac ponunt prudentem malè agere, quod supra traditis repugnat.

CAP. IV.

Vtrùm incontinens peccet sciens, an ignorans.

Cap.3. 7 REprobatis aliorum sententiis, Aristoteles aliquot distinctiones explicat, ex quibus appareat, quomodo fieri possit vel non possit, vt sciens peccet. I. Distinguitur inter habitum & actum. nam habens scientiam, vel ea vtitur, vel non vtitur. absurdum igitur est, si vtens scientiâ peccare dicatur. sed nihil prohibet, quominus sciens peccet, quia scientiâ non vtitur. II. Distinguitur inter maiorem propositionem, quæ est vniuersalis, & minorem, quæ est particularis. nam contingere potest, vt vniuersalem sciat, particularem actu ignoret, vel vtramque sciat, sed tantum vniuersali

uersali vtatur, non particulari, quæ est proximum principium actionis. Vt autem intelligatur, quænam particularis propositio vniuersali cognitâ possit vel non possit ignorari: notandum est, alias spectari in ipso agente, alias in re ipsa extra agentem. Verbi gratiâ, sit maior propositio vniuersalis, *Omnis homo iuste agere debet:* sub hac continentur duæ minores particulares, à quibus efficiuntur duæ conclusiones. nam si addatur, *ego sum homo*, concluditur mihi esse iustè agendum. si verò adiiciatur, hoc esse iustum, putà reddere domino rem in littore maris inuentam: concludetur, hanc esse rem reddendam. illa igitur propositio, *ego sum homo*, non potest ignorari: quis enim ita seipsum ignorat? sed altera potest actu ignorari, licèt vniuersalis, sub quâ continetur, cognita sit. Quid ergo vetat, eum, qui scit iustè agendum esse, non reddere rem domino, quam in littore inuenit, atque ita iniustè agere: vel quia nescit hoc esse iniustum, vel quia hac scientia non vtitur. Vide Prior. Anal. lib. 2. cap. 21. & Post. lib. 1. cap. 1. III. Scientia vel impeditur, putà somno, ebrietate, morbo, vel non impeditur, vt in homine vigilante & mentis compote. Quocirca fieri potest, vt sciens peccet: quia scientia impeditur aliquâ ex dictis affectionibus, vel vehementibus cupiditatibus, sicut viro incontinenti accidit. nam ira, amor, & aliæ animi perturbationes, si vehementes sint, non minùs rationem conturbant, quàm ebrietas, & aliæ similes causæ: quod ex eo confirmare licet, quia etiam corpus mutant, & quosdam ad insaniam redigunt. Si obiicias incontinentes posse sententias à scientiâ ductas pronunciare: respondebo, eos esse similes pueris, & histrionibus poëtarum carmina & sententias recitantibus, etiamsi fidem eis non habeant, vel eas non bene intelligant. IV. Distinguitur inter facultatem animæ rationalem, & concupiscibilem. nam aliud ratio dictat, aliud cupiditas appetit: quia rationis obiectum est veritas & honestas: cupiditatis autem iucunditas seu voluptas: quæ obiecta sæpenumero re ipsâ separantur, ita vt aliud sit honestum, aliud iucundum. Vtraque igitur animæ pars, cùm vim mouendi habeat, hominem ad agendum & ad suum obiectum impellit: nempe ratio ad id quod est honestum; cupiditas autem ad id quod est iucundum. Denique quod Hippocrates de corpore, nos de anima pronun-

ciamus. sicut enim ille ait, si homo esset simplex, id est, si ex vno, non ex quatuor elementis constaret, non doleret: ita nos dicimus, si homo esset simplex, id est, si vnam facultatem animæ haberet, non peccaret. Vt hanc doctrinam exemplis illustremus, Adamus sciebat obtemperandum esse Dei præcepto, ac Deum prohibuisse ne pomum comederet, ideóque non fuisse pomum illud comedendum: sed ex altera parte videbat pomum illud esse iucundum & suaue: proinde illud appetebat atque in eo appetitus præualuit, cùm aliò appetitus, aliò ratio eum traheret. Similiter Medea sciebat non esse prodendum Iasoni vellus aureum: sed amor & pulchritudo Iasonis eam ad proditionem impellebat: idcirco varias in partes distrahebatur, & verè dicebat apud Ouid. 7 Metamorph.

---- aliúdque cupido.
Mens aliud suadeat: video meliora, probóque:
Deteriora sequor. ---------

Porrò nemini mirum videri debet, quòd appetitus rationi repugnet: quoniam appetitus, vt paulò antè dixi, non spectat honestatem, sed iucunditatem, in quam fertur tamquàm in proprium obiectum: ac sæpe contingit, vt id, quod est iucundum, minimè sit honestum. Ex dictis concludo, scientię nec scientiam esse contrariam, nec opinionem, sed cupiditatem.

8 ¶ Quia incontinens cupiditate ductus, contra rationē agit, id est, quia ratio à cupiditate separatur: perspicuum est, bestias, quæ ratione carent, non posse vocari incontinentes.

9 ¶ Incontinentem pœnitet, cùm satisfecit cupiditati: quia tunc cupiditas non agit: proinde remoto cupiditatis impedimento, ratio liberè operatur, quæ à malè agendo reuocat. quod enim dormienti affert expergiscentia, ægroto conualescentia, ebrio vini digestio, idem in incontinente efficit expleta cupiditas. etenim in his omnibus, remoto impedimento, vsus rationis cernitur.

CAP. V.

An sit aliquis simpliciter & absolutè incontinens, & in quibus versetur.

Cap. 4. 10 Continens & incontinens propriè & simpliciter accepti versantur in iisdem voluptatibus, in quibus tem-

bus temperans & intemperans, id est, in voluptatibus corporeis, quæ ex cibo, potu, & rebus Venereis percipiuntur. ceteros non vocamus absolutè & simpliciter continentes vel incontinentes: sed per similitudinem, & cum adiectione aliqua, veluti incontinentes iræ, vel lucri, vel honoris.

11 ¶ Similiter belluinarum vel morbosarum voluptatum & cupiditatum non dicuntur propriè continétes vel incontinentes, sed per similitudinem, & secundum quid. Belluinas voluptates appello, quibus ob deprauatam & vitiosam naturam barbari delectantur, veluti qui crudis aut humanis carnibus vescuntur. morbosas verò eas voco, quarũ causa est vel morbus corporis, vt cùm mulier prægnans carbones & calcem comedit, vel praua consuetudo, vt in iis, qui pilos euellunt, & vngues rodunt. Cap. 5.

CAP. VI.

Distinctio inter continentem simpliciter, & quosdam incontinentes metaphoricè, seu secundum quid.

12 INcontinentiam cupiditatis turpiorem esse quàm incontinentiam iræ, probatur, I. Quia iratus quodammodo rationem sequitur: ratio namque iniuriam ostendit, ob quam iratus commouetur, perinde ac si ratio vlcisci iuberet. Itaque rationem audit, sed negligenter & confusè, vt ministri præproperi, qui priusquàm totum iussum exaudiant, exiliunt, ideóque aberrant: & vt canes qui strepitu audito priùs latrant, quàm attenderint an sit amicus, necne: cupiditas autem nullomodo rationem audit. II. Quia ira est magis naturalis, quàm cupiditates illæ immoderatæ, quas incontinens persequitur. III. Quia cupidi fallunt, & insidiantur: (vnde Venus à Græcis vocatur δολόπλοκος, id est, dolosa seu dolos nectens) irati autem minimè insidiantur. IV. Quia cupidus mouetur voluptate, quam expetit: iratus autem dolore acceptæ iniuriæ: proinde hic est tolerabilior. Cap. 6.

13 ¶ Inter feras bestias & homines vitiosos hoc interest, quòd illę ratione carét, hi rationé deprauatam habét, quâ ad malè agendum abutuntur, ergo feritas est horribilior, quàm vitium: quia feritas est, sine ratione, vitium est cum ratione, quamuis corrupta. sed feritas minùs nocet, atque est infirmior: quia caret principio, id est, ratione. Quocirca multò

maipra mala proficiſcuntur ab homine improbo, quàm à bellua.

CAP. VII.

Diſtinctio habituum, & diſpoſitionum, quæ in voluptatibus corporeis verſantur.

Cap. 7. 14 CONtinens ſuperat cupiditates, à quibus multi vincuntur: incontinens trahitur & ſuperatur à cupiditatibus, quas multi cohibent: tolerans reſiſtit doloribus, à quibus multi vincuntur: mollis eſt inferior doloribus, quibus multi ſunt ſuperiores.

15 ¶ Temperans & intemperans agunt ex præelectione: incontinens & mollis agunt ſine præelectione.

16 ¶ Vt continentiæ incontinentia: ita tolerantiæ mollicies opponitur.

17 ¶ Continentia eſt melior, quàm tolerantia.

18 ¶ Delitiæ ſunt ſpecies mollitiei. nam delicatus eſt, qui pallium (exempli cauſa) trahit, ne in eo attollendo moleſtiam aliquam ſubeat.

19 ¶ Ludo deditus, non eſt intemperans, ſed mollis & delicatus: quia ludus eſt animi remiſſio & ceſſatio quædam ſeu requies à laboribus.

20 ¶ Incontinentiæ duæ ſunt ſpecies, temeritas, & imbecillitas. temerarij ſine deliberatione confeſtim rapiuntur à perturbatoribus: quod maximè contingit acuta vel atra bili laborantibus: nam illi propter celeritatem, hi propter vehementiam non expectant rationem, ſed id ſequuntur, quod ſtatim apparet. imbecilles autem in iis non permanent, quæ deliberata fuerũt. atque hi ſunt illis deteriores: quoniam illi à vehementioribus cupiditatibus ſuperantur, & quidem ſine deliberatione antegreſſa. Quapropter vt turpius peccant, qui armati à paucis hoſtibus vincũtur, quàm qui inermes à multis ſuperantur: ita turpior eſt incontinens infirmus, quàm incontinens præceps & temerarius.

CAP. VIII.

Diſtinctio intemperantis, & incontinentis.

Cap. 8. 21 INcontinens & intemperans differunt, atque intemperans eſt deterior incontinente. nam. 1. Incontinentem

nentem pœnitet,intemperantem non pœnitet:ideóque intemperantia eſt morbus quidam animi continuus: incontinentia verò intermiſſionem habet. II. Intemperans peccat,& voluptatem perſequitur,etiam ſi nullâ aut leui cupiditate afficiatur: incontinens autem à vehementibus cupiditatibus rapitur. III. Intemperans non eſt ſanabilis, incontinens ſanari poteſt:quia in illo ratio eſt corrupta, in hoc eſt integra. IV. Intemperantia eſt vitium latens, quia intemperans ſibi perſuadet ita eſſe viuendum,vt ipſe viuit: incontinentia non latet,quia(vt ſuprà dixi) incontinens videt meliora probátque, licèt deteriora ſequatur. V. Intemperantia eſt vitioſitas, & intemperans eſt malus & improbus: incontinens verò eſt ſemimalus.

Cap. IX.

De proæreſi continentis,& incontinentis.

22 Recta ratio & recta prælectio eſt, in quâ continens permanet ſuperatis contrariis voluptatibus, incontinens verò non permanet. ſed qui in praua ſententia obfirmatus eſt, pertinax potiùs, quàm incontinens eſt appellandus. Cap. 9.

23 ¶ Pertinacium alij ſunt ἰδιογνώμονες, qui proprias ſententias habent, ac ſimiliores ſunt incontinentibus, quàm continentibus:alij indocti & ruſtici.

24 ¶ Qui iuſta de cauſa ſententiam mutant, non ſunt vocandi iniuſti, vt Neoptolemus, qui ab Vlyſſe perſuaſus, Philoctetì mentitus fuerat,fingens ſe eum in patriam reducturum,cùm Troiam reduceret.Vnde Philoctetes,agnito Vlyſſe, quem ſummo odio proſequebatur, relictis Neoptolemo ſagittis,in ſuum antrum reuerſus eſt, Neoptolemi perfidiam diris proſecutus.at Neoptolemus,facti pœnitentiâ ductus,quòd Philoctetem immeritum fefelliſſet, ſagittas inuito Vlyſſe ei reſtituit,& blandis verbis,vt ad Troiam nauigaret,perſuaſit.

Cap. X.

Quatenus vera ſunt,quæ vulgò continentibus & incontinentibus tribuuntur.

Cap.10. 25 INcontinens magis quàm par eſt, voluptatibus ducitur. ei contrarius, nomine caret, qui minùs, quàm oportet, voluptates curat. inter hos medius eſt continens. atque hic eſt laudandus: illi duo, vituperandi.

26 ¶ Continens voluptatibus corporeis afficitur, hiſque præter rationem delectatur, quamuis ratione duce ab eis abſtineat: temperans verò præter rationem voluptatibus nec afficitur, nec delectatur.

27 ¶ Prudens non eſt incontinens: ſed ſolers poteſt eſſe incontinens. Differentiam prudentis & ſolertis vide ſuprà libr.6.axiom.47.

CAP. XI.

Reliqua de continentia & incontinentia.

28 COntinens magis, incontinens minùs, quàm plerique, in recta ratione & recta ſententia permanent.

29 ¶ Sanabilior eſt incontinens temerarius, quàm incontinens imbecillus. item ſanabilior eſt incontinens conſuetudine, quàm incontinens naturà. etenim conſuetudo eatenus nullo modo, aut non facilè ſanari poteſt, quatenus ſimilis eſt naturæ. vnde dici ſolet, conſuetudinem eſſe alteram naturam.

DOCTRI-

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER LII.

ETHICORVM OCTAVVS.

Cap. I.

De amicitia dicendum proponit.

POst hæc, de amicitia differendum est. Cap. I. I. Quia est res coniuncta cum virtute. II. Quia in vita humana est necessaria. Vnde M. Tullius in Lælio, *Solem*, inquit, *de mundo tollere videntur, qui amicitiam è vita tollunt.* III. Quia est res honesta & laudabilis. ideóque φιλανθρώπους, & φιλοσόφους laudamus: μισανθρώπους, qualis fuit Timon Atheniensis, vituperamus.

2 ¶ Vtilitas amicitiæ est multiplex. I. Vtile est habere amicos tam in secunda fortuna, vt sint, in quos beneficia conferantur, & qui ab inuidis & inimicis nos tueantur, quàm in aduersa, vt opem & solatium ferant. II. Amici vtiles sunt tam iuueni, propter ætatis lubricum, vt ab amicis moneatur, &, si quando labatur per ætatem, ab aliis corrigatur, quàm seni, propter imbecillitatem, vt amici ei ministerium præbeant, & in actionibus subeundis defectum senilem suppleant: item iis, qui sunt in florenti ætate, quò faciliùs honestas actiones edant. quâ ratione Diomedes apud Homerum, noctu Troianorum castra speculatum profecturus, socium sibi adiungi petit. III. Amicitia ciuitates & respublicas continet, & conseruat. nam concordia est amicitia quædam, quæ, vt in republica floreat, magis legislatori curæ est, quàm vt iustitia colatur. Valeat enim Machiauelli error, discordiã in republica probãtis. Lõgè alia est honorũ auctorum

ſententia. Cic.in Lælio, *Quæ domus*, inquit, *tam ſtabilis, quæ tam firma ciuitas eſt, quæ non odiis atque diſſidiis funditus poſſit euerti.* Ariſtoteles quoque diſcordiam cenſet eſſe reipublicæ morbum. & vt Ageſilaus probabat iuſtitiam præſtare fortitudini: quia ſi omnes ſint fortes, nihilominùs eſt opus iuſtitia: ſi verò omnes ſint iuſti, nihil opus eſt fortitudine. 3. Topic. cap. 2. partic. 7. Plutarch. in apopht. Ageſilai, apopht. 55. ita probat Ariſtoteles amicitiam eſſe præferendam iuſtitiæ; quoniam amici non egent iuſtitia, cùm ſponte ſua & dilectione impulſi ſibi inuicem proſint, non noceant: iuſti verò egent amicitia. Caue intelligas magis amicitiæ, quàm iniuſtitiæ rationem habendam, ita vt amicorum causâ quiduis etiam iniuſtum facere oporteat. nam amicitiam vtilitati, non honeſtati eſſe præferendam, rectè docet Cic. 3. de Offic. & idem in Lælio, *Ab amicis*, inquit, *honeſta petamus, & amicorum causâ honeſta faciamus.*

3 ¶ Amicitia à natura proficiſcitur, & naturaliter conſtat inter parentes & liberos, cùm in omnibus animalibus, tum potiſſimùm in hominibus. Itaque rectè M. Tullius in Lælio, *A natura*, inquit, *mihi videtur potiùs quàm ab imbecillitate orta amicitia.*

CAP. II.

Dubitationes de amicitia.

4 DE amicitia dubitatur, I. Vtrùm ſit inter ſimiles, quia ſimile ſimili gaudet, ac ſimile ad ſimile tendit, & (vt eſt in prouerbio) gracculus ad gracculum: an inter diſſimiles, quia (vt alio prouerbio dicitur) figulus figulo inuidet, & ager aridus non ſiccitatem, ſed pluuiam expetit. II. Vtrum amicitia ſit tantùm inter pares, an etiam inter impares, vt inter regem & ſubditum. III. Vtrùm ſit vnum, an plura amicitiæ genera.

CAP. III.

Quid ſit amabile, quídque amicitia, & amicus.

Cap. 2. 5 TRiplex eſt amabilis diuiſio. I. Amabile eſt vel honeſtum, vel iucundum, vel vtile. ſed quod eſt vtile, id vel ad honeſtatem confert, vel ad voluptatem. ideóque duo ſunt

ſunt tantùm amabilia per ſe & tamquàm vltimi fines, videlicèt honeſtum,& iucundum. II. Aliud eſt ſimpliciter amabile, nempe quod eſt ſimpliciter bonum : aliud eſt huic vel illi amabile, nimirum quod eſt huic vel illi bonum. III. Aliud eſt verè amabile, quia eſt verè bonum: aliud videtur amabile,quia videtur bonum.

6 ¶ Amicitia à Cicero.in Lælio definitur, omnium diuinarum humanarúmque rerum cum beneuolentia & charitate conſenſio. Ab Ariſtotele autem definitur,beneuolentia mutua non latens. nam ſi duo ſe inuicem diligant, ſed neuter ab alio ſe diligi ſciat : hi non ſunt inter ſe amici, ſed tantùm beneuoli.

Cap. IV. & V.

Amicitiæ in tria genera diuiſio,& eorum generum inter ſe collatio.

7 QVemadmodum tria ſunt amabilia, honeſtum, vtile,iucundum:ita tria ſunt dilectionum & amicitiarum genera. nam alij propter honeſtatem diligunt, vt qui virtutem colunt:alij, quia vtilitatem aliquam conſequuntur aut ſpectant, vt mercatores ſocietatem contrahentes : alij, quia voluptatem percipiunt,vt amator & amaſia. Cap.3. & 4.

8 ¶ Age hæc amicitiarum genera inter ſe conferamus. I. Honeſta,eſt amicitia per ſe:vtilis, vel iucunda, eſt ex accidenti.nam mercator non amat ſocium per ſe, quia moribus eius delectetur,ſed propter vtilitatem, quam ex eo percipit: & amator non amat amaſiam per ſe,ſed propter voluptatem. Denique nec ille ſocium, nec hic amaſiam verè & omnino amat,ſed potiùs ſemetipſum, & ſuam vtilitatem, aut voluptatem. II. Honeſta,eſt firma & conſtans, non obnoxia ſuſpicionibus:reliquæ amicitiæ admittunt ſuſpiciones & querelas,ac facilè diſſoluuntur: præſertim quæ ſunt mixtæ, cùm ſcilicèt alter lucri causâ,alter propter voluptatem diligit:veluti,ſi amator ex amaſia voluptatem, hæc ab illo pecuniam percipiat. rarò autem contigit, vt idem eundem ſimul propter lucrum & propter voluptatem diligat. III. Amicitia honeſta,eſt perfecta,non tales amici ſunt ſibi inuicem boni, vtiles,& iucundi: reliqui ſunt tantùm vtiles, vel tantùm iucundi. IV. Honeſta reperitur tantùm inter viros bonos,

longo vſu inuicem cognitos:ideóque rara eſt,&(vt ait Cicero in Lælio) ex omnibus ſeculis vix tria aut quatuor nominantur paria amicorum: vtilis maximè reperitur in ſenibus, & in iis qui lucro ſunt dediti: iucunda maximè reperitur in iuuenibus. V. Qui propter honeſtatem vel iucunditatem ſunt amici, ſimul viuere cupiunt: qui verò propter vtilitatem,hoc non expetunt,niſi hoc eis aliquam vtilitatem afferat. VI. Honeſta eſt maximè omnium amicitia,& eſt optima, reliquæ per ſimilitudinem vocantur amicitiæ. cùm enim in amicitia perfecta ſit honeſtas, vtilitas, & iucunditas: altera amicitia eſt ei ſimilis ratione vtilitatis, altera ratione iucunditatis.

9 ¶ Inſanus amor(ſic enim noſtri vocant, quem Græci ἐρῶτα appellant) eſt ſpecies amicitiæ iucundæ. Inter ciuitates autem fœderatas eſt amicitia vtilis.

Cap. VI.

Diſtinctio habitus,actus,& affectionis.

Cap.5. 10 INter alios eſt amicitia actu, vt inter eos qui ſimul viuunt:inter alios tantùm habitu, vt inter dormientes, vel abſentes. nam abſentia vſum amicitiæ tollit: amicitiam verò ipſam non tollit,niſi diuturnitate obliuionem inducat. Vnde ortum eſt prouerbium, *Neglectum alloquium multos disiunxit amicos.*

11 ¶ Maximè proprium eſt amicorum, ſimul viuere: alioqui, niſi ſimul viuant, beneuoli potius videntur, quam amici.

12 ¶ Dilectio & amicitia differunt. I. Quia dilectio eſt affectus ſeu paſſio, amicitia eſt habitus. II. Quia diligimus etiam res inanimas, quibuſcum amicitia non conſtat.

13. ¶ Qui amicum diligit, ſuum bonum diligit. nam amicus eſt res bona ei,cui eſt amicus.

Cap. VII.

De qualitate,& numero amicorum.

Cap.6. 14 AMicitia minùs reperitur in hominibus auſteris & ſenibus: quia hi conuictu & hominum congreſſu atque

atque conſortio parum delectantur: magis autem reperitur in iuuenibus.

15 ¶ Multos habere amicos ſecundum perfectam amicitiam non poſſumus,quemadmodum eodem tempore multas in ſano amore proſequi non poſſumus: multis enim placere difficile eſt.atque experientiâ & tempore eſt opus, vt amici ſe inuicem cognoſcant,ſine qua cognitione non eſt vera amicitia.ſed propter vtilitatem vel iucunditatem multos amicos habere poſſumus:quia multi ſunt eiuſmodi, vt vtilitatem vel iucunditatem afferant.nec opus eſt diu cum eis viuere,ſed breui tempore eorum miniſteria abſoluuntur.

CAP. VIII.

Collatio amicitiæ vtilis,& iucundæ.

16 Amicitia vtilis,& iucunda differunt. I. Quia hæc eſt magis amicitia. II Quia hæc magis reperitur in hominibus nobilibus & ingenuis:illa verò hominum forenſium & mercatorum propria videtur. III. Quia vir beatus eget amicis propter iucunditatem, non propter vtilitatem.

17 ¶ Viri principes,& qui in poteſtate ſunt, aliis amicis vtuntur ad voluptatem,aliis ad vtilitatem: quia delectantur facetiis,& luſibus,potiùs quàm virtute:viris autem ſolertibus vtuntur ad negotia gerenda:nec facilè contingit,vt idem ad riſum excitandum,& ad agendum ſit aptus.Ceterùm vir bonus & prudens ſimul eſt iucundus ei qui virtutem amat,& vtilis ei qui vtile ab honeſto non ſeiungit.

CAP. IX.

De amicitia inter inæquales.

18 Alia eſt amicitia inter pares,vt inter fratres, & ſodales:alia inter impares,vt inter patrem & filium, inter ſenem & iuuenem,inter virum & vxorem,inter principem & ſubditum. Cap. 7.

19 ¶ Non ſolùm hæ amicitiæ diuerſæ ſunt, vt patris erga filium, & mariti erga vxorem: ſed etiam patris erga filium, & filij erga patrem. Similiter mariti erga vxorem,

& vxoris erga maritum. Eadem est aliarum amicitiarum ratio. Itaque non sunt eadem officia vtrimque expetenda, vel præstanda: nec inter has personas seruáda est çqualitas arithmetica, sed geometrica. nam melior & præstantior vel vtilior magis diligi debet, & vnicuique pro dignitate tribuendum est.

20 ¶ Aequalitas aliter spectatur in iure, aliter in amicitia. ius enim distributiuum, quod æqualitatem geometricam obseruat, est prius iure commutatiuo, quod æqualitatem arithmeticam adhibet, vt lib. 5. expositum fuit. sed amicitia inter pares, quæ æqualitatem arithmeticam requirit, est prior quàm amicitia inter impares, quæ æqualitatem geometricam exigit, nam quò magis impares sunt, eò minùs amicitia inter eos locum habet. & si maxima sit inter eos distantia, vt inter regem & vilissimum hominem, amicitia non constat.

21 ¶ Vnde quæsitum est, an amicus amico omnia bona expetere debeat. & sanè eatenus expetere debet, quatenus amicus maneat. nam sibi maximè quisque bona cupit: amicus autem est res bona. Quocirca nemo expetere debet amicum ita promoueri & extolli, vt amicus esse desinat.

22 ¶ Amicitia honori præstat: quia amicitia est expetenda per se, honor propter aliud. nam alij à viris potentibus honorem cupiunt, hinc sperantes se ab eis consecuturos, si qua re eguerint: alij à viris bonis & prudentibus, quò magis intelligant se esse viros bonos & virtute præditos.

Cap. 8. 23 ¶ Quamuis plerique diligi malint, quàm diligere, quasi eo modo honorentur: ideóque plerique assentatoribus delectentur: quia assentator videri vult magis diligere, quàm diligatur: tamen amicitia magis in eo consistit, vt quis diligat, quàm vt diligatur. Vnde matres liberos suos infantes diligunt, quamuis sciant se ab eis inuicem non diligi. Virtus igitur amicitiæ in dilectione consistit, id est, vt quis diligat, & meritò laudantur φιλόφιλοι, qui amicos diligunt.

24 ¶ Inter personas contrarias amicitia est, I. Ratione vtilitatis. exempli gratiâ inter diuitẽ & pauperem, inter doctum & indoctum. nam quo aliquis eget, id ab amico accipit: & pecuniam, vel doctrinam, vel aliud ei rependit, putà honorem & obsequium. II. Ratione voluptatis, vt in-

ter

ter amatorem & amasiam.

25 ¶ Ridiculi sunt amatores, qui æquè amari volunt, atque ipsi amant. etenim nisi sint æquè amabiles, non sunt æquè amandi: quia pro dignitate & pro meritis secundum analogiam geometricam cuique tribuendum est, vt suprà notaui.

Cap. X.

Amicitiam, quemadmodum & ius, in vita communione, & in politicâ contineri.

26 IN omni communione ac societate tam ius quàm amicitia spectantur. amicorum enim species sunt, simul nauigantes, commilitones, socij, ciues, & cet. & quatenus est vitæ communio, eatenus est amicitia: proinde verum est prouerbium, quæ sunt amicorum, ea esse communia. non tamen omnia omnibus communia sunt: sed aliis omnia, vt fratribus, & sodalibus: aliis quædam. Et rursus hi differunt, quoniam aliis plura, aliis pauciora communia sunt, prout maior vel minor est amicitia. Cap. 9.

27 ¶ Quemadmodum omnis communio sub politica communione continetur, ita omnes amicitiæ sub amicitia politica comprehẽduntur. atque hæc est propter vtilitatem, quæ ad totam vitam pertinet: idcirco legislatores ius esse aiunt, quod publicè vtile est: reliquæ verò amicitiæ partim sunt ob aliquam particularem vtilitatem, (verbi gratiâ, commilitones se coniunxerunt, vt ciuitatem expugnarent, vel hostes repellerent, vel ob aliam similem causam. similiter qui vnà nauigant, scopum habent eam vtilitatem, quam ex nauigatione sperant) partim ob iucunditatem, (vt eorum qui vnà epulantur, & saltant) partim ad honestatem, vt inter studiosos in eodem collegio habitantes.

Cap. XI

Rerumpublicarum, & œconomiarum varia genera.

28 REruınpublicarum genera multa sũt, nimirùm tria bona, regnum, aristocratia, timocratia: & tria mala eis opposita, nempe regno tyrannis, aristocratiæ oligarchia, timocratię democratia. Ad communem vtilitatem, in regno Cap. 10.

vnus,in aristocratia optimates, in timocratia ciues imperãt. Ad propriam verò vtilitatem omnia referunt, in tyrannide vnus,in oligarchia diuites,in democratia plebs.Optima reipublicæ forma est regnum, deterrima tyrannis: quia pessimum optimo opponitur: medium inter bonas respublicas locum tenet aristocratia,inter malas oligarchia:minimè bona est timocratia:minimè mala,democratia.

CAP. XII.

Amicitiarum genera ex diuersis rerumpublicarum & œconomiarum generibus sumpta.

Cap.11. 29 EX variis rerumpublicarum generibus & variis œconomiæ partibus varia & diuersa oriuntur amicitiæ genera:& eatenus sunt amicitiæ,quatenus etiam ius in eis reperitur.

30 ¶ Similes autem sunt, I Amicitia inter regem & subditos,& amicitia inter parentes & liberos. Vnde Iupiter à poëtis rex & pater nominatur. Hi similes sunt pastoribus. vnde Homerus Agamemnonem vocat pastorem populorum. II. Amicitia aristocratica, & quæ inter virum & vxorem consistit.nam vir vxori præstat,vt optimates reliquis ciuibus. III. Timocratica,sodalitia,& fraterna:quoniam omnes hæ sunt inter personas æquales.

31 ¶ Quò deterior est respublica, eò minùs in ea est amicitia. Itaque magis est amicitia in democratia, quàm in oligarchia,& magis in oligarchia,quàm in tyrannide,in quâ vix aliquid amicitiæ inest, quemadmodum nec inter dominum & seruum amicitia consistit, nec inter opificem & instrumentum: seruus enim est instrumentum quoddam animatum. est tamen cum seruo amicitia, quatenus est homo. nam iura quædam omnibus hominibus communia sunt. Et rectè Iurisconsultus ait naturam inter omnes homines cognationem quandam constituisse.D.de iustit.& iu.l.3. Cicero in Lælio,ita nos esse natos,scribit,vt inter omnes esset societas quædam: maior autem, vt quisque proximè accederet.Itaque ciues,(inquit)potiores sunt, quàm peregrini: propinqui,quàm alieni.

CAP.

CAP. XIII.

Amicitiæ diuiſio ſumpta ex diuiſione communionis.

32 AMicitiarum aliæ magis naturâ conſtant, vt inter cognatos, necnon inter ſodales, quos morum ſimilitudo coniunxit: aliæ pacto & conuentione, vt ciuium, tribulium, ſimul nauigantium, & hoſpitum. Cap.12.

33 ¶ Quæ inter cognatos intercedit, multiplex eſt: ſed omnes à paterna pendent. hinc fraterna oritur: hinc aliorum cognatorum amicitiæ, quorum alij ſunt propinquiores, & arctiùs coniuncti, alij remotiores, & leuiùs coniuncti. nam patruus eſt prior conſobrino, conſobrinus ſobrino, ſed omnes ideò cognatione & naturali amicitia iunguntur, quia ab eodem parente profecti ſunt.

34 ¶ Hæ omnes amicitiæ ſunt honeſtę, vtiles, & iucundæ: & quò arctius eſt vinculum, eò ſecundum naturam maior amicitia eſſe debet. Itaque prima & maxima amicitia eſt inter parentes & liberos: ſecunda inter fratres: reliquæ deinceps inter alios cognatos.

35 ¶ Parentes magis diligunt liberos, quàm ab eis diligantur. I. Quia quilibet magis diligit quod ſuum eſt: liberi autem ſunt parentum proprij, non parentes liberorum. II. Quia parentes magis norunt liberos, quàm ab eis cognoſcãtur. III. Quia vetuſtior eſt parentum amicitia: confeſtim enim natos diligunt, ſed nati ſuos parentes progreſſu temporis diligere incipiunt. Hanc ob cauſam matres maximè diligunt.

36 ¶ Similiter inter virum & vxorem amicitia naturâ conſtat. nam homo ad coniugium naturâ propenſior eſt, quàm ad ciuilem ſocietatem: & domus eſt ciuitate prior, & magis neceſſaria.

37 ¶ Hæc quoq; amicitia eſt honeſta, ſi vir & vxor probi ſint: necnon vtilis, quia ſibi inuicem opem præſtant, cùm alia ſint viri, alia mulieris officia: itẽ iucunda, vt in omnibus animalibus. nam brutorum coniunctionem voluptas conciliat: hominum verò, etiam honeſtas, & vtilitas.

38 ¶ Si quis quærat, quomodo vir erga vxorem, & vxor erga virum, & omnino quomodo amicus erga amicum ſe gerere debeat: is nihil aliud quærit, quàm quod ſit inter eos ius.

CAP. XIV.

De his, quæ amicitiam conseruant, vel dissoluunt.

Cap. 13. 39 IVs autem hoc est, vt amici, qui sunt inter se æquales, tam dilectione, quàm omnibus officiis, æqualitatem arithmeticam seruent: inæquales autem geometricam adhibeant, vt scilicèt vnicuique pro dignitate & pro meritis tribuatur.

40 ¶ Querelæ vel solùm vel maximè locum habent inter eos, qui vtilitatis causâ amicitiam contraxerunt. nam qui virtutis causâ sunt amici, sibi inuicem prodesse volunt: ij verò quos voluptas conciliauit, se mutuò delectant. Cur autem aliquis conqueratur, quòd ab amico nō oblectetur, cùm eum relinquere liceat, si vnà viuere non libet. Sed qui vtilitatem spectat, semper plus cupit, quàm accipiat, & conqueritur, quasi minus accipiat, quàm opus habeat: alius verò tantum ei suppeditare non potest.

41 ¶ Vt fons & origo querelarum in hoc amicitiæ genere pateat, notandum est, quemadmodum ius diuiditur in legitimum & naturale, ita amicitiam vtilem diuidi in legitimam & moralem. Legitima est, quæ certis pactionibus constat. veluti cùm quis pecuniam dat fabro, vt opus faciat. Moralis autem nullis pactis constat, nimirùm cùm aliquis quasi amico donat, quamuis id fortasse faciat tacitâ spe antidora accipiendi. Cuius exemplum extat in l. si maiores. 25. C. de transact. & in l. 7. C. de condict. ob caus. Ergo querelæ potissimùm oriuntur, cùm quis quasi ob moralem amicitiam donat, & retributionem expetit, quasi ob legitimam amicitiam dederit, quod is, qui accepit, non præstat.

42 ¶ Vitabuntur hæ querelæ, I. Si is, qui accepit, tantundem sponte referat, si potest: si verò non potest, se debere fateatur, &, quam primùm poterit, se parem gratiam relaturum polliceatur. II. Si ab initio spectet, à quo beneficium accipiat, & quam beneficij mercedem ille expectet, vt hac conditione se beneficio affici aut patiatur, aut recuset.

43 ¶ An par gratia referatur, intelligi non potest, nisi beneficium æstimetur: æstimatio autem beneficij sumenda est, non ex facultate donantis, sed ex necessitate, vel vtilitate eius qui donum accipit, quanti scilicèt hic beneficium faciebat

ciebat tunc, cùm acciperet, non in præſentia dum vult gratiam referre, quia cùm amicitia vtilitatis causâ contracta ſit, meritò beneficium ex vtilitate accipientis eſt metiendum, vt ſcilicèt tātumdem inuicem præſtet, aut etiam plus, ſi poſſit, quoniam hoc eſt pulchrius & honeſtius.

44 ¶ In iis autem amicitiis, quæ virtute conſtant, nullæ quidem criminationes, nullæ querelæ oriuntur, vt notaui axiom. 40. ſed ex prælectione eius, qui beneficium contulit, beneficium eſt metiendum. nam prælectio eſt norma quædam & menſura actionum ſecundum virtutem.

CAP. XV.

De criminationibus & rixis, quæ oriuntur in amicitiis inæqualibus.

45 IN amicitiis inæqualibus diſſidia oriuntur, cùm amicus præſtantior vel vtilior putat plus ſibi tribui debere, quemadmodum in ſocietatibus, qui plus confert, plus recipit, alioqui miniſterium eſſe, non amicitiam: contrà vilior aut pauperior cenſet partes amici boni eſſe, vt egenti amico ſuccurrat, & quò magis quis eget, eò magis ei eſſe proſpiciendum, & plus præſtandum. Nos vtriuſque deſiderium admittimus: ita vt illi plus honoris, huic plus emolumenti tribuatur. Cap. 14.

46 ¶ Quod dictum eſt, pro dignitate amicis eſſe tribuendum, ſic intelligi debet, quatenus id fieri poteſt. Ceterùm nec filius patri, nec diſcipulus præceptori parem gratiam referre poteſt, ſed honorem exhibens, quia nihil maius præſtare poteſt, officio ſuo ſatisfeciſſe videtur.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER LIII.

ETHICORVM NONVS.

Cap. II.

Quæ cuique gratia sit referenda.

Cap. 2. NEc omnia omnibus, nec eadem omnibus sunt tribuenda. Exempli causâ, alius honor debetur patri, alius matri, alius magistratui, alius præceptori: & omnibus pro dignitate gratiæ sunt referendæ.

2 ¶ Quemadmodum iustius est, debitum soluere, quàm alij pecuniam donare: ita plerumque gratia potiùs est ei referenda, à quo beneficium accepimus, quàm de alio bene merendum. Sed fieri interdum potest, vt hæc ratio commutetur. Verbi gratiâ, qui ab hostibus redemptus est, potiùs patrem quàm redemptorem suum redimere debet. Interdum nequidem retribuendum est ei, qui beneficium contulit: veluti si improbus virum probum beneficio affecit, non propterea probum improbo idem præstare oportet.

Cap. III.

De dissoluenda, vel non dissoluenda amicitia.

Cap. 3. 3 DE amicitiis distrahendis hæc præcepta dat Aristoteles. I. Qui propter vtilitatem aut voluptatem est amicus, meritò vtilitate aut voluptate cessante amicitiam dissoluit. Sed si fingebat se propter mores diligere, cùm potiùs ad vtilitatem vel voluptatem respiceret, meritò accusatur. II. Qui propter virtutē amat, si alter fiat improbus, eum non statim amare desinat, sed tū demum, cùm eum non esse sanabi-

ſanabilem animaduertet.interim det operam,vt eum ad meliorem frugem conuertat. III. Si ex duobus propter virtutem amicis alter in ſuo ſtatu maneat,alter longè melior ac præſtantior euadat, rectè hic deſinet eſſe amicus: præteritæ tamen amicitiæ memor erit,& plus ei tribuet,quem aliquando amicum habuit,quàm extraneo.

Cap. IV.

Quomodo officia & ſtudia erga amicos ex iis proficiſcantur,quæ in hominibus reperiuntur erga ſeipſos.

4 QVæ amicis tribuũtur,& amicitias circumſcribunt, ex iis quæ ſibi ipſi quiſque exoptat,fluxiſſe videntur. I. Amicus,quæ amico bona ſunt,ea vult & agit illius causâ. II. Amicum vult eſſe & viuere ipſius amici causâ. III. Amicus vnà cum amico vitam degit,& eandem vitę rationem inſtituit, ſimul dolet, ſimul lætatur. Hæc autem omnia viro bona erga ſemetipſum conueniunt:omnes enim animæ partes in eo conſentiunt & conſpirant:talis ergo eſt erga amicum,qualis eſt erga ſeipſum.Reliquis hæc non conueniunt, niſi quatenus boni videntur. Ceterùm alij ea quæ ſibi mala ſunt,eligunt,victi cupiditatibus:alij propter ignauiam & deſidiam à bonis abſtinent:alij viuere nolunt,ſed ſibi manus inferunt:alij ſecum ipſi pugnant, & in varias partes diſtrahuntur:nam alia ſecundum rationem volunt,alia ſecundum appetitum concupiſcunt,vt incontinentes. Quapropter hi miſeri ſunt,qui nec ſecum, nec cum amicis conſentiunt:viri autem boni ſunt beati,qui & ſecum ipſi,& cum amicis omnino conſentiunt. Cap. 4.

Cap. V.

De beneuolentia.

5 BEneuolentia modò latè accipitur,vt ſit genus amicitiæ,vt ſup.lib.prox.axio.6.modò anguſtè:in qua ſignificatione diſtinguitur ab amicitia, I. Quia beneuolentia eſt etiam erga ignotos,& latère poteſt:quæ duo amicitiæ non conuenire,patet ex eius definitione ſuperiori libro tradita. II. Quia beneuolus tantùm bene cupit, non etiam eius causâ laborare vult,cui eſt beneuolus:amicus autem hoc facit. itaque beneuolentia eſt quaſi amicitia quædam otioſa. Cap. 5.

6 ¶ Distinguitur etiam beneuolentia à dilectione. I. Quia quos diligimus, eorum præsentiam expetimus : at si tantùm beneuoli ſimus, eorum præſentiam non curamus. II. Quia dilectio eſt cum vitæ conſuetudine coniuncta: beneuolentia verò ſubitò & repente oriri poteſt.

7 ¶ Beneuolentia eſt principium honeſtæ amicitiæ, nam progreſſu temporis conuertitur in amicitiam : ſicut aſpectûs iucunditas eſt principium inſani amoris:&, cùm abſentis deſiderium accedit, amor euadit.

Cap. VI.

De concordia.

Cap. 6. 8 CONcordia eſt amicitia ciuilis, nimirùm cùm ciues inter ſe conſentiunt, & ea, quæ publicè vtilia ſunt, volunt atque eligunt.

9 ¶ Hæc in ſolis viris bonis reperitur. homines autem improbi ſunt ſeditionum auctores: quippe qui nec ſibi conſtant ſed aliâs aliud volunt: neque conſentiunt, cùm ſinguli plus honoris vel emolumenti vel voluptatis ad ſe trahant, onera verò & labores à ſe amandent.

Cap. VII.

Cur ij, qui beneficia contulerunt, magis diligant quàm diligantur.

Cap. 7. 10 BEnefici maiori amore proſequuntur eos, de quibus ſunt benemeriti, quàm ab eis amentur, I. Quia plerique magis cupiunt beneficio affici, quàm beneficium in alterum conferre: rationi autem conſentaneum videtur, vt qui beneficium accepit, inuicem referat. II. Quia quilibet magis diligit ſuum opus, quàm ab eo diligatur, vt de parentibus & liberis diximus ſuperiori libro axio. 35. beneficium autem eſt opus eius qui confert, non eius qui accipit. III. Quia iucundius & amabilius eſt id, quod eſt honeſtum, quàm quod eſt vtile: beneficij verò collatio eſt honeſta, acceptio eſt vtilis. IV. Quia dilectio eſt actio quædam, vt & beneficij collatio: ſed beneficium accipere eſt pati, quemadmodum & diligi. quare actioni actio, paſſioni paſſio conſequens eſt: id eſt, qui

beneficium

beneficium confert, diligit:is verò in quem beneficium cõfertur, diligitur. V. Quia difficiliora sunt gratiora:difficilius autem est bene mereri, quàm beneficium accipere.

Cap. VIII.

Vtrùm quis se ipsum, an alium magis amare debeat.

11 Vir beatus magis seipsum amare debet, quàm amicos, sibíque potiùs, quàm amicis, bona tribuere, nõ tamen ea, quę vulgus admiratur, sed verè bona, & maiora bona. itaque amicis, cùm res exigit, pecunias vel honores vel voluptates concedit, vt ipse maius aliquod bonũ consequatur, id est, vt plus honestatis apud ipsum resideat. quàobrem pro amicis & pro patria etiam mortem oppetere paratus est. Cap.8.

12 ¶ Vir malus non debet magis diligere seipsum, quàm amicos: quia si hoc faciat, plus sibi tribuet eorum bonorum, quæ in contentionem veniunt, nempe honorũ, voluptatum, pecuniarum: vnde oriuntur querelæ ac dissidia, hic est, qui vulgo vocatur φίλαυτος, & meritò reprehenditur.

Cap. IX.

Vtrùm beatus amicis indigeat.

13 Vir beatus eget amicis, nec potest iis carere. I. Quia omnibus bonis abundat, proinde non caret amicitia, quę inter externa bona principem locum obtinere videtur. II. Vt habeat, erga quos munia virtutis obeat, veluti in quos beneficia conferat, & liberalitatem exerceat, quæ longè iucundior & honestior est erga amicos, quàm erga extraneos. III. Quia homo est animal ciuile & sociabile, non solitarium: ideóque ei viuendũ est cum amicis. IV. Quia beatus delectatur pulchris & honestis amici actionibus: hæc igitur oblectatio ei non est adimenda. V. Quia vita beata est iucunda, vita autem solitaria & sine amicis non est iucunda. Cic. in Lælio, *Quis est*, inquit, *prô Deûm fidem, atque hominum, qui velit, vt neque diligat quemquam, nec ipse ab vllo diligatur, circumfluere omnibus copiis, atque in omnium rerum abundantia viuere.* deinde multis interiectis subiicit, *Si quid tale posset contingere, vt aliquis nos Deus ex hac hominum frequentia tolleret, & in solitudine vspiam collocaret, atque ibi suppeditans omnium rerum, quas natura desiderat, abundantiam & copiam, hominis omnino aspiciendi potestatem eripe-* Cap.9.

ret: quis tam eſſet ferreus, vt eam vitam ferre poſſet? cuique non auferret fructum voluptatum omnium ſolitudo? VI. Quia amicus eſt alter ipſe: & vir beatus erga amicum ita eſt affectus, vt erga ſeipſum. quare vt naturaliter expetit ſe eſſe, & viuere, ita etiam cupit amicum eſſe, & viuere: quod quidem ex conuictu & vitæ conſuetudine intelligit: ideóque ſimul cum amico viuere appetit.

14 ¶ Vtilitatis causâ vir beatus amicis non eget, cùm beatitudo ſit bonum perfectum, & ſeipſo contentum.

CAP. X.

De numero amicorum.

Cap. 10.

15 VSus & vtilitatis causâ non ſunt multi amici quærendi: quia nec multis commodè inſeruire poſſumus: nec, ſi plures nobis inſeruiant, quàm neceſſarij ſint, ad rectè viuendum conferunt, ſed ſunt potiùs impedimento. vt enim vulgò dici ſolet, *Segniùs expediunt commiſſa negotia plures.*

16 ¶ Ad voluptatem quoque pauci ſufficiunt, vt in cibo ſufficit parum condimenti.

17 ¶ Quinetiam paucis amicis virtutis & honeſtatis ergô contenti eſſe debemus: multos autem habere non licet: quod probatur ſequentibus argumentis. I. Quia vt in ciuitate non debent eſſe nimis multi ciues, vt declarabitur 7. Polit. cap. 3. ſeu ſecundum vulgatam diſtinctionem cap. 4. ita etiam in amicorum ſocietate non debent eſſe nimis multi amici, ſed exiguus numerus eſt commendandus. II. Quia nemo poteſt ſimul cum multis viuere, ſimúlque omnibus ſeſe impertire. III. Quia noſtri amici debent etiam eſſe amici inter ſe: quod non facilè in multis contingit. IV. Quia cum amicis dolendum, vel gaudendum eſt: nec poſſumus ad multos ſimul accommodare noſtros affectus: quia fortaſſe alius gaudendi, alius dolendi cauſas habet. V. Quia vt non poſſunt multæ ſimul amari, ita nõ poſſunt multi amici ſimul valde diligi. VI. Quia celebratę amicitiæ tantùm inter duos extiterunt, vt inter Pyladem & Oreſtem, inter Theſeum & Pirithoum.

18 ¶ Qui multis amici ſunt, nemini verè amici ſunt, ſed tantùm amici politicè, id eſt, potiùs blandi & humani, quàm amici. vnde Phauorinus 2. comment. (referẽte Laërtio in vita Ari-

ta Aristotelis)testatur Aristotelem dicere solitum, *ὦ φίλοι, οὐδεὶς φίλος: cui sunt amici, ei nullus est amicus:* id est, cui sunt multi amici. hoc dictum ait Laërtius extare 7. Ethic. intelligens ethica Eudemia. nam lib. 7. illius operis, cap. secundum vulgatam distinctionem, 12. hoc habetur. Inepta autem est interpretis Laërtiani translatio, quæ sic habet, *ô amici, nemo amicus.*

Cap. XI.

Vtrùm in rebus prosperis, an in aduersis opera amicorum magis indigeamus.

19 Amicos habere, magis necessarium est in calamitatibus: sed pulchrius & honestius in rebus prosperis: in vtraque autem fortuna amicorum præsentia est suauis & iucunda. Cap. 11.

20 ¶ Vocandi sunt amici ad res secundas promptè & cupidè, vt de eis bene mereamur: ad res autem aduersas cunctanter & parcissimè, ne eos molestiâ afficiamus. decet enim memores eius esse, quod apud Euripidem ait Orestes Pyladem alloquẽs, *ἅλις ἐγὼ δυστυχῶν*, id est, *sufficit me calamitatib. premi.*

21 ¶ Contrà decet nos ad amicos infortuniis vexatos promptè & cupidè ire, quamuis vocati nõ simus, vt eis opem feramus, aut saltem eos consolemur: in rebus autem prosperis, vt in rebus agendis adiutores simus, alacriter: vt autem beneficiis afficiamur, tardè & cunctanter est eundum.

Cap. XII.

De conuictu, & vitæ societate.

22 Qvemadmodum amantib. aspectus, ita amicis conuictus est iucundissimus. Cap. 12.

23 ¶ Quo quisque viuendi genere delectatur, id in amicorum conuictu appetit. quare potatores compotant, lusores colludunt, venatores simul venantur, philosophi simul philosophantur. eadem est aliorum ratio.

24 ¶ Conuictus & mutua consuetudo mores auget. idcirco Theognis rectè monet, vt improborum consortium vitemus, & cum viris bonis conuersemur: quoniam ab his bona, ab his mala discemus.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ
LIBER LIV.
ETHICORVM DECIMVS.

CAP. I.

De voluptate dicendum proponit.

Cap. I. DICENDVM de voluptate: I. Quia eſt coniunctiſſima cum vita humana. nam ab ipſis incunabulis voluptatem & dolorem percipimus, priuſquàm honeſtatis & turpitudinis, vel vtilitatis & damni vllam rationem habere poſſimus. II. Quia plurimùm ad virtutem moralem valet, iis rebus lætari, quibus oportet, & ab iis abhorrere, à quibus eſt abſtinendum. Vide 6. & 7. axio. libr. 2. III. Quia magna eſt de voluptate controuerſia: adeo vt alij ſtatuam eam eſſe ſummum bonum, alij verò è numero bonorum eiiciant.

2 ¶ Quidam voluptatem vituperant, fortaſſe quia vidēt pleroſque nimis ad eam propenſos & procliues eſſe: ſperant enim, ſi homines quàm maximè ab ea retrahantur, hac ratione futurum, vt mediocritatē, in qua virtus conſiſtit, aſſequantur. Sed hæc ratio Ariſtoteli non placet: quia ſermones ethici debent eſſe veri, & actionibus conſentanei: alioqui nō proſunt. nam qui vident eum, qui voluptates reprehendit, voluptates ſequi, eius ſermoni fidē non habent, & ad voluptates præcipites feruntur. & quamuis ille fortaſſis honeſtam voluptatem ſit amplexus, tamen hi, quia non poſſunt inter voluptates diſtinguere, eius exemplo malè accepto, ad turpes & prauas voluptates delabūtur. ſatius igitur eſt, verā doctrinam tradere, eámque reipſa & vſu comprobare, vt intelligatur, quænam voluptates ſint expetendæ, aut fugiendæ.

CAP. II.

De sententia Eudoxi existimantis voluptatem esse summum bonum.

3 EVdoxus putauit voluptatem esse summum bonum. I. Quia ab omnibus expetitur tam ratione praeditis, quam ratione carentibus. II. Quia omnes dolorem per se tamquàm malum fugiunt, & voluptatem per se tamquàm bonum appetunt, non propter aliud. vnde cùm voluptas dolori, vt bonum malo, opponatur: necesse est, voluptatem esse bonam: & quia per se appetitur, apparet eam esse summū bonum. III. Quia bono adiūcta, illud melius efficit. vtputà melius est iustè agere cum voluptate, quàm cum dolore, vel sine voluptate. Sed haec ratio tantùm concludit voluptatē esse in bonis, non etiā esse summum bonum. Immò hac ratione Plato ostendit voluptatem non esse summū bonum: quia vita iucunda est optabilior cum prudentia, quàm sine prudentia: ergo vita iucunda per se non est optima, & voluptas per se non est summum bonum, cùm mixtum illud ex voluptate & prudentia antecellat. Verùm si ratio Platonis valeret, nullum esse summum bonū homini communicabile. quodcumque enim dicatur esse summum bonum, id aliis bonis adiunctis optabilius euadet. Cap.2.

CAP. III.

Examinantur rationes, quae contra voluptatem afferri solent.

4 NVnc soluamus argumēta, quibus nonnulli conantur ostendere voluptatem non esse bonā. I. Sic argumentantur: Voluptas non est qualitas: ergo non est in bonis. Respondeo: consequentiam non valere: quia nec actio secundum virtutem, nec beatitudo est qualitas, & tamen sine dubio est in bonis. immo lib.1. cap.5. ostendēdum est, bonum reperiri in omnibus categoriis, non in sola qualitate. II. Sic arguunt: Bonum est definitum: voluptas non est definita: ergo voluptas non est bona. Maior propositio probatur auctoritate Pythagoreorum, qui in serie bonorum ponebant definitum, in serie malorum indefinitum. 1. Metaphys. cap.5. Minor propositio sic probatur: Quod intenditur & remittitur, non est definitum: atqui voluptas intenditur & remittitur: ergo voluptas nō est definita. Ad hunc prosyllogismum respondeo duobus modis. Primò respondeo ad minorem Cap.3.

per diſtinctionem. cùm enim inquiunt voluptatem intendi & remitti: vel hoc intelligunt de perceptione voluptatis, & de eo qui voluptate afficitur, vel de ipſa voluptate per ſe. ſi priorem accipiant ſignificationem, idem obtinet in virtutibus, quas conſtat eſſe bonas: nam alius eſt alio iuſtior, & alius alio magis vel minùs iuſtè agit. ſi verò loquantur de ipſa voluptate, reſpõdeo voluptatem per ſe nec intendi, nec remitti, ſed ratione mixtionis cum dolore: nam aliæ ſunt voluptates puræ, ſimplices, & ſinceræ: aliæ magis vel minùs cum doloribus commixtæ: vt voluptas ex rerum diuinarum cõtemplatione eſt pura & ſimplex: ſed voluptas ex potu eſt mixta cum dolore ex ſiti, quandoquidem potus ideo delectat, quia ſitim extinguit, quæ eſt moleſta, adeo vt ſine hac moleſtia & dolore non ſit voluptas ex potu. voluptas igitur per ſe eſt bona, cùm per ſe non intendatur nec remittatur. Reſpondeo ſecundò per negationem maioris propoſitionis. poteſt enim aliquid intendi vel remitti vſque ad certum terminum dumtaxat. quare eo termino definitur & circumſcribitur, & eſt in bonis, vt ſanitas. quod etiam de voluptate dici poteſt.
III. Sic ratiocinantur: Neque generatio, neque motus, eſt bonum per ſe & perfectum, quia tẽdit ad finem, in quo perfectio conſiſtit: atqui voluptas eſt generatio, vel motus: ergo non eſt bonum perfectum, & per ſe. Reſpondeo, minorem propoſitionem eſſe falſam. omnis enim motus eſt velox, aut tardus: voluptas autem neo eſt velox, nec tarda. nam licèt velociter vel tardè poſſit aliquis ad voluptatem perduci, tamẽ neque velociter neque tardè fruitur voluptate. Præterea omnis motus eſt in tẽpore, & ſucceſſiuè, & alicuius finis gratiâ: voluptas verò eſt in momento, tota ſimul, nec vlteriorem finem habet. infr. cap. 4. voluptas igitur non eſt motus. Item omnis generatio eſt à determinato termino à quo, ad determinatum terminũ ad quem. 1. Phyſ. cap. 6. voluptas autem nõ eſt à determinato termino à quo, ad determinatum terminum ad quem: ergo non eſt generatio. Rurſus ſi voluptas eſſet generatio, aliquid generaretur voluptate, quod contrario dolore interiret: atqui falſum eſt conſequens: nihil enim eſt, quod voluptate generetur, & dolore intereat: falſum igitur eſt antecedẽs, voluptatem eſſe generationem. Verùm aduerſarij ſic argumentantur: Repletio eſt generatio:

tio:voluptas est repletio:ergo voluptas est generatio.nam dolor (vt aiunt) est indigentia eius, quod naturâ constat, vt cùm aliquis esurit,aut sitit:voluptas autem est repletio, vt cibi & potus sumptio,per quam generatur caro,sanguis,& cet. Respondeo,voluptatem non esse repletionem: quia repletio spectatur in corpore,voluptas in anima sensitiua. fateor quidem interdum voluptatem consequi repletionem,vt in cibo & potu contingit:sed nec propterea voluptas est repletio,neque hoc in omnibus voluptatibus obtinet.nam voluptas cōtemplatiua nec dolorem antecedentem supponit,nec est repletio,nec sequitur vllam repletionem. IV. Proferunt voluptates turpes, per quas putant se ostendere voluptatem non esse bonam, quia non est honesta. Respondeo primò, quæ turpia sunt, non esse iucunda viro bono, sed homini improbo. quemadmodum igitur simpliciter & verè salubria & dulcia sunt, quæ homini sano sunt salubria & dulcia, non quæ talia ægroto videntur: ita etiam simpliciter & verè iucunda ac voluptuosa sunt, quæ virum bonum delectant,non quæ homini improbo & malè affecto placent. Respondeo secundò voluptatem esse bonam, quamquàm non debet ex rebus turpibus percipi: sicut diuitiæ sunt bonæ, quamuis non sint per proditionem acquirendæ: & sanitas est bona, si et non sit quocumque cibo reparanda. Respondeo tertiò, voluptates specie differre: & alias esse honestas,quæ ex rebus honestis, alias turpes, quæ ex turpibus percipiuntur. V. Sic argumentantur: Verus & bonus amicus in conuersatione rationem habet boni & honesti,non voluptatis: assentator autem omnia refert ad voluptatem: ergo voluptas non est bona. Respondeo, hanc quidem voluptatem non esse bonam, quam assentator affectat, sed nihilominùs esse alias voluptates in bonis. VI. Obiiciunt, quòd vita puerilis, quamuis iucundissima, & voluptatibus referta, tamen non est eligenda. Respondeo, hoc non obstare, quominùs sint aliæ voluptates non pueriles, quæ sint optabiles & eligendæ. VII. Non est, inquiunt, eligenda actio turpis, quamuis perpetua voluptas consequeretur. Respondeo, hoc ideo verum esse,quia voluptas non est vllo modo ex rebus turpibus expetenda:nihilo minùs tamen sunt aliæ voluptates,quę nihil habēt turpitudinis,sed bonę sūt & optabiles.

VIII. Quædam ſunt expetenda per ſe,etiamſi nullam voluptatem parerẽt,vt videre,ſcire,virtute præditum eſſe. quamuis enim has res voluptas conſequatur,tamen etiam per ſe & ſine voluptate ſunt expetendæ.Reſpondeo,hac ratione tantùm probari non ſolùm voluptatem eſſe per ſe in bonis, & per ſe expetendam,ſed etiam eſſe alia eiuſmodi bona: nihil autem vetat,quominùs etiam aliquæ voluptates ſint tales, id eſt,per ſe expetendæ. IX. Temperans & prudens laudantur, quia voluptates vitant,intemperãs vituperatur,quia eas perſequitur:ergo voluptates non ſunt bonæ. Reſpondeo, non laudari temperãtem & prudentem, nec vituperari intemperantem,eò quòd hic quaſcumque voluptates perſequatur,ille autem à quibuſcumque abſtineat,ſed quia hic turpes voluptates,aut voluptatum exſuperantiam perſequitur, ille autem à turpibus voluptatibus abſtinet,vel voluptatum exſuperantiam vitat. X. Voluptates officiunt prudentiæ,& intelligentiæ:& quo maiori voluptate perfruimur,eò minùs intelligere poſſumus,vt ex rebus Venereis patet. Reſpondeo, non omnes voluptates obeſſe prudentiæ,& intelligẽtiæ, ſed tantùm voluptates alienas & contrarias: ceterùm voluptas, quæ ex prudentiæ & intelligentiæ operatione percipitur,nõ obeſt,ſed prodeſt intelligentiæ & prudentiæ. XI. Omne bonum eſt opus artis:atqui voluptas non eſt opus artis:ergo voluptas non eſt bona.Reſpondeo primò per negationem maioris propoſitionis:quoniam ars nõ eſt ipſis actus, in quo bonitas conſiſtit,id eſt,non efficit opus bonum,ſed tantùm eſt facultatis,id eſt,tribuit facultatem efficiendi. vt ars ædificatoria non ædificat domum, ſed docet rationem ædificandæ domus.Reſpondeo ſecundò per negationem minoris: quoniam ars vnguentaria,culinaria,& ſimiles ſunt artes voluptatem:vt omittam Ouidianam amandi artem.Hæc tria poſtrema argumenta ſumpſi ex lib.7.huius operis,vel potiùs ex lib. 6.Ethic.Eudem.

CAP. IV.

Quid ſit voluptas.

Cap.4. 5 PRobaui voluptatem non eſſe motum,nec generationem: nunc addo, voluptatis non eſſe motum,

nec

nec generationem:quia voluptas eſt tota ſimul,non partibilis, talium autem rerum nec motus, nec generatio eſt, vt puncti,vnitatis,aſpectus.

6 ¶ Voluptas eſt actionis perfectio. Perficit autem,non vt habitus quidam inſitus, ſed vt finis ſubſequens: ſicut eos, qui ætate florent, perficit venuſtas, quam Græci ὥραν appellant.

CAP. V.

De duratione & appetitione voluptatis.

7 QVamdiu res ſenſibilis aut intelligibilis talis eſt, qualem eſſe oportet, ac ſenſus vel intellectus probè eſt affectus, tamdiu per ſenſus vel intellectus operationem eſt voluptas. ſed quia nemo poteſt continenter agere, ideo non poteſt vlla voluptate continenter frui. cùm enim voluptas actionem ſequatur:vt actionis, ita etiam voluptatis intermiſſio neceſſaria eſt.

8 ¶ Quædam initiò delectant propter nouitatem:vnde dici ſolet,*Omnia noua placent:*quia cogitatio ab initio in ea incumbit,& munere ſuo fungitur magna cum contentione,vt cùm aliquis defixis oculis rem intuetur: ſed poſteà, ſicut remiſſior & negligentior fit cogitationis operatio,ita voluptas minuitur,& obſcuratur.

9 ¶ Omnes voluptatem expetunt:quia viuere expetũt, ac vita eſt functio ſiue operatio quædam : quilibet autem in iis rebus operatur,quibus delectatur. verum eſt enim vulgatum illud ab Horatio ſumptum.

——— *Tractant fabrilia fabri.*

CAP. VI.

Diuiſio voluptatis.

10 VOluptates ſpecie differre probatur I. A diuerſis actionibus : quia ſpecie differunt actiones humanæ,quas voluptas conſequitur, perficit,& auget.verbi gratiâ, ſicut aliud eſt contemplari, aliud eſt ædificare, aliud eſt venari:ita voluptates differunt,quæ ex contemplatione, vel ædificatione, aut venatione percipiuntur. II. Ab eadẽ actione : quoniam eandem actionem alia voluptas adiuuat, alia impedit. verbi gratiâ, quò magis aliquis muſicâ delectatur, Cap. 5.

eò faciliùs,& eò præstantior musicus euadet:sed voluptas ex lusu eum à musica auocabit.Huc spectat,quod ait Ouid.2.Amor. Eleg.18.

Nos,Macer,ignaua Veneris cessamus in vmbra,
Et tener ausuros grandia frangit amor.

Et quæ sequuntur.Idem lib.4.Trist.Eleg.10.

Frater ad eloquium viridi tendebat ab æuo,
Fortia verbosi natus ad arma fori.
At mihi iam puero cælestia sacra placebant,
Inque suum furtim musa trahebat opus, &c.

11 ¶ Aliæ sunt voluptates honestæ,vt ex musica,& rerum contemplatione:aliæ turpes,vt ex adulterio.

12 ¶ Aliæ sunt aliorum animalium voluptates:quoniam alia aliis rebus delectantur.quinetiam aliæ sunt aliorum hominum voluptates:quia vt alia sunt dulcia & salubria homini sano,alia ægroto, sic alia sunt iucunda viro bono & iusto, alia improbo & iniusto. sed quemadmodum verè salubre & verè suaue est, quod tale videtur homini sano, non homini ægroto: ita verè iucunda & verè voluptates sunt, quibus vir bonus delectatur : quasi hic sit rerum omnium norma & mensura.

CAP. VII.

Cap.6.

Quid sit beatitudo.

13 Beatitudo non est habitus, sed actus: quia si esset habitus, inesse posset etiam ei, qui per totam vitam dormiret, ac plantæ vitam degeret, necnon ei, qui maximis calamitatibus afficeretur.

14 ¶ Actuum alij sunt necessarij, & propter aliud optabiles, vt ædificatio, alij per se eligendi, vt actio secundum virtutem,& lusus.

15 ¶ Plerique,atque ij potissimùm qui in potestate sunt, ad lusus & corporales voluptatès confugiunt, quia sunt veræ & sinceræ voluptatis expertes.

16 ¶ Beatitudinem non consistere in lusu, sed (vt lib. 1. dictum fuit) in actione secundum virtutem, probatur I. A iudicio viri boni & honesti: sic enim ei videtur, eiúsque iudicium verum esse notaui axio.12. II. Quoniam absurdum est,lusum esse vltimum vitæ humanæ finem. quin potiùs eò

quòd

quòd agere perpetuò non possumus, requiescendi causâ ludimus, quò faciliùs res serias postea agamus, sicut rectè ait Anacharsis. III. Quia vita beata est virtuti consentanea: virtus autem in rebus grauibus & seriis, non in ioco & lusu posita est. IV. Quia res seriæ sunt meliores ridiculis, ludicris, & iocosis. V. Quia lusus & voluptates corporeas etiam mancipia & vilissimi homines participant, in quos beatitudo non cadit.

Cap. VIII.

Beatitudinem contemplatiuam esse perfectissimam, & præstare beatitudini actiuæ.

17 Contemplationem & beatitudinem contemplatiuam actiuæ præstare probat Aristoteles. I. Quia contemplatio est operatio præstantissimæ facultatis animæ. II. Quia est diuturnior: diutiùs enim possumus contemplari, quàm agere. III. Quia est iucundior. IV. Quia magis est seipsâ contenta. nam actiones multis rebus indigent, vt liberalitas diuitiis, iustitiæ executio potestate, contemplatio autem minimè indiga est. V. Quia maximè per se expetitur. VI. Quia beatitudo & vltimus vitæ humanæ finis magis cõsistit in otio, quàm in negotio: & contemplatio quidem otio similis est, actio autem negotio. VII. Quia vita actiua & politica competit homini, quatenus est homo: contemplatiua autem, quatenus in eo est aliquid diuinum, id est, intellectus contemplatiuus, qui solus inter animę humanæ facultates secundum Aristotelis sententiam est immortalis: adeo vt vita contemplatiua sit vita diuina, & melior quàm vita actiua, quæ est humana. Cap.7.& 8.

18 ¶ Deus itaque semper est beatus, quia semper contemplatur: bruta animalia numquàm sunt beata, quia nùmquàm contemplantur: hominis verò beatitudo temporaria est, quia non semper contemplari potest.

19 ¶ Vir beatus eget bonis corporis, & bonis æternis, quatenus est homo: non tamen multis eget, quia natura paucis contenta est.

Cap. IX.

Transitio ad libros politicos.

20 Viri boni fiũt naturâ, doctrinâ, exercitatione, vt dictum fuit lib. 1. axio. 35. natura est à Deo: doctrinam Cap.9.

hactenus tradidimus: exercitatio, ab ineunte ætate, & per totam vitam adhiberi debet.

21 ¶ Exercitatione ad virtutem assuefieri, & in officio contineri homines non possunt, nisi auctoritate legis aut viri iurisperiti.

22 ¶ Posthæc igitur de legibus dicendum est. sed quia varia sunt rerumpublicarum genera, & ad respublicas oportet leges accommodare, non respublicas ad leges aptare: idcirco priùs de republica disserere necesse est: quod in sequentibus libris politicis faciemus.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER LV.

POLITICORVM PRIMVS.

CAP. I.

De ciuitate, & eius partibus.

Cap. 1. CVM OMNIS communio & societas alicuius boni gratiâ sit instituta: certè optimum finem propositum habet optima & præstantissima communio, quæ vocatur ciuitas: hic autem est, vt ciues sint probi, & virtute præditi, atque adeo beati, vt lib. 7. explicabitur.

2 ¶ Cùm homo sit animal sociabile: prima societas & vitæ communio est inter virum & vxoré, prolis gignendæ causâ: altera inter dominũ & seruum, quoniã alij naturâ sunt apti ad imperandum, alij ad seruiendum.

Cap. 2. Ex his personis & societatibus domus seu familia constat: ex pluribus domibus vicus constituitur: ex pluribus autem vicis ciuitas conflatur, quæ est perfectissima communio.

3 ¶ Quo-

3 ¶ Quoniam igitur societates illæ naturâ constant, necesse est, vt etiam ciuitas, quę ex eis componitur, & est earum finis, naturâ constet.

4 ¶ Homo magis est animal sociabile & politicũ, quàm apes, vel aliud quoduis animal congregabile: quia reliqua animalia tantùm iucundum & iniucundum sentiunt: homo autem ratione præditus est, quâ bonum à malo, vtile ab inutili, honestum à turpi, & iustum ab iniusto secernit: quarum rerum communio domum & ciuitatem constituit.

5 ¶ Ciuitas est naturâ prior, quàm domus, vel singuli homines: quia totum est natura prius, quàm partes.

6 ¶ Qui primus ciuitates instituit, maximorum bonorum hominibus causa fuit: quemadmodum enim homo, si legibus & iudiciis in officio contineatur, est omnium animalium optimum, ita sine his est omnium perniciosissimum. Vnde ortum est prouerbium, *Homo homini Deus, homo homini lupus.* sæuissima enim & asperrima est iniustitia armis instructa: homo autem arma rationis habet, quibus cetera animalia carent. his ergo si abutatur, longè peiora committet, quàm fera animalia Ethic. 7. axio. 13.

Cap. II
De domo, & eius partibus.

7 DOmus partes sunt personæ, & res personæ sunt, dominus & seruus, vir & vxor, parentes & liberi. res sunt, vt frumentum, vinum, nummi, & alia, quæ sunt familiæ necessaria. itaque œconomiæ partes sunt, δεσποτικὴ, γαμικὴ, τεκνοποιητικὴ, καὶ χρηματιστικὴ, id est, dominica, coniugalis, patria, & pecuniaria. Cap. 3. & 4.

Cap. III.
De domino, & seruo.

8 VT in singulis artibus necessaria sunt instrumenta, quib. opus rectè perficiatur, ita etiã in re familiari.

9 ¶ Cùm instrumentorũ alia sint inanimata, alia animata, vt nauis gubernatori seu magistro instrumẽta inanimata sunt clauus & remi, animata verò, proræ vel puppi præfectus, & remiges: sic in œconomia instrumentum inanimatum est

pecunia, animatum autem, & tamquàm instrumentum instrumentorum, est seruus. Ideo autem vtimur instrumentis animatis: quia inanimata non possunt agere, nisi ab animatis moueantur. Quòd si remi per se nauim impellerent, & forcipes per se tonderent, & plectra per se citharam pulsarent: neque architecti egerent ministris, nec paterfamiliâs seruis.

10 ¶ Seruus & pecunia sunt instrumenta actionis, non effectionis: quia vita est actio, non effectio. differentia actionis & effectionis exposita est 6. Ethic.

11 ¶ Dominus quidem dicitur serui dominus, sed non dicitur simpliciter esse serui: seruus autem non solùm dicitur esse domini seruus, sed etiam simpliciter & omnino esse domini.

12 ¶ Seruitus duplex est, naturalis & legitima.

13 ¶ Naturâ seruus est homo, qui naturâ ita est comparatus, vt alterius esse debeat, i. cui prodest, alteri subiectũ esse, & ab altero regi: talis autem est, qui ita est ceteris hominib. inferior, vt corpus animo, & bestiæ hominibus, hoc est, cuius opus in vsu corporis positum est, adeo vt hoc sit optimum, quod ab eo proficisci possit: tales autem homines non sunt rationis participes, nisi quod ad hoc, vt rationem sentiant: nam vsum rationis in se non habent: brutis igitur animantibus ideo præstant, quia bruta rationẽ non sentiunt, sed solis affectibus inseruiunt. Vt enim secundum naturã anima corpori, homo bestiis, intellectus appetitui, vir vxori, pater liberis: ita etiam dominus seruo imperat. atque omnia hæc imperia vtrique tam dominanti quàm obtemperãti vtilia sunt.

14 ¶ Non est tamen in his omnibus eadem potestas: sed animæ in corpus, & hominis in bruta animalia imperium est dominium: rationis autem in sensus, & parentis in liberos, est regium: viri in vxorem, aristocraticum.

15 ¶ Legitima seruitus est eorum, qui in bello capiuntur ab hostibus. nam fieri potest, vt homo ad imperandum natus capiatur ab hostibus, & iure belli fiat eorum seruus.

16 ¶ Nati ex ancillis plerumque naturâ serui sunt: quales enim sunt parentes, tales solent esse liberi. Quocirca ex viris præstantibus natos vocamus nobiles: ex vilibus personis, ignobiles. quamquàm hoc non est perpetuum, sed interdum ex bonis mali, ex malis boni oriuntur.

17 ¶ Scien-

17 ¶ Scientiæ seruiles sunt, quæ docent quomodo serui munera & ministeria sua obire debent. atque hæ plures sunt, prout varia sunt seruorum ministeria, putà agrum colere, cibos parare, domum verrere, & eiusmodi alia facere, in quibus nihil est prælcari.

18 ¶ Scientia quoque dominica nihil magnum continet, nihil amplum: quoniam eadem sunt, quæ seruus facere, & quæ dominus imperare debet. Vt igitur seruum oportet scire ea facere, ita oportet dominum scire ea imperare. quapropter quibus licet hæc molestia solutis esse, hi curatoribus siue actoribus hoc munus imponunt: ipsi autem philosophantur, aut rempub. administrant.

Cap. IV.

De naturali ratione rei querendæ.

19 CVm dictum sit de seruis: consequenter dicemus in vniuersum de facultate pecuniaria: quandoquidem seruus est pars pecuniæ seu rei familiaris. Cap. 5.

20 ¶ Pecuniaria facultas ab œconomica differt: quatenus pecuniaria facultas res acquirit, ac suppeditat œconomo, quibus ipse œconomus vtitur.

21 ¶ Triplex est pecuniaria: naturalis, artificiosa, & mixta.

22 ¶ Naturalis est, quæ victum suggerit, id est, quæ ea comparat ac suppeditat œconomo, quæ sunt ad victum necessaria, vt frumentum, vinum, carnes, vestimenta.

23 ¶ Diuersa sunt hominum genera, & diuersi eorum victus. proinde variæ ac diuersæ. sunt rationes naturales, quibus homines victum sibi comparant: alij sunt pastores, alij agricolæ, alij milites: alij venatores, alij aucupes, alij piscatores. Hinc igitur oriuntur variæ comparandi victus rationes, pecuniaria, agricultura, militaris, venatoria, aucupatoria, piscatoria. Quidam etiam has rationes coniungunt, quò faciliùs victum sibi quærere possint, simúlque pascunt & latrocinantur, vel agros colunt & venantur.

24 ¶ Naturalis pecuniaria est œconomicæ pars, ac veras diuitias parat, quæ sunt œconomi instrumentum. nam veræ diuitiæ sunt, quæ ad victum sunt necessariæ, non quales optauit Midas, quibus abundans, famē peribat.

25 ¶ Cùm autem in omni arte instrumentum sit finitum:

necesse est,vt etiam veræ diuitiæ,quæ sunt œconomi instrumentum,finitæ sunt,quatenus scilicèt ad rectè & honestè viuendum sunt necessariæ.

Cap. V.

De artificiosa ratione rei quærendæ.

Cap.6. 26 PEcuniaria artificiosa est duplèx:altera in nummis tota versatur,& horum permutatione lucrum captat: (quæ quidem maximè propriè vocatur pecuniaria : & partim est honestior, vt mercatorum aliunde res aduehentium,vel aliò importantium,partim sordida, vt cauponum, qui emunt, quæ mox eodem loco vendant) altera quibuscumque aliis modis lucrum facit, vt putà per artem medicam:multi namque medentur lucri causâ, quamuis medicina non propter lucrum,,sed propter sanitatem sit instituta.

27 ¶ Vtrique communia hæc sunt. I. Neutra est naturalis. II. Neutra est pars œconomicæ. III. Vtrique finis propositus est pecunia: idcirco vtraque in infinitum pecuniam appetit.

28 ¶ Pecuniaria propriè dicta,ex naturali rerum permutatione orta est. I. Namque homines necessaria inter se commutabant,vt putà vinum dabant,vt frumentum acciperent: sed postea,vt multæ huius permutationis difficultates vitarentur,(interdum enim fit permutatio ex diuersis & distantibus locis,in quæ loca non facilè importantur res ad victum necessariæ:interdum qui re alterius eget,nihil habet,quo ille in præsentiâ egeat)inuentus est nummus, & emptionis venditionísque contractus. hinc quidam cœperunt ita nummo vti, vt mercaturæ & lucri causâ emerent, quæ postea aliis cum lucro venderent. Vide 5. Ethic. cap.6. & D. de contrah. emptio. l. 1.

Cap. VI.

An pecuniæ quærendæ ratio pertineat ad œconomum.

Cap.7. 29 QVæstuariæ seu pecuniariæ pars est fœneratoria, quæ maximè est à naturâ aliena,& maximè odiosa:nummo enim abutitur,qui inuentus est ad res æstimandas & emendas,non ad fænerandum.Adde, quòd ex re sterili, id est,ex

eſt, ex nummo vſura percipitur. idcirco Latini eam vocant fœnus à fœtu,& Græci τόκον ἀπὸ τοῦ τίκτειν.

Cap. VII.

De his,quæ ad praxim pecuniæ quærendæ pertinent.

30 NAturalis pecuniariæ partes ſunt hæ,Paterfamiliâs, qui hac ratione vult optimè familiæ ſuę proſpicere, I. Vſu ac experientia ſcire debet, quænam ſint res vtiliſſimæ & opportuniſſimæ, & vbi & quomodo. Verbi gratiâ, quibus in locis optimi equi vel boues naſcantur, & vbi viliùs vendantur, & quales ſint optimi, & quibus in rebus eorum vſus ſit maximè idoneus. Eadem ratio eſt pecorum, & aliorum animalium. II. Non debet eſſe agriculturæ imperitus,iam nudæ & ſimplicis,quæ ad ſationẽ & ſegetes pertinet,quàm conſitę,id eſt,quæ in plantis & arboribus ſpectatur. III. Rationem teneat apium curandarum,& aliorum animalium, tam volatilium, quàm aquatilium, ex quibus aliquid opis & emolumenti conſequi licet.

31 ¶ Pecuniariæ artificioſæ hæ ſunt partes: I. Mercatura. II. Fœneratio. III. Mercenariæ operæ locatio.

32 ¶ Mercaturæ tres ſunt ſpecies. I. Naucleria, eorum qui nauibus mercaturam exercent. II. Oneraria, eorum qui plauſtris,aut iumentis,aut ſeruis, vel baiulis merces deferũt. III. Paraſtaſis,eorum qui emunt,vt eodem loco vendant.

33 ¶ Mercenariorum duo ſunt genera: quorum alterum in ſordidis ferè artibus exercendis verſatur: alterum in iis ſpectatur,qui ſine arte ſuo corpore laborant, quales ſunt baiuli,& qui ligna ſcindunt.

34 ¶ Expoſui duo pecuniariæ genera, naturale & artificioſum. Inter hæc duo tertium eſt interiectum, quod habet aliquid naturale,& aliquid artificioſum: nam ex terra, & ex illis quæ terrâ naſcuntur,res quærit, infructuoſas quidem, vtiles tamen.Huc referuntur lapidum exciſiones,& metallorirum effoſſiones.

35 ¶ Hæ operæ ſunt artificioſiſſimæ,in quibus minimum loci fortunæ relictum eſt.Sordidiſſimæ ſunt, quibus corpora maximè deformantur.maximè autem ſeruiles,in quibus plumus eſt corporis vſus.ignobiliſſimæ denique, in quibus minimum virtutis reperitur.

36 ¶ Quidam monopoliis lucrum captant,id est,sibi solis aliquid vendendi facultatem sumentes: quod paucis exemplis explanabo. I. Thales Milesius syderum scientiâ futuram olei vbertatem animaduertés,non emit omnes oleas, vt falsò scribit Cicero lib.1. de diuinat. sed conduxit omnia ἐλαιουργεῖα, id est,loca seu torcularia, quibus oleum conficiebatur, quæ aliis posteà locauit magna mercede, vt auctores sunt Aristoteles hic,& Diog. Laërt.in vita Thaletis. II. Democritus futuram olei caritatem animaduertens, omne oleum emit,quod & Sextius quidam Romanus aliquando Athenis fecit,vt scribit Plinius lib.18.cap.28. III. Quidam in Sicilia omne ferrum emit, vt alij cogerentur ab ipso magno pretio accipere: huic verò Dionysius tyrannus pecuniâ quidem reliquit,quam lucratus erat, sed eum Syracusis expulit. Hac ratione conquirendæ pecuniæ sæpe vtuntur principes & respublicæ. Cęterùm priuatis iure interdicitur.C. de monopoliis.l.vn.

Cap. VIII.

De viro & vxore,necnon de parentibus & liberis.

Cap.8. 37 VIr vxori politicè, parens liberis regiè præesse debet. Idcirco Homerus Iouem appellat patrem hominum ac Deorum.

38 ¶ Paterfamiliâs maiorem curam habere debet personarum, quàm rerum: & maiorem personarum liberarum, quàm seruorum.

39 ¶ Consultandi facultatem is,qui naturâ seruus est,nõ habet: mulier imbecillã habet: puer imperfectam. Atque hi omnes sunt virtutis moralis participes, quatenus ad propriũ opus peragendum est necessaria.sed in patrefamiliâs,& in eo qui regit, virtutẽ perfectam esse oportet.Itaque mulier viro, seruus domino, puer parentibus vel tutoribus parêre debet.

40 ¶ Ad opifices ita virtus pertinet, vt ad seruos.nã sordidi opifices sordidam quandam seruitutem seruiunt.

41 ¶ Sed inter seruos propriè dictos & artifices differentiæ hæ sunt. I. Seruus est naturâ: opifex non est naturâ, sed electione, vt faber, vel sutor. II. Seruus incertam & pro libitu domini imperantis seruitutem seruit: opifex certam & definitam,vt sutor seruit in calceis conficiendis,sartor in vestimentis

ſtimentis ſarciendis, fullo in iis poliendis. III. Seruus vitæ ſocius eſt, & vnà cum domino viuit: opifex longiùs diſtat, ac ſeorſum degit.

42 ¶ Virtutis, quæ in ſeruo ineſt, cauſa & effector debet eſſe dominus, non aliquis ſcientiâ herili præditus, quæ ad docenda munera ſeruilia ſit accommodata.

43 ¶ Itaque falluntur, qui ſeruos ratione ſpoliāt, ac tantùm ab eis exigunt, vt domini præcepta ſequantur: monendi namque ſunt ſerui, & quidem magis quàm pueri.

44 ¶ Mulieres & pueri aptè ad rempublicam, in quâ viuunt, ſunt inſtituendi. nam mulieres ſunt dimidia reipublicæ pars: pueri autem cùm in viros euaſerint, ciuitatis & reipublicæ participes fiunt. quocirca de horum inſtitutione poſteriùs dicendum, vbi de optima reipublicæ forma diſſeremus.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER LVI.

POLITICORVM SECVNDVS.

CAP. I.

Diſputatio contra Platonem de mulierum & liberorum communione.

ERE EST, priuſquàm noſtram de republica ſententiam explicemus famigeratas reſpublicas, quibus alij ſunt vſi, vel quas philoſophi celebres deſcripſerunt, examinare. Cap. 1.

2 ¶ Plato duas reſpublicas deſcripſit: alteram, quaſi perfectiſſimam, in libris de republica: alteram, quaſi magis pleriſque ciuitatibus accommodatam, in libris de legibus. In vtraque autem Ariſtoteles quædam reprehendit.

3 ¶ Communia vtrique reipublicæ hæc sunt. I. In vtraque eadem est disciplina custodum. II. Eadem est agricolarum institutio. III. Eadem publicorum conuiuiorum ratio. IV. Tres partes ciuitatis facit exemplo animæ humanæ. in prima collocat agricolas & opifices, qui proportione respondent facultati concupiscibili:in secunda milites rempublicam ab externis hostium incursionibus, & ab internis seditiosorum insidiis tuentes, qui facultati irascibili similes sunt:in tertia principes & magistratus, quos rationi cōparat.

4 ¶ Inter easdem respublicas hæ sunt differentiæ. I. In priore republica mulieres,liberi,& res omnes sunt communes : à posteriori verò republica hæc communio exulat. II. Posterioris reipublicæ proprium est , vt mulieribus quoque sodalitia & cœnæ publicæ concedantur. III. In priori republica Plato mille milites constituit: in posteriori autem quinque millia.

5 ¶ Aduersus primam rempublicam Aristoteles Platoni hæc obiicit. I. Reprehendit mulierum & liberorum communionem. II. Repudiat bonorum & rerum omnium communionem. III. Ostendit doctrinam Platonis esse imperfectam:quia non declarat,an agricolæ & artifices ad magistratus gerendos sint admittendi : & an hi quoque arma gestare,& belli gerendi onus sustinere debeant.sed tantummodò ait mulieres vnà cum viris pugnandi onus subire , & eadem disciplinâ institui debere. IV. Magistratus perpetuos facit, quod alios ciues ad seditiones excitandas impellet. V. Non vult singulos ciues esse beatos , sed vniuersam ciuitatem esse beatam:atqui fieri nequit, vt ciuitas beata sit, nisi singuli ciues beati sint.

6 ¶ Aduersus mulierum & liberorum communionem Aristoteles vtitur tribus argumentis. I. Socrates hanc communionem inducit,vt ciuitas vna fiat , cùm eiusmodi vnitas ciuitati non conueniat : quia ciuitas cōstat ex multis speciebus inter se discrepantibus: alij namque sunt magistratus,alij medici, alij fabri, & cet. quòd si magis vna fiat,è ciuitate domus euadet,atque è domo fiet singularis homo.bonorum autem abundantia & copia magis reperitur in domo , quàm in vno homine, & magis in ciuitate quàm in domo. Quare perfectio nō est in vnitate,sed in compositione. II. Ex principiis

Cap.2.

cipiis Platonis non sit ciuitas vna, vt ipse existimauit: Socrates enim argumentum vnitatis accipit, si omnes æquè dicāt, hoc est meum, vel, hoc non est meum. Atqui fallacia est in verbo, *omnes:* quod vel coniunctim accipitur, vel disiunctim: siue (vt scholastici loquuntur) vel collectiuè, vel distributiuè. Etenim si à Socrate coniunctim accipiatur, verum est omnes simul in eius republica verè dicere aliquid suū esse. Sed hoc nihil ad cōcordiam valet. si verò disiunctim sumatur pro *singulis*, falsum & impossibile est, omnes, id est, singulos verè dicere suum esse. III. Hanc communionem sequuntur multa incommoda.

7 ¶ Sunt autem incommoda hæc. I. Parua habebitur cura liberorum, cùm sint omnibus ciuib. cōmunes: quilibet enim ferè sua curat, communia negligit, & aliis curanda relinquit: sicut plerumq; videmus plures famulos deteriùs inseruire. vt enim vulgò dicitur, *segnius expediunt negotia commissa plures*. vnde Imperatores in l. 2. C. quan. & quib. quar. pars deb. *Naturale*, inquiunt, *est, negligi quod communiter possidetur, vtque se nihil habere, qui non totum habeat, arbitretur: denique suam quoque partem corrumpi patiatur, dum inuidet aliena.* II. Cognatio in republica Socratis est incerta: quia non constat, cuius sit filius qui nascitur. & sanè pluris faciendum est, patruelem esse, vt nunc in rebuspublicis cognatio accipitur, quàm esse filium in illa incertitudine & mulierum communione. III. Naturalis similitudo liberorum erga parentes sæpe efficiet, vt liberi à parentibus agnascantur. quamobrem, vbi hoc continget, non erunt liberi æquè communes omnibus ciuibus, vt vult Socrates: neque æquè ab omnibus diligentur, sed magis ab iis, quibus similes erunt. atque hi maiore amore prosequentur pueros sibi similes, quàm alios. IV. Committentur facilè parricidia propter stirpis & cognationis ignorantiam, eáque debitis pœnis non poterit coërceri. V. Ignorātia illa cognationis pariet illicitos amores inter patrem & filiam, inter fratrem & sororem, & similes personas, inter quas non solùm corporalis cōiunctio, sed etiā amor est illicitus & turpis. VI. Absurda est sententia Socratis, harū personarū concubitum prohibentis tantùm propter nimiam voluptatem, quam sanguinis coniunctio pareret, non propter rei turpitudinem & incestum. VII. Minima erit amicitia in eiusmodi

republica.cùm enim duò sint, quæ maximè amicitiam conciliant, proprium & dilectum: hæc minimè reperiuntur in Socratica illa communione. VIII. Socrates natos in ciuitate, qui aliquo vitio laborant, ad agricolas transferri iubet: contra,in agricolis & opificibus,si qui sunt nati melioris notæ,transferri eos vult in numerum custodum:quæ res molestiæ ac difficultatis plena est, cùm vix latere possit, vnde, & quò sint translati:quod Socrates vult esse arcanum. præterea cùm hi sint illis extranei,ad quos sunt translati,facilè vulnera,cædes,& alia crimina committent.

Cap. II.

Disputatio contra Platonem de bonorum communione.

Cap.3. 8 ADuersus Socraticam patrimonij communionem Aristoteles hæc obiicit. I. Rerum cōmunio solet discordiam & contentiones excitare: quod etiam Iureconsulti testantur. D. de seruitut. præd. vrban.l. in re communi. 26.& de legat.ij.l.cùm pater.77.§.dulcissimis. II. Melius est rerum dominia esse distincta, vt à singulis res propriæ diligenter curentur:quia communia negligi solent,vt paulò antè docui:vsum autem solum communicari,& in eo locū habere,quod dicitur,res amicorum esse communes. III. Magna voluptas percipitur ex rerum possessione, & earum erga amicos distributione, quæ voluptates in republica Socratis locum non habent. IV. Socrates hac ratione vsum duarum virtutum tollit,nimirum tēperantiæ,quâ abstinetur à mulieribus alienis:& liberalitatis,quâ proprias pecunias largimur. V. Non declarat, an agricolis quoque res & mulieres communes esse debeant,néćne: vtrumuis autem dicamus in difficultates incidemus.nam si res sint agricolis communes inter se,duæ quodammodo ciuitates erunt, altera custodū, altera agricolarum,quæ vix erunt concordes.at si agricolę res proprias possideant, inter hos secundum Socratem erunt rixæ & querelę,quarum vitandarum causâ rerum communionem introducit.Insuper agricolæ,si res possideant, erunt superbi & morosi,nec facilè custodibus parere volent. prętereà si mulieres agricolarum sint communes, quis domorum dispensationem,quæ mulierum propria est,suscipiet?

CAP. III.

De secunda Platonis republica ab eo exposita in libris de legibus. Cap. 4.

9 ADuersus secundam rempublicam in libris de legibus descriptam, Aristoteles hæc opponit. I. Immenso agro opus est, ex quo alantur quinque millia otiosorum, quos Socrates constituit in hac republica, & præterea alatur magna mulierum, liberorum, & seruorum multitudo. II. Socrates imperfectè loquitur, cùm ait legislatorem in condendis legibus duo spectare debere, locum & homines. nam etiam locorum vicinorum, & finitimorum ratio habenda est: quandoquidem bellum non solùm intra proprios fines, sed etiam in externis locis interdum geritur. Dicet fortasse Socrates, sibi non placere, vt vltrò finitimis bellum inferatur, & finium propagandorum causâ bellum geratur: sed nihilominùs oportet hostibus non solùm in nostros fines incurrentibus, sed etiam ab euntibus, & cùm inde decesserint, formidolosos esse. III. Multitudinem bonorum ita Socrates definit, vt putet tantas facultates suppetere debere, vt ciues possint frugaliter & temperanter viuere. atqui fieri potest, vt frugaliter quidem & temperanter viuant: sed ærumnosè, & laboriosè. quocirca verius est, tantas facultates requiri, vt non solùm temperanter, sed etiam liberaliter viuere liceat: quoniam hæ duæ virtutes in pecuniis spectantur. IV. Cùm Socrates bonorum exæquationem introducat, tamen de numero ciuium, & de procreatione liberorum nihil statuit. fieri ergo potest, vt aucto ciuium numero paupertas introducatur, quæ solet seditionum & maleficiorum causa esse. magis autem in republica Socratis, quàm in receptis rebuspublicis necesse est hanc personarum rationem habere: quia in his bona, quanta quanta sint, inter ciues sunt diuisa: in illa verò sunt communia. V. Socrates non declarat, quâ ratione magistratus aliis ciuibus antecellant: tantùm li. 5. de legib. ait, vt in telis texendis vel pannis stamen à trama differt, ita magistratus ab aliis differre. VI. Patrimoniũ augeri permittit vsq; ad quintuplũ: ergo etiã agrũ ita amplificari, permittere debuit. VII. Singulis ciuib9 binas ędes attribuit, quod est incõmodũ: quia difficile est duas domos habitare. VIII. In libris de legibus optimã post primã rẽpublicam statuit eam, quæ mixta est ex democratia & tyrannide. atqui hęc duo sunt deterrima rerum

publicarum genera: melior igitur est respublica ex melioribus rebuspublicis mixta item melior est, quæ ex pluribus cóstat, vt ex monarchia, aristocratia, & timocratia. IX. Cùm mixtam ex tyrannide & democratia rempublicam laudet, ac talem constituere velit: à scopo aberrat: quoniam eius respublica nihil habet, quod ad monarchiam referri possit: sed partim ad oligarchiam, partim ad democratiam refertur, magis tamen in oligarchiam inclinat. quod enim vult Socrates, magistratuum electionem ad sortem reuocari, id vtrique reipublicæ commune est, tam democraticæ, quàm oligarchicæ. sed quæ deinde Socrates adiicit, oligarchiæ propria sunt. nam locupletibus necessitatem imponit conciones, & comitia frequentandi, aliáque munera obeundi. item dari operam vult, vt maior pars eorum qui magistratibus præsunt, è locupletibus sumatur. præterea maximos magistratus creari iubet ex maximis censibus. insuper electionem Senatus aristocraticam constituit: quia cùm ciues ratione census distribuat in quatuor classes, necessitatem eligendi non imponit tertiæ & quartæ classi, vt primæ & secundæ. Vide lib. 6. de legibus. X. Periculosam magistratuum electionem instituit, dum vult ex maiori electorum numero quosdam eligi. nam si qui vel pauci coierint, & conspirarint, semper ex eorum voluntate, & pro eorum arbitratu, magistratus eligentur.

CAP. IV.

De republica Phaleæ Chalcedonij.

Cap. 5. 10 PRimus Phaleas Chacedonius æqualitatem bonorum inter ciues necessariam esse existimauit ad seditiones tollendas, & ciuitatem rectè constituendam: quam æqualitatem putauit facilè introduci posse ab initio, cùm vrbs aliqua conditur, & ciuitas constituitur: postea verò laboriosiùs quibem & difficiliùs, fieri tamen ita celeriter posse, si diuites dent, non accipiant dotes: contrà verò, qui sunt pauperes, dotem accipiant, non dent.

11 ¶ Æqualitatem aliquam inter ciues non tantam, quantam Phaleas, etiam quidam legumlatores in suis rebuspublicis constituere voluerunt, quorum exempla subiiciam. I. Solon

lon & alij quidam non permiserunt, vt quantumcumque agri vellet, quispiam emeret. II. Apud Locros lex prohibebat, ne quis patrimonium venderet, nisi probaret se in manifestum infortunium incidisse. III. Quædam leges prohibebant antiqua patrimonia hereditaria vendere.

12 ¶ Aduersus omnes, qui de patrimonij quantitate leges condiderunt, Aristoteles vtitur hoc argumento, quòd oportebat eos etiam numerum liberorũ definire: quia si manentibus iisdem facultatibus numerus liberorum augeatur, è diuitibus fient pauperes: proinde ab his periculum reipublicæ imminebit: quia paupertatis vitandæ causâ facilè delinquent, & seditiones excitabunt.

13 ¶ Specialiter Phaleæ hæc obiicit. I. Non sufficit patrimonia esse æqualia: quia fortasse nimis tenuia erunt, vt ad vitam commodè degendam non sufficiant, vel nimis ampla, adeo vt ciues profusè & luxuriosè viuant: quare imperfecta est Phaleæ doctrina, quantitatem patrimonij non definiens. II. Non tam quærenda est exæquatio facultatum, quàm moderatio cupiditatum, quæ sine legitima institutione esse nequit. Ait quidem Phaleas, & rem familiarem ęqualem esse debere, & æqualem, immo eandem omnium institutionem: sed, quænam ea institutio sit, non declarat. Quid ergo, si malè & ad auaritiam ac cetera vitia ciues instituãtur? III. Non sufficere bonorum exæquationem, patet: quia non solùm propter inæqualitatem bonorum, sed etiam propter inæqualitatem honorum seditiones excitantur. Itẽ vt plebs inæqualitatem bonorum, ita viri præstãtes æqualitatem bonorum ægrè ferunt. Præterea non solùm qui egent, iniurias faciunt, ne rigeant, aut esuriant: sed etiam qui non egẽt, in alios grassantur, & aliis eripiunt, vt cupiditatibus possint indulgere. Cùm igitur tres sint iniuriarum & seditionũ causæ, nimirùm pecuniæ, honoris, & voluptatis cupiditas: non sufficit ad hæc omnia coërcenda vnum illud Phaleæ remedium à bonorum æqualitate petitum: sed danda est opera, vt pauperes habeant modicam rem familiarem, necnõ industriam, quæ rei familiaris defectum suppleat: honoris autem cupidi ad temperantiam instituantur: qui verò voluptatibus studẽt, si per se gaudere, nec ab aliis pendere volunt, eas à philosophia petant. IV. Paruæ iniuriæ fiunt propter inopiã, magnæ

propter res non necessarias. verbi gratiâ, tyrannidem occupant, non vt ne algeant, sed vt impunè suas libidines expleant.quare paruis tantùm iniuriis remedium Phaleas quæsiuit. V. Phaleas eò tantùm respexit, vt ciues haberent inter se ciuitatem & rempublicam bene constitutam: sed oportet etiam rationem habere finitimorum,& extraneorum, vt ab eis respublica tuta sit, viribus & copiis bellicis instructa:de quibus Phaleas non statuit, atque ea esse debet patrimoniorum & facultatum magnitudo,vt non solùm ad ciuiles vsus sufficiat, sed etiam ad externa pericula remouenda. quocirca nec tantas facultates esse oportet, vt potentiores ad bellum inferendum alliciant, nec tam tenues, vt bellum sustineri non possit. sed de his Phaleas non definiuit. VI. Quia cupiditas hominum expleri nequit: multi, quò plura possident,eò plura desiderant,idcirco non tam aptum remedium est bonorum exæquatio, quàm eos, qui naturâ probi sunt,tales reddere, vt plus iusto nolint, improbos autem,vt non possint. VII. Phaleas tantùm adæquat agrorum possessiones.atqui sunt & aliæ diuitiæ, vt quæ in seruis, in pecoribus,in nummis, in supellectili consistunt. VIII. Nimis paruam ciuitatem constituit: quoniam è numero ciuium omnes opifices eximit.

CAP. V.

De republica Hippodami.

Cap.6. 14 HIppodamus Milesius, qui primus ciuitatum diuisionem inuenit, in republica constituenda hæc præscribit. I. Ciuitatem constituit ex decem millibus hominum. II. Eam diuidit in tres partes: in quarum vna collocat artifices, in altera agricolas, in tertia milites. III. Agrum secat in tres partes:quarum vnam sacram facit, ex qua sumptus ad sacrificia suppetant: alteram publicam, ex qua milites alantur: tertiam priuatam,& agricolarum propriam. IV. Tria legum genera statuit: nempe de contumelia, de damno,& de cæde: quoniam aut de honore suo læso aliquis conqueritur,aut de iactura rei familiaris, aut de vita & salute. V. Vnam è senibus suffragio delectis curiam constituit. ad quam omnes appellationum causæ deuoluantur. VI. Senten-

Sententias non calculis, sed tabellis ferri iubet: ita vt iudex, si condemnare simpliciter velit, id in tabella scribere debeat: si absoluere, tabellam scripturâ vacuam relinquat: sed si partim condemnare, partim absoluere malit, vt quia actor viginti petit, ac iudex decem deberi putat, hoc ipsum scripturâ declarat. putat enim Hippodamus iudices, dum calculos ferunt, sæpe peierare, videlicèt simpliciter absoluentes, aut simpliciter condemnantes, cùm existimant partim absolui, partim condemnari oportere.

15 ¶ In republica Hippodami Aristoteles hæc reprehendit. I. Reipublicæ participes sunt, non tantùm milites, qui arma possident, sed etiam agricolæ inermes, & opifices tam armis quàm agro carentes: ergo reliqui erunt tamquàm militum serui. nam ex militibus creari oportet duces, & ciuitatis custodes, & summos magistratus. Quocirca reliqui non possunt esse circa rempublicam bene animati: immò cùm milites sint reliquis potentiores, & rempublicam in sua potestate habeant, quid opus est alios esse reipublicæ participes? II. Agricolæ proprios agros habentes, eósque priuatâ curâ colentes, nihil ad rempublicam pertinent. III. Agri, ex quibus aluntur milites, aut colendi sunt ab ipsis militibus, aut ab iisdem agricolis, quibus proprij agri sunt attributi, aut ab aliis agricolis. Si à militibus colantur, iidem erunt milites & agricolæ. quare malè Hippodamus distinguit inter hæc duo hominum genera. Si verò colantur ab iisdem agricolis, difficile erit, vt hi possint fructus suppeditare duabus familiis, nimirum suæ & militari. Præterea quid opus erat separare agrum militum ab agro rusticorum? cur non potiùs ex eodem agro rustici sibi & militibus victum suggerunt? Sin autem coluntur ab aliis agricolis: hi quartam ciuitatis partem constituent, nullius rei participem, sed à reipublicæ statu alienam, & abhorrentem. IV. Iudicium cum arbitrio confundit. cùm enim actio simpliciter sit instituta, nihilominùs vult Hippodamus iudicem, si ita sibi videatur, partim condemnare, partim absoluere: quod arbitri, non iudicis officium est secundum Aristotelem: qui hoc etiam Hippodamo obiicit, fieri posse, vt sentētiæ iudicū non solùm

à petitione actoris, ſed etiam inter ſe diſcrepent, dum alius in totum abſoluit, alius in totum condemnat, alius partim condemnat, partim abſoluit, adeo vt iudicium non ſit habiturum exitum. Addit Ariſtoteles iudicem non peierare, nec malè iudicare, ſi reum omnino abſoluat, quamuis putet partem deberi: quoniam abſoluit ab ea ſimplici & totius petitione, quæ malè concepta eſt, id eſt, non iudicat nihil deberi, ſed iudicat non deberi quod petitum fuit. Hippodamea ſententia, vt eſt æquior, quam Ariſtotelica, ita etiam iure quo vtimur comprobata eſt. ſed Ariſtotelis ſententia à veteri iure Romano non diſcrepat, & ratione ſtricti iuris nititur. Vide l.1.& 2.C. de plus petit. & §. ſi quis agens. Inſt. de action. V. Periculoſum eſt, quod Hippodamus ſtatuit, vt honores iis habeantur, qui nouum aliquid reipublicæ vtile inuenerint: præbet enim occaſionem mutandi patrias leges, quod facilè & ſine magna cauſa fieri non debet, vt etiam Romano iure eſt conſtitutum, D. de conſtit. princip.l. 2. immo nihil vetat malos homines ſpe præmij pernicioſas leges proponere, & tamquàm reipublicæ vtiles obtrudere: quâ ratione ſtatus reipublicæ in diſcrimen adducitur.

Cap. VI.

De republica Lacedæmoniorum.

Cap.7. 16 Lacedæmoniorum reipublicæ à Lycurgo inſtitutæ Ariſtoteles hæc obiicit. I. Nullam rationem Lycurgus inuenit, qua ilotas in officio contineret. quapropter ab eis inſidias Lacedæmonij non ſemel paſſi ſunt, quemadmodum & Theſſali à peneſtis, & Romani à ſeruis duce Spartaco. Ilotæ apud Lacedæmonios, & peneſtæ apud Theſſalos erant homines liberi, ſed valde pauperes, qui iniquis legibus premebantur, & quaſi loco mancipiorum habebantur. tales ſunt hodie in Polonia, & multis Germaniæ locis ruſtici. II. Mulieribus nimiùm indulſit, adeo vt intemperanter & luxurioſè viuerent, & tam auaritiæ, quàm multorum malorum cauſæ fuerint, multúmque etiam viris dominarentur, propterea quòd Lacedæmonij erant bellicoſi, cuiuſmodi homines ſunt valde ad Venerem procliues: quod

quod veteres ſignificarunt, Martem cum Venere copulantes. Lucretius lib. I.

—-belli fera munera Mauors,
Armipotens regit, in gremium qui ſæpe tuum ſe
Reiicit, æterno deuinctus vulnere amoris.

III. Reprehenſione digna eſt inæqualitas bonorum : alij namque ampliſſimas facultates poſſidebant, aliorum res familiaris tenuiſſima erat. agro autem Spartano ad paucos redacto, & duabus ex quinque partibus ad mulierem tranſlatis, factum eſt, vt, cùm ager poſſet mille & quingentos equites, & triginta millium armatorum peditum alere, tamen ne mille quidem numero eſſent. Hoc verò vitium contigit, partim ob legem ab Epitade quodam latam (auctore Plutarcho in Agide) vt liceret patrimonium cuicumque inter viuos donare vel teſtamento relinquere, licèt emptionem & venditionem tamquàm minùs honeſtam notaret: partim quia mulieres conſtituebant amplas dotes, & nubere cuiuis poterant: hinc igitur vitium illud ortum eſt, quod paucitatem hominum introduxit, ob quam reſpublica Spartana non vnam plagam perpeſſa eſt, ac tandem funditus interiit. Huic hominum paucitati & penuriæ dicuntur Lacedæmonij tempore priorum regum ſic mederi ſoliti, vt ciuitatem multis donarent, quò magis hominibus abundaret. Sed præſtat ex ſententia Ariſtotelis, per bonorum adæquationem habere ciuitatem hominibus refertam. IV. Lex habenti tres liberos vacationem præſidij tribuit, habenti autem quatuor liberos immunitatem omnium munerum concedit. Quare ſtante dicta agri diuiſione, ſi multi liberi naſcantur, neceſſe eſt, vt ſint multi pauperes. V. Rationem Ephoros eligendi Ariſtoteles puerilem eſſe ſcribit: qualis tamen eſſet, nòn declarat. IV. Ephororum potentia nimis magna erat, cùm omnes è populo crearentur, & ſæpe eſſent pauperrimi, proinde venales. præterea non erant legibus adſtricti, quamuis eſſent ferè imprudentes & imperiti. VII. Eorum vita erat nimis remiſſa & diſſoluta: idcirco voluntati ciuitatis, quæ in ceteris duritie & aſperitate modum ſuperabat, minimè conſentanea. VIII. Senatorum poteſtas perpetua erat. atqui vt corporis, ita etiam animi ſenium eſt: quo fit, vt aliquis deſinat eſſe aptus

ad ſenatoria negotia adminiſtranda. rectè enim Darij vxor inquit apud Herodotum libro tertio *αὐξανομένῳ τῷ σώματι συναύξονται καὶ αἱ φρένες· γηράσκουσι δὲ συγγηράσκουσι, καὶ ἐς τὰ πράγματα πάντα ἀπαμβλύνονται*: id eſt, *augeſcente corpore augeſcit vnà ingenium: ſimul autem cum ſeneſcentibus conſeneſcit, & ad res omnes obtuſum redditur.* IX. Rationem ſuæ adminiſtrationis reddere non tenebantur: idcircò ſæpe corrupti pecuniâ, vel gratiâ, iniuſtè ſe geſſerunt. X. Modus eligendi ſenatores puerilis erat: conuocato enim populo delecti viri tabellas habentes, in domicilio quodam collocabantur: vnde nec concionem videre, nec ab ea videri, ſed tantum clamorem audire poſſent. Itaque iis, qui de honore contendebant, per concionem ſeparatim tranſeuntibus, populus clamorem excitabat: delecti autem illi viri clamorem notabant, qui prima, qui ſecunda, vel vlteriori vice excitatus eſſet, ac qui maiori clamore à populo exceptus fuerat is ſenator renunciabatur. Vide Plutarchum in Lycurgo. XI. Nemo cooptabatur in ſenatorium numerum, quin eum honorem ambiret. ſatius autem eſt, dignos promoueri, etiamſi non petant, immo etiam inuitos. illa autem honorum petitio reddit homines ambitioſos, proinde eſt vitioſa, licèt in Romana quoque republica obtinuerit. ſed Romanam rempublicam vitiis non caruiſſe, vel ex multis ac penè perpetuis ſeditionibus & diſcordiis, quæ tandem rempublicam ſubuerterunt, facilè apparet. XII. Regnum erat hereditarium, ita vt duo ex duabus ab Hercule ortum ducentibus familiis reges eſſent. atqui præſtat reges eligi potiùs morum ratione habita, quàm familiæ. quocirca ipſe legiſlator regibus illis non fidebat, ſed ad bellum cum ſumma poteſtate proficiſcentibus. legatos inimicos adiungebat, à quibus omnia ipſorum facta notarentur, & ad Ephoros deferrentur. item regum inter ſe diſſidia, reipublicæ ſalutaria iudicabat. XIII. Cœnæ publicæ ſeu communia conuiuia non fiebant publico ſumptu, vt apud Cretenſes: ſed oportebat omnes ſymbolam conferre. quod onus pauperibus graue erat. qui verò hoc onus ſuſtinere non poterant, non erant reipublicæ participes. XIV. Lex de præ-

de præfectis classis creandis reprehensa est à multis, tamquàm discordiarum & seditionum causa: quia magna erat eorum potestas, ac penè regiæ potestati par. quapropter inter ipsos & reges necesse erat multas oriri contentiones & dissidia. XV. Plato quoque lib. I. de legibus rectè reprehendit Lycurgum, quod in republicâ constituendâ tantùm ad virtutem bellicam respexit. quare Lacedæmonij, quamdiu bella gesserunt, incolumes extiterunt: imperio autem adepto, perierunt quippe qui vti otio nesciebant, nec vllam bellica potiorem artem colebant. Eodem vitio laborauit, & eâdem de causâ periit Romana respublica. XVI. Lacedæmonij rectè putabant honores & imperia comparari potiùs virtute, quàm vitio: sed peccabant, præferentes virtuti hæc bona externa, quasi horum causâ virtus colenda esset. XVII. Ærarium publicum non habebant, nec publicos reditus, cùm tamen bellandi artem colerent, quæ magnos sumptus requirit: è priuatis autem facultatibus malignè conferebant in publicum, sibi inuicem indulgentes, & minùs quàm oporteret, conferentes. sanè hac ratione factum est, vt ciuitas inops esset, singuli autem ciues auari.

17 ¶ Quædam in Spartana republica Aristoteles probat. I. Quod omnes ciues cupiebant rempublicam saluam esse: id est, reges propter summam dignitatem, quâ erant præditi: & populus, quia ex ipso populo creabantur ephori, quorum summa erat potestas: & optimates, quoniam ex eis constabat senatus. II. Quod bona virtute non vitio acquiri statuebant, vt paulò antè retuli.

CAP. VII.

De republica Cretensium.

18 Cretensis respublica Laconicæ similis est, sed in quibusdam aliquantò deterior: nã ad eius exẽplum Laconica à Lycurgo est instituta, correctione quadam abhibitâ. Cap. 8.

19 ¶ Sunt autem inter has duas respublicas hæc similia. I. Vt Spartanis ilotæ, ita Cretensibus perioeci agros colebant. II. Apud vtrosque erant cœnæ publicæ, quæ Lacedæmonij ab initio vocabant Andria, vt & Cretenses:

ſed poſtea,mutato nomine,vocarunt Phiditia. III. Eandem poteſtatẽ habebāt apud Spartanos ephori,& apud Cretenſes coſmi:ſed ephori erāt quinque,coſmi verò decē. IV.Senatorũ numerus in vtraq; republicâ erat æqualis,ſed ſenat⁹ à Cretẽſibus vocabatur Conſiliũ. V. Vtrobique erāt reges: ſed poſteà Cretenſes,ſublatis regibus, curam belli gerendi coſmis demandarunt. VI. Vtrobique omnes erant concionis & comitiorum participes, quamquàm apud Cretenſes videtur paulò reſtrictior fuiſſe populi poteſtas, apud quos nihil noui decernere poterat,ſed tantùm quæ à ſenatoribus & coſmis decreta fuerant,comprobare.

20 ¶ Publica conuiuia apud Cretenſes rectiùs & populariùs ſunt inſtituta, quàm apud Lacedæmonios. nam Lacedæmone ſinguli per capita conferebant: & qui non poterat conferre, non poterat eſſe reipublicæ particeps, vt ſuprà notaui:in Cretâ verò è publico ſumptus fiebat.

21 ¶ In Cretenſi republica hæc reprehenduntur. I. Quæ dicta ſunt contra ephoros,eadem valent contra coſmos. II. Coſmi non eligebantur ex omnibus,vt Lacedæmone ephori,ſed tantùm ex certis familiis:quæ res faciebat, vt populus minùs reipublicæ faueret. III. Coſmi peccantes ſeu delinquentes non corrigebantur aliqua legitima ratione:ſed coitione ex collegis,vel ex priuatis hominibus facta, eiiciebantur. IV. Licebat coſmis ante tempus ſe magiſtratu abdicare. V. Viri magni & potentes, vt legibus ſe ſubducerent, ſolebāt aſſumpto populo & amicis,vni ſummam poteſtatem tribuere,& ſeditionem excitare.

Cap. VIII.

De republica Chartaginienſium.

Cap.9. 22 TRes reſpublicæ inter ſe ſimiles, aliiſque præſtantiores apud Græcos fuere, Laconica. Cretenſis, & Chartaginienſis: hæc autem erat omnium optima.

23 ¶ Huius Chartaginienſis reipublicæ memoratu digna,quæ partim laudem, partim vituperationem merentur, hæc ſunt. I. Sodalitiorum conuiuia, quæ ab iis vocabantur ſyſſitia,Phiditii Lacedæmoniorum erant ſimilia. II. Centum & quatuor virorum magiſtratus erat ſimilis ephoris, prætér-

quàm quòd non ex quibuscumque eligebantur, vt ephori apud Lacedæmonios, sed tantùm ex optimatibus: quod quidem rectius est. III. Reges & senatus apud Chartaginienses erant similes regibus & senatui Spartano. Sed hoc rectiùs apud Chartaginiẽses habebat, quòd reges nõ sẽper eligebantur ex cadẽ familiâ, nõ tamẽ ex quacũque familiâ, maiórque habebatur virtutis, quàm ætatis ratio. IV. Ea, de quibus reges & senatus cõsẽtiebãt, nõ erat opus ad populũ referre: at si dissentirẽt, ad populũ deferebãt, túncque populus pro libitu statuebat, quod sibi videbatur. V. Quinquemuiri, qui multarum & magnarum rerum domini erant, à semetipsis deligebantur: & ipsos centumuiros, quorum maximus erat magistratus, eligebant: & diutiùs obtinebant imperium, quàm alij: quoniam & defuncti magistratu, & priusquàm inirẽt magistratum, reipublicæ præerant. quæ quidem omnia sunt oligarchica. VI. Iidem quinquemuiri nec mercedem vllam capiebant, nec sorte eligebantur: hæc autem sunt aristocratica. VII. Aristocraticum quoque hoc est, omnes lites & controuersias ab iisdem magistratibus diiudicari, non alias ab aliis, vt fiebat Lacedæmone. VIII. Summos magistratus non solùm ex virtute, sed etiam ex diuitiis creabant. quod ergo ad hoc, respublica mixta erat ex aristocratiâ & oligârchiâ. hoc tamen magnum erat eius reipublicæ vitium, quo efficiebatur, vt summi magistratus essent venales, & maiori pretio essent diuitiæ, quàm virtus. existimauit enim legislator fieri non posse, vt facultatibus destituti, rectè magistratu fungantur & otientur. sed oportebat (secundum Aristotelem) cauere, vt viri probi facultatibus non destituerentur. Preterea peccauit legislator ille, dum habuit magis suspectum hominem pauperem, licèt probus sit, quasi rempublicam quæstui sit habiturus, quàm diuitem, qui in magistratum suscipiendum sumptum fecit. ferè enim qui magistratum emit, suam potestatem tam in ciuilibus quàm in criminalibus causis venalem habet, vt ait Imperator Nou. 8. Alexander quoque Seuerus dicere solebat necessarium esse, vt qui emit, vendat; nec sine rubore puniri posse eum, qui quod emit, vendit. Seneca libr. 1. de benef. cap. 9. *Prouincias, inquit, spoliari, & nummarium tribunal, auditâ vtrimque licitatione, alteri addici, non mirum: quando quæ emeris, vendere, iuris gentium est.*

IX. Plures magistratus eidem simul gerere eodem tempore dicebat, atque hoc gloriosum existimabatur. Sed præstat in magna ciuitate singulos magistratus singulis demandari: cùm quia vnum opus ab vno meliùs efficitur, tum etiam vt plures sint magistratuum participes. X. Cùm respublica ad oligarchiam verteret, idcirco ne pauperes seditionem excitarent, eos solebant præficere ciuitatibus subiectis, vt ex iis præfecturis pecunias colligere possent: quo præmio deliniti quiescebant. Sed hoc remedium, si contingat subiectos deficere, cessabit. quare præstat, legislatorem aliam quampiam rationem inuenire, quæ non ab externis casibus pendeat.

CAP. IX.

De republica Atheniensium.

Cap. 10. 24 EOrum, qui de republica aliquid pronunciarunt, alij priuatam vitam traduxerũt, alij muneribus publicis functi, rempublicam constituerunt, & leges imposuerunt, alij tantùm leges condiderunt.

25 ¶ Priuati homines fuerunt, Socrates, Phaleas, Hippodamus, de quibus suprà dictum fuit.

26 ¶ Rempublicam constituerunt, & leges condiderunt, Lycurgus Lacedæmone, Minos in Creta, Solon Athenis.

27 ¶ Solonem quidam laudant, tamquàm egregium legislatorem, & egregium virum politicum: quia paucorum immoderatum dominatum sustulit, & populum seruitute liberauit, patriámque & antiquam reipublicæ formam restituit, aptè permixtis rerumpublicarum generibus. nam Athenis senatus ariopagiticus ad oligarchiam, id est, paucorum dominatum, pertinebat: magistratuum electio erat aristocratica, id est, ad imperium optimatum spectabat: iudicia verò erant popularia. Verùm Aristoteles affirmat Solonem rerum quidem iudicandarum potestatem omnibus ciuibus dedisse, sed neque senatum ariopagiticum, neque magistratuum electionem instituisse: horum enim vtrumque ex veteri republica ob eo retentum fuisse. Priorem sententiam videtur sequi etiam Plutarchus in Solone, licèt in

cèt in vtramque partem argumenta afferat, vt M. Tullius qui libr. I. de offic. disertè ait Solonem ariopagum constituisse.

28 ¶ Quidam Solonem reprehendunt, quòd nimiam potestatem populo concesserit: vnde factum est, vt reliquæ partes ciuitatis debilitatæ sint, populo tamquàm tyranno gratificantes. nam senatum ariopagiticum Ephialtes & Pericles mutilarunt, foris autem ac iudiciis Pericles mercedem assignauit, adeo vt tandem respublica in statum omnino popularem deducta sit. Aristoteles Solonem excusat: quia respublica Atheniensis, præter eius consilium, casu quodam corrupta fuit, eò quòd populus Atheniensis, Medis deuictis, magnos spiritus habere cœpit, & blandos oratores nactus est, quibus frustra viri boni resistere sunt conati: ipse autem Solon necessariam populo potestatem concessit, magistratuum eligendorum, & rationum ab iis repetundarum: quâ potestate si populus priuetur, inquit Aristoteles eum non tantùm seruum, sed etiam reipublicæ hostem fore: magistratus autem Solon locupletibus reliquit, & cùm populum censum in quatuor classes distribuisset, vltimæ classis homines ad nullum magistratum admisit, tantùm eis concessit, vt in concione suffragium, & in comitiis calculum haberent: quod etiam scribit Plutarchus in vitâ Solonis.

CAP. X.

De legibus, & legum conditoribus.

29 LEges rebus publicis iam constitutis condiderunt, Zaleucus Locris ad occidentem incolentibus, quos Græci epizephyrios appellant: Charondas Cataneus suis ciuibus, & aliis Chalcidicis ciuitatibus Italiæ atque Siciliæ: Philolaus Chorinthius Thebanis: Draco Atheniensibus: Pittacus Mitylenæis: Androdamas Rheginus Chalcidensibus Thracibus.

30 ¶ Nunc, quæ dictorum auctorum propria sunt, referam. Charondas primus accuratas de falsis testibus leges condidit. Philolai propria est bonorum exæquatio. Platonis propria sunt, vxorum, liberorum, & bonorum com-

munio, necnon publica mulierum conuiuia: item lex ad ebrietatem pertinens, vt sobrij præficiantur conuiuiis:& lex, vt qui in rebus bellicis exercentur, fiant ambidextri. Draconis nihil proprium est, præter summam legum asperitatem: idcirco eius leges notatæ sunt à Demade, quasi non atramento, sed sanguine scriptæ: omnésque à Solone, vnâ de homicidiis exceptâ, antiquatæ sunt: auctor Plutarchus in Solone. Pittaci propria est lex, vt qui per ebrietatem deliquerit, duplò grauiorem pœnam patiatur, quàm si sobrius deliquisset, Ethic. libr. 3. cap. 5. & Rethor. libr. 2. cap. 25.

31 ¶ Apud Romanos constat multos fuisse legumlatores, vt reges, interreges, dictatores, populum, senatum, plebem, prætores, imperatores, præfectos prætorio. ex his, Romulus rempublicam constituit, vrbem condidit, & leges dedit: alij tantùm vrbem auxerunt, & leges condiderunt, vt alij reges: alij reipublicæ formam constituerunt, seu mutauerunt, & leges tulerunt, vt primi Consules, & Augustus: alij tantùm leges condiderunt, quo munere præclarè functi, & immortali nomine digni essent decemuiri, nisi occupatâ republicâ tyrannidem exercuissent, donec seditione propter fœdam Appij libidinem orta, magistratu se abdicare coacti sunt.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER LVII.

POLITICORVM TERTIVS.

CAP. I.

Quid sit ciuis, & quid sit ciuitas.

QVONIAM politicæ societatis materia est ciuitas, forma est respublica: priùs de ciuitate, postea de republica est differendum. Cap. 1.

2 ¶ Ciuitas est vniuersa ciuium multitudo.

3 ¶ Alij propriè, simpliciter, & perfectè sunt ciues, quia perfectè ciuilem communionem participant: alij impropriè, imperfectè, & quadamtenus, quia in quibusdam tantùm causis sunt ciuilis societatis participes.

4 ¶ Ex perfectorum ciuium numero excluduntur, I. Qui titulo tenus sunt ciuitate donati, sed reipsa non sunt honorum participes. II. Inquilini, qui tantùm ius habitandi habent. III. Qui tantùm forum sortiuntur, & ius litigandi habent. IV. Pueri nondum in ciuium numerum adscripti. V. Senes, qui propter ætatem à ciuilibus muneribus dimissionem acceperunt. VI. Infames. VII. Exules. VIII. Spurij. in f. cap. 3.

5 ¶ Ciuis propriè dictus secundum Aristotelem est, qui magistrantum ad consultandũ vel ad iudicandum est particeps. Magistratus enim appellatione Aristoteles senatũ & concionem comprehẽdit. Ciuitas autem est huiusmodi hominum tantá multitudo, quanta ad rerum omnium, quæ ad vitá bene degendá necessariæ sunt, copiá obtinendá sufficit.

6 ¶ Ciuem quidam definiunt, eum qui ex vtroque parente ciue natus est: alij, eum qui ex alterutro parente ciue est natus: alij, eum qui ex parentibus ciuibus ad aliquot vsque gradus ortus est,putà, cuius pater & auus,vel etiam proauus & abauus ciues fuerunt.His definitionibus primùm oppono,quòd contradictionem in se includunt:primùm enim auctorem, putà auum aut proauum, vocant ciuem, quamuis definitio ciuis ei non conueniat, cùm non sit natus ex ciue. Idcirco Gorgias Leontinus partim fortasse ambigens, partim ironiâ vtens,dixit,quemadmodum mortaria fiũt à mortariorum fabris,qui nõ sunt mortaria, ita ciues fieri à ciuium effectoribus,qui ciues non sunt, vt Larissæi fiunt à Larissæorum opificibus. Secundò oppono, quòd nulla ex dictis definitionibus eis conuenit,qui primi aliquam vrbem inhabitarunt,vel condiderunt.

7 ¶ Interdum necessitate aliquâ cogente, peregrini & serui in ciuitatem recipiuntur. quod siue iustè, siue iniustè fiat:certè qui ita fiunt honorum participes,reuera ciues sunt.

Cap. II.

Quæstiones de ciuitate.

8 QVod is,qui reipublicæ præest,facit,siue iustè imperet,vt rex,siue iniustè,vt tyrannus: id fatendum est à republica fieri.

Cap.2. 9 ¶ Quemadmodum idem flumen dicitur, licèt noua semper aqua fluat: ita eadem ciuitas manet, si eadem reipublicæ forma maneat, licèt homines mutentur, aliis morientibus,aliis nascentibus. Similiter Iurisconsultus respondet idem iudicium manere, quamuis omnes iudices mutentur, D.de iudic.l. quærebatur. formâ autem mutatâ,licèt iidem homines maneant,aliam esse rempublicam fatendum est.

10 ¶ Mutatâ republica, quæritur, an prioris reipublicæ pacta sint seruanda. Hanc quæstionem hoc loco Aristoteles proponit,non tamen dissoluit.Ego, cùm sententiam Aristotelis hac de re non habeamus,existimo acta prioris reipublicæ esse seruanda,cùm quia dictum fuit axio.8. ea à republica facta esse, tum etiam quia hoc vtilius est, quàm acta illa rescindi,arg.l.3.D.de offic.prætor.

CAP. III.

Quæstiones de ciue.

11 QVemadmodum omnium nautarum officium & virtus est,vt nauem saluam esse velint, licèt in ea naui diuersa munera obeant,& (vt Ciceronis verbis vtar) alij malos scandant,alij per foros cursitent,alij sentinam exhauriant,ille autem clauum tenens sedeat in puppi:ita omnium ciuium officium & virtus est,vt rempublicam saluam esse velint,in quâ alij alia munera obeant. Cap. 3.

12 ¶ Quoniam igitur varia sunt rerumpublicarum genera,variæ quoque sunt optimi ciuis virtutes: vtputà,in democratiâ debet esse popularis,in aristocratiâ vir optimatum studiosus.

13 ¶ Quocirca non est eadem boni viri & boni ciuis perfecta virtus:siquidem boni viri virtus perfecta, vna est, boni autem ciuis est multiplex.

14 ¶ In optimâ tamen republicâ eadem boni ciuis & viri boni virtus est,nimirùm vt ad rectè imperandum & rectè parendum sit idoneus. is enim rectè imperat,qui aliquando paruit: sicut optimus dux aliquando sub alio imperatore militauit: & optimus doctor fuit aliquando discipulus. Ceterùm alia est virtus imperantis, alia subditi: in illo requiritur prudentia, per quam rectè consultet: in hoc vera opinio, per quam rectè imperanti assentiatur, & libenter obtemperet. hanc 6. Eth. cap. 10. vocauimus synesim.

15 ¶ In aliis rebus publicis,vt in quibus opifices ad magistratus admittuntur, alia est boni viri,alia boni ciuis perfecta virtus. Cicero igitur lib. 1. epistol. 9. ad Lent. iudicat rempublicam Romanam non fuisse optimè constitutam, cùm inter bonum virum & bonum ciuem distinguat, inquiens, *Cum ipsa quasi republica locutus sum, vt mihi tam multa,* &c. *eúmque, quem bonum ciuem semper habuisset, bonum virum esse pateretur.*

16 ¶ Quidam in alia republica ciues esse debent, in alia ciues esse non possunt. vt mercenarij in democratiâ ciues sunt, quoniam sunt liberi: sed in aristocratiâ non sunt ciues, quia virtute politica carent: nec in oligarchiâ, quia sunt pauperes. Opifices autem non tantùm in

democratiâ, ſed etiam in oligarchiâ poſſunt eſſe ciues, quia multi eorum diteſcunt:in ariſtocratiâ verò nequaquam ſunt ciues,quia virtute politicâ præditi eſſe nequeunt.

Cap. IV.

Diuiſio reipublicæ.

Cap. 4. 17 POſtquàm de ciuitate, tamquàm de materia, egimus: ſequitur,vt de republicâ,quæ ciuitatis forma eſt,diſſeramus.

18 ¶ Reſpublica eſt ordinatio & deſcriptio cùm aliorum ciuitatis magiſtratuum,tum eius maximè, quod ſummam in ciuitate poteſtatem habet.

19 ¶ Recta reſpublica eſt,quæ commune bonum propoſitum habet: deprauata eſt, quæ ſolius imperantis, vel dominantium vtilitatem ſpectat.

Cap. V.

De republica,in qua multi diuites,vel pauci pauperes dominantur.

Cap. 5. 20 NEceſſe eſt, aut vnum, aut multos, aut paucos in republica imperare:& vel malè adminiſtrare,id eſt,ad ſuam vtilitatem reſpicere, vel bene regere, id eſt, ad publicam vtilitatem ſpectare. Hinc oriuntur ſex rerumpublicarum genera, id eſt, tria recta, & bene conſtituta, regnum, ariſtocratia, & timocratia ſeu politia: (vtroque enim vocabulo appellatur) ac tria deprauata, tyrannis, oligarchia, & democratia. In regno & tyrannide vnus: in ariſtocratia & oligarchia pauci: in timocratia & democratia multi imperant.Coniunge 8. Ethic.axio.28.

21 ¶ Oligarchia,id eſt,paucorũ dominatus:& democratia,id eſt,ſtatus popularis,diſtinguuntur,& denominantur ab accidenti.Vera autem inter eas differentia ſumenda eſt à diuitiis & paupertate.nam oligarchia eſt,in qua diuites imperant,ſiue multi,ſiue pauci ſint:ſed quia vbique contingere ſolet,vt multi ſint pauperes,pauci diuites:idcirco diuitum reſpublica ex paucitate imperantium: pauperum autem reſpublica ex dominantium multitudine appellationem ſumpſit.

Cap.

Cap. VI.

Collatio democratiæ, & oligarchiæ.

22 PAuci, quia diuitiis vel nobilitate alios ſuperant, æquum eſſe cenſent, vt aliis in republica gerēda præferantur: pauperes autem, quia ſunt æquè liberi, contendunt ſe debere eſſe æquè reipublicæ participes. ſed neutri ſatis firmâ ratione vtuntur. cùm enim ciuitas ſit communio ſeu ſocietas perfectæ & beatæ vitæ causâ inſtituta: certè qui plus ad hanc vitam in commune conferunt, ij magis rempublicam participant. quare non tam diuitiarum, aut libertatis, quàm politicæ virtutis ratio in republica haberi debet. Cap. 6.

23 ¶ Omnino tria ſunt, propter quæ putant homines aditum ſibi ad rempublicam gerendam patêre debere, libertas, diuitiæ, & virtus. videtur etiam eſſe quartum, id eſt nobilitas: ſed hæc nihil aliud eſt, quàm vetuſta ſeu maiorum & parentum virtus vel diuitiæ. lib. ſeq. cap. 7. partic. 5. vulgo eſt cap. 8.

Cap. VII.

Quando multitudini imperium eſt committendum.

24 SI multitudo paucos prudentiâ & politica virtute ſuperet: æquum eſt, vt multitudo potiùs imperet, quàm pauci. quamuis enim ſinguli per ſe parum virtutis habeant, tamen virtus omnium coniuncta virtuti paucorum antecellit: quemadmodum conuiuium, in quod ſinguli ſymbolam contulerunt, lautius eſt iis, quæ ſumptu vnius fiunt. Cap. 7.

25 ¶ Si verò multi ſint liberi quidem, ſed tam politicæ virtutis quàm diuitiarum expertes, periculoſum eſt his magiſtratus demandare: facilè enim fiet, vt propter paupertatem delinquant, aut propter imprudentiam errent: periculoſum eſt etiam eos omnino à republica excludere, quia tot erunt ciuitatis hoſtes. itaque placet lex Solonis & aliorum quorumdam, qui eiuſmodi populo magiſtratuum electionem, & rationum à magiſtratibus repetundarum munus committunt. ſic enim omnes collecti, & cum melioribus permixti, ciuitati proderunt, quemadmodum cibus non purus cum puro coniunctus efficit totum cibum pauculo meliorem.

Cap. IX.

Obiectionum solutio.

26 ADuersus id, quod proximo axiomate dictum est, opponitur, I. Quòd is demum rectè iudicat de iis,quæ ad aliquam artem pertinent,& ea rectè eligit,qui artem ipsam tenet: quomodo se habet medicus in rebus medicis,& geometra in geometricis. quare iudicium de rationibus exigendis à magistratibus, & electio magistratuum non debet imperitæ multitudini committi, sed ipsis magistratibus. Respondeo ex supra dictis, licèt singuli è populo sint deteriores iudices,& electores, quàm magistratus,tamē omnes simul vel esse meliores,vel saltem nō deteriores.Præterea non semper artifices optimè iudicant,sed interdum alij rectiùs iudicant: vt de constructione domus rectiùs iudicat paterfamiliâs, qui inhabitat, quàm ædificator: & de gubernaculo rectiùs iudicat gubernator nauis, quàm faber: & de epulis rectiùs cōuiua,quam coquus. II. Opponitur,quòd absurdum est,summam auctoritatem,id est,magistratuum electionem,& rationum repetitionem,imperitis, pauperibus, & vilibus hominibus committere, qui ad cōcionem admittuntur.Respondeo,hęc non committi singulis,qui sunt concionis participes, sed ipsi vniuersitati,id est, concioni, cuius census est maior,quàm singulorum magistratuum. vniuersitas enim à singulis, qui in ea vniuersitate sunt, etiam iure ciuili distinguitur.D.de rer.diuis.l.6.§.1. & de in ius voc.l. sed si hac.10.§.qui manumittitur. Denique aliud est senatus, aliud senator:item aliud est cōsessus iudicum, aliud est iudex: & aliud est concio,aliud qui in concione deliberat.

Cap. XI.

Si vnius aut paucorum virtus,reliquorum omnium simul acceptorum virtutem superet.

Cap.9. 27 SI in ciuitate vnus vel paũci numero sint,ex quib⁹ solis ciuitas confici non possit,quorum tanta sit virtus, vt cum ea totius multitudinis virtus non sit conferenda: hi non debent dici partes ciuitatis: iniuria namque afficientur,si æquo cum aliis iure vtantur, quibus quasi dij hominibus antecellunt.

28 ¶ Qui

28 ¶ Qui nimium in republica propter diuitias, clientelas,& alias eiusmodi causas, possunt, meritò à veteribus ostracismo eiiciebantur ad tempus è ciuitate, cui ob eorum potentiam periculum imminebat: quo iure si Romani fuissent vsi,respublica à Sylla & Mario,à Cęsare & Pompeio perturbata & subuersa non fuisset.Sed satius est, lege cauere, ne quis ita potens euadere possit. si tamen contingat aliquem talem euadere, præstat aliquâ legitimâ ratione vti, quàm id facere,quod Athenienses faciebant: quia seditiosè ostracismo vtebantur, & cùm ciuitas in diuersas partes distracta esset,coitione factâ,qui plus poterant, aduersarios suos, à quibus sibi metuebant, ex ciuitate expellebant. ita non communis, sed proprij boni rationem habebant. Vide Plutarchum in Alcibiade.

29 ¶ Qui verò virtute heroicâ supra mortalium conditionem est euectus,eum ostracismo pellere absurdum est.sed neque fas est ei imperare, legémve ei præscribere. hunc igitur perpetuum regem esse decet. talem fuisse apud Medos Deiocem, ideóque regnum ei fuisse delatum, scribit Herodotus lib.1.

Cap. XII.

Species regni.

30 Regni species sunt quinque. Primum est regnum Laconicum,id est, cùm regis potestas consistit, vt apud Lacedæmonios,in bello gerendo, & re sacra curanda: extra aciem verò non habet ius vitæ & necis. talis fuit Agamemnon: idcirco apud Homerum æquo animo fert maledicta in concione, sed exeuntibus ad prælium mortem minatur, nisi sibi obtemperent, inquiens penes se esse ius vitæ & necis.Hoc regnum vel est hereditarium,vel electione cōstat.Secundum est regnum barbaricum,cùm scilicèt rex potestatem tyrannicæ æqualem habet, legitimam tamen, & à maioribus acceptam, cui subditi se libenter subiiciunt, non inuiti,quia ingenio seruili sunt, vtpote barbari. *Barbaris*,inquit Liuius,*pro legibus semper dominorum imperia fuerunt.*Quamobrem hi reges custodiâ sui corporis ciuibus cōmittunt,non extraneis,vt tyranni.nā tyrannū extranei cōtra ciues, regem ciues aduersus exteros olim custodiebāt. Eiusmodi regnum

Cap.10.

olim floruit apud barbaros,vt Medos, & Persas: hodie floret apud Turcas,& Moscouitas.Tertium regnum est,quod Græci αἰσυμνητείας, Latini dictaturam appellant. hoc à barbarico differt, quia non est à maioribus acceptum. æsymnetarum autem seu dictatorum alij perpetuum regnum habent, alij ad tempus, vel ad certam aliquam actionem sunt electi: vt Pittacum Mitylenæi elegerunt aduersus exules, quibus Antimenides & Alcæus poëta præerant. Apud Romanos sæpe creati sunt dictatores ad certa bella gerenda. sed quia huius magistratus summa erat potestas: ideo non licebat eum retinere,vltra sextum mensem.D.de orig.iur.l.2.§.populo.primus Caius Cæsar fuit dictator perpetuus,ideóque pro tyranno habitus, & interfectus fuit, quo interempto dictatura apud Romanos fuit abolita. Quartum est regnum heroicum, cùm aliqui propter beneficia in multitudinem collata, vel tradendis artibus,vel bellis gerendis,vel quia dispersos congregarunt,vel quia solum & agrum præbuerunt, reges electi sunt, & ad posteros regnum transmiserunt. horum potestas in bello gerendo,in sacrificiis, quæ non ad sacerdotes pertinent,& in litibus iudicãdis cernitur.tale fuit imperium Mosis,& Iosuæ in Hebræos,Æneæ in Troianos,Thesei in Athenienses.nam Moses Hebræos seruitute Ægyptiacâ liberauit, Iosue agrum eis distribuit, Æneas ex patriæ incẽdio eripuit, Cap.11. Theseus dispersos cõgregauit. * Hæc quatuor regna, quæ hactenus exposui, legibus sunt constricta. Quintum est regnum plenum,quod Græci παμβασιλείας vocant,cùm scilicèt omnia sunt in manu regis, adeo vt rex sit etiam supra leges. Præter hos,alij vocantur impropriè reges, vt rex sacrificulus apud Romanos.

CAP. XIII.

De rege secundum leges imperante.

31 MElius est, rempublicam gubernari optimis legibus,quoad eius fieri potest, quàm ab optimo rege sine legibus: quia lex affectibus & perturbationibus caret: quib9 omnes homines sunt obnoxij.sed vbi lex deficit, quia generaliter loquitur & in quibusdam specialibus casibus iniqua reperitur,vt 5.Ethic. explicatum fuit, ibi necessaria est, regis,vel senatus,vel concionis auctoritas.

32 ¶ Aristoteles mauult omnes bonos ciues imperare, quàm vnum regem. I. Quia plures rectiùs iudicant, quàm vnus. II. Quia vt in aqua, ita in hominibus accidit, vt quò maior sit multitudo, eò minùs sit obnoxia corruptioni. III. Quia facilè contingit, vt rex liberis suis, licèt indignis, rempublicam post obitum suum relinquat: quod est reipublicæ periculosum. Ex his concludimus, aristocratiam esse regno præferendam.

33 ¶ Huic sententiæ opponitur, I. Quòd plures facilè dissentiunt, & seditiones excitant, vnus verò secum pugnare non potest. Respondeo, multos illos, si probi sint, vt supponimus, non esse seditiosos. II. Quòd apud veteres in aureo illo seculo apud scriptores celebrato reges gubernabant. Respondeo, hoc ideo factum esse, quia pauci erant viri præstantes, qui aliis antecellerent, & gubernatione digni videri possent, præsertim cùm ciuitates paruæ essent.

34 ¶ Probabile igitur est, I. Constitutos fuisse reges propter eorum benemerita de multitudine, de quibus benemeritis dixi supr. ax. 30. II. Cùm multi eis virtute similes esse cœpissent, mutatum esse regnum in aristocratiam. III. Cùm hi, qui in potestate erant, in dies fierent deteriores, & ex publicâ administratione locupletarentur, inde factum esse, vt diuitiæ essent in pretio, atque ita aristocratiam conuersam esse in oligarchiam. IV. Oligarchiam mutatam esse in tyrannidem. Tandem sublatâ tyrannide, constitutam esse democratiam. cùm enim propter auaritiam semper ad pauciores gubernatio transferretur, inde factum est, vt populus esset potentior, qui ad se rempublicam traxit, præsertim in magnis ciuitatibus, quæ vix aliam reipublicæ formam tutò admittere possunt.

35 ¶ Regi tanta potestas tribuenda est, quantâ possit singulos coërcere, non tamen toti reipublicæ vim facere. Hoc consilium quidam Syracusanis dedit, cùm ab eis Dionysius custodes seu satellites peteret: Syracusani verò, hoc consilio neglecto, pœnas suæ stultitiæ, à tyranno oppressi, dederunt. nam Dionysius Syracusis, vt Pisistratus Athenis, vsus est satellitibus ad tyrannidem occupandam. Vide Diodorum lib. 13. & Poliænum lib. 5. Stratag. Dionys. lib. 2.

CAP. XIV.

De regno pleno.

Cap.12. 36 RESpublicæ deprauatæ nullibi sunt recipiendæ: ex bonis autem rebus publicis ea debet in qualibet ciuitate recipi, quæ populo conuenit, quod specialiter sequentibus axiomatibus exponam.

37 ¶ Regi subiicienda est multitudo, quæ sic est comparata naturâ, vt ferre possit familiam ciuili seu regendi virtute præstantem. Eiusmodi populum vocat Aristoteles βασιλευτόν.

38 ¶ Aristocratica multitudo, id est, ad potestatem optimatum ferendam, apta est, quæ imperio liberali gubernari potest ab iis, qui politicâ imperandi virtute præditi sunt.

39 ¶ Ciuilis multitudo est, quæ, cùm sit bellica & militaris, imperare & parêre secundum legem potest, imperia & magistratus pro dignitate ac meritis tribuens iis, qui non sunt egeni.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER LVIII.

POLITICORVM QVARTVS.

CAP. I.

Proponuntur ea, quæ deinceps explicanda supersunt.

Cap 1.& 2. QVATVOR sunt hoc libro enarranda. I. Rerumpublicarum genera suprà exposita diuidentur in species, vsque ad cap.10. II. Explicabitur, quænam sit post perfectissimam & numeris omnibus absolutam, optima respublica, multis ciuitatibus conueniens. nam multæ ciuitates ad perfectissimam illã reipublicæ formam adspirare non possunt: hoc autem declarabitur

bitur cap. 10. III. Explicabitur, quæ cuique ciuitati respublica conueniat, cap. 11. IV. Quomodo singulæ rerumpublicarum species sint constituendæ, cap. 12. 13. & 14.

Cap. II.

Cur sint plura rerumpublicarum genera, & quot sint.

2 IDeo necesse est plura esse rerumpublicarum genera, quia multæ ac specie differentes sunt ciuitatis partes: alij namque sunt diuites, alij pauperes, alij mediocres possident facultates: rursus alij sunt armati, alij inermes. præterea partes plebis sunt agricolę, & qui in foro versantur, & sordidi o p ifices nobiles autem inter se differunt diuitiis genere, & virtute. Quoniam igitur vel omnes sunt reipublicæ participes, vel pauciores, vel plures: hinc fit, vt multa sint rerumpublicarum genera, quæ lib. 3. cap. 5. sunt relata. Cap. 3.

3 ¶ Pura democratia est, in quâ homines liberi & pauperes, cùm plures sint, imperium obtinent. Pura aristocratia est, in quâ diuites & nobiles, cùm pauci sint, administrant. Cap. 4.

Cap. III.

Cur sint plura rerumpublicarum genera, quàm supra enumerata.

4 PArtes ciuitatis sunt ferè decem. I. Agricolæ. II. Artifices: quorum alij exercent artes necessarias, vt pistores: alij artes ad luxum inuentas, vt vnguentarij: alij artes ad bene & commodè viuendum receptas, vt sutores. III. Forenses, qui in foro venali versantur, vt mercatores, & qui emunt vt ibidem reuendant. IV. Mercenarij, qui operas suas mercede locant. V. Milites. VI. Pastores. VII. Locupletes, qui suis facultatibus publica munera subeunt. VIII, Magistratus. IX. Consilium, quod consultat & deliberat. X. Iudices.

5 ¶Ex his ciuitatis partibus quædam connecti possunt: veluti si quis simul agrum colat, & militet: sed iidem simul diuites & pauperes esse nō possunt, ac plerúque hi sunt multi, illi pauci: proinde sibi inuicē aduersantur. quamobrem hæ duæ videntur esse præcipuæ ciuitatis partes: consequēter duo esse potissimùm rerúpublicarū genera, democratia, & oligarchia.

CAP. IV.

Plura esse democratiæ & oligarchiæ genera.

9 DEmocratiæ quinque sunt species. Prima, in qua omnes liberi æquè sunt reipublicæ participes, siue sint diuites, siue pauperes: populus igitur præualet. quia plures sunt pauperes quàm diuites. Secunda, in quâ magistratus ex censibus angustis & exilibus creantur, ita vt quilibet bonis acquisitis magistratuum fiat capax, & bonis amissis excludatur. Tertia, in qua omnes ciues sunt magistratuum participes, dummodò sint integræ vitæ, nullâ infamia notati. Quarta, in in qua omnes ciues admittuntur indistinctè ad omnes magistratus: sic tamen, vt ex legum præscripto respublica regatur. Quinta, in quâ non lex, sed populus dominatur, ita vt omnia populi decretis gubernentur. Hæc non est propriè respublica, nec propiè democratia, cùm in ea leges non valeant, & proportione quâdam respondet tyrannidi. proinde quem locum apud tyrannos habent assentatores, eundem apud huiusmodi populum obtinent demagogi, id est, populares oratores.

Cap. 5. 7 ¶ Oligarchiæ quatuor sunt species. Prima, cùm magistratus ex censibus creantur tam magnis, vt plerique ex populo excludantur: quia plerique sunt pauperes: licet tamen cuiuis tantum bonorum possidenti, quantum lege præscribitur, magistratus capessere. Secunda, cùm magistratus eliguntur ex paruis censibus, sed ipsi in deficientium locum alios ex certis quibusdam substituunt. Tertia, cùm filius in locum patris succedit: ipsi autem magistratus pro libitu, non ex legum præscripto imperant. Hæc vltima propriè vocatur dynastia, & vltimæ democratiæ ac tyrannidi proportione respondet.

8 ¶ Sæpe contingit, vt leges cum reipublicæ statu non consentiant: vtputà leges sint oligarchicæ, status autem reipublicæ sit popularis, vel contrà: quod tunc potissimùm obtinet, cùm aliqui formam reipublicæ mutant, quia non solent statim receptas leges abrogare.

CAP. VI.

Species aristocratiæ.

9 ARistocratię quatuor sunt species. Prima, in qua in demandandis honoribus & magistratibus solius virtutis ratio habetur. hæc constat ex optimis viris & optimis ciuibus:nam huius reipublicæ proprium est, vt idem sit vir bonus & ciuis. Secunda, in qua habetur ratio virtutis, & diuitiarum,& libertatis,vt Chartagine: hæc enim tria sunt, quæ in contentionem veniunt de administranda republica, vt dixi superiori libro axiom.23. Tertia,in qua habetur ratio virtutis & libertatis,vt Lacedæmone. Quarta,est politia,quæ magis vergit ad oligarchiam,quàm ad democratiam, id est, in qua habetur quidem ratio diuitiarum & libertatis, sed magis diuitiarum. Cap.7.

CAP. VII.

Distinctio politiæ,& aristocratiæ.

10 NAm politia propriè dicta ex oligarchia & democratia constat. vt enim in democratia libertatis, in oligarchia diuitiarum: ita in politia vtriusque ratio habetur. Cap.8.

CAP. VIII.

Quibus modis constituitur politia.

11 TRes sunt modi, quibus politia ex oligarchia & democratia conflatur. I. Si duo coniungantur, quorum alterum sit oligarchicum, alterum democraticum: veluti si diuitibus irrogetur pœna, nisi iudicandi munus subeant: pauperibus verò iudicantibus præmium detur. nam hoc, est populare: illud, oligarchicum. II. Si medium quid statuatur: vtputà in oligarchia magistratus deferũtur ex magno censu, in democratia ex paruo censu, aut nulla census ratione habita:politicum igitur est,si magistratus deferantur ex mediocri sensu. III. Si ex duobus contrariis institutis pars ex oligarchia sumatur,pars ex democratia:veluti si magistratus electione creantur, non habità ratione census. nam oligarchicum est,magistratus eligi: populare est, ma- Cap.9.

giſtratus ſortitò capi. rurſus oligarchicum eſt, ex ſenſu demādari magiſtratus:populare eſt non habere cenſus rationē.

12 ¶ Rectè facta rerumpublicarum permixtio duobus argumentis cognoſci poteſt. I. Si dubitetur, vtrùm ſit oligarchia,an democratia: quemadmodum de republica Spartana eſt dubitatum, aliis eam oligarchiam vocantibus, aliis democratiam. II. Si nulla ſit reipublicæ pars,quæ aliam reipublicæ formam expetat. hoc quoque bonum reipublicæ Spartanæ contigit.

Cap. IX.

De tyrannide.

Cap.10. 13 REgni ſpecies expoſui libro 3.ax.30.

14 ¶ Tyrannidis ſpecies tres ſunt.Prima,Barbaria. Secunda, Æſymnetia, ſeu dictatura. Hæc imperia expoſui libro 3. axiom. 30. vbi inter ſpecies regni retuli: quia partim ad regnum referuntur,quatenus leges ſunt conſtitutæ in ſubditos conſentientes: partim ad tyrannidem,quatenus huiuſmodi monarchę omnia faciunt pro libitu,nec ſunt legibus ſubiecti.Tertia, tyrannis propriè dicta, cùm quis ad ſuam vtilitatem & commodum aliis æqualibus vel melioribus inuitis imperat.

Cap. X.

De ea republica,quæ poſt optimam eſt maximè optanda,& pleriſque ciuitatibus conuenit.

Cap.11. 15 POſt perfectiſſimam & numeris omnibus abſolutam rempublicam, quam in tanta hominum peruerſitate potiùs optare quàm ſperare licet, optima & pleriſque ciuitatibus conueniens eſt ea reſpublica, in qua ciues nec diuitiis abundant, nec inopia premuntur, ſed mediocribus facultatibus ſunt inſtructi: oportet enim,aut omnes, aut ſaltem pleroſque eſſe mediæ fortunæ homines,vt in bonorum virorum poteſtate reſpublica ſit. Hæc ſententia probatur multis argumentis. I. Sicut virtus hominis in mediocritate conſiſtit,vt 2.Ethic. probatum fuit:ita etiam probabile eſt, virtutem ciuitatis in mediocritate conſtitutam eſſe,

esse, non in nimia bonorum copia, vel inopia. II. Mediocres homines faciliùs rationi obtemperant: diuites autem solent esse superbi,& contumeliosi: pauperes verò, fraudulenti & rapaces. III. Locupletes publica munera subire nolunt,pauperes verò non possunt. IV. Locupletes nec parêre sciunt vel possunt, nec aliter quàm heriliter imperare: pauperes autem nec sciunt imperare,nec aliter parêre quàm vt serui dominis.quapropter ciuitas ex locupletibus & pauperibus constans,non est communio liberis hominibus conueniens,sed qualis inter dominos & seruos reperitur. V. Diuites despiciunt pauperes.hi verò diuitibus inuident:proinde inter eos amicitia vel concordia esse nequit. VI. Ciuitas,quàm maximè fieri potest,ex personis æqualibus & paribus constare debet,quales sunt mediocris fortunę homines. VII. Hi maximè in ciuitate salui esse possunt: quia nec propter diuitias aliorum insidiis sunt obnoxij, nec propter paupertatem aliis insidiantur. VIII. Accedit auctoritas Phocilidis,qui ita cecinit.

Πολλὰ μέσοισιν ἄριστα· μέσος θέλω ἐν πόλει εἶναι,id est,

Multa mediis sunt optima:medius volo in ciuitate esse.

IX. Eiusmodi homines inter pauperes & diuites interiecti rempublicam conseruant, impedientes quominùs diuites vel pauperes totam rempublicam ad se trahant: ex multorum enim amplis diuitiis oriũtur oligarchię, ex multorum nimia paupertate democratiæ:quæ respublicæ sæpe conuertuntur in tyrannides. X. Quò plures sunt mediocris fortunæ homines, eò minùs oriuntur in ciuitate seditiones. quocirca seditiones potiùs in paruis, quàm in magnis ciuitatibus excitantur: & democratiæ diuturniores sunt, ac minùs lubricæ,quàm oligarchiæ. XI. Optimi legumlatores in mediocrium ciuium numero fuerunt: vt apud Græcos Solon, Lycurgus,Charondas,& apud Romanos Iureconsulti.

16 ¶ Paucissimæ sunt eiusmodi respublicæ: I. Quia plerumque pauci sunt homines medij. quare si populus præualeat, democratiam constituit. si diuites fortiores sint, oligarchiam condunt. II. Quia cùm discordiæ oriuntur inter diuites & populum: quæ pars superior euadit, ea non constituit rempublicam æqualem & communem, sed

quaſi victoriæ pręmium ſibi ſumit reipublicæ adminiſtrationem.ita populus democratiam,vel diuites oligarchiam efficiunt. III. Quia populi in Græcia imperium obtinentes,ciuitates ſibi ſubiectas, aut à ſe deuictas, ad ſuarum rerumpublicarum exemplum conformarunt. Cuius rei permulta exempla apud Thucididem extant. vbique enim Athenienſes democratiam, Lacedæmonij optimatum rempublicam erigebant. IV. Quia in ciuitatibus hic mos inualuit, vt æqualitatem repudient, & imperium obtinere nitantur, ſi ſecus res cadat, victoribus obtemperare parati.

17 ¶ Quò propiùs reſpublica ob optima abeſt, eò eſt melior. & quò remotiùs, eò deterior.

Cap. XI.

Quæ quibus eſt reſpublica expetenda.

Cap.12. 18 VT intelligamus,quænam reipublicæ formæ ſingulis populis magis conueniant, duo ſunt notanda. I. Oportet eam ciuitatis partem firmiorem eſſe, quæ vult rempublicam manere, quàm quæ id minimè vult. II. Duo in ciuitate ſpectantur,qualitas, & quantitas, qualitatem voco,vt libertatem, virtutem, diuitias, nobilitatem. quantitatem appello numerum ciuium. Contingere igitur poteſt, vt altera pars ciuitatis alteram ſuperet quantitate & qualitate, vel quantitate ſuperet,qualitate autem ſuperetur.

19 ¶ Hæc duo, id eſt, quantitas & qualitas ciuium ſunt inter ſe comparanda, & vtendum ſequentibus præceptis. I. Vbi pauperes magis quantitate ſeu numero ſuperant, quàm qualitate ſuperentur à diuitibus, ibi conſtituenda eſt democratia. cúmque multæ ſint democratiæ ſpecies, vt docui ax. 6.talis erit democratia, qualis eſt populus. Verbi gratiâ, ſi plurimi ſint agricolæ, erit prima & optima democratia. ſin autem ſint plurimi opifices ſordidi & mercenarij, erit poſtrema & deterrima democratia. II. Vbi diuites & nobiles magis ſuperant plebem qualitate, quàm numero ſuperentur,vt hodie Venetiis ſe res habet,ibi conſtitui debet oligarchia:& quidem talis oligarchia, qualis diuitibus illis & nobilibus conuenit: quandoquidem ſunt etiam oligarchiæ plura genera,vt expoſui ax.7.In vtraque autem republica legiſlator

gislator rationem habere debet hominum mediorum, qui diuitibus & pauperibus sunt interiecti, vt eos reipublicæ adiungere, siue sit oligarchia, siue democratia. III. Vbi mediocrium hominum multitudo tam pauperes quàm diuites, aut saltem alterutros superat, ibi commodissimè & tutissimè fieri potest politia.

20 ¶ Errant, qui sophismatibus in republica constituenda vtuntur, id est, fallunt eos, quos à reipublicæ administratione excludunt. nam progressu temporis sophismata deteguntur, & respublica dissoluitur.

21 ¶ Sophismata constituentium oligarchias hæc sunt, quibus populum decipiunt, ne animaduertat se à republica excludi. I. Vt omnibus quidem liceat in concionem venire, sed soli diuites multentur, si in concionem veniant, vel maiori pœna afficiantur quàm pauperes. II. Vt solis pauperibus liceat abstinere à magistratibus gerendis. III. Vt diuites vel soli puniantur, vel grauiori pœna afficiantur, quàm pauperes, nisi iudicandi munus obeant, vel vt ij soli possint & cogantur iudicare, qui nomen professi sunt, & in albo iudicum sunt scripti. quamuis enim omnibus liceat nomen profiteri, tamen pauperes metu multæ, in quam incident, si nomine dato non iudicent, nomen suum profiteri non audebunt. IV. Vt solis pauperibus impunè liceat armis carere. V. Vt soli diuites multentur, nisi se exerceant. Cap. 13.

22 ¶ Democratiam constituentes vtuntur contrariis sophismatis. vtputà pauperibus mercedem tribuunt, si in concionem venient: diuitibus autem permittunt, vt impunè absint.

23 ¶ Aristoteles hoc loco tria præcipit. I. Vt illa duo in republica coniungantur, id est, vt præmium detur pauperibus, si rempublicam administrent, & puniantur diuites: sic enim fit, vt respublica sit omnibus communis, & omnes eam saluam esse velint. II. Vt respublica ab iis tantùm gubernetur, qui habent arma. III. Vt tantus census definiatur, quantus amplissimus ad hoc valet, vt qui reipublicæ administrandæ sunt participes plures sint iis, qui rempublicam non participant.

Cap. XII.

De consilio publico instituendo.

Cap.14. 24 NVnc videamus, quomodo singulæ respublicæ sint constituendæ. Tres sunt reipublicæ partes, quarum rationem maximè habere debet legislator: quoniam his rectè constitutis necesse est vt respublica rectè habeat, & pro harum diuersitate reipublicæ diuersæ sunt. I. Consilium, quod consultat de publicis & communibus causis. II. Magistratus, qui ius imperandi habent. III. Iudices.

25 ¶ Necesse est, aut omnes de omnibus rebus, aut aliquos de omnibus, aut alios de aliis, aut de quibusdam rebus omnes, de quibusdam aliquos deliberare.

26 ¶ In democratia omnium rerum deliberatio omnibus committitur: quod quidem tribus modis contingere potest. I. Si omnes ad consilium admittantur, non simul, sed per partes: vt fiebat in republica Teleclis Milesij, & aliis quibusdam, in quibus omnes ad magistratus perueniebant ordine ex tribubus, & minimis ciuitatis partibus: ipsi autem magistratus coëuntes, de rebus publicis deliberabant: sed omnes ciues non conueniebant, nisi leges essent ferendæ, aut respublica conformanda, aut ea audienda, quæ magistratus proponerent. II. Si omnes coëuntes deliberent, sed magistratuum tantùm eligendorum, aut legum condendarum, aut de bello & pace statuendi, aut rationum à magistratibus repetundarum causâ conueniant: reliqua verò à magistratibus curentur, qui vel ex omnibus ciuibus sint electi, vel sorte constituti. III. Si ciues ad magistratus creandos & rationes ab eis exigendas conueniant, & cùm de bello aut belli societate deliberaturi sunt, reliqua autem à magistratibus administrentur: atque electione creentur ij magistratus, in quibus aliqua scientia seu peritia non omnibus communis requiritur, vt in imperatore peritia militaris. IV. Si omnes ciues conuocati, de omnibus rebus deliberent: magistratus autem de nulla re statuat, sed tantummodò priùs rem examinet, & inquirat, an populo deliberandi causâ proponi debeat.

27 ¶ In oligarchiâ pauci aliqui de omnibus rebus deliberant:

rant:quod quidem quatuor modis accidere poteſt. I. Si ex mediocri cenſu deligantur magiſtratus,qui multi ſint, & legem ducem ſequantur:cuicumque autem cenſum lege definitum habenti liceat ad rempublicam accedere. II. Si non omnes ſint conſilij participes:ſed tantùm pauci electi, qui ex lege imperent. III. Si in conſilium cooptentur ab iis paucis, qui iam in conſilio ſunt. IV. Si liberi ſuccedant in locum parentum. His duobus poſtremis caſibus non ſolent ex legibus imperare,ſed leges ſibi ſubiicere.

28 ¶ In ariſtocratiâ & politiâ duo modi obſeruantur. Primus eſt, cùm de quibuſdam rebus omnes deliberant, vt de pace & bello,& de rationibus repetendis,de aliis verò rebus certi magiſtratus conſultant,vel ſuffragiis electi,vel ſorte ducti. Secundus eſt,cùm de quibuſdam rebus electi magiſtratus,de quibuſdam ſorte ducti, vel communiter de iiſdem rebus tam electi, quàm ſortitò creati magiſtratus deliberant. Sorte ductos intellige vel ſimpliciter,id eſt ex omnibus ciuibus,vel ex iis qui antea idonei iudicati fuerint.

29 ¶ Proſunt democratiæ ad hoc vt rectè deliberetur, hæ leges. I. Vt multentur diuites,niſi in concione adſint, & præmium detur pauperibus,ſi adſint. ſic enim fiet, vt omnes interſint, ac meliùs reipublicæ conſulent mixti diuites cum pauperibus. II. Vt conſultandi munus obituri, ſiue ſuffragiis creëtur, ſiue ſortitò fiant,æquali numero ſumantur ex omnibus partibus ciuitatis. III. Vt ſi multitudo popularis nimiùm diuites ſuperat,paucis popularibus in concionem venientibus præmium detur,vel aliqui ex popularibus ſorte eiiciantur,ne auctoritas diuitum multitudine obruatur, ſed æqualitas ſeruetur.

30 ¶ Oligarchiæ proſunt hæ leges. I. Vt aliqui è populo electione diuitibus adiungantur in republica adminiſtranda. II. Vt pauci conſultent:deinde ad populum referant:populus autem de aliis rebus,quàm de iis quæ proponentur,deliberare non poſſit. III. Vt populus vel idem ſtatuere poſſit, quod præconſultores illi decreuerint, vel ſaltem nihil contrarium. Hactenus de conſilio:deinceps agamus de magiſtratibus.

Cap. XIII.

De magistratibus.

Cap.55. 31 IN magnis ciuitatibus,in quibus multi sunt ciues,oportet singulorum munerum singulos esse magistratus:sic enim fiet, vt multi sint magistratuum participes, præsertim si lege caueatur,vt quidam magistratus diu intermittantur, quidam semel tantùm gerantur.Præterea vnumquodque opus meliùs perficitur, si in illud solum incumbatur. nam verum est,quod vulgo dicitur,*Pluribus intuntus, minùs est ad singula sensus*. sed in paruis ciuitatibus, in quibus pauci sunt ciues,necesse est plurium rerum curam coniungere,& in vnum magistratum conferre.

32 ¶ Alij magistratus conueniunt omnibus rebuspublicis,sed in aristocratia eliguntur ex ciuibus bene institutis, in oligarchia ex diuitibus,in democratia ex quibuscumque hominibus liberis. Alij sunt ferè iidem magistratus in diuersis rebuspublicis,sed eo differunt,quòd in alia republica maiorem, in alià minorem potestatem habere debent. Alij sunt magistratus quarumdam rerumpublicarùm proprij. Verbi gratia,προβουλοι,id est, præconsultatores conueniunt oligarchiæ,senatus conuenit democratiæ: oportet enim quosdam esse,qui populo prospiciant, vt ei liceat suis negotiis vacare. quamquàm senatus quoque potestas in democratia frãgitur, si populus diuitis abundet, vel euntes in concionem præmium accipiant: tunc enim omnibus facile est in concionem venire,& de omnibus rebus consultare.censura verò rectoratus, & similes magistratus ad aristocratiam pertinent.

Cap.16. 33 ¶ In magistratibus constituendis notandæ sunt tres distinctiones. I. Aut omnes ciues creant magistratus,aut aliqui duntaxat,aut alios creant omnes,alios aliqui pauci. II. Magistratus sumuntur aut ex omnibus ciuibus,aut ex quibusdam,aut partim ex omnibus, partim ex quibusdam. III. Aut fiunt electione & suffragiis,aut sorte,aut partim electione,partim sorte.

34 ¶ Ex omnibus magistratibus sumi possunt duobus modis. I. Vt semper sumantur ex omnium ciuium numero. II. Vt sumãtur per partes,veluti modò ex vna tribu, modò ex alia,donec per omnes tribus magistratuum creatio transierit.

35 ¶ Electio

35 ¶ Electio & sors duobus modis in republica coniungi possunt. I. Vt alij magistratus eligantur, alij sortitò creentur. II. Vt in eodem magistratu vtrumque concurrat, veluti vt quidam eligantur, & ex his aliqui sortiantur.

36 ¶ Ex dictarum differentiarum coniunctione oriuntur varij modi, qui vel democratiæ conueniunt, vel politiæ, vel aristocratiæ, vel oligarchiæ: sicut Aristoteles in contextu exponit; sed hic contextus adeo corruptus mihi videtur, vt vera Aristotelis sententia inde colligi non possit.

Cap. XIV.

De iudicibus.

37 IN iudicibus constituendis tria spectantur. I. Ex quibus sumuntur: aut enim accipiuntur ex omnibus ciuibus, aut ex quibusdam. II. Quibus de rebus fiant iudices, seu quot sint iudiciorum genera. III. Quomodo fiant iudices, id est, vtrùm electione, an sorte. Cap. 17.

38 ¶ Iudiciorum octo sunt genera. Primùm, quod rationes à magistratibus repetit. Secundum, de delictis à publicis personis admissis. Tertium, de iis quæ ad rempublicam pertinent. Quartum, de multis à magistratibus irrogatis, si fortè de iis dubitetur, an rectè irrogatæ sint. Quintum, de priuatis rerum magnarum contractibus. Sextum, de cæde. Septimum, de peregrinis. Octauum, de paruis contractibus.

39 ¶ Iudiciorum de cæde quatuor sunt genera. Primum, de cæde consultò admissa. Secundum, de cæde præter voluntatem casu aliquo facta. Tertium, de ea, quæ iustè facta dicitur, veluti si quis, corporis sui tuendi gratiâ, alterum occiderit. D. de iustit. & iu. l. vt vim. aut si latronem interfecerit, vel militiæ desertorem. C. quan. lic. vnic. sine iud. se vindic. l. 1. & 2. vel si læsæ maiestatis reum necauerit. D. de religios. l. minimè. 35. Quartum, de iis, qui ob cædem non voluntariam solum mutarunt, & in patriam redire cupiunt: solebant enim iudicibus se committere, ita vt, si caussam suam probassent, in patriâ manere possent: sin minùs, statim supplicio afficerentur. Talis magistratus Athenis fuit, de quo plura Demosthenes in oratione contra Aristocratem.

40 ¶ Iudiciorum de peregrinis duo sunt genera. Primũ inter duos peregrinos. alterum inter ciuem & peregrinum. Hinc apud Romanos aliquando duo fuerunt prætores, qui ius Romæ dicebant: quorum alter vocabatur prætor vrbanus, alter prætor peregrinus.

41 ¶ Omissis iis, quæ ad cædes, & quæ ad peregrinos pertinent, de iudiciis ciuilibus dicamus: Necesse est aut omnes ciues iudicare, aut aliquos: & vel de rebus omnibus, vel de quibusdam: & vel creari electione, vel sorte. Possunt etiam hæc connecti, veluti vt alij iudices eligantur, alij sortitò fiant, vel vt alij sumantur ex omnibus, alij ex certis quibusdam.

42 ¶ Duobus modis fieri potest, vt omnes iudicent. I. Vt omnes simul iudicent. II. Vt alij iudicent post alios. veluti vt iudices modò ex vna tribũ sumantur, modo ex aliâ, donec ad omnes tribus perueniantur.

43 ¶ Populare est, omnes de rebus omnibus iudicare: oligarchicum, quosdam de omnibus: aristocraticum & politicum, de quibusdam rebus omnes, de quibusdam aliquos iudicare. Rursus electio ex virtute est aristocratica, ex diuitiis oligarchica, ex virtute simul & diuitiis politica, ex omnibus ciuibus popularis.

DOCRTI-

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER LIX.

POLITICORVM QVINTVS.

CAP. I.

De iuris æqualitate, vel inæqualitate.

CAVSA seditionum, per quas respublicæ turbantur & intereunt, hæc est, quam etiam suprà attuli: quia populos eos, qui æquè liberi sunt, æquè in omnibus rebus iure vti debere existimant: diuites verò ratione diuitiarum, & nobiles propter nobilitatem nolunt esse aliis pares, sed cupiunt esse aliis superiores in administranda republica: idcirco rixantur, & seditiones excitant. maximè autem iustam contendendi causam habent, qui virtute politicâ sunt præditi: nam reuera hi soli digni sunt, qui aliis simpliciter præferantur: minimè tamen seditiones excitant, memores huius sententiæ, quam ex Platone tradit Cicero lib. 1. epist. 9. ad Lent. *Neque parentibus, neque patriæ vim fieri oportere.* Cap. 1.

2 ¶ Finis contentionis de republica & seditionis est multiplex. I. Vt reipublicæ forma mutetur, putà vt ex oligarchia fiat democratia, vel contrà. II. Vt ab aliis ad alios reipublicæ administratio transferatur. III. Vt reipublicæ forma intendatur, vel remittatur. Verbi gratiâ, in oligarchiâ, vt numerus dominantium minuatur, vel augeatur. IV. Vt pars aliqua mutetur, vel vt aliquis nouus magistratus constituatur, vel aliquis ex antiquis magistratibus tollatur.

3 ¶ Firmior est & diuturnior democratia, quàm oligarchia. I. Quia in oligarchiâ duplex virorum potentium oritur contentio, nempe aduersus populum, &

inter ſe. II. Quia democratia propiùs accedit ad rempublicam ex viris mediocribus conſtantem, quam firmiſſimam eſſe docui ax.15.lib.4.

Cap. II.

De cauſis ſeditionis, & mutationis rerumpublicarum.

Cap.2. 4 HOmines ad ſeditiones excitandas ſunt propenſi duabus de cauſis. I. Si hi, qui in republica minus obtinent, iis æquales eſſe cupiant, qui plus poſſunt. II. Si hi, qui æquali aut deteriori iure vtuntur, putent ſe ſuperiores eſſe debere.

5 ¶ Diſſentiunt ciues & contendunt de duabus rebus. I. De lucro, & damno. II. De honore, & ignominia. aut enim lucrum vel honorem ad ſe, vel ſuos trahere volunt: aut damnum, vel ignominiam fugiunt.

Cap.3. 6 ¶ Cauſæ & origines ſeditionum, mutationúmque rerumpublicarum ſunt multæ. I. Lucrum, quando hi, qui in poteſtate ſunt, per auaritiam vel ex rebus communibus, vel ex ciuium propriis lucrum faciunt & locupletantur. II. Honor, cùm ſcilicèt homines inuident aliis, ad quos honores deferuntur. III. Contumelia, id eſt, cùm aliquis ignominiâ notatur. IV. Metus, vel quia verentur aliqui ne delicti admiſſi pœnas dent, vel quia putant ſe iniuriam accepturos. V. Excellentia, cùm vnus vel plures potentiores ſunt, quàm ciuitas ferat: quâ de cauſa in quibuſdam ciuitatibus receptus fuit oſtraciſmus, de quo dixi lib.3.ax.28. VI. Contemptus, vt quia multitudo contemnit paucos dominantes, vel quia diuites deſpiciunt multitudinem malè adminiſtrantem. VII. Incrementum à proportione alienum, veluti ſi ſupra modum numerus pauperum augeatur, & nobiliorum minuatur, putà quia plurimi in prælio cæſi ſunt. VIII. Ἐρίθεια, id eſt, tenuiorum perſonarum coitio, quæ etiam ſine ſeditione poteſt eſſe cauſa mutationis reipublicæ, vt in vrbe Arcadiæ Heræa contigit: cùm enim populi ſuffragiis magiſtratus vilibus perſonis demandarentur, placuit eos deinceps ſorte creari. IX. Incuria, id eſt, cùm patiuntur ad eos imperium peruenire, quibus alia reipublicæ forma placet. X. Paruitas ſiue exilitas, cùm vitium aut incommodum aliquod

quod in republica oritur,quod ab initio paruum videtur,sed paulatim augetur, ac tandem rempublicam pessundat. Exempla affert posteriùs Aristoteles cap.5. partic. 8. Aliud exemplum ex Romanâ republicâ sumi potest, in quâ violata lex,quæ iubebat annuos esse magistratus, Cæsari prorogato imperio eam potestatem tribuit, vt rempublicam occupare potuerit. XI. Dissimilitudo.nam diuersarum gentium homines facilè dissentiunt: vnde quicumque exteros populos in ciuitatem receperunt, seditionibus sunt agitati, quod & Romanis contigisse manifestum est.

7 ¶ Seditio excitatur interdum propter formam reipublicæ, vt à populo excitatur in oligarchia, à diuitibus in democratia: quandoque propter locum, quandoque sedes non est accommodata ad vnam ciuitatem faciendam, vt in postremo bello Gallico Carcassi contigit. nam qui superiorem partem vrbis tenebant,fœderatorum partes secuti sunt: qui inferiorem,in fide regis permanserunt.

8 ¶ Etiam de rebus leuibus contentiones, si inter viros claros & potentes, præsertim si inter eos, qui magistratus gerunt, oriantur, reipublicæ interitum aut mutationem afferunt. quapropter monet Aristoteles, vt incipientibus his discordiis,malum caueatur, & discordiæ principum, atque eorum,qui rempublicam gerunt, maturè componantur: quia paruum initio incommodum, progressu temporis fit maximum. & hîc maximè locum habet, quod ait Sallustius, *Concordiâ paruæ res crescunt,discordiâ magnæ dilabuntur.*

9 ¶ In reipublicæ mutatione interdum sola vis interuenit,vt cùm vi introducitur,& vi retinetur noua reipublicæ forma: interdum sola fraus, quia deceptis persuadetur, vt recipiant nouum imperium, & vt recepto pareant libenter: interdum fraus, & vis, cùm scilicèt per fraudem introducitur noua gubernatio, fraude autem detectâ, per vim retinetur.

CAP. III.

De mutatione democratiæ.

10 DEmocratia mutari solet, I. In tyrannidem, cùm demagogi, id est, populares oratores, seu blandi Cap. 5.

ductores populi, sunt ex numero militum: nam vi militari tyrannidem occupant. II. In oligarchiam, cùm demagogi non sunt milites: nam ipsi non sunt apti ad rempublicam inuadendam, sed partim diuites & nobiles priuatim calumniando, partim contra eos publicè populum incitando efficiunt, vt illi societatem coëant aduersus populum. III. Ex democratiâ legitimâ in tyrannicam, cùm magistratus suffragiis populi, non habitâ census ratione, creantur. nam homines ambitiosi honorum consequendorum causâ populo blandientes, efficiunt, vt populus etiam leges sibi subiiciat, & suo arbitrio omnia faciat. quod incommodum ne accidat, vel saltem vt minùs accidat, suadet Aristoteles, vt non vniuersus populus, sed tribus creent magistratus: ita enim fiet, vt minùs populo blandiantur, cùm intelligant, non vniuersam multitudinem, sed certos quosdam ordines potestatem eligendorum magistratuum habere.

Cap. IV.

De mutatione oligarchiæ.

Cap. 6. 11 Oligarchia mutatur propter varias causas. I. Si multitudo ab iis, qui in potestate sunt, contumeliosè tractetur. II. Si diuites, qui ad honores non admittuntur, seditionem moueant. III. Si ipsi imperantes rixentur inter se, & de republica contendant. IV. Si multitudo ferre non possit, vt à paucis regatur. V. Si imperantium aliquis ceteris blandiatur, fiátque eorum quasi demagogus. VI. Si ex imperantibus aliquis fiat populi demagogus: quod tunc euenire solet, cùm consultatores, & magistratus, & iudices à populo eligantur. VII. Si quidam rempublicam ad pauciores contrahant, aliquibus exclusis: nam hi, qui sunt exclusi, coguntur ad populi auxilium confugere. VIII. Cùm aliquis ex dominátibus facultates suas luxuriosè viuendo consumpserit: tunc enim vel rempublicam mutare conatur, vel furatur rempublicam: vnde seditiones oriuntur. IX. Cùm pauci sunt magistratuum participes, atque ex illis paucis non omnes admittuntur: vt quia magistratus perpetui sunt, & à paucis administrantur, & ab iis, qui in potestate sunt, eliguntur. X. Cùm externi milites vel belli vel pacis tempore

ideo

ideo adhibentur,quia populus & diuites sibi inuicem fidem non habent.sæpe enim euenit,vt externi fiant vtriusque partis domini. XI. Si inter eos, qui reipublicæ administrandæ participes sunt,lites & contentiones oriantur. XII. Si ipsos dominantes tædeat nimis duræ dominationis, vt in Cnido & Chio contigisse Aristoteles auctor est. XIII.Cùm potestates ex censu demandantur,& facultates ciuium bello prosperè gesto,alióve casu ita augentur,vt multi,qui ob tenuitatem sensus excludebantur,nunc facultatibus auctis, admittantur ad reipublicæ administrationem.

CAP. V.

De mutatione aristocratiæ.

12 IN aristocratia seditiones oriuntur, & respublica in discrimen adducitur vel mutatur. I. Quia pauci imperant:præsertim si multi ex eodem genere excludantur. II. Si magni aliqui viri iniuriâ afficiantur. III. Cùm aliquis magno & virili animo præditus,reipublicæ non est particeps. Cap.7.

V. Cùm alij diuitiis abundant,alij egent,atque hi agrum æquè diuidi postulant. V. Si quis magnus sit, qui possit maior, atque adeo monarcha fieri. VI. Si respublica non sit rectè permixta.nam politia constat ex oligarchiâ & democratiâ,id est,in oligarchiâ habetur ratio diuitiarum, in democratiâ libertatis,in politiâ tam diuitiarum quàm libertatis, in aristocratiâ verò non solùm hæc spectantur, sed etiam virtus: respublicæ autem,quæ magis accedunt ad oligarchiam,vocantur aristocratiæ:quæ verò magis ad democratiam, appellantur politiæ. Vtra igitur pars ciuitatis alteram superat,rempúblicam ad se trahit quandoque tamen alteram partem irritans efficit,vt pars contraria sumptis viribus formam reipublicæ mutet.ita ex politiâ vel aristocratiâ fit oligarchia aut democratia. VII. Si parua mutatio propter exiguitatem admittatur:hanc enim mutationem alia faciliùs sequetúr: sic respublica paulatim dissoluetur.

13 ¶ Respublicæ mutantur vel per se & à causis internis, vt propter seditiones, vel vi externâ, vt in Græcia multis ciuitatibus contingit, cùm Athenienses dissoluerent oligarchias, Lacedæmonij democratias:sicut non vno loco Thucidides cribit.

non sunt omnes delati honores statim adimendi,sed sensim & paulatim. X. Creandus est magistratus,qui exploret,& ininquirat in eos,quorum vita non est reipublicæ consentanea,sed moribus ciuitatis aduersatur XI. Si pars ciuitatis secundâ fortunâ exultet & ferociat:honores & imperia contrariis ciuibus demandare,vel contrarios ciues eis admiscere,aut mediæ sortis homines augere oportet. Contrarios voco,nobiles & plebeios,necnon diuites & pauperes. XII. Cauendum,ne magistratus è republica lucrum faciant. XIII. In democratiâ parcendum est ciuibus, & nec eorum agri nec fructus in commune conferendi ac diuidendi: quin immò non permittendum,vt diuites sponte suâ in publicum sumptus inutiles faciant.in oligarchiâ verò fouendi sunt pauperes,&iis tribuendi magistratus aliqui,ex quibus emolumentum capere possint: vtile etiam est hereditates ab intestato deferri, potiùs quàm ex testamento, & neminem posse plures hereditates capere. XIV. Magistratus,in quorum potestate est respublica,iis solis sunt demandandi, qui sunt reipublicæ participes:in ceteris rebus est tribuenda aliis æqualitas,vel etiam præstantia, quò æquiori animo imperium ferant. XV. Magistratus iis deferantur, in quibus tria insunt: nimirùm beneuolentia erga reipublicæ statum, adeo vt aliam reipublicæ formam non expetant:facultas quàm maxima publicorum munerum obeundorum: & virtus iustitiáque reipublicæ accommodata. Vt enim non idem ius in omnes reipublicæ formas quadrat, ita nec eadem iustitia. Quòd si non possint hæc omnia in vno & eodem coniunctim reperiri,saltem id insit,quod est magis necessarium, id est,quod minùs in multitudine reperitur.exempli causâ,imperium militare deferendum potiùs est peritiâ & vsu rei militaris instructo, quàm viro bono & æquo: quia plerique magis æquitatis, quàm peritiæ militaris sunt participes. in quæstore autem fides & virtus magis spectanda est, quàm peritia:quia in plerisque faciliùs reperitur scientia tractandi rationes,quàm fides. XVI. Danda est opera,vt ea multitudo,quæ vult reipublicæ statum manere, plus in ciuitate possit, quàm quæ id minimè vult. XVII. Cauendum, ne fiat respublica nimis popularis, aut nimis oligarchica, hoc est, nec nimium oneretur plebs in oligarchiâ, nec diuites in

Cap. 9.

democratiâ:quia respublica nec sine diuitibus, nec sine pauperibus constare potest:immò qui reipublicè præsunt,beneuolentiam erga alteram partem præ se ferre debent,id est,in oligarchia erga populum,in democratia erga diuites. XVIII. Pueri sunt rectè & ad reipublicæ formam accommodatè instituendi, vt in democratia sunt assuefaciendi legibus popularibus, in oligarchia legibus oligarchicis. Est autem recta institutio,non quâ delectantur,qui imperium obtinent, sed per quam imperium obtinere & conseruare possunt. nam vulgò perniciosè erratur, dum in oligarchia filij diuitum molliter viuunt, & delitiis ac luxuria diffluunt, pauperum verò liberi exercentur, & laboribus assuefiunt. sic enim fit, vt hi & possint, & velint res nouas moliri. similiter erratur in democratia, dum singuli viuunt vt volunt, & quò libido trahit. nam viuere secundum leges, & ad rempublicam accommodatè, non est seruitus existimanda, sed potiùs salus,& vera libertas.

Cap. VII.

De monarchiarum interitu.

Cap.10. 15 QVia regnum cõgruit aristocratiæ,tyrannis autem conflatur ex oligarchia vltima & democratia:idcirco quas causas exitium illis rebus publicis afferre diximus,eædem nocent monarchiis,& monarchis.

16 ¶ Interdum insidiæ struuntur aduersus personam monarchæ,quandoque contra principatum.

17 ¶ In corpus & personam monarchæ coniurant. I. Contumelia affecti. II. Qui sibi ab eo metuunt. III. Qui eum despiciunt. IV. Qui putant se posse assequi principatum:tales autem sunt, qui audaci ingenio sunt præditi,ac militaribus honoribus ornati. V. Qui ex tyranni cæde gloriam expetunt.

18 ¶ Tyrannis euertitur duobus modis. I. A causa externa, quia potentiores sunt contrariæ respublicæ, vt democratia, vel regnum, vel aristocratia. II. Ex se ipsa, cùm qui tyrannidis sunt participes, inter se dissident.

19 ¶ Regnum rarò propter vim externam interit: sæpius

pius ob internum vitium, quod duplex notari poteſt. I. Si regni conſortes inter ſe diſſideant. II. Si rex tyrannicè ſe gerat, maiorem, quàm fas eſt, & contra leges poteſtatem ſibi arrogans.

Cap. VIII.

De conſeruatione monarchiæ.

20 QVibus rebus monarchiæ diſſoluuntur, his res contrariæ monarchias conſeruant. veluti, ſi ob iniuſtitiam & contumeliam tolluntur, ob iuſtitiam & æquitatem conſeruantur. Cap. 11

21 ¶ Ad regnum diuturnius efficiendum valet imminutio regiæ poteſtatis. nam quò minor eſt poteſtas, eò minùs eſt inuidioſa, & eò magis reges ad æquitatem ſunt propenſi.

22 ¶ Tyrannides duobus modis inter ſe contrariis conſeruantur. I. Per ſæuitiam. II. Per iuſtitiam & æquitatem. vt enim regnum fit infirmius, ſi rex tyrannicè agat, ita è contrario tyrannis ſtabilitur, ſi tyrannus quaſi regem ſubditis ſe gerat.

23 ¶ Ad ptimum modum hæc pertinent. I. Viros excellentes deprimere, & excelſo animo præditos interimere. II. Cœtus & conuentus ciuium & literarios ludos prohibere, & omnino dare operam, ne ciues intet ſe noti ſint, aut ſibi inuicem fidant. III. Iubere, vt ciues, qui non abſunt ab vrbe, viuant in ptopatulo, & verſentur in foribus: ſic enim non latebit, quid agant, quídve moliantur, & humiles ſpiritus ſumere aſſueſcent, ſemper ſeruientes. IV. Speculatotes habere, qui vrbem circumeant, & ſingulorum facta ad tytannum referant. V. Diſcotdias inter ciues ſerere. VI. Ciues deprimere, cûm impenſis variis, vt in milites præſidiarios alendos, & in vectigalia, tum etiam quotidianis laboribus & operibus. VII. Bellum continenter gerere, vt ciues ſemper ſint occupati, & duce egeant. VIII. Amicis non fidere: quia probabile eſt, cupere quidem omnes tyrannidem euertere, ſed eos maximè poſſe id facere, qui apud tyrannum gratia valent. IX. Magnam poteſtatem

mulieribus tribuere in domibus, vt virorum consilia nosse & enunciare possint. Eâdem de causâ seruis vita remissior concedenda est. nam à seruis & mulieribus periculum non imminet tyrannis: & quia bene cum illis agitur stante tyrannide, ideo tyrannis bene cupiunt. Idem contingit in extremâ democratiâ, in qua populus est tyrannus. X. Ad conuiuium vocare potiùs externos, quàm ciues: quoniam hi hostium loco sunt habendi: illi verò nihil putant ad se pertinere certamen de imperio in aliena republica. Hæc omnia potestatem tyrannorum conseruant, sed improba sunt, & principe indigna.

24 ¶ Hæc autem omnia referuntur ad tria capita. nam tria sunt, quæ tyranni sibi proponunt, ne tyrannide excidant. I Vt subditi humiles & abiectos spiritus gerant. II. Vt sibi inuicem non fidant. III. Vt rerum agendarum potestatem non habeant.

25 ¶ Ad secundum modum hæc spectant. I. Reipublicæ curam præ se ferre, nec sumptus facere, propter quos populus irasci solet, veluti cùm tyrannus à ciuibus extorquet pecuniam, quam in scorta consumat. Item rationem acceptorum & datorum reddere, & tributa ac vectigalia exigere videri, cùm suæ rei tuendæ gratiâ, tum etiam ad bellicas necessitates. In summa se præbere tamquam custodem rerum communium & publicarum non quasi dominum, qui omnia in rem suam conuertat. II. Talem se exhibere, vt qui congrediuntur non eum metuant, sed vereantur. quod consequi facile non est sine ciuili scientia. III. Nec aliquem iniuriâ afficere, nec, vt à suis afficiatur, pati. IV. A libidine & ebrietate abstinere, aut saltem hæc vitia occultare. errant enim tyranni, qui, vt aliis beati videantur, hæc euulgant: sic enim se contemptibiles reddunt. V. Vrbem exornare, tamquàm sit procurator, non tyrannus. VI. Religionem non vulgarem, verumtamen sine superstitione, præ se ferre. VII. Virtute præditos afficere talibus honoribus, quales non sperent se à ciuibus, si respublica libera sit, consecuturos. VIII. Honores & beneficia ipsum tyrannum per se conferre: supplicia verò per alios magistratus, & iudices irrogare. IX. Neminem magnum facere, aut saltem non vnum, sed plures, vt alij alios obseruent: aut, si vnum, sal-

num, saltem non audaci, sed miti & humili ingenio præditum. Hæc cautio omnibus monarchis communis est. X. Si quis potentiâ spoliandus est, id sensim & paulatim facere. XI. Abstinere ab omni contumelia & iniuria, præsertim à cruciatu corporis, & à stupro: vel saltem videri illud facere paterno animo, hoc autem, amoris causa, non propter licentiam & potestatem. Præterea ignominiam magnis honoribus collatis resarcire oportet. XII. Efficere, vt vtraque ciuitatis pars existimet se propter tyranni imperium saluam esse, & ab altera parte iniuriam non pati: sunt enim duæ partes ciuitatibus, locupletes, & pauperes. XIII. Vtra earum partium potentior est, eam imperio adiungere. XIV. Nobilibus se affabilem & in congressu facilem se præbere: multitudini autem blandiri, eámque populari oratione demulcere. XV. Bene moratum esse, si non omnino, saltem ex parte.

26 ¶ Inter omnes respublicas breuiori tempore durant oligarchia & tyrannis. Cap. 12.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER LX.

POLITICORVM SEXTVS.

Cap. I.

Scopus huius libri.

Qvæ sunt causæ, propter quas, plures sunt democratiarum species. I. Quia multæ & variæ sunt partes plebis: de qua causa dictum fuit. II. Quia democratiis multa sunt adiuncta & propria: & fieri potest, vt in eadem democratia hæc omnia reperiantur, vel tantùm quædam, siue plura, siue pauciora. Cap. 1.

2 ¶ Fundamentum & scopus democratiæ est libertas: cuius partes duæ sunt. I. Vicissim imperare & parêre, admissa æqualitate arithmeticâ, non geometricâ. II. Vnumquemque viuere vt velit. Cic. libr. 1. de offic. libertatis proprium esse ait, sic viuere vt velis.

3 ¶ Democratica seu popularia hæc sunt. I. Magistratus ab omnibus & ex omnibus eligi. II. Omnes imperare singulis, & vicissim singulos omnibus. III. Magistratus sortitò creari, vel omnes, vel saltem eos, in quibus vsus & experientia siue ars non requiritur. IV. Magistratus non creari ex censu, vel sumi ex paruo & exiguo censu. V. Non licere eidem bis gerere vllum magistratum, aut raro, aut paucos, præter bellicos. VI. Breui tempore terminari magistratus, aut omnes, aut quotcumque possunt. VII. Omnes iudicare, vel ex omnibus sumi iudices, ac iudicare de rebus omnibus, vel de plurimis, vel maximis, & ad summam rem pertinentibus, vt de rationibus exigendis à magistratibus, & de reipublicæ administratione, & de priuatis cōtractibus. VIII. Penes concionem esse omnium rerum, vel saltem maximarum rerum summam potestatem: penes magistratus autem aut nullius rei esse, aut rerum minimarum dumtaxat. IX. Consultandi & deliberandi potestatem tribuere consilio seu senatui, vbi non est omnibus copia mercedis accipiendæ: vbi verò merces omnibus tribui potest, etiam senatui hanc potestatem adimere, ac totius populi conuentui seu concioni tribuere. X. Mercedem tribuere maximè quidem omnibus, si fieri possit, id est, concioni, iudiciis, & magistratibus: aut, si omnibus non possit, saltem præcipuis, & summâ auctoritate præditis, aut iis magistratibus, qui vnà cibum capere & conuiuari necesse habent. XI. Auctoritatem esse penes ignobiles, pauperes, opifices. XII. Nullum esse magistratum perpetuum. XIII. Si quis magistratus ex antiqua republica sit relictus, eius potestatem imminuere: & si suffragio eligebatur, sorte eum creare. Hæc omnia oriuntur ex iure populari seu democratico, quod in æqualitate consistit. nam democratiæ scopus est, vt omnes sint æquales, id est, vt æquè imperent tenues ac locupletes.

CAP. III.

Quomodo æqualitas seruanda sit in democratia.

4 AEqualitatis in democratiâ constituendæ tres modi considerari possunt. I. Vt tantum bonorum possidentibus (exempli causâ) mille pauperibus, quantum quingenti locupletes possident, tanta sit illorum mille, quanta horum quingentorum auctoritas. II. Vt tot sumantur ex his quingentis, quot ex illis mille, qui domini sint comitiorum & iudiciorum. III. Vt quod videtur tam diuitibus quàm pauperibus, vel maiori parti diuitum & pauperum, id ratum sit. si verò aliud maiori parti diuitum, aliud maiori parti pauperum videatur: finge esse viginti pauperes, & decem diuites: atque vnam sentẽtiam placere quindecim pauperibus, contrariam sententiã probari sex diuitibus: ita vt quatuor diuites sequantur sentẽtiam quindecim pauperum, & quinque pauperes sequantur sententiam sex diuitum. Videndum est, quãtus sit census eorum nouendecim, & horum vndecim: & ab vtra parte reperietur maior census, eius partis sententia præualere debet. Quid si vtriusque partis census æqualis reperiatur? vel sorte, vel alia ratione dirimenda res est, quemadmodum etiam cùm concionis, aut senatus, aut iudicum sententiæ ex vtraque parte sunt æquales.

CAP. IV.

Quomodo democratiæ sint constituendæ.

5 DEmocratiarum genera exposui lib. 4. axio. 6. De prima democratia, quæ ex agricolis constat, hæc notentur. I. Est omnium optima, quoniam eiusmodi populus optimus est. Cato in præf. lib. 2. de re rust. *Viri*, inquit, *magni maiores nostri non sine causa præponebant rusticos Romanos vrbanis. vt ruri enim, qui in villâ viuũt, ignauiores quàm qui in agris versãtur in aliquo opere faciẽdo: sic qui in oppido sederent, quàm qui rura colerent, desidiores putabant.* Plinius lib. 18. naturalium historiarum cap. 3. *Rusticæ*, inquit, *tribus laudatissima eorum, qui rura haberent: vrbanæ verò, in quas transferri ignominiæ esset, desidia, probro.* Dionysius quoque lib. 2. auctor est Romulum sellularias & sordidas artes omnibus seruis & peregrinis,

Cap. 4.

militarem ac rusticam liberis ac ciuibus tantummodò concessisse. II. Eiusmodi homines, quia non habent amplam rem familiarem, & sunt rebus suis occupati, rarò eunt in concionem. III. Eorum cupiditas, si quam honorum cupiditatem habent, expletur magistratuum creatione, & rationum à magistratibus exigendarum potestate.

6 ¶ De hac republica dantur tria præcepta. I. Omnes quidem ciues eligant magistratus, & reposcant rationes à magistratibus, causásque iudicent: sed aliqui ex censibus electi, summos magistratus gerant: & quò maior est magistratus, eò ex maiori censu sumi debet, qui ei præsit: aut in magistratibus eligendis non census rationem habere oportet, sed facultatis bene gerendi. II. Leges aliquæ ferantur, quibus ciues agriculturæ studiosi reddantur. III. Concio numquam habeatur ex plebe vrbana sine agricolis.

7 ¶ Docui quomodo optima democratia constituatur. hinc apparet, quomodo aliæ democratiæ sint constituendæ. nam quò magis ab optimâ formâ receditur, eò deterior & ordine posterior democratia fit.

8 ¶ Ad vltimam democratiam, in qua omnes indistinctè sunt reipublicæ participes, rectè constituendam & conseruandam dantur hæc præcepta. I. Legibus & moribus informetur: alioqui diu manere non poterit. II. Ciues assumantur etiam ex spuriis, & ex iis qui alterutrum parentem ciuem habent: ita vt numerus ciuium hac ratione augeatur eò vsque, dum multitudo nobiles, & medios superet: vlteriùs verò non est progrediendum, ne nobiles irritentur. paruus enim excessus poterit eos latere, magnum excessum non ferent. III. Multiplicentur tribus, & sodalitates. IV. Quæ ad sacra priuata pertinent, in pauca & communia contrahantur. & omnino danda est opera, vt ciues inter se permisceantur. V. Seruis, mulieribus, pueris indulgeatur. VI. Bona damnatorum ne publicentur, sed consecrentur: alioqui nimis erit populus ad condemnandum procliuis. VII. Iudicia publica sint paucissima, & rarissima, grauissimis pœnis in calumniatores institutis: quia nobiles & illustres viros calumniari solent, quos non irritare calumniis, sed reipublicæ beneuolos efficere oportet, vt respublica diu durare possit. VIII. Vbi vectigalia non sunt, ex quibus merces venientibus in concionem

Cap. 5.

aut

aut iudicantibus tribuatur, rariores debent esse conciones, & rariora iudicia: síntque iudicia multis quidem de rebus, sed ad paucos dies. IX. Vbi vectigalia sunt: id, quod factis sumptibus necessariis superest, egentibus distribuatur, aut viritim, si fieri potest, aut tributim, vel curiatim, seu per aliquas alias ciuitatis partes. X. Locupletes ad necessarios conuentus mercedem conferant, ab inanibus sumptuosorum munerum functionibus liberi sint & immunes. XI. Officia pauperibus tribuantur, ex quibus locupletari possint, vt apud Carthaginienses fiebat, qui hac de causa pauperes subiectis oppidis gubernandis præficiebant.

CAP. V.

Quomodo sint constituendæ oligarchiæ.

9 CVm nouerimus, quomodo singulæ democratiæ constituantur: facile est cognoscere, quomodo fiant oligarchiæ: sunt enim democratiis contrariæ: proinde contrariis modis conformandæ. Cap.6.

10 ¶ Optima oligarchia est, quæ proximè ad politiam accedit: ad quam rectè condendam hæc præcepta dantur: I. Ex minoribus censibus sumantur necessarij magistratus: ex maioribus autem præcipui magistratus. II. Quicumque ad censum lege definitum peruenerit, ei liceat ad rempublicam administrandam accedere. III. Tanta populi multitudo per censum ad reipublicæ administrationem introducatur, vt qui reipublicæ præsunt, firmiores & potentiores sint iis, qui reipublicæ non sunt participes. IV. Ex meliori populi parte reipublicæ administrandæ socij assumantur.

11 ¶ Reliquæ oligarchiæ constituuntur, magis ac magis paucorum dominatum intendendo.

12 ¶ Quò deterior est oligarchia, eò maiori cautione eget, vt conseruari possit: quemadmodum humana corpora, quò magis sunt morbosa, eò maiorem cautionem requirunt, vt conseruari queant.

13 ¶ Democratias hominum copia tuetur: oligarchias rectus ordo conseruat.

14 ¶ Cùm quatuor ad bellum gerendum valeant, equites, pedites grauis armaturæ, pedites leuis armaturæ, & nau- Cap.7.

tæ: ex equitibus commodè conficitur valida oligarchia, vbi regionis solum est equis accommodatum: ex grauis armaturę peditibus fit oligarchia altera illi proxima: reliqui pedites & homines nautici sunt democratiæ accommodati.

15 ¶ De validâ illa oligarchiâ ex equitibus constante dantur hæc præcepta: I. Filios ad leues pugnas erudire oportet, ne sit necesse copias ex plebe comparare. iidem verò filij, cùm è pueris excesserint, militaria opera efficere debēt. II. Administratio aliquo modo cum multitudine communicetur: hoc autem tribus modis cōtingere potest. Vnus est, quem suprà retuli, vt censum acquirens, ad reipublicę gubernationem admittatur. Alter est, vt recipiantur ij, qui aliquam diu ab illiberalibus artibus abstinuerunt. Tertium est, vt iudicium fiat de iis, qui digni sunt, cùm ex eorum numero, qui in republicâ administrandâ versantur, tum etiam ex iis, qui à reipublicæ muneribus sunt exclusi. III. Præcipuis magistratibus iniungantur munera sumptuosa, vt populus ab eis libentiùs abstineat, & æquiori animo ferat eos, qui magistratus gerunt. IV. Magistratum ineuntes, sacrificia magnificà faciant, oppiparas epulas populo præbentes. V. Iidem magistratus impensas faciant in templa, & alia publica ædificia, vt populus vrbem præclaris monumentis exornatam videat.

Cap. VI.

De magistratibus.

Cap. 8. 16 NEcessarij magistratus sunt hi: I. Qui de contractibus cognoscunt. II. Ædiles, qui curam habent domorum, murorum, fontium, portuum, & ceterarum eiusmodi rerum in vrbe. III. Qui earundem rerum extra vrbem in agris & regione curam habent. IV. Quæstores, qui vectigalia & tributa exigunt. V. Commentariensium & actuariorum præfecti, apud quos acta & contractus perscribuntur. VI. Executores, qui pœnas exigunt, reos custodiunt, & omnino iudicia & iudicum sententias ad effectum perducunt. quia verò huius magistratus officium difficile, laboriosum, & odiosum est, non minùs quàm necessarium: idcirco Aristoteles tres cautiones adhibendas esse docet. Vna est, vt multi constituantur, quorum alij alias causas curēt, ne totum onus vni imponatur. Altera est, ne idem exequatur, qui condemnauit,

nauit,sed alius condemnet,alius exequatur. Tertia est,vt hic magistratus non sit perpetuus:sed ex iuuenibus, & vrbis custodibus,necnon ex magistratibus alij post alios hanc curam suscipiant.

17 ¶ Necessarij sunt, & amplitudinem ac splendorem continent,magnúmque rerum vsum & magnam fidem desiderant sequentes magistratus. I. Hi,ad quos vrbis custodia & rei bellicæ cura pertinet,vt imperator, tribunus,centurio, præfectus classis. II. Qui rationes à magistratibus exigunt,& eorum delicta corrigunt. III. Qui eos conuocat, penes quos est summa potestas. IV. Ii, ad quos diuini cultus, & rerum sacrarum cura pertinet, vt sacerdotes. V. Qui sacrificia sacerdotibus non attributa peragunt, vt apud Romanos rex sacrificulus.

18 ¶ Præter magistratus dictos alij sunt in ciuitatibus otio & secundâ fortunâ fruentibus, qui ad ornatum & rectam ciuitatis constitutionem valent. I. Is, penes quem est mulierum disciplina. II. Custos legum. III. Puerorum moderator. IV. Gymnasiarcha. V. Ludorum & spectaculorum præfectus.

19 ¶ Horum nonnulli,vt mulierum, & puerorum præfecti, reipublicæ populari non conueniunt: quia pauperes cùm seruis careant, vxore & liberis coguntur vti tamquàm seruis.

20 ¶ Tres sunt magistratus, per quos aliqui summos magistratus creant. I. Legum custodes,qui ad aristocratiam pertinent.II. προβουλοι,id est, præconsultatores,qui ad oligarchiam spectant. III. Consilium seu senatus,qui democratiæ conuenit.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER LXI.

POLITICORVM SEPTIMVS.

Cap. I.

Quæ sit vita beata, & maximè expetenda.

Cap.1. DE optima & perfectiſſima republica deinceps dicturi, in primis notemus vitam optimam & beatam, non ſolùm cuiuſque hominis ſeparatim, ſed etiam totius ciuitatis communiter, eſſe eam, quæ cum virtute eſt bonis corporis & bonis externis ſic inſtructa, vt actiones virtuti congruentes édere poſſit.

Cap. II.

An ſit eadem beatitudo ſingulorum hominum, & ciuitatis.

Cap.2. 2 VNa eſt vniuſcuiuſque hominis & icuitatis beatitudo. quapropter in quo beatitudinem hominis conſtituunt, ſiue eam in diuitiis ponát, ſiue in honore, in eodem beatitudinẽ reipublicæ omnes collocant.

3 ¶ Optima reſpublica eſt, ex cuius ordinatione ciues res optimas agunt, & beatè viuunt.

Cap. III.

De magnitudine ciuitatis.

Cap.4. 4 CIuitas nec nimis magna, nec minùs parua eſſe debet: potiùs tamen debet eſſe magna, quàm parua, quia pulchritudo in magnitudine conſiſtit.

5 ¶ Aliud eſt magna ciuitas, aliud ciuitas hominibus referta. nam in quâ ſunt multi homines ſordidi, vel multi ſerui,

ſerui,aut peregrini,pauci autem viri militares,ea non eſt magna ciuitas,quamuis multos homines contineat. magna verò ciuitas eſt,quæ multis ciuibus conſtat.

6 ¶ Nimis parua ciuitas eſt, cuius multitudo tanta non eſt, vt ſufficiat ad bene & beatè viuendum in ciuili ſocietate:nam ciuitates huius rei causâ congregantur.

7 ¶ Nimis magna eſt,cuius multitudo tanta eſt, vt ciues ſe inuicem non cognoſcant: quia ſine hac cognitione fieri nequit,vt magiſtratus rectè diligantur,nec vt iuſtitia rectè adminiſtretur.

8 ¶ Intra eos fines eſt ciuitas rectè conſtituta:&,dummodo hos fines non excedat, quò eſt maior, eò eſt melior. quò autem magis à dictis finibus recedit, eò eſt deterior: ac tandem ad tantam paruitatem vel magnitudinem reduci poteſt,vt ciuitas non ſit appellanda. vt enim aliarum rerum, ita etiam ciuitatis ſunt certi fines, citra & vltra quos conſiſtere nequit.exempli causâ, nauigium nec poteſt eſſe vnius palmi, neque duorum ſtadiorum. ita ciuitas nec ex duobus vel tribus ciuibus, nec ex decies centenis millibus conſtare poteſt. Vide lib.3.cap.2.

CAP. IV.

De regione.

9 DE agro hæc notentur. I. Debet eſſe rerum omnium copiâ refertus. II. Debet eſſe multitudine & magnitudine tantus,vt qui in vrbe habitant, viuere in otio poſſint liberaliter & temperanter: ita vt nec nimia bonorum exilitas vitam illiberalem reddat, nec nimia copia ad luxuriam inuitet.Requiſiui agri magnitudinem, eo verbo ſignificans agri ſpatium ſiue ambitum. Præterea requiſiui multitudinem, reſpiciens ad diuerſa agrorum genera, vt vineas, prata, ſyluas, ſationes, &c. III. Agri formam talem eſſe oportet, vt hoſtibus ad incurſionem faciendam difficilis ſit & impeditus,ciuitati autem ad educendum exercitum facilis & expeditus. IV. Facilis conſpectu ſit, vt facilè ei ſubueniri poſſit

Cap. 5.

Cap. V.

De situ urbis, & usu maris.

10 VRbs commodè sita esse debet tam ad agrum quàm ad mare.

11 ¶ Ad agrum quidem. I. Vt toti agro sit communis, & ad omnes partes auxilia mittere, necnon ex omnibus partibus auxilia recipere possit. II. Vt fructus, ligna, & cetera facilè possint in eam importari.

Cap.6. 12 ¶ Ad mare autem, I. Vt vtrimque, & terrâ & mari auxilia aduersus hostes habere possit. II. Vt hostibus inuadentibus detrimẽtum inferre queat, si ex vtraque parte non possit, saltem ex altera, id est, vel terrâ vel mari. III. Vt ea, quibus eget, ab aliis accipere, & quibus ad superfluitatem abundat, exportare possit: nam extra has causas ne multorum exterorum aduentantium copiâ patrij mores corrumpantur, non debet mercatura naualis admitti, ne quidem pecuniæ quærendæ causâ, quia non oportet, vt ciuitas magnarum diuitiarum desiderio flagret.

13 ¶ Naualia & portus opportunè ad ciuitatem sita esse debent, adeo vt nec vrbem occupent, nec valde remota sint: muris autem, fossis, & propugnaculis contineantur. legibus verò cauere oportet, quinam in ciuitate versari, & inter se permiscere debent.

14 ¶ Vtilissimum est habere copias nauales ad eam vsque magnitudinem, quæ viuendi generi, quod ciuitas sequitur, accommodata sit: vt ciuitas non tantùm se tueri, sed etiam vicinis opem ferre queat, & hostibus formidolosa sit, tam mari, quàm terrâ. Ergo quæ ciuitas vitam principatui conuenientem degit, tantas copias habere debet, quantæ ad res gerendas magnitudini ciuitatis; & magnitudini rerum gerendarum conueniunt.

15 ¶ Magna turba naualis, quæ non est pars ciuitatis, non est necessaria. nam vectores, qui pugnandi causâ naues conscendunt, è numero peditum sumuntur, & in turbam naualem potestatem habent. cùm autem multi sint accolæ & agricolæ, copiam esse nautarum necesse est.

CAP.

CAP. VI.

Quali ingenio præditos esse ciues oporteat.

16 Ciues esse debent animosi,& ingeniosi: quales so- Cap.7.
lent esse in regionibus temperatis, vt in Græcia. nam in regionibus calidis plerique multum habẽt ingenij & artis,sed animi parùm,vt in Asia. contrà in frigidis sunt animosi,sed parùm ingenio valent,vt in Scythia. Et illi quidem naturâ apti sunt ad imperandum,sed plerumque seruiunt: hi verò liberi quidem manere solent, sed malè rempublicam administrant.

CAP. VII.

De iis,sine quibus ciuitas esse non potest,& de partibus ciuitatis.

17 NOn omnia,quæ in ciuitate necessariò esse debent, Cap.8. ciuitatis partes sunt.nam res,quæ in ciuitate sunt necessariæ,non sunt pars ciuitatis.

18 ¶ Necessaria ciuitati hæc sunt. I. Alimentum,vt frumentum,vinum,oleum,&c. II. Artes. III. Arma,ad coërcendos eos,qui imperio non obtemperant, & ad propulsandas hostium iniurias. IV. Pecunia tam comercij causâ, quàm ad sumptum rei militaris faciendum. V. Diuinus cultus, qui primo loco poni debet. VI. Consultationes & iudicia de rebus vtilibus, & iustis. Quocirca opus est, vt sint 1. Agricolæ. 2. Artifices. 3. Milites. 4. Locupletes. 5. Sacerdotes. 6. Iudices.

19 ¶ In optima republica,de qua nunc loquimur,nec agricolæ, nec artifices, nec mercenarij sunt in ciuium numero: quia de beatâ ciuitate loquimur, id est, in quâ omnes ciues sunt beati:beatitudinis autem,quæ in actione secundum virtutem consistit,non sunt capaces,qui liberali ocio carent, & rusticis operibus vel sordidis opificiis sunt occupati.

20 ¶ Partes ciuitatis duæ sunt. I. Viri militares. II. Qui de rebus vtilibus & iustis consultant & iudicant: hi sunt, quos vulgo Politicos appellamus.

21 ¶ Vtrumque munus,id est,tam consultationis & iudicij, quàm militiæ, iisdem deferri debet; alioqui hi, qui armis valent,se alieno imperio perpetuo subiici non paterẽtur. spe naturam ducem sequi oportet, quâ ita comparatum est,

vt iuuenes robore & corporis viribus, ſenes prudentiam & conſilio valeant. quapropter iidem in iuuentute militare debent: in ſenectute rempublicam gubernare. iidem igitur, quamquàm diuerſo tempore, ſunt milites & ciuitatis rectores. iidem debent eſſe locupletes, ne propter inopiam cogantur illiberales artes exercere. iidem debent eſſe ſacerdotes: quoniam hi ſoli ſunt ciues, & par eſt, vt ciues Deum colant. Cùm igitur per ætatem à reipublicæ muneribus erunt immunes, tunc eis ſacerdotia ſunt deferenda.

22 ¶ Ex dictis apparet, quatuor ætates ciuium à politico conſiderari. I. Pueritiam, quæ exercenda eſt ad futura munera. II. Iuuentutem, quæ militare debet. III. Virilitatem, cui defertur cura reipublicæ. IV. Senectutem, ad quam ſacerdotia pertinent.

Cap. IX.

De agri diuiſione, & de agricolis.

Cap. 10. 23 AGer in quatuor partes diuidi debet, quarum duæ ſint publicæ, duæ priuatæ. Ex illis altera ſumptus ſuppeditabit ad ſacrificia, & pios vſus: altera ad ſodalitia & conuiuia publica. Ex his altera eſt ſuburbana, altera, ad extremos fines vergit: vtriuſque autem portio ſingulis cibus tribui debet, vt æquitas iuſtitiáque ſeruetur, & maior ſit in bello cum finitimis gerendo ciuium concordia.

24 ¶ Optandum eſt, agricolas eſſe ſeruos minimè animoſos, vt ad opus ruſticum ſint vtiles, & res nouas non moliantur. Quòd ſi hoc non contingat, ſaltem barbari aut coloni eſſe debent, ſimiliter paruo animo præditi.

25 ¶ Qui priuatos agros colunt, priuati & eorum proprij eſſe debent, ad quos agri pertinent. qui verò publicos agros colunt. eos publicos eſſe oportet.

26 ¶ Seruis humaniter eſt vtendum: eíſque omnibus, ſi probè ſe gerant, præmium libertatis proponi debet.

Cap. X.

De ſitu, & partibus vrbis, atque agri.

Cap. 11. 27 DE ſitu vrbis quatuor requiruntur, præter id quod ſuprà dixi, vt cōmodè ad agrum & ad mare poſita ſit.

fit. I. Vt sit salubris.talis autem maximè est,quę ad Orientem spectat: deinde ad Aquilonem. II. Vt sit ad ciuiles actiones apta. III. Vt sit ad bellicas actiones opportuna, id est,vt habeat exitus ad educendum exercitum faciles, & accessus hosti difficiles:item,vt non facilè cingi capíque possit. IV. Vt aquis & amnibus abundet. quæ si aliter non suppetant, constituendæ sunt multæ cisternæ ad aquam pluuiam excipiendam, ne vmquàm ciues aqua deficiat, si fortè propter bellum ab agro prohibeantur.

28 ¶ Vbi non omnes aquæ sunt similes, nec est aquarum perennium copia, distinctas ac separatas oportet esse eas quæ sunt ad victum opportunæ,& eas quæ aliis vsibus inseruiunt.

29 ¶ Quod ad loca munita attinet, arx edita atque excelsa oligarchiæ & monarchiæ conuenit: loci æquabilitas democratiæ: neutrum aristocratiæ, sed potiùs loca firma & munita complura.

30 ¶ Vrbs loca quædam eleganter & latis viis distincta habeat ornatus causâ:quędam autem secus disposita,quominùs externis pateant.

31 ¶ Muris sepienda ac diligenter munienda est ad maiorem vim propulsandam: ipsáque mœnia magnificè ac decorè sunt extruenda: & quàm maximè fieri potest ad vsus bellicos debent esse accommodata:* proinde turribus & propugnaculis in locis idoneis distincta. Cap.12.

32 ¶ In his propugnaculis quædam publica conuiuia debent apparari, si Aristoteli credimus: quia vt ciuitas per sodalitates,à quibus conuiuia celebrantur, distributa est, ita muri ciuitatis sunt propugnaculis distincti.

33 ¶ Sacræ & publicæ ædes,in quibus magistratus conuiuia celebrant,idoneo & eodem loco sint,nisi si qua lex aut oraculum separari iubet. idoneus autem locus est, qui conspectum illustrem habet,& præ vicinis partibus vrbis est tutus ac munitus.

34 ¶ Huic loco subiiciatur forum à cunctis rebus venalibus vacuum, quò neque sordidi atque illiberales artifices, neq; agricolæ,nec alij similes veniãt,nisi à magistratu vocari.

35 ¶ In eodem loco senum gymnasia & exercitia collocentur: ac iuuenibus quidem magistratus aliqui adsint:

magiſtratibus autem ſenes, vt ſuâ prudentiâ honeſtum pudorem & liberalem metum iniiciant.

36 ¶ Rerum venalium forum alio ſtatuatur loco ad eas res, quæ è mari aduehuntur, & quæ ex agro importantur, vna excipiendas idoneo atque opportuno.

37 ¶ Conuiuia celebrentur à ſacerdotibus prope ædes ſacras; à magiſtratibus autem, qui iudiciis præſunt, & ab ædilibus, prope rerum venalium forum.

38 ¶ Vrbicæ diſpoſitioni atque ordini hactenus expoſito, ſimilis ordo ſeruandus eſt in agris, nam ibi quoque ſui magiſtratus, & ſua templa eſſe debent.

CAP. XI.

Ex quibus & qualibus ciuitatem conſtare oporteat.

Cap.13. 39 SCopus perfectæ reipublicæ eſt beatitudo, id eſt, vt omnes ciues ſint beati: ſic enim ciuitas beata erit. beatitudo autem (vt 1. Ethicor. expoſitum fuit) ſupponit quidem adeſſe bona externa, ſed conſiſtit in actione ſecundum virtutem.

40 ¶ Viri boni fiunt naturâ, conſuetudine, & ratione ſeu doctrina. Naturâ quales ciues eſſe debeant, expoſui axio. 16. Nunc de inſtitutione dicendum.

CAP. XII.

Vtrùm vna ſit ciuium inſtitutio, an plures.

Cap.14. 41 CVm ſuprà dictum ſit eoſdem ciues in iuuentute parêre debere, in prouectiori autem ætate imperium ſumere in iuniores: inde apparet omnes inſtituendos eſſe, vt rectè parêre, & rectè imperare ſciant. Imperium intelligo, quod eſt in homines liberos, non herile ſeu dominicum, quod exercetur in ſeruos: nam omnes ciues ſunt liberi.

42 ¶ Quia verò in perfecta republica eadem eſt ciuis & magiſtratus & optimi viri virtus, atque iidem priùs debent parêre, deinde imperare: idcirco legiſlatori maximè curæ eſſe debet, quomodo quibúſque ſtudiis viri boni euadant.

CAP. XIII.

De fine optimæ vitæ, & de institutione ad eum finem accommodata.

43 QVatuor præmunio. I. Tres sunt partes animæ humanæ, sensus, intellectus practicus, & intellectus contemplatiuus, de quibus dictum fuit 1. Ethic. cap. vlt. II. Tria similiter sunt actionum humanarum genera, id est, actiones sensitiuæ, practicæ, & contemplatiuæ. III. Vita humana diuiditur in otium & negotium, in pacem & bellum. IV. Alia sunt necessaria, sine quibus viuere non possumus: alia honesta & pulchra, vt actiones secundum virtutem.

44 ¶ His præmunitis, dico virum politicum & legislatorem debere in republicâ informandâ, & legibus condendis, atque in ciuibus instituẽdis, ad hæc omnia respicere: magis tamen ad præstantiora, quàm ad reliqua. Est autem præstantior intellectus sensu, & intellectus contemplatiuo, intellectu practico. proinde anteponenda est contemplatio actionibus practicis, & praxis operationibus sensitiuis. Item negotium otio præstat, quia negotij finis est otium. Denique res honestæ necessariis antecellunt.

45 ¶ Non sunt igitur bene constitutæ eæ respublicæ, quæ tantùm ad bellum sunt conformatæ, vt olim respublica Spartana, & Romana: bellum enim gerentes florent, pace fruentes intereunt.

CAP. XIV.

De virtutibus reipublicæ necessariis.

46 CVm pax sit finis belli, & otium finis negotij: oportet in republicâ esse virtutes, non solum quæ ad bellum & negotium, sed etiam quæ ad pacem & otium ac vitam in otio rectè traducendam valet. Cap. 15.

47 ¶ Ad negotium valent eæ virtutes, quarum vsus in negotio est, vt fortitudo, & tolerantia. Ad otium eæ, quarum opus in otio spectatur, vt scientia. Ad vtrumque eæ, quarum opus vtroque, id est, tam belli quàm pacis tempore requiritur: vt temperantia, & iustitia. quæ tamen magis in pace, quàm in bello requiruntur. nam bellum quidem, si legitimè geratur, iustos & temperantes esse cogit, sed res secundæ homines petulantes & contumeliosos reddere solent.

Cap. XV.

De ordine eorum, quæ dicenda sunt.

48 Cvm ad virtutes assequendas tria conferant, natura, exercitatio, & ratio seu doctrina: de naturâ suprà dixi, exponens quales naturâ ciues esse oporteat axio. 16. hâncque accipimus à Deo, non acquirimus nostrâ industriâ. consuetudo autem & exercitatio à primis annis adhiberi, proinde etiam rationem præcedere debet.

49 ¶ Quemadmodum natura primò gignit corpus, deinde appetitum, postremò intellectum: ita ordine temporis prima cura debet esse corporis, sed in gratiam animi: secunda appetitus in gratiam intellectus: tertia ipsius intellectus.

Cap. XVI.

De procreatione liberorum.

Cap. 16. 50 VT ciuium corpora bene sint constituta, in primis habenda est ratio generationis, de qua Aristoteles hæc præcepta tradit. I. Vt masculus anno circiter trigesimo septimo, (vereor, ne legendum sit vigesimo septimo) femina circiter duo de vicesimo nuptias contrahant. II. Hyeme liberis dare operam oportet, & flantibus vẽtis Aquilonalibus, potiùs quàm Australibus. III. Parentes sint habitu corporis laboribus exercitati non violentis, nec vnius tantùm generis, quomodo exercentur athletarum corpora, sed ad hominum liberorum actiones obeundas. etenim nec athletarum habitus est probandus, nec corpus remediis & curationibus egens, nec quod laboribus est attritum. IV. Mulieres prægnantes nec desidiæ se dedant, sed quotidie deambulent, neque tenui victu vtantur, mentem verò habeant quietam & sedatam. V. Definitus sit à legislatore numerus liberorum procreandorum & educandorum. VI. Anno ætatis circiter quinquagesimo quarto, aut quinquagesimo quinto finis imponatur liberorum procreationi. VII. Nec vir matrimonio copulatus cum alia muliere rem habeat, nec mulier nupta consuetudinem alterius viri admittat qui secus fecerit, infamiâ notetur.

CAP. XVII.

De liberorum educatione, & institutione.

51 IN liberis educandis & instituendis habeatur ratio ætatis eorum. Cap.17.

52 ¶ Prima ætas est vsque ad biennium, de quâ dantur hæc præcepta. I. Alantur infantes copia lactis sine vino. II. Moueantur, & agitentur, quatenus tenella illa corpora ferre possunt. III. Adhibeantur (vt Aristoteli placet) ad id reperta instrumenta, ne corpora distorqueantur. Verùm huiuscemodi instrumenta, quod sciam, nostrâ ætate non extant. IV. Frigoribus paulatim assuescant: hoc enim & ad valetudinem, & ad actiones bellicas est vtilissimum.

53 ¶ Secunda ætate, quæ est à biennio vsque ad quinquennium, hæc obseruentur. I. Nondum aliquâ disciplinâ instituantur. II. Labores ne subeant, tantam solùm ludicram exercitationem adhibeant, quanta sufficit ad fugiendam desidiam. III. Ludis vtantur nec illiberalibus, nec laboriosis, nec remissis. IV. Non qualescumque fabellas audiant, sed quales eos audire decet: quod præfectis ipsorum curæ esse debet. V. Lusiones plereque sint imitationes quædam eorum, quæ postea seriò sunt tractaturi. VI. Clamare & plorare ne prohibeantur: quoniam hæc ad incremẽtum corporum puerilium valent: quippe quæ sunt exercitationes quædam illi ætati conuenientes. VII. Minimè cum seruis versentur. VIII. Auditionibus & spectaculis illiberalibus arceantur. IX. Picturas ac fabulas indecoras ac deformes ne spectent.

54 ¶ Tertia ætas est à quinquennio ad septennium: quâ ætate spectatores esse debent earum disciplinarum, quas eos discere oportebit.

55 ¶ Duæ sunt ætates, ad quas necesse est disciplinam & institutionem liberorum diuidi: altera ab anno septimo vsque ad pubertatem, altera à pubertate vsque ad primum & vigesimum annum.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ LIBER LXII.

POLITICORVM OCTAVVS.

Cap. I.

An necessaria sit puerorum institutio, & vtrùm publica, an priuata esse debeat.

LEGVMLATORI maximè est elaborandum, vt pueri ad reipublicæ formam accommodatè instituantur: vtputà in democratia moribus popularibus, in oligarchia oligarchicis induantur: hoc enim ad rempublicam tuendam ac constituendam valet.

2 ¶ Quoniam igitur hoc publicè interest, publicè curari debet, non priuato cuiusque arbitrio. Denique vnusquisque ciuis existimare debet se non esse suiipsius, sed ciuitatis cuius est pars. Cicero lib. 1. de offic. *Vt præclarè* (inquit) *scriptum est à Platone, non nobis solùm nati sumus, sed ortus nostri partem patria, partem parentes vindicant, partem amici.*

3 ¶ Non omnia necessaria munera discere adolescentes debent, sed à sordidis & illiberalibus abstinere eos oportet: sunt autē sordida & illiberalia, quæcūque ad vsus & actiones virtutum inutile efficiunt corpus, aut animam, aut mentem.

4 ¶ Liberalibus artibus sui ipsius & amicorum causâ vel propter virtutem dare quadamtenus operam non est illiberale existimandum.

Cap. III.

Quibus artibus pueris erudiuntur.

5 QVatuor sunt, quibus veteres erudire pueros solebāt. Grammatica, quia ad vitā est vtilis & ad alias scientias

tias discendas confert. II. Gymnastica & pædotribica quarum illa corporis habitum exercitatione, hæc effectiones & munera variis certaminibus conformat. III. Musica, non tam vtilitatis, quàm honestæ recreationis gratiâ. IV. Ars pingendi, non tam ne in rebus suis vendendis fallerentur, quàm ne in rebus emẽdis deciperentur: vel potius quia in pulchritudine corporis cognoscendâ solertem efficit.

CAP. IV.

De gymnastica.

6 DE gymnasticâ dantur ab Aristotele hæc præcepta. I. Non est athletarum habitus corporibus conciliandus, quoniam hac ratione forma corporis corrumpitur, & eius incremento obsistitur. II. Non sunt pueri laboribus immanes & feri reddendi, vt Lacedæmoniis perperam placebat: quia vera fortitudo, per quam honesta pericula suscipiuntur, mansuetis potiùs inest, quàm barbaris & inefferatis. III. Pueri vsque ad pubertatem leuiùs exerceantur, à violento victu & nimiis laboribus arceantur, ne quid impedimenti afferatur corporum incremento. IV. Post pubertatem cùm tres annos in aliis disciplinis posuerit, tunc laboribus necessariis & victu à necessitate præscripto exerceantur. nam eodem tempore animi & corporis laborem sufferre non oportet: quia corporis labor menti, mẽtis labor corpori officit.

CAP. VI.

An musica sit discenda, & in quem vsum.

7 MVsica quidem valet. I. Ad recreationem sumendam post exantlatos labores animi vel corporis. II. Ad vitam iucundè traducendam. III. Ad mores informãdos. nam experientia docet, musicam ad animos nostros concitandos, vel sedandos, & variè informandos valere.

8 ¶ Musicam igitur pueri discere debent: I. Quia est res iucunda, minimè noxia. II. Quia etiam viris conuenit, non vt finis, cuius gratiâ agant, sed vt hac honestâ oblectatione à laboribus quiescant. III. Quia affinitatem quandam cum animâ humana habere videtur, adeo

vt philosophorum aliqui humanam animam, harmoniam esse dixerint, alij eam in se harmoniam habere pronunciarint.

Cap. VII.

Cuiusmodi musicâ, & quomodo sit vtendum.

9 PVeri musicam discere debent, ita vt ipsi canant, & instrumentis musicis manum admoueant: I. Vt possint de rebus musicis bene iudicare. II. Vt interim re honestâ occupentur cum oblectatione. quod enim est infantibus crepitaculum, hoc adultioribus est Musica.

10 ¶ In musicâ tractandâ adhibendæ sunt hæ cautiones. I. Qui prouectioris ætatis sunt, ab operationibus musicis abstineant, tantummodò de aliis res musicas tractantibus iudicet. II. Nec omnes numerosi motus corporis, nec omnes cantus addisci debent, nec omnib. instrumentis musicis vti oportet: sed exemplo Mineruæ, quæ tibiam proiecit, decori habenda est ratio, & cauendum ne corpus sordidum, atque ad bellicas & politicas actiones inutile reddatur. III. In his rebus non est nimium operæ ponendum, nec artis excellentia quæri debet: sed sufficit eò vsque progredi, vt oblectatio ex musicâ maior capiatur, quàm pueri & serui percipiunt. Denique hic vtendum est Terentiano illo præcepto, *Ne quid nimis*. IV. Non oportet harmonicis motibus & modis vti ad alios oblectandos: quoniam hæc actio illiberalis est.

11 ¶ Duo præmunio. I. Cantuum tria sunt genera. nam alij sunt morales, qui ad mores sedandos & informandos valent: alij practici, rebúsque agendis apti: alij enthusiastici, qui animos inflammant, & diuino quodam furore implent, harmoniarum igitur natura ad horum vnúmquemque accommodata reperitur. II. Musica vtilis est propter disciplinam, animorum purgationem, vitæ cum iucunditate traductionem & recreationem.

12 ¶ His præmunitis, dico omnibus harmoniis vtendum esse, non tamen omnibus eodem modo, quod distinctiùs explicare, vtile erit. I. Ad institutionem & disciplinam vtendum est harmoniis moralibus, qualis erat Dorica. III. Ad eos audiendos, qui musico munere funguntur, adhibeantur harmoniæ practicæ & enthusiasticæ, qualis erat Phrygia. hæ nam-

namque ad purgandos animos valet,vt non ſolùm Ariſtoteles teſtatur, ſed etiam ſacræ literæ exemplo Saulis oſtendunt, quem malo genio vexatum muſica Dauidis ſedabat. III. In vulgi gratiam recipiantur in theatro muſicæ intenſiores. IV. Pueri etiam muſicam Lydiam diſcant, quoniam ornatum & diſciplinam affert.

13 ¶ In ſummâ tres termini ſtatuantur, vltra quos non eſt in muſica progrediendum. I. Mediocritas, ne artis excellentia quæratur. II. Poſſibilitas, ne fruſtra laboremus in eo, quod aſſequi non poſſumus. III. Decorum, ne ſordidè & illiberaliter muſicâ vtamur.

FINIS.

IVL. PACII A BERIGA
LOGICÆ DISPVTATIONES OCTO.

DISPVTATIO PRIMA DE LOGICA.

Reſpond. Georgio Friderico Paſtorio, Heidelbergenſi.

I.

LOGICA ἀπὸ τοῦ λόγου, Dialectica ἀπὸ τοῦ διαλέγεσθαι dicta eſt.

Eadem ferè eſt Logicæ & Dialecticæ etymologia: quoniam λόγος & λέγεσθαι ſunt coniugata.

II.

Verbum Λόγος, quod eſt πολύσημον, hîc vel pro ratione, quæ Græcis eſt λόγος ἐνδιάθετος, *a* vel pro diſputatione accipitur: Διαλέγεσθαι verò eſt differere ſeu diſputare. *b* Quocirca Logica eſt vel ratiocinandi, vel differendi: Dialectica autem eſt differendi facultas.

a *Λόγος triplex eſt: ἐνδιάθετος in mente, προφορικὸς in voce, & γεγραμμένος in ſcriptis: Logica autem reſpicit ad internum λόγον, auctore Ariſt. lib. 1. Poſter. cap. 10. partic. 7.* b *Differere propriè dicimur cum aliis: ſed quodammodo etiam nobiſcum: túncque idem eſt differere, quod ratiocinari.*

III.

Cùm autem diſputationum genera ſint quatuor: I. Didaſcalicę ſiue apodictic ex propriis cuiuſque diſciplinę principiis, quæ principia ſi perperam aut falsò adhibeantur, fient apateticæ. i. deceptoriæ diſputationes: II. Dialecticæ ſeu Topicæ, ex probabilibus: III. Piraſticæ ſeu tentatiuæ, ex iis quæ reſpondenti videntur, & quæ neceſſe eſt eum ſcire, qui ſibi

qui sibi scientiam arrogát, quales sunt Socratis disputationes cum Sophistis: IV. Litigiosæ,seu sophisticæ,seu captiosæ,quæ falsò sumi ex probabilibus,vel concludere videntur: cùm (inquam) tot sint disputationum genera, ex maximè notæ & frequentes sunt,quæ sumuntur ex probabilibus, sub quibus etiam pirasticæ continentur: idcirco in Dialecticæ vocabulo plerumque ad hanc significationem respicitur.

Vide Topic.lib.8.cap.1.partic.1.& Elench.cap.2.& Poster.lib.1.cap.2. partic.vlt.& cap.16.

IV.

Logica, quæ vel ratiocinatrix dicitur, vel in disputatione generaliter sumptâ versatur, nec non dialectica æquè latè disputationem considerans, totam facultatem significant: Posteriori verò disputationis significatione accepta, id est pro disputatione ex probabilibus, tam Logica quàm Dialectica est nomen partis. Quare homonymiæ distinctione diuersæ opiniones* de Logicæ & Dialecticæ vocabulis ita conciliantur.

* *Quidam Dialecticam Logicæ partem faciunt, alij vtroque vocabulo totam facultatem significari volunt: Arist.autem vtrumque vocabulum diuersimodè accipit. Logicam pro tota facultate sumit Topic. lib.1.cap. 14.part.8.& 9.Pro eius parte, Poster. lib.1.cap. 22. partic.1. 22. 29. & Phys. lib.3.cap.7. part.2. & alibi. Dialecticam pro tota facultate, Rhetor.lib.1. cap.1.cùm ait (De omni syllogismo similiter videre Dialecticæ est,vel ipsius vniuersæ,vel partis cuiusdam.)In primis autem capitis verbis Dialecticam accipit pro parte Logicæ, sicut etiam lib.de Interpr. cap. 12. partic. 2. & Prior. libr. 1. cap. 1.partic. 6. & cap. 30.part. 5. & Topic.libr.1. cap.1.partic. 5. & cap. 10.11. 12. & lib. 8. cap. 1. part. 1. & Elench. cap. 2.part.2.3. & Metaphys.lib. 12. cap. 4. & aliis locis. Præterea Plato Dialecticæ appellationem Metaphysicæ tribuit, De republ. lib.6.& 7.*

V.

Huius autem homonymiæ vitandæ, ac facilioris doctrinæ tradendæ causâ, nos cum Peripateticorum celeberrimis, Logicæ vocabulo totam facultatem,Dialecticæ appellatione partem *eius significabimus.

* *Quæ agit de epicheremate,id est,argumentatione ex probabilibus.*

VI.

Vlterius autem, vt omnis homonymia tollatur, notandæ sunt hæ Logicæ distinctiones. Primò, alia est naturalis,qua

omnes homines naturaliter præditos esse ex eo cõstat, quòd homo est ζῶον λογικὸν, animal logicum seu rationale: alia artificiosa, quæ certis præceptis methodicè digestis comprehensa, doctorum virorum propria est, de qua posteriori nos disputationem instituimus.

VII.

Secundò, vel est Logica communis, quæ ad nostrum institutum pertinet: vel singularum scientiarum & artium propria, quam Aristoteles παιδείαν τινὰ *a*, καὶ τρόπον τῆς ἐπιστήμης *b*, Auerroës *c* Logicam appropriatam appellant.

a *lib.* I. *de partib. animal. cap.* I. b *Metaphys. libr.* I. *minore, cap. vlt.* c *In proœm. in lib.* I. *Poster. Analyt.*

VIII.

Tertiò, Logica à Scholasticis distinguitur in docentem & vtentem: *a* id est, in doctrinam Logicam, & vsum Logicæ. illam ars Logica continet: hæc in Philosophia & aliis scientiis fungitur. *b* His generaliter præmunitis, de arte Logica videamus.

a *Vtentis verbum hic à Scholasticis passiuè accipitur.* b *In vsum & praxim deducitur.*

IX.

Artem Logicam esse, dubitari non potest. cùm enim alij bene, alij malè ratiocinentur: nihil prohibet, ea, per quæ illi his præstant, præceptis artificiosè comprehendi.

Simili ratione Aristoteles Rhetor. libr. I. *capite* I. *probat esse artem Rhetoricam.*

X.

Asserimus eam esse verè & propriè artem *a*, prout ars ab Aristotele definitur sexto Ethico: id est, esse habitum cum recta ratione effectiuum *b*, non (vt Scotus falsò existimat) scientiam.

a *Alij Logicam artem esse contendunt, quorum sententiæ subscribimus: alij scientiam, quorum sententiam, si scientiæ vocabulum propriè accipiatur, reiicimus: alij nec scientiam, nec artem, sed habitum quendam instrumentalem, temere ponentes habitum instrumentalem distinctum à quinque veris habitibus, quos Aristoteles* 6. *Ethic. cap.* I. *recenset, id est, à scientia, intelligentia, sapientia, prudentia, & arte.* b *Effectiuum ab actiuo differt, vt effectio ab actione. Effectio est, cuius finis est opus post effectionem manens: vt ædificationis ædes, curationis sanitas.*

Actio

Actio est, quæ ex prælectione proficiscitur, nec semper habet vlteriorem finem. Vide lib. 6. Ethic. cap. 4. & 5. Hæc sanè obscuriora sunt, quàm vt hoc loco possint, aut tyronibus debeant exactè explicari.

X I.

Tractat enim de conficiendo instrumento sciendi, quod vocamus syllogismum, opus post effectionem permanens.

X I I.

Atque hoc ponimus Logicæ subiectum *, id est, syllogismum, quatenus est instrumentum ad scientiam in animis nostris pariendam aptum.

* *Syllogismus est subiectum Logicæ adæquatum: demonstratio verò est subiectum principale. sic scientia syllogistica, i. latè accepta, est finis adæquatus: scientia demonstratiua est finis principalis. De subiecto & fine principalibus loquitur Aristoteles libr. 1. Prior. cap. 1. partic. 1. De subiecto adæquato, libr. 1. Rhetoric. cap. 1. illo loco antea citato, De omni syllogismo, &c.*

X I I I.

Hinc libri Logici ab Aristotele conscripti, meritò appellatione Organi continentur: Logica namque est organum siue instrumentum, quia docet instrumentum sciendi.

X I V.

Ex dictis Logicæ definitio hæc colligitur, Ars ratiocinandi, seu (quòd idem valet) syllogismos conficiendi, vt in quacumque re discernatur verum à falso.

X V.

In Logica itaque explicantur syllogismi partes, & syllogismus ipse, tam in genere, quàm in specie.

X V I.

Partium syllogismi aliæ sunt simplices, aliæ compositæ: quarum vtræque spectantur vel per se, vel vt sunt partes: & vel in primis notionibus, vel in secundis.

X V I I.

Notiones sunt animi nostri conceptus, quibus repræsentantur res, vel quatenus sunt, vel quatenus intelliguntur. & quia res priùs sunt, quàm intelliguntur: idcirco illo modo vocantur primæ notiones, vt substantia, quantitas, qualitas: hoc modo secundæ notiones, vt genus, species, differentia.

X V I I I.

Simplices partes sunt, quæ simplicem animi conceptum,

veritatis & falsitatis expertem significant: vt, homo. Compositæ, quæ compositum, id est, quæ verè aut falsò aliquid cum alio coniungunt:vt,homo est iustus.

XIX.

Per se spectari dicuntur, cùm non considerantur vt partes, sed vt per se aliquid significant. vt partes autem considerantur,cùm in toto spectantur. Verbi gratiâ,homo est pars huius orationis,homo est iustus: sed & per se, atque extra eam orationem, est vox certam rem significans.

XX.

Partes simplices, per se consideratæ, vocantur dictiones, vt nomina, & verba: quatenus sunt partes enunciationum, appellantur subiectum & attributum: quatenus sunt partes syllogismi,nominantur termini, maior, minor, medius: de quibus suo loco.

XXI.

Partes compositæ, per se acceptæ, dicuntur enunciationes:in syllogismo autem appellantur propositiones:syllogismo probandæ nuncupantur problemata, & iam probatæ nominantur conclusiones.

XXII.

Nam ex simplicibus.i.ex nominibus & verbis componuntur enunciationes,ex enunciationibus syllogismi.

XXIII.

Partes itaque syllogismi per se acceptas, in primis notionibus explicat Aristoteles in libro Categoriarum: easdem in secundis notionibus considerat in libro de Interpretatione:de syllogismi forma generali tractat in Prioribus Analyticis:de speciebus syllogismi sumptis à materia, in libris sequentibus:hoc est, de syllogismo necessario, quem vocamus Demonstrationem,in Posterioribus Analyticis:de probabili seu dialectico,quem Græci appellant ἐπιχείρημα,in Topicis:de captioso seu sophistico in Elenchis Sophisticis.

XXIV.

Quocirca si primas & summas artis Logicæ partes spectemus,eam comperiemus ab Aristotele partim compositiuo,partim diuisiuo ordine conscriptam: nam à partibus syllogismi ad syllogismum, componendo: à generali autem forma ad singulas species,diuidendo progreditur.

XXV.

XXV.

His omnibus libris præponitur Isagoge Porphyrij, non vt pars Logicæ, sed vt introductio ad Logicam, explicans quinque vocabula, quorum in Organo Logico frequens est vsus, nempe Genus, Speciem, Differentiam, Proprium & Accidens.

DISPVTATIO SECVNDA.

Respondente I. C. R. H.

DE LOGICÆ ARTIS DIVISIONE.

I.

LOGICA multis modis diuidi potest. Primò in tractatum de primis notionibus, qui habetur in libro Categoriarum, & tractatum de secundis notionibus, qui reliquis Organi libris continetur.

II.

Hæc diuisio similis est ædificij in fundamenta & superficium diuisioni. Nam primæ notiones secundarum, & Categoriæ sunt artis Logicæ fundamenta.

Hac diuisione vsi sumus in Institutionibus Logicis, non vt omnium optima, sed vt maximè illi operi accommodata.

III.

Secundò Logica diuiditur in duas partes: in quarum priori agitur de partibus syllogismi secundum se consideratis, in altera de syllogismo primùm generaliter, mox specialiter.

Hæc diuisio tamquàm omnium optima, Organo Logico præfixa est.

IV.

Tertiò in partem generalem, quam Auerroës communem, veteres Latini artem veterem vocant, & specialem, quam Auerroës propriam, Latini artem nouam appellant. illa de syllogismo in genere, & de eius partibus integrantibus pertractat: hæc singulas syllogismi species declarat.

a *Quamuis vulgò non diſtinguantur, ſed pro vna habeantur.*
b *In Topicis ad Trebatium.* c *Lib.5.cap. vlt.*

IX.

Nam,iudicamus de his quæ iam ſunt facta: diſponimus, quæ nondum facta ſunt, præſertim ſecundum eos, qui has Logicæ diuiſiones probant: quandoquidem ad iudicium referunt conſtructionem enunciationum & ſyllogiſmorum cùm inuentio quoque tam horum quàm illarum ſit *a*. Adde quòd M. Tullius adeo iudicium à diſpoſitione ſeiungit, vt potius ad inuentionem quàm ad diſpoſitionem referat *b*: & in Topicis non ſolùm inueniendi,ſed etiam iudicandi artem docet *c*. Apparet igitur,aliud eſſe iudicium,aliud diſpoſitionem: proinde Logicæ partitionem in inuentionem ac iudicium, & in inuentionem ac diſpoſitionem, non eſſe vnam & eandem diuiſionem,ſed duas ac diuerſas.

a *Prior.lib.*1.*cap.* 27. 30.*& Poſter.lib.*2.*cap.*13.14. *& Topic.lib.*1.*cap.* 13.*lib.*8.*cap.* 1. b *In Oratore.* c *De inuentione primo loco tractat: poſtea de iudicio agere incipit eo loco.[Expoſitis omnibus argumentandi locis &c.]quo loco agi de iudicio,nemo(opinor) dubitabit, qui verba illa Ciceronis in Oratore expendet, [Nec verò vtetur imprudenter hac copia,ſed omnia expendet, & ſeliget. non enim ſemper, nec in omnibus cauſis ex iiſdem eadem argumentorum momenta ſunt. Iudicium igitur adhibebit:nec inueniet ſolùm quid dicat,ſed etiam expendet.&c.]*

X.

Vtrouis autem modo Logica ſecetur, negamus eiuſmodi partitionis auctores eſſe Stoicos,vt vulgò creditur.

*Nam ſi Stoici Logicam in has duas partes diuiſiſſent,non ſolùm iudicandi vias perſecuti eſſent,ſed in arte quoque inueniendi quadamtenus elaboraſſent,quam tamen eos totam reliquiſſe teſtatur Cic. in Topicis. Immo hanc inueniendi artem adeo ignorarunt, vt quibus è locis argumenta depromantur,ne ſuſpicati quidem ſint,eodem Cicer.lib.*4.*de finibus auctore.Præterea Diogenes Laërtius in Zenonis vita,non hanc, ſed aliam Logicæ Stoicam diuiſionem affert.*

XI.

Hactenus de Logica diſſeruimus, quod ad Logicam pædiam pertinet:deinceps ipſius artis præcepta quàm breuiſſimè & commodiſſimè fieri poterit,proponemus.

DE ATTRIBVTIONE.

XII.

Quia verò Logicæ scopus est veritas, quæ in attributione maximè cernitur: (cùm enim alterum alteri attribuitur, necesse est vt ei verè aut falsò attribuatur *) idcirco potissimùm in ea tractatur de attributione, quæ est inter attributum & subiectum cui attribuitur, relatio quædam.

* *Categor. cap. 4. part. 3. & de interpretatione, cap. 1. part. 5. 6.*

XIII.

Cùm autem attributio vel potestate, vel actu spectetur: (aut enim consideratur quidpiam, quatenus alteri attribuitur, vt iustus homini in hac enunciatione, homo est iustus: aut quatenus aptum est vt alteri attribuatur, vt genus dicitur, quia potest attribui multis speciebus) cúmque in huiusmodi rebus potestas sit actu prior *: in hac disputatione ad potestatem respiciemus: nam de attributione quæ actu fit, tunc agetur, cùm de enunciatione differetur.

* *Prior tempore. vide cap. 13. part. vlt. de interpr.*

XIV.

Omnis attributio vel est homonyma, vel synonyma, vel polyonyma, vel heteronyma, vel disparata, vel paronyma *a*. Nam quæ vocantur analoga, vt radices montis & plantæ, *b* vel ab vno & ad vnum, quomodo substantia & accidentia dicuntur entia *c*, appellatione homonymorum comprehendimus *d*.

a *Categor. cap. 1. & ibi Ammo. & Simplicius.* b *Metaphys. libr. 4. cap. 6.* c *Metaph. lib. 2. cap. 2.* d *Porphyr. in Isag. cap. 2. part. 32. Simplic. & Ammo. in Categor. cap. 1.*

XV.

Attributio homonyma est attributi homonymi de subiectis homonymis. Subiecta homonyma sunt, quæ vulgò vocantur æquiuoca æquiuocata, & ab Aristotele * definiuntur, Quorum nomen solum est commune, ad illud verò nomen accommodata definitio, diuersa est. Attributum homonymum, est nomen illud commune, quod multis attribuitur, nec recipit vnam illis communem definitionem: vulgò dicitur æquiuocum æquiuocans. Verbi gratiâ, canis sydus, canis quadrupes, & canis piscis, homonymos nominantur canes: quia nulla est canis definitio tribus illis communis. quare tria

re tria illa, sunt subiecta homonyma, & canis est attributum homonymum * *Categor.cap.1.part.1.*

X V I.

Similiter attributio synonyma est attributi synonymi de subiectis synonymis. Subiecta synonyma vulgò vocantur vniuoca vniuocata, & ab Aristotele * ita definiuntur, Quorum & nomen est commune, & ad illud nomen accommodata definitio est eadem. Attributum synonymum, vulgò vniuocum vniuocans, est quod multis attribuitur tam ratione sui nominis quàm ratione suæ definitionis ad illud nomen accommodatæ. Vtputà animal dicitur synonymως de homine & bruto: quia horum vtrumque dicitur animal, & vtrique conuenit definitio animalis, nempe Viuens sensu præditum. Ergo homo & brutum sunt subiecta synonyma, animal verò est attributum synonymum.

* *Categor.1.cap.1.part.2.*

X V I I.

Homonymia quandoque manifesta est, quandoque latet *a*. Magis autem latet in vniuersalibus, quàm in particularibus *b*. Et quandoque latet non solùm in nomine, sed etiam in definitione ad illud nomen accommodata: adeo vt falsò videatur esse vna communis definitio, quæ re vera est multiplex, & falsò videantur esse synonyma, quę re vera sunt homonyma *c*.

a *Topic.lib.1.cap.3.part.2.& de Sophist.Elench.cap.33.part.2.& Phys. lib.7.c.5.part.21.& Ethic.lib.5. cap.1.* b *Poster. lib.2.c.13. part. 24. & Phys.lib.7.c.5. part.20.* c *Topic.lib.1.c.15.part.14.*

X V I I I.

Idem diuerso respectu potest esse homonymum & synonymum. Vt animal homonymως animali viuo & animali picto, synonymως homini & bruto attribuitur. Rursus canis piscis & canis quadrupes homonymως canes, synonymως animalia dicuntur. *Ammon.& Simpl.in Categ.c.1.part.1.& 2.*

X I X.

Attributio polyonyma est attributi polyonymi de subiecto polyonymo, vt vestimentum est indumentum *a*. Nam polyonyma dicuntur diuersa nomina eandem rem significantia, vel res diuersis nominibus significata *b*. Hęc sæpe vocantur synonyma *c*.

a *Elench.cap.6.part.* 4. b *Ammonius & Simplicius in Categor. cap.* 1.*part.* 1. c *Vt Poster.lib.*1.*cap.*13.*part.*14.

XX.

Attributio heteronyma est attributi heteronymi de subiecto heteronymo, vt, adscensus non est descensus. Nam heteronyma dicuntur, quæ re seu subiecto idem sunt, ratione differunt, vt adscensus & descensus. *Ammon. & Simp. dicto loco.*

XXI.

Attributio disparata est attributi disparati de subiecto disparato. quæ attributio si vera esse debet, negatiuè est concipienda, vt homo non est planta. Nam disparata cum Scholasticis appello, quæ à Simplicio & Ammonio vocantur ἕτερα diuersa, id est, quæ & nomine & re omnino differunt, vt homo & planta. *Ammonius & Simplicius dicto loco*

XXII.

Paronyma dicuntur, quæ ab aliquo sic nominis appellationem accipiunt, vt casu (id est, fine ac terminatione vocabuli) differant: vt à grammatica grammaticus, à iustitia iustus. *Categor.cap.*1.*partic.*3.

DISPVTATIO TERTIA.

DE CATEGOREMATIS.

Respondente Friderico Castillioneo Basiliensi.

HOMONYMΩS attribuuntur cum alia quamplurima, tum etiam Ens substantiæ, quantitati, qualitati, & ceteris *a*: nisi adeo angustè homonymum accipiatur, vt excludantur ea, quæ dicuntur ab vno & ad vnum, quoniam hoc modo Ens attribuitur *b*.

a *Porphyr.cap.*2.*part.*32. b *Metaph.lib.*3.*cap.*2.

II.

Synonymωs attribuuntur, genus speciei & indiuiduo, vt animal

animal homini & Socrati: differentia speciei & indiuiduo, vt rationale homini & Socrati: species indiuiduo, vt homo Socrati *a*: & proprium speciei vel indiuiduo, vt disciplinæ capax homini & Socrati *b*.

a *Porphyr.cap.8.part.8. Arist. Categor.cap.5.part.15. & Topic.lib.4. cap.3. part.3.* b *Porph.cap.9. part.3.*

III.

Accidens partim attribuitur synonym*ω*s, partim homonym*ω*s: partim paronym*ω*s, partim absque nominis communione *a*. Synonym*ω*s dicitur accidens in concreto sumptum de suo subiecto, vt album de corpore *b*. Paronym*ω*s plerumq; dicitur accidens in abstracto acceptum, de subiecto, vt albor de corpore: quandoquidem corpus ab albore denominatur album *c*. Homonym*ω*s quædam accidẽtia suis subiectis attribuuntur, quando idẽ prorsus est nomen. sic homonyma sunt grammatica ars & grammatica mulier *d*. Sine nominis communione attribuitur virtus homini, qui à virtute non dicitur virtuosus, sed studiosus, ἀπὸ τῆς ἀρετῆς οὐ λέγεται ἀρεταῖος, ἀλλὰ σπουδαῖος *e*.

a *Categor.cap.1.part.3. & cap.5.part.4. & cap.8.part. 18. & sequentibus.* b *Simplicius in Categor.cap.5.part.5.* c *Categor.cap.1.part.3. & cap. 8.part.19.* d *Ammo. & Simplic. in Categor.cap.1.part.3.* e *Categor.cap. 8.part.20. & 21. Ammonius & Simplicius dicto capite 1.partic.3.*

IV.

Non putamus in hoc esse discrimẽ inter proprium & accidens. Quod ergo suprà* ex Porphyrio diximus, propriũ synonym*ω*s attribui speciei, de proprio in cõcreto, non in abstracto accipi volumus. Exẽpli causâ, homini aptus ad ridẽdum synonym*ω*s, aptitudo verò ad ridẽdũ paronym*ω*s attribuitur.

* *Thesi 24.*

V.

Synonymæ attributionis elegans regula est. Quod dicitur de attributo, dicitur etiam de eius subiecto. Veluti si homo attribuitur Socrati: animal, quod dicitur de homine, dicitur etiam de Socrate. Nam si Socrates est homo, & homo est animal, certè etiam Socrates est animal.

Porphyr.cap.2.part.37. Arist. Categor.cap.3.part.1. & Priorum lib.1. cap.1.part.vlt.

VI.

Indiuiduum per se nulli attribuitur *a*, ex accidenti dicitur de se ipso, vt, hic veniens est Socrates *b*.

a *Categor.c.2.part.2.& cap.5.part.1.12.& de Interpret.cap.7.part.1.* b *Porphyr.c.2.part.9.& part.37.Arist.Prior.lib.1.c.27.part.3.*

VII.

Hinc factum est, vt appellatione Categorematis nō soleat significari indiuiduum (præsertim cùm indiuidua, eò quòd sunt numero infinita, à Philosophis & Logicis negligantur*a*) sed tantùm Genus, Species, Differentia, Proprium, & Accidens, quæ singula multis attribuuntur*b*.

a *Porphyr.c.2.part.35.Arist.1.Prior.c.27.partic.4.* b *Porphyr. cap.2. part.9.*

VIII.

Genus (vt à Logico accipi solet, omissis aliis significationib. homonymis) definitur*a*, Quod multis specie differētib.*b* attribuitur*c* in quæstione quid est *d*. Vt animal homini & bruto.

a *Porph.cap.2.part.8.Arist.Top.lib.1.cap.5.part.6.* b *Specie differre dicuntur, quæ naturâ & essentiā differunt, cùm tamen sub eodē genere contineantur: vt homo & brutū.* c *Id est, attribui potest, seu naturâ aptū est vt attribuatur.* d *In quæstione quid est, attribui dicitur, quod aptè respondetur ad quæstionem quid est, vt interroganti quid est homo, rectè respondetur animal: ergo animal homini attribuitur in quæstione quid est. Porph.c.2.part.13.*

IX.

Species definitur, Quæ generi subiicitur: vel, Cui genus attribuitur in quęstione quid est. Vt homo est species animalis. *Porph.c.2.part.21.& 22.*

X.

Genus diuiditur in generalissimum & subalternum: species item in specialissimā & subalternam. *Porph.c.2.partic.23.*

XI.

Genus generalissimum definitur, Quod, cùm sit genus, non est species: vel, Quo non potest esse aliud superius genus. vt substantia. *Porph.c.2.partic.28.*

XII.

Species specialissima definitur, Quæ, cùm sit species, nō est genus: vel, Quæ, cùm sit species, in species diuidi nequit: vel, Quæ pluribus numero differentibus attribuitur in quæstione quid est. *Porphyr.c.2.partic.21.22.29.*

XIII.

Numero hìc differre dicuntur, quæ tantùm numero differunt, & accidentibus quibusdam, non naturâ & essentiâ: vt Socrates, & Plato.

XIV.

Genus subalternū & species subalterna, subiecto sūt idē, τῷ λόγῳ

λόγῳ differũt. quæcumque enim generi generalissimo & speciei specialissimæ sunt interiecta, relatione habita ad inferiores species vocantur eorum genera. si verò comparentur cum superioribus generibus, dicuntur eorum species. vt viuens est species substantiæ, & genus animalis: animal est species viuentis, genus hominis.

XV.

Indiuiduũ dicitur, quod constat ex proprietatibus, quarum collectio numquam in alio esse potest. vt Socrates: cuius proprietates simul iunctæ, in nullo alio particulari reperiuntur.

Porphyr. cap. 2. partic. 38.

XVI.

Generis generalissimi vnus est habitus erga inferiora, quorum est genus. Subalternorum duo sunt habitus: alter ad inferiora, quorum est species, alter ad superiora, quorum est genus. Specialissimi vnus est habitus tam erga superiora genera, quorum est species, quàm erga inferiora indiuidua, in quibus est species. *Porphyr. cap. 2. partic. 26. 27.*

XVII.

Genera generalissima decem numerantur *a*, Substantia, Quantitas, Qualitas, Ad aliquid, Vbi, Quando, Situm esse, Habere, Agere, Pati *b*, de quibus postea *c*, Indiuidua secundum Philosophos sunt infinita *d*. Reliquorum numerus est incertus: sed quæ propinquiora sunt generi generalissimo, sunt pauciora: quæ propiùs accedũt ad indiuidua, sunt plura *e*: quia semper genus in multas species diuiditur *f*.

a *Porph. cap. 2. part. 32.* b *Arist. Categ. cap. 4.* c *Disput. seq.* d *Porph. d cap. 2. part. 34.* e *Porph. eod. cap. 2. part. 36.* f *Porphyr. eod. cap. 2. part. 37. Arist. Topic. lib. 4. cap. 3. part. 4.*

XVIII.

Idcirco in scientiis ordine diuisiuo à genere ad species progredimur. indiuiduorum autem non est scientia.

Porph. dicto cap. 2. part. 35.

XIX.

Indiuidua sub specie, specie sub genere continentur, vt partes subiectiuæ in toto attributiuo.

Porphyr. dicto cap. 2. partic. 39.

XX.

Differentia communiter dicitur, quæ sumitur ab accidente separabili, quomodo sedens differt à stante, & à deambulante: Propriè, quæ sumitur ab accidẽte inseparabili, quomodo nares simæ differunt ab aduncis: Maximè propriè, quæ sumitur ab essẽtia rei, vt animal rationale differt ab irrationali.

Porphyr.cap.3. partis.1.2.3.4.

XXI.

Rurſus differentiarũ alia eſt ſeparabilis,quæ ſumitur ab accidente ſeparabili:alia inſeparabilis *a*: atque hæc partim eſt per accidens, nempe quæ ſumitur ab accidente inſeparabili: partim per ſe,quæ ſcilicet ſumitur ab eſſentia rei *b*.

a *Porph.d.cap.3.part.*8. b *Porph. eod.cap.partic.9.*

XXII.

Huius differẽtię quæ per ſe & maximè propriè dicitur,proprium eſt,ſpecifica appelletur, & faciat aliud,& tam in generum diuiſionibus,quàm in ſpecierum definitionibus ponatur, & neque contendi neque remitti poſſit.

Porph.d.cap.partic. 5.6.7.10.11.15.

XXIII.

Diuiditur in diuiſiuam & conſtitutiuam. Diuiſiuæ ſunt,per quas genus diuiditur in ſpecies.Conſtitutiuæ autẽ,per ſpecies conſtituuntur *a*. Nam ſpecies conſtat ex genere quaſi materia,& ex differentia quaſi forma *b*.

a *Porph.d.cap.3.part.*12. b *Porph.eod.cap.part.*17.

XXIV.

Idem alias habet differentias conſtitutiuas, alias diuiſiuas: Vt animal cõſtituitur animato & ſenſitiuo,diuiditur rationali & irrationali *a*. Sed eadem differentia, reſpectu ſuperioris generis eſt diuiſiua,reſpectu inferioris ſpeciei eſt cõſtitutiua, vt rationale & irrationale diuidũt animal,quorum illud conſtituit hominem,hoc verò beſtiam *b*.

a *Porph.d.cap.3.partic.*12. b *Porph.d cap.3.partic.*13.14.

XXV.

Hæc differentia variis modis definitur.Primò,Qua ſpecies ſuperat genus.nam ſpecies differẽtiam actu in ſe habet,quam genus habet tãtum poteſtate*a*.Secundò,Quæ pluribus ſpecie differentibus attribuitur in quæſtione quale quid eſt *b*. Tertiò, Quod naturalem vim habet ſeparandi ea quæ ſub eodẽ genere collocantur*c*. Quartò,Quo quidque differt*d*. Quintò, Quod eſſentialiter ſeiungit ea quæ ſub eodem genere continentur *e*. Ex his definitionibus ſola quinta eſt perfecta.

a *Porphyr.eod.cap.3.partic.*16. b *Ibid.partic.*17. c *Ibidem partic.*18. d *Ibid.partic.*19. e *Ibid.partic.*20.

Pro-

Proprium quatuor modis accipitur. Primò quod ſoli, non omni conuenit,vt homini ars medica. Secundò quod omni, non ſoli,vt homini bipes.Tertiò quòd omni & ſoli aliquando conuenit,vt homini caneſcere. Quartò & propriè, quod omni,ſoli,ac ſemper,vt homini aptitudo ad ridendum.

Porphyr.c.4. XXVII.

Quod autem hoc vltimo modo proprium eſt, cum ſubiecto reciprocatur: vt omnis homo eſt aptus ad ridendum: & quicquid eſt aptum ad ridendum,eſt homo.

Porphyr.dicto c.4.partic.6.

XXVIII.

Accidens dicitur, quod præter rei eſſentiam attribuitur. Ac vel eſt proprium,de quo in theſi pręcedenti:vel commune,quod conciſè appellatur accidens.

XXIX.

Hoc tribus modis definitur. Primò *a*, Quod adeſt & abeſt ſine ſubiecti interitu *b*.Secundò *c*, Quod contingit *d* eidem ineſſe & non ineſſe. Tertiò *e*, Quod neque eſt genus, neque differentia,nec ſpecies,nec proprium, nec accidens, ſemper autem in ſubiecto inhæret *f*.

a *Porph.c.5.partic.*1. b *Id eſt, quod per intellectum æquè fingi poteſt ineſſe ſubiecto atque non ineſſe.* c *Porph.dicto c.5.part.*3 *Ariſt.Topic. lib.*1.*c.*5.*partic.*8. d *Contingere dicitur,quod non eſt neceſſarium,Prior. lib.*1.*cap.*13.*partic.*2.*&* 3. e *Porphyr.c.5.partic.*4. *Ariſt. Top.lib.*1.*cap.* 5. *partic.*8. f *Accidens dicitur ſemper inhærere ſubiecto,quatenus non poteſt eſſe ſine ſubiecto: dicitur autem abeſſe à ſubiecto, quatenus ſubiectum ſine ipſo eſſe poteſt.*

XXX.

Diuiditur in accidens ſeparabile & inſeparabile *a*.Separabile eſt, quod re ipſa poteſt ſeparari à ſubiecto, vt dormire, ſedere.Inſeparabile, quod re ipſa à ſubiecto ſeparari nequit: vt narium ſimitas,vel aduncitas *b*.

a *Porphyr.d.cap.5.partic.* 2. b *Separatio, quam noſtri abſtractionem vocant, triplex eſt: aut enim fit re ipſa, aut per intellectum priuatiuè, aut per intellectum poſitiuè.Re ipſa fit ſeparatio,vt cùm res alba deſinit eſſe alba,quia denigratur.Per intellectũ priuatiuè abſtrahitur, quod ab intellectu non conſideratur, licèt in re inſit.ſic accidentia & propria abſtrahuntur in ſubiecto definiendo,quia non ponũtur in eius definitione. Poſitiuè autem intellectus abſtrahit,cùm fingit in re ineſſe accidens con-*

trarium ei quod re vera inest: vt cùm fingit coruum album, aut cygnum nigrum. Realiter separantur tantùm accidentia separabilia: priuatiuè omnia accidentia & propria: positiuè omnia accidentia, non etiam propria, essentia autem rei nullo modo à re separatur.

DISPVTATIO QVARTA.

Respondente Otthone Brahe Axilli F.

DE CATEGORIIS.

I.

EX suprà enumeratis Categorematis tria sunt, quæ Categorias constituunt, Genus, Species, & Indiuiduum. Nam Categoriæ nihil aliud sunt, quàm rerum homogenearum classes, in quibus singulis indiuidua suæ speciei, species suo generi, & omnia vni generi generalissimo subiiciuntur.

II.

Tot igitur sunt Categoriæ, quot genera generalissima *a* iisdémque vocabulis significantur: nempe Substantia, Quantitas, Qualitas, Relata, Vbi, Quando, Situm esse, Habere, Agere, Pati *b*.

a *Vide disputat.* 3. *the.* 17. b *Categor. cap.* 4.

Harum vna est Categoria substantiæ, reliqua omnia sunt accidentia.

IV.

Quocirca Entis diuisio in substátiam & accidens, pertinet ad diuersa Categoriarum genera constituēda: diuisio autem in vniuersale & particulare, spectat ad Categoriam quamlibet in partes diuidendam.

V.

Hæc ita inter se distinguuntur: quòd substantia non est in subiecto, accidens est in subiecto: vniuersale dicitur de subiecto, particulare non dicitur de subiecto.

VI.

Vtrisque diuisionibus coniunctis fit quadripertita Entis diuisio. Nam alia neque sunt in subiecto, neque dicuntur de subiecto, vt Socrates: alia non sunt in subiecto, sed dicuntur de

de ſubiecto,vt animal:alia ſunt in ſubiecto, nec dicuntur de ſubiecto, vt hoc album : alia ſunt in ſubiecto, ac dicuntur de ſubiecto,vt color.

Categor. cap. 2. partic. 2.

VII.

Hinc apparet, duplex (quod ad præſentem inſpectionem attinet)ſubiectum eſſe:alterum attributionis, ſeu de quo:alterum inhærentiæ, ſiue in quo. Illo modo particulare ſubiicitur vniuerſali,vt homo animali:quia vniuerſale attribuitur particulari, vt animal homini; hoc modo ſubſtantia ſubiicitur accidenti.quoniam accidens eſt in ſubſtantia,vt albor in cycno:& ideo eſt ens,quia in ſubſtantia ineſt. quod quidem ſcholaſtico illo axiomate ſignificatur, Accidentis eſſe, eſt ineſſe.

VIII.

Eſt præterea ſubiectum ex quo res conſtat, vt ſtatua ex ære:& ſubiectum circa quod, obiecti quoque nomine ſignificatum, vt ſcibile eſt ſubiectum ſiue obiectum ſcientiæ, ſenſibile ſenſus, intelligibile intellectus. ſed hoc ad præſentem diſputationem non pertinet.

IX.

Differentia eſſentialis, non eſt per ſe in vlla Categoria *a*: ſed reductiuè(vt ſcholaſtici loquuntur)eſt in Categoria ſubſtantiæ, quatenus eſt pars ſpeciei *b*, ac tota ſpecies in ſubſtantiæ Categoria continetur.

a *Categor. cap.5.partic.* 13. b *Porphyr.cap.3.partic.*17.*&* 20.

X.

Multò minùs Deus & cœleſtes Intelligentiæ in vlla Categoria poni debent.

*Sunt enim actus puri & ſimplices,omnis materiæ & potentiæ expertes,de Interpretat.cap.*13.*partic.vlt. & Metaphyſ.lib.*11. *cap.6. in Categoriis autem ea ſola entia collocantur, quæ actum & potentiam participant. Phyſ.lib.* 3.*cap.*1.*partic.*2.*Vnde ſubſtantiæ, & conſequenter Categoriarum principia ſtatuuntur ab Ariſtotele,materia, forma, & priuatio,Metaph. libro* 11. *capite* 5.*quæ Deo & cœleſtibus Intelligentiis non conuenire,certum eſt.*

XI.

Tranſcendentia quæ vocantur,vt ens,bonum,vnum,& ſimilia,latiſſimè ſumpta,non poſſunt aliquâ Categoriâ contineri:ſed per partes in diuerſis Categoriis reperiuntur. verbi gratiâ bonum vel eſt in ſubſtantia,vt mens : vel in quantitate,vt mediocre:vel in qualitate,vt virtus:vel in relatione, vt vtile:&c.

Ethic.Nicomach.lib.1.cap.6.

XII.

His de Categoriis generaliter propositis, singulas deinceps, vt Logicum decet,*examinemus.

* *Alia est Categoriarum consideratio metaphysica, quatenus entia sunt: alia Logica, quatenus alia aliis attribuuntur, & quatenus sunt secundarum notionum fundamenta quædam.*

DE SVBSTANTIA.

XIII.

SVbstantiæ Categoria diuiditur in primam & secundam substantiam. *Categor.cap.5.partic.1.*

XIV.

Prima substantia est, quæ nec de subiecto aliquo dicitur, nec in subiecto aliquo est: id est substantia indiuidua. Nec refert, vtrùm sit indiuiduum vagum, vt quidā homo, quidam equus *a*; an signatum, vel proprio nomine, vt Socrates, vel circumscriptione aliquâ, vt Sophronisci filius, si vnum filiū Sophronisc⁹ habeat, seu demōstratione certa, vt hic adueniēs *b*.

a *Eod.cap.5.part.1.* b *Porphyr.cap.2.partic.9.24.& 38.*

XV.

Secunda substantia est, quæ de subiecto dicitur, sed in subiecto non est: id est substantia vniuersalis: nempe species, quę continent primas substantias, vt homo, equus: & harum specierum genera, tam proxima, vt animal, quàm remota, vt viuens. *Categor.dicto cap.partic.2.*

XVI.

Prima igitur substantia est omnium rerum quæ in Categoriis ponuntur, subiectum. nam secundæ substantiæ de primis dicuntur, & accidentia in eisdem insunt.

Eod.cap.partic.5.

XVII.

Consideratione Logica, qua substantia spectatur vt substat, indiuiduum est magis substātia, quàm species: ac species magis, quàm genus *a*. consideratione autem metaphysica, qua substantiæ spectantur vt entia, è contrario genus est prius specie, & species indiuiduo *b*.

a *Eod.cap.Categor.partic.1.2.6.* b *Metaphys.lib.7.cap.1.*

XVIII.

Species specialissimæ si inter se conferantur, vt equus & leo: æquè sunt substantiæ. *Categor.*

Categor.d. cap.5.part.8.

XIX.

Idem dicendum eſt de indiuiduis ſubſtantiis,vt Socrate & Platone. *Eodem c.partic.9.*

XX.

Quoniam ſubſtantia à ſubſtando dicitur,quatenus ſubſtat, non vt ſubiectum attributionis, ſed vt ſubiectum inhærentiæ:idcirco nullum accidens meretur nomen ſubſtantiæ: licèt in accidentium quoque Categoriis,ſpecies generibus,& indiuidua ſpeciebus ſubiiciantur. *Eodem c.partic.10.& 11.*

Subſtātiæ proprietates hæ ſunt. Primò non eſt in ſubiecto. Hæc proprietas conuenit quidē omni ſubſtantiæ *a*,atq; adeo etiā ſubſtātiarum partibus,quæ nō ſunt in ſubiecto, ſed in toto *b*:nō tamen ſoli ſubſtantię conuenit,ſed etiā differentiæ *c*.

a *Eodem c.partic.12.* b *Partic.14.* c *Partic. 13.*

XXII.

Secundò,attribuitur ſynonymως.Hęc proprietas nec omni ſubſtantiæ conuenit,ſed ſecundis tantùm ſubſtantiis:nec ſoli ſubſtātiæ:ſed etiā differentiæ *a*:quin etiam accidentibus *b*.

a *Eodem cap. 5. partic.15.* b *In qualibet Categoria genera & ſpecies attribuuntur ſynonymως:quia dicuntur de ſubiecto,Categor.cap. 2.partic.2. quæcumque autem de ſubiecto dicuntur, ei attribuuntur ſynonymως,Categor.cap.5.partic.2.*

XXIII.

Tertiò,prima ſubſtantia ſignificat hoc aliquid, id eſt rē indiuiduam(indiuiduam intellige,quę non diuiditur in partes ſubiectiuas) & vnam numero. ſecunda ſubſtantia ſignificat quale quid *a*eſſentiale *b*. a *Eod.c.partic.16.* b *Partic.17.*

XXIV.

Quartò, nihil eſt ſubſtantiæ contrarium *a*. Non conuenit ſoli ſubſtantiæ,ſed & aliis rebus,vt bicubito & tricubito *b*.

a *Eod.cap.5.partic.18.* b *Partic.19.*

XXV.

Quintò,ſubſtantia non contenditur, nec remittitur: id eſt, quælibet ſubſtātia non dicitur magis vel minùs eſſe id quod eſt : vt Socrates non eſt magis homo, quàm Plato *a*. Non conuenit ſoli ſubſtantiæ, ſed etiam quanto, vt circulo, & triangulo *b*.

a *Eod.cap.5.partic.20.* b *Categor.cap.6.partic.25.*

XXVI.

Vt alterum altero dicatur magis tale, opus est vt vtrumque definitionem talis rei suscipiat, non tamen æqualiter, sed alterũ magis, alterũ minùs. Quocirca nec homo est magis homo quàm equus, cũ equo nõ cõueniat hominis definitio: nec homo magis quàm equus, est animal; quoniam vterque animalis definitionem æquè participat: nix autem est cãdidior homine: quia magis dissipat aspectũ: proinde candoris definitio, id est color dissipans aspectum, magis ei conuenit, quàm homini.

Categor. cap. 8. partic. 28. & Topic. lib. 3. c. 5. partic. 11.

XXVII.

Sextò omnis & sola substãntia potest, vna & eadem numero permanens, mutari & contraria suscipere, vt calefieri & refrigerari, vel dealbari & refrigerari.

Categor. cap. 5. partic. 21. & sequentibus.

DE CATEGORIIS ACCIDENTIVM.

XXVIII.

HVcusque de Categoria substantiæ: sequuntur Categoriæ accidentium. Accidentia duobus modis cõsiderari possunt: nempe vel in abstracto, id est seiuncta à subiecto, vt albor: vel in concreto, id est, prout connotãt subiectum, vt album. Vtrouis autem modo spectentur, ad eandem Categoriam referuntur: eadem namque Categoria est quantitatis & quãti, necnon qualitatis, & qualis, itẽ relationis & relatorum.

Hac ratione Aristoteles Categor. c. 7. simul agit de qualitate & quali, tamquàm de vna Categoria, itaque nos quoque permixtum agemus tam de accidentibus abiunctis, quàm de iis quæ spectantur in subiecto.

XXIX.

Omnia accidentia ex substantia, tamquàm ex primo ente, ortum ducunt: sed alia ex sola substantia, alia ex substãtia & accidente: adeo vt accidentium alia priora, alia posteriora meritò vocari possint.

XXX.

Cùm enim in Categoria substantiæ posuerimus eam quæ composita est ex materia & forma: ex substantiæ materia oritur Quantitas: ex forma, Qualitas: ex vtriusque partis mutua collatione & respectu, Relatio.

Deinde

XXXI.

Deinde ex ſubſtantia cum tribus illis accidentibus iuncta naſcuntur reliquæ ſex Categoriæ,nimirum ex ſingulis,coniunctionibus binæ.Nam ſubſtantia cum quantitate producit Categorias Vbi & Quãdo:videlicèt illam cum loco,hanc cum tempore,quæ ſunt ſpecies quantitatis.Rurſus ſubſtantia cum qualitate parit Categorias Agere & Pati:quia ſubſtantia per qualitatem agit,& patitur:vt per colorem ignis calefacit, aqua calefit.Denique ſubſtantia cum relatione gignit duas Categorias,Situm eſſe,& Habere : quarum illa ex relatione partium corporis inter ſe,hæc ex relatione corporis ad corpus externum.

XXXII.

Cur non addimus vndecimam Categoriam Haberi, quæ diſtinguatur à Categoria Habere, quemadmodum Paſſionem diſtinximus ab Actione? Quoniam Haberi continetur in Categoria ſitus.cùm enim homo habet (exempli causâ) clypeum:clypeus haberi dicitur,quia certo modo poſitus eſt.

Ammonius & Simplicius in Categor.cap.4.partic.2.

DISPVTATIO QVINTA.

Reſpondente Vvernero Caſtillioneo Baſilienſi.

DE QVANTITATE.

I.

SATIS dictum eſt de accidentibus in vniuerſum: nunc ſingulas eorum Categorias diſtinctiùs examinemus:& primò Quantitatem,quæ à materia ſubſtantiæ ortum ducit.

II.

Quantum dicitur, quod eſt diuiduum in ea quæ inſunt, quorum vtrumque vel ſingula naturâ ápta ſunt eſſe vnum quidpiam & hoc aliquid *. vel breuiùs, Quantum eſt accidens, quod per ſe in partes integrantes diuiditur.

* *Metphyſ.lib.4.cap.13.*

III.

Diuiditur autem primò in discretum & continuum: secundò in id quod constat ex partibus positionem inter se habentibus, & id cuius partes hac positione carent.

Categor. cap. 6. partic. 1. 10. 19.

IV.

Discretum est, cuius partes communi termino non copulantur: vt numerus, & sermo. *Eod. c. part. 1. 2. 3. 4.*

V.

Numerus est multitudo ex vnitatibus constans *a*. Vnitas autem, cùm sit indiuidua, non est per se in hac Categoria, sed reductiuè *b*, quatenus est principium numeri, & in numero continetur.

a *Euclides lib. 7. Elementor.* b *Quomodo differentiam retulimus ad Categoriam substantiæ, disput. 4. the. 9.*

VI.

Sermonis appellatione hoc loco intelligimus tam simplices dictiones, vt nomina & verba, quàm orationes. Sed cùm alius sit sermo ἐνδιάθετος, alius προφορικὸς, id est, alius in mente, alius prolatus *a*: nunc loquimur de sermone voce prolato. hic enim est quanti species, cùm eum syllabâ longâ & breui metiamur: & est discretus, quia partes eius, idest syllabæ, nullo communi termino connectuntur *b*.

a *Gal. initio orationis suasoriæ ad artes. Ammo. in Categor. cap. 6. part. 4.* b *Dicto cap. 6. partic. 4.*

VII.

Continuum est, cuius partes communi termino copulantur: vt linea, superficies, corpus, locus, & tempus *a*. Nam punctum non est in hac Categoria, nisi reductiuè, vt de vnitate suprà diximus *b*.

a *Eo. c. part. 2.* b *The. 5.*

VIII.

Linea est quantitas continua, quæ longitudinem habet sine latitudine & altitudine *a*. Huius partes puncto copulantur. *b*.

a *Euclides lib. 1. Element. breuiùs pefinit, inquiens lineam esse μῆκος ἀπλατὲς, longitudinem latitudine carentem.* b *Categor. cap. 6. part. 5. Phys. lib. 4. cap. 19. part. 14.*

Super-

IX.

Superficies est quantitas continua longitudine & latitudine prædita, altitudinis expers *a*. Huius partes linea coniūgit *b*.

a *Euclid. lib. 1. Element. breuiùs definit, lineam esse inquiens, ὃ μῆκος καὶ πλάτος μόνον ἔχει, quod tantùm longitudinem & latitudinem habet.*

b *Categor. cap. 6. partic. 6.*

X.

Corpus, prout hîc accipitur *a*, est quātitas continua, quæ triplici dimensione prædita est, nimirum longitudine, latitudine, & altitudine. Eius partes lineâ, vel superficie nectuntur *b*.

a *Aliter sumitur, cùm in substantiæ Categoria collocatur.* b *Categor. cap. 6. partic. 7.*

XI.

Locus est receptaculum *a*, quo corpus locatum cōtinetur *b*. Constat igitur locum continentem, esse continuū: quia corpus, quod continetur, continuum est *c*. a *Phys. lib. 4. c. 2. part. 6.* b *Eod. lib. c. 6. partic. 2.* c *Eod. c. 6. partic. 9.*

XII.

Tempus ab Aristotele *a* definitur numerus motus secundū prius & posteriùs *b*. Est autem continuum *c*: quia partes eius, præteritum & futurum, nectuntur instanti *d*: quod instās non est pars temporis *e*, quemadmodum punctum non est pars lineæ *f*: sed principium temporis, vt punctum lineæ *g*: nec est in Categoria quantitatis per se, sed reductiuè *h*. a *Phys. lib. 4. partic. 17.* b *Id est affectio illa motus, per quam partes motus numerantur, & priores à posterioribus seiunguntur.* c *Categor. cap. 6. part. 1. Phys. lib. 4. cap. 18. part. 1.* d *Categor. d. c. 6. part. 8. Phys. lib. 4. cap. 19. part. 14.* e *Phys. lib. 4. cap. 14. part. 4.* f *Phys. lib. 4. cap. 17. part. 6. 7. & libr. 6. c. 1. partic. 1. 2.* g *Phys. lib. 4. cap. 17. part. 5.* h *Eadem ratione, qua vnitas & punctum.*

XIII.

Positionem partes illę quantorum habere dicuntur, quę alicubi sitæ sunt, atque ibi permanent, & communi termino copulantur: vt partes lineæ, superficiei, corporis, loci. *Categor. c. 6. part. 11. 12. 13.*

XIV.

Positionem non habent partes numeri: quia nec sunt continuæ, nec alicubi sitæ. *Eod. c. part. 14.*

XV.

Nec partes tēporis, licèt continuæ sint, quia nō permanent, siquidem tempus in continuo quodā fluxu consistit. *Ibidem.*

XVI.

Nec partes sermonis: quia nec permanent*a*, nec sunt continuæ *b*. a *Eod.c.6.partic.*15. b *Eod.cap.6.part.*4.*& suprà the.6.*

XVII.

Præter septem quanti species commemoratas *a*, si quæ alia videntur quanta, sciendum est ea non dici quanta per se, sed per accidens, id est merito alicuius ex dictis speciebus. vtputà tantum est album, quanta est superficies: & tam longa actio, quàm longum est tempus quo res fit *b*.

a *Th.*4.*&* 7. b *Dicto cap.6.partic.*18.

XVIII.

Graue & leue secundũ essentiam non sunt quanta, sed qualia *a*. ad quãta autem per se dicta referũtur, quatenus sunt eorum affectiones quædam *b*. a *Simplic.d.c.6.* b *Metaph.lib.4.c.*15.

XIX.

Similis ratio est magni & parui, nec non multi & pauci. nam secundum essentiam non sunt quanta, sed relata *a*: quãtorum autem affectiones quædam sunt *b*.

a *Categor.c.6.part.*20. b *Metaphys.lib.4.cap.*13.

XX.

Non probamus igitur diuisionem illam Architæ à Simplicio relatam*: *Τῆς ποσότητος διαφοραὶ τρεῖς· τὸ μὲν γὰρ αὐτᾶς, ἐν τᾷ ῥοπᾷ, ὡς τὸ τάλαντον· τὸ δὲ, ἐν μεγέθει, ὡς τὸ δίπαχυ· τὸ δὲ, ἐν πλάτει, ὡς τὰ δέκα.* id est, Quantitatis differentię (sunt) tres: partim enim consistit in momento, vt libra: partim in magnitudine, vt bicubitum: partim in multitudine, vt decem. * *Categor.cap.6.*

XXI.

Quanti proprietates hæc sunt. Primò nihil habet contrarium *a*. Hæc proprietas etsi nõ soli *b*, tamen omni quanto cõuenit. Nam magnum & paruum, vel multum & paucum, neque sunt quanta *c*, neque inter se contraria *d*. similiter in loco non est contrarietas, vt in loco supero & infero. Atqui hæc maximè inter se distant: ac contraria definiuntur, Quæ, cùm sint in eodem genere; plurimùm inter se distant *e*. Sed alia est loci, alia contrariorum distantia *f*.

a *Categor.d.c.6.part.*18. b *Quia conuenit etiam substantiæ, vt dictum est sup. disput.*3.*part.*24. c. *Eodem cap.6.part.*20.21.
d *Eod.c.6.part.*22.23. e *Eod.c.6.part.*24. f *Contraria, siue sibi inuicem propinqua, siue in locis remotis posita sint, æquè sunt contraria.*

nam

nam contraria propter qualitatis, non propter loci distantiam dicuntur.

XXII.

Secundò quantum non contenditur, nec remittitur. Hæc proprietas conuenit omni *a*, non tamen soli quãto, sed etiam substantiæ *b*. a *Dicto cap.6.part.*25. b *Categ.c.5.part.*18.

XXIII.

Tertiò omne & solum quantum dicitur æquale, vel inæquale. Qualia verò non dicuntur æqualia & inæqualia, sed similia vel dissimilia. *Categor. dicto c. 6. part.*26.

DE QVALITATE.

XXIV.

QValitas est, à qua dicuntur qualia *a*, vel paronymως, vt à grammatica grãmaticus *b*: vel homonymως, vt à grammatica arte grammatica mulier *c*: vel alio modo *d*: quandoque enim qualitati, à qua dicitur quale, non est nomen impositum, vt naturali facultati, à qua dicitur palæstricus *e*: interdum cùm ei facultati nomen positum est, tamen quale aliunde accipit appellationem: vt ὁ σπουδαῖος, si rem spectes, dicitur ἀπὸ τῆς ἀρετῆς: si vocem, ἀπὸ τῆς σπουδῆς *f*.

a *Categor.c.*8.*part.*1. b *Eodem cap.part.* 18.19. c *Cùm enim nomen prorsus idem sit, non potest esse paronymia, sed potiùs synonymia.* d *Dicto c.*8.*part.*18. e *Eod.c.*8. *partic.*20. f *Eodem cap.*8.*partic.*21.

XXV.

Qualitatis species quatuor sunt *a*. Prima est habitus & affectio, à qua dicuntur qualia esse habitu prædita, vel esse certo modo affecta. Eadem enim species qualitatis, vt scientia, si facilè interire possit saluo subiecto, vocatur affectio, siue (vt vulgò) dispositio, Græcè διάθεσις: si verò firmiter in subiectò inhæreat, vt vel nullo modo, vel non facilè subiectum eâ priuari possit, habitus nominatur *b*.

a *Eod.cap.*8.*part.*2. b *Eod.c.part.*3.4.5.

XXVI.

Omnis igitur habitus est affectio quædam: sed non contrà omnis affectio est habitus. *Eodem cap.*8.*part.*6.

XXVII.

Hæc qualitas est aduentitia, & animantium propria. Ac vel est in corpore, vt sanitas: vel in anima, vt scientia.

Zabarella in tabulis Logicis.

aut viride albo & nigro, nō habent contrarium per se, Categor.c.8.part. 25. alioquin plura essent vni contraria contra axioma Aristotelicum, Vnum vni est contrarium. aliqua tamen ratione, quatenus ex contrariis constant, vel contraria participant, contrarium habere dicuntur: vt viride, quatenus aliquid albi in se habet, nigro: quatenus aliquid nigri continet, albo contrarium est. vide Physic.lib.5.c.1. & Ethic.lib. 2. c.8. & Magnor. Moralium lib.1.cap.9.

XXXVI.

Secundò si contrariorum alterum sit in hac Categoria, vt iustū: necesse est, alterum quoque in eadē reperiri, vt iniustū. *Categ.c.8.partic.25.*

XXXVII.

Tertiò huic Categoriæ conuenit contentio & remissio: vt cùm dicitur magis vel minùs album *a*. Hæc proprietas magis conuenit quali, quàm qualitati: neque enim dicitur esse magis vel minùs grammatica, vel iustitia: vt dicitur magis vel minùs grammaticus, vel iustus *b*. Nec tamen omni quali conuenit: siquidem magis & minùs circulus, vel magis & minùs triangulum dici nequit *c*.

a *Eod.c.8.part.26.* b *Eod.cap.part.27.* c *Eod.cap.part.28.*

XXXVIII.

Quartò huius Categoriæ propria est similitudo & dissimilitudo. nam ratione solius qualitatis dicitur aliquid simile vel dissimile. *Eod.cap.partic.30.*

DISPVTATIO SEXTA.

Respondente Paulo Pontano Allobroge.

DE RELATIS.

I.

QVEMADMODVM quantitas & quantum, vel qualitas & quale: ita etiam relatio & relata sunt in eadem Categoria. Nam relatio est mutuus relatorum respectus: relata verò sunt termini, inter quos est relatio. relata namque dicimus, quæ à Græcis τὰ πρός τι, id est ad aliquid, appellantur.

I I.

Horum terminorum, is, à quo relatio incipit, fundamentum relationis appellatur: alter in quo relatio deſinit, correlatiuum nominatur. Veluti cùm pater dicitur filij pater: tunc pater eſt fundamentum, filius eſt correlatiuum. contrà cùm filius dicitur patris filius: tunc filius eſt fundamentum, pater eſt correlatiuum.

I I I.

Ex dictis colligitur, accidẽs non ratione ſubiecti in quo ineſt, (alioquin omnia accidẽtia in hac Categoria collocarentur) ſed ratione termini ad quẽ refertur, inter relata cõnumerari. vtputà pater in relatorum numero eſt, non quatenus homini attribuitur, ſiue in homine ineſt, ſed quatenus ad filium refertur.

Metaphyſ.lib.4.cap.15. I V.

Interdum vnum eſt relatorum nomen: vt ſocius eſt ſocij ſocius, & cognatus eſt cognati cognatus. quandoque duo ſũt nomina: vt pater eſt filij pater, & dominus eſt ſerui dominus.

V.

Relatio modò vnũ à relatis nomẽ accipit, vt à ſociis dicitur ſocietas, à cognatis cognatio: modò duo nomina, vt à domino & ſeruo dominiũ & ſeruit⁹ appellatur: modò per ſe nomẽ habet, nõ à relatis ductũ, vt matrimoniũ eſt relatio inter virum & vxorem: modò nomine caret, vt inter patrem & filiũ. ſed noſtri philoſophicâ libertate nomina, vbi deſiderantur, fingere ſolent *, putà paternitatem & filiationẽ nominantes.

* *Categor.c.7.part.*11.12. V I.

His generaliter propoſitis, quò magis appareat quęnam ad hanc Categoriam referantur, vel ab ea excludantur, notandæ ſunt quædam relationis & relatorum diſtinctiones.

V I I.

Primò relatio vel eſt realis, quæ re ipsâ extra intellectum conſiſtit, vt inter patrem & filium: vel rationis, quæ tãtùm in intellectu conſiſtit, vt inter genus & ſpeciem *a*. ſed in Categoria ponitur tãtùm realis relatio: quoniam Ens, quod in decem Categorias diuiditur, nõ eſt ens rationis, ſed ens reale *b*.

a *Metaph.lib.*11.*contex.*19. *& ibi Auerroës.* b *Metaph.lib.*5.*c.*2.

V I I I.

Secundò duplex eſt relatio: altera vnius rationis, quã Ammonius *καθ' ὁμωνυμίαν*, ſcholaſtici ęquiparãtiæ relationẽ appellant,

lat,vt societas:alia multiplicis rationis,quã ille καθ' ἐπεμνυμίαν, hi disquiparantiæ relationem vocant, vt dominium & seruitus.Harum vtraque ad hanc Categoriam pertinet.

IX.

Tertiò quædam per se dicuntur ad aliquid,vt pater & filius: nonnulla ratione eorum à quibus suscipiuntur, & quæ ab eis denominantur, vt societas dicitur ad aliquid, quia socius ad socium refertur,& dominium dicitur ad aliquid,quia dominus ad seruum refertur:alia,ratione generis:vt grammatica,quæ est species scientiæ,dicitur ad aliquid referri,quia dicitur esse alicuius scientia:reliqua,per accidens,vt album dicitur ad aliquid,quatenus cum alio comparatur,cuius dicitur (exempli causâ)esse duplum,vel triplum *a*. Ex his quatuor relatorum generibus, primum & secundum omnino ad hanc Categoriam reducuntur *b*: tertium aliquo modo *c*: quartum minimè *d*. a *Metaphys.lib.4.cap.15.* b *Sup.the.1.* c *Categor. cap.8.partic.34.* d *Argum.cap.6.Categor.partic.17.*

X.

Quintò relata considerantur vel secundum dici,vel secundum esse. quæ hoc modo sunt relata, etiam illo modo referuntur.sed non reciprocatur:sunt enim quædam relata tantùm secundum dici: atque hæc primò & per se sunt in alia Categoria:deinde, quatenus cum aliis conferuntur, aliquo modo relatis accensentur: vt scientia per se considerata, est species qualitatis:sed quatenus cum scibili confertur, & scibilis rei scientia dicitur, aliquo modo in relatis numeratur. Immo & pars secundæ substantiæ hoc modo ad aliquid refertur:vt caput dicitur alicuius caput,& manus dicitur alicuius manus. *Categ.cap.8.part.22.*

XI.

Relata secundum dici definiuntur, Quæcumque id quod sunt,aliorum esse dicuntur,vel quocumque alio modo ad aliud referuntur *a*. id est,vel referuntur in patrio casu,vt scientia est rei scibilis scientia *b*: vel in dandi casu,vt æquale est æquali æquale:vel in accusandi casu,vt diligens dilectum diligit:vel in sexto casu sine præpositione, vt maius est minore maius:vel in sexto casu cum præpositione, vt verberatus à verberante verberatur:vel in nullo casu, vt magnum dicitur respectu parui.

a *Categor.cap.7.partic.*1. b *Eod.cap.partic.*2. c *Categ.cap.6.part.* 20.*& cap.7.part.*3.

XII.

Horum relatorum proprietates quatuor ab Aristotele traduntur. Primò suscipiunt contrarietatem. contraria namque sunt (exempli gratiâ) virtus & vitium, necnon sciẽtia & ignorãtia *a*. Hęc proprietas nõ cõuenit duplo, dimidio, multisque alijs relatis *b*. immo ei quod verè ac re ipsa in relatorum numero est, seu relato quatenus est relatum, nihil potest esse contrarium *c*. Præterea non conuenit solis relatis, sed etiam alijs rebus, vt qualitati & quali: putà sanitati & morbo, necnon sano & ęgroto *d*: item actioni & passioni, vt calefactioni & refrigerationi *e*. a *Categor. cap.7.partic.*5. b *Eod. cap. partic.*6. c *Categor.cap.6.partic.*22. d *Categor.cap.*8.*partic.*25. e *Categoriar.cap.9. partic.*1.*&*2.

XIII.

Secundò contenduntur & remittuntur: vt simile vel dissimile magis & minùs dicitur *a*. Hæc proprietas neque omnibus relatis conuenit, siquidem non dicitur magis vel minùs duplum, vel dimidium, & id genus cetera *b*: neque solis relatis, sed etiam aliis Categoriis, vt qualitati & quali *c*, & actioni & passioni *d*. a *Categor, cap.*7.*part.*7. b *Eod. cap.partic.* 8. c *Categor. cap.*8.*partic.*26. d *Categor. cap.* 9. *partic.*1. *&* 3.

XIV.

Tertiò referuntur ad ea quæ reciprocantur: id est, quæ inuicem referuntur vel in eodem casu, vt dominus dicitur serui dominus & seruus dicitur domini seruus, vel in diuersis casibus, vt scientia dicitur scibilis scientia, & scibile dicitur scientiâ scibile. *Categor.cap.7 partic.9.*

XV.

Sed vt reciprocationi locus sit, verum correlatiuum sumere oportet. vt ala est alati ala, & alatum est alâ alatum: nam si dicatur ala esse auis ala, non reciprocabitur. *Eod.cap.7.part.*10.11.

XVI.

Quod igitur est verum correlatiuum? Id, quo posito etiam ceteris demptis, relatio ponitur: sublato, etiam ceteris positis, relatio tollitur. verbi gratiâ, idem est homo, albus, musicus, dominus: serui autem ad eum relatio consistet, si ponatur esse dominus, licèt nec homo, nec albus, nec musicus esse ponatur:

tur: eadem relatio tolletur, si ponatur non esse dominus, quâuis ponatur esse homo & albus & musicus. ergo serui correlatiuum non est homo, vel albus, vel musicus, sed dominus.

*Eod.cap.7.partic.*14.15.

XVII.

Quid si correlatiuum nomine careat? Fingendum nomen erit, ita vt à relationis fundamento correlatiuum denominetur: vtputà temo est temonati temo. nam si dicatur temo nauigij temo, non reciprocabitur. *Eod.cap.7.partic.*11.12.

XVIII.

Non tamen sola relata reciprocantur: quandoquidem reciprocantur etiam definitio cum definito, & proprium cum specie cuius est proprium.

Porphyr.c.4.partic.6.Arist.Topic.lib.5.c.cap.4.part.4.& lib.6.c.3.

XIX.

Quartò sunt simul naturâ *a*. Hæc proprietas non conuenit omnibus secundum dici relatis: nam scientia est prior scibili, & sensus est prior sensibili *b*. Præterea non conuenit solis relatis, sed etiam iis quæ in generis diuisione sibi inuicem opponuntur, vt animali terrestri & volucri *c*.

a *Categor.c.7.partic.*17. b *Eod.c.part.*18.19.20.21.

c *Categor.cap.*13.*partic.*3.

XX.

Relata secundum esse definiuntur, Quorum essentia nihil aliud est, quàm ad aliquid modo quopiam esse affectum.

*Categ.c.7.part.*24. XXI.

Horum relatorum duas proprietates Aristoteles declarat. Primò id ipsum quod sunt aliorum esse dicuntur. *a* Atqui hęc est definitio relatorum secundum dici. Sed iã monuimus, ea quæ sunt relata secundum esse, etiã referri secundum dici *b*.

a *Eod.cap.7.partic.*25. b *Sup.the.*10.

XXII.

Secundò, Non potest alterum relatum sine altero liquidò ac definitè cognosci. nam quicumque liquidò ac definitè certáque scientiâ nouit (exempli causâ) esse duplum, eodem modo nouit cuius sit duplum.

*Eod.cap.7.partic.*26.27.

DE ACTIONE.

XXIII.

Actio est, secundum quam agens in id quod subiicitur, agere dicitur. vt secans agit in lignum, quod secat: & ignis in aquam, quam calefacit. *Gilbertus Porretanus c.2.*

XXIV.

Diuiditur in actionem specialiter acceptam & effectionem: quarum illa non relinquit post se opus aliquod, vt actio secundum virtutem: hæc post se opus relinquit, vt ædificatio domum. *Ethicor.6.cap.4.& 5.*

XXV.

Rursus diuiditur in immanentem & transeuntem. Immanens est, quæ non transit in externam materiam, vt contemplatio. Transiens, quę ab agente in externam materiam transit, vt calefactio ab igne calefaciente transit in aquam quæ calefit.

XXVI.

Præterea alia est simplex emanatio sine motu, vt illuminatio aëris à Sole, & creatio mundi ex nihilo: alia est cum motu, vt ædificatio, scissio, & pleræque aliæ.

XXVII.

Proprietates actionis hæ sunt. Primò suscipit contrarietatem, vt calefactio & refrigeratio. Secundò contenditur & remittitur: vtpută calefaciens magis vel minùs calefacit *a*. Tertiò infert passionem. exempli causâ si ignis calefacit, necesse est aliquid calefieri *b*. Hęc proprietas soli & omni actioni, reliquæ etiam aliis conueniunt *c*.

a *Categor.c.9.partic.1.& 3.* b *Gilber.Porreta.cap.2.* c *Vt qualitati & quali.suprà disput.5.the.35.36.& passioni, infrà the.28.*

DE PASSIONE.

XXVIII.

Passio à Gilberto * definitur Effectus illatióque actionis. Nos ita definire malumus, Passio est, secundum quã subiectum ab agente dicitur pati. Quemadmodum enim actio est in agẽte, ita passio est in patiẽte, quod agẽtis actũ suscipit.

* *Cap.3.*

XXIX.

Proprietates passionis hæ sunt. Primò suscipit contrarietatem. nam calefieri & refrigerari sunt contraria. Secundò cõtẽditur & remittitur: vtputà magis vel minùs calefit aliquid,

aut

aut refrigeratur *a*. Tertiò infert actionem. verbi gratiâ, non potest aliquid calefieri nisi aliquid calefaciat. Ex his proprietatibus sola vltima soli & omni passioni conuenit *b*.

a *Categor.c.9.part.1.& 2.* b *Vide sup.the.26.*

DE SITV.

XXX.

SItus est partium corporis positio, secundum quam certo modo vel à natura, vel ex accidenti sunt constitutæ. Exempli causâ, natura partes animalium ita dispo suit, vt caput supremo loco esset, pedes infimo: sed ex accidenti variæ sunt positiones, vt recubatio, sessio, &c.

XXXI.

Situs neque contrarietatem admittit, neque contenditur, aut remittitur. Maximè autem proprium eius est ordinare partes corporis. *Gilber.cap.6.*

DE CATEGORIA QVANDO.

XXXII.

QVando est, secundum quod res dicitur esse in tempore: vt heri, nudiustertius, cras, perendie.

XXXIII.

Conuenit igitur solis rebus ortui & interitui obnoxiis, non æternis, quæ non in tempore, sed in æuo esse dicuntur. Differt autem æuum à tempore, vt res indiuidua & permanens à re diuidua & fluente. XXXIV.

Hæc Categoria neque contrarietatem recipit, neque contentionem aut remissionem *. sed maximè proprium eius est significare quo tempore res sit. * *Gilber.cap.4.*

DE CATEGORIA VBI.

XXXV.

VBi est, secundũ quod res dicitur esse in loco. vel, vt Gilbertus definit *a*, circumscriptio corporis à circumscriptione loci proueniẽs. Nã quod per se in loco est, corpus est *b*.

a *Gilber.c.5.* b *Physi.lib.4.cap.6.partic.24.& c.7.partic.7.*

XXXVI.

Vbi nec cõtrariũ quicquã habet, nec cõtenditur aut remittitur*. Maximè aũt propriũ eius est explicare quo loco res sit.

* *Gilber.dicto c.5.*

DE CATEGORIA HABERE.

XXXVII.

HAbitus est vocabulum homonymum, quod modò sumitur pro specie quadam qualitatis *a*, modò pro relatione seu respectu quodam *b*, modò pro vna ex decem Categoriis *c*. a *Categ.c.8.partic.3.* b *Vt apud Porphyr.c.2.part.25.26.27.* c *Vt hoc loco.*

XXXVIII.

In hac postrema significatione Habitus definitur Corporum & eorum quæ circa corpus sunt adiacentia. *Gilber.c.7.*

XXXIX.

Ac vel refertur ád totum corpus, vt indutum esse: vel ad partem, vt habere anulum in digito. *Categ.c.vlt.partic.4.& 5.*

XL.

Contrarietatem non recipit.nam nudus vestito,& inermis armato opponitur vt priuatio habitui,non vt contrariũ contrario.Intenditur autem & remittitur:quoniam alius est alio magis vel minùs indutus, aut armatus *. Sed maximè proprium huius Categoriæ est,ordinare duo corpora sibi inuicẽ externa,id est,quod habet,& quod habetur. * *Gilber. d.cap.7.*

DISPVTATIO SEPTIMA.

DE HIS QVÆ CATEGORIIS ACCIDVNT.

Respondente Georgio Friderico Pastorio Palatino.

I.

CATEGORIIS accidunt, oppositio, esse priùs vel posteriùs vel simul,motus,& habere.

DE OPPOSITIS.

II.

Oppositionis genera quatuor sunt, relatio, contrarietas, priuatio & habitus,contradictio.

Categor.cap.10.partic.2.

Rela-

III.

Relatio est relatorum oppositio. Relata id ipsum quod sũt, aliorum esse dicuntur, vt scientia & scibile. & quæ omnino sunt relata, non tantùm aliorum esse dicuntur, sed etiam in relatione ad alia suam essentiam constitutam habent, veluti duplum & dimidium *a*: vt suprà dictum fuit *b*.

a *Eod.cap.*10.*partic.*24. b *Disputat.*6.

IV.

Contrarietas est contrariorum oppositio. Contraria sunt, quę in eodem genere posita, plurimùm inter se distant: vt album & nigrum. *Categor.cap.*6.*partic.*24.

V.

Contrariorum alia medio carent, quorum alterutrum necesse est in subiecto ad recipiendum apto inesse, vt sanitas vel morbus in animali, par vel impar in numero *a*: alia medium habent, quorum vtrumque potest abesse à subiecto, vt corpus potest esse nec album nec nigrum, sed rubeum, aut viride *b*: nisi vnum tantùm in subiecto recipi possit, vt ignis semper est calidus, & nix semper est alba *c*.

a *Categor.cap.*10.*partic.*6.8. b *Eod.cap.*10.*partic.*7.9.

c *Eod.cap.partic.* 19.

VI.

Medium contrariis interiicitur vel per participationem extremorum, vt medij colores constant ex albo & nigro: vel per negationem extremorum, vt quod est iusto & iniusto, seu bono & malo interiectum. Illud solet habere nomen, vt rubeum, viride: hoc plerumque nomine caret: ideóque negatione extremorum circumscribi solet: vt quod nec est iustum nec iniustum *a*. Interdum tamen facilioris doctrinæ causâ nomina finguntur, vel ab alia significatione ad hanc transferuntur: vt cùm ἀδιάφορον, quod simile significat *b*, ei tribuitur quod bono & malo est interiectum *c*.

a *Eod.cap.*19.*partic.*9.10. b *Rhetor.lib.*1.*cap.*12.

c *Gellius lib.*2.*c.*7.

VII.

Rursus contraria vel sunt simplicia, vt album & nigrum, iustum & iniustum: vel connexa, vt omnis homo est iustus, nullus homo est iustus, item, Socrates valet, Socrates ægrotat.

*Dicto c.*10.*partic.*22.23.

VIII.

Priuatio & habitus in eodem subiecto spectantur. Vt enim

aliquid dicatur priuatum esse, tria requiruntur. Primò opus est, subiectum sit aptum ad recipiendum habitum: qua ratione homo dicitur cæcus, lapis nõ dicitur cæcus. Secundò, priuatio debet esse in ea parte, in qua habit⁹ inesse potest. proinde homo dicitur cæcus, si oculis captus sit, non eò quòd pedibus non videt. Tertiò, tunc temporis dicitur esse priuatum, cùm potest esse habitu præditum: vt catulus demum post nonum diem cæcus dici potest.

Categ.c.10.partic.11.12. IX.

Ab habitu ad priuationem ita demum est transitus, si subiectum tam priuationis quàm habitus sit capax. vt homo potest ex vidente fieri cæcus, & ex dentato edentulus. cœlum autem semper mouetur, nec potest quiescere.

X.

A priuatione ad habitum negat Aristoteles *a* regressum esse. Nos cum Toleto *b* hanc regulam admittimus *c*, vbi priuatio tam potentiam quàm actum, non vbi solum actum tollit. Nam caluus comam non recipit, & edentulus dentes non emittit: sed oblitus potest scientiam recipere, & aër lumen ac tenebras vicissim recipit.

a *Categor.cap.10.partic.20.* b *Tolet.in quæstione, Num à priuatione ad habitum possit esse regressus, ad Categoriarum caput de oppositis.* c *In digressione comment.ad lib.3.de anima, cap.6.part.vlt.*

XI.

Contradictio est oppositio inter affirmationem & negationem eiusdem attributi de eodẽ subiecto: vt Socrates currit, Socrates non currit. *De interpret.c.6.partic.4.& 5.*

XII.

Proprium huius oppositionis est, vt semper altera pars sit vera, altera falsa: vt, omnis homo est iustus, non omnis homo est iustus: Socrates est iustus, Socrates non est iustus. Excipiũtur enunciationes indefinitæ, quæ possunt esse simul veræ: vt, homo est albus, homo non est albus *a*. Sed de his posteriùs *b*.

a *De interpr.cap.7.* b *Disputatione sequenti.*

DE REGVLIS CONTRARIORVM.

XIII.

Regulæ cõtrariorum hæ sunt. Primò, Quicquid est bono contrarium, est malum: vt morbus, qui est contrarius

sanitati:

ſanitati:& iniuſtitia,quæ eſt contraria iuſtitiæ.

*Categor.cap.*11.*part.*1. XIV.

Secundò,Quod malo eſt cõtrarium,vel eſt bonum,vel malum:(vt iniuſtitiæ,quæ eſt mala,*a* opponitur iuſtitia , quæ eſt bona:& auaritiæ,quæ eſt mala,opponitur profuſio,quæ ſimiliter eſt mala)ſed plerumque eſt malum.

*Eod.cap.*11.*partic.*2. XV.

Tertiò,Vnum contrarium ſine altero eſſe poteſt : vt bona Socratis valetudo eſt ſine morbo Socratis.

*Eod.cap.partic.*3.4. XVI.

Quartò,Contrariorum ſubiectum vel eſt idem genere , vel ſpecie.verbi gratiâ albor,& nigror ſunt in corpore, quod eſt genus:iuſtitia autẽ & iniuſtitia sũt in homine,qui eſt ſpecies.

*Eod cap.*11.*partic.*5.

XVII.

Quinto, Contraria vel continentur ſub eodem genere, vt album & nigrum ſub colore:vel ſub contrariis generibus, vt iuſtitia ſub virtute,iniuſtitia ſub vitio: vel ſunt contraria genera,vt bonum & malum. *Eod.cap.*11.*partic.*6.

DE PRIORI.

XVIII.

PRius dicitur tribus modis.Primò,tempore:vt bellũ Troianum eſt prius Carthaginẽſi,& Romulus prior Cæſare.

*Categor.cap.*12.*partic.*2.

XIX.

Secundò,naturâ.Dicitur autem naturâ prius,vel quod non reciprocatur ſecundum exiſtendi conſecutionem : (vt duo ſunt priora tribus:quia ſi ſunt tria, neceſſe eſt duo eſſe : non contrà ſi duo ſunt, neceſſe eſt tria eſſe *a*. vel quod eſt melius & præſtantius, (vt rectum eſt prius obliquo , & virtus vitio. *b* hac ratione genus eſt prius ſpecie,putà animal homine: quia ſi eſt homo,neceſſe eſt vt ſit animal:non contrà, ſi ſit animal, neceſſe eſt vt ſit homo , cùm poſſit eſſe equus , aut bos *c*) vel quod eſt cauſa alterius:vt veritas rei eſt prior veritate orationis.verbi gratiâ,hæc oratio,Socrates eſt philoſophus,ideo eſt vera,quia re ipſa Socrates eſt philoſophus:ergo Socratem eſſe philoſophum,prius eſt,quàm veritas illius orationis dicentis Socratem eſſe philoſophum *d*.

a *Eodem.cap.*12.*partic.*3. b *Eod.cap.part.*5. c *Categor.cap.*13.*partic.*4. d *Dicto cap.*12.*partic.*6. XX.

Tertiò, ordine: vt prooemium est prius narratione, narratio confirmatione, confirmatio epilogo.

*Eod.cap.*12.*partic.*4.

DE MODIS SIMVL.

XXI.

Simul esse aliqua dicuntur duobus modis: Primò, tempore, id est, quæ eodem tempore orta sunt.

*Categor.cap.*13.*partic.*1.5. XXII.

Secundò, naturâ: nempe quæ cùm reciprocentur secundum existendi consecutionem, neutrum est causa alterius: vt duplum & dimidium *a*: & quæ in eadem generis alicuius diuisione ponuntur: vt rationale & irrationale, quibus animal diuiditur *b*.

a *Eod.cap.partic.*2. b *Eod.cap.partic.*3.5.

DE MOTV.

XXIII.

Motus est, secundum quem res mobilis à mouente moueri dicitur.

*Phys.lib.*3.*cap.*1.*partic.*7.8.9. *& cap.*3.

XXIV.

Est autem vel in substãtia, vel in quãtitate, vel in qualitate, vel in Categoria vbi *a*. In substãtia sunt ortus & interitus: in quãtitate auctio & deminutio: in qualitate variatio: in vbi, loci mutatio *b*. Ex his, ortus & interitus, nõ dicũtur propriè motus, sed mutationes: reliqui propriè motus appellantur *c*.

a *Phys.lib.*3.*cap.*1.*partic.*4. b *Phys.lib.*5.*cap.*3.*partic.*11.12.13. *Categor.cap.*14.*part.*1. c *Phys.lib.*5.*cap.*3.

XXV.

Ortus est mutatio in substantia à non esse *a*. contrà interitus est mutatio in substantia ab esse ad non esse *b*.

a *Phys.lib.*5.*cap.*3.*partic.*3. b *Eod.cap.*3.*partic.*4.

XXVI.

Auctio est motus à minori quantitate ad maiorem. Contrà deminutio est motus à maiori quantitate ad minorem.

Dicto

Dicto cap.3.partic.12.

XXVII.

Variatio eſt motus in qualitate, id eſt à qualitate aliqua in contrariam qualitatem. ſic dealbatio eſt motus à nigrore ad alborem:& denigratio eſt motus ab albore ad nigrorem.

Categor.cap.14.partic.vlt.

XXVIII.

Loci mutatio, quæ ab Ariſtotele vocatur latio *a*, eſt motus à loco ad locum vt adſcenſus eſt motus à loco infero ad ſuperum: deſcenſus autem eſt motus à loco ſupero ad inferũ *b*.

a *Phyſ.lib.5.cap.3.partic.13.* b *Categ.cap.14.partic.6.*

XXIX.

Motui opponitur priuatiuè quies:contrariè motus contrarius:vt ortui interitus,auctioni deminutio,dealbationi denigratio,adſcenſui deſcenſus.

Categor.cap.14.part.6.7.Phyſ.lib.5.cap.7.8.9.

DE VERBO HABERE.

XXX.

HAbere pertinet ad diuerſas Categorias,nam vel dicitur aliquid habere Subſtantiam, vt animam: vel quantitatem,vt magnitudinem duorum triúmve cubitorum:vel qualitatem,vt virtutem, aut ſcientiam: vel relatum,vt maritum, vxorem,fratrem:vel hoc verbum,Habere, pertinet ad Categoriam vbi,vt cùm vas dicitur habere aquam : vel ad Quando,vt habere opportunitatem,ſiue occaſionem:vel ad actionem, vt habere comitia, delectum, honorem : vel ad paſſionem,vt neceſſe habere , vt habere, id eſt percuſſum eſſe , illo Terentij loco,*Captus eſt,habet,*ſicut Donatus exponit : vel denique ad ipſam Categoriam Habere , vt habere veſtimentum,habere anulum.

Vide Categor.cap.vlt.& Metaphyſ.lib.4.cap.23.

Eeeee

DISPVTATIO OCTAVA.

Respondente P. P. P. F.

DE INTERPRETATIONE.

I.

HACTENVS de ente reali, seu de primis notionibus disputatum est: consequenter videndum de ente rationis. seu de secundis notionibus, in quibus logicus versari dicitur.

II.

Tres sunt humani intellectus operationes. Prima est simplicium comprehensio: vt cùm intelligimus hominem, vel aliam quamcumque rem. Secunda est compositio, vel diuisio: vt cùm intelligimus hominem esse animal, hominē non esse lapidem: sic enim quodammodo intellectus cum homine coniungit animal, & ab eo seiungit lapidem. Tertia est ratiocinatio, qua intellectus à notis ad ignota progreditur: vt cùm probamus intellectum esse immortalem, quia sine corpore operatur.

III.

Cùm igitur voces sint instrumenta, quibus animi sensa significantur, earum similiter tres sunt gradus. In primo est simplex interpretatio, quæ simplicem animi conceptum declarat, vt hæc dictio, *Homo*. In secundo est interpretatio composita: quæ affirmat, quod intellectus componit, vt hæc oratio, *homo est animal*: vel negat, quod intellectus diuidit, vt hæc oratio, *homo non est lapis*. In tertio est argumentatio, quæ ratiocinationem continet, veluti, *Quod sine corpore operatur, sine corpore potest consistere: atqui intellectus sine corpore operatur: ergo intellectus sine corpore potest consistere.*

IV.

Notandum est, vocibus non significari ἀμέσως res ipsas, sed animi conceptus, qui sunt rerum simulachra siue imagines quædam. quatenus ergo hi conceptus res repræsentant: eatenus voces, quæ sunt illarum conceptuum notæ ac symbola,

bola,etiam res ipſas per conſequentiam quandá ſignificant.
*De interpretat.cap.*1.*partic.*2.

V.

Quocirca hæc quatuor ſubordinata ſunt: ac primò ſunt res: ſecundò earum rerum intelligentiæ:tertiò voces,quibus intelligentiæ illæ declarantur:quartò literæ,quaſi vocum vicariæ & miniſtræ *a*.Res & voces ſunt à natura, & vbique eædem.voces ac literæ apud alias gentes alię ſunt:& ex inſtituto ſignificant,id eſt,quatenus homines pro libitu eas aliquid ſignificare volunt *b*.

a *Dicta partic.*2. b *Eod.c.part.*3.

VI.

Interpretatio igitur eſt vox ex inſtituto aliquem mentis conceptum ſignificans. Et eſt vel ſimplex, id eſt, dictio: vel compoſita,id eſt,oratio.

VII.

A dictione ſeparatur ſyncategorema. Nam dictio ſignificat,vt *Homo*:ſyncategorema tantum cōſignificat:vt *Cum,Per.*

VIII.

Sic tamen dictio ſignificat, vt ſit veri & falſi expers *a*. nam veritas & falſitas eſt propria compoſitionis & diuiſionis,quæ in mente,aut in voce cernitur *b*.

a *Eod.cap.*1.*partic.*6. b *Eod.c.*1.*part.*5.

IX.

Dictionis ſpecies duæ ſunt: nomen,& verbum. Nominis appellatione complectimur etiam pronomen. verbi appellatione etiam participium,& gerundium Præpoſitio,aduerbium,interiectio,coniunctio,ſunt ſyncategoremata.

X.

Quædam, etſi grammaticis ſunt nomina, quia nominum more infectuntur,tamen logicis ſunt ſyncategoremata,quia nullam rem ſignificant,ſed tantùm conſignificandi vim habent:vt *Omnis,Nullus.* *De interpret.c.*10.*part.*12.

DE NOMINE.

NOmen eſt vox ſignificans ex inſtituto, ſine tempore, cuius nulla pars ſignificat ſeparatim. * vel breuiùs,Nomen eſt ſimplex interpretatio,quæ non adſignificat tempus.

* *De interpret.cap.*2.*part.*1.

XII.

Nomen aut est simplex, vt *Potens*: aut compositum, vt *omnipotens*. illius pars, vt *Po*, nec significat nec consignificat. Huius aliqua pars, vt *Potens* in nomine *Omnipotens* non significat, vt cùm est nomen per se, sed consignificat.

Eod. c. 2. part. 2. & cap. 4. part. 3.

XIII.

Hæc enim tria differunt significatio, adsignificatio, & consignificatio. Significatio rem aliquam, seu mentis conceptum notat: vt nomen, *Homo*, conceptum hominis significat. Accedit autem significationi adsignificatio: vt verbum *Currit*, significat cursum, & adsignificat tempus præsens, quo ille cursus est. Consignificatio per se vim suam non exerit, sed in coniunctione cernitur. sic syncategoremata in oratione, &(vt in thesi præcedenti dictum est) quædam compositi nominis partes, in eo nomine consignificant.

XIV.

Rursus nomen vel est finitum, vt *homo*: vel infinitum, vt *non-homo*. Nam præpositum negandi aduerbium, facit ex nomine nomen infinitum: quod minùs propriè dicitur nomen: quia non certam rem, seu certum conceptum, sed incertum nescio quid significat, vt *non-homo* significat quiduis præter hominem. Denique verum nomen positiuè, nomen infinitum priuatiuè significat *a*. Vtriusque autem vna est significatio, *b* licèt alterius significatio sit certa & positiua, alterius incerta & priuatiua.

a *Dicto cap. 2. part. 4.* *b* *Eod. lib. cap. 10. part. 1.*

XV.

Cùm nomini adiuncta est nota illa syncategorematica, *Omnis, Nullus, Quidam*, vel alia similis: vt nomen infinitum fiat, negandi aduerbium non debet iungi cum syncategoremate, veluti *Non omnis homo*: sed cum nomine, veluti *Omnis non homo*. *De interpret cap. 10. part. 12.*

XVI.

Præterea aliud est nomen rectum, quod propriè dicitur nomen, vt *Socrates*: aliud est casus nominis, vt *Socratis Socrati*. Illud coniunctum cum verbo *Est*, aut *Erat*, aut *Erit*, significat verum vel falsum: hoc verò nequaquam.

Eod. cap. 2. part. 4.

DE VER-

DE VERBO.

XVII.

Verbum est vox significans ex instituto, quæ adsignificat tempus, cuius nulla pars significat separatim, & est semper nota eorum, quæ de altero dicuntur*. vel breuiùs, est interpretatio simplex, adsignificans tempus, & connexionem attributi cum subiecto.

* *De interpret.cap.3.part.1.*

XVIII.

Triplex igitur est verbi ius. Primò significat rem aliquam *a*: secundò adsignificat tempus, quo ea res est *b*: tertiò adsignificat seu consignificat nexum attributi cum subiecto *c*: hæc enim tertia vis dici potest adsignificatio *d*, quatenus accedit significationi principali: & consignificatio, quatenus tum demum apparet, cùm verbum nomini iunctum, enunciationem facit *e*.

a *Eod.cap.3.part.6.* b *Eod. cap.part.1.& 2.*
c *Eod.cap.part.1.& 3.* d *Dicta part.6.*
e *Dicta partic.6.*

XIX.

Porrò aut est verbum propriè dictum, aut verbum infinitum, aut casus verbi, aut copula verbalis, aut casus copulæ verbalis.

XX.

Verbum propriè dicitur, quod rém indicat in tempore præsenti, vt *Curro, curris, currit, currimus, curritis, currunt.*

XXI.

Verbum infinitum dicitur, quod ob præfixum negandi aduerbium, rem incertam ac priuatiuè significat, quemadmodum suprà diximus de nomine infinito: vt *non-currit: non-valet.* *Dicto cap.3.part.4.*

XXII.

Casus verbi ex inflexione verbi oritur, vt casus nominis ex inflexione nominis. nam præter verbum, quod est temporis præsentis in modo indicatiuo, reliqua per inflexionem deducta, casus verbi appellantur, vt *currebat, cucurrit, curret, currerem, currere.*

Eod.c.3.part.5. XXIII.

Copulata verbalis eſt, quæ figuram verbi habet: inflectitur enim vt verbum, & habet vim notandi temporis, ac nectendi attributum cum ſubiecto: ſed nullam rem ſignificat. nempe eiuſmodi copula eſt verbum (impropriè voco verbum) *Sum, es, eſt*, quando non ſignificat eſſe ens, ſiue exiſtere: nectendi autem cauſa vſurpatur *a*, vt in his orationibus, *Homerus eſt poëta, non-ens eſt opinabile b.*

a *Eod.c.3.part.6.* b *De interpret.c.11.part.*10.11.

DE ORATIONE.

XXIV.

ORatio eſt vox ſignificans ex inſtituto, cuius aliqua pars ſignificat ſeparatim. *De interpret.c.4.part.1.*

XXV.

Quod dixi, *aliqua pars*, de dictionibus accipe, non de ſyllabis, nec de orationibus. Cùm enim dictiones ſint partes orationis, & ſyllabæ ſint partes dictionum: certè etiam ſyllabæ ſunt partes orationis: verùm per ſe nihil ſignificant, vt ſuprà notatum fuit. Rurſus quædam orationes ex ſimplicibus cõponuntur: ergo ſimplices illæ orationes ſignificant, & ſunt partes orationis compoſitæ: ſed ad eas in dicta orationis definitione non reſpeximus, quia definitio generalis eſſe debet, atque omnibus orationibus, potiſſimum ſimplicibus, conuenire: ſimplicium autem orationum partes non ſunt orationes, ſed dictiones.

Eod.cap.4.partic. 2.

XXVI.

Oratio vel eſt veri vel falſi expers, vt iuſſio, deprecatio: vel veri & falſi particeps, vt enunciatio, *a* quæ ſola ad noſtrum inſtitutum pertinet *b*.

a *Eod.cap.4.part.5.* b *Eod.cap.part.6.*

DE ENVNCIATIONE.

XXVII.

ENunciatio eſt oratio veritatis & falſitatis particeps. *Dicto cap.4.part.5.*

Cuius

XXVIII.

Cuius proprium eſt, vt verbo, aut caſu verbi conſtet.

De interpret. cap. 5. part. 2. XXIX.

Multis autem modis diuidi poteſt. Primò aut eſt vera, aut falſa. Vera eſt, quæ cùm re conſentit: vt, *homo eſt animal*, *homo non eſt lapis*. Falſa, quæ à re diſſentit: vt, *homo eſt lapis*, *homo non eſt animal*. *De interpret. cap. 4. part. 5. & cap. 6. part. 3.*

XXX.

Secundò aut affirmat aut negat *a*. Affirmatio eſt enũtiatio alicuius de aliquo *b*, id eſt, quæ connectit attributum cum ſubiecto: vt, *homo eſt animal.* Negatio eſt enunciatio alicuius ab aliquo, *c* id eſt, quæ ſeiungit attributum à ſubiecto: vt, *homo non eſt lapis.*

a *Dicto cap. 5. part.* 1. b *Cap. 6. part.* 1. c *Eod. cap. 6. part.* 2.

XXXI.

Tertiò aut eſt vna & ſimplex, quæ vnum de vno ſignificat, vt, *homo eſt animal*: aut multiplex vel compoſitione, vt *Homerus & Virgilius ſunt principes poëtarum*, vel propter homonymiam, vt, *canis mouetur.* *Cap. 5. part. 1. & 4. & cap. 8. & cap. 11. part. 1.*

XXXII.

Quartò aut confertur in tempus præſens, vt *ſapiens dominatur aſtris*: aut in præteritum, vt, *ſapiens dominatus aſtris*: aut in futurum, vt *ſapiens dominabitur aſtris.*

Cap. 5. part. 6.

XXXIII.

Quintò aut eſt ſecundi adiacentis, aut tertij adiacẽtis. Adiacens nihil aliud eſt, quàm attributo adiũcta vis connectendi ipſum attributum non ſubiecto, Secundum adiacens, & enunciatio ſecundi adiacentis appellatur, cum vno & eodem verbo ſimul attributum ſignificatur, & nexus adſignificatur, vt, *homo currit.* etenim verbum *currit*, curſum cum homine cõiungit. Tertium adiacens, & enunciatio tertij adiacentis dicitur, cùm alia voce attributum notatur, alia idem attributum cum ſubiecto connectitur, vt, *homo eſt albus.* nam illa verbalis (quam vocant) copula *eſt*, album cum homine iungit. *Dicto cap.* 10.

XXIV.

Sextò alia eſt finita alia infinita, alia mixta. Finita eſt quę tam

subiectum quàm attributum finitum habet, vt, *homo est iustus.* Infinita, cuius subiectum & attributum infinita sunt, vt *non homo non est iustus.* Altera est, cùm subiectum est finitum, attributum, infinitum, vt, *homo est non iustus:* vel è contrario subiectum infinitum, attributum finitum, vt *non homo est iustus.*

Dicto cap. 10.

XXXV.

Septimò alia est pura, quæ modo & hypothesi vacat, vt, *homo currit, homo non currit:* alia modificata in qua inest modus, vt, *contingit hominem currere, non contingit hominem currere.* Hypothetica est, quæ non simpliciter, sed sub hypothesi aliquid affirmat, vel negat, vt, *Si sol est super terram, dies est.*

XXXVI.

Pura enunciatio vel est vniuersalis, vel quæ subiecto vniuersali notam vniuersalem adiunctam habet, vt, omnis homo est animal, nullus homo est animal: vel particularis, cuius subiectum vniuersale adiectâ nota particulari coangustatur, vt, *aliquis homo est iustus, quidã homo nõ est iustus:* vel indefinita, in qua subiectum vniuersale ponitur sine nota, vt, *homo est albus, homo non est albus:* vel singularis, cuius subiectum est singulare, vt *Petrus currit, Petrus non currit.*

De interpretat. cap. 7.

XXXVII.

Modi enunciationum præcipui, sunt quatuor, necesse, possibile, contingit, impossibile. vnde oriuntur sedecim enunciationes modificatę, videlicet quatuor ex singulis, veluti, necesse est hominem currere, nõ necesse est hominem currere, necesse est hominem non currere. non necesse est hominem currere. similia exempla ex aliis modis afferri possunt.

De interpretat. cap. 12.

XXXVIII.

Enunciatio hypothetica vel est coniunctiua cuiu partes copulantur, veluti, *Si sol est super terram, dies est:* vel disiunctiua cuius partes seiunguntur, veluti, *Aut est dies, aut nox.*

FINIS.

INDEX LIBRORVM ET CAPITVM TOTIVS OPERIS.

TOMVS LOGICVS.

25 De so-

TOMVS PHYSICVS.

6 Cur

11 Quæ

peri-

INDEX DISPVTATIONVM.

FINIS INDICIS.

4 Feb 1775
Chapper. [illegible]